ปรัชญาเบื้องต้น

(Introduction to Philosophy)

รหัสวิชา PH 2012

เรียบเรียงโดย พระครูธรรมธร มะลิน กิตฺติปาโล

(มะลิน แสวงมิ้ม)

สาขาวิชา ปรัชญา ศาสนาและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย

แผนบริหารการสอน

ปรัชญาเบื้องต้น (Introduction to Philosophy)

รหัสวิชา PH 2012

****

หน่วยการเรียน

3(3-0-6) ต่อสัปดาห์, รวมทั้งสิ้น 16 สัปดาห์

คำอธิบายรายวิชา

ศึกษาความหมาย ขอบเขตของปรัชญา สาขาของปรัชญา ได้แก่ อภิปรัชญา ญาณวิทยา จริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ และตรรกวิทยา แนวความคิดของลัทธิปรัชญาต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อสังคมทั้งตะวันตกและตะวันออก สามารถประยุกต์แนวคิดเหล่านี้กับการดำรงชีวิตตามหลักการของเหตุผล

ศึกษาแนวคิดและหลักธรรมคำสอนของศาสนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนามนุษย์และสังคม บทบาทขององค์กรทางศาสนาในการพัฒนามนุษย์และสิ่งแวดล้อม

แนวคิด

มนุษย์เกิดขึ้นมาในโลกนี้พร้อมกับปัญหาที่ต้องแสวงหาหาคำตอบ เช่น มนุษย์คนแรกของโลกเกิดขึ้นได้ อย่างไร ทำไมจะต้องมาเกิดในโลกนี้ โลกอื่นมีอยู่หรือไม่ เมื่อเกิดขึ้นมาในครอบครัวหรือตระกูลอย่างไรต้องปฏิบัติตนอย่างไร ในเมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นจะต้องใช้ความรู้และวิธีการอย่างไร มนุษย์แสวงหาแนวทางการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นต่าง ๆ รอบตัวอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะต้องการความรู้ที่ถูกต้องเพื่อนำมาแก้ปัญหาชีวิตการเป็นอยู่ของมนุษย์นั่นเอง ตั้งแต่การเกิดขึ้นตลอดจนถึงจวบจนสิ้นชีวิต แต่เนื่องจากว่า มนุษย์ได้มีการถ่ายทอดความรู้สืบทอดต่อ ๆ กันมาเป็นระยะเวลายาวนานมาก ตั้งแต่โลกนี้เริ่มมีมนุษย์จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจึงมีมาก นักการศึกษา โดยเฉพาะกลุ่มที่เรียกตนเองว่าเป็นนักปรัชญาจึงได้ทำการศึกษากลุ่มคนที่มีแนวคิดและแบ่งแนวความคิดความรู้ออกเป็นปรัชญาสาขาต่าง ๆ เพื่อจัดกลุ่มของความรู้ต่าง ๆ ให้เหมาะสมและสะดวกต่อการศึกษา ได้แก่ อภิปรัชญา ญาณวิทยา จริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ และตรรกวิทยา เป็นต้น นอกจากนั้นแล้ว ก็ให้ศึกษาแนวความคิดของลัทธิปรัชญาต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อสังคมทั้งตะวันตกและตะวันออก อีกด้วย ถึงแม้ว่าโลกสมัยใหม่เป็นโลกยุควิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศ มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและสลับซับซ้อน บุคคลมักแสวงหาวัตถุและสิ่งปรนเปรอนอกตัวมากกว่าที่จะแสวงหาความสุขทางด้านคุณงามความดี จนทำให้สังคมขาดความสมดุลระหว่างกายกับจิต เป็นสาเหตุที่ทำให้ให้เกิดปัญหาส่วนบุคคล ครอบครัว และสังคมมากมาย ถึงแม้ว่ามนุษย์จะพยายามสร้างเครื่องมือทางด้านวิชาการ ด้านกฎหมาย และด้านกฎระเบียบทางสังคมขึ้นมา เพื่อแก้ไขปัญหา

แต่กลับเป็นการเพิ่มปัญหาที่มีอยู่แล้วให้มีมากยิ่งขึ้น กลายเป็นการสนับสนุนความเห็นแก่ตัวมากขึ้นสร้างความแตกแยกทางสังคมมากยิ่งขึ้น ครอบครัวที่เคยมีความสุข เคยมีความขัดแย้งทางด้านความคิดและการประกอบอาชีพอยู่บ้างหรือการแยกครอบครัวออกไป แต่สิ่งที่เราพบในสังคมสมัยก่อนคือ การที่สังคมยังพูดถึงกันรู้จักกันอยู่ และมีจุดยืนที่มั่นคงบนพื้นฐานแห่งหลักปรัชญา คือมีปรัชญาในการดำเนินชีวิตนั่นเอง เพื่อให้มนุษย์ได้มีจุดยืนบนฐานแห่งความสุขในการดำเนินชีวิต ดังนั้น ในการแสวงหาความรู้ในทุกสาขาวิชาชีพจึงต้องมีความรู้ทางด้านปรัชญาเข้าไปกำกับ เพื่อให้คนทุกสาขาวิชาชีพมีความสุข มีความพอใจในการประกอบวิชาชีพนั้น ๆ แต่ก่อนที่ผู้ศึกษาจะเข้าใจปรัชญาในแต่ละสาขาวิชาชีพอย่างชัดเจน จะต้องเข้าใจในพื้นฐานทางด้านปรัชญาที่สำคัญนี้ให้ดีเสียก่อน ผู้เรียบเรียง จึงหวังว่าเอกสารหรือตำราวิชาการเล่มนี้จะให้ประโยชน์แก่ผู้ศึกษาได้อย่างดีประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง ตำราที่อ้างอิงนั้นก็จะเป็นเส้นทางให้ผู้สนใจศึกษาสามารถไปค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมได้เป็นอย่างดี

วัตถุประสงค์

เมื่อศึกษาวิชานี้จบแล้ว นักศึกษาควรมีความรู้และความเข้าใจในสิ่งต่อไปนี้

1. มีความเข้าใจในความหมาย ขอบเขตของปรัชญา สาขาของปรัชญา ได้แก่ อภิปรัชญา ญาณวิทยา จริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ และตรรกวิทยา เป็นอย่างดี

2. มีความเข้าใจในแนวความคิดของลัทธิปรัชญา ต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อสังคมทั้งตะวันตกและตะวันออก เป็นอย่างดี

3. สามารถประยุกต์แนวคิดด้านปรัชญาเหล่านี้กับการดำรงชีวิตตามหลักการของเหตุผล

4. สามารถนำแนวคิดและหลักธรรมคำสอนของศาสนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนามนุษย์และสังคม บทบาทขององค์กรทางศาสนา ในการพัฒนามนุษย์และสิ่งแวดล้อม ไปปรับใช้ได้อย่างเหมาะสม

หนังสือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

1. ปรัชญาเบื้องต้น, พระครูธรรมธร มะลิน กิตฺติปาโล, ผศ. พิมพ์ที่วิทยาเขต มวก. พ.ศ.2552 ปรับปรุง พ.ศ. 2555.

2. ปรัชญาเบื้องต้น, กีรติ บุญเจือ, สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, พ.ศ. 2518.

3. ปรัชญาไทย, สนธิ์ บางยี่ขัน, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, พ.ศ. 2526.

4. อ้างอิงประกอบอื่น ๆ อยู่ในบรรณานุกรมท้ายเล่ม

วิธีการศึกษา

1. นักศึกษาทำเป็นรายงานส่ง (ต้องบอกที่มาคือคำอ้างอิง ไม่คัดลอกของผู้สอนส่ง)
2. นักศึกษารายงานหน้าชั้นตามที่มอบหมายเป็นรายบุคคลหรือเป็นกลุ่ม
3. อาจารย์ประจำวิชาบรรยายเพิ่มเติมในส่วนที่สำคัญบางประเด็น
4. จัดให้มีการศึกษานอกสถานที่หรือปาฐกถา-โต้วาที

เครื่องมือ-สื่อ-อุปกรณ์

1. คอมพิวเตอร์/สื่อทางอินเตอร์เน็ต
2. เครื่องฉาย/โปรเจ็คเตอร์
3. เครื่องเสียง
4. การดาษคำถาม-คำตอบ
5. สมุดบันทึก-เครื่องบันทึก ฯลฯ

วิธีการเก็บคะแนน

1. มาเรียนและฟังบรรยายไม่น้อยกว่า 80 %
2. บรรยายในชั้นเรียนตามที่มอบหมาย
3. ส่งงานมอบหมาย-ค้นคว้าและบรรยาย
4. สอบย่อย และ
5. สอบปลายภาค

แผนบริหารการสอนบทที่ 1

1. บทที่ 1 บทนำ

2. หัวข้อเนื้อหาประจำบท

- บทนำ
- ความหมายของปรัชญา
- มูลเหตุของการเกิดปรัชญา
- ขอบข่าย และสาขาของปรัชญา
- ความแตกต่างระหว่างปรัชญากับศาสตร์สาขาอื่น
- ประโยชน์ของปรัชญาและการนำปรัชญามาใช้ในชีวิตประจำวัน

3. วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

- สามารถบอกความหมายของปรัชญาได้อย่างถูกต้อง
- สามารถอธิบายถึงมูลเหตุของการเกิดปรัชญาได้อย่างถูกต้อง
- สามารถบอกขอบข่ายและสาขาของได้อย่างถูกต้อง
- สามารถอธิบายความแตกต่างระหว่างปรัชญากับศาสตร์สาขาอื่นได้
- สามารถบอกถึงประโยชน์ของปรัชญาและการนำปรัชญามาใช้ในชีวิตประจำวันได้

4. เวลาเรียน

- สัปดาห์ที่ 1 - 2 เวลาเรียน 3 - 6 คาบ

5. กิจกรรมการเรียนการสอน

- บรรยาย
- ให้ผู้เรียนซักถามข้อสงสัย
- ให้ผู้เรียนตอบคำถามท้ายบท

6. สื่อการเรียนการสอน

- เอกสารประกอบการสอน
- เครื่องฉายโปรเจ็คเตอร์
- เครื่องฉายทึบแสง

7. การวัดผลและประเมินผล

- สังเกตจากการตอบคำถาม
- ตรวจการตอบคำถามท้ายบท

บทที่ 1
บทนำ

ความนำ

มนุษย์เป็นสัตว์โลกที่รู้จักคิด เนื่องจากได้พัฒนามาทุกด้านที่สูงกว่าสัตว์เดรัจฉาน ความคิดของมนุษย์เริ่มต้นเมื่อมนุษย์สมัยโบราณสังเกตเห็นธรรมชาติ และความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติจึงเกิดความแปลกใจสงสัยว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น พยายามขบคิดหาคำตอบกันไปต่าง ๆ นา ๆ และถ่ายทอดความคิดนั้นลงมายังอนุชน จนสืบสายกันมาเป็น แนวทางซึ่งแตกต่างกันไปตามกลุ่มชน ลัทธิปรัชญาจึงเกิดขึ้น มีคำตอบคล้ายกันบ้าง ต่างกันบ้าง ทำให้กลายเป็นปัญหาปรัชญาที่มีคำตอบไม่แน่นอน ความไม่แน่นอนของคำตอบนี้แหละคือลักษณะเด่นของปรัชญา ถ้าปัญหาใดมีคำตอบที่แน่นอนก็จะพ้นจากขอบเขตของวิชาปรัชญาไป กลายเป็นวิทยาศาสตร์

1. ปรัชญา คือ อะไร

1.1. ความหมายตามรูปศัพท์

“ปรัชญา” เป็นศัพท์ที่ว่าการที่พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติขึ้นให้เป็นคำแปลของคำภาษาอังกฤษว่า Philosophy (กีรติ บุญเจือ : 2519 : 1) ซึ่งเป็นวิชาการของชาวตะวันตก คำว่า “ปรัชญา” เป็นที่ยอมรับกันในภาษาไทย และใช้กันตลอดมาจนเคยชิน จนกระทั่ง ปัจจุบันนี้ คนไทยส่วนใหญ่เข้าใจไปว่า philosophy มีความหมายตรงกับคำว่า ปรัชญา ทั้ง ๆ ที่ความหมายตามรากศัพท์ของคำทั้งสองนี้ไม่เหมือนกันเลย เพียงแต่จัดอยู่ประเภทเดียวกันเท่านั้น

คำว่า “ปรัชญา” เป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤตประกอบด้วยรากศัพท์ 2 ศัพท์ คือ ปฺร กับ ชฺญา ปฺร เป็นอุปสรรค แปลว่า ประเสริฐ ชฺญา แปลว่า ความรู้ รวมกันแปลว่า ความรู้อันประเสริฐ (สวามี สัตยานันทปุรี, 2514 : 3-4) เป็นความรู้อันเลอเลิศสูงสุดในระบบความรู้ของมนุษย์ หมายถึง ความรู้ หรือปัญญาของพระอริยเจ้าผู้ตรัสรู้เป็นสัพพัญญูล่วงรู้ทุกอย่างจนสิ้นสงสัย เป็นความรู้ระดับญาณพิเศษ เช่น ทิพจักษุ ทิพโสต พระโพธิญาณของพระพุทธเจ้าจึงเป็นความรู้ที่เป็นผลมาจากการฝึกอบรมจิตจนจบสิ้น กระบวนการแห่งการเรียนรู้ของมนุษยชาติโดยสิ้นเชิง เป็นอเสขบุคคลตามหลักพระพุทธศาสนา

ส่วนความรู้สึกประเภทหนึ่งมีลักษณะที่ตรงกันข้าม คือ ความรู้อันไม่ประเสริฐหรือความรู้ธรรมดาของคนธรรมดาซึ่งไม่ได้บรรลุคุณพิเศษอันใด สามัญเช่นคนธรรมดาย่อมตัดสินสิ่งที่รับรู้มาทางประสาทสัมผัสว่าเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ และบางคนที่มีความรู้และประสบการณ์มาก อาจจะนำเอาประสบการณ์จากประสาทสัมผัสนั้นมาคิดหาเหตุผลแล้วตัดสินว่าเป็นอย่างไร เช่น เห็นรางรถไฟพบกันข้างหน้าก็ตัดสินได้ว่าไม่พบ เพราะเคยมีความรู้และประสบการณ์มาก่อนแล้ว ส่วนคำว่า philosophy ในภาษาอังกฤษมาจากภาษากรีกว่า philosophia ซึ่งมีรากศัพท์จากศัพท์ 2 ศัพท์ คือ philo กับ Sophia คำว่า philo แปลว่า ความสนใจ ความสงสัย ความอยาก ความรัก คำว่า Sophia แปลว่า ความรู้ รวมกันแล้วแปลว่า ความอยากในความรู้ ความรักในความรู้

หมายความว่า เป็นความอยากรู้ใคร่ที่จะรู้ มีความกระตือรือร้นที่จะแสวงหาคำตอบจากประสบการณ์ว่ามันเป็นอะไร เป็นอย่างไร เป็นต้น (อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ : 2520 : 1) จะเห็นได้ว่าความหมายตามรูปศัพท์ของ phi1osophy นั้นยังไม่รู้เลย กำลังเริ่มกระบวนการของการแสวงหาความรู้เท่านั้น ส่วนความหมายของปรัชญานั้นเป็นการเรียนรู้เรียบร้อยแล้ว จบสิ้นกระบวนการแสวงหาความรู้แล้วโดยสิ้นเชิงนับว่าอยู่ห่างกันลิบลับเลยทีเดียว

ความหมายตามรูปศัพท์ของ Philosophy ตั้งอยู่ตรงตัวเฉพาะในตอนต้น ของสมัยปรัชญากรีกเท่านั้น ต่อมาความหมายก็เริ่มเปลี่ยนไป เคยมีนักปรัชญาในอดีตให้คำจำกัดความของคำนี้กันไว้ต่าง ๆ นา ๆ ตามทรรศนะและสมัยของตน เช่น

เพลโต "ปรัชญามุ่งที่จะเข้าใจสิ่งที่เป็นนิรันดร์และแก่นแท้ของสรรพสิ่ง"

อริสโตเติล "ปรัชญาเป็นศาสตร์ที่ค้นคว้าหาความแท้จริงของสิ่งที่มีอยู่โดยตัวเอง"

ค้านท์ "ปรัชญา คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยความรู้และการสอบสวนความรู้"

สเปนเซอร์ "ปรัชญา เป็นการรวบรวมความรู้ที่สมบูรณ์"

วุนต์ "ปรัชญา เป็นการรวบรวมความรู้จากวิทยาศาสตร์เขาต่าง ๆ"

กองต์ "ปรัชญา เป็นศาสตร์ต้นตอของศาสตร์ทั้งปวง"

อย่างไรก็ตาม การให้คำจำกัดความของปรัชญานั้นเราไม่สามารถนิยามอย่างแจ่มแจ้งชัดเจนลงไปได้ ไม่เหมือนกับการให้ความหมายของคำว่า เคมี ชีววิทยา หรือ สังคมวิทยา ทั้งนี้เพราะปรัชญาเป็นศาสตร์ที่มีขอบเขตกว้างขวางมากและไม่เฉพาะเจาะจงในเรื่องหนึ่งเรื่องใดเท่านั้น จึงไม่มีคำนิยามใดที่จะให้ความหมายของคำว่าปรัชญา ได้อย่างสมบูรณ์และแน่นอนตายตัวกล่าวกันว่าถ้าเชิญนักปรัชญาจากทั่วโลกมา 10 คน และตั้งคำถามอย่างเดียวกันว่า ปรัชญาคืออะไร ให้แต่ละคนตอบก็จะได้คำตอบที่แตกต่างกันถึง 10 คำตอบ หรือ 10 ทรรศนะ ทั้งนี้เพราะนักปรัชญาแต่ละคนก็มีทรรศนะต่อปรัชญาแตกต่างกันออกไปตามเหตุผลของตน ดังนั้นการที่จะนิยามคำว่า "ปรัชญา" ให้แน่นอนตายตัวลงไปเหมือนกับนิยามคำว่า "เคมี" จึงเป็นเรื่องที่ทำไม่ได้

1.2. ความหมายตามการใช้

ปรัชญาแนบเนื่องกับชีวิตประจำวันของมนุษยชาติอย่างแยกไม่ออก เป็นของกลางที่สามารถหยิบมาใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย เช่น ในรูปของสุภาษิตอันเป็นมรดกตกทอดมาในรูปของคารมคมคายทางปรัชญา หรือเป็นคำสอนที่ศาสดาทั้งหลายได้สั่งสอนเอาไว้ เป็นต้น จึงมิใช่เรื่องแปลกแต่อย่างใด ถ้าจะมีคนที่ไม่ยอมรับปรัชญาแต่กลับพูดและคิดอย่างปรัชญาอยู่บ่อย ๆ จนกลายเป็นเรื่องปกติ กระทั่งปรัชญากลายเป็นคำที่ทันสมัยไป เช่น นายสมชายมีปรัชญาชีวิตว่า ถ้าเป็นคนดีไม่ได้ก็ตายเสียดีกว่า เป็นต้น ซึ่งปรัชญาที่ใช้ในความหมายนี้มักจะออกมาในรูปของสำนวนโวหารที่มีคารมคมคายซึ่งผู้เขียนได้รวบรวมมาดั้งต่อไปนี้

ปรัชญาความรัก : รักพี่จงหนีพ่อ, รักน้องจริงอย่าทิ้งน้องนะ ฯลฯ

ปรัชญาขี้เมา : เมียตายไม่เสียดายเท่าเหล้าหก, ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังเมารัก,เมาเหล้าดีกว่าเจาชู้ ฯลฯ

ปรัชญารถบรรทุก : อยู่บ้านเมียก็ด่า ออกมาจ่าก็จับ, รักสิบล้อต้องรอสิบโมง ฯลฯ

ปรัชญาเรือหางยาว : น้ำมันพอหาได้ แต่น้ำใจซิหายาก ฯลฯ

ปรัชญารถเมล์ : น้องขึ้นรถพี่ก็ดีใจ น้องลงไปพี่ก็คิดถึง ฯลฯ

ปรัชญาที่ใช้กันในความหมายข้างต้นนี้ หมายถึงแนวความคิด คติ ความเชื่อ หรือข้อคิดที่เราพบเสมอในภาษาที่ใช้ประจำวัน ซึ่งแม้คนที่มิได้ศึกษาเล่าเรียนในระดับสูงก็เข้าใจปรัชญาในความหมายนี้ ส่วนปรัชญาอีกความหมายหนึ่ง หมายถึงวิชาปรัชญา ซึ่งปรัชญาในความหมายนี้ หมายถึง ศาสตร์ หรือวิชา ที่ศึกษากันในสถาบันอุดมศึกษาตั้งแต่ระดับปริญญาตรีถึงระดับปริญญาเอก ปรัชญาในความหมายหลังนี้จึงตรงกับ philosophy ในภาษาอังกฤษ

ปรัชญาปัจจุบันนี้กว้างขวางและมีขอบเขตครอบคลุมทุกสาขาวิชาเอาไว้ ซึ่งสามารถจัดเป็นลักษณะใหญ่ ๆ ได้เป็น 3 ลักษณะคือ **อภิปรัชญา** เป็นการค้นคว้าความแท้จริงของสรรพสิ่ง **ญาณวิทยา** เป็นเรื่องของความรู้ของมนุษย์ และ **คุณวิทยา** เป็นเรื่องของคุณค่าต่าง ๆ ของความเป็นมนุษย์แต่ก็ปรากฏว่าคำจำกัดความของนักปรัชญาแต่ละคนที่เคยมีมาแล้วนั้น ไม่มีข้อใดครอบคลุมขอบข่ายของปรัชญาได้ครบทั้ง 3 ลักษณะนั้นเลย ดังนั้น สมัยปัจจุบันจึงไม่ค่อยนิยมให้คำจำกัดความของปรัชญากัน แม้จะมีอยู่บ้างก็ในลักษณะที่กว้างที่สุด เช่น “ปรัชญา เป็นศาสตร์ตรงที่ว่าด้วยหลักการ” (Science of Principles) ซึ่ง สวามี สัตยานันทปุรี ได้ให้หลักการไว้ ก็คือ ทฤษฎี หรือเหตุผลนั่นเอง ซึ่งเป็นหัวใจของศาสตร์ทุกแขนง องค์ประกอบของวิทยาศาสตร์แต่ละสาขามี 2 ส่วน ได้แก่ ตัวทฤษฎีหรือหลักการกับวิธีการพิสูจน์ทฤษฎี ถ้าหากศาสตร์ใดขาดหลักการหรือหลักปรัชญาเสียแล้ว ก็ย่อมเป็นศาสตร์ไม่ได้

นักปราชญ์จึงกล่าวว่า “ไม่มีศาสตร์ใดจะสมบูรณ์ ถ้าขาดหลักปรัชญา” (No Science is Complete without Philosophy) จึงสรุปได้ว่าปรัชญาเป็นความรู้สากลและจำเป็น คือ ใช้ได้กับทุกวิชาและทุกวิชาต้องมีหลักปรัชญา จะขาดเสียไม่ได้เลย เปรียบเสมือนรถไฟจะขาดหัวรถจักรไม่ได้

2. มูลเหตุของการเกิดปรัชญา

ถ้าถามว่า “อะไรเป็นต้นเหตุให้เกิดปรัชญาขึ้น” ความคิดรวบยอดที่ได้จากทรรศนะฝ่ายตะวันตก ทำให้ตอบได้ทันทีว่า ปรัชญา เกิดจากความสงสัย หรือความแปลกใจ ฉะนั้น ความสงสัยหรือความแปลกใจ จึงเป็นต้นเหตุให้เกิดปรัชญาขึ้น ดังที่ พลาโต กล่าวไว้ว่า “ความแปลกใจ (Wonder) เป็นบ่อเกิดของปรัชญา” และ เฮอร์เบิร์ต สเปนเซอร์ กล่าวว่า “ความสงสัย (Doubt) เป็นรากเหง้าแห่งปรัชญา” ค้านท์ (Kant) นักปรัชญาเยอรมันก็ยึดเอาความสงสัยเป็นต้นเค้าของปรัชญา ปรัชญาเริ่มต้นจากความแปลกใจ ไม่แน่ใจ ไม่รู้จริง ความสงสัยในสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งการรู้จักหวนคิด ไตร่ตรองปัญหาต่าง ๆ ที่ประสบมา ทำให้เกิดปัญหาที่ตนยังไม่เข้าใจ และพยายามที่จะเข้าใจ โดยการคิดค้น เสาะแสวงหาคำตอบ ความรู้ทุกอย่างที่หามาได้จากการแสวงหาคำตอบนี้เรียกว่า “ปรัชญา” ทั้งสิ้น เพราะเป็นความพยายามของมนุษย์ที่จะตอบปัญหาที่เกิดจากความพิศวงต่อความเป็นไปในธรรมชาติ เนื่องจากมนุษย์เราต้องเผชิญหน้าต่อสภาพแวดล้อม เหตุการณ์และปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง อีกทั้งปัญหาจากธรรมชาติ ทำให้จำเป็นต้องดิ้นรนหาทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้น จึงทำให้เกิดการค้นคิดหาวิธีการ ตามแนวความเชื่อ ประสบการณ์ และความรู้ของตน ๆ จึงทำให้เกิดปรัชญาขึ้นการเกิดปรัชญาขึ้นนั้นมีมูลเหตุมาจากหลายประการด้วยกัน

2.1. มนุษย์เป็นสัตว์มีวิวัฒนาการความคิด

ปรัชญาที่ไม่เป็นระบบเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ดึกดำบรรพ์รู้จักคิดค้นหาคำตอบ เมื่อเกิดความสงสัยในปรากฏการณ์รอบตัวเองก่อนแล้วขยายวงกว้างออกไปทุกที่ จนกระทั่งสงสัยในสิ่งที่มองไม่เห็น ดังที่อริสโตเติลกล่าวไว้ว่า **“เพราะความประหลาดใจจึงทำให้มนุษย์สมัยโบราณตรึกตรองหาเหตุผล เริ่มต้นสงสัยปัญหาใกล้ตัวก่อนแล้วค่อยขยายขอบเขตกว้างขวางออกไปทีละน้อย ๆ ทำให้เกิดความสงสัยอยากรู้มากขึ้นไปอีกจนกระทั่งถึงปัญหาเกี่ยวกับดวงดาว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ กำเนิดโลกและจักรวาล”** (จำนงค์ ทองประเสริฐ : 2518 : 67) พฤติการณ์ของมนุษย์โบราณดังกล่าวมานี้ เป็นเพราะมนุษย์มีความในใจ อยากรู้ในสิ่งที่สงสัย พยายามตรึกตรองหาเหตุและผล จึงถือว่ามีหลักในการมองโลก หรือมีโลกทัศน์เป็นของตนเอง แต่สมัยโบราณนั้นผลของการมองโลกยังไม่ได้ถูกบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร มีการสืบต่อความคิดกันทางวาจาเป็นส่วนใหญ่

2.2. การเกิดขึ้นของปรัชญา

มีผู้รู้กล่าวไว้หลายแบบ หลายลักษณะว่า วิชาปรัชญาเป็นอย่างไร แต่ที่แน่ ๆ วิชาปรัชญาเกิดจากความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ เกิดเพราะมนุษย์ต้องการหาความรู้เพื่อที่จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของชีวิต เช่น ธาเลส (Thales) บิดาแห่งปรัชญา อยากรู้ธาตุแท้ของโลก ความอยากรู้ อยากเห็น และการซักไซ้ไล่เลียงไปเรื่อย ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งเป็นธรรมชาติอันหนึ่งของคนเรา วิชาปรัชญาจึงเกิดขึ้นด้วยเหตุฉะนี้

เกิดขึ้นในตะวันตกที่อาณาจักรกรีกโบราณประมาณ 2,700 ปีมาแล้ว และในตะวันออกที่อินเดียสมัยพระเวทก่อนพุทธกาล อาณาจักรกรีกโบราณเป็นถิ่นกำเนิดของ Philosophy เมื่อ 585 ปี ก่อนคริสต์ศักราชโดย ธาเลส เป็นคนแรกที่พยายามสืบค้นหาปฐมธาตุของสรรพสิ่งแต่ คำว่า PhiLosophy ยังไม่มีใช้ในสมัยนั้น แต่เขาก็ได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งความคิดทางด้านปรัชญา ต่อมา ปีทากอรัส (Pythagoras) เรียกตัวเองว่าเป็น Philosopher คือ ปรัชญาเมธี เป็นคนแรก คำนี้หมายความว่า เป็นเพียงผู้รักในความรู้เท่านั้นไม่ใช่เป็นเจ้าของความรู้จริง ๆ พระผู้เป็นเจ้าต่างหากที่เป็นเจ้าของความรู้ ต่อมา เพลโตได้ทำให้ปรัชญาเป็นศาสตร์ที่โดดเด่นขึ้นมาโดยเน้นกระบวนการของความคิดซึ่งเป็นวิธีการของปรัชญาคือวิชาตรรกวิทยา (Logic) วิชานี้เริ่มเป็นหลักฐานที่แน่นอนมากขึ้นในฐานะเป็นเครื่องมือของปรัชญา ลักษณะปรัชญาของเพลโต เป็นจิตนิยมล้วน ๆ (Idealism) ส่วนอริสโตเติลหันไปสนใจทางด้านวัตถุมากขึ้นในระยะหลัง ๆ สมัยหลังจากยุคนี้เป็นต้นมา

2.3. มนุษย์คิดว่าปรัชญาเป็นต้นกำเนิดของศาสตร์ทั้งปวง

“ปรัชญา” เป็นวิชาที่กว้างที่สุดและเกี่ยวข้องกับการค้นคว้าทุกสิ่งทุกอย่างของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการค้นคว้าทางไสยศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ศาสนา ศีลธรรม ประวัติศาสตร์ ตรรกศาสตร์ พละ ฯลฯ วิชาการทั้งหลายเหล่านี้ย่อมจะแตกสาขากันออกไปจากปรัชญาทั้งสิ้น ปรัชญา เป็นวิชาที่พยายาม ค้นหาความจริงตามหลักเหตุผลอย่างกว้าง ๆ พยายามสืบค้นถึงความจริงอันติมะ คือความแท้จริงที่สิ้นสุด ซึ่งไม่มีอะไรจะแท้จริงยิ่งกว่า สืบค้นเพื่อให้ทราบถึงธรรมชาติของเอกภาพหรือจักรวาล ธรรมชาติของวิญญาณ จุดหมายปลายทางของวิญญาณ ชะตากรรมที่มุ่งหวัง ธรรมชาติของพระผู้เป็นเจ้าหรือบูรณภพหรือสิ่งสัมบูรณ์ (The Absolute : สํ ปูรณ : สัมบูรณ์) และสัมพันธภาพระหว่างสิ่งเหล่านั้น นอกจากนี้ปรัชญายังศึกษาค้นคว้า พิสูจน์ สอบสวน สืบค้นเพื่อให้รู้ถึงธรรมชาติ และเนื้อแท้ของสสาร กาลอวกาศ ความเป็นเหตุและผล อุบัติการณ์ วิวัฒนาการ กลไกของ

ชีวิตและจิตใจ ตลอดจนสัมพันธภาพระหว่างสิ่งเหล่านั้นที่มีต่อกัน ปรัชญาเป็นศิลปะแห่งการคิดที่มีเหตุผลยิ่ง มีระบบที่ดี ถูกต้อง แน่นอนเพื่อค้นหาความจริงที่สัมบูรณ์ ดังที่ พลาโต (PIato) ได้ให้นิยามไว้ว่า ปรัชญาเป็นวิชาที่สามารถใช้ค้นคว้าหาความจริง โดยอาศัยความนึกคิดอย่างลึกซึ้ง พลาโตถือว่าปรัชญาคือ ความพยายามมุ่งมั่นจะแสวงหาความรู้ที่ชัดเจนแจ่มแจ้ง เพราะสามารถตรวจสอบ แยกแยะ อธิบาย ความคิดใหม่ ๆ ได้อย่างกว้างขวาง ตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ อันเกี่ยวกับระบบจักรกลของเอกภพ วัตถุประสงค์ของเอกภพ ชีวิต จิต (วิญญาณ) พระผู้เป็นเจ้าหรือสิ่งสัมบูรณ์ (บูรณภพ) ความถูกความผิด ความดี ความชั่ว ความงาม ความน่าเกลียด เป็นต้น เพื่อเข้าถึงอุดมคติที่เป็นจริงจนรู้แจ้งในความจริงอย่างมีเหตุผล ปรัชญาจึงเป็นวิถีทางวิเคราะห์ สังเคราะห์อุดมคติตามหลักวิทยาศาสตร์ และพยายามค้นหาให้ทราบชัดว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร พยายามใช้เหตุผล แสวงหาและรวบรวมความรู้ของมนุษย์ให้เข้าเป็นระบบพยายามประมวลความรู้และประสบการณ์ของเรา แล้วตีความให้กระจ่างชัด กล่าวคือ ปรัชญาจัดความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และประสบการณ์ทางจริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ตรรกศาสตร์ และศาสนา ให้เป็นระบบ วิเคราะห์ความคิดเห็น ความคิดรวบยอดทั่วไป และความคิดรวบยอดทางวิทยาศาสตร์ พิจารณาความสมเหตุสมผลของความคิดเหล่านั้น และนำความคิดเหล่านั้นมาสัมพันธ์กันและกัน วิธีการของปรัชญา คือการคิดหาเหตุผลตามหลักตรรกวิทยาอันมีแนวความคิดตามหลักเกณฑ์เหตุผลที่ถูกต้อง ตรรกวิทยาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญของปรัชญา ปรัชญาคือการวิจารณ์ชีวิต สืบค้นถึงธรรมชาติกำเนิด และชะตากรรมของชีวิตมนุษย์ โดยนัยนี้ปรัชญาจึงเป็นการตีความชีวิต ปรัชญาสมัยปัจจุบัน พยายามตีความชีวิตมนุษย์ ที่มาของชีวิต คุณค่า ความหมาย และจุดหมายปลายทางของชีวิตยิ่งกว่าสืบค้นถึงธรรมชาติของโลก

3. ลักษณะของสาขาวิชาปรัชญา

ถึงแม้ว่าปรัชญาจะมีเนื้อหากว้างขวางครอบคลุมไปทุกสาขาของวิทยาศาสตร์ก็ตาม แต่ก็ไม่เกินขอบเขตของปรัชญา 3 สาขา ซึ่งจำแนกกันไว้ตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ คือ อภิปรัชญา ญาณวิทยาและคุณวิทยา นับว่าเป็นโครงสร้างที่แท้จริงของปรัชญาหรือของสิ่ง ๆ หนึ่ง คน ๆ หนึ่ง ซึ่งจะต้องมีองค์ประกอบครบ 3 อย่างนี้ คือ ลักษณะของความเป็นจริง ความรู้เกี่ยวกับความเป็นจริงนั้นและคุณค่าของความเป็นจริงนั้นด้วย ยกตัวอย่าง เช่น นายแดงสูง 5.5 ฟุต หนัก 65 กก. ผิวขาว เป็นความจริงทางอภิปรัชญา เรามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับตัวนายแดงทั้งทางวัตถุ และสภาพจิตของเขาเป็นญาณวิทยา นายแดงเป็นคนดีมีเมตตา เป็นคนรูปหล่อ เป็นคุณวิทยา ต่อไปนี้จะกล่าวถึงปรัชญาทั้งสามข้อนั้นโดยย่อ

3.1. **อภิปรัชญา (Metaphysics)** เป็นวิชาที่ว่าด้วยความแท้จริงของสรรพสิ่ง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ภววิทยา (Ontology) เป็นวิชาที่ว่าด้วยความมีอยู่เป็นอยู่ของสรรพสิ่ง สิ่งที่มีอยู่จริงย่อมเป็นสิ่งที่แท้จริงและสิ่งที่แท้จริง ย่อมเป็นสิ่งที่มีอยู่ ความจริงสิ่งที่แท้จริงก็เป็นอันเดียวกันสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่นั่นเอง เหตุที่ชื่อของปรัชญาสาขานี้มี 2 ชื่อ ก็เพราะเป็นคำที่ใช้ในสมัยที่ต่างกัน กล่าวคือ Ontology เคยให้มาก่อน ต่อมาสมัยหลังจึงเปลี่ยนไปใช้คำว่า Metaphysics แทน อภิปรัชญาแบ่งออกเป็น 3 แขนงย่อยอีกได้แก่ อภิปรัชญาว่าด้วยธรรมชาติ อภิปรัชญาว่าด้วยจิตวิญญาณ และอภิปรัชญาว่าด้วยพระเจ้าหรือสิ่งบริบูรณ์

ปัญหาทางอภิปรัชญา

1. พระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้สร้างโลกจริงหรือ
2. สิ่งแรกที่เป็นต้นตอของสรรพสิ่งคือพระเจ้าหรือธาตุ
3. ปฐมธาตุของสรรพสิ่งคือน้ำ
4. ปฐมธาตุของสรรพสิ่งเป็นนามธรรมหรือรูปธรรม
5. สารเป็นผลพลอยได้ของจิต
6. ผีสาง เทวดามีจริงหรือไม่
7. นรกสวรรค์มีจริงหรือไม่
8. วิญญาณเป็นอมตะใช่หรือไม่
9. อิเล็กตรอน โปรตอน เป็นอนุภาคสุดท้ายของสสาร
10. ปรมาณูทางจิตเป็นอนุภาคสุดท้ายของสาร

3.2. ญาณวิทยา (Epistemology) เป็นวิชาที่ว่าด้วยความรู้ของมนุษย์ ลักษณะของความรู้ บ่อเกิดของความรู้ ขอบเขตของความรู้ ปัญหาเรื่องความถูกต้องของความรู้ เช่น การค้นหาลักษณะที่แท้จริงของความรู้ว่าความรู้คืออะไร ความรู้เกิดจากแหล่งใดบ้าง ความรู้ของมนุษย์มีขอบเขตจำกัดอย่างไรบ้าง ความรู้ที่เราได้รับมาทางประสาทสัมผัสถูกต้องเป็นจริงเสมอไปหรือไม่ ถ้าหากประสาทสัมผัสไม่อาจจะให้ข้อเท็จจริงแก่เราได้ทุกกรณี แล้วเราจะใช้อะไรแสวงหาความรู้ที่แท้จริงได้นี่คือจุดหมายสุดยอดของ ญาณปรัชญา

ปัญหาทางญาณวิทยา

1. ความรู้คือความคิดของเราเองใช่หรือไม่
2. ความรู้เกิดจากความคิดหรือประสาทสัมผัส
3. ความรู้ที่ได้รับจากประสาทสัมผัสไม่ถูกต้องเสมอไป
4. ความรู้ที่ได้รับจากการคิดหาเหตุผลถูกต้องหรือไม่
5. ความรู้ที่ถูกต้องเป็นอย่างไร
6. มนุษย์สามารถรู้จักสิ่งเหนือธรรมชาติจริงหรือ
7. ความรู้ช่วยให้เราเข้าถึงความแท้จริงได้หรือไม่

3.3. คุณวิทยาหรืออัฆวิทยา(Axiology) เป็นวิชาที่ว่าด้วยคุณค่าต่าง ๆ ซึ่งต้องอยู่บนพื้นฐานแห่งความแท้จริง และมนุษย์เข้าใจซาบซึ้งถึงคุณค่านั้น ด้วยกระบวนการทางญาณวิทยา คุณค่าที่กำหนดให้ศึกษาในวิชาปรัชญานี้มี 4 ประการ คือ ความดี (จริยศาสตร์) ความงาม (สุนทรียศาสตร์) ความจริง (ตรรกวิทยา) และความบริสุทธิ์ของจิตใจ (เทววิทยา)

ปัญหาทางคุณวิทยา

1. คุณค่ามีจริงหรือว่าสมมติกันขึ้น
2. ความจริงเป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัว
3. ความดีเป็นสิ่งที่มีจริง

4. ความงามเป็นสิ่งที่สมมติ
5. อุดมคติเป็นเพียงความฝันเท่านั้น
6. ความบริสุทธิ์ของดวงจิตมีจริงหรือไม่

3.4. ระบบปรัชญา

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ปรัชญามี 2 ลักษณะ คือ ปรัชญาที่ไม่เป็นระบบ และปรัชญาที่เป็นระบบ ปรัชญาที่เป็นระบบทางตะวันตก เริ่มตั้งแต่สมัยธาเลส เป็นต้นมา ส่วนทางตะวันออกเริ่มตั้งแต่สมัยพระเวทของอินเดียโบราณเป็นต้นมา องค์ประกอบสำคัญของปรัชญาที่เป็นระบบ คือ พื้นฐานปรัชญากับตัวหลักปรัชญาเป็นอย่างน้อย ได้แก่ ญาณวิทยา กับอภิปรัชญา สำหรับญาณวิทยากับอภิปรัชญานั้นเป็นปรัชญาบริสุทธิ์คือ เป็นหลักทฤษฎีล้วน ๆ ส่วนการนำเอาปรัชญาบริสุทธิ์ไปใช้เป็นแนวปฏิบัติในชีวิตประจำวันเป็นปรัชญาประยุกต์ ได้แก่ คุณวิทยาสาขาต่าง ๆ ปรัชญาการศึกษา ปรัชญาการเมือง ปรัชญา สังคม และปรัชญาชีวิต เป็นต้น

ถ้ายึดอภิปรัชญาเป็นหลัก ปรัชญาแบ่งออกเป็น 2 ระบบใหญ่ ๆ คือ จิตนิยม (Idealism) และสสารนิยมหรือวัตถุนิยม (Materialism) แต่ถ้ายึดเอาจำนวนปฐมธาตุทางอภิปรัชญาเป็นหลักปรัชญาก็แบ่งออกเป็น 3 ระบบ คือ

เอกนิยม (Monism) ถือว่า ความแท้จริงอันเป็นต้นตอของสรรพสิ่งเป็นเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น ซึ่งจะเป็นนามธรรมหรือรูปธรรมก็ได้ ปรัชญาอินเดียยุคต้นจัดอยู่ระบบนี้ เรียกว่า อทไวตวาท

- เอกนิยมฝ่ายจิต (Idealistic Monism) ถือว่า ความแท้จริงปฐมธาตุมีเพียงหนึ่งเดียว มีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น ปรัชญาเอกนิยมของสปิโนซ่า
- เอกนิยมฝ่ายสสาร (Materialistic Monism) ถือว่า ความแท้จริงของปฐมธาตุมีเพียงหนึ่งเดียว มีลักษณะเป็นรูปธรรม เช่น ปรัชญาสสารนิยมของสำนักไมเลเซีย

ทวินิยม (Dualism) ถือว่า ความแท้จริงปฐมธาตุมีเป็นคู่ ๆ เช่น นามธรรม กับ รูปธรรม ปรัชญาอินเดียบางสำนักจัดอยู่ระบบนี้ เรียกว่า ทไวตวาท

พหุนิยม (Pluralism) ถือความแท้จริงปฐมธาตุมีจำนวนมากมาย อาจเป็นนามธรรมหรือ รูปธรรม ก็ได้

เนื่องจากปรัชญายุคหลัง ๆ จนถึงยุคปัจจุบันวิวัฒนาการไปอย่างกว้างขวาง ระบบปรัชญาจึงได้แตกแยกละเอียดออกไปจากระบบพื้นฐานเดิมเป็นปรัชญาระบบต่าง ๆ ถึง 5 ระบบ คือ

- พหุนิยมฝ่ายจิต (Idealistic Pluralism) ถือว่า ความแท้จริงของปฐมธาตุมีจำนวนมากมายมีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น ปรัชญาโมนาดนิยมของไลบ์นิตซ์
- พหุนิยมฝ่ายสสาร(Materialistic Pluralism) ถือว่า ความแท้จริงของปฐมธาตุมีจำนวนมากมายมีลักษณะเป็นรูปธรรม เช่น ปรัชญาปรมาณูนิยมของเดโมคริตัส

4.2. วิธีการทางปรัชญา

เนื่องจากปรัชญาเป็นบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ มีวิวัฒนาการมาช้านาน นักปรัชญาในอดีตได้วางแบบอย่างการสร้างทฤษฎีเอาไว้อย่างเป็นหลักเป็นฐาน ทำให้วิทยาศาสตร์ที่เกิดขึ้นภายหลังนั้นดำเนินตามแบบอย่างของปรัชญาในการสร้างทฤษฎีของตน คือ มีวิธีการทางวิทยาศาสตร์เฉพาะสาขาตน วิธีการทางปรัชญาเป็นวิธีการ

สร้างทฤษฎีและทดสอบทฤษฎีด้วย นักปรัชญาตั้งแต่ดึจนกระทั่งปัจจุบันย่อมมีวิธีการสร้างทฤษฎีของตนที่แตกต่างกันไป แต่ว่าไปแล้วก็มีกระบวนการอันเดียวกัน คือ การคิดหาเหตุผลโดยอาศัยประสบการณ์ ประสบการณ์เป็นสิ่งที่เรารู้แล้ว ให้แก่ ประสบการณ์จากประสาทสัมผัสทั้งห้า ประสบการณ์ทางวิทยาศาสตร์ทุกสาขา และประสบการณ์ทางเทววิทยา เป็นต้น หน้าที่ของประสบการณ์ ในกระบวนการคิดหาเหตุผลก็คือ ทำหน้าที่เป็นตัวเหตุหรือเรียกตามภาษาวิทยาศาสตร์ว่า “ข้อมูล” (Data) นั่นเอง ลักษณะของประสบการณ์จะต้องถูกต้องเที่ยงตรง และครบถ้วน การคิดหาเหตุผล เป็นกระบวนการทางตรรกวิทยาซึ่งเป็นการจัดประสบการณ์ทั้งหลายที่ยกมาอ้างเป็นตัวเหตุนั้น ให้ลงรอยกัน ไม่ขัดแย้งกัน จนเป็นเอกภาพ มีแนวโน้มไปในทางเดียวกันจนสรุปได้ว่าเป็นอย่างนั้น ซึ่งเป็นตัวผลลัพธ์หรือบทสรุป

4. ลักษณะของนักปรัชญา

1. เป็นปัญญาชนที่สมบูรณ์แบบ คนเรามี 2 ประเภท คือ สามัญชน กับ ปัญญาชน หนังสือปรัชญาบางเล่มเขียนคำนำว่า “หนังสือเล่มนี้เขียนไว้สำหรับปัญญาชนอ่าน.....” และ ชาวกรีกโบราณมักตั้งปัญหาถามกันว่า “เรียนปรัชญาไปทำไม” ผู้เรียนตอบว่า “เรียนเพื่อเป็นปัญญาชน” จึงอยากถามว่าสามัญชน กับ ปัญญาชน ต่างกันอย่างไร ก็ต่างกันที่การตัดสินใจว่า อะไร เป็นอย่างไร ใช้สามัญสำนึกหรือปัญญาตัดสิน ถ้าใช้สามัญสำนึกตัดสินก็เป็นสามัญชน แต่ถ้าใช้ปัญญาตัดสินก็เป็นปัญญาชน เนื่องจากว่าสิ่งที่เราประสบทางประสาททสัมผัสทั้งห้านั้นอาจจะไม่ถูกต้องตรงตามความเป็นจริงทั้งหมดก็ได้ เช่น ตามองเห็นรางรถไฟพบกันข้างหน้า แต่เราก็บอกได้ว่ามันไมพบกันแน่ ๆ เพราะเราเคยพิสูจน์มาแล้ว และประสบการณ์ความรู้ที่เราได้สั่งสมมาบอกให้เราทราบว่ารางรถไฟย่อมเป็นเส้นขนานเสมอ นั่นคือ เราใช้ปัญญาตัดสินสิ่งที่เราได้พบเห็นแล้วก็สรุปได้ว่า สิ่งที่ปรากฏกับความจริงอาจจะไม่ตรงกันเสมอไป กรณีนี้เราต้องใช้ปัญญาตัดสิน ซึ่งถือว่าเป็นปัญญาชนระดับต่ำสุด ปัญญาชนระดับสูงหรือสมบูรณ์แบบนั้น เป็นผู้ที่สามารถมองเห็นความจริงที่เป็นนามธรรมได้ เช่น การมองเห็นสัจธรรมของพระอริยเจ้าในพุทธศาสนาได้แก่มองเห็นว่า ร่างกาย ยาววา หนาคืบ ของสตรีเพศนั้นไม่น่าอภิรมย์ มีแต่สิ่งโสโครก จึงทิ้งความพอใจในกามคุณเลยได้โดสิ้นเชิง

2. เป็นคนรอบคอบ ละเอียดลออ ช่างคิด เมื่อรู้เห็นอะไรก็ไม่ค่อยจะปล่อยให้ผ่านไป มักจะสาวหาเหตุว่ามาจากไหน ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เรียกตามภาษาพูดว่าเป็นคน “ขี้สงสัย” (Scepticist) เมื่อสงสัยก็ไม่ยอมปล่อยให้ผ่านไปง่าย ๆ เหมือนสามัญชนทั้งหลาย จะนำไปคิดไตร่ตรอง ค้นหาต้นตอว่า มันเกิดขึ้นมาได้อย่างไร และทำไมมันจึงเป็นเช่นนั้นได้ ตัวอย่าง เช่น นิวตันได้สงสัยว่า ทำไมผลแอปเปิลจึงไม่หลุดหล่นขึ้นไปบนท้องฟ้า เพราะเหตุใดมันจึงหล่นลงมาข้างล่าง เขาได้พยายามขบคิดหาเหตุผลอยู่เป็นเวลานาน จนในที่สุดก็คิดได้และได้สร้างทฤษฎีแรงโน้มถ่วงของโลกขึ้นมา

3. เป็นคนใจเย็นสุขุม ไม่ด่วนตัดสินสรุปอะไรง่าย ๆ และไม่ปฏิเสธอะไรง่าย ๆ เหมือนคนธรรมดาสามัญ แต่ถ้าไม่แน่ใจก็จะวางตัวเป็นกลางไว้ก่อนว่า “มันอาจจะเป็นได้” ทุกเรื่องที่ผ่านเข้ามาทางประสาทสัมผัสต้องรับฟังไว้ก่อน แล้วค่อยไตร่ตรองสืบค้นหาเหตุผลด้วยความใจเย็นอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงเตือนไว้ใน มหา

ปรินิพพานสูตรว่า ไม่พึงปฏิเสธอะไรง่าย ๆ (นปฺปฏิโกสิตพฺพํ) ไม่พึงยอมรับเชื่ออะไรง่ายๆ (อภินนฺทิตพฺพํ) แต่พึงรับฟังไว้เพื่อพิจารณาไตร่ตรองก่อน

4. เป็นคนเชื่อมั่นในตัวเอง ยึดถือ ยืนกรานความคิดเห็นของตนว่าถูกต้อง ไม่ยอมเปลี่ยนทรรศนะง่าย ๆ แม้จะมีอันตรายถึงชีวิตก็ตาม ยอมพลีเพื่อยืนยันทฤษฎีของตนว่าถูกต้องเป็นธรรม นักปรัชญาเป็นคนที่พูดตรงไปตรงมาคิดอย่างไรก็พูดอย่างนั้น คือ ใจ วาจา กายตรงกัน ซึ่งเป็นลักษณะที่ตรงกันข้ามกับสามัญชนทั่ว ๆไป ที่ปากกับใจไม่ตรงกัน สิ่งที่เป็นสัจจะถ้าขัดกับผลประโยชน์ของตนไม่ถูกใจตนแล้วไม่ชอบพูดไม่ชอบทำ แต่นักปราชญ์ถือเอาความถูกต้องและชอบธรรมเป็นหลัก เช่น โสเครตีส บรูโน กาลิเลโอ เป็นต้น ซึ่งต้องประสบความทุกข์เดือดร้อนเพราะไม่ยอมเปลี่ยนความคิดของตน นักปรัชญา จึงถูกมองในแง่ที่ว่า เป็นคนหัวดื้อขวางโลกพูดไม่เข้าหูคน เพราะพูดตรงไปตรงมา แต่ไม่ถูกใจปุถุชน พระพุทธเจ้าก็จัดอยู่ในกลุ่มนี้เช่นกัน ทรงสอนย้ำว่า จงเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างแม้ชีวิต เพื่อรักษาไว้ซึ่งความถูกต้องและเป็นธรรม

5. ความสัมพันธ์ของปรัชญากับวิชาอื่น

5.1. ปรัชญากับวิทยาศาสตร์

ปรัชญาเป็นแนวความคิดพื้นฐานของวิทยาศาสตร์ หรือ วิทยาศาสตร์พัฒนามาจากปรัชญา ปรัชญากับวิทยาศาสตร์ในบางส่วนก็ศึกษาเรื่องเดียวกัน เช่น เรื่องสสาร เป็นความรู้ที่มีเหตุผล และเป็นระบบ กล่าวคือ ปรัชญานำเอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาจัดระเบียบใหม่เป็นระบบ เพื่อคิดหาเหตุผลตามหลักตรรกวิทยา ส่วนวิทยาศาสตร์ก็อาศัยปรัชญาเพื่อพิสูจน์ความสมเหตุสมผลของสมมติฐานทางวิทยาศาสตร์ อีกประการหนึ่ง วิทยาศาสตร์ทุกสาขาต้องมีหลักปรัชญาหรือทฤษฎีและจุดหมายของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ส่วนข้อแตกต่างระหว่างปรัชญากับวิทยาศาสตร์ ก็มีหลายประการ เช่น

1. วิทยาศาสตร์ศึกษาโลกโดยแยกออกเป็นส่วน ๆ ตามหน้าที่ของแต่ละสาขา แต่ปรัชญาศึกษาโลกในลักษณะรวม ๆ ไม่แยกเป็นส่วนย่อยอย่างวิทยาศาสตร์

2. วิทยาศาสตร์ศึกษาข้อเท็จจริงล้วน ๆ โดยวางตัวเป็นกลางอย่างเคร่งครัด ส่วนปรัชญานำข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์มาประเมินค่าว่าเป็นจริงเพียงไร ดีหรือไม่ งามหรือไม่ เป็นต้น

3. วิทยาศาสตร์ศึกษาโลกในด้านปริมาณที่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า ส่วนปรัชญาศึกษาโลกในด้านคุณภาพเท่านั้นแล้วประเมินค่าของข้อเท็จจริงนั้น

4. ในการศึกษาด้านปริมาณนั้น วิทยาศาสตร์ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อเก็บข้อมูล เช่น การสังเกต การทดลอง การสอบถาม การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ เป็นต้น ซึ่งเป็นประสบการณ์ที่นักวิทยาศาสตร์ได้รับ แต่ปรัชญาศึกษาคุณค่าของข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์โดยวิธีการทางตรรกวิทยา ได้แก่ การคิดไตร่ตรองตามหลักเหตุผล โดยอาศัยข้อมูลจากประสบการณ์ทางสามัญสำนึก และทางวิทยาศาสตร์ (อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ : 2520 : 19-20)

5. ปรัชญาในฐานะบิดาแห่งศาสตร์ทั้งปวง สมัยโบราณวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ ยังไม่ได้แยกตัวออกจากปรัชญา แต่เมื่อความคิดของมนุษย์ได้พัฒนามากขึ้นจนมีวิธีการพิสูจน์ความคิดทางปรัชญาว่าเป็นจริง วิทยา

ศาสตร์จึงเริ่มปรากฏขึ้น ทุกศาสตร์เกิดขึ้นในทำนองเดียวกันนี้ เช่น ฟิสิกส์เริ่มต้นด้วยทฤษฎีของธาเลสที่คิดว่าน้ำเป็นต้นตอของสรรพสิ่ง ความคิดในทำนองนี้ได้พัฒนาเรื่อยมาและเจริญสุดขีดในสมัย เดโมคริตัส ว่าปรมาณูเป็นต้นตอของสรรพสิ่ง เป็นอนุภาคที่เล็กที่สุดของสสาร แบ่งแยกต่อไปอีกไม่ได้แล้ว จนกระทั่งถึงตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 นีลส์ บอห์ร (Niels Bohr) แห่งเดนมาร์ก ก็สามารถแบ่งแยกอะตอมได้เป็นอนุภาค 4 ตัว คือ อิเล็กตรอน โปรตรอน นิวตรอน และโปซิตรอน นับว่าเวลานี้ความคิดทางปรัชญาของปรมาณูนิยมได้กลายเป็นวิทยาศาสตร์สาขาฟิสิกส์ไปแล้ว นีลส บอห์ร เป็นผู้ออกแบบระเบิดไฮโดรเจนคนหนึ่งในปี ค.ศ. 1914

5.2. ปรัชญากับเทววิทยา

วิชาเทววิทยา (Theology) ศึกษาเกี่ยวกับเทวดาและพระเจ้า ได้แก่ ศาสนาประเภทเทวนิยมต่าง ๆ ส่วนหนึ่งของวิชานี้เน้นศรัทธาในเทวะด้วยการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อบรรลุจุดหมายของศาสนานั้น ๆ อีกส่วนหนึ่งเน้นเหตุผลหรือหลักปรัชญาในการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะและความมีอยู่ของเทวะ โดยใช้หลักและวิธีการของปรัชญาคือการคิดหาเหตุผลจากประสบการณ์ ญาณวิทยากับตรรกวิทยา ญาณวิทยาเป็นสาขาหนึ่งของวิชาปรัชญา ศึกษาเรื่องความรู้ กำเนิดความรู้ ขอบเขตข้อจำกัดของความรู้ ความสมเหตุสมผลของความรู้ ซึ่งเป็นการรักษาความรู้อย่างกว้าง ๆ ส่วนตรรกวิทยาศึกษาเกี่ยวกับหลักฐานของความคิด พิสูจน์ความสมเหตุสมผลของความรู้ ประเภทของการคิดหาเหตุผลแบบต่าง ๆ เป็นการศึกษาจำเพาะเจาะจงเฉพาะกระบวนการแสวงหาความรู้เท่านั้น

5.3. ปรัชญากับศาสนา

ปรัชญากับศาสนามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมาก ปรัชญาพยายามจะเข้าใจโลกอย่างรวม ๆ โดยหวังจะได้พบความหมายอันแท้จริงของโลก ศาสนาก็พยายามแสวงหาความประสานกลมกลืนระหว่างบุคคลกับโลก ปรัชญากับศาสนาจึงเหมือนกันตรงที่ต่างก็มุ่งแสวงหาความจริงสูงสุดเกี่ยวกับมนุษย์ และสภาพแวดล้อมของมนุษย์ด้วยกัน แต่ในแง่นี้ก็มีข้อแตกต่างกันอยู่บ้าง กล่าวคือ นักปรัชญาเมื่อหาพบแล้วก็หยุดอยู่เพียงนั้น ไม่หาความจริงเพิ่มเติม แต่จะเผยแพร่ความคิด เพราะว่าความจริงที่หานั้นสูงสุดแล้วจึงไม่ต้องแสวงหาอีก และนักปรัชญาส่วนมากจะไม่สนใจที่จะปฏิบัติตนเพื่อเข้าถึงความจริงที่เขาค้นพบ เช่นนักปรัชญาตะวันตก แต่สำหรับนักปรัชญาตะวันออก โดยเฉพาะนักปรัชญาอินเดียนั้นเมื่อค้นหาความจริงพบแล้วก็จะปฏิบัติตนเพื่อเข้าถึงความจริงนั้น

เมื่อเป็นดังนี้ การปฏิบัติของนักปรัชญาจึงออกมาในรูปแนวปฏิบัติอย่างหนึ่ง ความจริงก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง เพราะสิ่งที่เขาค้นพบเป็นความจริงเพื่อความรู้เพียงอย่างเดียว ไม่ใช่ความจริงที่ต้องเข้าถึง ยกตัวอย่างเช่น เพลโตค้นพบว่าความจริงมีอยู่ในโลกแห่งมโนคติ เมื่อพบแล้วก็พอใจอยู่เพียงนั้น ไม่พยายามเข้าถึงความจริงที่ตนค้นพบ ส่วนความจริงทางศาสนาไม่เป็นแต่เพียงความจริงที่จะรู้เท่านั้น แต่เป็นความจริงที่จะต้องเข้าถึงได้ด้วย เช่น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงค้นพบความจริงที่เรียกว่า อริยสัจ 4 พระองค์ก็ทรงเข้าถึงความจริงนั้นได้ด้วย ในส่วนที่ต่างกัน ปรัชญากับศาสนาต่างกันดังกล่าวมานี้ (สุจิตรา อ่อนค้อม : 2542 : 6)

(1) ศาสนามีศาสดาผู้ประกาศคำสอนหรือเป็นผู้ก่อทั้งศาสนา ส่วนปรัชญามีนักปรัชญาเป็นผู้ประกาศทรรศนะทางปรัชญาของตน และนักปรัชญาก็มิได้ตั้งตัวเป็นศาสดา

(2) ศาสนามีคัมภีร์เป็นที่รวบรวมคำสอน และคัมภีร์ดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาที่ผู้ใดจะลบหลู่หรือเหยียบย่ำไม่ได้ ส่วนปรัชญาแม้จะมีหนังสือที่นักปรัชญาแต่ละคนอาจเขียนไว้ แต่ก็ไม่ถือว่าเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์อย่างคัมภีร์ของศาสนา

(3) ศาสนามีศาสนบุคคลหรือคณะบุคคลผู้ทำหน้าที่สืบต่อคำสอนและประกอบศาสนพิธีต่าง ๆ ส่วนปรัชญาไม่มีคณะบุคคลเช่นกล่าวนี้

(4) ศาสนาต้องมีพิธีกรรมที่เรียกว่าศาสนพิธี แต่ปรัชญาไม่มีพิธีกรรมใด ๆ

(5) ศาสนาต้องมีศาสนสถานเพื่อเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ส่วนปรัชญาไม่มีสถานที่เช่นนี้

(6) ศาสนาต้องมีศาสนิกชนผู้นับถือเลื่อมใสศรัทธาในศาสนา สวนปรัชญาอาจมีหรือหรือไม่มีผู้นับถือเลื่อมใสศรัทธาในทรรศนะทางปรัชญานั้น ๆ เลยก็ได้

(7) ศาสนามีการกวดขันเรื่องความภักดี ผู้นับถือศาสนาหนึ่งศาสนาใดอยู่แล้วจะไปนับถือศาสนาอื่นอีกในเวลาเดียวกันไม่ได้ แต่ปรัชญาไม่มีการกวดขันเช่นนี้

6. บทสรุป

1. ปรัชญาเกิดขึ้นในโลกตะวันตกที่ดินแดนกรีกโบราณในนครรัฐต่าง ๆ เมื่อประมาณ 600 ก่อนคริสต์ศักราช จุดเริ่มต้นของกำเนิดปรัชญา คือ ความสงสัยไม่แน่ใจในหลักคำสอนทางศาสนาว่า พระเจ้าเป็นผู้สร้างสรรพสิ่ง พระเจ้าเป็นปฐมธาตุของสรรพสั่ง (God is the first cause of things) ชาวกรีกโบราณจึงเปลี่ยนสมมติฐานเสียใหม่ว่า ธาตุสี่บ้าง ปรมาณูบ้าง เป็นปฐมธาตุของสรรพสิ่ง ดังนั้นจุดกำเนิดความคิดทางปรัชญา ก็คือความสงสัยใคร่รู้ หรือความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์เป็นบ่อเกิดของปรัชญา

2. ปรัชญากับวิทยาศาสตร์แบ่งขอบเขตเนื้อหากันที่ประสาทสัมผัสทั้งห้ากับใจ กล่าวคือ สิ่งที่มนุษย์สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้าอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเป็นรูปธรรมก็จัดเป็นเนื้อหาของวิทยาศาสตร์ ส่วนสิ่งที่มนุษย์สามารถรับรู้ได้ด้วยใจหรือการคิดหรือปัญญาซึ่งเป็นนามธรรมจัดเป็นเนื้อหาของปรัชญา สิ่งที่เป็นนามธรรมนี้ประสาทสัมผัสไม่อาจเข้าถึงได้เพราะมีความละเอียดอ่อนไม่เท่ากัน แต่จะเข้าถึงได้ด้วยจิตซึ่งทำหน้าที่คิดเหตุผลหรือสติปัญญา ซึ่งถ้าฝึกอบรมให้มีสมรรถนะสูงแล้วก็สามารถเข้าถึงนามธรรมได้ นี้คือจุดหมายสูงสุดของปรัชญา

3. โครงสร้างหลักของปรัชญามี 3 อย่างคือ อภิปรัชญา ญาณวิทยา และคุณวิทยา สิ่งหนึ่ง ๆ หรือคน ๆ หนึ่งจะต้องมีหลักปรัชญาทั้ง 3 นี้ครบถ้วน กล่าวคือ ประการแรก มีตัวตนหรือโครงสร้างหลักมีองค์ประกอบสำคัญต่าง ๆ ตลอดถึงรูปลักษณะภายนอก (อภิปรัชญา) ประการที่สอง มนุษย์มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับตัวตนนั้นอย่างไรบ้าง ตรงกับสภาวะที่แท้จริงของสิ่งนั้นหรือไม่เพียงไร (ญาณวิทยา) และประการที่สาม คุณค่าต่าง ๆ ในตัวสิ่งนั้นที่มนุษย์ยอมรับ เช่น เป็นจริงเพียงไร มีความดีหรือไม่ เป็นสิ่งที่งามเพียงไร เป็นต้น (คุณวิทยา)

4. ปรัชญามีวิวัฒนาการมาร่วม 3,000 ปี และมีขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมไปทุกสาขาวิชา แต่ก็มีระบบใหญ่อยู่เพียงไม่กี่ระบบ เช่น จิตนิยม วัตถุนิยม (นามธรรม-รูปธรรม) เอกนิยม ทวินิยม เป็นต้น

กิจกรรมท้ายบท

1. จงให้ความหมายของคำว่า “ปรัชญา” ในความหมายตามรูปศัพท์และความหมายตามการใช้
2. จงยกตัวอย่างปรัชญาการดำเนินชีวิตปรัชญาที่ใช้ดำเนินชีวิตมาอย่างน้อย 10 ข้อ
3. อะไรที่เป็นเหตุทำให้เกิดปรัชญาขึ้น ? จงอธิบาย
4. ลักษณะการเกิดขึ้นของการแสวงหาความรู้ทางด้านปรัชญา ตามทรรศนะของอริสโตเติล เป็นอย่างไร ?
5. ทำไมมนุษย์จึงคิดว่า “ปรัชญาเป็นบ่อเกิดของศาสนา” ?
6. จงบอกลักษณะของสาวิชาปรัชญาและ จงยกตัวอย่างปัญหาของปรัชญา อภิปรัชญา ทางญาณวิทยา และคุณวิทยา ? มาพอเข้าใจ
7. จงบอกลักษณะของนักปรัชญา ? พร้อมอธิบาย
8. ปรัชญากับวิทยาศาสตร์มีความสัมพันธ์กันอย่างไร ?
9. ปรัชญากับเทววิทยามีความสัมพันธ์กันอย่างไร ?
10. ปรัชญากับศาสนามีความสัมพันธ์กันอย่างไร ?

แผนบริหารการสอนบทที่ 2

1. บทที่ 2 ประวัติปรัชญา

2. หัวข้อเนื้อหาประจำบท

- การเกิดของปรัชญาตะวันตก
- ลักษณะของปรัชญากรีกสมัยแรก
- เหตุผลเกี่ยวกับปรัชญาสมัยปัจจุบัน
- การเกิดของปรัชญาตะวันออก
- ลักษณะของปรัชญาตะวันออก

3. วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

- สามารถอธิบายการเกิดของปรัชญาตะวันตกได้
- สามารถบอกถึงลักษณะของปรัชญากรีกสมัยแรกได้
- สามารถวิเคราะห์ให้เหตุผลเกี่ยวกับปรัชญาสมัยปัจจุบันได้
- สามารถอธิบายการเกิดของปรัชญาตะวันออกได้
- สามารถบอกบอกลักษณะของปรัชญาตะวันออกได้

4. เวลาเรียน

- สัปดาห์ที่ 1 - 2 เวลาเรียน 3 - 6 คาบ

5. กิจกรรมการเรียนการสอน

- บรรยาย
- ให้ผู้เรียนซักถามข้อสงสัย
- ให้ผู้เรียนตอบคำถามท้ายบท

6. สื่อการเรียนการสอน

- เอกสารประกอบการสอน
- เครื่องฉายโปรเจ็คเตอร์
- เครื่องฉายทึบแสง

7. การวัดผลและประเมินผล

- สังเกตจากการตอบคำถาม
- ตรวจการตอบคำถามท้ายบท

บทที่ 2
ประวัติปรัชญา

ความนำ

สังคมไทยตั้งแต่สมัยที่ชนชาติไทยตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณแหลมทองจนถึงสมัยปัจจุบันนี้ ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมหลายแหล่ง ได้แก่วัฒนธรรมอินเดีย วัฒนธรรมจีน และวัฒนธรรมตะวันตก แนวความคิดทางปรัชญาก็เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่คนไทยรับช่วงตกทอดมาจากแหล่งวัฒนธรรมต่าง ๆ ดังกล่าว

แนวความคิดที่คนไทยได้พบจากทางตะวันออกส่วนใหญ่เน้นสิ่งเป็นนามธรรม ส่วนที่ได้รับจากตะวันตกส่วนใหญ่เน้นสิ่งที่เป็นรูปธรรม ดังนั้น แนวความคิดทางปรัชญาของคนไทยปัจจุบันจึงมีอยู่ 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ ลัทธิจิตนิยม กับ ลัทธิวัตถุนิยม เพราะฉะนั้น เพื่อให้เข้าใจแหล่งที่มาของแนวความคิดเหล่านี้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น จึงขอกล่าวถึงปรัชญาเหล่านั้นพอสังเขป ดังนี้

1. ปรัชญาตะวันตก

1.1. ปรัชญากรีกสมัยแรก

ปรัชญากรีกเริ่มเมื่อประมาณ 600 ปีก่อน ค.ศ. ซึ่งสนใจเรื่องปฐมธาตุและความเปลี่ยนแปลงของมัน คือ ปรัชญา 6 สำนัก ได้แก่ สำนักไมเลเซีย สำนักไพธากอรัส สำนักเฮราคริตัส สำนักเอเลียน สำนักเอมพีโดเคลส และสำนักเดโมคริตัส ต่อไปนี้จะกล่าวถึงเฉพาะแนวคิดที่สำคัญ ๆ คือ

1. ธาเลส (Thales of Mnetus : ก่อน ค.ศ. 624-547) แนวคิดทางปรัชญาที่สำคัญที่สุด ของธาเลส คือ การคิดค้นหาปฐมธาตุของสรรพสิ่ง และกฎการเปลี่ยนแปลงของปฐมธาตุนั้นไปเป็นสิ่งอื่น เขาได้เสนอความคิดว่า ปฐมธาตุของสรรพสิ่งคือ น้ำ ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดมาจากน้ำ และจะกลับกลายไปเป็นน้ำอีกเพื่อจะเป็นสิ่งอื่นต่อไป (กีรติ บุญเจือ : 2519 : 11-15) ในทรรศนะของธาเลส น้ำเป็นอนุภาคที่เล็กที่สุดของธรรมชาติ ไม่อาจแบ่งแยกต่อไปได้อีกแล้ว ต่อมาศิษย์ของธาเลสเองก็แย้งว่าน้ำยังสามารถแบ่งแยกต่อได้อีก ถึงแม้ว่าทฤษฎีของเขาจะไม่ค่อยรัดกุมดีนัก แต่ก็มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในฐานะเป็นการ “จุดระเบิด” ทางความคิดทำนองนี้อีกมากมาย

2. อะนักซิมานเดอร์ (Anaximander : ก่อน ค.ศ. 610-545) เป็นศิษย์ของธาเลสได้คัดค้านทฤษฎีของอาจารย์ว่า ต้นตอของสรรพสิ่งไม่ใช่น้ำ แต่เป็นสิ่งไร้ขอบเขต (Infinity = ∞) เป็นสิ่งที่ไม่มีรูปร่างมีประมาณไม่จำกัด จักรวาลถูกสร้างขึ้นโดยกระบวนการที่สิ่งที่ขัดแย้งกันแยกตัวออกจากสิ่งไร้ขอบเขต

3. อะนักซิเมเนส (Anaximenes : ก่อน ค.ศ. 588-525) มีความเห็นในเชิงคัดค้านทฤษฎีของธาเลสและอะนักซิมานเดอร์ว่า ปฐมธาตุไม่ใช่น้ำ ไม่ใช่สิ่งไร้ขอบเขตที่ไร้รูปร่าง แต่เป็นอากาศ ซึ่งมีประมาณไม่จำกัด อากาศทำให้เกิดเมฆ เมฆทำให้เกิดฝน และฝนตกลงมา เป็นดินและหิน คือแผ่นโลกแล้วจะกลายเป็นอากาศอีก

4. เฮราคลิตัส (Heraclitus : ก่อน ค.ศ. 540-470) เขาถือว่า เนื่องจากไฟเป็นสิ่งที่มีพลังในตัวเองจึงเป็นต้นตอของสรรพสิ่งและมีสภาพไม่คงที่ ไฟ(ดวงอาทิตย์)ย่อมเปลี่ยนแปลงไปเป็นสิ่งอื่นอยู่เสมอ ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไฟและไฟเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง ไฟเปลี่ยนเป็นน้ำ แล้วเปลี่ยนเป็นดิน ดินเป็นน้ำและไฟได้อีก การเปลี่ยนแปลงมี

ลักษณะเป็นสิ่งตรงกันข้าม สิ่งตรงกันข้ามทำให้โลกนี้เป็นไปได้ ดำรงอยู่ได้ มิฉะนั้นจะสูญสลาย ความเปลี่ยนแปลงจึงเป็นสัจจะ การที่เราเห็นว่าสิ่งทั้งหลายคงที่นั้นเป็นมายา เพราะเราไม่อาจกระโดดลงไปในแม่น้ำสายเดียวได้ถึงสองครั้ง (กีรติ บุญเจือ : 2519 : 16)

5. พิธากอรัสหรือปีทากอรัส (Pythagoras of Samos : 580 - 510) เขาสนใจปัญหาเนื้อสารน้อยกว่ารูปแบบและความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งปวง เนื่องจากเป็นนักคณิตศาสตร์ เขาจึงสนใจปริมาณของสสารมากกว่าคุณภาพ ถือว่าจำนวนและสัดส่วนเป็นสิ่งแท้จริง ทำให้เกิดสรรพสิ่งขึ้นในจักรวาล จำนวนพื้นฐานมีเพียง 2 เท่านั้นคือ คี่กับคู่ จำนวนคี่เป็นสิ่งจำกัด ส่วนจำนวนคู่เป็นสิ่งไม่จำกัด คือ สิ่งที่สิ้นสุดกับสิ่งที่ไม่สิ้นสุดนั่นเอง ธรรมชาติคือการรวมตัวกันของสองสิ่งนี้มีลักษณะตรงกันข้าม ถ้าปราศจากสิ่งแตกต่างกันอย่างตรงกันข้ามนี้เสียแล้ว โลกก็จะสูญสลาย ความเตกต่างจึงทำให้เกิดพัฒนาการ

6. เซโนฟาเนส (Zenophanes : ก่อน ค.ศ. 570-480) เขาถือว่ามนุษย์ไม่อาจจะรู้ได้แน่นอน ถึงภาวะของพระเจ้า และธาตุแท้ของสรรพสิ่ง พระเจ้าเป็นเอกภาพที่รวมของสรรพสิ่ง พระองค์เป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงย่อมคงที่เสมอ ดังนั้น เนื้อสารดั้งเดิมคือพระเจ้า เนื้อสารจึงไม่เปลี่ยนแปลง

7. พาร์มีนิเดส (Pamenides : ก่อน ค.ศ. 515-450) เขาปฏิเสธเรื่องความเปลี่ยนแปลงตามทรรศนะของสำนักอื่น ๆ ถือว่าสิ่งทั้งหลายเป็นสัตย์ (Being) ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่มีกาลเวลาและแบ่งแยกไม่ได้ การที่เรามองเห็นว่ามีความเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นมายา คือ ความเข้าใจผิด

8. เอมพีโดเคลส (Empedocles : ก่อน ค.ศ. 495-435) เขาถือว่า ไม่มีการเกิดขึ้นและการสลายตัวอย่างสิ้นเชิง แต่มันเป็นพลัง 2 อย่างของดิน น้ำ ลม ไฟ คือการดึงและการผลักซึ่งสลับกันไปและทำให้วัตถุเกิดขึ้นและสลายตัวในลักษณะของการรวมตัวบางส่วนและแยกกันบางส่วน

9. อะนักซากอรัส (Anaxagoras : ก่อน ค.ศ. 500-428) เขาถือว่า ความเปลี่ยนแปลงสัมบูรณ์เป็นไปไม่ได้ มีแต่ความเปลี่ยนแปลงสัมพัทธ์เท่านั้น คือ บางส่วนคงที่ บางส่วนเปลี่ยนแปลง ในช่วงเวลาเดียวกันสรรพสิ่งเกิดขึ้นและสลายตัวไปจริงโดยการรวมธาตุและการแยกธาตุ ธาตุมีมากกว่า 4 ธาตุ เพราะคุณภาพของธรรมชาติมีมากมาย จะอธิบายด้วยธาตุเพียง 4 ธาตุเท่านั้นเป็นการไม่เพียงพอ

10. เดโมคริตัส (Democritus : ก่อน ค.ศ. 460-370) เป็นผู้สืบทอดแนวความคิดเรื่องปรมาณูจากลิวคิปปัส (Leucippus) เขาถือว่า ส่วนย่อยที่สุดของเนื้อสารคือปรมาณู (Atom) เป็น สิ่งสิ่งเดี่ยวแบ่งแยกต่อไปอีกไม่ได้ ทะลุทะลวงไม่ได้ ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่เกิดใหม่ ไม่สูญสลาย มีอยู่ ชั่วนิรันดร์ มีน้ำหนัก จึงเคลื่อนที่ได้เอง ทำให้ปรมาณูรวมกันได้เป็น ดิน น้ำ ลม ไฟ แล้วกลายเป็นสิ่งต่าง ๆ แม้วิญญาณมนุษย์ก็ประกอบด้วยปรมาณู ซึ่งละเอียดที่สุด เบาที่สุด กระจัดกระจายอยู่ทั่วร่างกาย เมื่อมนุษย์ตายปรมาณูวิญญาณก็จะกระจัดกระจายไป

1.2. ปรัชญากรีกสมัยรุ่งเรือง

สมัยนี้ชาวกรีกเริ่มหันความสนใจจากวัตถุนิยมมาทางจิตนิยมมากขึ้น คือ สนใจปัญหาทางญาณวิทยา เช่น มนุษย์จะสามารถรู้ความจริงได้หรือไม่ จะรู้ได้อย่างไร มีกฎเกณฑ์อะไรที่จะตรวจสอบว่าความรู้นั้นถูกหรือผิด พวกปรัชญาจารย์โซฟิสต์ (Sophists) เป็นกลุ่มแรกที่พยายามสืบค้นหาความจริงต่าง ๆ เช่น เรื่องปฐมธาตุที่นักปรัชญารุ่นก่อน ๆ ถกเถียงกันมาและหาความแน่นอนไม่ได้ พวกเขาจึงสรุปเอาว่า ความจริงไม่มี จึงไม่ต้อง

แสวงหา แม้เรื่องกฎหมายศีลธรรมและจารีตประเพณีก็หาความจริงไม่ได้ ไม่อาจใช้เป็นมาตรการตัดสินความถูกความผิดได้เลย ฉะนั้น เมื่อไม่มีกฎเกณฑ์จะมาวัดความจริงได้ โปรทากอรัส (Protagoras) จึงเสนอว่า “ตัวคนเราเองเป็นมาตรวัดทุกสิ่ง” (Man is a measure of all things) สิ่งใดที่เป็นประโยชน์ต่อเรา ถูกใจเรา สิ่งนั้นแหละดีและถูกต้อง คนหนุ่มคนสาวพากันหลงเชื่อในลัทธินี้มากจนเห็นผิดเป็นชอบ จึงทำให้ผู้หวังดีต่ออนาคตของชาติลุกขึ้นมาต่อต้านแก้ไข คือโสเครตีส ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

1. โสเครตีส (Socrates : ก่อน ค.ศ. 470-399) โสเครตีสไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนมากอย่างนักปรัชญาคนอื่นแต่เป็นคนมีอุดมการณ์สูงส่งในด้านคุณธรรมและความรักชาติ จึงทนนิ่งเฉยไม่ได้ เมื่อเห็นพวกโซฟิสต์กำลังทำลายวัฒนธรรมอันดีงามของเอเธนส์ จึงทำการรณรงค์อย่างสุดชีวิตเพื่อให้ศีลธรรมกลับมาโดยการละทิ้งอาชีพปฏิมากร เที่ยวไปตามสถานที่ต่าง ๆ เพื่อสนทนาชี้แจง ให้ผู้คนได้เข้าใจถึง ความจริง ความดี และความถูกต้องจนปรากฏว่าคนหนุ่มสาวเลื่อมใสมากมาย

เขาได้ใช้วิธีสนทนา (Dialogue) ต้อนพวกโซฟิสต์จนมุมและพ่ายแพ้ในที่สุด ทำให้พวกเขารู้สึกอับอายและเจ็บแค้นมาก เนื่องจากสมัยนั้นเอเธนส์มีการปกครองแบบประชาธิไตย ผู้มีอำนาจทางการเมืองส่วนใหญ่เป็นพวกโซฟิสต์จึงได้หาเรื่องใส่ความโสเครติส โดยฟ้องศาลข้อหาว่า มีความผิดฐานทรยศต่อเทพเจ้าประจำชาติและทำให้คนหนุ่มเสียคน ในที่สุดก็ถูกตัดสินให้ประหารชีวิตด้วยการดื่มยาพิษ เฮ็มล็อค เมื่ออายุ 70 ปี เขาไม่ได้เขียนหนังสือไว้เลย ชีวิตและผลงานของเขาปรากฏอยู่ในผลงานของเพลโต (ปรีชา ช้างขวัญยืน : 2514 : 74)

โสเครตีสถือว่า ความจริง ความดี ต้องมีแน่นอน เราจะเข้าถึงได้ด้วยความรู้ความจริงจึงจะดีได้ เขาย้ำว่า “ความรู้คือคุณธรรม” (Knowledge is Virtue) ผู้รู้ย่อมไม่ทำชั่ว ที่ทำเพราะเขาไม่รู้ (ขาดสติปัญญา) นี่คือยอดปรัชญาจริยศาสตร์ของโสเครตีส (อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ : 2520 : 40)

2. เพลโต (Plato : ก่อน ค.ศ. 427-347) เป็นศิษย์ที่สำคัญที่สุดของโสเครตีส ชื่อจริง คือ อริสโตเคลส (Aristocles) เป็นลูกผู้ดีกรีก (Aristocracy) ได้รับการศึกษามาเป็นอย่างดี เมื่อโสเครตีสถูกประหารชีวิตเขาอายุได้ 28 ปี หลังจากนั้นก็หลบภัยการเมืองจากเอเธนส์ ท่องเที่ยวไปในดินแดนอื่น ศึกษาในสำนักต่าง ๆ สำนักที่ให้ความรู้แก่เขามากคือสำนักปีทากอรัส เมื่อกลับสู่เอเธนส์ก็ได้ตั้งสำนัก อะคาเดมี (Academy) สอนคณิตศาสตร์และปรัชญา ผลงานของเพลโตมี 3 ระยะ ๆ แรกเป็นประวัติชีวิตการต่อสู้และผลงานของโสเครตีส นับว่าเขาเป็นกระบอกเสียงของโสเครตีส ผลงานที่เป็นหนังสือของเพลโตมีมากมายที่เด่น ๆ ได้แก่ Republic, Symposium, Timaeus, Apology, Phaedo, Phaedrus เป็นต้น ผลงานระยะกลางของเขาเป็นความคิดเรื่องโลกอุดมคติ (world of Ideas) ซึ่งเป็นแนวคิดที่เด่นของเขา ผลงานระยะหลังได้ปรับปรุงความคิดไปตามแนวทางของปีทากอรัส (กีรติ บุญเจือ : 2522 : 162)

ด้านตรรกวิทยา เพลโตถือว่าความรู้ของมนุษย์มี 4 ระดับจากต่ำสุดไปจนถึงสูงสุด คือ

1. ความรู้จากการเดา หรือภาพลวงตา อาจถูกน้อยมาก
2. ความรู้จากประสาทสัมผัส ซึ่งอาจเป็นไปได้
3. ความรู้จากการคิด หรือเหตุผล เช่น คณิตศาสตร์

4. ความรู้ที่เกิดจากการหยั่งรู้ที่มีเหตุผล เช่น ตรรกวิทยา ทำให้มองเห็นรูปแบบ หรือ ความคิด ว่าเป็นเอกภาพที่เป็นระบบ

ด้านอภิปรัชญา เพลโตเป็นนักจิตนิยม ถือว่าโลกแห่งความคิดเท่านั้นที่เป็นจริง ส่วนโลกที่ปรากฏทางประสาทสัมผัสเป็นเพียงเงาของโลกที่เป็นจริง เราจะเข้าถึงความจริงได้ด้วยการคิดหาเหตุผลเท่านั้น จิตมนุษย์มี 3 ส่วนคือ เหตุผล อารมณ์ และตัณหา จิตส่วนที่คิดเหตุผลเป็นอมตะ

ด้านจริยศาสตร์ เขาถือว่าความดีสูงสุดคือคุณธรรม บุคคลจะมีคุณธรรมได้เมื่อเขาอยู่ในสังคมมนุษย์เท่านั้น เพราะว่า คุณธรรมก็คือสิ่งที่คนเราพึงปฏิบัติต่อกัน

3. อริสโตเติล (Aristotle : ก่อน ค.ศ. 384-322) เป็นนักปรัชญากรีกที่มีผลงานมากกว่าใคร ๆ เขาเป็นบุตรชายของนิโคมาคุส หมอหลวงแห่งราชสำนักมาซีดอน ได้ศึกษาในสำนักอะคาเดมีของเพลโต ต่อมาได้เป็นอาจารย์ของเจ้าชายอเล็กซานเดอร์แห่งมาซีดอน ก่อนปี ค.ศ.355 ได้ตั้งสำนักสอนปรัชญาที่ลีเคอุม มีศิษย์มากมาย หลังจากสมัยที่อเล็กซานเดอร์มหาราชสิ้นพระชนม์ไปแล้ว อริสโตเติลต้องหนีจากเอเธนส์ไป เพราะชาวเมืองเป็นศัตรูกับอเล็กซานเดอร์มหาราช และได้สิ้นชีวิตที่นครรัฐคัลคิส บนเกาะเอ็วเบอา

ผลงานของอริสโตเติลถูกรวบรวมขึ้นจากเอกสารบรรยายของเขา และโน้ตคำบรรยายที่ลูกศิษย์จดไว้ สำนวนภาษาจึงไม่ได้เรียบเรียง เนื้อหาคำสอนของเขาครอบคลุมแทบทุกสาขาวิชา ยกเว้นคณิตศาสตร์เท่านั้น นักปราชญ์สมัยหลังได้จัดเนื้อหาเหล่านั้นออกเป็น 7 หมวด คือ หมวดตรรกวิทยา หมวดกายภาพ หมวดชีวภาพ หมวดจิตวิทยา หมวดอภิปรัชญา หมวดจริยศาสตร์ หมวดรัฐศาสตร์ และหมวดศิลปะ (กีรติ บุญเจือ : 2522 : 294)

ด้านตรรกวิทยา อริสโตเติลเป็นคนแรกที่ทำให้วิชาตรรกวิทยาสมบูรณ์แบบ ซึ่งยังคงใช้กันตลอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ และยังเป็นพื้นฐานให้นักปรัชญาอื่น ๆ ปรับปรุงให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ด้านอภิปรัชญา ในระยะแรก ๆ อริสโตเต็มเป็นนักจิตวิทยา เช่นเดียวกับอาจารย์เพลโต แต่ตอนหลัง ๆ มา เขามีความโน้มเอียงไปทางวัตถุนิยม คือเห็นว่า ความแท้จริงของสรรพสิ่งในใช่เป็นเพียงความคิดอย่างเดียว แต่เป็นเนื้อสารด้วย ทั้งสองส่วนนี้แยกกันไม่ออก เป็นจริงทั้งสองอย่าง เราฝึกฝนจิตให้คิดถูกต้องแล้วก็สามารถถอดเอาสิ่งแท้จริงหรือสิ่งสากลออกมาจากวัตถุธรรมทั้งหลายได้ เช่น การเกิดขึ้นแล้วเปลี่ยนแปลง และหลายตัวในที่สุดเป็นกฎสากลของสรรพสิ่ง

ด้านจริยศาสตร์ อริสโตเติลถือว่าความสุขเป็นความดีสูงสุด ความดีคือคุณธรรม ซึ่งมีลักษณะเป็นกลาง ๆ เช่น ความกล้าหาญเป็นสิ่งกลาง ๆ ระหว่างความบ้าบิ่นกับความขี้ขลาด ความเอื้อเฟื้อเป็นสิ่งกลาง ๆ ระหว่างความฟุ่มเฟือยกับความตระหนี่ และความสุภาพเป็นสิ่งกลาง ๆ ระหว่าง ความขี้อายกับความไร้ยางอาย เป็นต้น (อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ : 2520 : 51)

ด้านจิตวิทยา เขาถือว่าวิญญาณมี 3 ระดับ คือ วิญญาณระดับต่ำสุดมีในพืชทำหน้าที่ควบคุมชีวิต วิญญาณสัตว์มีความรู้สึก และวิญญาณระดับสูงสุดเป็นวิญญาณคิดหาเหตุผล มีในมนุษย์เท่านั้น ดังนั้น มนุษย์จึงเป็นสัตว์ที่รู้จักคิด (Man is Thinking Animal) เพียงประเภทเดียว

1.3. ปรัชญาสมัยกลาง

ปรัชญาสมัยกลาง เริ่มประมาณต้นคริสต์ศตวรรษจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 15 ลักษณะปรัชญาสมัยนี้เป็นการผสมผสานปรัชญากรีกเข้ากับศาสนาสำคัญ ๆ ที่มีในจักรวรรดิโรมัน เช่น ศาสนาคริสต์ และ โซโรอัสเตอร์ เป็นต้น กลุ่มนักปรัชญาที่สำคัญได้แก่

1. ปรัชญาปิตาจารย์ (Patristic Philosophy) มีระยะเวลาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 8 นักปรัชญาสมัยนี้เป็นพระนักบุญที่ประชาชนยกยองนับถือว่าเป็น "ท่านพ่อ" ซึ่งได้พยายามนำเอาหลักปรัชญากรีกมาอธิบายตามหลักศาสนาเพื่อสนับสนุนความเชื่อเรื่องเทวนิยมในศาสนาคริสต์ นักปราชญ์ที่สำคัญคือ เซนต์ ออกัสติน (St. Augustine : 354-430)

2. ปรัชญาอัสมาจารย์ (Scholastic Philosophy) อยู่ในระยะเวลาคริสต์ศตวรรษที่ 9-15 นักปรัชญากลุ่มนี้ล้วนเป็นนักบวชคนคัญ ๆ เช่น เซนต์ โธมัส อไควนัส (St. Thomas Aquinus : 1225-1274) ส่วนใหญ่เป็นการใช้ปรัชญาอริสโตเติลอธิบายศาสนาคริสต์ตามหลักเหตุผล

3. ปรัชญาอิสลาม (Islamic Philosophy) อยู่ในระยะเวลา คริสต์ศตวรรษที่ 10-11 มีลักษณะเป็นการนำเอาปรัชญาเพลโตและอริสโตเติลมาอธิบายหลักศาสนาอิสลาม นักปรัชญาที่สำคัญ ได้แก่อิบเบิน ซีนา (Ibn Sina) หรืออวีเซนนา (Avicenna : 980-1037) อิบเบิน รูชด์ (Ibn Rushd) หรือ อเวอร์โรเอส (Averroes : 1126-1198)

1.4. ปรัชญา สมัย ฟื้นฟู

ปรัชญาสมัยฟื้นฟู (Philosophy of Renaissance : 1400-1600) เป็นปรัชญาระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่มีลักษณะกลาง ๆ ระหว่างยุคกลางกับยุคใหม่ มีการฟื้นฟู การปฏิรูป กล่าวคือ การฟื้นฟู หมายถึง การที่ชาวยุโรปหันไปศึกษาปรัชญากรีกโบราณอีก และโจมตีปรัชญาอัสมาจารย์สมัยกลางว่าไม่มีอะไรใหม่ เป็นเพียงการพูดเล่นสำนวนเท่านั้น การปฏิรูปหมายถึงการคัดค้านปรัชญาสมัยกลางและปรับเปลี่ยนปรัชญาของตนไปในแนวใหม่ ทั้งนี้เพราะอิทธิพลของสงครามครูเสด ทำให้ชาวยุโรปตื่นตัวขึ้น (อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ : 2520 : 55) นักปราชญ์ที่สำคัญได้แก่

1. กาลิเลโอ (Galileo Galilei : 1564-1642) เป็นนักปรัชญาและนักวิทยาศาสตร์ชาวอิตาลี เป็นนักปรัชญาคนหนึ่งที่สนับสนุนทฤษฎีดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางจักรวาล และสัณฐานของโลกที่ริเริ่มโดยโคเปอร์นิคัสชาวโปแลนด์ ในฐานะนักวิทยาศาสตร์เขาได้สร้างสูตรกลศาสตร์ขึ้น

2. บรูโน (Giordano Bruno : 1548-1600) เป็นนักปรัชญา ลัทธิสรรพนิยมชาวอิตาลี เป็นนักบวชนิกายโดมินิกัน ได้ถูกศาลตัดสินให้ประหารชีวิต แล้วเผาศพทิ้ง เมื่อ ค.ศ. 1600 ฐานมีแนวคิดขัดแย้งกับคริสต์ศาสนา เป็นผู้ศึกษาความยิ่งใหญ่ของเอกภพ และถือว่าดาวฤกษ์ทั้งหลายมีดาวเคราะห์หมุนรอบเช่นเดียวกับระบบสุริยจักรวาล

3. แคมปาเนลลา (Tommaso Campanella : 1568-1639) เป็นนักปรัชญาสังคม อุดมคติชาวอิตาลี เป็นนักบวชนิกายโดมินิกัน เขาเน้นความเป็นปึกแผ่นของสังคมและสวัสดิการส่วนรวม จึงได้เขียนหนังสือ "สุริย

ธานี” (city of the sun) ขึ้นเพื่อเสนอทฤษฎีการปกครองแบบสังคมนิยม เน้นให้ทุกคนเสียสละเพื่อส่วนรวมก่อนที่จะแสวงหาความสุข และประโยชน์ส่วนตัว

4. มาเคียเวลลี (Niccolo Machivelli : 1469-1527) เป็นนักปรัชญาการเมืองอิตาลี่ เขาเห็นว่าสังคมจะพัฒนาก้าวหน้าได้ ไม่ใช่เพราะพระประสงค์ของพระเจ้า แต่เพราะปัจจัยเหตุธรรมชาติต่าง ๆ และได้เสนอรูปแบบการปกครองแบบสาธารณรัฐ และปรัชญาชาตินิยมแบบใช้อำนาจเด็ดขาด แนวคิดนี้เป็นที่นิยมมากจนอิตาลีสมัยต่อมามีการปกครองแบบสาธารณรัฐ

1.5. ปรัชญาสมัยใหม่

ปรัชญาสมัยใหม่อยู่ในระยะเวลาคริสต์ศตวรรษที่ 15-17 นักปรัชญาทั้งหลายพยายามรณรงค์ ค้นคว้าหาวิธีคิดที่ถูกต้องให้แก่วงการปรัชญา เพื่อจะให้บรรลุความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับแนวความเชื่อและหลักการต่าง ๆ ที่ได้ยึดถือสืบ ๆ กันมา ผลแห่งความพยายามนี้ทำให้เกิดวิทยาการใหม่ ๆ แยกตัวออกไปเป็นศาสตร์สาขาต่าง ๆ เช่น โหราศาสตร์ ตรรกศาสตร์ คณิตศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์สถาปัตยกรรมศาสตร์ พฤกษศาสตร์ เวสัชศาสตร์ และเคมี เป็นต้น แม้จำนวนนักปรัชญาจะมีมากมาย แต่ก็มีลักษณะแนวความคิดคล้ายคลึงกันเป็นกลุ่ม ๆ หลายกลุ่มที่สำคัญ ๆ มีดังนี้

1.5.1. กลุ่มวัตถุนิยม หรือประสบการณ์นิยม

1. ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon : 1561-1626) เป็นนักปรัชญาชาวอังกฤษได้เสนอทรรศนะว่าอุปสรรคของการคิดที่ถูกต้องนั้น คือ อคติ (Bias) ซึ่งปรากฏแม้ในใจของคนกิเลสเบาบาง ถ้าขจัดอคติออกไปเสียก็จะทำให้นักคิดทุกคนสามารถบรรลุความแท้จริงได้ตรงกันหมด วิธีการคิดนี้ก็คือวิธีการทางวิทยาศาสตร์นั่นเอง เขาจึงได้สร้างตรรกวิทยาอุปนัยขึ้น และเป็นที่ยอมรับกันมาจนทุกวันนี้

2. จอห์น ล็อค (John Lock : 1673-1704) เป็นนักปรัชญาประจักษ์นิยมชาวอังกฤษถือว่าความรู้เกิดจากการประจักษ์ทางประสาทสัมผัส ทรรศนะของเขาเป็นทวินิยมถือว่าจิตและสสารเป็นความจริงด้วยกัน จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ในทางการเมืองเป็นผู้สร้างทฤษฎีสัญญาประชาคมเพื่อการปกครองแบบประชาธิปไตย

3. โทมัส ฮ็อบส์ (Thomas Hobbes : 1588-1679) เป็นนักปรัชญาสสารนิยมชาวอังกฤษ ถือว่าจิตก็คือการทำหน้าที่ของสมอง ความรู้เกิดจากประสบการณ์เช่นเดียวกับล็อค ในทางการเมืองเป็นผู้สร้างทฤษฎีสัญญาประชาคมเพื่อการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นอกจากที่กล่าวมานี้ก็ยังมีนักปรัชญาอีกหลายคนที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ เช่น เดวิด ฮิวม์ รุซโซ เป็นต้น

1.5.2. กลุ่มเหตุผลนิยม

1. เรเน เดส์คาร์ต (Rene Descartes : 1596-1650) เป็นนักปรัชญาเหตุผลนิยมชาวฝรั่งเศส ถือว่าความรู้เกิดจากการคิดหาเหตุผลในทางอภิปรัชญาเป็นนักทวินิยม ถือว่าวัตถุกับจิตเป็นจริงทั้งสองอย่าง

2. สปิโนซ่า (Baruch Spinoza : 1632-1677) เป็นนักปรัชญาเหตุผลนิยมชาวเนเธอร์แลนด์ ในด้านอภิปรัชญามีแนวคิดเป็นเอกนิยมเชื่อในความเป็นหนึ่งเดียวของพระเจ้า หรือเนื้อสารสัมบูรณ์ ในด้านจริยศาสตร์ถือว่าความดีสูงสุด คือความรักพระเจ้าด้วยปัญญา

3. ไลบ์นิซ (Gottfried W. Leibniz : 1646-1716) เป็นนักปรัชญาเหตุผลนิยมชาวเยอรมัน ในด้านอภิปรัชญาเป็นนักพหุนิยมฝ่ายจิต เชื่อว่า ความแท้จริงมีสภาพเป็นนามธรรมหรือปรมาณูทางจิต (Monad) มีจำนวนมากมาย

1.5.3. กลุ่มอุดมคตินิยม

1. ค้านท์ (Immanuel Kant : 1724-1804) เป็นนักปรัชญาอุดมการณ์นิยมชาวเยอรมันถือว่าความรู้เกิดจากการคิดหาเหตุผลจากประส การณ์ในด้านจริยศาสตร์เน้นการกระทำหน้าที่ของความเป็นมนุษย์เป็นความดีสูงสุด

2. เบิร์คเลย์ (George Berkeley : 1685-1753) เป็นนักปรัชญาอุดมการณ์นิยมชาวไอร์แลนด์ เป็นนักบวชนิกายอังกลิกัน ด้านอภิปรัชญาถือว่าความเป็นจริงมีแต่จิตกับมโนคติที่เป็นสัญชานในสำนึกของจิตเท่านั้น ด้านญาณวิทยาถือว่า ความรู้ คือความคิดของเราเอง (กีรติ บุญเจือ : 2522 : 144)

1.5.4. กลุ่มเจตจำนงนิยม (Voluntarianism)

1. โชเป็นเฮาเออร์ (Arthur Schopenhauer : 1788-1860) เป็นนักปรัชญาจิตนิยมชาวเยอรมันประเภททุนิยม (Pessimism) คือมองโลกในแง่ไม่ดีว่าชีวิตเป็นทุกข์และเป็นความชั่วต้องพยายามปฏิบัติตนให้หลุดพ้นไปจากโลกีย์จึงจะมีความสุข

2. นิตเช่ (Friedrech W. Nietzsche : 1844-1900) เป็นนักปรัชญาเจตจำนงนิยมชาวเยอรมันถือว่าความเป็นจริงคือเจตจำนงที่จะมีอำนาจ มนุษย์ทุกคนอาจพัฒนาก้าวหน้าเรื่อยไปจนเป็น อภิ-มนุษย์(Superman) เขาเป็นผู้คัดค้านศาสนาคริสต์อย่างรุนแรง

1.6. ปรัชญาสมัยปัจจุบัน (Contemporary Philosophy)

ปรัชญาตะวันตกสมัยปัจจุบันเริมต้นหลังจากปีที่ค้านท์สิ้นชีวิตเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ปรากฏว่าแนวความคิดของค้านท์มีอิทธิพลต่อนักปรัชญาสมัยนี้มาก แทบทุกคนจะเชื่อทฤษฎีของค้านท์ที่ว่า “สมรรถภาพในการคิดของคนทุกคนมีกลไกคล้ายคลึงกัน จึงได้มีความรู้คล้าย ๆ กัน” แต่นักปรัชญาส่วนใหญ่ไม่ยอมรับโครงสร้างของกลไกการรับรู้ของค้านท์พวกเขาเห็นพ้องกันว่า กลไกการรับรู้ซับซ้อนยิ่งกว่านั้น จึงได้พยายามอธิบายเรื่องนี้กันไปต่าง ๆ นา ๆ เรียกลัทธิเหล่านี้ว่า “ลัทธิค้านท์ใหม่” ซึ่งต่างซึ่งต่างก็ขบคิดปัญหาสำคัญประการหนึ่งว่า “สมองของคนเราทำกิริยาอย่างไรในขณะที่เรากำลังคิด” (กีรติ บุญเจือ : 2519 : 24) ผลแห่งความพยายามดังกล่าวทำให้เกิดลัทธิปรัชญาขึ้นมาอีกมากมายมีลักษณะแตกต่างกันเป็นกลุ่ม ๆ เช่น

1. อัชฌัตติกญาณนิยม (Intuitionism) ถือว่าความรู้ที่เราได้รับมาทางประสาทสัมผัสและจากการคิดหาเหตุผลนั้นไม่ถูกต้องเที่ยงตรงเสมอไป ความรู้ที่เกิดจากการหยั่งรู้เป็นความรู้ที่แน่นอน

อัชฌัตติกญาณเป็นสิ่งเดียวกับเหตุผลเชิงปฏิบัติของค้านท์ ซึ่งจะต้องได้รับการฝึกฝนจนถึงขั้นสมบูรณ์แบบ จึงจะใช้การได้ คือ สามารถมองเห็นความเป็นจริงได้ ลัทธินี้ยังมีหลายกลุ่มย่อย คือ

1.1 จิตนิยมแบบเยอรมัน นักปรัชญาที่เด่นที่สุดคือเฮเกล (Friedrich Hegel : 1770-1831) มีความเห็นว่าถ้าเราฝึกฝนอัชฌัตติกญาณจนถึงขั้นสูงสุดแล้ว ก็จะเข้าใจแจ่มแจ้งว่าสิ่งที่แท้จริงเดิมแท้คือจิตดวงเดียว ซึ่งวิวัฒนาการมาเป็นหมอกเพลิง เป็นสสาร เป็นจิตและเป็นจิตมนุษย์ในที่สุด ดังนั้น สรรพสิ่งจึงเกิดจากจิตเดิมนั้น สมัยหลังลัทธินี้ได้รับการพัฒนา เป็นลัทธิเฮเกลใหม่อีกสาขา เช่น จิตนิยมแบบอังกฤษ มีนักปรัชญาที่สำคัญ คือ

กรีน, บรัดเลย์, โบสังเควต, จิตนิยมแบบฝรั่งเศสก็มีนักปรัชญาคนสำคัญ ๆ คือ บูตรูซ , ฟุยเย จิตนิยมแบบอิตาลีก็มี โกรเซ่และจิตนิยมแบบอเมริกันก็มี รอยส์

1.2 ชีวิตนิยม (Vitalism) ถือว่า อัชฌัตติกญาณขั้นสูงสุดทำให้คนเราเข้าใจสั่งที่แท้จริงได้ซึ่งเป็นพลังผลักดันให้มีชีวิต พลังนี้แทรกซึมอยู่ในสสารจึงทำให้สสารกลายเป็นสิ่งมีชีวิตและพัฒนาสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ นักปรัชญาที่สำคัญได้แก่ แบร์กซอง (Henri Bergson : 1859-1941) ชาวฝรั่งเศส

1.3 สสารนิยมแบบปฏิพัฒนา (Dialectic Materialism) ถือว่า ถ้าฝึกฝนอัชฌัตติกญาณ ให้ถึงขั้นสูงสุดแล้วก็จะเข้าใจความแท้จริงว่า สสารเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงก้าวหน้าไปอย่างไม่หยุดยั้งเพราะอิทธิพลทางปัจจัยต่างๆ ที่แตกต่างกัน จนถึงระดับที่เป็นสังคมมนุษย์ ก็ยังมีความขัดแย้งระหว่างชนชั้น จนทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ทางสังคมขึ้น นักปรัชญาที่สำคัญได้แก่ เอ็งเกลส์ (Fredrick Engels : 1820-1895) และมาร์ก (KarI Marx : 1818-1883)

2. ปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ลัทธินี้ยึดถือว่า ปัจจุบันสำคัญกว่าอนาคต สิ่งใดที่ปฏิบัติแล้วเกิดผลดีถือว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ส่วนสิ่งใดให้ผลตรงข้ามก็ต้องแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้นต่อไป นักปรัชญาที่สำคัญ ๆ ส่วนใหญ่เป็นชาวอเมริกัน เช่น เพอร์ส (Peirce : 1839-1914) วิลเลียม เจมส์จอห์น ดิวอี้ และชิลเลอร์ชาวอังกฤษ

3. ปฏิฐานนิยม (Positivism) ถือว่า สิ่งที่เป็นความแท้จริงคือสั่งที่เรารู้ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น ความรู้ทางศาสนา-ปรัชญา เป็นเพียงความเชื่อที่เหลวไหล นักปรัชญาที่สำคัญได้แก่ กองต์ (Auguste Comte : 1798-1857) เป็นต้น

4. ปฏิฐานนิยมใหม่ (Neo-Positivism) ถือว่า สิ่งที่สามารถทดสอบได้ด้วยวิธีการทางฟิสักส์ถือว่าเป็นจริง เพราะสามารถมองเห็นได้ จึงถือว่าดีกว่าวิธีการใด ๆ นักปรัชญาที่ยึดแนวคิดนี้ คือนักปรัชญาเยอรมัน เช่น ชลิก (Schlick : 1889-1936) เป็นต้น

5. อัตถิภาวนิยม (Existentialism) ถือวามนุษย์มีเสรีภาพที่จะคิดอะไรได้โดยไม่ตกอยู่ ภายใต้อิทธิพลของอะไรเลย ลัทธินี้สอนให้มนุษย์ปลดปล่อยวิญญาณของตนออกจากกรอบของพระเจ้าความคิดและประสบการณ์ของตน และกรอบของสังคม นักปรัชญาที่สำคัญได้แก่ ซาร์เตอร์ (Jeanpaul Sartre : 1905) ชาวฝรั่งเศส ไฮเด็กเกอร์ (Martin Heidegger : 1889) ชาวเยอรมัน อีกพวกหนึ่งเป็นพวกเทวนิยมถือว่าเสรีภาพที่แท้จริงจะมีได้โดยความเชื่อในพระเจ้า เช่น กีร์เกการ์ด (Soren Kierkegaard) ชาวเดนมาร์ก

6. สัจนิยมใหม่ (Neo-Realism) มีความเห็นว่า เนื่องจากปัจจุบันมนุษย์ไม่ประจักษ์ชัดว่ากลไกของสมองทำงานอย่างไร จึงยังไม่แน่ใจว่า ความรู้จากประสาทสัมผัสกับการคิดหาเหตุผลอันไหนถูกต้อง เพราะฉะนั้นขณะที่ยังไม่มีหลักยึดถือที่แน่นอนนี้ก็ควรยึดหลักผสมผสานระหว่างประสาทสัมผัสกับการคิดหาเหตุผลไปก่อนก็คือหลักการของทฤษฎีอนุมานนิยมของค้านท์นั่นเอง นักปรัชญาอังกฤษที่สำคัญได้แก่มัวร์ (George Edward Moore : 1873-1958) รัสเซล (Bertrand Russel : 1872-1970) อเล็กซานเดอร์ (Samuel Alexander : 1858-1938) ไวท์เฮด (AIfred N.Whitehead : 1861-1947) เป็นต้น นักปรัชญาอเมริกันได้แก่ มองตากู (William Montague : 1873-1953) ซันตายานา (George Santayana : 1863-1952) เป็นต้น

7. อัสมาจารย์นิยมใหม่ (Neo-Scholasticism) มีลักษณะเป็นการใชปรัชญาอัสมาจารย์ในสมัยกลางเป็นแกนกลางโดยพยายามหลอมแนวความคิดในปรัชญาอื่น ๆ ทั้งตะวันตกและตะวันออกเข้าผสมผสานกันเป็นปรัชญาระบบใหม่ที่สมบูรณ์ที่สุด เรียกได้ว่าเป็นปรัชญาสากล นักปรัญาที่สำคัญ ให้แก่ แมร์ซิเอร์ (Desire Joshep Mercier : 1851-1926) ชาวเบลเยียม มารีแตง (Jacques Maritain : 1882......) ชาวฝรั่งเศส

8. ปรัชญาวิเคราะห์ (Philosophical Analysis) มีความเห็นว่าความขัดแย้งในเรื่อง ทรรศนะทางปรัชญาตั้งแต่สมัยโบราณมานั้นเกิดจากการสื่อความหมายบกพรองระหว่างผู้คิดกับผู้รับการถ่ายทอด สาเหตุเนื่องมาจากความบกพรอง 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือความบกพร่องในด้านภาษาที่ใช้ (Language Anslysis) กับความบกพร่องในด้านกระบวนการดำเนินเหตุผล (Logical Analysis) เพราะฉะนั้น ถ้าสามารถขจัดปัญหาทั้ง 2 ประการนี้ได้ ความยุ่งยากในวงการปรัชญาก็สิ้นสุดลง นักปรัชญาที่สำคัญได้แก่ วิตเกนสไตน์ (Lidwig Wittgenste1in : 1889-1951) ชาวเยอรมัน และแอร์ (AIfred Jules Ayer : 1910) ชาวอังกฤษ

2. ปรัชญา ตะวันออก

2.1.ปรัชญา อินเดีย

อินเดียหรือชมพูทวีป สมัยโบราณมีความสำคัญมากในฐานะเป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรมของโลกแห่งหนึ่งคือ อารยธรรมลุ่มน้ำสินธุและคงคา ต่อมาได้แผ่ขยายไปยังอาณาบริเวณอื่นๆ เช่น รอบฝั่งมหาสมุทรอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นต้น อาณาบริเวณเหล่านั้นจึงเป็นเขตอิทธิพลอารยธรรมอินเดีย (Indianization) จุดกำเนิดของอารยธรรมอินเดียก็คือ ปรัชญาพระเวท ซึ่งมีหลักฐานปรากฏมานานประมาณ 4,500 ปีก่อนคริสต์กาล (บุญมี แทนแก้ว : 2524 : 1116) คัมภีร์พระเวทได้มาอย่างไร ใครเป็นผู้แต่งไม่มีหลักฐานแน่นอน เป็นแต่เพียงกล่าววาเป็นศรูติ คือพราหมณ์ชื่อพระมนูได้ยินได้ฟังมาจากพระพรหมโดยตรง แล้วนำมาสั่งสอนมนุษย์นี่เป็นเพียงนิยายปรัมปราปรัชญาพระเวทนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะเป็นบ่อเกิดของปรัชญาอินเดีย ส่วนใหญ่ เนื้อหาของพระเวทมี 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ ภาคความรู้กับภาคปฏิบัติ สมัยหลัง ๆ ปรากฏว่ามีผู้ไม่เชื่อในพระเวทได้สร้างปรัชญาระบบใหม่ขึ้นมาอีก ทำให้ปรัชญาอินเดียมี 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

ก. กลุ่มอาสติกะเป็นระบบปรัชญาที่เชื่อในพระเวทหรือมีแนวความคิดทำนองเดียวกันได้แก่ ปรัชญาพระเวท อุปนิษัท ภควัทคีตา และปรัชญา 6 สำนัก

ข. กลุ่มนาสติกะ เป็นระบบปรัชญาที่ไม่เชื่อในพระเวทได้แก่ ปรัชญาจารวาก พุทธ เช่น (สุวรรณ เพชรนิล, 2518-112)

2.1.1. ปรัชญากลุ่มอาสติกะ

2.1.1.1. ปรัชญา พระเวท

คัมภีร์พระเวทเป็นคัมภีร์แรกของชาวอารยัน สมัยพุทธกาลปรากฏว่าคัมภีร์พระเวทมีเพียง 3 พระคัมภีร์ย่อยเท่านั้น เรียกว่าไตรเพท ต่อมาสมัยหลังปรากฏว่ามี 4 คัมภีร์ย่อย ได้แก่

1. ฤคเวท เป็นคัมภีร์หลักของพระเวท มีลักษณะภาษาเป็นคำฉันท์ใช้สำหรับสวดสรรเสริญเทวะต่าง ๆ เช่น พระอินทร์ (พรหม) พระอัคนี พระวรุณ เป็นต้น เป็นการกล่าวถึงจำนวนเทวะ นิสัยใจคอลักษณะ และอำนาจ เป็นต้น

2. ยชุรเวท มีลักษณะภาษาเป็นร้อยแก้ว กล่าวถึงข้อกำหนดเรื่องการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในราชสำนักเพื่อเอาใจเทวะ เช่น พิธีบูชายัญ พิธีบวงสรวงสังเวย เป็นต้น เพื่อความสุข ของมนุษย์โดยมีสวรรค์เป็นจุดหมายสูงสุด

3. สามเวท มีลักษณะทางภาษาเป็นคำฉันท์ใช้สวดสรรเสริญพระอินทร์ และเทวะอื่น ๆ เป็นคัมภีร์สำหรับคนธรรมดาสามัญ

4. อาถรรพเวท เป็นคัมภีร์ทีว่าด้วยไสยศาสตร์มีคาถาอาคม เวทมนตร์ เพื่อใช้เป็นคู่มือให้หมอพิธีนำไปใช้ในการประกอบพิธีทางไสยศาสตร์ลักษณะทางปรัชญาของพระเวท

ด้านอภิปรัชญา เป็นปรัชญาเอกเทวนิยม มีพระเจ้าสูงสุดองค์เดียว ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของสรรพสิ่ง ด้านญาณวิทยาถือว่า ความรู้เกิดจากการคิดหาเหตุผลด้านจริยศาสตร์เชื่อผลแห่งกรรมคือชาติก่อนทำชั่วจึงต้องประสบความทุกข์เดือดร้อนในชาตินี้ การทำดีจะทำให้เข้าถึงสวรรค์ (อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ : 2520 : 71-72)

2.1.1.2. ปรัชญาอุปนิษัท

คำว่าอุปนิษัท แปลว่าเข้าไปใกล้ หมายถึงเข้าไปใกล้พระเจ้า คือการปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนาก็จะได้บรรลุถึงจุดหมายสูงสุดคือโมกษะ ลักษณะทางปรัชญาของอุปนิษัทมีโดยสังเขปดังต่อไปนี้

1. ด้านอภิปรัชญา เป็นเอกนิยมฝ่ายจิต กล่าวคือในสากลจักรวาลมีพระพรหม (พรหมัน) เป็นใหญ่เพียงองค์เดียวเท่านั้น เป็นบ่อเกิดของสรรพสิ่ง เป็นนามธรรมมองไม่เห็นเรียกว่า อปรพรหมอีกส่วนหนึ่งของพรหมเรียกว่า ปรพรหม เป็นวิญญาณสากล หรือปรมาตมัน ซึ่งแบ่งภาคมาเกิดเป็นสัตว์โลกเรียกว่า “อาตมัน” เมื่อสัตว์โลกที่มีความดีตายลง อาตมันก็จะกลับไปรวมกับปรมาตมันอีก เรียกว่า บรรลุโมกษะหรือสวรรค์ หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง

2. ด้านจริยศาสตร์ เชื่อผลของกรรมซึ่งทำให้สัตว์โลกเวียนวายตายเกิด กล่าวคือถ้าอาตมันของคนที่ตายแล้วไปรวมกับปรมาตมันยังไม่ได้ ก็จะเข้าไปยึดร่างใหม่ไปเรื่อย ๆ เรียกว่าเกิดชาติใหม่ ชาติใหม่ของอาตมันจะดีเลวอย่างไรก็แล้วแต่กรรมที่ทำมาแล้วในอดีตชาติ

2.1.1.3. ปรัชญา ภควัทคีตา

ปรัชญาภควัทคีตาหรือมหาภารตะ เป็นตัวอย่างอันหนึ่งของปรัชญายุค พราหมณะ หรือยุคมหากาพย์ เช่นเดียวกับ รามายณะ ซึ่งเป็นการแสดงบทบาทของอวตารของเทวะผู้ทรงสิทธิ เช่น พระอิศวร พระนารายณ์ สำหรับคัมภีร์มหาภารตะนั้นเป็นกาพย์ตลอดเรื่อง เนื้อเรื่องเป็นการแก่งแย่งอำนาจกันของชนชั้นปกครองคือ ปาณฑพ กับ เการพ พระนารายณ์ ทรงอวตารเป็นปางที่ 8 คือ พระกฤษณะ ในหมู่กษัตริย์ปาณฑพซึ่งเป็นฝ่ายธรรมทำหน้าที่เป็นสารถีรถศึกให้พระอรชุน ขุนศึกแห่งปาณฑพในสงครามมหาภารตะ จนทำให้พระอรชุนสามารถปราบฝ่ายอธรรม คือพวกเการพได้สำเร็จ ตามหลักการที่ว่า “ธรรม ย่อมชนะ อธรรม”

ในด้านอภิปรัชญา ถือว่าความแท้จริงสูงสุดคือ อาตมัน (ปรมาตมันในอุปนิษัท) เป็นต้นตอของสรรพสิ่ง ด้านญาณวิทยา ถือว่าความรู้สูงสุดของมนุษย์เกิดจากการหยั่งรู้ภายในอันเกิดจากการบำเพ็ญโยคะ ด้านจริยศาสตร์ เน้นการปฏิบัติตามหน้าที่ด้วยความภักดีต่อพระเจ้า ก็จะเข้าถึงโมกษะหรือสวรรค์

ปรัชญา 6 สำนัก

ช่วงระยะเวลาประมาณ 200 ปีก่อนพุทธกาล จนถึงประมาณ พ.ศ.1200 เป็นยุคทองของปรัชญาอินเดีย เพราะว่ามีนักปรัชญาเกิดขึ้นมากมายเป็นกลุ่ม ๆ ถึง 9 สำนัก คือกลุ่มอาสติกะ 6 สำนัก และกลุ่มนาสติกะ 3 สำนัก มีลักษณะการคิดที่อิสระมากกว่าสมัยพระเวท บางกลุ่มถึงกับคัดค้านพระเวทก็มี จะกล่าวถึงปรัชญา 6 สำนักก่อน พอสังเขป

1. ปรัชญานยายะ มีชื่อเรียกอย่างอื่นอีก เช่น ตรรกศาสตร์ ประมาณศาสตร์ เหตุวิทยา และวาทวิทยา เป็นต้น โคตมฤาษีเป็นผู้ก่อตั้งโดยการแต่งนยายสูตรขึ้น มีลักษณะเป็นพหุปรมาณูนิยม ถือว่าโลกประกอบด้วยปรมาณู ความรู้เกิดจาก 4 แหล่งคือ ประสบการณ์ การคิดหาเหตุผล แบบอนุมาน แบบอุปมาน และพยานหลักฐาน ในด้านจริยศาสตร์ถือว่าบุคคลจะบรรลุโมกษะได้ด้วย การศึกษาคัมภีร์ ทำสมาธิ ฝึกโยคะ

2. ปรัชญาไวเศษิกะ ความหมายของลัทธินี้คือลักษณะพิเศษเฉพาะของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งทำให้มันแปลกแยกไปจากสิ่งอื่น กนาทะ ผู้เขียนไวเษศิกะสูตร เป็นผู้ก่อตั้งลัทธินี้ ไวเศษิกะมีลักษณะที่เกี่ยวข้องกับ ลัทธินยายะอย่างใกล้ชิด เชื่อเรื่องปรมาณูเช่นเดียวกัน ในด้านอภิปรัชญาถือว่าสรรพสิ่งเกิดจากปรมาณูจำนวนมากมาย พระเจ้าทรงสร้างสรรพสิ่งจากปรมาณู ซึ่งเป็นสิ่งเป็นนิรันดร ปรมาณูมี 4 ชนิด คือปรมาณูของดิน น้ำ ลม และไฟ จึงจัดเป็นลัทธิพหุปรมาณูนิยม ด้านญาณวิทยาถือว่าความรู้เกิดจากการคิดหาเหตุผลตามหลักตรรกวิทยา ด้านจริยศาสตร์ถือว่าบุคคลจะบรรลุโมกษะได้ด้วยการหยุดทำกรรม นับเนื่องมาจากโมหะ ต้องกำจัดโมหะด้วยญาณ (บุญมี แท่นแก้ว : 2524 - 37)

3. ปรัชญาสางขยะ สางขยะมาจากคำว่า สังขยา แปลว่า การนับจำนวน หมายถึงความรู้ที่ถูกต้องเป็นภาคทฤษฎีของปรัชญาโยคะ ก่อตั้งโดย กปิละ ก่อนพุทธกาลประมาณ 100 ปี ด้านอภิปรัชญาเป็นปรัชญาทวินิยม ถือว่าความแท้จริงมี 2 อย่างได้แก่บุรุษ (จิต) กับประกฤติ (สสารดั้งเดิม) ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก ทำให้เกิดวิวัฒนาการอยู่เรื่อยไป ด้านจริยศาสตร์แนะนำว่า จงศึกษาให้เกิดปัญญาอย่างถูกต้องก็จะกำจัดพันธนาการของจิตได้ดีแล้วก็จะบรรลุถึงโมกษะ

4. ปรัชญาโยคะ โยคะเป็นวิธีปฏิบัติตนตามหลักการตามที่กล่าวไว้ในปรัชญาสางขยะเพื่อบรรลุโมกษะ ปตัญชลี ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ก่อตั้งลิทธินี้เพราะเป็นผู้รวบรวมเรียบเรียงโยคสูตรขึ้นมาใหม่จากแนวคิดที่มีมาแต่เดิม หลักวิธีปฏิบัติโยคะมี 8 ขั้น ซึ่งเป็นการฝึกฝนกาย วาจา และจิต จนบรรลุความหลุดพ้น ด้านอภิปรัชญาถือว่าความแท้จริงมี 3 อย่าง คือสสารดั้งเดิม จิต และพระเจ้าซึ่งเป็นผู้ควบคุมอีก 2 อย่างให้เกิดวิวัฒนาการจนบรรลุโมกษะในที่สุด ปรัชญาทั้ง 4 สำนักที่กล่าวมานี้เป็นแนวคิดอิสระไม่ขึ้นอยู่กับอิทธิพลของพระเวท แต่ก็ยอมรับแนวคิดของปรัชญาพระเวทด้วย

5. ปรัชญามีมางสา คำว่า มีมางสา หมายถึงการพิจารณาทบทวนพระเวท เป็นการฟื้นฟูพระเวทอย่างซบเซาในสมัยพุทธกาล เนื่องจากสมัยนี้ผู้คนลดความนับถือพระพรหมลงไป หันไปนับถือพระนารายณ์ และพระ

อิศวรกันมากขึ้น ไชมินิ จึงได้แต่งคัมภีร์มีมางสาสูตรหรือปูรวมีมางสาขึ้น มีความหมายว่า เป็นการพิจารณาทบทวนพระเวทเสียใหม่โดยเน้นการนับถือพระพรหมให้มากขึ้น ตอนต้นของสูตรนี้ เป็นเรื่องของมันตระและพราหมณะ ในด้านอภิปรัชญา เป็นทวินิยมคือ ถือว่าเอกภพประกอบด้วยโลกภายนอกกับอาตมันส่วนบุคคล เป็นสิ่งนิรันดรไม่มีเกิด-ดับ ด้านญาณวิทยาถือว่า ความรู้เกิดจากประเภทสัมผัส การคิดหาเหตุผลและพยานหลักฐาน

6. ปรัชญาเวทานตะ คำว่า เวทานตะ แปลว่า ที่สุดแห่งพระเวท หมายถึง ความรู้ที่สูงสุดคือพระเวท สังกราจารย์เป็นผู้ก่อตั้งลัทธิ ด้านอภิปรัชญาเป็นเอกเทวนิยมถือว่า พระพรหมเป็นความแท้จริงสูงสุดเป็นบ่อเกิดของสรรพสิ่ง ด้านจริยศาสตร์ถือว่า การที่อาตมันติดอยู่ในร่างกายเพราะมีโมหะครอบงำ จึงต้องศึกษาพระเวทานตะ เพื่อทำลายโมหะจึงจะหลุดพ้นได้ นับว่าปรัชญาเวทานตะเป็นการฟื้นฟูพระเวทเพื่อให้คนหันมานับถือพระพรหมอีกครั้งหนึ่งเพราะถูกละเลยมานาน

2.1.2. ปรัชญากลุ่มนาสติกะ

1. ปรัชญาจารวาก หรือโลกายัติ คำว่า จารวาก คือการพูดถูกใจคน และคำว่า โลกายัติ คือการเป็นไปตามหมู่มนุษย์ หมายถึงการประพฤติตนตามที่ปุถุชนเขาทำกัน พฤหัสบดีเป็นผู้ก่อตั้งลัทธิ เป็นปรัชญาวัตถุนิยมล้วน ๆ เพียงลัทธิเดียวของอินเดีย ด้านอภิปรัชญาถือว่า ความแท้จริงสูงสุดคือธาตุ 4 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ไม่มีวิญญาณหรือจิตใด ๆ เลย ชาติหน้าจึงไม่มี ด้านญาณวิทยา ถือว่าความรู้เกิดจากประสาทสัมผัสเท่านั้น ด้านจริยศาสตร์ถือว่า ความดีสูงสุดคือการแสวงหาความสุขทางประสาทสัมผัสโดยเฉพาะอย่างยิ่งความสุขทางกามารมณ์

2. ปรัชญาเชน คำว่า เชน มาจากคำว่า ชินะ แปลว่าผู้ชนะ หมายถึงผู้ชนะกิเลสของตนเอง พระศาสดามหาวีระหรือวรรธมาน ซึ่งเป็นศาสดาองค์ที่ 24 ของศาสนาเชน ท่านสิ้นชีพเมื่อ 527 ปีก่อนคริสต์ศักราช อายุได้ 72 ปี นักบวชเชน เน้นการทรมานตนเอง เช่น ถอนผม ขน อย่างน้อยปีละครั้ง นอนหงายเท้าชี้ฟ้า ไม่อาบน้ำ อดอาหารถ้าไม่ได้รับบิณฑบาตตรงตามที่อธิษฐานไว้เป็นต้น (จินดา อาจารกุสโล, พระมหา : 2524 : 37-38) นิกายใหญ่ ๆ มี 2 นิกาย คือ ทิคัมพร (ไม่นุ่งผ้า) กับเสวตัมพร (นุ่งขาว) ด้านอภิปรัชญา เป็นพหุอเทวนิยม ไม่เชื่อเรื่องเทวะ แต่ยอมรับความแท้จริงว่ามีหลายอย่างคือ ปรมาณูของสสาร และจิต มีจำนวนมากมาย ต่างก็เป็นอิสระไม่ขึ้นแก่กันและกัน กายกับจิตก็เป็นอิสระไม่ขึ้นแก่กัน ปุถุชนไม่อาจจะรู้ทุกสิ่งทุกอย่างได้ ยกเว้นสัพพัญญูเท่านั้น ด้านญาณวิทยา ถือว่าความรู้มี 2 ประเภท คือความรู้โดยอ้อมได้แก่ความรู้ทางประสาทสัมผัสความรู้จากการคิดหาเหตุผล และความรู้จากพยานหลักฐาน ความรู้โดยตรงได้แก่ตาทิพย์ การรู้ใจคนอื่น และการหยั่งรู้เอง

ด้านจริยศาสตร์ มีหลักปฏิบัติเบื้องต้นคือ อนุพรต 5 ได้แก่

1. ไม่เบียดเบียนผู้อื่นสัตว์อื่นด้วยกาย วาจา ใจ และช่วยเหลือผู้ตกทุกข์
2. มีความซื่อตรงทางกาย วาจา ใจ ไม่ให้เพี้ยนจากสัจจะ
3. ไม่ลักขโมยสิ่งใด ๆ ด้วย กาย วาจา ใจ
4. ไม่ประพฤติผิดประเวณี (สำหรับนักบวชเว้นกามสุขทุกชนิด)
5. ไม่โลภ ไม่ยึดติด ในวัตถุหรืออารมณ์ใด ๆ

จุดหมายสูงสุดของศาสนาเชนคือ โมกษะ จะเข้าถึงได้ด้วยการปฏิบัติตามหลักแก้วสามดวง (ติรัตนะ) คือ ความเห็นชอบ ความรู้ชอบ และประพฤติชอบ (บุญมี แท่นแก้ว : 2524 : 53)

2.1.2.1. ปรัชญาพุทธ

ศาสนาพุทธเกิดขึ้นในอินเดียสมัยโบราณเมื่อก่อนคริสต์ศักราช 588 ปี โดยพระพุทธเจ้าได้ค้นพบหลักความจริงสูงสุดของสรรพสิ่ง ตามหลักอภิปรัชญาของนิกายเถรวาทได้แก่ อริยสัจ 4 ขันธ์ 5 ไตรลักษณ์ เป็นต้น ยกตัวอย่างเช่น มนุษย์ประกอบด้วยขันธ์ 5 ซึ่งเป็นรูปกายกับจิต สำหรับจิตมีโครงสร้าง เป็น 4 ส่วน ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ฝ่ายมหายานสายมาธยามิกถือว่า ความแท้จริงได้แก่ ศูนยตา คือความเป็นกลางระหว่างความมีกับความไม่มี สายโยคาจารของไมตรีนาถถือว่า สรรพสิ่งเกิดจากจิตหรืออาลยวิญญาณ ซึ่งเกิดดับติดต่อกันอยู่ทุกขณะ ทำหน้าที่เก็บผลกรรมไว้เรียกว่า พืช และก่อสร้างปรุงแต่งอารมณ์ต่าง ๆ ขึ้น (อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ : 2520 : 89-92) ด้านญาณวิทยา ถือว่าความรู้เกิดจากหลายแหล่ง คือประสาทสัมผัส การคิดหาเหตุผล การหยั่งรู้ภายในและพยานหลักฐานด้านจริยศาสตร์ หลักปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดหมายเบื้องต้น คือความสุข ในชีวิตปัจจุบัน ได้แก่ ศีล 5 และเพื่อบรรลุจุดหมายสูงสด คือนิพพานได้แก่ มรรคมีองค์ 8

2.1.2.2. ปรัชญาจีน

จีนโบราณเป็นดินแดนแหล่งกำเนิดอารยธรรมแหล่งหนึ่งของโลก คืออารยธรรมลุ่มแม่น้ำ ฮวงโห อารยธรรมจีนได้แผ่ขยายไปยังดินแดนใกล้เคียงอย่างไม่ขาดสาย ชาวจีนเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมมั่นคง เช่นเดียวกับชาติอินเดีย ไม่ว่าจะอพยพไปอยู่ที่ไหนก็ยังคงรักษาวัฒนธรรมของตนไว้ได้เป็นเอกลักษณ์ของตน สังคมไทยก็ได้รับเอาวัฒนธรรมจีนมาช้านานแล้ว รวมทั้งแนวความคิดทางด้านศาสนา ปรัชญา และเนื่องจากว่าปัจจุบันประชากรไทยจำนวนไม่น้อยที่เป็นชาวจีนอพยพและคนไทยเชื้อสายจีน ดังนั้น จึงปรากฏว่ามีการปฏิบัติตามหลักศาสนาปรัชญาจีนอยู่เหมือนกัน ลัทธิปรัชญาจีนนั้นมีเป็นจำนวนมาก แต่สรุปแล้วก็มีลักษณะเด่น ๆ อยู่เพียงไม่กี่ลักษณะ เช่น ปรัชญาธรรมชาติ และปรัชญาสังคม เป็นต้น

2.1.2.3. ปรัชญาเล่าจื๊อ

เล่าจื๊อ เกิดเมื่อ 604 ปีก่อนคริสต์ศักราช หลังจากที่ได้เก็บตัวค้นหาสัจธรรมอยู่นาน ได้ออกเผยแพร่คำสอนซึ่งมีลักษณะเป็นอภิปรัชญาล้วน ๆ เขาถือว่าต้นกำเนิดของสรรพสิ่งคือ “เต๋า” ซึ่งเป็นอนุภาคที่เล็กที่สุดของสรรพสิ่ง จนมองไม่เห็น ไม่ได้ยินด้วยเสียง บางเบาจับต้องไม่ได้ แต่มันมีอยู่เสมอ แทรกซึมอยู่ทั่วไป เป็นสิ่งนิรันดร ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีที่สิ้นสุด แม้ดวงวิญญาณของมนุษย์ก็ประกอบไปด้วยเต๋า เมื่อทุกสิ่งตายลงก็กลับสู่สภาพเต๋า สรุปว่าสรรพสิ่งเกิดจากเต๋า แล้วจะกลับไปหาเต๋าอีก เต๋า จึงเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต เวลาตาย มนุษย์มีความสุขที่สุด วิธีปฏิบัติตนเพื่อให้บรรลุ เต๋า คือ การดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย ไม่เกี่ยวข้องกับคนอื่น ไม่มักมากในสิ่งใดนอกจากเต๋า ผู้บรรลุเต๋าแล้วจะมีความรู้แจ้งเห็นจริงทุกอย่าง

2.1.2.4. ปรัชญาขงจื้อ

ขงจื้อ เกิดเมื่อ 551 ปีก่อนคริสต์ศักราช ปรัชญาของขงจื้อมี 2 ประเภท คือจริยศาสตร์กับการเมือง เนื่องจากเคยเป็นผู้ตรวจการรัฐมาก่อน หลังจากออกจากราชการแล้วก็ทำการสั่งสอนประชาชน ขงจื้อจึงเป็นที่นิยมนับถือของประชาชนทั่วไป

หลักจริยศาสตร์ของขงจื้อที่สำคัญ คือหลักความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม 5 คู่ คือ

1. ผู้ปกครองยอมรับนับถือราษฎร และราษฎรภักดีต่อผู้ปกครอง
2. บิดามารดาเมตตาต่อบุตร และบุตรกตัญญูต่อบิดามารดา
3. สามีปฏิบัติต่อภรรยาอย่างเหมาะสม และภรรยาเชื่อฟังสามี
4. พี่วางตัวต่อน้องอย่างเหมาะสม และน้องเคารพพี่
5. เพื่อนปฏิบัติต่อเพื่อนด้วยความเชื่อถือไว้วางใจกัน

ด้านการเมืองผู้ปกครองตั้งตนไว้ชอบ มีศีลธรรม ราษฎรเชื่อถือไว้วางใจ ทำให้ปกครองง่ายถ้าไม่เช่นนั้นจะปกครองได้อย่างไร ขงจื้อได้เสนอคุณสมบัติของผู้ปกครองไว้ว่า

1. มีความเที่ยงธรรม
2. ไม่เอาแต่ใจตนเอง
3. ยึดถือเหตุผลเป็นหลัก
4. เห็นแก่ประโยชน์สวนรวม

หลักการปกครองประกอบด้วยหลัก 3 ประการ คือ

1. ทำให้บ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจ
2. ทำให้บ้านเมืองมีกองทัพที่เข้มแข็งที่จะป้องกันชาติ
3. ราษฎรเชื่อถือไว้วางใจในผู้ปักครอง ข้อนี้นับว่าสำคัญที่สุด เพราะเป็นหลักประกันความมั่นคง ของผู้ปกครองเอง

3. สรุป

เมื่อความคิดเกี่ยวกับเทพนิยายของมนุษย์ได้บรรลุถึงจุดอิ่มตัวเมื่อประมาณสองพันกว่าปีมานี้ มนุษย์ก็เริ่มหันเหความคิดความเชื่อออกจากเรื่องพระเจ้าสร้างสรรพสิ่ง โดยตั้งสมมติฐานใหม่ว่า ต้นตอของสรรพสิ่งคือธรรมชาติต่าง ๆ เช่น ดิน น้ำ อากาศ ไฟ ปรมาณู เป็นต้น ลักษณะของแนวความคิดทำนองนี้คือกำเนิดของปรัชญาแนวคิดสมัยแรก อาจจะไม่ค่อยรัดกุมนัก จึงทำให้มีการคัดค้านหักล้างกันได้เรื่อยมา นั่นก็เป็นวิวัฒนาการของแนวคิดทางปรัชญาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน แม้แนวความคิดเหล่านั้นจะได้กลายเป็นวิทยาศาสตร์ไปมากแล้วก็ตาม ในอนาคตอาจจะถูกคัดค้านหักล้างอีกก็ได้ เพราะว่าวิวัฒนาการย่อมไม่มีจุดจบ กล่าวคือจะไม่มีอะไรถึงที่สุดเลย จะไม่มีอะไรดีที่สุด เพราะทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ

ผลจากการพัฒนาของแนวคิดปรัชญาจนถึงปัจจุบัน ทำให้ความคิดแตกแยกออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือจิตนิยม กับ วัตถุนิยม ความแท้จริงมี 2 อย่างคือ มีลักษณะเป็นนามธรรมกับรูปธรรม สิ่งที่เป็นนามธรรมนั้นจะสัมผัสได้ด้วยจิตหรือความคิดเท่านั้น ส่วนสิ่งที่เป็นรูปธรรมจะสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้าเป็นสสารที่มีตัวตน ซึ่งวิทยาศาสตร์ยอมรับว่าเป็นจริงพิสูจน์ได้แม้บางอย่างจะละเอียดอ่อนเกินที่ประสาทสัมผัสจะรู้สึกได้ แต่มนุษย์ก็สามารถสร้างเครื่องมือที่ละเอียดอ่อนขึ้น พิสูจน์สิ่งที่ประสาทสัมผัสเข้าไม่ถึง สำหรับสิ่งที่เป็นนามธรรมนั้น เป็นพื้นที่ของปรัชญาโดยตรงที่จะแสวงหาความแท้จริงมาเสนอแก่ชาวโลก แต่ก็ต้องประสบปัญหาที่ยากลำบาก จึงทำให้เรื่องทำนองนี้เป็นปัญหาว่ามีจริงหรือไม่ เช่น เรื่องวิญญาณ ผีสาง เทวดา เป็นต้น

กิจกรรมท้ายบท

1. ผู้ให้กำเนิดหรือผู้ "จุดระเบิด" ความคิดในทางปรัชญาตะวันตกคือใคร ?
2. โสเครติส ถึงจะไม่ได้เล่าเรียนหนังสือมากอย่างนักปรัชญาคนอื่น ๆ แต่ก็มีอุดมการณ์ที่สูงส่งด้านใด ?
3. โสเครติสมีศิษย์คนที่สำคัญคือใคร ? ปรัชญาด้านจริยศาสตร์ของโสเครติส มีว่าอย่างไร ?
4. ในด้านตรรกวิทยา เพลโตถือว่าความรู้ของมนุษย์มีอยู่กี่ระดับ ? คืออะไรบ้าง ?
5. แคมปาเนลลาเขียนหนังสือ "สุริยธานี" เพื่อจุดประสงค์ใด ?
6. บรูโน (Giordano Bruno)ถูกสั่งประหารชีวิตเนื่องจากมีความผิดใด ?
7. ปรัชญาสมัยใหม่ในระยะคริสต์ศตวรรษที่ 15-17 มีลักษณะอย่างไร ? อธิบายสังเขป
8. "ปรัชญาพระเวท" มีความสำคัญต่อปรัชญาอินเดียอย่างไร ?
9. จงอธิบายหลักปรัชญาพุทธมาพอเข้าใจ
10. พัฒนาการความคิดของปรัชญาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร ? อธิบาย

แผนบริหารการสอนบทที่ 3

1. บทที่ 3 อภิปรัชญา

2. หัวข้อเนื้อหาประจำบท

- ความหมายและขอบข่ายของอภิปรัชญา
- ลักษณะทั่วไปของสสารนิยมและจิตนิยม
- มนุษย์ในทรรศนะของสสารนิยม จิตนิยม และธรรมชาตินิยม
- ปรัชญาจิตนิยมของเพลโต
- นักปรัชญากรีกสมัยโบราณกับแนวคิด เรื่องปฐมธาตุ
- ปัญหาทางจักรวาลวิทยา
- ปัญหาเรื่องเวลา ปัญหาเรื่องอวกาศ และปัญหาทางภววิทยา
- ทรรศนะเกี่ยวกับธรรมชาติของจิต
- ปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรี
- ปัญหาเรื่องอมตภาพของจิต

3. วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

- สามารถบอกความหมายและขอบข่ายของอภิปรัชญาได้
- สามารถบอกลักษณะทั่วไปของสสารนิยมและจิตนิยมได้
- สามารถอธิบายมนุษย์ในทรรศนะของสสารนิยม จิตนิยม และธรรมชาตินิยม ได้อย่างถูกต้อง
- สามารถอธิบายปรัชญาจิตนิยมของเพลโตได้
- สามารถบอกได้อย่างถูกต้องว่า นักปรัชญากรีกสมัยโบราณมีแนวคิดเรื่องปฐมธาตุอย่างไรบ้าง
- สามารถอภิปรายปัญหาทางจักรวาลวิทยาได้
- สามารถอภิปรายปัญหาเรื่องเวลา ปัญหาเรื่องอวกาศ และปัญหาทางภววิทยาได้
- สามารถแสดงทรรศนะของตนเกี่ยวกับธรรมชาติของจิตได้อย่างมีเหตุผล
- สามารถอภิปรายปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรีได้
- สามารถอภิปราย โต้แย้ง หรือสนับสนุนเกี่ยวกับปัญหาเรื่องอมตภาพของจิตได้

4. เวลาเรียน

- สัปดาห์ที่ 1 - 2 เวลาเรียน 3 - 6 คาบ

5. กิจกรรมการเรียนการสอน

- บรรยาย
- ให้ผู้เรียนซักถามข้อสงสัย
- ให้ผู้เรียนตอบคำถามท้ายบท

6. สื่อการเรียนการสอน

- เอกสารประกอบการสอน
- เครื่องฉายโปรเจ็คเตอร์
- เครื่องฉายทึบแสง

7. การวัดผลและประเมินผล

- สังเกตจากการตอบคำถาม
- ตรวจการตอบคำถามท้ายบท

บทที่ 3
อภิปรัชญา

1. ความหมายและขอบข่ายของอภิปรัชญา

คำว่า อภิปรัชญา แปลมาจากคำภาษาอังกฤษว่า Metaphysics พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายของอภิปรัชญาว่า สาขาหนึ่งของปรัชญาว่าด้วยความแท้จริง ซึ่งเป็นเนื้อหาสำคัญของปรัชญา (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 - 879)

อภิปรัชญาเป็นสาขาว่าด้วยเรื่องความเป็นจริงหรือความจริงแท้ (Reallity) ว่าโลกและจักรวาล ตลอดจนธรรมชาติของมนุษย์มีความเป็นจริงอย่างไร ความเป็นจริงที่อภิปรัชญาแสวงหานั้นเป็นความจริงสุดท้าย หรือความจริงสูงสุด ที่เรียกว่าความจริงอันติมะ (UItimate Reality) อันเป็นพื้นฐานที่มาของความจริงอื่น ๆ

ลัทธิปรัชญาที่ให้คำตอบในเรื่องนี้ มี 3 ลัทธิใหญ่ ๆ คือ สสารนิยม (Materialism) จิตนิยม (Idealism) และธรรมชาตินิยม (Naturalism) ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

2. สสารนิยม

สสารนิยม คือลัทธิที่มีความเชื่อว่าความเป็นจริงหรือสิ่งแท้จริงสูงสุดเป็นสสารหรือวัตถุ สสารหรือวัตถุนี้เป็นต้นกำเนิดของโลกและจักรวาล ทรรศนะดังกล่าวจึงตรงข้ามกับจิตนิยมซึ่งเป็นลัทธิที่ถือว่าความเป็นจริงหรือสิ่งแท้จริงสูงสุดเป็นจิต

2.1 ลักษณะทั่วไปของสสารนิยม

ลักษณะทั่วไปของสสารนิยมที่เกี่ยวกับความจริงแท้ของโลกและจักรวาล มีดังนี้ (วิทย์ วิศทเวทย์ : 2525 : 25-28)

2.1.1 สสารนิยมเป็นเอกนิยม เพราะถือว่าสสารและปรากฏการณ์ของสสารเท่านั้นที่เป็นจริง สิ่งที่มิใช่สสารและปรากฏการณ์ของสสารมิใช่ส่วนหนึ่งของจักรวาล ความจริงจึงมีประเภทเดียว ทรรศนะเช่นนี้จึงเรียกว่า เอกนิยม (Monism) ลักษณะของสสารมีดังนี้

2.1.1.1 สสารเป็นสิ่งครองที่ คือแผ่ตัวไปในที่ว่าง เป็นสิ่งที่มีอยู่และเกิดขึ้นในที่ว่าง เราสามารถกำหนดได้ว่า มันเกิดขึ้นและมีอยู่ ณ ที่ใด ถ้าวัตถุชิ้นหนึ่งครองที่อยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งแล้ว วัตถุชิ้นอื่นจะครองที่นั้นในเวลาเดียวกันไม่ได้

2.1.1.2 สสารเป็นสิ่งที่ครองเวลา คือต้องมีอยู่ ณ เวลาใดเวลาหนึ่ง จะมีอยู่ตลอดเวลาไม่ได้ จึงเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีสสารสิ่งใดถาวรตายตัวและมีอยู่นิรันดรโดยไม่แปรสภาพ สสารนิยมเชื่อว่าสสารเท่านั้นที่มีอยู่ โลกหรือจักรวาลทั้งหมดจึงเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ตั้งแต่ดวงอาทิตย์ โลก ภูเขา กระทั่งถึงเม็ดทราย

2.1.1.3 ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสสารซึ่งเรียกว่า ปรากฏการณ์ของสสารต้องเกิด ณ ที่สุด ที่หนึ่ง ในเวลาใดเวลาหนึ่ง และต้องรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และประสาทสัมผัสทั้ง 5 เท่านั้นที่รู้จักโลกของสสารได้

2.1.2 สสารนิยมยอมรับทฤษฎีอะตอม ทฤษฎีอะตอม (Atomistic Theory) เชื่อว่า สิ่งต่าง ๆ ในโลกประกอบไปด้วยหน่วยย่อยหลายหน่วย และหน่วยย่อย ๆ นั้น ก็ประกอบด้วยหน่วยย่อยที่เล็กลงไปอีก จนกระทั่งในที่สุดจะลงมาถึงหน่วยย่อยที่สุดที่ตัดทอนลงไปอีกไม่ได้เรียกว่า อะตอม ตามทฤษฎีอะตอม สิ่ง ๆ หนึ่งจึงเป็นเพียงที่รวมตัวของหน่วยย่อย ดังนั้น การที่จะเข้าใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ดี ก็คือการวิเคราะห์มันออก ยิ่งวิเคราะห์ได้หน่วยย่อยเท่าไร ความเข้าใจก็จะทวีขึ้น เท่านั้น

2.1.3 สสารนิยมยอมรับแนวความคิดเรื่อง “การทอนลง” แนวความคิดเรื่องการทอนลง (Reductionism) สืบเนื่องมาจากทฤษฎีอะตอมที่กล่าวมาแล้ว ตามทฤษฎีอะตอม สิ่ง ๆ หนึ่งสามารถแยกได้เป็นหน่วยย่อยจนถึงอนุภาคที่เล็กที่สุด นั่นคือ การถอนสิ่ง ๆ หนึ่งลงเป็นเพียงที่รวมของหน่วยย่อย คุณภาพจึงทอนลงได้เป็นปริมาณ คุณภาพของเครื่องจักรเครื่องหนึ่งจึงมิได้มีอะไรเป็นพิเศษนอกเหนือไปจากปริมาณรวมของประสิทธิภาพของส่วนประกอบแต่ละชิ้น ตัวอย่างเช่น น้ำกับเหล็ก เมื่อเราแยกน้ำออกจะได้อะตอมของธาตุออกซิเจน และไฮโดรเจน แยกธาตุทั้งสองนี้ออกจะได้ อิเลคตรอน โปรตรอน และนิวตรอน เหล็กก็เช่นกัน เมื่อแยกไปเรื่อย ๆ จะได้เป็นสามสิ่งนี้เหมือนกัน อีเลคตรอน โปรตรอน นิวตรอนที่อยู่ในเหล็กและในน้ำเป็นสิ่งเดียวกัน แต่เมื่อรวมกันแล้วก่อให้เกิดสิ่งสองสิ่งที่มีคุณสมบัติหรือคุณภาพต่างกัน ความแตกต่างนี้มิได้เป็นเพราะองค์ประกอบของสองสิ่งต่างกัน แต่เป็นเพราะปริมาณการเรียงตัวขององค์ประกอบต่างกัน นั่นคือ คุณภาพทอนลงได้เป็นปริมาณ

2.1.4 สสารนิยมถือว่า ค่าเป็นสิ่งสมมุติ ลักษณะอีกอย่างหนึ่งของสสารนิยม คือถือว่า ค่า (value) ทั้งหลายเป็นสิ่งสมมุติ คำว่า ดี สวย งาม เป็นคำที่มิได้มีสิ่งใดในโลกของความจริงรองรับ จริงอยู่คำทุกคำในภาษาของมนุษย์เป็นสิ่งสมมุติ แต่ปัญหาก็คือว่าสิ่งที่เราใช้คำ ๆ หนึ่งเรียกนั้น เป็นสิ่งสมมุติหรือไม่ “พระจันทร์” เป็นคำที่สมมุติ เราใช้คำนี้เรียกดวงกลมโตสีเหลืองที่ลอยอยู่กลางนภากาศในยามราตรี แต่ดวงกลมโตสีเหลืองนั้นไม่ใช่สิ่งสมมุติ เป็นของมีจริง “ดี” เป็นคำสมมุติและสิ่งที่คำ ๆ นี้ใช้เรียกนั้นไม่มีจริง เช่น เราบอกว่า นายแดงดี สิ่งที่มีจริงคือนายแดง แต่ “ดี” ไม่มี เช่นเดียวกับคำว่า “งาม” ซึ่งเป็นคำสมมุติเช่นกัน เพราะสิ่งที่คำ ๆ นี้ใช้เรียกมิได้มีจริง สสารนิยมจึงถือว่า ค่าเป็นสิ่งสมมุติ

2.1.5 สสารนิยมเห็นว่าจักรวาลอยู่ในระบบจักรวาล สสารนิยมถือว่าโลกหรือจักรวาลก็เหมือนกับเครื่องจักรโรงใหญ่ ชิ้นส่วนต่าง ๆ ของเครื่องจักรนั้นเคลื่อนไหวและดำเนินไปอย่างมีระเบียบ ทุกสิ่งจะต้องเป็นไปอย่างที่มันจะต้องเป็น ไม่มีความบังเอิญ ถ้าไม่ดำเนินไปอย่างที่เราคาดหวัง นั่นก็มิได้หมายความว่ามันไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ แต่อาจมีเงื่อนไขใหม่เกิดขึ้น (เช่น น็อตตัวหนึ่งอาจหลุดไป) ทำให้สิ่งที่เราคิดว่าจะต้องเกิดกลับไม่เกิดในระบบจักรกล สิ่ง ๆ หนึ่งถ้ามันตกอยู่ภายใต้เงื่อนไข หรือสภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง มันจะต้องกลายเป็นอะไรบางอย่างที่แน่นอนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นและดำเนินไปในจักรวาลก็อยู่ในระบบจักรกลเหมือนกัน ไม่มีอะไรที่เกิดขึ้นลอย ๆ โดยไม่มีสาเหตุผลักดัน ไม่มีอะไรเกิด

โดยบังเอิญ ทุกอย่างดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ที่ตายตัว ไม่มีอะไรพ้นไปจากกฎเกณฑ์นี้ได้ ที่พืชงอกงามเพราะฝนตก ฝนตกเพราะมีเมฆ มีเมฆเพราะไอน้ำรวมตัว มีไอน้ำเพราะแดดเผา สืบต่อกันไปเป็นทอด ๆ และการที่ฝนตกนั้นมิใช่เพราะมันมีความจูงใจที่จะให้ความชุ่มเย็นแก่พืช แต่เพราะในเงื่อนไขของดินฟ้าอากาศในขณะนั้น มันจำต้องตก มันจะเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ ทุกอย่างในจักรวาลเป็นไปตามทางที่มันจะต้องเป็นไป เมื่อสิ่งนั้นเกิด สิ่งนั้นก็เกิด และสิ่งโน้นก็เกิด เป็นจังหวะ เป็นทอด ๆ กันไป (สืบเนื่องกันไป)

2.2 วิวัฒนาการของสสารนิยม

สสารนิยมมีวิวัฒนาการมาจากปรัชญากรีกสมัยโบราณ อันถือว่าเป็นจุดเริ่มแรกของปรัชญาตะวันตก ปรัชญากรีกเกิดขึ้นประมาณศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตศักราช นักปรัชญารุ่นแรก ๆ ของกรีกส่วนใหญ่จะมีทรรศนะแบบสสารนิยม ปัญหาที่ถกเถียงกันในสมัยนั้นคือ ปัญหาเรื่องปฐมธาตุ (First Element) ปฐมธาตุ คือธาตุแรกหรือธาตุแท้อันเป็นต้นกำเนิดของจักรวาล นักปรัชญาสมัยนั้นพากันเสนอคำตอบของคำถามที่ว่า ปฐมธาตุคืออะไร ผู้ที่ให้คำตอบแก่ปัญหานี้ได้แก่

2.2.1 ธาเลส (Thales : 624 - 550 B.C.) เป็นนักปรัชญาคนแรกของกรีกที่ตอบปัญหาเรื่องปฐมธาตุและเป็นผู้แยกปรัชญาออกจากศาสนา โดยถือว่าศาสตร์ทั้งสองเป็นอิสระต่อกัน มนุษย์สามารถอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติได้โดยไม่ต้องอ้างเทพเจ้าเหมือนสมัยก่อนหน้านี้ การที่จะอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติได้จะต้องรู้จักกฎธรรมชาติ และจะรู้ธรรมชาติได้จะต้องรู้ปฐมธาตุเสียก่อน

ธาเลส ได้ให้ข้อเสนอไว้ 2 ข้อ คือ (สเตซ : 2514 : 11)

(1) ธาตุแท้ของทุก ๆ สิ่ง คือ น้ำ ทุกสิ่งมาจากน้ำ และจะกลับคืนไปสู่น้ำ

(2) โลกเป็นแผ่นกลมแบน(เหมือนเขียงกลมแต่ก็แบน) ลอยอยู่บนพื้นน้ำ

ข้อเสนอข้อแรกหมายความว่า น้ำเป็นปฐมธาตุ สิ่งอื่น ๆ ทั้งหมดที่มีอยู่ในจักรวาลเป็นเพียงอัญรูปของน้ำ แต่ธาเลสก็ไม่ได้อธิบายว่าน้ำแปรสภาพเป็นสิ่งอื่นได้อย่างไร จักรวาลเกิดจากน้ำได้อย่างไร ซึ่งปัญหาดังกล่าว อริสโตเติลนักปรัชญาสมัยหลังได้สันนิษฐานไว้ว่า ธาเลสอาจได้ความคิดนี้มาจากการสังเกตเห็นว่าสิ่งที่หล่อเลี้ยงสิ่งต่าง ๆ นั้น คือความชื้น ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็อยู่ได้ด้วยน้ำ สารัตถะของสิ่งต่าง ๆ มีลักษณะชื้น และน้ำเป็นหลักเบื้องต้นของสิ่งทั้งหลายที่มีความชื้น

อย่างไรก็ตาม คำอธิบายนี้ก็เป็นเพียงการคาดคะเนของอริสโตเติลเท่านั้นซึ่งอาจถูกต้องหรือผิดพลาดก็ได้ การที่ธาเลสได้รับยกย่องให้เป็นบิดาของวิชาปรัชญา (Father of Philosophy) ทั้งที่ความคิดของเขายังหยาบและล้าหลังอยู่นั้น ความสำคัญของเขามิได้อยู่ที่การเสนอว่าปฐมธาตุคือน้ำ แต่อยู่ที่ว่าเป็นครั้งแรกที่ชาวกรีกมีความพยายามที่จะอธิบายจักรวาลโดยทางธรรมชาติวิทยา โดยไม่ต้องอาศัยนิยายปรำปรา หรือเทพนิยายดังเช่นแต่ก่อน นอกจากนั้นธาเลสยังเป็นคนแรกที่เสนอปัญหานี้ขึ้นทั้งเป็นผู้กำหนดแนวทาง ตลอดจนลักษณะปรัชญาสมัยก่อนโสคราตีส (Pre-Socratic - Period) ทั้งหมด ปรัชญาสมัยแรกจึงมีลักษณะไปในทางจักรวาลวิทยา (Cosmology) ซึ่งธาเลสเป็นผู้กำหนดลักษณะนี้ ความสำคัญของเขาจึงอยู่ที่เป็นคนแรกที่นำปัญหานี้มาพิจารณา มิใช่เพราะเป็นผู้ให้คำตอบต่อปัญหานี้ได้ดี

2.2.2 อแน็กซิแมนเดอร์ (Anaximander : 611 - 547 B.C.) เป็นศิษย์ของธาเลสและเป็นชาวกรีกคนแรกที่เขียนตำราทางปรัชญา อแน็กซิแมนเดอร์เห็นด้วยกับธาเลสว่า ปฐมธาตุมีลักษณะเป็นสสาร แต่ไม่เห็นด้วยว่า ปฐมธาตุคือน้ำ และไม่เชื่อว่า ปฐมธาตุเป็นสสารชนิดหนึ่งชนิดใดโดยเฉพาะ หากเป็นสสารที่ไม่มีรูปร่างหรือสารไร้รูป (formless material) คือเป็นสารที่ยังไม่ได้แยกไปเป็นสสารชนิดต่าง ๆ ดังนั้น จึงไม่มีรูปร่างและลักษณะ เมื่อเราไม่ได้เจาะจงคุณสมบัติปริมาณของสสารนั้นจึงมีขอบเขตไม่จำกัด สสารนี้แผ่ขยายออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด จึงได้ชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า อนันต์ (infinity) เป็นสิ่งนิรันดร ไม่มีจุดเริ่มต้น และจะมีอยู่เช่นนี้ตลอดไป

อแน็กซิแมนเดอร์ อธิบายการเกิดขึ้นของโลกชัดเจนกว่าผู้เป็นอาจารย์ กล่าวคือ สารไร้รูปซึ่งมีจำนวนไม่จำกัดได้ก่อตัวขึ้นเป็นโลกต่าง ๆ โลกทั้งหลายเหล่านี้สืบต่อกันไปโดยลำดับกาล มีการสร้างขึ้นมาโลกหนึ่ง เจริญขึ้นแล้วก็ถูกทำลายไป แล้วอีกโลกหนึ่งก็เกิดขึ้นมาเจริญขึ้นและถูกทำลาย การเปลี่ยนแปลงของโลกจะเป็นอยู่เช่นนี้ตลอดไป

ทรรศนะของอแน็กซิแมนเดอร์ มีลักษณะคล้ายคลึงกับคำสอนเรื่องไตรลักษณ์ในพระพุทธศาสนามาก กล่าวคือลักษณะการเกิดขึ้นของโลก เจริญขึ้นและถูกทำลายไป นั้นตรงกับลักษณะแรกของไตรลักษณ์ คือ อนิจจตา ซึ่งแปลว่า ความไม่เที่ยง โลกที่อแน็กซิแมนเดอร์กล่าวถึง มีลักษณะของความไม่เที่ยงแฝงอยู่ จึงมีการเกิดขึ้นตั้งอยู่ และดับไป ไม่มีความเที่ยงแท้แน่นอนในตัวมันเอง

2.2.3 อแน็กซิมีนีส (Anaximenes : 588 - 524 B.C.) เห็นด้วยกับทรรศนะของธาเลสและอแน็กซิแมนเดอร์ว่า ปฐมธาตุของจักรวาลมีลักษณะเป็นสสาร แต่ไม่เชื่อว่าเป็นน้ำหรือสารไร้รูป แต่คือ อากาศ ความจริงแล้วอแน็กซิมีนีสมิได้คิดปฐมธาตุขึ้นใหม่ เพียงแต่เปลี่ยนจากสารไร้รูปมาเป็นอากาศเท่านั้น เขาไม่เห็นด้วยกับชื่อสารไร้รูป เพราะฟังแล้วมันขัดแย้งในตัวเอง การพูดว่า สาร ย่อมหมายถึงอะไรสักอย่างที่มีรูป การพูดว่าสารไร้รูปจึงเท่ากับพูดว่า “สิ่งที่มีรูปไร้รูป” ซึ่งขัดแย้งตัวเอง

ตามทรรศนะของอแน็กซิมีนีส อากาศแผ่ขยายไปอย่างไม่มีขอบเขตจำกัดอากาศมีพลังอยู่ในตัวและมีการเคลื่อนไหวอยู่เสมอ การเคลื่อนไหวนี้เองทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในจักรวาล ขบวนการเปลี่ยนแปลงมี 2 อย่างที่ตรงกันข้าม คือการขยายตัวออก (rarefaction) และการอัดตัว (condensation) อากาศขยายตัวออกทำให้เกิดความร้อน การอัดตัวแน่นเข้าทำให้เกิดความเย็น อากาศที่เบาบางลงกลายเป็นไฟและไฟที่ลอยอยู่ในอากาศก็กลายเป็นดวงดาว ส่วนในทางตรงข้าม อากาศอัดตัวแน่นเข้ากลายเป็นเมฆ ยิ่งอัดตัวแน่นมาก ๆ เข้าก็กลายเป็นน้ำเป็นดิน เป็นหิน แล้วต่อ ๆ ไปก็จะกลับไปเป็นอากาศอย่างเดิมอีก อแน็กซิมีนีสยึดถือทฤษฎีที่ว่า มีโลกจำนวนมากนับไม่ถ้วนเช่นเดียวกับอแน็กซิแมนเดอร์ โลกมีลักษณะเป็นแผ่นกลมแบน(เหมือนเขียงกลมแต่ก็แบน)ลอยอยู่เหนืออากาศ โลกเหล่านี้เกิดดับสืบต่อกันไป ต้นกำเนิดทฤษฎีเรื่องอากาศของอแน็กซิมีนิสคงเกิดขึ้นจากการที่เขาสังเกตเห็นว่าลมหายใจเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต (สเตซ : 2514 : 15)

2.2.4 เซโนฟานีส (Xenophanes : 570 - 470 B.C.) เสนอว่า ปฐมธาตุคือดิน เซโนฟานีส โจมตีความเชื่อทางศาสนาของชาวกรีกขณะนั้น เพื่อให้มีการเข้าใจเทพในทางที่บริสุทธิ์กว่าเดิม ศาสนาของชาวกรีกขณะนั้นมีความเชื่อในเทพซึ่งมีรูปร่างอย่างมนุษย์ เซโนฟานีสโจมตีในเรื่องนี้ เขากล่าวว่า “เป็นเรื่องน่าขันที่จะบอกว่าเทพเร่รอนจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งดังที่ได้บอกไว้ในตำนานกรีก น่าขันที่จะคิดว่าเทพมีการเกิด และเป็น

เรื่องน่าอับอายที่เทพยังมีการฉ้อโกง การประพฤติผิดทางกาม การลักขโมยและการหลอกลวง" (สเตซ : 2514 : 11-22)

เซโนฟานีส สังเกตเห็นหินที่มีซากสัตว์และพืชฝังอยู่ พบเปลือกหอยบนพื้นดินพบโครงร่างของปลาและสาหร่ายทะเลฝังอยู่ในหิน จากสิ่งที่เขาพบเหล่านี้ เซโนฟานีสจึงสรุปว่า โลกเกิดจากทะเล ต่อไปบางส่วนก็จะกลับจมลงไปในทะเลอีก มนุษย์ก็จะพินาศ แต่โลกก็จะต้องโผล่ขึ้นมาจากทะเลอีก และมนุษยชาติก็จะเกิดขึ้นอีกเช่นกัน นอกจากนี้เขายังถือว่า ดวงอาทิตย์ ตลอดจนดวงดาวต่าง ๆ เป็นกลุ่มไอน้ำที่กำลังเผาไหม้ เขาคิดว่าดวงอาทิตย์ไม่ได้หมุนรอบโลก แต่เคลื่อนที่ไปเป็นเส้นตรงและหายไปในระยะอันไกลโพ้นในเวลาเย็น ดวงอาทิตย์ที่ขึ้นอยู่ทุกเช้าไม่ใช่ดวงเดียวกันทุก ๆ วัน ดวงอาทิตย์ก่อตัวขึ้นด้วยไอน้ำจากทะเล ความคิดนี้เกี่ยวเนื่องกับทรรศนะในเรื่องศาสนาของเขาโดยต้องการแสดงให้เห็นว่าดวงอาทิตย์และดวงดาวต่าง ๆ ไม่ใช่เทพ แต่เป็นสิ่งที่อยู่ในเวลาจำกัดเช่นเดียวกับสิ่งอื่น ๆ

2.2.5 เฮราคลิตุส (Heraclitus : 535 - 475 B.C.) มีทรรศนะว่า ปฐมธาตุได้แก่ ไฟ เพราะไฟเป็นพลังในตัวเอง ขณะเดียวกันก็แปรสภาพตัวเองเป็นอะไรก็ได้ เฮราคลิตุสกล่าวว่า (สเตซ : 2514 : 42) สิ่งทั้งหลายประกอบขึ้นด้วยไฟ ไม่มีพระเจ้าองค์ไหนหรือมนุษย์เชื้อชาติไหนสร้างโลกนี้ขึ้น โลกเป็นไฟอยู่แล้ว และจะเป็นไฟต่อไปตราบชั่วนิรันดร ทุกสิ่งมาจากไฟและจะกลับไปเป็นไฟ ทุกอย่างถูกเปลี่ยนสภาพเพื่อให้ได้ไฟและ ไฟถูกเปลี่ยนสภาพเพื่อให้ได้ทุกอย่าง เหมือนสิ่งของที่แลกทองได้ และทองก็แลกสิ่งของได้ ดังนั้น สสารสูงสุดมีเพียงสิ่งเดียวคือไฟ รูปอื่น ๆ ทั้งหมดของสสารเป็นเพียงอัญรูปของไฟ

ตามทรรศนะของเฮราคลิตุส โลกและจักรวาลเกิดจากไฟ ระยะแรกไฟแปลงรูปเป็นลม จากลมเป็นน้ำจากน้ำเป็นดิน เขาเรียกพฤติการณ์นี้ว่า "วิถีลง" ซึ่งเดินสวนกับ "วิถีขึ้น" อันเป็นการแปรสภาพจากดินเป็นน้ำจากน้ำเป็นลม จากลมเป็นไฟ การแปรสภาพทั้งหมดเกิดขึ้นในลำดับอันสม่ำเสมอเช่นนี้ เฮราคลิตุสจึงถือว่า วิถีลง และวิถีขึ้นเป็นวิถีเดียวกัน (สเตซ : 2514 : 42)

2.2.6 เอ็มพีโดคลีส (Empedocles : 495 -435 B.C.) เป็นผู้ประนีประนอมความคิดของนักปรัชญารุ่นก่อน ๆ โดยการเสนอว่า ปฐมธาตุ ได้แก่ ธาตุ 4 มี ดิน น้ำ อากาศ ไฟ สสารชนิด อื่น ๆ ล้วนเป็นส่วนผสมของธาตุ 4 ด้วยสัดส่วนต่าง ๆ กัน ดังนั้น การเริ่มต้นและการสิ้นสุดรวมทั้งคุณสมบัติที่แตกต่างกันของสสารชนิดต่าง ๆ ก็คือการผสมหรือการแยกตัวของธาตุ 4 การแปรสภาพทั้งหมดเป็นการรวมตัวและการแยกตัว

เอ็มพีโดคลีส อธิบายขบวนการเกิดขึ้นของโลกและจักรวาลว่า ขบวนการของโลกเป็นวงกลม ไม่มีจุดเริ่มต้นหรือสิ้นสุด แต่การที่จะอธิบายขบวนการนี้เราจะต้องเริ่มต้นที่ใดที่หนึ่ง ดังนั้น เราจะเริ่มต้นที่ทรงกลมแรกทีเดียวธาตุ 4 แทรกซึมปะปนอยู่ในทรงกลมนี้ทั้งหมด น้ำไม่ได้แยกจากอากาศ อากาศไม่ได้แยกจากดินทั้งหมดรวมกันอยู่อย่างไม่เป็นระเบียบ ทุก ๆ ส่วนของทรงกลมนี้จะต้องมีดิน น้ำ ลม ไฟ เท่า ๆ กัน ดังนั้น ธาตุทั้งหลายจึงรวมกันโดยมีพลังอย่างเดียวในทรงกลมนั้นคือความรักหรือความกลมกลืน อย่างไรก็ตาม ความเกลียดก็มีอยู่รอบ ๆ ทรงกลมและค่อย ๆ แทรกซึมทะลุเข้ามาจากเปลือกของทรงกลมเข้าสู่ศูนย์กลาง และก่อให้เกิดขบวนการของการโยกตัวและการแยกของธาตุ ขบวนการนี้ดำเนินไปเรื่อย ๆ จนธาตุทั้งหมดแยกจากกันโดย

สิ้นเชิง เช่น น้ำรวมอยู่ทางหนึ่ง ไฟรวมอยู่ทางหนึ่ง เมื่อขบวนการแยกตัวอิ่มตัว ความเกลียดก็กลายเป็นสิ่งสูงสุด และความรักถูกไล่ออกไปอย่างไม่มีเหลือ แต่ความรักก็จะเริ่มแทรกเข้ามาในสสารอีกเพื่อทำให้เกิดเป็นอันหนึ่งอันเดียวและการรวมกันของธาตุ ในที่สุดก็จะกลับไปสู่สภาพของทางกลมอย่างเดิมอีก หมุนเวียนกันอยู่เช่นนี้เรื่อยไปเป็นวัฏจักร

2.2.7 เดโมคริตุส (Democritus : 460 - 36O B.C.) ผู้ให้กำเนิดลัทธิอะตอม (Atomism) เดโมคริตุส มีทรรศนะว่า ปฐมธาตุ ได้แก่ อะตอม หรือปรมาณู (Atom) อะตอม คือองค์ประกอบสูงสุดของสสาร ถ้าเราแบ่งวัตถุออกไปเรื่อย ๆ ในที่สุดจะถึงหน่วยที่แบ่งออกไปไม่ได้ หน่วยที่แบ่งต่อไปอีกไม่ได้นี้เรียกว่า อะตอม อะตอมมีจำนวนอนันต์และเล็กจนไม่อาจรู้ได้ด้วยอายตนะ(ตา เป็นต้น) อะตอมทั้งหลายประกอบด้วย สสารชนิดเดียวกันและเป็นสิ่งที่ไม่มีคุณสมบัติความแตกต่างของอะตอมจึงไม่ใช่ทางคุณสมบัติ แต่เป็นทางปริมาณ ต่างกันที่ขนาดและรูปร่าง บางอะตอมใหญ่ บางอะตอมเล็ก และด้วยเหตุที่อะตอมของสิ่งทั้งหลายไม่มีคุณสมบัติ คุณสมบัติที่สื่อสารมีอยู่จึงเนื่องมาจากการจัดตัวและตำแหน่งของอะตอม การรวมกลุ่มกันของอะตอมทำให้เกิดโลกซึ่งมีอยู่นับจำนวนไม่ถ้วน โลกที่มนุษย์อาศัยนี้เป็นเพียงโลก ๆ หนึ่ง เมื่ออะตอมที่รวมตัวกันอยู่แยกออกจากกัน โลกเช่นว่านี้ก็หมดภาวะ

จะเห็นได้ว่า ในปรัชญาตะวันตกแนวคิดแบบสสารนิยมเกิดขึ้นก่อนแนวคิดแบบจิตนิยม ปัญหาปรัชญารุ่นแรก ๆ จึงออกมาในลักษณะสสารนิยมดังเช่นการตอบปัญหาเรื่องปฐมธาตุดังที่กล่าวแล้ว นอกจากนักปรัชญากรีกสมัยโบราณที่มีความคิดแบบสสารนิยมแล้ว นักปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ที่มีแนวความคิดแบบสสารนิยมได้แก่

2.2.8 ฮ็อบส์ (Thomas Hobbes : 1588 - 1679) นักปรัชญาสสารนิยมชาวอังกฤษ ผู้ได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาของจักรกลนิยม (Father of Mechanism) เป็นผู้นำเอาทฤษฎีอะตอมของเดโมคริตุสมาพัฒนา ฮ็อบส์มีทรรศนะว่า ความเป็นจริงมีแต่สสารซึ่งมีพลังประจำตัว หลังนี้ถ่ายทอดจากวัตถุหนึ่งไปยังอีกวัตถุหนึ่ง ปรากฏการณ์ทั้งหลายเกิดจากการเปลี่ยนที่ของวัตถุ ด้วยอำนาจของพลังที่ถ่ายทอดกันระหว่างวัตถุตามหลักกลศาสตร์ จึงแน่นอนตายตัว เพราะฉะนั้นเหตุการณ์ทุกอย่างจึงเกิดด้วยความจำเป็นไม่มีการบังเอิญ

ตามทรรศนะของฮ็อบส์ การเคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลงของโลก ถูกควบคุมโดยกฎจักรกลซึ่งมีพลังในตัว พลังทางจักรกลนี้สามารถทอนลงมาเป็นชีวิตของมนุษย์และสัตว์ ชีวิตคือเครื่องจักรกลที่สลับซับซ้อนและเป็นไปตามกฎจักรกล (Frolov : 1984 : 175)

2.2.9 มาร์กซ์ (KarI Marx : 1818 - 1883) นักปรัชญาชาวเยอรมันผู้ให้กำเนิดลัทธิมาร์กซ์ (Marxism) อันเป็นต้นตำรับของลัทธิคอมมิวนิสต์ (communism) ในปัจจุบัน มาร์กซ์ เป็นนักปรัชญาสสารนิยมแบบวิภาษวิธี (Dialectic) เชื่อว่าสสารมีพลังพัฒนาตัวเอง ตามกฎวิภาษวิธีของเฮเกล (Hegel : 1770-1831) คือต้องวางตัวให้ขัดแย้งกันเพื่อจะได้หาทางประนีประนอมกันเพื่อส่วนรวมจะได้ก้าวหน้า เมื่อประนีประนอมกันได้แล้วก็ต้องวางตัวตรงข้ามอีก คือวางตัวขัดแย้งเพื่อหาทางประนีประนอม เป็นอย่างนี้เรื่อยไป ปัจจุบันสสารก้าวหน้ามาถึงขั้นเป็นมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคม แง่ที่ขัดแย้ง คือแง่เศรษฐกิจระหว่างนายทุนกับลูกจ้าง การขัดแย้งทุกครั้งเป็นเครื่องหมายของความก้าวหน้าของสสารส่วนรวม

2.3 มนุษย์ในทรรศนะของสสารนิยม

เนื่องจากสสารนิยมตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า ความจริงแท้หรือสิ่งแท้จริงสูงสุดเป็นสสารหรือวัตถุ (สสารหรือวัตถุที่ใช้ในที่นี้มีความหมายอย่างเดียวกัน) สิ่งต่าง ๆ ที่เรารับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 ล้วนเป็นสสารทั้งสิ้น ร่างกายและจิตวิญญาณของมนุษย์ก็เป็นสสาร ซึ่งแม้จะต่างกันตรงที่ร่างกายเป็นสสารที่หยาบ ส่วนจิตวิญญาณละเอียดสุขุมกว่า แต่ก็เป็นสสารเช่นเดียวกับร่างกาย จึงมีแตกมีดับเช่นเดียวกับสสารอื่น ๆ

ทรรศนะทางอภิปรัชญาเช่นนี้จึงไปกำหนดทรรศนะทางจริยศาสตร์ คือเมื่ออภิปรัชญาเป็นแบบสสารนิยม จริยศาสตร์ก็จะออกมาในรูปของสุขนิยม กล่าวคือเมื่อมนุษย์เป็นสสาร ครั้นตายลงก็แตกดับลงไป ไม่มีอะไรหลงเหลือ จึงไม่มีจิตวิญญาณที่เป็นอมตะที่จะไปเกิดใหม่ในชาติหน้า จุดหมายของชีวิตจึงอยู่ในชาตินี้ และจุดหมายดังกล่าวก็คือความสุขสบาย ซึ่งมนุษย์จะรับรู้มันได้โดยทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในขณะที่มีชีวิตอยู่เท่านั้น กล่าวคือความสุขสบายเป็นเรื่องของชีวิตนี้เท่านั้น เพราะสสารนิยมไม่เชื่อเรื่องวิถีชีวิตหน้า มนุษย์เกิดหนเดียวตายหนเดียว ไม่มีโลกหน้าที่มนุษย์จะไปได้รับรางวัล (เพราะทำความดี) หรือไปถูกลงโทษ (เพราะทำความชั่ว) การแสวงหาสัจธรรมและคุณธรรมจึงไม่ใช่สิ่งจำเป็น สิ่งที่มนุษย์ควรแสวงหาก็คือความสุขและเป็นความสุขในชีวิตนี้เท่านั้น

สสารนิยมไม่เชื่อเรื่องอมตภาพของวิญญาณอย่างที่จิตนิยมเชื่อ และปฏิเสธการมีอยู่ของจิตวิญญาณ ในลักษณะที่เป็นอิสระจากร่างกาย ในทรรศนะของสสารนิยม จิตวิญญาณเป็นสสารเช่นเดียวกับร่างกาย และไม่สามารถอยู่เป็นอิสระจากร่างกาย คือแยกจากร่างกายไม่ได้ และจิตวิญญาณที่ว่านี้ก็แตกดับไปพร้อม ๆ กับร่างกาย เมื่อมนุษย์ตายลงจึงไม่มีอะไรไปเกิดใหม่ทรรศนะ ดังกล่าวนี้จึงขัดแย้งกับทรรศนะของจิตนิยม ซึ่งถือว่าจิตวิญญาณเป็นอมตะ ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

2.4 ลัทธิจารวากของอินเดีย

แนวคิดแบบสสารนิยมหรือวัตถุนิยมนั้น นอกจากจะปรากฏในปรัชญาตะวันตกแล้ว ในปรัชญาตะวันออกก็มีปรากฏเช่นกัน สสารนิยมในปรัชญาตะวันออกที่รู้จักกันดีคือ ลัทธิจารวากของอินเดีย

ลัทธิจารวากเกิดขึ้นเมื่อไรนั้นไม่สามารถกำหนดเวลาได้แน่นอน แต่พอจะสันนิษฐานได้ว่าแนวความคิดแบบสสารนิยมมีมาก่อนพระพุทธศาสนา ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงลัทธินี้โดยเรียกสิทธิดังกล่าวว่า “โลกายัต” ที่ได้ชื่อว่า โลกายัต เพราะเป็นลัทธิที่สอนเรื่องความสุขสำราญทางโลก จึงเป็นที่ดึงดูดใจของชาวโลกที่ชอบความสุขแบบนี้ (สุนทร ณ รังสี : 2521 : 1 3)

คำสอนของจารวากมีลักษณะคล้ายคลึงกับสสารนิยมในปรัชญาตะวันตก กล่าวคือสิ่งที่เรารู้ สิ่งที่เรารับรู้ทางประสาทสัมผัสเท่านั้นที่เป็นจริง สิ่งต่าง ๆ ประกอบขึ้นจากธาตุ 4 คือ ดินน้ำ ลม ไฟ จิตวิญญาณของมนุษย์ก็เป็นผลิตผลของการรวมตัวของธาตุ 4 ไม่มีโลกหน้า ไม่มีชีวิตหลังตาย (Life After Death) ความสุขคือจุดหมายสูงสุดของชีวิต ความตายคือโมกษะ (โมกษะในปรัชญาอินเดีย หมายถึง ความหลุดพ้น เป็นภาวะสูงสุดทางปรัชญาและศาสนา) ในขณะมีชีวิตอยู่จึงควรแสวงหาความสุข ความบันเทิงเริงรมย์แก่ตัวเองให้มากที่สุด ทรรศนะเรื่องความสุขของจารวากมีลักษณะเป็นสุขนิยมแบบอัตนิยม (Egoistic Hedonism)

การที่ได้ชื่อว่า "สุขนิยมแบบอัตนนิยม" เพราะลัทธินี้เน้นความสุขของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ โดยไม่คำนึงถึงความสุขของส่วนรวม จารวากสอนว่า "ความสุขในชีวิตนี้และความสุขของบุคคลเป็นจุดหมายประการเดียวของมนุษย์ ความสุขส่วนรวมถ้าหากจะคิดถึงบ้างก็ถือว่า เป็นการแสดงออกของความสุขส่วนตัว ทรรศนะเกี่ยวกับความดีทั่วไปที่ถือว่า ผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นรองนั้นไม่มี (หิริยันนะ : 2521 : 21)

3. จิตนิยม

จิตนิยม คือลัทธิที่ถือว่าความจริงแท้หรือความจริงสูงสุดเป็น **จิต** หรือ **อสสาร** ซึ่งมีอยู่นิรันดร ไม่เปลี่ยนแปลง อสสารนี้เป็นหลักหรือเป็นกฎเกณฑ์ของสสาร

3.1 ลักษณะทั่วไปของจิตนิยม

ลักษณะทั่วไปของจิตนิยมที่เกี่ยวกับความจริงแท้หรือเนื้อแท้ของโลกและจักรวาล มีดังนี้

3.1.1 เนื้อแท้ของโลกเป็นอสสาร จิตนิยมจะมีทรรศนะที่ขัดแย้งกับสสารนิยมในแง่ที่ว่า เนื้อแท้ของโลกมิได้เป็นสสารดังที่สสารนิยมเชื่อ จิตนิยมเชื่อว่านอกจากสสารแล้วยังมีอสสารซึ่งมีสภาพความเป็นจริงมากกว่าสสารและโลกของสสาร อสสารมีคุณสมบัติที่ตรงข้ามกับสสารกล่าวคือ ขณะที่สสารมีการกินที่ (Extension) ต้องอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ในเวลาใดเวลาหนึ่ง คืออยู่ในระบบของอากาศและเวลา (Space and Time) และสามารถรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 แต่อสสารจะมีลักษณะตรงข้าม คือไม่กินที่ ไม่อยู่ในระบบของอากาศและเวลา และไม่สามารถรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 หากมันมีอยู่จริง ไม่ใช่อยู่ในความคิด แต่เป็นจริงในตัวมันเอง อสสารนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า จิต

3.1.2 อสสารหรือจิตมีลักษณะนิรันดร ลักษณะทั่วไปอีกประการหนึ่งของจิตนิยมคือ เชื่อว่าอสสารหรือจิตมีลักษณะนิรันดร (Eternal) และไม่เปลี่ยนแปลง ในขณะที่โลกของสสารเปลี่ยนแปลงและไม่มีอะไรคงที่ อสสารหรือจิตนี้นอกจากตัวมันเองจะเป็นนิรันดรและไม่เปลี่ยนแปลงแล้ว มันยังเป็นตัวอธิบายการเปลี่ยนแปลงในโลกของวัตถุด้วยเนื่องจากมันมีลักษณะสัมบูรณ์ (Absolute)

3.1.3 อสสารหรือจิตมีโลกอิสระของตัวเอง จิตนิยมเชื่อว่า โลกของวัตถุหรือสสารไม่เป็นอิสระในตัวมันเอง แต่อสสารหรือจิตมีโลกอิสระของตัวเอง คือไม่ขึ้นต่อโลกของสสาร แต่โลกของสสารต้องขึ้นต่อโลกของอสสารเพราะมันไม่สามารถอยู่ได้ด้วยตัวเอง อสสารหรือจิตจึงเป็นหลักสำคัญที่ทำให้โลกของวัตถุมีกฎเกณฑ์

3.1.4 ค่าต่าง ๆ มีอยู่จริง ขณะที่สสารนิยมเชื่อว่าค่าต่าง ๆ เป็นสิ่งสมมุติ มิได้มีอยู่จริง แต่จิตนิยมกลับเชื่อว่าค่าต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกของวัตถุนั้นมีอยู่จริงและมีต้นตออยู่ในโลกของอสสารหรือจิต และเป็นสิ่งที่มีอยู่แต่เดิม มนุษย์เป็นเพียงผู้ไปพบ ไม่ใช่ผู้คิดขึ้น

3.2 วิวัฒนาการของจิตนิยม

แนวความคิดแบบจิตนิยม วิวัฒนาการมาจากปรัชญากรีกสมัยโบราณ เช่นเดียวกับแนวคิดแบบสสารนิยม ดังได้กล่าวมาแล้วว่า นักปรัชญากรีกสมัยโบราณส่วนใหญ่จะมีทรรศนะแบบสสารนิยมดังจะเห็นได้จาก

การตอบปัญหาเรื่องปฐมธาตุ อย่างไรก็ตามในสมัยเดียวกันนี้ก็มีนักปรัชญากรีกที่มีแนวคิดแบบจิตนิยม เช่น พาร์มีนิดีส และอนักซาโกรัส ดังจะได้กล่าวถึงต่อไปนี้

3.2.1 พาร์มีนิดีส (Parmenides : 515 - 450 B.C.) เป็นนักปรัชญากรีกสมัยโบราณ พาร์มีนิดีสได้รับความนับถืออย่างมากว่าเป็นผู้มีปัญญาลึกซึ้งและอุปนิสัยสูงส่งดีเลิศ เพลโตเอ่ยถึงเขาอย่างเคารพนับถือเสมอมา (สเตซ : 2514 : 21)

ทรรศนะทางปรัชญาของพาร์มีนิดีส เกิดจากการเฝ้าสังเกตความไม่เที่ยงแท้หรือความเป็นอนิจจังของสิ่งต่าง ๆ เขาพยายามค้นหาสิ่งที่เป็นนิรันดรซึ่งอยู่ท่ามกลางสิ่งที่เป็นอนิจจัง หาสิ่งที่คงสภาพอยู่ตลอดไปท่ามกลางการแปรสภาพของสิ่งทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้ความคิดเรื่องสัต(สัตย์)และอดีตจึงเกิดขึ้น สิ่งที่เป็นจริงสูงสุดคือ สัต (Being) ส่วนอสัตเป็นสิ่งไม่จริง โลกแห่งผัสสะเป็นภาพมายา ไม่จริง เป็นอสัต สัตเท่านั้นที่เป็นจริง สิ่งแท้จริงในทรรศนะของพาร์มีนิดีสมีเพียงสิ่งเดียวและเป็นปฐมธาตุของสิ่งทั้งหลายคือสัต ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับอสัตและไม่เปลี่ยนแปลง สัตเป็นสิ่งทีเป็นอยู่แล้วกำลังเป็นอยู่ และจะเป็นอยู่ต่อไป เพราะสัตไม่มีอดีต ปัจจุบัน และอนาคต คือเป็นอยู่เช่นนั้น ชั่วนิรันดร์ไม่เพิ่มขึ้น แบ่งแยกไม่ได้และไม่ถูกแบ่งแยกความแตกต่างที่มีความสำคัญขั้นพื้นฐานในวิชาปรัชญาเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในปรัชญาของพาร์มีนิดีส คือความแตกต่างระหว่างผัสสะและเหตุผล โลกของความหลอกลวงปรากฏการณ์และความเปลี่ยนแปลงเป็นอสัต พาร์มีนิดีสสอนว่า โลกที่เรารู้จักได้ด้วยผัสสะเป็นสิ่งหลอกลวง เรารู้จักสัตได้ด้วยเหตุผลและความคิดเท่านั้น ดังนั้น สำหรับพาร์มีนิดีสแล้ว ผัสสะจึงเป็นบ่อเกิดของความหลอกลวงและความเห็นผิด ความจริงมีอยู่ในเหตุผลเท่านั้น นี่คือการเริ่มต้นขั้นพื้นฐานของจิตนิยม

อย่างไรก็ตาม แม้ความคิดของพาร์มีนิดีสจะมีลักษณะเป็นจิตนิยมอย่างชัดเจน และนักปรัชญาสมัยหลัง ๆ เช่น เฮเกล จะตีความหมายปรัชญาของพาร์มีนิดีสว่าเป็นจิตนิยม ถึงกับนักปรัชญาบางคนพูดว่า พาร์มีนิดีสเป็นบิดาของจิตนิยม กระนั้นก็มีผู้ไม่เห็นด้วย โดยอ้างคำสอนเรื่องอสัตของเขาว่ามีลักษณะเป็นสสารนิยม แต่หลักฐานที่ปรากฏคือ ความคิดของเขาเป็นทั้งสองแบบเพราะได้รับการนำเอาไปพัฒนาในสมัยต่อมา เช่น เพลโตรับเอาแง่ที่เป็นจิตนิยมไปพัฒนา ขณะที่เอ็มพีโดคลีสและเดโมคริตุสรับเอาแง่ที่เป็นสสารนิยมไปพัฒนา พาร์มีนิดีสจึงเป็นทั้งบิดาของจิตนิยมและสสารนิยม (สเตซ : 2514 : 27)

3.2.2 อนักซาโกรัส (Anaxagoras : 500 - 428 B.C.) เป็นนักปรัชญากรีกสมัยโบราณอีกผู้หนึ่งที่มีแนวความคิดเป็นแบบจิตนิยมในแง่ที่ถือว่าพลังไม่ใช่สสาร แต่เป็นจิตซึ่งเขาเรียกว่า มโน(Nous) หมายถึงจิตหรือพุทธิปัญญา (Intelligence) ซึ่งทำให้สิ่งต่าง ๆ เคลื่อนไหวทำให้เกิดโลกขึ้น อนักซาโกรัสให้ความสนใจกับแบบ ระเบียบ ความงาม และความกลมกลืนของจักรวาล เขาคิดว่า สิ่งเหล่านี้ย่อมไม่ได้เกิดจากพลังที่ไร้เหตุผล โลกที่ปรากฏต้องมีปัญญาควบคุมไว้ และดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางที่กำหนด

อย่างไรก็ตาม แม้ความคิดของอนักซาโกรัสจะมีลักษณะเป็นจิตนิยม แต่ก็มิได้เป็นจิตนิยมบริสุทธิ์เหมือนเพลโต เพราะความคิดของเขามีลักษณะเป็นสสารนิยมด้วยเช่นกัน นั่นคือเขาถือว่า มโนและสสารมีอยู่คู่กันชั่วนิรันดร มันไม่ได้สร้างสสาร เพียงแต่จัดรูปสสาร อนักซาโกรัสกล่าวไว้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ด้วยกัน มี

จำนวนมากมายไม่จำกัด และจำนวนเล็กน้อยไม่จำกัด และแล้วก็มีมันขึ้นจัดทุกอย่างให้เป็นระเบียบ สิ่งเดียวที่ให้กฎและระเบียบได้ คือ มโน ฉะนั้นจึงต้องมีสิ่งที่ควบคุมโลก คือ มโน

จะเห็นได้ว่า แม้ปรัชญาของพาร์มีนิดิส และอนักซาโกรัส จะมีลักษณะเป็นจิตนิยม แต่นักปรัชญาทั้งสองท่านนี้ก็ยังไม่อาจตีฝ่าวงล้อมของอิทธิพลทางความคิดของนักปรัชญาร่วมสมัย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสสารนิยมไปได้ ปรัชญาของพาร์มีนิดีสและอนักซาโกรัสจึงมีลักษณะสองนัยคือ นัยหนึ่งเป็นจิตนิยม อีกนัยหนึ่งเป็นสสารนิยม ซึ่งถึงแม้จะไม่ประกาศตนเป็นจิตนิยมอย่างเปิดเผย แต่ก็เป็นการวางรากฐานให้แนวคิดแบบจิตนิยมได้วิวัฒนาการขึ้นในสมัยต่อมา ดังจะเห็นได้จากปรัชญาจิตนิยมของเพลโต

3.3 มนุษย์ในทรรศนะของจิตนิยม

จิตนิยมมีทรรศนะต่อมนุษย์ในลักษณะที่ตรงข้ามกับสสารนิยม กล่าวคือ ขณะที่สสารนิยมปฏิเสธการมีอยู่ของจิตวิญญาณในลักษณะที่เป็นอิสระจากร่างกาย แต่จิตนิยมจะมองว่ามนุษย์ประกอบด้วยสองส่วนคือ ร่างกายซึ่งเป็นวัตถุหรือสสาร กับจิตวิญญาณซึ่งเป็นอสสาร และเป็นตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์ ดังนั้น ขณะที่สสารนิยมถือว่า มนุษย์คือเครื่องจักร หรือมนุษย์คือหุ่นยนต์ จิตนิยมก็จะถือว่า มนุษย์คือจิตวิญญาณ เหตุผลที่จิตนิยมเชื่อว่า มนุษย์คือจิตวิญญาณ มีดังนี้(วิทย์ วิศทเวทย์ : 2525 : 55 - 58)

3.3.1 มนุษย์มีการริเริ่ม มนุษย์แตกต่างจากก้อนหินตรงที่ก้อนหินไม่มีการริเริ่มการเคลื่อนไหว หรือการเปลี่ยนแปลงของมันเกิดขึ้นจากแรงภายนอกตัวที่มากระทำต่อมัน มันจะอยู่ที่ไหน อย่างไร ล้วนถูกกำหนดจากสิ่งนอกตัวทั้งสิ้น แต่มนุษย์มิได้เป็นเช่นนั้น การที่มนุษย์มีความคิด ความรู้สึก ความอยาก ความต้องการ สิ่งเหล่านี้เป็นตัวการริเริ่มทำให้ร่างกายของเราเคลื่อนไหว เช่น ถ้าเราอยากดื่มน้ำ เข้าก็จะเดินไปหาน้ำมาดื่ม จิตนิยมเชื่อว่ามนุษย์มีจิตวิญญาณซึ่งเป็นอสสาร เป็นผู้บังคับบัญชาร่างกายให้เคลื่อนไหวไปตามความประสงค์ ถ้ามนุษย์ปราศจากจิตวิญญาณเสียแล้ว ก็จะไม่สามารถริเริ่มหรือมีบทบาทในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนได้

3.3.2 มนุษย์มีการเรียนรู้ เหตุผลอีกประการหนึ่งที่จิตนิยมเชื่อว่ามนุษย์ คือจิตวิญญาณ คือมนุษย์มีความรู้สึกนึกคิด มีอารมณ์ เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้รับรู้ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสที่มีอยู่ในโลกได้ ความสามารถเหล่านี้ก้อนหินไม่มี ก้อนหินมันไม่รู้ความแตกต่างระหว่างวงกลมกับสี่เหลี่ยม เปรี้ยวกับหวาน เย็นกับร้อน เหม็นกับหอม (ก้อนหิน)มันไม่มีความสุข ความทุกข์ความหิว ความอิ่ม ความรัก ความเกลียด และอื่น ๆ สิ่งเหล่านี้เป็นประสบการณ์ของมนุษย์ที่ก้อนหินไม่มี จิตนิยมเชื่อว่า ที่เป็นเช่นนี้เพราะก้อนหินไม่มีจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นตัวการที่ทำให้มนุษย์รู้จักเรียนรู้ คิดค้น และมีอารมณ์ความรู้สึกได้

3.3.3 มนุษย์มีความรู้สึกขัดแย้ง จิตนิยมเชื่อว่ามนุษย์มีองค์ประกอบ 2 อย่างคือ จิตกับกาย และเชื่อว่าจิตสำคัญกว่าเพราะเป็นตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์ ร่างกายนั้นมีการเปลี่ยนแปลง มีเกิด มีดับ ส่วนจิตหรือวิญญาณนั้นเป็นอมตะ ถ้ามนุษย์มีเพียงร่างกายอย่างเดียวมนุษย์ก็จะทำตามแรงปรารถนาทางกาย เช่น ถ้าเราหิวแต่ไม่มีเงินซื้ออาหาร เราก็จะไปขโมยเงินของผู้อื่นเพื่อนำไปซื้ออาหาร แต่เมื่อทำเช่นนั้น ความรู้สึกขัดแย้งจะเกิดขึ้นว่าเราทำในสิ่งที่ผิด

ถ้ามนุษย์มีแต่ร่างกาย ความรู้สึกขัดแย้งนี้จะไม่เกิดขึ้น แต่เพราะมนุษย์มีจิตวิญญาณ มนุษย์จึงเกิดความรู้สึกขัดแย้งขึ้นเมื่อทำในสิ่งที่ผิด เพราะจิตสามารถสัมผัสกับสัจธรรมและคุณธรรมได้ จากเหตุผลสามข้อข้างต้นนี้ ทำให้จิตนิยมเชื่อว่ามนุษย์คือ จิตวิญญาณ กล่าวคือแม้มนุษย์จะประกอบด้วยสองส่วน คือร่างกายซึ่งเป็นวัตถุหรือสสาร กับจิตวิญญาณซึ่งเป็นอสสารแต่ตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์คือ จิตวิญญาณ ดังนั้น จิตนิยมจึงมีทรรศนะว่ามนุษย์คือ จิตวิญญาณ

3.4 ปรัชญาจิตนิยมของเพลโต

ปรัชญาจิตนิยมของเพลโตได้รับอิทธิพลจากปรัชญาของพาร์มีนิดีสอย่างมาก กล่าวคือ เพลโตรับเอาความคิดในส่วนที่เป็นจิตนิยมของพาร์มีนิดีสไปพัฒนา ซึ่งสมัยก่อนหน้านี้ความคิดแบบจิตนิยมของพาร์มีนิดีสไม่ได้มีการนำไปพัฒนา จนกระทั่งถึงสมัยของเพลโต ความคิดเรื่องโลกแห่งมโนคติ หรือทฤษฎีแบบ (World of Ideas or Theory of Form) ของเพลโตก็คือคำสอนเรื่องสัต (Being) ของพาร์มีนิดีสนั่นเอง

ความคิดเรื่องโลกแห่งมโนคติหรือทฤษฎีแบบของเพลโตนั้นมีใจความโดยสังเขปคือ เพลโตถือว่า โลกมี 2 โลก โลกหนึ่งเป็นโลกแห่งผัสสะหรือโลกของสสาร เป็นโลกที่เปลี่ยนแปลงไม่มีความเป็นจริงในตัวเอง มนุษย์รู้จักโลกนี้ได้ด้วยประสาทสัมผัส ส่วนอีกโลกหนึ่งเรียกว่า โลกแห่งมโนคติหรือโลกของแบบ เป็นโลกของความจริงแท้ โลกดังกล่าวนี้เป็นอสสารหรือจิต มีอยู่นิรันดรและไม่เปลี่ยนแปลง ทุกสิ่งในโลกแห่งผัสสะเลียนแบบมาจากโลกแห่งมโนคติ โลกแห่งมโนคติเป็นโลกแห่งความจริงแท้ และมีอยู่ได้ด้วยตัวมันเองโดยไม่ขึ้นต่อโลกแห่งผัสสะ เป็นหลักของโลกแห่งผัสสะซึ่งไม่จริงแท้

สำหรับมนุษย์ในทรรศนะของเพลโตนั้น เขาเชื่อว่าธรรมชาติของมนุษย์เป็นสอง คือกายกับจิต จิตมนุษย์เปรียบเสมือนสารถีที่ขับรถซึ่งได้แก่ร่างกาย จิตทำหน้าที่ได้ 3 อย่าง หรืออีกนัยหนึ่งแบ่งได้ 3 ภาค ร่างกายอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของจิต การกระทำ พฤติกรรม รวมทั้งนิสัยใจคอของมนุษย์จะเป็นอย่างไรก็แล้วแต่จิตจะสั่งหรือบันดาลให้เป็นไป และที่ว่าจิตมี 3 ภาคนี้ก็หมายความเพียงว่าร่างกายมีนาย 3 คน คนไหนแข็งแรงกว่าร่างกายก็ทำตามคำสั่งของนายคนนั้น ภาคทั้ง 3 ของจิตมีดังนี้ (วิทย์ วิศทเวศย์ : 2525 : 59 - 60)

(1) ภาคตัณหา ตัณหาในที่นี้หมายถึง ความต้องการความสุขทางร่างกาย เช่น การกินอยู่หลับนอน คนที่มีจิตภาคนี้เหนือกว่าภาคอื่น ๆ ได้แก่ คนที่ลุ่มหลงในโลกียสุขทั้งปวง คนเหล่านี้ไม่เคยคิดแสวงหาความจริง ไม่รู้จักความงาม และไม่สนใจเรื่องของความดี ตามทรรศนะของเพลโต คนพวกนี้ไม่ต่างกับเดรัจฉาน เพราะจุดหมายของชีวิตเป็นอย่างเดียวกัน ซึ่งแม้จะหาความสุขทางผัสสะได้ละเอียดซับซ้อนกว่าสัตว์ แต่ก็เป็นความสุขที่อยู่ในประเภทเดียวกัน

(2) ภาคน้ำใจ น้ำใจในที่นี้หมายถึง ความรู้สึกทางใจที่เกิดขึ้นโดยมิได้มีสาเหตุทางวัตถุ เช่น ความกล้าหาญ ความเสียสละ รักระเบียบวินัย เมตตาเมื่อเห็นผู้อื่นตกทุกข์ได้ยาก โกรธเมื่อเห็นการรังแกหรือเห็นความไม่เป็นธรรม คนที่มีจิตภาคนี้เป็นใหญ่เหนือกว่าภาคอื่นก็ยังมีความปรารถนาในโลกียะอยู่ เพราะเป็นความต้องการทางกายอันเป็นเรือนที่จิตครองอยู่ แต่เขามิได้เป็นกังวลนักกับเรื่องเหล่านี้ ความสุขของเขามิได้อยู่ที่ได้รับการตอบสนอง แต่อยู่ที่ได้แสดงความกล้าหาญ ช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความไม่เป็นธรรม คนเหล่านี้สูงกว่าเดรัจฉาน

เพราะว่าสัตว์เดรัจฉานทำทุกอย่างที่จะให้ได้สมอยาก เมื่อหิวสัตว์อาจไม่คำนึงถึงอะไรทั้งสิ้น แต่คนเหล่านี้อาจยอมตายมากกว่าที่จะยอมเสียเกียรติ เพราะสิ่งเหล่านี้มีค่าสำหรับเขา

(3) ภาคปัญญา จิตภาคนี้ทำหน้าที่เกี่ยวกับเหตุผล เป็นส่วนที่เพลโตถือว่าทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์และสิ่งทั้งปวงในโลก เป็นภาคของจิตที่ทำให้มนุษย์รู้จักความจริง คนประเภทแรกอาจยอมทำทุกอย่างเพื่อแสวงหาเงิน คนประเภทที่สองอาจยอมเสียเงินเพื่อรักษาเกียรติ แต่คนประเภทหลังสุดอาจยอมเสียทั้งเงินและเกียรติเพื่อความรู้และความจริง ความคิดเรื่องภาคทั้งสามของจิตนี้ปรากฏอยู่ในอุตมรัฐ (The Republic) ซึ่งเป็นงานเขียนชิ้นสำคัญของเพลโต คำว่า "อุตมรัฐ" หมายถึงรัฐในอุดมคติอันเป็นเพียงความคิดคำนึงของเพลโต มิได้มีอยู่ในโลกจริง ๆ ในอุตมรัฐ เพลโตนำเอาความคิดเรื่องภาคทั้งสามของจิตมาเป็นเกณฑ์

ในการแบ่งชนชั้นออกเป็น 3 ชนชั้น คือ (ส. ศิวรักษ์ : 2520 : 22)

(1) ชนชั้นราษฎร ได้แก่ พลเมืองส่วนใหญ่ของรัฐ ชนกลุ่มนี้เป็นผู้มีจิตภาคตัณหาเป็นเจ้าเรือน ต้องการความสุขทางร่างกาย ประกอบอาชีพได้ มีครอบครัวได้ตามปกติ แต่ไม่ควรมุ่งความมั่งคั่งร่ำรวย หรือฟุ้งเฟ้อ คุณธรรมสำหรับชนชั้นราษฎร คือความรู้จักประมาณ ต้องรู้จักถ่อมตน และรู้สถานะของตนว่าต้องเชื่อฟังชนชั้นปกครอง

(2) ทหารหรือนักรบได้แก่กลุ่มคนที่มีหน้าที่ป้องกันประเทศเป็นผู้ที่มีจิตภาคน้ำใจเป็นเจ้าเรือน จึงเป็นพวกที่ต้องการชื่อเสียงเกียรติยศ คุณธรรมสำหรับชนชั้นนี้ คือความกล้าหาญต้องยอมเสียสละแม้ชีวิตตนเพื่อรัฐยินดีทำตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา

(3) ชนชั้นปกครอง ได้แก่ นักปราชญ์ เป็นพวกที่มีจิตภาคปัญญาเป็นเจ้าเรือน คุณธรรมของชนชั้นปกครอง คือความรอบรู้การปฏิบัติตามหน้าที่ของชนแต่ละชั้นทำให้เกิดความยุติธรรม ดังนั้นคุณธรรมสำคัญของรัฐในอุดมคติของเพลโตจึงมี 4 อย่างคือ ความรอบรู้ (Wisdom) ความกล้าหาญ (Courage) ความรู้จักประมาณ (Temperance) และความยุติธรรม (Justice)

4. ธรรมชาตินิยม

ธรรมชาตินิยมเป็นลัทธิที่อยู่กลาง ๆ ระหว่างสสารนิยมและจิตนิยม กล่าวคือ ขณะที่สสารนิยมเชื่อว่าวัตถุหรือสสารรวมทั้งปรากฏการณ์ของมันเท่านั้นที่เป็นจริง ส่วนจิตนิยมเชื่อว่า นอกจากสสารแล้วยังมีความเป็นจริงอีกอย่างหนึ่งซึ่งมีความเป็นจริงมากกว่าสสาร สิ่งนั้นคือ จิต แต่สำหรับธรรมชาตินิยมจะมองว่าทั้งสสารนิยมและจิตนิยมและต่างก็มองโลกสุดโต่งไปข้างหนึ่ง ธรรมชาตินิยมจึงประนีประนอมทรรศนะสุดโต่งทั้งสองลัทธินั้นโดยมีทรรศนะแบบกลาง ๆ คือบางแง่เห็นด้วยกับสสารนิยม และบางแง่ก็คล้ายกับจิตนิยม แต่โดยหลักพื้นฐานแล้วธรรมชาตินิยมมีทรรศนะใกล้เคียงกับสสารนิยมมากกว่า ดังนี้

4.1 ลักษณะทั่วไปของธรรมชาตินิยม

ปรัชญาธรรมชาตินิยม (Naturalism) นี้บางทีก็เรียกว่าปรัชญาสัจจนิยม (Realism) ธรรมชาตินิยมมีทรรรศนะว่า โลกหรือจักรวาลที่ประกอบไปด้วย "สิ่งธรรมชาติ" (Natural Object) สิ่งธรรมชาติเท่านั้นที่เป็นจริง สิ่งอื่นใดที่มิใช่สิ่งธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ของสิ่งธรรมชาติไม่ใช่สิ่งที่เป็นจริง (วิทย์ วิศทเวทย์ : 2525 : 29)

สิ่งธรรมชาติ คือสิ่งที่ดำรงอยู่ในระบบของอากาศและเวลา (Space and Time) ฉะนั้นสิ่งใดที่ไม่ดำรงอยู่ในระบบของอากาศและเวลาย่อมเป็นสิ่งที่ไม่มีจริง ในแง่นี้ธรรมชาตินิยมจึงมีลักษณะคล้ายสสารนิยม ซึ่งนั้นพระเจ้าก็ดี จิตวิญญาณก็ดี หรือโลกแห่งมโนคติของเพลโตก็ดี ธรรมชาตินิยมย่อมถือว่าสิ่งเหล่านี้มิได้มีอยู่จริง เพราะไม่อยู่ในระบบของอากาศและเวลาลักษณะ อีกอย่างหนึ่งของสิ่งธรรมชาติคือ ต้องเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดับลงโดยมีสาเหตุและสาเหตุนั้นก็เป็นสิ่งธรรมชาติด้วย ซึ่งก็คือการยอมรับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นวิธีการที่ตั้ง อยู่บนหลักที่ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นย่อมมีสาเหตุ และสาเหตุนั้นต้องเป็นสาเหตุธรรมชาติ คือเป็นสิ่งที่รู้จักได้ด้วยประสบการณ์ การแสวงหาความจริงของวิทยาศาสดร์จะต้องอาศัยประสบการณ์เท่านั้นจะอ้างอิงไปถึงสิ่งที่อยู่นอกประสบการณ์ได้ ดังนั้น การอ้างพระเจ้าก็ดี การอ้างโลกแห่งมโนคติหรือทฤษฎีแบบก็ดี มิใช่วิธีการของวิทยาศาสตร์ เพราะอ้างสิ่งเหนือธรรมชาติมาอธิบายธรรมชาติหรืออ้างอสสารมาอธิบายสสาร แง่นี้จึงเป็นอีกแง่หนึ่งที่ธรรมชาตินิยมเหมือนสสารนิยมส่วนทรรศนะที่คล้ายคลึงกับจิตนิยมนั้น คือทรรศนะเกี่ยวกับมนุษย์ ดังจะได้กล่าวถึงต่อไปนี้

4.2 มนุษย์ในทรรศนะของธรรมชาตินิยม

ขณะที่สสารนิยมเชื่อว่ามนุษย์มีแต่เพียงร่างกายซึ่งเป็นสสาร ไม่มีจิตวิญญาณที่เป็นอสสารหรือถ้าจิตวิญญาณมีมันก็เป็นสสารเช่นเดียวกับร่างกายและเน่าเปื่อยผุพังไปกับร่างกาย ส่วนจิตนิยมเชื่อว่ามนุษย์คือจิตวิญญาณซึ่งเป็นอสสารและเป็นตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์ ร่างกายซึ่งเป็นสสารหรือวัตถุนั้นมิใช่ตัวตนที่แท้จริงเพราะมันเปลี่ยนแปลงเสื่อมสลายไปได้ ส่วนจิตวิญญาณเป็นอมตะและสามารถอยู่เป็นอิสระจากร่างกายได้ แต่สำหรับธรรมชาตินิยมจะถือว่ามนุษย์มีทั้งร่างกายและจิตวิญญาณซึ่งมีความสำคัญเท่าเทียมกันและจริงเท่ากัน ไม่มีอะไรจริงกว่าอะไร

การยอมรับว่ามนุษย์มีจิตวิญญาณทำให้ทรรศนะของธรรมชาตินิยมคล้ายคลึงกับจิตนิยม แต่ในความคล้ายคลึงนี้ก็มีความแตกต่างแฝงอยู่ กล่าวคือ แม้ธรรมชาตินิยมจะยอมรับว่ามนุษย์มีจิตวิญญาณ แต่จิตวิญญาณที่ว่านี้ก็ไม่สามารถแยกเป็นอิสระจากร่างกายได้ดังที่จิตนิยมเชื่อและจิตวิญญาณก็มิได้เป็นอมตะ ในทรรศนะของธรรมชาตินิยม จิตวิญญาณเป็นความสามารถอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่สืบทอดกันตามเผ่าพันธุ์ของตน เมื่อมนุษย์เกิดมาก็มีจิตวิญญาณติดตัวมาด้วย จิตวิญญาณนี้ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์อื่น ๆ ตรงที่สามารถชื่นชมกับคุณค่าทางจิตใจได้นอกเหนือจากการรื่นรมย์กับความสุขทางกาย และเมื่อมนุษย์ตายลงทั้งร่างกายและจิตวิญญาณต่างดับสิ้นไปด้วยกัน จิตวิญญาณจึงมิได้เป็นอิสระจากร่างกาย และมิได้เป็นอมตะดังที่จิตนิยมเชื่อ

5. ปัญหาสำคัญทางอภิปรัชญา

ปัญหาเรื่องความแท้จริงของสิ่งต่าง ๆ ในจักรวาลและกระบวนการของสิ่งเหล่านั้นเรียกว่า ปัญหาทางอภิปรัชญา ซึ่งมี 3 ประเด็นใหญ่ ๆ หรืออาจกล่าวได้ว่าอภิปรัชญาศึกษาเกี่ยวกับเรื่องใหญ่ ๆ 3 เรื่อง คือจักรวาลวิทยา (Cosmology) ภววิทยา (Ontology) และปรัชญาจิต (Philosophy of Mind) ดังจะได้กล่าวถึงโดยสังเขปตามลำดับ ดังนี้

5.1 จักรวาลวิทยา

จักรวาลวิทยาศึกษาและหาคำตอบเกี่ยวกับจักรวาลและสิ่งต่าง ๆ ในจักรวาลว่ามีความเป็นมาอย่างไร และจะดำเนินต่อไปอย่างไร สิ่งต่าง ๆ ในจักรวาล มีความสัมพันธ์กันหรือไม่และถ้ามีมันสัมพันธ์กันอย่างไร จักรวาล หมายถึงอวกาศทั้งหมดและทุกสิ่งทุกอย่างที่บรรจุอยู่ในอวกาศ ซึ่งไม่ว่าจะมีอยู่ในลักษณะใด หรือที่ไหนในโลก หรือในอวกาศนอกโลก สิ่งเหล่านั้นทั้งหมดรวมเรียกว่า จักรวาล จักรวาลวิทยาศึกษาเกี่ยวกับปัญหาที่เกี่ยวกับจักรวาลในประเด็นต่อไปนี้

5.1.1 ปัญหาเกี่ยวกับขนาดของจักรวาล คือต้องการทราบว่า จักรวาลซึ่งมีขนาดกว้างใหญ่ไพศาลนี้ มันมีขอบเขตหรือไม่ คือมันมีขนาดที่รู้จบหรือไม่รู้จบ ซึ่งคำตอบก็ออกมาทั้งสองอย่าง กล่าวคือ กลุ่มนักปรัชญาเชื่อว่าจักรวาลไร้ขอบเขต คือมีขนาดไม่รู้จบ ส่วนกลุ่มนักคณิตศาสตร์ก็โต้แย้งว่าจักรวาลมีขอบเขตจำกัด คือมีขนาดรู้จบ ซึ่งทั้งนักปรัชญาและนักคณิตศาสตร์ต่างก็อ้างเหตุผลที่น่าเป็นไปได้มาสนับสนุนความเชื่อของตน

5.1.2 ปัญหาเกี่ยวกับการวิวัฒนาการของจักรวาล คือปัญหาว่า จักรวาลมีความเป็นมาอย่างไร และจะดำเนินต่อไปอย่างไร ซึ่งการหาคำตอบในเรื่องนี้ยากกว่าเรื่องแรก เพราะเราไม่มีเครื่องมือสำหรับสอดส่องย้อนไปดูอดีตเพื่อหาจุดเริ่มต้นของมัน และขณะเดียวกันก็ไม่มีเครื่องมือที่จะส่องไปดูอนาคต อย่างไรก็ตาม เราพอจะรู้อดีตและพอจะคาดคะเนอนาคตของมันได้บ้าง ซึ่งคำตอบของปัญหานี้ก็มี 2 คำตอบเช่นกัน คือกลุ่มนักคณิตศาสตร์ฟิสิกส์เชื่อว่า จักรวาลเมื่อเกิดขึ้นและวิวัฒนาการเต็มที่แล้วจะค่อย ๆ ดับลง เนื่องจากสสารทุกหน่วยมีการเสียพลังงานไปจักรวาลจึงเสื่อมลงเรื่อย ๆ จนหมดพลังงานหมด และในที่สุดทุกสิ่งก็จะหยุดนิ่งหรือดับลงนั่นเอง ส่วนฝ่ายที่เชื่อว่าจักรวาลจะไม่ดับลงก็มีเหตุผลว่าในเมื่อจักรวาลไร้ขอบเขต หรือมีขนาดไม่รู้จบก็จะมีพลังงานที่มีปริมาณไม่รู้จบเช่นกัน หรือในแง่หนึ่งน่าจะเป็นไปได้ว่ามีพลังงานถูกสร้างขึ้นมาใหม่หรือเกิดขึ้นใหม่แทนพลังงานเก่าที่เสียไป การสร้างสรรค์พลังงานเช่นว่านี้คงจะเป็นไปอยู่ตลอดเวลาก็ได้ จักรวาลจึงไม่น่าดับลงในอนาคต (แพทริค : 2518 : 63)

5.1.3 ปัญหาเรื่องจักรวาลกำลังขยายตัว จากการค้นพบของฮับเบิล ในปี ค.ศ. 1929 ทำให้ทราบว่าจักรวาลกำลังขยายตัว เขาใช้เครื่องมือแยกแสงตรวจสอบแสงจากกาแลกซี (Galaxy) จำนวนมากมายในอวกาศ (กาแลกซี่ คือกลุ่มดาวแบบทางช้างเผือก คือประกอบด้วยดาวจำนวนมากมายรวมกลุ่มกัน ทางช้างเผือกที่เราเห็นในท้องฟ้ายามราตรีเป็นกลุ่มดาวหรือกาแลกซี่ของเรา สุริยจักรวาลเป็นเพียงจุดเล็กในทางช้างเผือกนั้น ๆ) พบว่าเส้นดำเคลื่อนไปทางแถบแสงสีแดงในสเปคตรัม (Spectrum = คือแถบแสงเจ็ดสีที่ได้จากการแยกแสง คือ ม่วง คราม น้ำเงิน เขียว เหลือง แสด แดง) ทำให้ทราบว่ากาแลกซี่เหล่านั้นกำลังเคลื่อนที่ห่างออกไปจากกาแลกซี่ของเราด้วยความเร็วสูงมาก แสดงว่าจักรวาลกำลังขยายตัวไปทุกทิศทางปัญหาที่ตามมาคือ ไหลออกไปนอกขอบเขตที่เรามองเห็นได้ด้วยกล้องดูดาวที่มีเลนส์สะท้อนแสง ขนาด 200 นิ้ว นั้นยังมีอะไรอีกหรือไม่ (กล้องที่ว่านี้สามารถดูออกไปในอวกาศไกลถึง 500 ล้านปีแสง คือไกลเป็นระยะทางที่แสงใช้เวลาวิ่งเป็นเวลาถึง 500 ล้านปี โดยที่แสงมีความเร็วประมาณ 186,000 ไมล์ต่อวินาที) กาแลกซี่ที่วิ่งหนีออกไปจะไปถึงไหนและจะวิ่งกลับมาอีกหรือไม่มีจักรวาลอื่นที่มีลักษณะอย่างนี้อีกหรือไม่ ปัจจุบันเรายังไม่รู้อะไรมากนัก เราได้แต่เพียงคิดทฤษฎีขึ้นมา

อธิบายส่วนของจักรวาลที่อยู่ใกล้เราหรือที่เราสามารถสอดส่องไปถึงได้เท่านั้น กรณีจักรวาลกำลังขยายตัวนี้ในวงการดาราศาสตร์ยังคงถกเถียงกันว่าจริงหรือไม่ หรืออาจเป็นเรื่องอื่นที่เรายังไม่ทราบ นักดาราศาสตร์ส่วนหนึ่งไม่เชื่อว่า จักรวาลกำลังขยายตัวโดยให้เหตุผลว่า จากการที่แสงจากกาแลกซี่ต่าง ๆ ที่รับโดยสเปคโตร สโคปหรือเครื่องแยกแสง ปรากฏว่า เส้นดำเคลื่อนไปทางแถบแสงสีแดงนั้นอาจไม่ใช่เป็นผลเนื่องมาจากจักรวาลกำลังขยายตัว นักดาราศาสตร์ เช่น อาร์ป (Halton Arp) ได้ค้นพบหลักฐานว่า บางกรณี กาแลกซี่ที่อยู่ชิดติดกันแต่ทั้งสองกาแลกซี่นั้นกลับมีเส้นดำในตำแหน่งที่ต่างกัน จึงเป็นไปไม่ได้ว่าวัตถุทั้งสองชิ้นที่เกี่ยวเกาะอยู่ด้วยกันจะมีความเร็ววิ่งหนีออกจากเราด้วยความเร็วที่ต่างกัน อาจเป็นเรื่องอื่นในจักรวาลที่เรายังค้นไม่พบที่ทำให้เส้นดำในสเปคตรัมปรากฏเช่นนั้น (ซาแกน : 2525 : 19)

5.1.4 ปัญหาเรื่องเวลา ปัญหาทางจักรวาลวิทยาอีกประเด็นหนึ่ง คือปัญหาเรื่องเวลา ประเด็นปัญหานี้ต้องการหาคำตอบว่า เวลาคืออะไร มีลักษณะอย่างไร วาสมานน์ (Friedrich wasdmann) เขียนไว้ว่า “แม้เราเกือบทุกคนไม่สามารถจะเข้าใจแม้เพียงน้อยนิดว่า เวลาคืออะไร แต่เรายังคงใช้ภาษาบอกเวลาอยู่ต่อไป โดยไม่รู้ว่าเรากำลังพูดถึงอะไร” (Christian : 1977 : 259)

เหตุที่เราไม่สามารถหาความกระจ่างเกี่ยวกับเวลาได้ เพราะเราไม่สามารถใช้เครื่องมือใดมาตรวจสอบหรือสอดส่องดูความเป็นไปของมัน ไม่สามารถมองย้อนกลับไปในอดีตหรือมองออกไปในอนาคตได้ เรามีประสบการณ์เฉพาะปัจจุบันเท่านั้น และแม้ในขณะปัจจุบันเราก็ตรวจสอบเรื่องเวลาไม่ได้ จึงทำให้เราเข้าใจสับสนเกี่ยวกับเรื่องเวลาปัญหาในเรื่องเวลาคือ เวลาคืออะไร มีจริงหรือไม่ ถ้ามีจริงมันมีลักษณะอย่างไร ในภาษาของเราเมื่อเราพูดเกี่ยวกับเวลานั้นมีความหมายหลายอย่างที่แตกต่างกัน และเรามักไม่ค่อยแน่ใจนักว่าหมายถึงเวลาในลักษณะใด ลักษณะของเวลาที่เราใช้กันอยู่แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

5.1.4.1 เวลานาฬิกา มนุษย์ประดิษฐ์นาฬิกาขึ้นมาเพื่อใช้บอกเวลาโดยกำหนดจากการหมุนรอบตัวเองของโลกเป็นหลัก โลกหมุนรอบตัวเอง 1 รอบ ถือเป็น 1 วัน หมุนรอบดวงอาทิตย์ 1 รอบ ถือเป็น 1 ปี แล้วแบ่งปีเป็นเดือน และวัน แบ่งวันเป็นชั่วโมง นาที และวินาที นี่คือเวลานาฬิกาซึ่งถือเอาจากการหมุนของโลกมากำหนด แต่เวลานาฬิกานั้นไม่น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับเวลาที่แท้จริง เพราะมนุษย์สร้างนาฬิกามาใช้วัดอวกาศหรือที่ว่าง (Space) คือ วัดที่ว่างจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งโดยใช้เข็ม โดยกำหนดจากการเคลื่อนที่ของดวงอาทิตย์จากการสังเกตบนพื้นโลก เมื่อดวงอาทิตย์เคลื่อนที่ได้ 15 องศา ก็กำหนดให้เข็มยาวเคลื่อนที่ไป 360 องศา และเข็มสั้นเคลื่อนไป 30 องศา การเคลื่อนที่ของดวงอาทิตย์และของเข็มนาฬิกาเป็นการเคลื่อนที่ของสสารอย่างหนึ่งซึ่งเราทำให้มันสัมพันธ์กันเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติ จากการที่เราทำให้เข็มนาฬิกาเคลื่อนที่ไปพร้อม ๆ กันกับการเคลื่อนที่ของดวงอาทิตย์ ทำให้เราคิดว่าการกระทำเช่นนั้นเกี่ยวข้องกับเวลาที่แท้จริง (Real Time) แต่เรื่องนี้ก็ยังสงสัยได้อีกว่า มันเกี่ยวข้องกันจริงหรือไม่ เพราะเราเพียงแค่จัดให้เหตุการณ์ 2 เหตุการณ์สัมพันธ์กันเท่านั้น คือทำให้ (เข็ม) นาฬิกาเป็นไปพร้อม ๆ กับดวงอาทิตย์ ไม่ใช่ทำให้มันเป็นไปพร้อม ๆ กับความเป็นไปของเวลา

5.1.4.2 เวลาจิตวิทยาหรือเวลาแห่งการรับรู้ (Perceptual Time) เวลาชนิดนี้เป็นเวลาอัตวิสัย (Subjective Time) หรือเวลาในประสบการณ์ของบุคคล ซึ่งเวลาในลักษณะนี้นักปรัชญาหลายคนเชื่อว่าเป็นเวลา

ที่แท้จริง เวลาจิตวิทยา คือ ประสบการณ์ความต่อเนื่องของความรู้สึกตัวของปัจเจกบุคคล (Christian : 1977 : 259) หรือความรู้สึกตัวนั่นเองคือเวลา ดังนั้น ขณะที่เรานอนหลับสนิทหรือหมดสติไปก็เท่ากับเวลาในขณะนั้นไม่มีสำหรับเรา เวลาจะเริ่มมีขึ้นก็ต่อเมื่อเรารู้สึกตัวขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เวลาในลักษณะนี้ ไม่ใช่เวลาที่แท้จริง เพราะเวลาที่แท้จริงต้องต่อเนื่องกันไปไม่มีจุดสิ้นสุด อีกประการหนึ่ง เวลาในความรู้สึกของเราอาจยาวหรือสั้นก็ได้ เช่น ถ้าเรากำลังมีความทุกข์ เราจะรู้ดีว่าเวลาผ่านไปอย่างเชื่องช้า แต่ถ้าเรามีความสุขกลับดูเหมือนว่าเวลาช่างผ่านไปรวดเร็วเสียเหลือเกิน นี่เป็นเหตุผลอีกประการหนึ่งที่จะโต้แย้งว่า เวลาจิตวิทยาไม่ใช่เวลาที่แท้จริง เพราะเวลาที่แท้จริงต้องไหลสม่ำเสมอโดยไม่ขึ้นกับความรู้สึกของบุคคล เพราะความรู้สึกของบุคคลกับเวลาที่แท้จริงย่อมต่างกัน

5.1.4.3 เวลาที่แท้จริง ทฤษฎีที่ตอบว่า เวลาที่แท้จริงที่ไม่เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเวลา ได้แก่ (Christian : 1977 : 263 - 265)

(1) เวลาของพระเจ้า (God’s Time) เซนต์ ออกัสติน (Saint Augustine) นักบวชในศาสนาคริสต์เสนอว่า ตามหลักการของศาสนาคริสต์ สิ่งต่าง ๆ ในจักรวาลเกิดจากการสร้างของพระเจ้า เวลาก็เช่นกัน พระเจ้าทรงสร้างเวลาขึ้นเพื่อให้สิ่งต่าง ๆ ที่พระองค์สร้างดำเนินไปภายใต้ระบบของเวลา แต่พระองค์ทรงอยู่นอกระบบของเวลา เมื่อพระองค์ทรงสร้างเวลาได้พระองค์ก็จะกำหนดให้เวลาสิ้นสุดลงในอนาคตได้ โดยที่พระองค์ไม่ถูกกระทบกระเทือนโดยเวลาเพราะพระองค์ไม่ถูกจำกัดด้วยเวลา แต่มนุษย์และสิ่งต่าง ๆ ถูกจำกัดด้วยเวลา

(2) เวลาสัมบูรณ์ (Absolute Time) นิวตัน (Isaac Newton) ถือว่า เวลาเป็น สิ่งแท้จริงหรือเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เป็นวัตถุวิสัย (Objective) คือเป็นสิ่งที่มีอยู่ด้วยตัวมันเองและไม่ใช่การเคลื่อนที่ของสสาร ไม่ใช่ตัวของสสารที่มีอยู่ภายใต้ระบบของเวลา แต่เวลาเป็นสิ่งหนึ่งต่างหากจากสสารหรือเหตุการณ์

(3) เวลา คือกลไกของมนัส(จิต) เอ็มมานูเอล ค้านท์ (Emmanuel Kant) เห็นว่า สมรรถนะในการรับรู้เรื่องเวลาอยู่ในกลไกของมนัส(จิต) มนัส(จิต)การรับรู้เรื่องเวลาไม่ได้พัฒนามาจากประสบการณ์ แต่มันมีอยู่ก่อนประสบการณ์ เป็นกลไกของมนัส(จิต) หรือความคิดของเราในการรับรู้ กล่าวคือ มนัส(จิต)ของเราเป็นกลไกในการรับรู้สิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ แต่เวลาเป็นเพียงกลไกในการปรุงแต่งให้เราเข้าใจได้ เราไม่สามารถคิดถึงสิ่งใดที่อยู่นอกระบบของเวลาได้ แต่อาจคิดถึงเวลาที่ไม่มีสิ่งใดอยู่เลยได้ เพราะความเข้าใจเรื่องเวลาไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งใด ไม่ขึ้นกับประสบการณ์ ไม่ใช่ความคิดรวบยอดจากประสบการณ์หลาย ๆ ครั้ง แต่เป็นกลไกส่วนหนึ่งของมนัส(จิต) ในการรับรู้สิ่งต่าง ๆ และปรุงแต่งให้เราเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติได้

5.1.5 ปัญหาเรื่องอวกาศ คือปัญหาว่า อวกาศ (Space) คืออะไร เป็นสิ่งแท้จริงที่มีอยู่จริง ๆ ในโลกภายนอกโดยไม่ขึ้นอยู่กับความคิดของมนุษย์หรือไม่ หรือว่าอวกาศอยู่ในความคิดของเราซึ่งเกิดจากการสร้างมโนภาพจากประสบการณ์หลาย ๆ ครั้งโดยทั่วไปคำว่า “อวกาศ” นั้นหมายถึงที่ว่างซึ่งจะใส่สิ่งของหรือวัตถุเข้าไปได้ แต่อากาศที่ใช้ในปรัชญามีความหมายกว้างกว่านั้น คือหมายถึงที่ว่างอันกว้างใหญ่ออกไปทุกทิศทางอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีขอบเขต เทหวัตถุต่าง ๆ ลอยอยู่ในอวกาศโดยที่อากาศไม่ขึ้นอยู่กับเทหวัตถุที่ล่องลอยอยู่ภายใต้ระบบของมัน ถ้าเทหวัตถุต่าง ๆ สูญหายไปหมดสิ้น อากาศก็ยังคงมีอยู่ (แพทริค : 251 8 : 67)

ปัญหาที่เราต้องการทราบคือ อากาศมีอยู่จริงนอกความคิดของมนุษย์หรือไม่หรือเป็นเพียงความคิดที่เกิดจากการมีประสบการณ์วัตถุต่าง ๆ คำตอบสำหรับเรื่องนี้ คือ

5.1.5.1 อวกาศ คือ กลไกของมนัส(จิต) ค้านท์(Kant)ถือว่าเวลาและอวกาศไม่ใช่สิ่งที่มีจริงภายนอก แต่เป็นสิ่งที่มนัสหรือจิตของเราสร้างขึ้น เวลาและอวกาศเป็นเพียงกลไกในการรับรู้ของมนัสจึงไม่มีอยู่ในความเป็นจริง

5.1.5.2 อวกาศแห่งมโนภาพ (Conceptual Space) เป็นอากาศตามที่เราคิดซึ่งจะแตกต่างไปจากอวกาศในประสบการณ์ของเรา อากาศในความคิดของเรานั้นเริ่มจากที่ว่าง ณ ที่ใดที่หนึ่ง เช่น เราคิดถึงกล่องว่างเปล่ากล่องหนึ่ง บริเวณภายในกล่องเป็นอากาศแล้วเราคิดขยายกล่องนี้ออกไปทุก ๆ ด้าน ใหญ่ขึ้น ๆ บริเวณภายในกล่องจะใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ โดยไม่มีที่สิ้นสุด คือเป็นอวกาศในมโนภาพ แสดงถึงว่าอากาศในมโนภาพเห็นที่ว่างอันกว้างใหญ่ไม่มีขอบเขต สิ่งต่าง ๆ ในจักรวาลล่องลอยเคว้งคว้างอยู่ในอวกาศนี้ เทหวัตถุอันหนึ่งจะวิ่งไปในทิศทางตรงไปไกลเพียงใดก็ยังอยู่ใน อวกาศ

5.2 ภววิทยา

ภววิทยาศึกษาเกี่ยวกับเนื้อแท้หรือแก่นแท้ของทุกสิ่งที่มีอยู่ว่า สิ่งเหล่านั้นมีความเป็นจริงในลักษณะใด ความจริงนี้เป็นความจริงขั้นสุดท้ายหรือที่เรียกว่า ความจริงสูงสุดที่ไม่สามารถทอนลงเป็นอย่างอื่นได้อีก สิ่งต่าง ๆ ที่เรารับรู้ได้ เช่น หิน ดิน ต้นไม้ สัตว์ มนุษย์ รวมทั้งเทหวัตถุในท้องฟ้า เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว เหล่านี้มีความเป็นจริงในลักษณะใด สิ่งต่างๆ ที่เราเห็นได้สัมผัสได้เราเรียกว่า สสาร สสารที่ปรากฏให้เราเห็นนี้มีความเป็นจริงอย่างไร สภาพที่มันปรากฏต่อเรากับสภาพความเป็นจริงของมันเหมือนกันหรือไม่ จิตของเราสามารถรับรู้ความเป็นจริงได้หมดทุกอย่างหรือไม่ และความเป็นจริงอื่น ๆ นอกจากนี้สสาร เช่น จิต วิญญาณ พระเจ้า เป็นต้น มีจริงหรือไม่ ปัญหาทางชีววิทยามีดังนี้

5.2.1 ปัญหาเรื่องเนื้อแท้ของจักรวาล เป็นปัญหาเกี่ยวกับว่าอะไรคือเนื้อแท้ของทุกสิ่งในจักรวาล มันมีลักษณะเป็นสสารหรือเป็นจิต และถ้ามันมีจริงทั้งสองอย่าง อย่างไหนจริงกว่ากัน คำตอบเกี่ยวกับเรื่องนี้มี 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

5.2.1.1 จิตนิยม (Idealism) ลัทธินี้ตอบว่าความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ หรือแก่นแท้ของสิ่งต่าง ๆ ในจักรวาลเป็นจิตหรือขึ้นอยู่กับจิตเท่านั้น ลัทธินี้ไม่ปฏิเสธความมีอยู่ของสสารแต่การมีอยู่ของมันขึ้นอยู่กับจิต คือถือว่าจิตมีความสำคัญสูงกว่าหรือเหนือกว่าสสารหรือวัตถุ (Titusand Others : 1979 : 269) สสารมีความสาคัญเป็นอันดับรองลงมา ส่วนสสารนิยมถือว่า สสารเท่านั้นเป็นสิ่งแท้จริง จิตเป็นเพียงผลพลอยได้ของสสาร ตรงข้ามกับจิตนิยมซึ่งถือว่า ความแท้จริงเป็นจิตอย่างเดียว สสารมีอยู่ได้โดยอาศัยจิต หรือเป็นเพียงปรากฏการณ์หรือการแสดงออกของจิตสสารหรือความเป็นไปเชิงจักรกลของสสารจะไร้ความหมายและคุณค่า ถ้าไม่มีจิตไปให้ความหมายหรือให้คุณค่าแก่มัน

5.2.1.2 สสารนิยม ลัทธินี้ตอบปัญหาเรื่องความเป็นจริงว่า ความเป็นจริงหรือ แก่นแท้ของทุกสิ่งในจักรวาลเป็นสสาร สิ่งอื่น ๆ ที่ดูเหมือนไม่ใช่สสารเมื่อแยกและสืบหาต้นตอของมันแล้ว ก็เป็นเพียงผล

พลอยได้ของสสารซึ่งเกิดจากการทำงานของสสารที่มีระบบซับซ้อน เช่น จิตมนุษย์ที่บางคนคิดว่า เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ไม่ใช่สสารแต่แท้จริงมันเป็นกระบวนการทำงานของสสาร

สสารนิยมเชื่อว่าสสารเท่านั้นที่มีอยู่จริง สิ่งอื่นที่ไม่ใช่สสารไม่มีอยู่ จิตเป็นเพียงการทำงานอย่างซับซ้อนของระบบประสาทและสมองซึ่งเป็นสสาร สสารที่ทำงานเป็นระบบซับซ้อนทำให้สามารถเกิดความรู้สึก หรือสามารถคิดได้ สสารคือสิ่งที่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย โดยรับรู้ลักษณะต่าง ๆ ของมัน และรับรู้ว่ามันมีตำแหน่งอยู่ ณ ที่ใด มันครองที่ว่างหรือกินที่บริเวณใดของอวกาศ การรับรู้เช่นนี้จะบอกเวลาของการรับรู้ด้วยว่าขณะรับรู้เป็นเวลาใด กล่าวคือ สสารเป็นสิ่งที่ครองอวกาศและเวลา หรือสสารอยู่ในระบบของอากาศและเวลา หรือสิ่งอื่นใดที่ไม่มีอยู่ ณ ที่ใด และเวลาใดจะเป็นสิ่งที่เราไม่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส กล่าวคือ สิ่งที่อยู่นอกระบบของอวกาศและเวลาเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่ จักรวาลประกอบด้วยสสารซึ่งเป็นสิ่งครองที่และครองเวลา สสารมีการเปลี่ยนแปลงจากรูปหนึ่งไปยังอีกรูปหนึ่ง มีการเคลื่อนจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง นอกจากนี้การเคลื่อนที่หรือการเปลี่ยนแปลงของสสารเป็นไปแบบจักรกล คือ มีสาเหตุซึ่งเป็นสสารมากระทำต่อสสารอีกหน่วยหนึ่ง จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการเคลื่อนที่

5.2.1.3 ธรรมชาตินิยม ลัทธินี้มีความเห็นขัดแย้งกับจิตนิยมซึ่งถือว่าความจริงที่เป็นแก่นแท้ของทุกสิ่งคือจิต แม้จิตนิยมจะยอมรับว่ามีสสาร แต่สสารก็มีอยู่ได้โดยอาศัยความมีอยู่ของจิต ฐานะของจิตจึงเหนือกว่าสสาร ส่วนสสารนิยมถือว่าสสารและปรากฏการณ์ของสสารเท่านั้นที่เป็นสิ่งแท้จริง จิตเป็นเพียงผลพลอยได้ของการทำงานที่ซับซ้อนของสสาร เมื่อสสารหน่วยนั้นหลายตัว จิตที่เกิดจากสสารนั้นก็ดับสูญไปด้วย ธรรมชาตินิยมไม่ยอมรับจิตที่ยิ่งใหญ่เหนือสสาร หรือสิ่งเหนือธรรมซาติ เช่น พระเจ้า แต่ยอมรับการมีอยู่ของสสารในฐานะเป็นสิ่งที่เห็นได้ สัมผัสได้ และมีอยู่ในระบบของเวลา และ อวกาศ

ธรรมชาตินิยมเชื่อว่า “ธรรมชาติ” (Nature) คือความเป็นจริงทั้งหมด สิ่งอื่นที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติเป็นสิ่งที่ไม่มีจริง จักรวาลประกอบด้วยสิ่งธรรมชาติเพียงอย่างเดียวเท่านั้นสิ่งอื่นใดที่ไม่ใช่สิ่งธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ของสิ่งธรรมชาติเป็นสิ่งที่ไม่มีจริง “สิ่งธรรมชาติในทรรศนะของธรรมชาตินิยมก็คือ สิ่งที่สสารนิยมเรียกว่า สสารหรือวัตถุนั่นเอง กล่าวคือสิ่งธรรมชาติเป็นสิ่งที่เห็นได้สัมผัสได้ และต้องอยู่ภายในระบบของอากาศและเวลา และสิ่งธรรมชาติอันหนึ่งเป็นไปอย่างหนึ่งเพราะมีสิ่งธรรมชาติบางอย่างมากระทำต่อมันหรือเป็นสาเหตุให้มั่นเป็นไปความเป็นไปและสาเหตุของมันต่างก็เป็นสิ่งธรรมชาติ หรือสิ่งที่เรารู้จักได้ด้วยประสบการณ์ คือสามารถตรวจสอบได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เมื่อวิทยาศาสตร์ต้องการเข้าใจหรืออธิบายปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง วิทยาศาสตร์จะพยายามหาต้นตอของสิ่งนั้น และในการแสวงหานั้นจะต้องอาศัยประสบการณ์เท่านั้น จะอ้างอิงไปถึงสิ่งที่อยู่นอกประสบการณ์ไม่ได้ (วิทย์ วิศทกทย์ : 2525 : 31)

ธรรมชาตินิยมยอมรับกระบวนการวิวัฒนาการสสาร การวิวัฒนาการ คือการเกิดสิ่งใหม่ขึ้นจากสิ่งที่มีอยู่เดิม แต่มีลักษณะใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม คือมีคุณสมบัติใหม่คุณภาพใหม่ เช่น เดิมมีแต่สสาร ต่อมาสสารวิวัฒนาการจนเกิดชีวิต ชีวิตเป็นสิ่งใหม่ที่ไม่มีอยู่เดิมและมีลักษณะใหม่ที่แตกต่างกับสสารมากพอควร ต่อมาชีวิตวิวัฒนาการจนเกิดชีวิตที่มีจิตซึ่งสามารถคิดได้คือ มนุษย์ จิตเป็นสิ่งใหม่ที่เกิดมาจากสสาร แต่มีลักษณะใหม่ที่แตกต่างจากสสารโดยทั่ว ๆ ไปอย่างมาก ธรรมชาตินิยมยอมรับสิ่งใหม่ ๆ ที่เกิดจากกระบวนการวิวัฒนาการ

สิ่งใหม่ ๆ นี้ เกิดขึ้นเองในธรรมชาติ แต่มีลักษณะใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมทั้งคุณสมบัติและคุณภาพ คือเป็นประเภทใหม่ขึ้นมา การเกิดของสิ่งใหม่นี้สามารถอธิบายจากความเป็นไปของธรรมชาติเอง โดยไม่ต้องอาศัยสิ่งเหนือธรรมชาติมาอธิบาย เช่น ไม่ต้องอ้างว่าพระเจ้าสร้างจิตใจมนุษย์ เป็นต้น ดังนั้น สำหรับธรรมชาตินิยมทรรศนะเกี่ยวกับเนื้อแท้ของจักรวาลจะไม่แตกต่างไปจากทรรศนะของสสารนิยม แต่สสารนิยมไม่ถือว่ามีการวิวัฒนาการให้เกิดสิ่งใหม่ หากถือว่าสิ่งต่าง ๆ เพียงแต่เป็นไปตามกฎกลศาสตร์ หรือเป็นการรวมตัว แยกตัว หรือการเคลื่อนที่ของปรมาณูเท่านั้น

5.2.2 ปัญหาเรื่องพระเจ้า เป็นปัญหาสำคัญปัญหาหนึ่งในวงการปรัชญานักปรัชญาและนักการศาสนาได้พยายามหาเหตุผลมาพิสูจน์ นักการศาสนาฝ่ายเทวนิยมพยายามพิสูจน์ว่าพระเจ้ามี ขณะที่ฝ่ายอเทวนิยมก็พยายามพิสูจน์ว่า พระเจ้าไม่มี ซึ่งจะได้กล่าวถึงทั้งสองฝ่ายดังต่อไปนี้

5.2.2.1 ฝ่ายเทวนิยม คือฝ่ายที่เชื่อว่าพระเจ้ามีจริง โดยบอกว่าพระเจ้ามีคุณลักษณะดังนี้ เช่น เป็นอสสาร (Noncorporeal) คือเป็นจิตบริสุทธิ์ ไม่มีตัวตนที่จะเห็นได้หรือสัมผัสได้อย่างสสาร ทรงสรรพเดชะ (Omnipotent) คือมีอำนาจเต็มบริบูรณ์ทรงสามารถทำทุกอย่างได้โดยไม่มีอะไรติดขัด เช่น สร้างโลก มนุษย์ สัตว์ พืช ทรงสรรพญาณะ (Omniscient) คือทรงมีความรู้เต็มบริบูรณ์ ทรงรอบรู้ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล ทรงมีอยู่ทุกแห่งและทุกขณะ (Omnipresent) คือไม่ถูกจำกัดด้วยอวกาศและเวลา ทรงเป็นองค์แห่งความดีสูงสุด (All-good) คือทรงรักและเมตตาต่อมนุษย์ทุกคนแม้กระทั่งคนชั่วหรือคนบาป นอกจากคุณลักษณะดังกล่าวนี้แล้ว ฝ่ายเทวนิยมยังพยายามที่จะพิสูจน์ว่าพระเจ้ามีอยู่ ข้อพิสูจน์หรือเหตุผลที่น่าสนใจ เช่น

(1) ข้อพิสูจน์จากการเป็นสาเหตุ (The Causal Argument) คืออ้างเหตุผลว่าสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติจะเกิดขึ้นเองลอย ๆ ไม่ได้ ต้องมีสาเหตุหรือตัวการให้มันมีอยู่ กล่าวคือทุกสิ่งทุกอย่างต้องมีสาเหตุ เมื่อสิ่งต่าง ๆ ในจักรวาลมีอยู่จริง สาเหตุของมันก็ต้องมีอยู่จริงเช่นกัน สาเหตุนั้นจะต้องไม่ใช่มนุษย์ หากยิ่งใหญ่กว่ามนุษย์ซึ่งจะขอเรียกสิ่งนั้นว่า “พระเจ้า” ดังนั้น พระเจ้ามีอยู่ จริง

(2) ข้อพิสูจน์จากความเป็นระเบียบของธรรมชาติ (Argument from Design) คืออ้างเหตุผลว่า ความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติดำเนินไปอย่างมีระเบียบมีกฎเกณฑ์ และเป็นเช่นนี้มานับร้อย ๆ ล้านปีแล้ว สิ่งเหล่านี้ไม่น่าจะเป็นไปโดยบังเอิญ ต้องมีผู้กำหนดระเบียบหรือกฎเกณฑ์ หรือออกแบบสร้างไว้อย่างดีและมีเป้าหมาย และผู้นั้นจะขอเรียกว่าพระเจ้า ดังนั้น พระเจ้าต้องมีจริง

(3) ข้อพิสูจน์ทางจริยธรรม (The Moral Argument) คืออ้างเหตุผลว่า ความเป็นไปในโลกหรือในความเป็นจริงที่เราพบเห็นนั้น บางครั้งคนทำชั่วกลับได้ดีมีสุข คนทำดีกลับได้ทุกข์ แล้วคนเหล่านี้ก็ตายจากโลกไปทั้ง ๆ ที่ยังไม่ได้รับความยุติธรรม แต่ความยุติธรรมมีจริงและชีวิตในโลกนี้เพียงชีวิตเดียวยังไม่ได้รับความยุติธรรม ต้องรอไปรับในชีวิตหน้า และผู้ประกันความยุติธรรมให้แก่มนุษย์ต้องยิ่งใหญ่กว่าและมีอำนาจเหนือกว่ามนุษย์ ผู้นั้นคือ พระเจ้า ดังนั้น พระเจ้าต้องมีจริง มนุษย์จึงจะได้รับความยุติธรรม โดยพระองค์จะให้ความยุติธรรมอย่างสมบูรณ์แก่มนุษย์ทุกคนในชีวิตหน้าหรือในปรโลก

(4) ข้อพิสูจน์ทางภววิทยา (The Ontological Argument) เซนต์ อันเซล์ม(Saint Anselm : 1033-1109) เป็นคนแรกที่เสนอวิธีพิสูจน์แบบนี้ขึ้นในสมัยกลาง เป็นการพิสูจน์ว่า พระเจ้ามีอยู่โดยอาศัยความเข้าใจของ

มนุษย์เกี่ยวกับพระเจ้าหรือพิสูจน์จากการนิยามคำว่า “พระเจ้า” โดยเสนอว่า พระเจ้าเป็นสัตที่สมบูรณ์ (Perfect Being) คือเป็นสิ่งซึ่งไม่มีอะไรที่ยิ่งใหญ่กว่าที่เราสามารถเข้าใจได้ เมื่อเราเข้าใจคำนิยามนี้ เราก็เข้าใจพระเจ้า ถ้าเราเข้าใจว่าพระเจ้าเป็นสิ่งที่มีอยู่ในความคิดเท่านั้น เราก็สามารถเข้าใจว่า พระเจ้าเป็นสิ่งที่มีอยู่ในความคิดและมีอยู่ในความเป็นจริงด้วย ซึ่งยิ่งใหญ่กว่าที่มีอยู่ในความคิดเพียงอย่างเดียว ดังนั้น ตามนิยามที่ว่า พระเจ้าเป็นสิ่งซึ่งไม่มีอะไรยิ่งใหญ่กว่าที่เราสามารถเข้าใจได้นั้น พระเจ้าต้องมีอยู่ในความเป็นจริงด้วย

5.2.2.2 ฝ่ายอเทวนิยม คือฝ่ายที่ไม่เชื่อในความมีอยู่ของพระเจ้า ขณะที่ฝ่ายเทวนิยมพยายามหาเหตุผลมาพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้า ฝ่ายอเทวนิยมก็พยายามหาเหตุผลมาลบล้างข้อพิสูจน์เหล่านั้น เช่น

(1) การอ้างว่าทุกสิ่งต้องมีสาเหตุ และสาเหตุนั้นคือพระเจ้า เป็นการอ้างที่มีข้อบกพร่อง เพราะถ้าอ้างว่าทุกสิ่งมีสาเหตุ และข้ออ้างนี้เป็นจริง พระเจ้าก็ต้องมีสาเหตุของการมีอยู่ของพระองค์เช่นกัน และอะไรเป็นสาเหตุให้พระเจ้ามีอยู่ ถ้าตอบว่าพระเจ้าไม่ต้องมีสาเหตุให้พระองค์มีอยู่ พระองค์ทรงเป็นเองก็จะขัดกับการอ้างเดิมที่ว่าทุกสิ่งต้องมีสาเหตุ จึงเป็นเหตุผลที่ขัดแย้งในตัวเอง ถ้าแก้ว่าทุกสิ่งต้องมีสาเหตุ ยกเว้น! “พระเจ้า” พระองค์ทรงเป็นเองหรือเป็นสาเหตุของตัวเอง ถ้าอย่างนั้น สิ่งอื่นในจักรวาลก็น่าจะเป็นเองหรือมีมาเองได้เช่นกัน

(2) การอ้างว่า ความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ ในจักรวาลเป็นไปอย่างมีระเบียบ แสดงถึงมีผู้วางแผนสร้างไว้อย่างดี ผู้นั้นคือพระเจ้า การอ้างเช่นนี้บกพร่อง สมมุติว่าเราเดินทางเข้าไปในป่าลึกที่ไม่มีบ้านหรือผู้คนครั้นแล้วไปพบบ้านหลังหนึ่งเราก็ต้องแน่ใจว่าต้องมีคนมาสร้างมันไว้ การอ้างเช่นนั้นเป็นไปได้เพราะเราเคยมีประสบการณ์ คือเคยเห็นคนสร้างบ้านหลังอื่น ๆ มาแล้ว แต่ในกรณีของจักรวาล เรายังไม่เคยเห็นการสร้างดวงดาวอื่น ๆ มาก่อน ถ้าเราเคยเห็นพระเจ้าสร้างดวงจันทร์ สร้างดาวอังคาร เราก็สรุปได้ว่า โลกก็ต้องมีผู้สร้างเช่นกัน แต่ในความเป็นจริงเราไม่เคยเห็นพระเจ้าและไม่เคยเห็นการสร้างดวงดาวต่าง ๆ ในจักรวาลเลย ฉะนั้น การอ้างว่า โลกต้องมีผู้สร้างจึงเป็นการอ้างที่ไม่ถูกต้อง เป็นเพียงการเดาเท่านั้น

(3) การอ้างว่า พระเจ้าทรงรักมนุษย์และโลก เป็นการอ้างที่ขัดแย้งกับสภาพความเป็นจริงในโลก คือสภาพในโลกยังมีความชั่วร้ายที่มนุษย์ต้องประสบอยู่เสมอ เช่น โรคภัยไข้เจ็บ ภัยพิบัติ ความอดอยากหิวโหย เป็นต้น ถ้าพระเจ้าทรงรักและเมตตาต่อมนุษย์อย่างแท้จริง พระองค์ต้องขจัดความชั่วร้ายให้หมดไปจากโลกเนื่องจากพระองค์ทรงสรรพเดชะ แต่เมื่อยังมีความชั่วร้ายอยู่แสดงว่าพระเจ้ามิได้รักหรือเมตตาต่อมนุษย์จริง หรือถ้าพระองค์เมตตาจริงแต่ไม่สามารถขจัดความชั่วร้ายได้ ก็แสดงว่าพระองค์ไม่มีสรรพเดชะจริง

(4) การอ้างว่า ผู้ที่ไม่ได้รับความยุติธรรมในโลกนี้จะไปได้รับในโลกหน้า โดยพระเจ้าจะเป็นผู้ให้ความยุติธรรมแก่เขา การอ้างเช่นนี้ยังไม่เพียงพอ เพราะอาจเป็นความจริงของโลกเองที่ไม่มีความยุติธรรมต่อมนุษย์อยู่แล้ว หรือเป็นลักษณะที่เป็นอยู่แล้วอย่างนั้นเองโดยไม่ฟ้องร้อง (ต่อพระเจ้า หรือ ทูตของพระเจ้า) เพื่อจะให้ได้รับความยุติธรรมอะไร และการที่จะไปได้รับความยุติธรรมในโลกหน้าก็ไม่รู้แน่ว่าโลกหน้ามีจริงหรือไม่ หรือในความเป็นจริงหากมีความยุติธรรมและมีโลกหน้า มนุษย์ก็สามารถได้รับความยุติธรรมในโลกหน้าได้โดยไม่จำเป็นต้องมีพระเจ้า

(5) การพิสูจน์ทางชีววิทยาที่พิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้าจากความเข้าใจในเรื่องพระเจ้า หรือจากคำนิยามของคำว่า “พระเจ้า” ไม่ใช่ข้อพิสูจน์ที่ถูกต้อง เป็นเพียงการเล่นคำเท่านั้น

5.3 ปรัชญาจิต

ปัญหาเรื่องจิตมนุษย์เป็นปัญหาสำคัญมากปัญหาหนึ่งในปรัชญา ซึ่งดูเหมือนจะเป็นปัญหาที่ลึกลับและมืดมนมากกว่าเรื่องอื่น ๆ สิ่งที่มนุษย์อยากรู้เกี่ยวกับจิตก็คือ จิตคืออะไร หรือปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติทางจิต จิตมีความสัมพันธ์กับกายอย่างไร จิตมีเสรีภาพในการตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่าง ๆ หรือไม่ และเมื่อร่างกายแตกดับไปจิตจะมีสภาพอย่างไร เป็นต้น ปัญหาสำคัญในปรัชญาจิต มี 4 ประเด็น คือ

(1) ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติของจิต

(2) ปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกาย

(3) ปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรี (Free Will)

(4) ปัญหาเรื่องอมตภาพของจิต (Immoreality)

ปัญหาทั้ง 4 ประเด็นที่กล่าวข้างต้นมีคำตอบในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

5.3.1 ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติของจิต คือปัญหาว่า จิตคืออะไร ปัญหานี้มีคำตอบ 5 กลุ่ม ที่สำคัญ ได้แก่

5.3.1.1 จิต คือ สสาร คำตอบนี้เป็นของสสารนิยม ซึ่งสิทธินี้มีความเชื่อพื้นฐานว่า ความเป็นจริงในจักรวาลมีแต่สสารเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ไม่มีความเป็นจริงอื่นใดอีกนอกจากสสารหรืออนุภาคของมวลสารที่เคลื่อนไหว จิตไม่ใช่สัต (**B**eing) หรือสาระ (Substance) อีกชนิดหนึ่งที่แตกต่างไปจากสสาร แต่เป็นรูปแบบการทำงานของสสาร สสารที่มีโครงสร้างซับซ้อนสามารถทำงานได้มากกว่าสสารที่มีโครงสร้างง่ายๆ โดยเฉพาะร่างกายมนุษย์มีระบบประสาทซึ่งเป็นสสารเชื่อมโยงกับสมองซึ่งก็เป็นสสารเช่นกัน ระบบประสาทและสมองทำงานร่วมกันจนสามารถคิดหรือมีปฏิกิริยาโต้ตอบต่อสิ่งเร้าได้ เหตุการณ์ทางจิต (Mental Event) เช่น การรู้สึก การคิด และเหตุการณ์ทางกายมีลักษณะอย่างเดียวกัน คือเกิดจากการประสานสัมพันธ์ของมวลสาร (Matter) ที่เคลื่อนไหว การเคลื่อนไหวทางกายภาพที่เกิดขึ้นในสมองเรียกว่า การคิด และนี่เป็นผลของเหตุการณ์อื่นในโลกของสสาร ไม่ว่าในร่างกายเราหรือนอกร่างกายเรา และโดยนัยนี้มันสามารถทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางกายภาพในตัวเราหรือนอกตัวเรา ความรู้สึกทุกอย่าง เช่น ความเจ็บปวด การรับรู้ ความจำ เป็นต้น ไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากกระบวนการทางกายภาพในระบบประสาทและสมองของเรา เมื่อจิตคือการทำงานของระบบประสาทและสมอง ครั้นถึงเวลาที่ร่างกายแตกสลายจิตก็ดับสูญไปด้วย

5.3.1.2 จิต คือสาระ เป็นคำตอบของกลุ่มจิตนิยมซึ่งเชื่อว่า จิต คือสัต หรือสาระ ในรูปหนึ่งที่ไม่ใช่สสาร แบ่งแยกไม่ได้ และเป็นอมตะ คำว่า “สาระ” หมายถึงแก่นแท้ หรือความเป็นจริงเบื้องหลัง หรือตัวยืนโรงที่ให้คุณภาพต่าง ๆ มีอยู่ได้ เช่น ขี้ผึ้ง เป็นสาระที่มีคุณภาพเฉพาะตัว คือมีสีเหลืองคล้ำ อ่อนนุ่มเมื่อถูกลนไฟ เกาะติดกับวัตถุได้ เป็นต้น ถ้าเราเอาคุณภาพเหล่านี้ออกให้หมดจะมีอะไรเหลือ คำตอบคือ สิ่งที่เหลืออยู่คือสาระหรือแก่นแท้ที่ให้คุณภาพเหล่านั้นมีอยู่ได้ เช่นเดียวกับจิตมีคุณภาพสามารถเข้าใจได้ คิดได้ จำได้ หรือมีจินตนาการได้ ถ้าเอาคุณภาพเหล่านี้ออกให้หมดจะเหลืออะไรบางอย่างที่ให้คุณภาพเหล่านั้นมีอยู่ได้ อะไรบางอย่างนี้เรียกว่าสาระ (Substance) แต่จิตเป็นสารที่ไม่ใช่วัตถุหรือสสาร จึงมองไม่เห็นหรือจับต้องไม่ได้

5.3.1.3 จิต คือตัวการจัดระเบียบ เป็นความคิดของค้านท์ ซึ่งไม่เห็นด้วยกับลัทธิที่ถือว่าจิตคือสารหรืออัตตา ค้านท์ถือว่าจิตหรือมนัสเป็นตัวการกัมมันต์หรือตัวจัดการที่จัดการสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาสู่ตัวเราทางประสาทสัมผัสให้เป็นระบบความรู้ เป็นตัวการหรือกลไกในการรับรู้สิ่งต่าง ๆ เราจะรู้ว่าสิ่งต่าง ๆ เป็นอย่างไรก็ต้องผ่านการจัดการของจิตหรือมนัส จิตมีกลไกการถ่ายแบบสิ่งภายนอกให้เราเข้าใจได้ จิตไม่ใช่สิ่งหรือสารที่เป็นเอกเทศต่างหาก แต่เป็นการจัดระบบและจัดเอกภาพของประสบการณ์ของมนุษย์ให้เป็นความรู้ ค้านท์คิดว่าสิ่งที่เรารับรู้ได้คือ ประสบการณ์ของเราเอง เหตุผลและความเข้าใจเป็นตัวจัดระบบประสบการณ์ให้เป็นความรู้ ดังนั้น จิตหรือมนัสจึงเป็นหน่วยเอกภาพของจิต เป็นศูนย์กลางของการจัดระบบความรู้

5.3.1.4 จิต คือผลรวมทั้งหมดของประสบการณ์ นักปรัชญาชาวอังกฤษชื่อ ฮูม (David Hume : 1711-1776) ได้โจมตีลัทธิที่ถือว่าจิตเป็นสาระชนิดหนึ่งต่างหากจากร่างกาย ฮูมใช้หลักของประสบการณ์นิยมในทฤษฎีความรู้ของเขานำไปสู่ข้อสรุป ในทฤษฎีความรู้เขาถือว่า ความรู้ทุกอย่างมาจากประสบการณ์และสิ่งที่มีในจิตหรือความคิดคือภาพพิมพ์ใจ (Impression) และมโนคติ (Idea) ภาพพิมพ์ใจคือสิ่งที่เรารับรู้ขณะมีประสบการณ์ มโนคติคือภาพที่เลือนลางในความทรงจำหลังจากประสบการณ์นั้นผ่านพ้นไปแล้ว เมื่อเราสำรวจดูความคิดของเรา เราจะพบแต่ประสบการณ์ที่ผ่านไปแต่ละครั้งและภาพในความทรงจำของประสบการณ์ สิ่งสองสิ่งนี้ไม่คงที่ และเราไม่พบหลักฐานอะไรเลยที่จะเรียกว่าสารหรืออัตตาที่คงที่อยู่ตลอดไป ดังนั้นในทรรศนะของฮูมคือ จิตหรือมนัสรวมทั้งสมรรถนะและคุณลักษณะของความเป็นจริงไม่ใช่อะไรอื่น นอกจากการประสมประสาน หรือผลรวมของการรับรู้ทางประสาทสัมผัสเขา จึงปฏิเสธการมีอยู่ของจิตหรือวิญญาณหรืออัตตา

5.3.1.5 จิต คือรูปแบบของพฤติกรรม ดิวอี้ (John Dewey : 1859-1952) ชาวอเมริกัน ตัวแทนของกลุ่มปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ถือว่าจิตและการคิดเป็นลักษณะของการทำงานหรือการมีปฏิกิริยาต่อกันของเหตุการณ์ในธรรมชาติ จิตเป็นลักษณะภายนอกธรรมชาติของสิ่งของ มนุษย์และธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของกระแสต่อเนื่องอันเดียวกัน ดิวอี้มีทรรศนะว่า จิตเป็นกิจกรรมแก้ปัญหา เมื่อเราเผชิญกับปัญหา เราก็กำหนดลักษณะของปัญหานั้นและคิดว่าจะแก้อย่างไร นี่คือกิจกรรมของจิต สรุปได้ว่า จิตคือพฤติกรรมที่มีการปรับปรุงตัวเมื่อเผชิญกับสิ่งเร้าในธรรมชาติ หรือปัญหาข้อขัดแย้งเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ จิตจึงเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิต (แพทริค : 2518 : 203)

5.3.2 ปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกาย นับแต่เดการ์ตส์ (Rene Descaes : 1596-1650) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส ได้แยกความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างจิตและกาย แนวคิดแบบทวินิยมของเขาก่อให้เกิด ปัญหายุ่งยากตามมา ได้แก่ ปัญหาเมื่อจิตและกายเป็นสารคนละประเภทที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง แล้วเป็นไปได้อย่างไรที่จิตจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายหรือกายก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางจิต เช่น การเคลื่อนไหวของมือ การเดิน หรือจัดตั้งให้กายเคลื่อนไหวได้อย่างไร และเมื่อเราถูกมีดบาด (เหตุการณ์ทางกาย) แล้วเรารู้สึกเจ็บ (เหตุการณ์ทางจิต) เป็นต้น

คำตอบที่พยายามอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกาย มีดังนี้

5.3.2.1 เดการ์ตส์ ให้คำตอบในเรื่องนี้ว่า จิตกับกายเป็นสิ่งแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง คือจิตเป็นสิ่งไม่กินที่แต่คิดได้ ส่วนกายเป็นสิ่งกินที่แต่คิดไม่ได้ เหตุการณ์ทางจิตอยู่ในขอบเขตของมันเองต่างหาก

เช่นเดียวกับเหตุการณ์ทางกาย คือเป็นเหตุการณ์คนละระบบ แต่นอกเหนือจากเหตุการณ์ทางกายและเหตุการณ์ทางจิตซึ่งเป็นคนละระบบแล้ว ยังมีความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์คนละระบบนี้ด้วย คือเหตุการณ์ทางจิตเป็นสาเหตุให้เกิดเหตุการณ์ทางกาย และเหตุการณ์ทางกายเป็นสาเหตุให้เกิดเหตุการณ์ทางจิต เช่น ถ้าเราถูกตีที่ศีรษะ (เหตุการณ์ทางกาย) เราจะรู้สึกเจ็บ(เหตุการณ์ทางจิต) คลื่นแสงกระทบประสาทตา ทำให้เราเห็นภาพ เป็นต้น ทุก ๆ ครั้งที่มีสิ่งเร้ามากระทบกาย จะทำให้เกิดความรู้สึกบางอย่างในจิต ขณะเดียวกันเหตุการณ์ทางจิต เช่น เมื่อเราตกใจ ก็ทำให้เกิดเหตุการณ์ทางกาย คือหัวใจของเราจะเต้นเร็วกว่าปกติ อันเป็นข้อพิสูจน์อย่างชัดแจ้งว่าเหตุการณ์ทางจิตและเหตุการณ์ทางกายเป็นเหตุของกันและกัน กล่าวคือจิตและกายมีปฏิกิริยาต่างกันหรือมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ลัทธินี้จึงมีชื่อเรียกว่า Interactionism เพราะกายและจิตต่างก็มีปฏิกิริยาต่อกันแต่ปัญหาที่ตามมาก็คือ จิตซึ่งเป็นสิ่งไม่กินที่และไม่ใช่สสารจะมากระทบต่อกายซึ่งเป็นสสารและกินที่ได้อย่างไร หรือเหตุการณ์ทางกายซึ่งเป็นการกระทำของสสารจะมีผลกระทบต่อสิ่งที่ไม่ใช่สสารและไม่กินที่ได้อย่างไร เรื่องนี้เดการ์ตส์เสนอคำตอบโดยใช้ความรู้ทางการแพทย์และจิตวิทยาเป็นข้อมูล เขาเสนอคำตอบว่าจิตติดต่อกับร่างกายโดยผ่านสมอง

การเคลื่อนไหวทางกายภาพบางอย่างไม่ได้ก่อให้เกิดเหตุการณ์ทางจิต นอกจากการเคลื่อนไหวนั้นมากระทบต่อระบบประสาทซึ่งมันจะส่งต่อไปยังสมองจึงจะเกิดเหตุการณ์ทางจิต (เช่นความรู้สึกเจ็บ) ขึ้นได้ ในทำนองเดียวกัน การกระตุ้นจุดบางจุดในเซลล์สมองด้วยเครื่องมือทางการแพทย์โดยไม่ให้กระทบต่อส่วนอื่นของร่างกายสามารถทำให้เกิดความคิดขึ้นได้ ตัวอย่างที่เดการ์ตส์ยกมาก็คือ เมื่อบุคคลที่เสียแขนถูกกระตุ้นที่จุดบางจุดของเนื้อสมอง ทำให้ผู้นั้นรู้สึกว่าแขนของเขาเคลื่อนไหวได้ หรือทำให้เกิดความรู้สึกเจ็บได้โดยกระตุ้นที่ระบบประสาท จากข้อมูลเหล่านี้เดการ์ตส์จึงลงความเห็นว่า ต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกายในรูปใดรูปหนึ่ง และจุดสัมผัสหรือจุดติดต่อมายังกายได้ก็คือ ต่อมพีเนียล (pineal grand) ในสมองซึ่งอยู่ส่วนล่างของเนื้อสมอง (Popkin and Others : 1956 : 75)

การตอบเช่นนี้ก็มีปัญหาตามมาอีกว่า ต่อมพีเนียลเป็นสสารหรือเป็นจิต ถ้าเป็นสสาร จิตซึ่งเป็นสิ่งไม่กินที่จะสัมผัสต่อมนี้ได้อย่างไร แต่ถ้ามันเป็นจิต มันจะติดต่อกับสมองซึ่งเป็นสสารได้อย่างไร

5.3.2.2 ลัทธิภาวะขนาน (Pararellism) คำตอบของลัทธิ Interactionism ทำให้มีปัญหาตามมาดังที่กล่าวแล้ว ลัทธิภาวะขนานจึงอธิบายว่า เหตุการณ์ 2 ประเภทนี้ไม่ได้ เกี่ยวเนื่องถึงกันหรือเป็นสาเหตุต่อกัน กระบวนการทางจิตและกระบวนการทางกายมีความเป็นจริงเท่า ๆ กัน แต่ไม่ได้มีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นสาเหตุแก่กัน เพียงแต่ทั้งสองกระบวนการเป็นไปด้วยกันและพร้อม ๆ กัน โดยที่เหตุการณ์ทางจิตไม่ได้กระทบหรือเป็นสาเหตุของเหตุการณ์ทางกาย และเหตุการณ์ทางกายก็ไม่ได้กระทบ หรือเป็นสาเหตุของเหตุการณ์ทางจิต แต่เป็นไปเหมือนกับรถไฟ 2 ขบวนวิ่งเคียงคู่ไปพร้อม ๆ กัน บนทางรถไฟคู่

5.3.2.3 สสารนิยม ตอบว่าความเป็นจริงนั้นมนุษย์มีแต่ร่างกายซึ่งเป็นสสารเท่านั้น ร่างกายมีระบบประสาททำงานเชื่อมโยงกับสมองซึ่งก็เป็นสสาร แต่เป็นสสารที่มีโครงสร้างซับซ้อนมาก จนเกิดผลพลอยได้ขึ้นมาจากระบบของสสารนั้น จิตจึงเป็นปรากฏการณ์พลอยได้เท่านั้น หรือเป็นเงาของร่างกาย เหมือนกับไฟ

ก่อให้เกิดควันฉะนั้น ไม่ได้เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่แตกต่างจากร่างกาย เมื่อร่างกายแตกดับจิตหรือปรากฏการณ์พลอยได้ของร่างกาย เช่น การคิด การรู้สึกตัว ก็ดับตามไปด้วย

5.3.3 ปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรี ปัญหาเรื่องเจตจำนง (Will) เป็นปัญหาเกี่ยวกับมนุษย์โดยเฉพาะการตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่าง ๆ ของมนุษย์ คือเจตจำนงเสรี (Free Will) ซึ่งประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของเรา เราจะพบลักษณะที่ตรงกันข้ามสองลักษณะคือ ลักษณะแรกเรารู้สึกว่าเรามีเสรีภาพหรือเราสามารถตัดสินใจในการกระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตัวเอง เช่น เมื่อเราจะทำอะไรสักอย่าง เราจะพิจารณาในเรื่องนั้นก่อนว่า ถ้ากระทำอย่างนี้ ในสถานการณ์เช่นนี้จะเกิดผลอย่างไร และถ้ากระทำอีกอย่างหนึ่งในสถานการณ์เช่นเดิมจะเกิดผลอย่างไร กล่าวคือ มีการพิจารณาทางได้ทางเสียก่อนตัดสินใจกระทำในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง การตัดสินใจเลือกของเราในลักษณะนี้ คือเราสามารถเลือกเองโดยเสรี ไม่มีใครหรือสิ่งใดมาบังคับให้ต้องทำเช่นนั้น

ส่วนในลักษณะที่สองคือ ในประสบการณ์ของเรามีบางครั้งหรือหลายครั้งที่เราคิดว่าเรามีการตัดสินใจเลือกโดยเสรีนั้น ที่จริงเราได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งอื่นโดยที่เราไม่รู้ตัว สิ่งอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของเรา ได้แก่ การอบรมเลี้ยงดูในวัยเด็ก การศึกษาอบรมที่ได้รับมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม สภาพทางชีววิทยา ฯลฯ ซึ่งบางครั้งเราพบว่า สิ่งเหล่านี้เป็นตัวผลักดัน หรือมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของเราเป็นอย่างมาก กล่าวคือเราไม่สามารถตัดสินใจโดยเสรีนั่นเอง

เกี่ยวกับปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรีนี้ มีผู้เห็นต่างกัน 2 ทรรศนะ คือ

5.3.3.1 ลัทธิเหตุวิสัย (Determinism) ลัทธินี้มีทรรศนะว่า มนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรี การตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่าง ๆ ของเราเกิดขึ้นโดยได้รับอิทธิพลจากสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเรามาผลักดันหรือบีบบังคับให้เราต้องตัดสินใจกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดลงไป กล่าวคือ การตัดสินใจแต่ละครั้งของเราเกิดจากสาเหตุอะไรบางอย่างที่ทำให้เราต้องตัดสินใจอย่างนั้นทรรศนะเช่นนี้เป็นแบบจักรกล (Mechanism) คือเชื่อว่า สิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติดำเนินไปตามกฎกลศาสตร์ เหตุการณ์อย่างหนึ่งเกิดขึ้นเพราะมีเหตุการณ์อีกอย่างหนึ่งมากระทำต่อมัน มิได้เกิดลอย ๆ โดยปราศจากสาเหตุ เหตุการณ์ทุกเหตุการณ์ล้วนมีสาเหตุทั้งสิ้น (Popkin and Other : 1956 : 80) เช่น ขณะนี้ฝนกำลังตก การที่ฝนตกไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ แต่มีสาเหตุล่วงหน้ามาก่อน คือมีลมพัด เมฆสีดำลอยต่ำ หลังจากนั้นฝนจึงตก หรือการที่ต้นไม้ในกระถางที่เราปลูกไว้เกิดเหี่ยวเฉาและตายไปก็มีสาเหตุ คือ ขาดน้ำ ขาดปุ๋ย เนื่องจากเราลืมให้ปุ๋ย รดน้ำ มันมาหลายวันติดต่อกัน เป็นต้น

ในกรณีของมนุษย์ก็เช่นกัน มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ย่อมเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ การตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่าง ๆ ของเราแต่ละครั้งย่อมมีสาเหตุนำหน้ามาก่อน คือ ความประสงค์ของบุคคลหนึ่งในขณะนี้ถูกกำหนดตายตัวโดยความประสงค์ในอดีต อุปนิสัยหรือรสนิยมที่มีอยู่ในตัวเราไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ แต่ได้มาจากการปรุงแต่งโดยกรรมพันธุ์และสิ่งแวดล้อม (วิทย์ วิศทเวทย์ : 2525 : 78) การกระทำทุกอย่างของมนุษย์แต่ละคนถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อม ไม่มีเสรีภาพในการตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่าง ๆ คือไม่มีเจตจำนงเสรีนั่นเอง

5.3.3.2 ลัทธิอิสรวิสัย (Indeterminism) ลัทธินี้ไม่เห็นด้วยกับลัทธิเหตุวิสัยที่ว่า มนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรี ลัทธิอิสรวิสัยแย้งว่า จริงอยู่แม้การกระทำของเราบางอย่างอาจได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อม แต่ก็มี

บางครั้งหรือหลายครั้งที่เราไม่เห็นคล้อยตามสิ่งแวดล้อม หรือไม่เห็นด้วยกับคนส่วนใหญ่ในสังคมก็ได้ กล่าวคือ แม้สิ่งแวดล้อมจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของเราแต่ก็มิใช่ทุกครั้งไป จากประสบการณ์เรารู้สึกว่า ในบางครั้งไม่มีอะไรมาบังคับเรา หรือแม้บางครั้งอาจถูกบังคับแต่เราไม่ทำตามก็ได้ ในข้อนี้เป็นการยืนยันว่า เรามีเจตจำนงเสรี อย่างไรก็ตาม แม้เราจะมีเสรีภาพในการตัดสินใจกระทำสิ่งต่าง ๆ แต่ก็ต้องอยู่ในขอบเขตจำกัดของธรรมชาติและของร่างกาย ร่างกายเป็นสสารย่อมอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติเช่นเดียวกับสสารอื่น ๆ เช่น ถูกแรงดึงดูดของโลกดึงดูดเอาไว้ เราจะตัดสินใจเลือกให้เราล่องลอยไปในอวกาศเหมือนนกไม่ได้ เพราะสภาพร่างกายของเรากับของนกไม่เหมือนกัน ลัทธิอิสรวิสัยมีความเห็นว่า ถ้ามนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรี การยกย่องสรรเสริญและการตำหนิติเตียนก็จะไร้ความหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การลงโทษผู้กระทำผิดจะทำไม่ได้ถ้าเรายอมรับว่าเขาถูกบังคับให้ทำชั่ว การยอมรับเรื่องการลงโทษผู้กระทำผิดย่อมแสดงว่าเขาต้องรับผิดชอบการกระทำของเขาเนื่องจากเขาเป็นผู้กระทำเองทั้ง ๆ ที่เขาอาจหลีกเลี่ยงไม่กระทำเช่นนั้นก็ได้ กล่าวคือเป็นการยอมรับว่า มนุษย์มีเจตจำนงเสรี หรือมีอิสระในการตัดสินใจกระทำสิ่งต่าง ๆ ทรรศนะของศาสนาโดยทั่ว ๆ ไปถือว่ามนุษย์มีเสรีภาพในการดัดสินใจเลือกกระทำดีหรือชั่วได้ จึงสอนให้ทำดี ละเว้นชั่ว ถ้ามนุษย์ไม่มีอิสระในการตัดสินใจ การสอนเช่นนั้นจะไร้ความหมาย ศาสนาและศีลธรรมจะกลายเป็นสิ่งไร้สาระหากมนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรี

5.3.4 ปัญหาเรื่องอมตภาพของจิต ปัญหานี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายกล่าวคือ เมื่อคน ๆ หนึ่งตายลง ชีวิตของเขาสิ้นสุดเพียงนั้นหรือไม่ ซึ่งก็คือปัญหาว่า ตายแล้วเกิดหรือตายแล้วสูญนั่นเอง ปัญหานี้มีคำตอบเป็น 2 กลุ่ม คือ

5.3.4.1 กลุ่มที่เชื่อว่าจิตหรือวิญญาณเป็นอมตะ กลุ่มนี้ถือว่ามนุษย์ประกอบด้วย 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นร่างกายกับส่วนที่คิดได้ เมื่อตายลงร่างกายแตกสลายไป แต่ส่วนที่คิดได้หรือจิตวิญญาณยังมีอยู่ไม่แตกสลายตามร่างกายเพราะเป็นอมตะ ดังนั้น เมื่อร่างกายแตกสลายจิตหรือวิญญาณก็อาจไปหาร่างใหม่อยู่ ที่เรียกว่าไปเกิดใหม่ หรืออยู่ในสภาพที่ไม่มีร่างกาย เป็นต้นกลุ่มที่เชื่อว่าจิตหรือวิญญาณเป็นอมตะ ได้แก่ ลัทธิเพลโต (Platonism) ลัทธิพราหมณ์ (Brahmanism ⟶ Hinduism) ศาสนาเชน ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม เป็นต้น

5.3.4.2 กลุ่มที่เชื่อว่าจิตหรือวิญญาณไม่เป็นอมตะ กลุ่มนี้มีทรรศนะว่ามนุษย์ประกอบด้วยสสารอย่างเดียว สิ่งที่เรียกว่าจิตหรือวิญญาณก็เป็นสสารเช่นเดียวกับร่างกายจึงมีแตกมีดับช่นเดียวกับร่างกาย จิตหรือวิญญาณจึงมิใช่สิ่งที่จะคงอยู่ชั่วนิรันดร์ กลุ่มที่เชื่อว่าจิตหรือวิญญาณไม่เป็นอมตะ เช่น พวกสสารนิยม ลัทธิจารวากของอินเดีย เป็นต้น

6. สรุป

อภิปรัชญาเป็นสาขาปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นจริงของชีวิต โลก มนุษย์ และจักรวาล โดยอยากรู้ว่า สิ่งเหล่านี้มีความเป็นจริงอย่างไร และอะไรเป็นความจริงสูงสุดหรือความจริงสุดท้าย ในฐานะที่เป็นปรัชญาความเป็นจริงที่มนุษย์อยากรู้จักมี 3 ลัทธิใหญ่ ๆ คือ สสารนิยมซึ่งถือว่าความเป็นจริงมีลักษณะเป็นสสาร จิตนิยม

ถือว่าความเป็นจริงมีลักษณะเป็นจิต และธรรมชาตินิยม ถือว่าทั้งจิตและสสารมีความเป็นจริงเท่า ๆ กัน แต่จิตในทรรศนะของธรรมชาตินิยมจะแตกต่างจากจิตในทรรศนะของจิตนิยม หรืออาจกล่าวได้ว่า ธรรมชาตินิยมมีทรรศนะคล้ายคลึงกับสสารนิยมก็ได้

ปัญหาทางอภิปรัชญาแบ่งเป็น 3 ประเด็นใหญ่ ๆ หรืออภิปรัชญาแบ่งออกเป็น 3 สาขาคือ จักรวาลวิทยา ภววิทยา และปรัชญาจิตหรือจิตวิทยา ซึ่งแต่ละสาขาก็พยายามเสนอคำตอบและเหตุผลที่เป็นไปได้ด้วยกันทั้งสิ้น ซึ่งแม้จะไม่มีคำตอบใดที่ถือว่าถูกต้องแน่นอนตายตัวเพราะขึ้นอยู่กับวิจารณญาณของผู้อ่านแต่ละคน แต่คำตอบเหล่านี้ก็สามารถช่วยคลี่คลายความพิศวงสงสัยของมนุษย์ลงได้มาก รวมทั้งช่วยให้เข้าใจและยอมรับฟังทรรศนะของผู้อื่นซึ่งแม้จะไม่ตรงกับของเรา อันเป็นการฝึกให้เป็นผู้มีใจกว้าง ไม่เป็นผู้ดึงอยู่ในความคิดเห็นของตนเท่านั้น

กิจกรรมท้ายบท

1. สสารนิยมเป็นเอกนิยม หมายความว่าอย่างไร ?
2. เหตุใดธาเลสจึงได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งปรัชญา (Father of Philosophy) ?
3. ทรรศนะของอแน็กซิแมนเดอร์มีลักษณะคล้ายคลึงกับคำสอนเรื่องใดในพระพุทธศาสนา ?
4. เฮราคลิตุสอธิบายการเกิดขึ้นของโลกและจักรวาลว่าอย่างไร ? และเขาเสนออะไรเป็นปฐมธาตุ ?
5. ปฐมธาตุในทรรศนะของเอ็มพีโดคลีสคืออะไร ? เขาอธิบายการเกิดขึ้นของโลกและจักรวาลไว้ว่าอย่างไร ?
6. นักปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ที่มีแนวความคิดแบบสสารนิยม และได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาของจักรกลนิยมคือใคร ? เขาได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากนักปรัชญาคนใด ?
7. สสารนิยมของมาร์กซ์มีลักษณะอย่างไร ? เขาได้นำเอาความคิดในเรื่องใดของเฮเกลมาใช้ ?
8. จิตนิยมและสสารนิยมมีทรรศนะเกี่ยวกับมนุษย์แตกต่างกันอย่างไร ? ท่านคิดว่าทรรศนะของใครถูกต้อง เพราะเหตุใด ?
9. ปรัชญาจิตนิยมของเพลโตมีความสำคัญต่ออุตมรัฐของเขาอย่างไรบ้าง ? และการแบ่งชนชั้นในอุตมรัฐของเขานั้นได้แนวความคิดมาจากเรื่องอะไร ?
10. จักรวาลวิทยาศึกษาและหาคำตอบเกี่ยวกับเรื่องอะไรบ้าง ?

แผนบริหารการสอนบทที่ 4

1. บทที่ 4 ญาณวิทยา

2. หัวข้อเนื้อหาประจำบท

- ความหมายและความเป็นมาของญาณวิทยา
- ทฤษฎีญาณวิทยา
- ทฤษฎีลักษณะ และความสมเหตุสมผลของความรู้
- ขอบเขตของความรู้ หรือข้อจำกัดในการรับรู้ของมนุษย์

3. วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

- สามารถบอกความหมายและขอบข่ายของญาณวิทยาได้
- สามารถอธิบายทฤษฎีญาณวิทยาได้อย่างถูกต้อง
- สามารถอธิบายทฤษฎีลักษณะ และความสมเหตุสมผลของความรู้ได้
- สามารถอธิบายขอบเขตของความรู้ หรือข้อจำกัดในการรับรู้ของมนุษย์ได้

4. เวลาเรียน

- สัปดาห์ที่ 1 - 2 เวลาเรียน 3 - 6 คาบ

5. กิจกรรมการเรียนการสอน

- บรรยาย
- ให้ผู้เรียนซักถามข้อสงสัย
- ให้ผู้เรียนตอบคำถามท้ายบท

6. สื่อการเรียนการสอน

- เอกสารประกอบการสอน
- เครื่องฉายโปรเจ็คเตอร์
- เครื่องฉายทึบแสง

7. การวัดผลและประเมินผล

- สังเกตจากการตอบคำถาม
- ตรวจการตอบคำถามท้ายบท

บทที่ 4
ญาณวิทยา

1. ความนำ

มนุษย์ไม่ใช่มีแต่เพียงร่างกายเท่านั้น แต่ยังมีส่วนที่สำคัญกว่านั้นอีกคือ จิตใจ ซึ่งทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์มากมาย คือมีความรู้เรื่องราวต่าง ๆ สูงกว่าความรู้ที่สัตว์มีตามสัญชาตญาณของมัน ดังนั้น ความรู้ของมนุษย์จึงมีขอบเขตกว้างใหญ่ไพศาล นับตั้งแต่ความรู้ระดับต่ำสุดที่มนุษย์มีเหมือน ๆ กับสัตว์ คือ ความรู้จากประสาทสัมผัส แต่มนุษย์มีความรู้ที่เกิดจากการเดาเหตุการณ์ การอนุมานเหตุผล และความรู้ระดับสูงสุดของมนุษย์ก็คือ ความรู้อันเกิดจากการหยั่งรู้เองโดยไม่อาศัยประสาทสัมผัสและการอนุมานตามหลักเหตุผลเลย

นักปรัชญามีความรู้สึกนึกคิดที่ละเอียดสุขุมมาก สงสัยไปเสียทุกอย่าง แม้ในเรื่องของความรู้ว่า ความรู้คืออะไร หรือความรู้มีลักษณะเป็นอย่างไร ความรู้เกิดขึ้นได้อย่างไรบ้าง คนเราสามารถรู้อะไรได้แค่ไหนเพียงไร ความรู้ที่คนเราได้รับจากประสาทสัมผัสเป็นจริงเสมอไปหรือไม่ ถ้าความรู้นั้นถูกต้องเป็นจริง เรามีมาตรการอย่างไรที่จะทดสอบปัญหาเหล่านี้ และความพยายามสืบค้นหาคำตอบจนกลายเป็นทฤษฎีแห่งความรู้ คือ เนื้อหาของญาณวิทยา

2.ความหมายและความเป็นมาของญาณวิทยา

ญาณวิทยาหรือญาณปรัชญาเป็นปรัชญาบริสุทธิ์แขนงหนึ่ง ซึ่งกล่าวถึงปัญหาว่า เรารู้จักความแท้จริงได้อย่างไร เรามีมาตรการอะไรที่จะตัดสินว่าความรู้ของเรานั้นตรงตามความเป็นจริง คำว่า ญาณวิทยา นี้บัญญัติขึ้นเพื่อใช้เป็นคำแปลของคำภาษาอังกฤษว่า Epistemology ซึ่งมาจากภาษากรีกว่า Episteme (ความรู้ กับ Logos (วิชา) มีความหมายว่า ทฤษฎีแห่งความรู้ (Theory of Knowledge) ผู้ที่ใช้คำนี้เป็นครั้งแรกคือ แฟร์ริเอร์ (J.F. Ferrier) ในหนังสือของเขาที่เขียนขึ้นในปี ค.ศ.1854 ชื่อ Institutes of Metaphysics หลังจากนั้นวงการปรัชญาก็นิยมใช้คำ Epistemology กันตลอดมา แต่ในภาษาไทยนิยมใช้คำ 2 คำ เรียกชื่อวิชาสาขานี้ คือ ญาณวิทยา กับทฤษฎีแห่งความรู้ (กีรติ บุญเจือ : 2518 : 264)

ญาณวิทยาเกิดขึ้นในยุคทองของปรัชญากรีก คือก่อนสมัยโสเครตีส พวกโซฟิสต์สงสัยในความถูกต้องเกี่ยวกับความจริง ความดี ที่นักปรัชญาสมัยก่อนหลายสำนักถกเถียงกัน ขัดแย้งกันจนหามาตรการตัดสินความจริงและความดีที่แน่นอนไม่ได้ โปรทากอรัสจึงเสนอให้ถือเอาตัวเราเป็นมาตรการตัดสินสัจจะปรากฏว่าผู้คนนิยมนับถือตามทรรศนะนี้เป็นอันมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่คนหนุ่มสาว จึงทำให้ผู้รักชาติเช่น โสเครติส ลุกขึ้นมารณรงค์ต่อต้านลัทธินี้ว่า ความดี ความจริง มีมาตรการที่แน่นอน ญาณวิทยาก็เริ่มปักหลักอย่างมั่นคงตั้งแต่นั้น และรุ่งเรืองยิ่งขึ้นในสมัยของ เพลโต อริสโตเติล ทรรศนะทางญาณวิทยาได้รับการพัฒนาขึ้นมากเป็นพิเศษโดยเฉพาะผลงานของเพลโตที่ปรากฏในหนังสือ Theaetetus นับว่ายอดเยี่ยม ต่อมาพวกนักปรัชญาวิมุตินิยม

(Scepticism) ได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างมากต่อปัญหาเกี่ยวกับทฤษฏีแห่งความรู้โดยการคัดค้านทฤษฏีความรู้ทุกอย่าง ทำให้มีการปะทะคารมกันอย่างเข้มข้น

ในยุคปรัชญาสมัยใหม่ ล็อค ถือว่าญาณวิทยาสำคัญที่สุดจะต้องมาก่อนปัญหาทางอภิปรัชญา และสาขาอื่น ๆ ทรรศนะของเขามีผู้เห็นด้วยเป็นส่วนใหญ่ จึงนับว่ามีอิทธิพลมากต่อความคิดของนักปรัชญาสมัยหลังในยุโรปเช่น เบอร์คเลย์ ฮิวม์ และ ค้านท์ ซึ่งเน้นทฤษฏีแห่งความรู้มากที่สุด สมัยหลัง ๆ ได้เกิดลัทธิคานท์ใหม่ (New-Kantian) ขึ้น ซึ่งถือว่า “การศึกษากรรมวิธีแห่งความรู้ของเราด้วยวิจารณญาณ ควรจะเป็นพื้นฐานของความคิดคำนึงทุกอย่าง” (กีรติ บุญเจือ : 2518 : 266) หลักการนี้นับว่ามีบทบาทมากในสมัยปัจจุบันในงานค้นคว้าวิจัยทางวิทยาศาสตร์ ถ้าขาดหลักการดังกล่าวนี้แล้ววิทยาศาสตร์จะไม่สมบูรณ์เลย คงจะมีแต่วิธีการและกรณีตัวอย่างเท่านั้น หาหลักทฤษฏีไม่ได้ จึงกล่าวได้ว่า “ไม่มีศาตร์ใดจะสมบูรณ์ถ้าขาดปรัชญา”

3. ทฤษฎีญาณวิทยา

ทฤษฎีบ่อเกิดความรู้

ความรู้เกิดขึ้นได้อย่างไร นักปรัชญาต่างก็เสนอคำตอบกันไปต่าง ๆ นา ๆ บ้างก็ว่าเรารู้จักสิ่งนี้ก็เพราะเราเห็นได้ด้วยตา ได้ยินเสียงด้วยหู รู้กลิ่นด้วยจมูก รู้รสด้วยลิ้น รู้ถึงความเย็น ร้อน อ่อน แข็ง ของสิ่งภายนอกด้วยการสัมผัสด้วยผิวกาย บ้างก็ว่า เพียงแค่ประสาทสัมผัสทั้งห้าอย่างใดอย่างหนึ่งทำหน้าที่ก็จะทำให้เราเกิดความรู้ นั่นยังไม่ถูกต้องสมบูรณ์ ความรู้จะเกิดได้ด้วยการที่จิตคิดหาเหตุผลต่างหาก บ้างก็ยอมรับความสำคัญของทั้งประสาทสัมผัสและจิตด้วยว่า ความรู้จะเกิดได้ต้องผ่านกระบานการของประสาทสัมผัสมาก่อนแล้วจิตนำมาคิดหาเหตุผล บ้างก็ว่าความรู้ที่แท้จริงเกิดจากการหยั่งรู้เอง ความคิดเห็นที่แตกต่างกันดังกล่าวมา ซึ่งมีความเป็นมายาวนานนี้ทำให้เกิดเป็นลัทธิเกี่ยวกับความรู้ขึ้นมากมายดังจะได้กล่าวต่อไป

ลัทธิเหตุผลนิยม (Rationalism)

ลัทธิเหตุผลนิยม เป็นลัทธิทางญาณวิทยาที่ถือว่าความรู้เกิดจากการคิดหาเหตุผลเท่านั้น วิธีการแสวงหาความรู้ใช้การพิสูจน์ตามกฎเกณฑ์ของตรรกวิทยานิรนัยเป็นหลักในการตัดสินความจริง ลัทธินี้รุ่งเรืองอยู่ระหว่างศตวรรษที่ 17-18 นักปรัชญาที่สำคัญ ๆ ได้แก่ เดส์คาร์ตส์ ไลบ์น สปิโนซ่า และ วอลฟ์ เป็นต้น ลัทธิเหตุผลนิยมถือว่าความรู้ที่สมบูรณ์แบบที่สุดคือ ความรู้ที่พิสูจน์ได้ตามหลัก คณิตศาสตร์ คือ

(1) มีข้ออ้าง (Premises) ที่แจ่มแจ้งชัดเจน

(2) สรุปผลโดยการอนุมานจากข้ออ้าง ที่เห็นจริงแล้ว

โดยกระบวนการนี้ เราสามารถมั่นใจได้ว่า เป็นความรู้ที่แน่นอนเพราะมีความสมเหตุสมผลตาม วิธีการนิรนัยของวิชาตรรกวิทยา เนื่องจากเอกภพมีหลักการพื้นฐานบางประการที่เหตุผลของมนุษย์สามารถหยั่งรู้ได้ ถ้าเราดำเนินการพิสูจน์ความจริงตามหลักนิรนัยอย่างเคร่งครัดแล้วก็จะเข้าถึงความจริงของเอกภพได้ ซึ่งประสบการณ์ของมนุษย์ไม่สามารถเข้าถึงได้เลย (กีรติ บุญเจือ : 2519 : 271)

เดส์คาร์ตส์ (Rene Descartes : 1596-1650) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสถือว่าการคิดหาเหตุผลเท่านั้น เป็นที่มาของความรู้ที่แท้จริง เพราะเขาเป็นผู้สงสัยในทุกสิ่งทุกอย่าง แต่การคิดหาเหตุผลช่วยให้เขาสิ้นความสงสัยได้

การคิดหาเหตุผลของเขาเป็นแบบอนุมานตามหลักตรรกวิทยา ซึ่งต้องมีประพจน์เหตุที่ถูกต้องแน่นอน ผลสรุปถึงจะถูกต้อง และถ้าประพจน์เหตุผิด ผลสรุปก็ย่อมผิดไปด้วย เนื่องจากเดส์คาร์ตส์ เชี่ยวชาญเป็นพิเศษในวิชาเรขาคณิต ซึ่งถือว่าสัจพจน์ (Axiom) และคำนิยาม(Definition) ในวิชาเรขาคณิตเป็นจริงโดยไม่ต้องพิสูจน์ จึงได้พยายามสร้างหลักการในวิชาปรัชญาทำนองเดียวกันว่า จะต้องมีความจริงมูลฐาน ทำนองเดียวกัน เขาก็ได้พบว่า ความคิดติดตัว (Innate Idea) เท่านั้นที่เป็นจริง โดยไม่ต้องพิสูจน์เหมือนสัจพจน์และคำนิยาม (Theory of Innate Ideas) ความคิดติดตัวเป็นสิ่งที่พระเจ้ามอบให้แก่ทุกคนโดยกำเนิดมีหลายอย่าง เช่น ความคิดเกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผล (Causality) ความคิดเกี่ยวกับความไม่สิ้นสุด (Infinity) ความคิดเกี่ยวกับความเป็นนิรันดร(Eternity) ความคิดเกี่ยวกับสิ่งสัมบูรณ์ (The Absolute) เป็นต้น (อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ : 2520 : 110)

หลักและวิธีการพิสูจน์ความจริงนิรนัยของเดส์คาร์ตส์มีว่า กำหนดมูลบท (Postulate) ที่ไม่มีคนสงสัยขึ้นมาเพื่อใช้พิสูจน์หาความจริงอย่างละเอียดไปทีละขั้น ๆ ก็จะได้ความรู้ที่ถูกต้อง มีกระบวนการโดยย่อ ดังนี้

ก. ตั้งมูลบท

- มูลบทที่ 1 หาความรู้พื้นฐานที่ไม่มีคนสงสัย ในที่สุดก็พบว่า “ฉันสงสัย”
- มูลบทที่ 2 ความจริงที่สืบเนื่องมาจากมูลบทที่ 1 คือ “ฉันคิด” กล่าวคือ เมื่อฉันสงสัยก็คือฉันคิด
- มูลบทที่ 3 ความจริงที่สืบเนื่องมาจากมูลบทที่ 2 คือ “ฉันมีตัวตน” กล่าวคือ เมื่อฉันคิดก็คือฉันมีตัวตน

ข. ทำการพิสูจน์

ทฤษฎีบทที่ 1 “สิ่งที่แจ่มแจ้งและชัดเจนย่อมจริงเสมอ” ใช้มูลบทพิสูจน์ความจริงตามนี้ว่า ที่เราแน่ใจว่ามูลบทต้องจริงก็เพราะมีความแจ่มแจ้งชัดเจนในตัว คือเมื่อฉันสงสัยก็หมายความว่าฉันต้องคิด แล้วเมื่อฉันคิดฉันก็ต้องมีตัวตน

ทฤษฎีบทที่ 2 “พระเจ้ามีอยู่จริง” เป็นการพิสูจน์เชิงสัตวิทยา (Ontological Proof) โดยอ้าง ทบ.ที่ 1 ว่า เมื่อเราเข้าใจคำนิยามว่า พระเจ้าคือผู้ที่สมบูรณ์ที่สุดก็จะเห็นแจ่มแจ้งชัดเจนต่อไปทันทีว่า ผู้ที่สมบูรณ์ที่สุดย่อมจะต้องมีความเป็นไปอยู่ด้วย

ทฤษฎีบทที่ 3 “สสารเป็นสิ่งที่แผ่กว้าง” โดยอ้าง ทบ.ที่ 1 ว่า เมื่อเราเห็นแจ่มแจ้งชัดเจนว่า ความเป็นสสารกับความเป็นสิ่งแผ่กว้างแยกกันไม่ออก ไม่อาจเข้าใจได้เลยถ้าสสารไม่ต้องการที่ว่าง

วิธีการพิสูจน์ทางเรขาคณิตที่เดส์คาร์ตส์ได้ปรับให้เข้ากันได้กับปรัชญานั้น มีจุดอ่อนอยู่ตรงที่มูลบทและความไม่รัดกุมของการพิสูจน์แต่ละขั้น ถ้าแก้ไขความบกพร่องทั้งสองกรณีนี้เสียได้ ก็สามารถแน่ใจได้ว่าผลการพิสูจน์แบบนี้ถูกต้อง (กีรติ บุญเจือ : 2519 : 53-54)

ลัทธิประจักษ์นิยม (Empiricism)

คำว่า Empiricism เป็นคำภาษาอังกฤษที่มาจากภาษากรีกว่า em แปลว่า ใน กับ peira แปลว่า ประสบการณ์ หมายความว่า “เนื่องด้วยประสบการณ์” จึงเรียกชื่อลัทธินี้อีกอย่างหนึ่งว่า ลัทธิประสบการณ์นิยม เป็นลัทธิทางญาณวิทยาที่ถือว่า ความรู้เกิดจากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสโดยตรงเท่านั้นจึงจะเป็นความจริง นักปรัชญาที่สำคัญ ๆ ได้แก่ ฮ็อบส์ ล็อค ฮิวม์ เบคอน เบอร์คเลย์ (กีรติ บุญเจือ : 2522 : 152)

จอห์น ล็อค (John Lock : 1632-1704) นักปรัชญาสมัยใหม่ชาวอังกฤษถือว่า ความรู้เกิดจากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส แต่ก็ไม่ปฏิเสธการคิดหาเหตุผลเสียเลยทีเดียว เพียงแต่ถือว่าประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสจะต้องมีความสำคัญกว่า เพราะเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นก่อน เขาอธิบายกระบวนการเกิดความรู้ว่า ขณะที่เราประสบสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่นั้น สิ่งที่รับรู้โดยตรงคือจิตภาพ (Idea) ของเราเอง ส่วนวัตถุภายนอกนั้นเรารับรู้มาโดยอ้อม กล่าวคือ เมื่อเราเห็นมะม่วงมัน หมายความว่า แสงจากมะม่วงมันวิ่งมาเร้าประสาทตาของเราให้ตื่นตัว แล้วความตื่นตัวนี้วิ่งไปตามประสาทสู่สมอง ส่วนที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการเห็นซึ่งจะเกิดปฏิกิริยาขึ้นในสมอง เป็นเรื่องของสสารทั้งสิ้น การประจักษ์ คือ การเห็นยังไม่เกิด เพราะการเห็นเป็นปรากฏการณ์ทางจิตซึ่งเกิดในห้วงแห่งความรู้สึก (Consciousness) ล็อค อธิบายว่า สมองเปรียบเสมือนห้องมืด มีฉากรับภาพอยู่ภายใน ซึ่งเปรียบเสมือนห้วงแห่งสัญญาณ เมื่อเกิดปฏิกิริยา สัญญาณก็ปรากฏภาพมะม่วงมันขึ้นซึ่งเป็นตัวแทนของมะม่วงมันที่มากระทบประสาทตา ภาพตัวแทนนี้แหละที่จิตรับรู้จักเรียกว่า การรับรู้ตัวแทน (Representational) ซึ่งถือว่าสิ่งที่จิตรับรู้โดยตรงนั้นไม่ใช่มะม่วงมันจริง ๆ เป็นแต่เพียงภาพหรือตัวแทนของมะม่วงมันเรียกว่าจิตภาพ (Idea) ฉะนั้น ตามทรรศนะของล็อคนี้จะเห็นได้ชัดว่า ในการรับรู้ครั้งหนึ่งเราต้องยอมรับว่ามีปัจจัยอยู่ 3 ประการคือ มีสิ่งภายนอกตัวเรา มีจิตภาพและมีจิตของเราเอง แต่เบอร์คเลย์ศิษย์ของล็อคได้ท้วงติงว่า มีเพียง 2 ประการคือ จิตกับจิตภาพเท่านั้น ส่วนสิ่งภายนอกนั้นไม่มี เพราะจิตของเราไม่ได้รับรู้มันเลย สิ่งที่เรารับเป็นเพียงภาพตัวแทนซึ่งไม่มีมาตรการที่จะตัดสินว่าเป็นอันเดียวกับสิ่งภายนอกนั้นหรือไม่ (วิทย์ วิศทเวทย์, 2518 : 72-73)

ล็อค เปรียบเทียบจิตมนุษย์เมื่อเกิดใหม่ว่าเหมือนกระดาษที่ว่างเปล่า ปราศจากรอยขีดเขียนใด ๆ ยิ่งนานเข้าจิตก็ยิ่งแปดเปื้อนไปด้วยความคิดจากประสบการณ์ ซึ่งมี 2 อย่างคือ เพทนาการ กับมโนภาพ เพทนาการคือการรับรู้ทางประสาทสัมผัสทั้งห้าอย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนมโนภาพคือ การรับรู้ภายในจิต ซึ่งเป็นผลของการนำเอาความคิดต่าง ๆ มาประสานกัน ความรู้จึงเกิดขึ้นจากเพทนาการ มโนภาพไม่ใช่เกิดจากการคิดหาเหตุผลหรือเกิดจากความคิดติดตัวของพวกเหตุผลนิยม เพทนาการเกิดก่อนมโนภาพแล้วผ่านเข้าสู่จิต จิตก็เปรียบเทียบกับเพทนาการต่าง ๆ แล้วสังเคราะห์เข้าเป็นความรู้หรือความคิด

ฮิวม์ (David Hume : 1711-1776) นักปรัชญาประสบการณ์นิยม ชาวอังกฤษ ตำหนิล็อคว่า หละหลวมต่อลัทธิ เพราะระยะหลังเห็นด้วยกับตรรกวิทยาของลัทธิเหตุผลนิยม และความรู้ทางวิวรณ์ ซึ่งไม่ได้สรุปผลจากข้อมูลทางประสบการณ์ เขาจึงได้เสนอหลักลัทธิเสียใหม่ ซึ่งมีลักษณะเคร่งครัด และรัดกุมยิ่งขึ้น ดังนี้

ก. ประสาทสัมผัสเป็นที่มาของประสบการณ์ (AII experiences come by way of the senses)

ข. ประสบการณ์ทั้งหลายเป็นที่เกิดของความคิด (AII ideas come from experiences)

ค. ความคิดทั้งหลายวิเคราะห์ออกมาได้เป็นความรู้ (AII knowledge is analysed into ideas)

ความคิดเฉพาะหน่วยต่าง ๆ ทำให้เกิดความคิดรวม ๆ ได้อย่างไร ประเด็นนี้ล็อคไม่ได้ชี้แจงไว้ ฮิวม์จึงชี้แจงไว้ว่า ประสบการณ์ให้ความรู้แก่เรา 2 ระบบคือ

ก. ให้ภาพพิมพ์ใจ หรือความตรึงตรา (Impressions) เป็นประสบการณ์สด ๆ ชัดเจนเป็นเพทนาการ

ข. ให้มโนคติหรือความคิด (Ideas) คือหลังจากประสบการณ์จริงผ่านพ้นไปแล้วก็ยังมีภาพเลือนราง เหลืออยู่ในความทรงจำ

ฮิวม์ ถือว่า ความรู้ทุกอย่างที่ไม่ผ่านประสาทสัมผัสล้วนแต่เป็นโมฆะทั้งสิ้น เป็นความเชื่อถือที่งมงายซึ่งเราได้รับสืบทอดกันมา เช่น เรื่องสาร สสาร จิต กฎการเป็นสาเหตุ (Principlc of Sality) ความสม่ำเสมอของธรรมชาติ (Uniformity of Nature) เป็นต้น ความเคยชินที่เคยประสบมาทำให้อนุมานผลได้เมื่อประสบเหตุ นับว่าเป็นการผิดหลักของประสบการณ์นิยมเพราะยังไม่ได้ประสบทางประสาท ผลก็สรุปเป็นความรู้เสียแล้ว จึงสรุปได้ว่า เราจะเชื่อไม่ได้เลย ถ้ายังไม่ได้ประสบทางประสาทสัมผัส (กีรติ บุญเจือ : 2519 : 60-61)

ลัทธิอนุมานนิยม

ค้านท์ (lmmanueI Kant : 1724-1804) นักปรัชญาสมัยใหม่ ชาวเยอรมัน เป็นผู้ก่อตั้งลัทธิอนุมานนิยม โดยถือว่า ความรู้เกิดจากประสบการณ์และการคิดหาเหตุผลรวมกัน เป็นการนำเอาลัทธิประจักษ์นิยมกับลัทธิเหตุผลนิยมที่ขัดแย้งกันมารวมกันเสีย จึงเป็นลัทธิแห่งความประนีประนอม ค้านท์ เกิดในครอบครัวที่มีศรัทธาเคร่งครัดทางศาสนาตามแบบนิกายภักดีนิยม (Pietism) เขาชอบวิชาคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์มาก และเล็งเห็นว่า ปรัชญาลัทธิประจักษนิยม กับ ลัทธิเหตุผลนิยม กำลังทำลายวิชาที่ตนชอบ กล่าวคือ ลัทธิประจักษ์นิยมของฮิวม์ทำลายพื้นฐานของคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ส่วนเหตุผลของพวกโพธิญาณนิยม เช่น วอลแตร์ทำลายพื้นฐานของศีลธรรมและศาสนา ค้านท์ จึงได้พยายามที่จะแก้ไขเรื่องนี้จนในที่สุดก็ได้พบทฤษฎีโครงสร้างแยกประเภทของมนัส(จิต) (Theory of Categories) ซึ่งเป็นพื้นฐานของการปฏิรูปความคิดทางปรัชญาในสมัยต่อมา

ค้านท์ชี้ให้เห็นว่าทั้งพวกประจักษนิยมและพวกเหตุผลนิยมต่างก็เข้าใจผิด ในกลไกการรับรู้ของคนเราคือเน้นเฉพาะบางส่วนของมนุษย์ ทั้งสองลัทธิเปรียบเสมือนตาบอดคลำช้าง แล้วก็ตัดสินรูปร่างของช้างอย่างผิด ๆ นั่นคือพวกประจักษนิยมตัดสินเพียงว่า ประสาทสัมผัสทำไหเกิดความรู้และเหตุผลนิยมตัดสินเพียงว่าการคิดเหตุผลทำให้เกิดความรู้ แท้ที่จริงประสาทสัมผัสและการคิดหาเหตุผลเป็นโครงสร้างของมนัส (Intellect) ของคนเรา เราทราบไม่ได้ว่าการรับรู้ทั้งสองอย่างของคนเรานั้นบิดเบือน(แปรผัน)ความเป็นจริงภายนอกอย่างไรบ้าง ก่อนที่จะถูกปรุงแต่งเป็นวิชาความรู้สำเร็จรูป ทำนองเดียวกันกับสินค้าสำเร็จรูปถูกปรุงแต่งให้แตกต่างจากวัตถุดิบไปมากมายนั่นเอง เราทราบได้แต่เพียงว่าสิ่งภายนอกมีอยู่จริง แต่เรารับรู้มันเหมือนที่มันเป็นจริง ๆ หรือไม่ (กีรติ บุญเจือ : 2519 : 62)

ค้านท์แบ่งความรู้เป็น 2 ประเภท คือ เนื้อหาของความรู้ซึ่งคนเราได้มาจากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส และรูปแบบของความรู้ซึ่งเกิดจากการคิดหาเหตุผล ความรู้ทั้ง 2 ประเภทนี้สัมพันธ์กันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย ทำนองเดียวกับเงินเหรียญบาท เนื้อโลหะกับความมีสัณฐานกลมบางของมัน เพทนาการเป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ เป็นวัตถุดิบของความรู้ และลูกสร้างขึ้นโดยสิ่งในตัวเอง (Thing in Itself) ให้เกิดขึ้นในจิต

ค้านท์ชี้แจงว่าสิ่งในตัวเองเป็นนามธรรมที่คอยบังคับจิตใจให้ทำงานซึ่งเปรียบเสมือนช่างภาพ ประสาทสัมผัสทั้ง 5 เหมือนกล้องถ่ายรูป จิตเหมือนฟิล์ม และตัวเพทนาการเหมือนภาพที่ปรากฏโนฟิล์ม ซึ่งยังแยกกันอยู่อย่างกระจัดกระจายยังไม่เป็นความรู้ และจะเป็นความรู้ขึ้นมาได้โดยการสังเคราะห์ของจิต การสังเคราะห์

ของจิตก็คือ การคิดหาเหตุผลโดยการจัดเพทนาการที่ยังกระจัดกระจายกันอยู่ให้เป็นระบบตามรูปแบบของการรับรู้ ได้แก่ กาละและอวกาศ เป็นแบบบริสุทธิ์ของผัสสะ (ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์ : 2528 : 132 -133)

จิตจะสังเคราะห์เพทนาการตามรูปแบบของความคิดซึ่งมี 4 อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งจนเป็นความรู้ขึ้นมา คือ

1. รูปแบบในด้านปริมาณ ได้แก่ หนึ่ง มาก ทั้งหมด
2. รูปแบบในด้านคุณภาพ ได้แก่ จริง ไม่จริง จริงบางส่วน ไม่จริงบางส่วน
3. รูปแบบในด้านสัมพันธภาพ ได้แก่ เนื้อสารกับคุณภาพ เหตุกับผลเป็นพวกเดียวกัน
4. รูปแบบในด้านระดับความแน่นอน ได้แก่ เป็นไปได้ หรือเป็นไปไม่ได้ มีอยู่จริงหรือไม่ จำเป็นต้องมีหรือบังเอิญ

ลักษณะของความรู้

ค้านท์แบ่งความรู้ออกเป็น 2 ประเภท คือความรู้ที่ได้รับจากประสบการณ์ (A Posteriori) ซึ่งยังไม่แน่นอน และความรู้ที่ได้รับจากความคิดหรือความเข้าใจ ความเข้าใจมี 2 อย่างคือ ความรู้แบบวิเคราะห์ (Analytic) กับความรู้แบบสังเคราะห์ (Synthetic) ความรู้แบบวิเคราะห์ได้มาจากความคิด (A Priori) ไม่ใช่จากประสบการณ์ แต่ได้มาจากความคิดเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งไม่มีอะไรใหม่ เช่น เมื่อเห็นดอกกุหลาบก็บอกได้ทันทีว่า “ดอกกุหลาบเป็นดอกไม้ชนิดหนึ่ง” ส่วนความรู้แบบสังเคราะห์ ได้มาจากความคิด ความเข้าใจ ซึ่งให้ความรู้ใหม่แก่เรา เช่น จากคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์เป็นการคิดหาเหตุผล มีลักษณะสากลและจำเป็น คือทุกคนยอมรับและดำรงตามเหตุการณ์ทุกอย่าง เป็นหลักการที่แน่นอนตายตัว เช่น “เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นจะต้องมีเหตุให้เกิดขึ้น” หรือ “ 2+2 เป็น 4” หรือ “สสารเมื่อร้อนย่อมขยายตัว” เป็นต้น

องค์ประกอบของความรู้

1. ความรู้สึก (Sense) ได้แก่ ชอบ ไม่ชอบ ดี ไม่ดี สุข ทุกข์ รัก โกรธ หนาว ร้อน เป็นต้น เกิดจากการทำหน้าที่ของประสาทสัมผัส คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และจิต
2. ความเข้าใจ (Understanding) เกิดจากการสะสมความรู้สึกบ่อย ๆ เมื่อประสบความรู้เช่นเดียวกันอีกก็จะเข้าใจ บอกได้ว่า ความรู้สึกอย่างนั้นคืออะไร
3. เหตุผล (Reason) เป็นความรู้สูงสุดในกระบวนการของความรู้ เป็นตัวชี้นำให้เข้าใจอย่างชัดแจ้งว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นชุด ๆ นั้น อะไรเป็นเหตุ อะไรเป็นผล มันเกิดขึ้นเพื่ออะไรและเป็นไปเพื่ออะไร ตามแผนภูมิต่อไปนี้

ความรู้สึก → ความเข้าใจ

ความเข้าใจ → เหตุผล

เหตุผล → ความรู้

การคิดหาเหตุผล (Reasoning)

ในทรรศนะของค้านท์ การคิดหาเหตุผลเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งของจิตมนุษย์ และการคิดหาเหตุผลก็เป็นลักษณะสำคัญของมนุษย์ คือการคิดสืบสาวจากสิ่งที่เป็นเหตุให้เกิดเหตุการณ์ขึ้นไปตลอดถึงผลของมัน คือความเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งใหม่ หรือการคิดย้อนหลังในทางตรงกันข้าม เหตุผลมี 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ เหตุผล

ภาคทฤษฎี (pure reasoning) กับเหตุผลภาคปฏิบัติ (practical reasoning) คนเราสามารถเข้าใจเหตุการณ์ต่างๆที่ผ่านเข้ามาทางประสาทสัมผัสและข้อมูลทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ได้ด้วยเหตุผลภาคทฤษฎี ซึ่งเหตุการณ์เหล่านั้นมีความสัมพันธ์กับหลักเกณฑ์โดยตรง สำหรับเรื่องศีลธรรมและศาสนาอยู่นอกเหนือกลไกของมนัส เป็นความรู้แบบอัชฌัตติกญาณหรือเหตุผลภาคปฏิบัติ เห็นแจ้งในกฎศีลธรรม และสิ่งเหนือธรรมชาติโดยตรง แล้วเกิดศรัทธาใคร่จะปฏิบัติตามให้ได้

ลัทธิอัชฌัตติกญาณนิยม (Intuitionism)

ลัทธิอัชฌัตติกญาณนิยม มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สัญชาตญาณนิยม สหัชญาณนิยม หรือญาณพิเศษ ลัทธินี้ถือว่า ความรู้ที่แท้จริงเกิดจากการหยั่งรู้ภายในหรืออัชฌัตติกญาณที่ได้ฝึกฝนจนถึงขั้นพิเศษที่เรียกว่า อุตรญาณ (Transcendental Intuition) เท่านั้น เช่น การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เรียกตามภาษาพระพุทธศาสนาว่า วิปัสสนา ส่วนการหยั่งรู้ชั้นต่ำกว่านี้เรียกว่า อนุปัสสนา และยังมีนักปรัชญาบางคนถือว่า สามัญสำนึกก็เป็นอัชฌัตติกญาณเหมือนกัน คือเป็นชั้นต่ำกว่าอนุปัสสนา นักปรัชญาผู้ก่อตั้งลัทธินี้คือ เฮ็นรี แบร์กซอง (Henri Bergson : 1859-1941) ส่วนคนอื่น ๆ ที่จัดอยู่ในลัทธินี้ก็มี เช่น ฟิคเต้ เช็ลลิ่ง เฮเกล โชเป็นเฮาเออร์ นิตเช่ มาร์กซ์ เป็นต้น แต่ละคนก็อ้างว่าตนเองเป็นคนแรกที่บรรลุญาณนี้และบอกว่าถ้าใครบรรลุก็จะต้องเข้าใจความเป็นจริงได้เหมือน ๆ กัน ถ้ายังไม่สามารถบรรลุได้ก็ให้เชื่อตามไปก่อน เช่น ในพระพุทธศาสนามีศรัทธาสี่ ข้อที่หนึ่ง คือ ตถาคตโพธิสัทธา ได้แก่ การเชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

แบร์กซอง ตำหนิ วุฒิปัญญา (Intellect) ว่าให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่มีอยู่อย่างบิดเบือนความเป็นจริง เขายกย่องอัชฌัตติกญาณว่าให้ความรู้ตามความเป็นจริงโดยตรง จึงเป็นองค์ประกอบของความรู้ที่แท้จริง ส่วนวุฒิปัญญานั้น ทำให้เรารู้ความจริงเพียงผิวเผินและเฉียดความจริงไปเท่านั้น เนื่องจากความแท้จริงเป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ แต่วุฒิปัญญาสามารถให้ความรู้ได้เฉพาะสิ่งที่คงที่เท่านั้น ทำให้ความแท้จริงเป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปเสียอีก เป็นการบิดผันความแท้จริงให้กลายเป็นเท็จจึงถือว่าความรู้ที่ได้จากวุฒิปัญญา เป็นความรู้ที่ไม่แน่นอน อาจจะเป็นจริงหรือเท็จก็ได้ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมานี้

1. ความรู้ทางวุฒิปัญญาเป็นความคิดรวบยอด เป็นนามธรรม และเป็นความรู้เพียงบางส่วน จึงรู้เฉพาะลักษณะสามัญของบางสิ่ง แต่ไม่รู้ลักษณะเฉพาะของสิ่งนั้นและคุณภาพของมันด้วย ความรู้ที่สมบูรณ์เกี่ยวกับสิ่งแต่ละสิ่ง ตรงกันข้ามกับอัชฌัตติกญาณ ซึ่งให้ความรู้สมบูรณ์แบบเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายอย่างหมดสิ้น

2. ความรู้ทางวุฒิปัญญาเป็นความรู้ที่คงที่ แต่สิ่งทั้งหลายวิวัฒนาการอยู่เสมอจึงไม่สามารถรู้ความแท้จริงของสิ่งที่วิวัฒนาการได้ กลับเข้าใจว่าสิ่งทั้งหลายคงที่ จึงเป็นความรู้ที่ผิดไปจากความเป็นจริงไป

3. ความรู้ทางวุฒิปัญญาเป็นความรู้วิเคราะห์ คือแยกแยะความแท้จริงออกเป็นส่วน ๆ แต่ไม่สามารถสังเคราะห์เข้าเป็นเอกภาพได้ จึงไม่สามารถรู้ความแท้จริงในลักษณะรวม ๆ ได้ คงรู้เฉพาะส่วนย่อยเท่านั้น สวนอัชฌัตติกญาณเป็นทั้งความรู้วิเคราะห์และความรู้สังเคราะห์จึงสามารถรู้ความแท้จริงได้หมด

4. ความรู้ทางวุฒิปัญญารู้จักสรรพสิ่งเพียงผิวเผินภายนอกเท่านั้น ไม่รู้โครงสร้างภายในของสรรพสิ่ง แต่อัชฌัตติกญาณสามารถรู้ทะลุปรุโปร่งตลอดโครงสร้างภายในของสรรพสิ่งได้

อัชฌัตติกญาณในทรรศนะของ ดร. ราธกฤษณัน

ดร. ราธกฤษณัน เป็นนักปรัชญาอินเดียที่มีชื่อเสียงมาก มีผลงานนิพนธ์ด้านปรัชญาที่ทั่วโลกยอมรับ เคยเป็นประธานาธิบดีของอินเดียสมัยหนึ่ง ได้ถึงแก่อสัญกรรมเมื่อ พ.ศ. 2517 เขาได้ชี้แจงเกี่ยวกับอัชฌัตติกญาณไว้ดังนี้

1. อัชฌัชติกญาณ เปิดเผยให้คนเราทราบถึงสิ่งในตัวเอง หรือสิ่งที่ดำรงอยู่ด้วยตนเอง

2. อัชฌัตติกญาณ ครอบคลุมวุฒิปัญญา เพราะวุฒิปัญญาเป็นเพียงส่วนหนึ่งของอัชฌัตติกญาณ

3. อัชฌัตติกญาณ ต้องอาศัยวุฒิปัญญา แต่ก็อยู่เหนือวุฒิปัญญา

4. อัชฌัตติกญาณ เป็นความรู้ที่เป็นเอกลักษณ์

5. อัชฌัตติกญาณ เป็นความรู้ขั้นสูงสุดของมนุษย์ โดยเฉพาะอัชฌัตติกญาณทางศาสนา ซึ่งทำให้หลุดพันได้ ส่วนวุฒิปัญญาเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นและพัฒนาจากผิดไปหาถูก

6. งานที่มีความสำคัญและงานสร้างสรรค์ต้องอาศัยอัชฌัตติกญาณ

7. อัชฌัตติกญาณ มีกระบวนการเป็น 4 ขั้น คือการตระเตรียม (Preparation) การฟักตัว (Incubation) การทำให้กระจ่างแจ้ง (Illumination) และการพิสูจน์ (Verification)

8 . อัชฌัชติกญาณและวุฒิปัญญาเป็นคุณสมบัติของอัตตา (ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์ : 2518 : 157)

วิจารณ์อัชฌัตติกญาณของแบร์กซอง

1. แบร์กซองพิสูจน์อัชฌัตติกญาณโดยใช้เหตุผลหรือวุฒิปัญญาทั้ง ๆ ที่ไม่ยอมรับวุฒิปัญญาว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้องนับว่าเป็นการเข้าใจผิดในความหมายของวุฒิปัญญา

2. ปรัชญามีวิธีการสร้างทฤษฎี คือ การคิดหาเหตุผลและ การวิเคราะห์เชิงวิจารณ์ ซึ่งเป็นกระบวนการของวุฒปัญญา แต่แบร์กซองตำหนิวุฒิปัญญาว่าไม่ถูกต้อง และยกย่องว่าอัชฌัตติกญาณสูงกว่าวุฒิปัญญา ดังนั้น อัชฌัตติกญาณตามทรรศนะของแบร์กซองจึงไม่ใช่ปรัชญา แต่ไร้เหตุผลไม่อยู่ในวิสัยที่ปรัชญาจะยอมรับได้

3. แบร์กซองพิสูจน์อัชฌัตติกญาณด้วยเหตุผลที่เกิดจากตัวเขาเอง ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล ไม่ใช่ความรู้สากลที่ทุกคนยอมรับด้วยหลักเหตุผลหรือวุฒิปัญญา

4. ทฤษฎีลักษณะ และความสมเหตุสมผลของความรู้

ความรู้คืออะไร ความรู้เป็นอย่างไร นักปรัชญาได้พยายามตอบปัญหาทำนองนี้กันมาช้านาน มีคำตอบมากมายและแตกต่างกันไป ทำให้เกิดทฤษฎีว่าด้วยลักษณะของความรู้ขึ้นหลายสิบทฤษฎี แต่ก็จัดเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ 3 กลุ่มทฤษฎี คือ

ก. ทฤษฎีสัจนิยม ถือว่า สิ่งภายนอกตัวเรามีอยู่จริง ๆ โดยอิสระ ไม่ขึ้นอยู่กับจิตของเรา เมื่อสิ่งภายนอกตัวเรามากระทบจิต ความรู้จักวัตถุนั้นก็เกิดขึ้น

ข. ทฤษฎีจิตนิยม ถือว่า สิ่งภายนอกตัวเราจะมีอยู่โดยอิสระของมันเองไม่ได้ แต่ขึ้นอยู่กับจิตเรา มันจะมีอยู่หรือไม่ก็แล้วแต่จิตจะคิด ความรู้จึงเกิดจากจิต หรือความคิดของจิต

ค. ทฤษฎีปฏิบัตินิยม มีทรรศนะเช่นเดียวกับสัจนิยม แต่เน้นที่ผลของการนำเอาความรู้ไปปฏิบัติ คือ ความรู้นั้นต้องนำไปปฏิบัติได้แล้วเกิดผลดีจึงจะเป็นความรู้ที่แท้จริง สำหรับทฤษฎีสัจนิยมกับจิตนิยมได้แตกแยกออกไปเป็นลัทธิย่อยอีกมาก และมีทรรศนะที่แตกต่างกันไปบ้าง ดังจะได้ยกมากล่าวโดยสังเขปต่อไป

ลัทธิสัจนิยมทั่วไป

ลัทธินี้ถือว่า สิ่งภายนอกตัวเรามีจริง มีอยู่ด้วยตัวเอง ไม่ขึ้นอยู่กับจิต ความรู้คือ การถ่ายแบบสิ่งภายนอกพร้อมทั้งคุณสมบัติทุกอย่างของมันเข้าในจิต การถ่ายแบบมีลักษณะเหมือนกับการจำแผนภูมิหรือจำรูปเรขาคณิต สิ่งภายนอก หรือสสารเป็นวัตถุวิสัยมีคุณภาพ 2 ชั้น คือ คุณภาพปฐมภูมิ กับ คุณภาพทุติยภูมิ คุณภาพปฐมภูมิเป็นคุณภาพโครงสร้างของสสาร เช่น การกินที่ การเคลื่อนที่ น้ำหนัก รูปทรง ขนาด ปริมาตร การหยุดนิ่ง เป็นต้น ส่วนคุณภาพทุติยภูมิ ได้แก่ สี เสียง กลิ่น รส อุณหภูมิ จะรับรู้มันได้ทางประสาทสัมผัส

ลัทธิสัจนิยมทางวิทยาศาสตร์ จอห์น ล็อค เป็นผู้ก่อตั้งลัทธินี้ เขาถือว่า ความรู้คือการถ่ายแบบเช่นกัน แต่คุณภาพปฐมภูมิเท่านั้นที่จะถ่ายแบบเข้าไปในจิตได้ ส่วนคุณภาพทุติยภูมิไม่จำเป็นต้องถ่ายแบบ เพราะเป็นเพทนาการหรือความคิดของจิตอยู่แล้ว เขาจึงถือว่าคุณภาพปฐมภูมิของสสารเป็นวัตถุนิยม ส่วนคุณภาพทุติยภูมิเป็นจิตวิสัย คือต้องขึ้นอยู่กับการรับรู้ของจิต ถ้าจิตไม่รับรู้จะมีอยู่ไม่ได้เลย เช่น สีไม่มีสำหรับคนตาบอดสีเสียงไม่มีสำหรับคนหูหนวก ดังนั้น ความรู้ คือการถ่ายแบบคุณภาพปฐมภูมิของสิ่งภายนอกเข้าไปในจิต

ลัทธิสัจนิยมใหม่ (Neo-Realism) ลัทธินี้เชื่อว่าจิตรับรู้สิ่งภายนอกได้โดยตรง ไม่ใช่รับรู้ผ่านความคิด ความรู้จึงไม่ใช่การถ่ายแบบสิ่งภายนอกเข้าไปในจิต แต่เป็นอาการที่จิตรับรู้สิ่งภายนอกโดยตรง วัตถุภายนอกมีอยู่จริงด้วยตัวเองไม่ขึ้นอยู่กับจิต คุณภาพทุกอย่างของสสารจึงเป็นวัตถุวิสัย

ลัทธิสัจนิยมเชิงวิจารณ์ (CriticaI Realism) ซันตายานา (George Santayana : 1863-1952) นักปรัชญาชาวอเมริกัน ถือว่า ความรู้คือการที่จิตรับรู้สิ่งภายนอกโดยผ่านตัวกลาง (sense) ซึ่งเป็นสื่อระหว่างจิตกับวัตถุภายนอก สื่อมีลักษณะไม่ใช่จิตและไม่ใช่ทั้งวัตถุ แต่สามารถใช้เหตุผลคิดได้ว่ามันมีอยู่จริง เขาถือว่าเรารับรู้วัตถุภายนอกโดยอ้อม ไม่ใช่โดยตรง วัตถุภายนอกจะต้องเปลี่ยนตัวเองให้อยู่ในสภาพที่จิตจะรับรู้ได้เสียก่อน โดยอาศัยตัวกลางเป็นสื่อนำ กระบวนการรับรู้จึงมีองค์ประกอบดังนี้

(1) วัตถุภายนอก + (2) ตัวกลาง + (3) จิต

ลัทธิจิตนิยมเชิงจิตวิสัย (Subjective Idealism) เบอร์คเลย์ (Gorge Brkeley : 1685-1753) นักปรัชญาชาวอังกฤษ ถือว่า ความรู้คือ ความคิดของจิต เนื่องจากว่า สสาร ก็คือคุณภาพทุกอย่างรวมกันซึ่งเป็นจิตวิสัย คือ เป็นความคิดของจิต ฉะนั้น ความมีอยู่ของสสารจึงขึ้นอยู่กับการรับรู้ของจิต ถ้าจิตไม่รับรู้ วัตถุภายนอกก็ไม่มี

ลัทธิจิตนิยมเชิงปรากฏการณ์ (Phenomena Idealism) ค้านท์เป็นตัวแทนของลัทธินี้ เขาถือว่าความรู้คือการที่จิตจัดเพทนาการให้เป็นระบบในตัวเอง(อ-ปรากฏการณ์) เป็นผู้สร้างเพทนาการให้เกิดขึ้นในจิต เพทนาการจึงเป็นเนื้อหาของความรู้ จิตจัดเพทนาการที่กระจัดกระจายอยู่นั้นให้เป็นระบบ ด้วยการคิดหาเหตุผล

ลัทธิจิตนิยมสัมบูรณ์ (Absolute Idealism) ฟิชต์ (Johann G. Fichte : 1762-1814) นักปรัชญาชาวเยอรมัน ถือว่า ความรู้คือผลที่ได้จากการทำปฏิกิริยาต่อกันระหว่างจิตกับสสาร เมื่อเกิดขึ้นแล้วความถูกจะเปลี่ยนแปลงสูงขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นความรู้สัมบูรณ์

กระบวนการเกิดความรู้มีดังนี้

1. จิตหรืออัตตาเป็นบทตั้ง (Thesis) คือ เป็นตัวยืน ตัวตั้งของเลขคณิต

2. สสารเป็นบทแย้ง (Antithesis) คือ เป็นปัจจัยที่มากระทำต่อจิต เหมือนตัวบวกหรือลบของเลขคณิต

3. จิตกับสสารทำปฏิกิริยาต่อกันและกันจนเกิดเป็นบทสรุปหรือสิ่งใหม่ (Synthesis) เหมือนผลบวกหรือผลลบของเลขคณิต

ลัทธิจิตนิยมเชิงวัตถุวิสัย (Objective Idealism) เฮเกล (Friedrich Hegel : 1770-1831) นักปรัชญาชาวเยอรมัน ถือว่า ความรู้คือเอกภาพระหว่างความแตกต่าง กล่าวคือ ในกระบวนการของการเกิดความรู้ มีความเปลี่ยนแปลงแบบวิภาษวิธี (Dialectic) เกิดขึ้น จิตเป็นบทตั้ง สสารเป็นผลแย้ง และทั้งสองรวมกันเป็นบทสรุป จิตกับสสารเป็นสิ่งที่แตกต่างกันมากมาย แต่สามารถรวมกันได้เป็นเอกภาพ คือ ความรู้

ลัทธิปฏิบัตินิยม (Pragmatism) นักปรัชญาอเมริกัน คือ วิลเลียม เจมส์ จอห์น ดิวอี้ และนักปรัชญาชาวอังกฤษคือ ชิลเลอร์ เป็นกลุ่มนักปรัชญาผู้ก่อตั้งลัทธิปฏิบัตินิยม ในด้านญาณวิทยาถือว่า ความรู้เกิดจากประสบการณ์ล้วน ๆ ให้ความรู้โดยตรง เพทนาการต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันอยู่แล้วในประสบการณ์ ความรู้ที่แท้จริงต้องนำไปปฏิบัติและเกิดผลดีด้วย

วิธีทดสอบความรู้

ทฤษฎีทางญาณวิทยาใหญ่ ๆ 3 ทฤษฎีคือ สัจนิยม จิตนิยม และปฏิบัตินิยม ต่างก็มีวิธีทดสอบทฤษฎีของตนว่าสมเหตุสมผล หรือคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงเพียงไร

1. ทฤษฎีสัจนิยม มีมาตรการตัดสินความจริงว่า ความตรงกันระหว่างความคิดกับข้อเท็จจริง เพราะถือว่าสิ่งภายนอกเป็นความแท้จริง ถ้าความคิดของเราตรงกับสิ่งภายนอกก็ถือว่า ความรู้นั้นเป็นจริง เช่น เรามีความคิดว่า ตู้ไปรษณีย์เป็นสีแดง ก็นับว่าเรามีความรู้ที่ถูกต้อง

2. ทฤษฎีจิตนิยม มีมาตรการตัดสินความจริงว่า ความสอดคล้องกันระหว่างความรู้ใหม่กับความรู้เดิมที่เรามีอยู่ซึ่งเป็นจริงแน่นอนแล้ว เพราะถือว่าความรู้เดิมนั้นเป็นที่ยอมรับกัน ได้รับการทดสอบมาจนเป็นความรู้สากลแล้ว ถ้าความรู้ที่เราได้รับมาใหม่สมนัยกันก็ถือว่าถูกต้อง เช่น เราเคยมีความรู้เกี่ยวกับสูตรเคมีว่า น้ำเกิดจากการสังเคราะห์ของไฮโดรเจน 2 ส่วน กับอ๊อกซิเจน 1 ส่วน สมมติว่าเมื่อไม่นานมานี้ได้มีนักวิทยาศาสตร์คนหนึ่งเสนอผลงานทดลองออกมาว่า องค์ประกอบของน้ำ คือไฮโดรเจน 2 ส่วนกับอ๊อกซิเจน 1 ส่วน ถือว่า ทฤษฎีนี้ถูกต้อง

3. ทฤษฎีปฏิบัตินิยม มีมาตรการตัดสินความจริงว่า ความรู้ต้องสามารถนำไปปฏิบัติได้และเกิดผลดี ความคิดใดถ้าปฏิบัติไม่ได้ หรือปฏิบัติแล้วไม่เกิดผลดีก็ใช้ทฤษฎีทางปรัชญา

5. ขอบเขตของความรู้ หรือข้อจำกัดในการรับรู้ของมนุษย์

มนุษย์สามารถรับรู้อะไรได้แค่ไหนเพียงไร สิ่งต่าง ๆ แต่ละสิ่งที่เรารับรู้นั้น เรารู้จักมันในแง่ใดบ้าง เช่น ในแง่ปริมาณของมัน คุณภาพของมัน ที่ตั้งของมัน ความสัมพันธ์ที่มันมีต่อสิ่งต่าง ๆ รอบตัวมันระยะเวลาที่มันสัมพันธ์อยู่นั้น มันมีการเคลื่อนไหวอย่างไร และมันได้รับปฏิกิริยาจากสิ่งอื่นอย่างไรเป็นต้น มิติเหล่านี้ทางปรัชญาเรียกว่า คาทีกอรี (Categories) คือ แบบบริสุทธิ์แห่งการรับรู้ ตามทรรศนะของค้านท์ หมายถึงการจัดความรู้เข้าสู่ระบบเป็นหมวดเป็นหมู่ตามที่ต้องการโดยใช้หลักตรรกวิทยาเริ่มตั้งแต่การพิจารณาเทียบเคียง ซึ่งเป็นความรู้ระดับต่ำสุดของมนุษย์ โดยแสดงออกมาเป็นภาษาตรรกวิทยาเรียกว่า ประโยคตรรกวิทยาหรือประพจน์ ซึ่งประกอบไปด้วยภาคประธานกับภาคแสดงโดยมีตัวเชื่อมอยู่ตรงกลางประพจน์หลายประโยค แม้ภาคประธานจะต่างกัน แต่ภาคแสดงเหมือนกันย่อมอยู่ในคาทีกอรีเดียวกัน นักปรัชญาได้จัดคาทีกอรีแห่งความรู้ไว้แตกต่างกัน เช่น อริสโตเติล จัดไว้ 10 คาทีกอรี ค้านท์จัดไว้ 12 คาทีกอรี แต่คาทีกอรีพื้นฐานของความรู้มีเพียง 4 อย่างเท่านั้น ที่นักปรัชญาส่วนใหญ่ยอมรับคือ อวกาศ (Space) กาล (Time) เนื้อสาร (Substance) และความเป็นเหตุเป็นผล (Causality) เมื่อเราคิดถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งเราย่อมคิดถึงความเป็นเนื้อสารของมัน ซึ่งยึดครองพื้นที่ว่างที่ใดที่หนึ่งในช่วงเวลาหนึ่งและมีปฏิกิริยาต่อสิ่งอื่น ๆ ที่สัมพันธ์กับมัน นี่คือเงื่อนไขปัจจัยที่เรารับรู้สิ่งต่าง ๆ (ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์ : 2528 : 197)

อวกาศ

อวกาศ คือที่ว่างอันไม่มีขอบเขตจำกัด แม้จักรวาลทั้งหลายก็อยู่ในอวกาศ อวกาศมีลักษณะเป็นสัมพันธภาพต่าง ๆ เช่น ข้างบน ข้างล่าง ข้างซ้าย ข้างขวา ข้างหน้า ข้างหลัง ภายใน ภายนอก ใกล้ ไกล เป็นต้น

อวกาศ มี 2 ประเภท คือ

ก. อวกาศทางสัญชาน (Perceptual Spece) คือที่ว่าง ซึ่งบรรจุสิ่งที่เรารับรู้ได้และเป็นการรับรู้ได้เป็นส่วน ๆ ด้วยการเห็น การสัมผัส เป็นต้น มีมากมายหลายหลากแตกต่างกันแต่ละส่วนมีลักษณะเฉพาะตัว

ข. อวกาศทางความคิด (Conceptual Space) คือความคิดรวบยอดเกี่ยวกับที่ว่างซึ่งบรรจุสิ่งใดสิ่งหนึ่งและที่ว่างซึ่งอยู่พ้นการรับรู้ของเรา แต่สามารถสร้างความคิดรวบยอดขึ้นได้มีลักษณะดังนี้

(1) อวกาศ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยตลอด ไม่มีช่องว่างเลย และไม่มีขอบเขต

(2) อวกาศ มี 3 มติ คือ ความยาว ความกว้าง และความสูง หรือความลึก

(3) อวกาศ แบ่งแยกได้อย่างไม่สิ้นสุดจนถึงหน่วยย่อยที่สุด คือ จุด (spot)

(4) สรรพสิ่ง เช่น วัตถุ จุด เส้น รูปทรง รวมอยู่ในอวกาศ

กาล

กาล คือเวลาอันไม่มีเบื้องต้น ไม่มีที่สิ้นสุด ที่สิ่งทั้งหลายมีอยู่ในอวกาศ ณ ช่วงกาลช่วงใดช่วงหนึ่ง หรือที่เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ณ จุดแห่งกาลจุดใดจุดหนึ่ง กาลมี 2 ประเภท คือ

ก. กาลทางสัญชาน (Perceptual Time) คือเวลาที่เรารับรู้ได้ว่าขณะแห่งกาลใด กาลหนึ่ง ที่มีเหตุการณ์เกิดขึ้น มีลักษณะเป็นปัจจุบันเสมอ ซึ่งเป็นขณะแห่งกาลอันเป็นการเชื่อมต่อกันระหว่างอดีตที่เพิ่งผ่านไปกับ

อนาคตที่กำลังจะมาถึง เราจึงรับรู้กาลได้เป็นขณะ ๆ ด้วยประสาทสัมผัสภายใน และขณะแห่งกาลนั้นมีมากมายและแตกต่างกันไป

ข. กาลทางความคิด (Conceptual Time) คือความคิดรวบยอดเกี่ยวกับเวลา เวลาที่เรารับรู้ได้เป็นขณะ ๆ มากมายนั้น อันที่จริงกาลก็มีเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น เป็นความคิดรวบยอดและมีลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

(1) กาลเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตลอด ขณะหนึ่งก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของกาล

(2) กาลย่อมไม่มีขอบเขตสุด ทั้งในอดีตและอนาคต

(3) กาลสามารถแยกออกเป็นจุดเวลาที่เล็กที่สุดได้ คือ ขณะ (Minute) ขณะตั้งแต่ 2 ขณะขึ้นไปจะอยู่ซ้ำกันไม่ได้ ขณะหนึ่งก็สำหรับบรรจุเหตุการณ์หนึ่งเท่านั้น

(4) กาลย่อมไม่มีช่องว่างระหว่างขณะหนึ่งกับอีกขณะหนึ่ง ย่อมติดต่อกันไปไม่ขาดสาย

(5) กาลมีเพียงมติเดียวเท่านั้น จะถอยหลังไปไม่ได้ มีแต่จะผ่านไปข้างหน้าเท่านั้น

(6) กาลย่อมเต็มไปด้วยเหตุการณ์ คือทุกขณะย่อมมีแต่เหตุการณ์

เนื้อสาร

เนื้อสาร คือ “สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงในท่ามกลางสิ่งที่เปลี่ยนแปลง” กล่าวคือ เนื้อสารยังคงอยู่อย่างเดิม ขณะที่คุณภาพของมันเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ถึงอย่างไรก็ตาม เนื้อสารก็รับความไม่เปลี่ยนแปลงให้ด้วยเหมือนกัน ทำให้คุณภาพของมันสามารถสืบต่อกันได้ระหว่างคุณภาพเดิมกับคุณภาพใหม่ ความไม่เปลี่ยนแปลงกับความเปลี่ยนแปลงเป็นของคู่กัน ความไม่เปลี่ยนแปลงสามารถมีอยู่ได้โดยไม่ต้องมีความเปลี่ยนแปลง แต่ความเปลี่ยนแปลงจะมีไม่ได้ ถ้าไม่มีความเปลี่ยนแปลง หมายความว่า เนื้อสารสามารถดำรงอยู่ได้ทั้งที่ไม่มีความเปลี่ยนแปลงของคุณภาพ แต่คุณภาพจะมีอยู่ไม่ได้ถ้าไม่มีเนื้อสาร เพราะเนื้อสารเป็นสิ่งรองรับคุณภาพทั้งหลายของมัน

เหตุผลที่เนื้อสารไม่เปลี่ยนแปลงนั้นก็เพราะ เนื้อสารเป็นศูนย์กลางแห่งความพยายามและกัมมันตภาพที่จะคงตัวเป็นของตัวเองไว้ พิทักษ์รักษาตัวเองด้วยการต้านทานเพื่อเอาชนะพลังจากภายนอกที่จะมาทำให้เนื้อสารเปลี่ยนแปลง

เนื้อสารเป็นธรรมชาติที่แท้จริงภายใน และมีการปรากฏออกมาภายนอกด้วย เป็นคุณภาพของเนื้อสารนั้น ถ้าปราศจากคุณภาพเสียแล้ว เนื้อสารก็ไม่ปรากฏ และคุณภาพก็ตั้งอยู่ไม่ได้ถ้าปราศจากเนื้อสาร ทั้งสองประการจึงมีสัมพันธภาพต่อกันและแยกกันไม่ได้

เนื้อสารหรือสิ่งทั้งหลายย่อมมีความแตกต่างกันในด้านคุณภาพ อำนาจ และความสามารถ กล่าวคือ มีอำนาจกระทำต่อสิ่งอื่น มีสี แสง เสียง เป็นต้น ไม่เหมือนกัน จึงทำให้มีเอกลักษณ์ประจำตัวของแต่ละสิ่ง

ความเป็นเหตุเป็นผล

ความเป็นเหตุและความเป็นผล หมายถึง ความเปลี่ยนแปลงของเนื้อสารจากสภาพปัจจุบันนี้ ไปเป็นสภาพในอนาคต ความเปลี่ยนแปลงมี 4 ลักษณะคือ ความเปลี่ยนแปลงด้านปริมาณ ความเปลี่ยนแปลงด้านคุณภาพ ความเปลี่ยนแปลงด้านสัมพันธภาพ และความเปลี่ยนแปลงด้านอากาศกับกาล

สิ่งทั้งหลายย่อมดำรงอยู่ในท่ามกลางแห่งความเปลี่ยนแปลง ซึ่งเกิดขึ้นติดต่อกันไปอย่างไม่ขาดสาย สภาวะของสิ่งทั้งหลายจึงมีทั้งความเป็น (Being) และความกลับเป็น (Becoming) เช่น ชีวิตของคน ๆ หนึ่ง เปลี่ยนแปลงจากวัยทารกไปสู่วัยเด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ และวัยชรา ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างวัยต่าง ๆ นั้น คน ๆ นั้น ย่อมเสียคุณสมบัติของวัยก่อนไปมากมาย และมีคุณสมบัติใหม่ของวัยถัดไปเพิ่มขึ้นอีกมากมาย แต่ก็ยังเป็นคน ๆ เดิมอยู่นั่นเอง เพราะมีสันตติความสืบต่อกันของคุณสมบัติของทั้งสองวัย ดังนั้น นักปรัชญาจึงนิยามความเปลี่ยนแปลงว่า เป็นกระบวนการผ่านจากศักยภาพ (Potentiality) ไปสู่สัจภาพ (Actuality) หรือกระบวนการผ่านจากสิ่งที่แฝงอยู่ไปสู่สิ่งที่เป็นจริง ปัจจัยสำคัญในกระบวนการนี้จึงมี 3 ประการคือ ศักยภาพ สันตติ และสัจภาพ (อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ : 2520 : 160)

ความเปลี่ยน แปลงหรือความเป็นเหตุเป็นผล เกี่ยวข้องกับสัมพันธภาพของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ สัมพันธภาพภายนอก กับ สัมพันธภาพภายใน สิ่งทั้งหลายในโลกย่อมมีความสัมพันธ์กันถ้าไม้ใช่สัมพันธ์ภายนอก ก็เป็นสัมพันธ์ภายใน อย่างใดอย่างหนึ่ง ความแตกต่างระหว่างสัมพันธภาพทั้งสองลักษณะนี้ มีความหมายสำคัญมากสำหรับการรับรู้ นักปรัชญาสัจนิยมกับปฏิบัตินิยมถือว่า สัมพันธภาพระหว่างจิตผู้รู้ กับวัตถุที่ถูกรู้เป็นสัมพันธภาพภายนอก สิ่งที่ถูกรู้ไม่มีความเปลี่ยนแปลงเลยแต่นักจิตนิยม ถือตรงกันข้ามว่า เป็นสัมพันธภาพภายใน คือสิ่งที่ถูกรู้ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย

ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเพราะมีสาเหตุตามที่อริสโตเติลกล่าวไว้มี 4 ประการ คือเหตุเชิงประสิทธิภาพ เหตุเชิงวัสดุ เหตุเชิงรูปแบบ และเหตุเชิงวัตถุประสงค์ เหตุเชิงประสิทธิภาพเป็นตัวการสำคัญอันแรกที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง เช่น เก้าอี้ตัวหนึ่ง มีช่างไม้และเครื่องมือเป็นเหตุให้เกิดเป็นเก้าอี้ขึ้นมา แบบแปลนรูปร่างของเก้าอี้เป็นเหตุเชิงรูปแบบ วัสดุต่าง ๆ ที่นำมาสร้างเก้าอี้เป็นเหตุเชิงวัสดุ ส่วนจุดมุ่งหมายของการสร้างเกาอี้สำหรับนั่งเป็นเหตุสุดท้าย สิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงไปเพราะสาเหตุ เหล่านี้

ความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อสารกับความเป็นเหตุเป็นผล

ไม่มีเนื้อสารถ้าไม่มีความเป็นเหตุเป็นผล และไม่มีความเป็นเหตุเป็นผลโดยไม่มีเนื้อสารเช่นกัน เพราะว่าเนื้อสารทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกันย่อมมีอำนาจกระทำต่อกัน ความเปลี่ยนแปลงจึงเกิดขึ้นเป็นสิ่งใหม่ เหตุผลจึงแยกกันไม่ได้ เช่น A สร้าง B และ B สร้าง C B เป็นผลของ A ขณะเดียวกันก็เป็นเหตุของ C นอกจากนี้ B ยังไม่ใช่เป็นเหตุเฉพาะกิจของ C เท่านั้นแต่ยังเป็นเหตุของ A อีกด้วย เพราะ A จะเป็นเหตุของ B ไม่ได้ถ้า A ไม่ได้สร้าง B ทำนองเดียวกัน ลูก (B) เป็นเหตุให้ชายหญิงคู่หนึ่งกลายเป็นพ่อ - แม่ ไป (A)

6. บทสรุป

ลักษณะเด่นของความเป็นมนุษย์ที่เหนือกว่าสัตว์โลกประเภทอื่นก็คือรู้จักคิด ทำให้มนุษย์มีความรู้มีสติปัญญา ที่ล้ำเลิศจนสามารถพัฒนาตัวเองให้ก้าวรุดหน้าไปไกลกว่าสัตว์มากมายในทุก ๆ ด้าน นี่คือภารกิจของญาณวิทยานั่นเอง ญาณวิทยาจึงเป็นปรัชญาบริสุทธิ์อีกสาขาหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะการที่คนเราจะรู้เข้าใจความจริง (อภิปรัชญา) ได้นั้น ก็ต้องอาศัยญาณวิทยาสืบค้นหาความจริงทำการศึกษาวิเคราะห์เรื่องราวของความรู้อย่างละเอียดถี่ถ้วน เช่น บ่อเกิดของความรู้ ลักษณะของความรู้ ความถูกต้องของความรู้ เป็นต้น

ความรู้เกิดจากแหล่งต่าง ๆ 3 แหล่งคือ ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส การคิดหาเหตุผล และการหยั่งรู้ภายใน นักปรัชญาวัตถุนิยมถือว่า ความรู้เกิดจากประสาทสัมผัสคือการได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส และการสัมผัสสิ่งภายนอก นับว่าความรู้จากแหล่งที่เป็นวัตถุธรรมทั้งห้านี้ อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เป็นความรู้ที่สมบูรณ์แล้ว ส่วนนักปรัชญาจิตถือว่า ความรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องคิด คือ เกิดกระบวนการทางจิตจึงจะรู้ว่า เห็นอะไร ได้ยินเสียงอะไร ได้กลิ่นอะไร เป็นต้น ประสาทสัมผัสเป็นแต่เพียงอุปกรณ์ของจิตเท่านั้น คือเป็นสื่อนำพาประสบการณ์เข้ามาให้จิตคิดหาเหตุผลเสร็จแล้วความรู้จึงจะเกิด ส่วนลัทธิที่เชื่อเรื่องการหยั่งรู้ภายในเป็นพวกจิตนิยมเช่นกัน ถือว่า ความรู้ที่แท้จริงนั้นเกิดจากการหยั่งรู้เองโดยไม่ผ่านทางประสาทสัมผัสเลย เป็นความรู้สูงสุดของมนุษย์

ลักษณะของความรู้ นักปรัชญาวัตถุนิยมถือว่า การที่เรารู้จักสิ่งภายนอกได้นั้น เป็นเพราะมีการถ่ายแบบของสิ่งภายนอกเข้าในจิต โดยมีตัวกลางซึ่งทำหน้าที่เปลี่ยนสิ่งภายนอกให้อยู่ในสภาพที่จิตจะรับรู้ได้ ส่วนนักปรัชญาจิตนิยมถือว่า ความรู้ที่เรามีเกี่ยวกับสิ่งภายนอกนั้นก็คือความคิดของเราเองเมื่อเราคิดถึงมันมันจึงมี ถ้าเราไม่คิด มันก็ไม่มี ดังนั้น ความมีอยู่ของสิ่งภายนอกจึงขึ้นอยู่กับจิตหรือความคิด

ความถูกต้องของความรู้ นักปรัชญาวัตถุนิยมถือว่า ความรู้ที่ถูกต้องจะต้องตรงกับข้อเท็จจริง ถ้าไม่ตรงก็เป็นการเข้าใจผิดไป นักปรัชญาจิตนิยมถือว่า ความลงรอยกันของความรู้เดิมกับความรู้ที่ได้รับมาใหม่ เป็นการถือเอาทฤษฎีที่ยอมรับกันแล้วเป็นมาตรวัดทฤษฎีใหม่ ความรู้ที่ได้รับมาทางประสาทสัมผัสไม่ใช่ถูกต้องทุกกรณีไป เพราะประสาทสัมผัสมีสมรรถนะจำกัดที่จะรายงานข้อเท็จจริง จึงต้องอาศัยจิตคิดหาเหตุผลเข้าช่วยจึงจะได้รับความรู้ที่สมบูรณ์

กิจกรรมท้ายบท

1. จงอธิบายและให้ความหมายของคำว่า “ญาณวิทยา” มาพอเข้าใจ ?
2. เดส์คาร์ตส์ มีแนวคิด และหลักการคิดเกี่ยวกับความรู้ที่แท้จริงอย่างไร ?
3. หลักการของ ฮิวม์ (David Hume) ที่ได้เสนอใหม่จากหลักการเดิม ทำให้เกิดความรัดกุมกว่าเดิม มีว่าอย่างไรบ้าง ?
4. จงอธิบาย “ลักษณะของความรู้” ในทรรศนะของ ค้านท์ มาพอเข้าใจ ?
5. ดร.ราธกฤษณัน มีทรรศนะเกี่ยวกับ “อัชฌัตติกญาณ” อย่างไร ?
6. จงบอกทฤษฎี ลักษณะและความสมเหตุสมผลของความรู้ มาพอเข้าใจ ?
7. จงให้คำนิยามและอธิบายคำว่า “อวกาศ” และ “กาล” มาพอเข้าใจ ?
8. จงให้อธิบายคำว่า “เนื้อสารคือ สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงในท่ามกลางสิ่งที่เปลี่ยนแปลง” มาดู ?
9. จงบอกวิธีการทดสอบความรู้ ตามทฤษฎีสัจนิยม จิตนิยม และปฏิบัตินิยม มาพอเข้าใจ ?
10. ในทรรศนะของท่าน ๆ คิดว่า”ความรู้” เป็นอย่างไร ?

แผนบริหารการสอนบทที่ 5

1. บทที่ 5 คุณวิทยา

2. หัวข้อเนื้อหาประจำบท

- บทนำ
- ความหมายของคำว่า คุณวิทยา
- คุณวิทยาและสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง
- ทรรศนะในการตัดสินคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ

3. วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

- สามารถอธิบายและให้ความหมายของคำว่า คุณวิทยา ได้อย่างถูกต้อง
- สามารถอธิบายถึง คุณวิทยาและสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องได้อย่างถูกต้อง
- มีทรรศนะในการตัดสินคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง

4. เวลาเรียน

- สัปดาห์ที่ 1 - 2 เวลาเรียน 3 - 6 คาบ

5. กิจกรรมการเรียนการสอน

- บรรยาย
- ให้ผู้เรียนซักถามข้อสงสัย
- ให้ผู้เรียนตอบคำถามท้ายบท

6. สื่อการเรียนการสอน

- เอกสารประกอบการสอน
- เครื่องฉายโปรเจ็คเตอร์
- เครื่องฉายทึบแสง

7. การวัดผลและประเมินผล

- สังเกตจากการตอบคำถาม
- ตรวจการตอบคำถามท้ายบท

บทที่ 5
คุณวิทยา

คุณวิทยา หรือ อัคฆวิทยา (Axiology) หรือ ทฤษฎีคุณค่า (Theory of Values) Axiology มาจากภาษากรีกว่า Axios + Logos, Axios = Value, Worthy มีค่า สมควร Logos = Science วิชาคุณวิทยา เป็นทฤษฎีว่าด้วยคุณค่าหรืออุดมคติ เป็นสาขาปรัชญาที่ว่าด้วยคุณค่า เป็นวิชาที่ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับคุณค่าของสรรพสิ่งทั้งหลายและอุดมคติแห่งชีวิต เป็นสาขาที่จะต้องศึกษาถึงคุณค่าหรืออุดมการณ์ที่จัดเป็นมาตรฐานของชีวิต ใคร่ครวญทบทวน สอบสวนด้วยเหตุผล สอบสวนถึงความดีความงาม เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับความจริงแท้ ความสมบูรณ์เพียงใด

คุณวิทยา ว่าด้วยทฤษฎีแห่ง คุณค่า สารัตถะ หรือแก่นสาร ของสิ่งต่าง ๆ เช่น อะไรเป็นคุณค่าของชีวิต อะไรเป็นคุณค่าของศาสนา อะไรเป็นแก่นสารของมนุษย์ ฯลฯ เป็นปรัชญาสาขาที่ศึกษาถึงการประเมินคุณค่าของสิ่งของ และคุณค่าในพฤติกรรมของมนุษย์ว่า ดีงามอย่างไรหรือไม่ ผิดถูกอย่างไรหรือไม่ คุณค่าแห่งความประพฤติเรียกว่า จริยศาสตร์ อันมีแนวคิดว่า เหตุใดจึงจำเป็นต้องประพฤติดี ปฏิบัติชอบ คุณค่าแห่งความงาม คือความสุนทรีย์ อะไรคือความงาม คุณวิทยา (Axiology) เป็นวิชาที่ว่าด้วยคุณค่าต่าง ๆ ซึ่งต้องอยู่บนพื้นฐานแห่งความแท้จริง และมนุษย์เข้าใจซาบซึ้งถึงคุณค่านั้น คุณค่าที่กำหนดให้ศึกษาในวิชาปรัชญามี 4 ประการ คือ ความดี (จริยศาสตร์) ความงาม (สุนทรียศาสตร์) ความจริง (ตรรกวิทยา) และความบริสุทธิ์ของจิตใจ (เทววิทยา) คุณวิทยา (Axiology) เป็นวิชาว่าด้วยคุณค่าของสรรพสิ่ง รวมทั้งมนุษย์ เป็นการพิจารณาความดี ความงาม และความบริสุทธิ์ โดยปกติแล้วคนเราจะคุ้นเคยกับคุณค่าชนิดต่าง ๆ ตามความพอใจ ความสนใจ ความเหมาะสม ความชอบ ที่มีเกณฑ์การตัดสินไม่เท่ากัน เนื่องจากคุณค่านั้น เกิดจากขบวนการในการดำรงชีวิตอันเป็นทัศนคติส่วนบุคคล การตัดสินคุณค่าจัดเป็น 2 แบบ คือ แบบที่เป็นอัตนัย คือเอาตัวเองเป็นเครื่องตัดสินโดยใช้เหตุผลเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย (ไม่ใช่การตัดสินตามอำเภอใจ) โดยปกติการตัดสินจะมีเหตุจากสิ่งภายนอก ส่วนการตัดสินอีกแบบหนึ่ง คือ แบบปรนัย เป็นการพิจารณาคุณค่าของความเป็นจริงนั้น ๆ โดยอาศัยความรู้จากนอกตัว ไม่ใช่ความพอใจของคนใดคนหนึ่ง

สรุปว่า คุณวิทยา ก็คือ วิธีปฏิบัติเพื่อก้าวไปสู่ความจริง (How to act according to reality)

1. สาขาของคุณวิทยา

คุณวิทยาแบ่งออกเป็น 4 สาขา คือ

1.1. จริยศาสตร์ (Ethics) คือการพิจารณาถึงคุณค่าทางด้านศีลธรรมและความประพฤติ จริยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยสิ่งที่บุคคลควรประพฤติปฏิบัติหรือขอบข่ายที่ควรปฏิบัติ

1.2. สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นศาสตร์ว่าด้วยความงาม หรือการศึกษาเรื่องความงามหรือเป็นทฤษฎีแห่งศิลปะ

1.3. ตรรกวิทยา (Logic) หมายถึงความคิดที่แสดงออกมาเป็นภาษา มุ่งพิสูจน์ความผิดถูกของความคิดโดยตรง และว่าด้วยภาษาโดยอ้อม

ความคิดประกอบด้วยรูปแบบและเนื้อหา รูปแบบของความคิดคือวิธีที่เราคิดนั้น เนื้อหาของความคิดคือสิ่งที่เราคิด

1.4. เทววิทยา หรือ ศาสนวิทยา (Theology) เป็นศาสตร์ว่าด้วยความบริสุทธิ์ มีอุดมคติในการแสวงหาความบริสุทธิ์ด้วยจิตใจ

2.ลักษณะการตัดสินคุณค่า

การตัดสินคุณค่าเป็นการประเมินค่าของวัตถุ แต่การตัดสินด้านสัต(Being=สัต=สัจธรรม)เป็นการตัดสินเชิงอธิบายธรรมชาติของวัตถุหรือข้อเท็จจริง ไม่ได้ประเมินค่า เพียงแต่อธิบายสถานการณ์ในสิ่งแวดล้อม การตัดสินคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ เป็นการประเมินค่าวัตถุว่างามหรือน่าเกลียด (ไม่งาม) การตัดสินคุณค่าทางจริยศาสตร์เป็นการประเมินค่าของการกระทำว่าดีหรือชั่ว ถูก หรือผิด การตัดสินทางตรรกวิทยาเป็นการประเมินค่าการพิจารณาเทียบเคียงและการหาเหตุผลว่าสมเหตุสมผลหรือไม่ การตัดสินคุณค่าจึงเป็นการประเมินค่าวัตถุหรือการกระทำโดยเทียบเคียงกับปทัสถาน (Norm = บรรทัดฐาน) อุดมคติ มาตรฐาน หรือ แบบฉบับ

วิธีตัดสินคุณค่า มี 4 แบบ คือ

1. การตัดสินคุณค่าเชิงจิตวิสัย ถือว่าการตัดสินคุณค่าขึ้นอยู่กับ ทัศนคติ ความสนใจของบุคคล คุณค่าขึ้นอยู่กับคติว่า ชอบหรือไม่ชอบ นักปรัชญาที่ถือว่าบุคคลสนใจสิ่งใด สิ่งนั้นมีคุณค่า บุคคลไม่สนใจสิ่งใดสิ่งนั้นไม่มีคุณค่า ลักษณะอันนี้ คือการตัดสินใจตามความสนใจ จิตวิสัย แบ่งเป็น 2 พวก ๆ ละ 2 คือ

1.1 แบ่งเป็น ทัศนคติ กับ ความสนใจ

ดี	ชอบ
ชั่ว	ไม่ชอบ
สนใจ	มีคุณค่า
ไม่สนใจ	ไม่มีคุณค่า

1.2 แบ่งเป็น สุข กับ ทุกข์

สุข	สนองความต้องการ	มีคุณค่า
ทุกข์	ไม่สนองความต้องการ	ไม่มีคุณค่า

2. การตัดสินคุณค่าเชิงวัตถุวิสัย ถือว่า คุณค่ามีอยู่ในวัตถุและการกระทำวัตถุวิสัย แบ่งเป็น 2 พวก พวกละ 2 คือ

2.1 แบ่งเป็นวัตถุ กับ การกระทำ

วัตถุ	ดอกไม้มีความงามอยู่แล้วในตัวเอง
การกระทำ	ความเอื้อเฟื้อมีความงามดีอยู่แล้วในตัวเอง

2.2 แบ่งเป็น คุณค่าสนองความต้องการ กับ คุณค่าขัดขวางความต้องการ

คุณค่าสนองความต้องการ สร้างความสุขให้

คุณค่าขัดขวางความต้องการ สร้างความทุกข์ให้

3. การตัดสินคุณค่าเชิงจิตวิสัยและวัตถุวิสัย ถือว่าคุณค่ามีอยู่ในวัตถุและการกระทำ กับ จิตที่ประเมินค่าทั้ง 2 ประการรวมกัน

4. การตัดสินคุณค่าที่ถืออรรถประโยชน์เป็นหลักโดยถือว่า อรรถประโยชน์อยู่ที่

1. การกระทำที่นำผลดีมาให้
2. วัตถุที่สนองความต้องการอย่างลึกซึ้ง
3. ศิลปะที่สนองความสนใจได้อย่างถาวร
4. การประเมินค่าอย่างถูกต้อง

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการประเมินค่า

การประเมินค่าขึ้นอยู่กับ

1. อาเวค
2. ความต้องการ
3. สติปัญญาที่จะใช้ หรือวิธีการ
4. ความเปลี่ยนแปลงของสังคม

วิเคราะห์การตัดสินคุณค่า

การตัดสินคุณค่าเป็นทั้งจิตวิสัยและวัตถุวิสัย จะถือว่าเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งล้วน ๆ เพียงอย่างเดียวไม่เป็นการถูกต้อง ที่เป็นจิตวิสัยเพราะขึ้นอยู่กับการประเมินคุณค่า สัมพันธ์กับความชอบของบุคคล ขึ้นอยู่กับจิตที่ประเมินค่า ที่เป็นวัตถุวิสัยเพราะขึ้นอยู่กับคุณภาพของวัตถุและการกระทำคุณค่ามีอยู่ในวัตถุ เช่น เมื่อเราตัดสินว่า พระจันทร์สวย หรือความเมตตาและกรุณาเป็นการกระทำที่ถูกต้อง เราไม่ได้ตัดสินตามใจชอบ เพราะยังมีอะไร ๆ อยู่ในพระจันทร์ที่สอดคล้องกับหลักสุนทรียศาสตร์ และมีอะไร ๆ อยู่ในความเมตตาและกรุณาที่สอดคล้องกับหลัก จริยศาสตร์

บางท่านถือว่า คุณค่าเป็นจิตวิสัย เพราะขึ้นอยู่กับความสุข ความสุขมีคุณค่า ความทุกข์ไม่มีคุณค่า ความสุขเกิดจากการได้รับสนองความต้องการ ความทุกข์เกิดจากการไม่ได้รับสนองความต้องการ นักสัจนิยมและนักปฏิบัตินิยมถือว่า คุณค่าอยู่ที่การสนองความต้องการได้นี่เอง ทรรศนะนี้เป็นการมองเพียงผิวเผินและไม่ถูกต้อง เพราะคุณค่าซึ่งสนองความต้องการและสร้างความสุขให้นั้นมีอยู่ในวัตถุ คุณค่าซึ่งขัดขวางความต้องการและสร้างความทุกข์ให้ก็มีอยู่ในวัตถุเช่นกัน คุณค่าจึงเป็นวัตถุวิสัย

บางคนตัดสินคุณค่าโดยขึ้นอยู่กับทัศนคติว่าชอบหรือไม่ชอบ เราพูดว่าความซื่อสัตย์เป็นความดีแสดงว่ามีทัศนคติว่า ชอบ เมื่อพูดว่า การพูดปดเป็นความชั่ว แสดงทัศนคติว่า ไม่ชอบ เปอร์รี่ถือว่าบุคคลสนใจในสิ่งใดสิ่งนั้นย่อมมีคุณค่า ทรรศนะของเปอร์รี่ถือว่าคุณค่าเป็นจิตวิสัยล้วน ๆ เพราะขึ้นอยู่กับความสนใจของบุคคล ซึ่งไม่ถูกต้องเลย ถ้าถืออย่างนั้น ถ้าบุคคลไม่สนใจความดี ความดีก็ไม่มีคุณค่า ความงามก็ไม่มีคุณค่า ถ้าบุคคลไม่สนใจความงาม แต่แท้จริงคุณค่าเป็นวัตถุวิสัย เพราะคนเป็นอันมากเห็นคุณค่าของวัตถุและการกระทำบางอย่าง

ดิวอี้ ผู้เป็นนักปฏิบัตินิยม ถือว่าสิ่งที่นำผลดีมาให้หรือสิ่งที่สนองความต้องการให้ลึกซึ้ง หรือสิ่งที่สนองความสนใจได้อย่างถาวร เป็นสิ่งมีคุณค่า ตรงกันข้าม สิ่งที่สนองความต้องการได้เพียงผิวเผินหรือเพียงชั่วครู่เป็นสิ่งไม่มีคุณค่า ด้วยเหตุนี้ คุณค่าจึงเกี่ยวข้องกับอรรถประโยชน์ กล่าวคือ สิ่งที่มีอรรถประโยชน์มีคุณค่า สิ่งที่ไม่มีอรรถประโยชน์ไม่มีคุณค่า

กิจกรรมท้ายบท

1. จงให้ความหมายคำว่า คุณวิทยา พร้อมอธิบาย ?
2. ในการตัดสิน คุณค่า ของสิ่งทั้งหลายมีวิธีการประเมิณค่าอย่างไร ?
3. ในทรรศนะคติของท่าน ท่านจะประเมิณค่าของสิ่งทั้งหลายอย่างไร ?

แผนบริหารการสอนบทที่ 6

1. บทที่ 6 จริยศาสตร์

2. หัวข้อเนื้อหาประจำบท

- บทนำ
- ความหมายและขอบข่ายของจริยศาสตร์
- ความแตกต่างระหว่าง จริยศาสตร์กับศีลธรรม จริยศาสตร์กับจริยธรรมและจริยศาสตร์กับวิทยาศาสตร์
- ทรรศนะของประโยชน์นิยม
- ทรรศนะของสัมพัทธ์นิยมและสัมบูรณ์นิยม
- ทรรศนะชองธรรมชาตินิยม อธรรมชาตินิยม และอารมณ์นิยม

3. วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

- สามารถบอกความหมายและชอบข่ายของจริยศาสตร์ได้อย่างถูกต้อง
- สามารถอธิบายถึงความแตกต่างระหว่าง จริยศาสตร์กับศีลธรรม จริยศาสตร์กับจริยธรรมและจริยศาสตร์กับวิทยาศาสตร์ได้อย่างถูกต้อง
- สามารถอธิบายทรรศนะของประโยชน์นิยมได้อย่างถูกต้อง
- สามารถอธิบายทรรศนะของสัมพัทธ์นิยมและสัมบูรณ์นิยมได้อย่างถูกต้อง
- สามารถบออกถึงทรรศนะชองธรรมชาตินิยม อธรรมชาตินิยม และอารมณ์นิยมได้อย่างถูกต้อง

4. เวลาเรียน

- สัปดาห์ที่ 1 - 2 เวลาเรียน 3 - 6 คาบ

5. กิจกรรมการเรียนการสอน

- บรรยาย
- ให้ผู้เรียนซักถามข้อสงสัย
- ให้ผู้เรียนตอบคำถามท้ายบท

6. สื่อการเรียนการสอน

- เอกสารประกอบการสอน
- เครื่องฉายโปรเจ็คเตอร์
- เครื่องฉายทึบแสง

7. การวัดผลและประเมินผล

- สังเกตจากการตอบคำถาม
- ตรวจการตอบคำถามท้ายบท

บทที่ 6
จริยศาสตร์

1. ความนำ

จริยศาสตร์หรือจริยปรัชญา (Ethics or Theory of Morality) เป็นแขนงหนึ่งของปรัชญาที่ว่าด้วยเรื่องความประพฤติ ศึกษาถึงปัญหาคุณค่าความประพฤติดี กฎเกณฑ์แห่งความประพฤติหลักแห่งความดี ความถูกต้อง ความยุติธรรม คุณค่าของจริยธรรม หลักในการแสวงหาความดี ซึ่งถ้าพูดถึงจริยศาสตร์ก็จะนึกถึงจริยธรรม ศีลธรรม แล้วก็โยงไปถึงความดี ความชั่ว ความถูก ความผิดของมนุษย์ด้วย กล่าวคือ จริยศาสตร์เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับความดี ความชั่ว คุณค่า อุดมคติชีวิตมีหน้าที่ตอบปัญหาว่า "เราพึงปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะสอดคล้องกับความเป็นจริง" (How to actaccording to Reality)

2. ความหมาย

จริยศาสตร์ คือ ทฤษฎีที่ว่าด้วยความดี ตามหลักนิรุกติศาสตร์ คำว่า "จริยศาสตร์" แปลโดยพยัญชนะ คือเอารูปศัพท์มาแยก ประกอบด้วย 2 คำ คือ "จริย" หรือ "จรรยา" คำหนึ่ง "ศาสตร์" อีกคำหนึ่ง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน แปล "จริย" ว่า "ความประพฤติ" "กิริยาที่ควรประพฤติ" "สิ่งที่ควรประพฤติ" พจนานุกรมฉบับสมาคมบาลีปกรณ์ที่ ริส เดวิดส์ และ วิลเลี่ยม สตีด รวบรวมได้ให้คำอธิบายว่า conduct, behaviour, state of , 1ife of พจนานุกรมสันสกฤต ฉบับ แมคโดนัล นิยามว่า cause to go, run : wander or graze : despatch : put in motion : cause to perform, arouse to have sexual intercourse.

ส่วนคำว่า "ศาสตร์" นั้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้คำนิยามว่า ตำรา วิชา พจนานุกรมสันสกฤต ของแมคโดนัล ให้คำแปลว่า command, precept : in stmction advice good counsel : rule : theory : compendium, (instute of, any branch of learning) code, scientific or canonical work, scripre. ฉะนั้น แปลโดยทางพยัญชนะที่กล่าวมานี้ ถ้าจะสรุปลงอย่างง่าย ๆ ก็ให้ความหมายได้ว่า จริยศาสตร์ คือ วิชาที่ว่าด้วยข้อควรประพฤติ (ของมนุษย์) กิริยาที่ควรประพฤติ ความรู้อันว่าด้วยความประพฤติ ศาสตร์อันว่าด้วยความประพฤติ สิ่งที่ควรประพฤติ คำว่าจริยศาสตร์นี้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติขึ้นมาเมื่อไม่นานมานี้เอง จากคำภาษาอังกฤษว่า Ethics ซึ่งมีรากศัพท์คำเดิมเป็นภาษากรีก ซึ่งถ้าเขียนว่า ETHOS โดยใช้ตัว E สั้น แปลว่า Custom (ในภาษากรีกมีตัว E สั้น และตัว E ยาว) แต่ถ้าเขียนว่า ETHOS โดยใช้ตัว E ยาว แปลว่า character คือแปลว่า อุปนิสัย หรือ ความประพฤติ หลักของการประพฤติ คำว่า Ethics ในภาษาอังกฤษ แปลว่า การศึกษามาตรการความประพฤติ และการตัดสินทางศีลธรรม ศาสตร์ที่ว่าด้วยหลักศีลธรรม กฎที่ว่าด้วยความประพฤติและพฤติกรรม คำว่า Ethics ในการใช้ทั่ว ๆ ไป หมายถึง หลักการหรือข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ในภาษาไทยได้ว่า หลักจริยธรรมบ้าง ปรัชญาจริยธรรม (Moral Philosophy) บ้าง "จริยธรรม" บ้าง "จรรยา" บ้าง เช่น จริยธรรมคริสเตียน ซึ่งเป็นข้อกำหนดหรือกฎเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตของคริสเตียน ซึ่งได้แก่บัญญัติ 10

ประการ หรือ จรรยาแพทย์ ซึ่งเป็นข้อกำหนดหรือแนวทางความประพฤติของแพทย์ในการรักษาคนป่วย หรือ จรรยาบรรณ ซึ่งเป็นข้อกำหนดหรือแนวปฏิบัติ

ในทางปรัชญา นักปรัชญาถือว่า จริยศาสตร์เป็นปรัชญาสาขาหนึ่งที่ว่าด้วยความประพฤติของมนุษย์ เป็นสาขาที่ค้นหาคำตอบเกี่ยวกับความประพฤติของมนุษย์ว่า การกระทำในลักษณะใดที่ถือว่ามีคุณค่า หรือควรแก่การยกย่องสรรเสริญ หรือเป็นการกระทำที่ดี รวมทั้งหาคำตอบเกี่ยวกับอุดมคติหรือเป้าหมายของชีวิตมนุษย์ว่าเป็นอย่างไร และหากฎเกณฑ์ในการตัดสินการกระทำของมนุษย์ว่า การกระทำในลักษณะใดเป็นการกระทำที่ดีเป็นต้น นอกจากนี้ คำว่า Ethics ในภาษาอังกฤษ ยังใช้สับเปลี่ยนกับคำว่า Moral Philosophy อีกด้วย คำว่า Moral (จริยธรรม) มาจากภาษาลาตินว่า Mores ซึ่งแปลว่า Custom เช่นเดียวกันซึ่งหมายถึงระเบียบแบบแผนหรือข้อปฏิบัติขนบธรรมเนียมประเพณี กล่าวโดยสรุป วิชาจริยศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วย “การศึกษาตามวิธีการอันมีแผนเพื่อที่จะเข้าถึงปัญหาอันสูงสุด ซึ่งกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยอุปนิสัยพฤติกรรมของมนุษย์ หลักจริยธรรม หลักศีลธรรม

คำแปลโดย อรรถ กล่าวคือให้อรรถาธิบายเกี่ยวกับคำว่า จริยศาสตร์ ได้ว่า เป็นวิชาที่ต้องการรู้คุณค่าของข้อเท็จจริง จริยศาสตร์ไม่ได้เป็น Positive Science กล่าวคือ ไม่เป็นวิชาการที่จะหาความรู้ข้อเท็จจริงใหม่ ๆ มาให้แก่มนุษย์ ไม่ใช่หน้าที่ของนักจริยศาสตร์ที่จะต้องค้นหาความจริงว่ามนุษย์นั้นมีอุปนิสัยความประพฤติเป็นอย่างไร นักจริยศาสตร์เพียงต้องการที่จะค้นคว้าหามาให้ได้ว่ามนุษย์ควรประพฤติปฏิบัติอย่างไร อะไรคืออุดมคติของชีวิต ดังที่อริสโตเติลเรียกวิชานี้ว่า Nomative Science คือ ศาสตร์อันว่าด้วยธรรมะ อันว่าด้วยข้อประพฤติปฏิบัติ

พระนักเทศน์ ท่านรู้แล้วว่า อะไรดี อะไรชั่ว ท่านทำหน้าที่สอนศีลธรรม นักปฏิรูปสังคมก็ทำหน้าที่คล้ายนักบวช นักพรต คือ ใช้โวหาร เหตุผล ชี้ให้ผู้อื่นเห็นตามว่าของใหม่ดีกว่าของเก่า ผิดกับนักปรัชญาสาขาจริยศาสตร์ ซึ่งมีหน้าที่พินิจพิเคราะห์ พิจารณาหลักการ กระบวนการ ทฤษฎี คำสั่งสอนของทุกลัทธิศาสนาอย่างสมเหตุสมผล ถูกต้องตามกระบวนการตรรกวิทยาทุกประการ ไม่มีหน้าที่ใช้โวหารพาใจใครให้เชื่อตนให้เห็นพ้องกับตน ไม่มีหน้าที่สอนจริยธรรม แท้จริงตนเองก็ไม่รู้ว่าอะไร หรือหลักการของใครดีกว่าวิเศษกว่าของอีกคนหนึ่ง ถ้าหากรู้แจ้งเห็นจริงตามหลักทฤษฎีของศาสนาใด นักจริยศาสตร์ผู้นั้นก็พ้นสภาวะแห่งความเป็นนักจริยศาสตร์กลายเป็นศาสนิกชนของลัทธิศาสนานั้น ๆ ไป เช่นเดียวกับปรัชญาที่ว่า สรรพวิชาทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกขณะที่จะหาความจริงขั้นสุดท้ายแล้วยังหาคำตอบไม่ได้ จึงเข้าอยู่ในข่ายแห่งปรัชญา ดังที่กล่าวว่าปรัชญาครอบคลุมเข้าไปถึงทุกวิชาการ ถ้าข้อคิดทฤษฎีนั้น ๆ หาคำตอบได้โดยไม่มีผู้ใดโต้แย้งทฤษฎีนั้น ๆ ก็กลายเป็นศาสตร์ของแขนงวิชาที่หาคำตอบมาให้ได้นั้นไป จริยศาสตร์ก็เช่นกัน หลักแห่งความประพฤติซึ่งปราศจากผู้โต้แย้งอีกแล้ว จึงจะพ้นข่ายของวิชาจริยศาสตร์ แต่ต้องเข้าใจด้วยว่า ในเรื่องความประพฤตินั้น ไม่มีวัตรปฏิบัติหนึ่งใดปราศจากข้อโต้แย้งเสียเลยทีเดียว ต้องถือว่าส่วนนี้เป็นคนละเรื่องกัน ฉะนั้น นักจริยศาสตร์จึงมีงานทำอยู่เนือง ๆ พวกนี้มีหน้าที่ช่วยให้เรารู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับศีลธรรมจรรยาอยู่เสมอ ช่วยให้ความคิดของเราในด้านนี้แหลมคมขึ้น ช่วยให้เราคิดแล้วคิดอีก นักจริยศาสตร์เพียงแต่มีส่วนอันน้อยนิดที่จะแก้ไขความคิด

เกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติใด ๆ ของมนุษย์ เพราะนักจริยศาสตร์มิได้เป็นนักเทศน์ หรือนักปฏิรูป ดังกล่าวมาแล้ว

คำว่า **“จริยศาสตร์”** หมายถึง วิชาที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต หรือหลักการดำเนินชีวิตของมนุษย์มีความหมายคล้ายกับคำว่า **“ศีลธรรม”** หากจะมีเนื้อหาต่างกันบ้างคงเนื่องมาจากศีลธรรมจำกัดขอบเขตกับข้อปฏิบัติ หรือศีลอย่างใดอย่างหนึ่งโดยตรง แต่จริยศาสตร์กินความหมายกว้างกว่าทั้งหลักการและวิธีการ ทั้งสองมีเป้าหมายอย่างเดียวกันคือ เป้าหมายอันสูงสุดของชีวิต

โดยทั่ว ๆ ไป “จริยศาสตร์” หมายถึง ศาสตร์แห่งขนบธรรมเนียม หรือความประพฤติที่เกี่ยวข้องกับชีวิตเราทั่วไป จริยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่เสนอให้เราคิดว่าลักษณะใดถูกหรือผิดในการประพฤติ หรือพฤติกรรมทั่วไปของเราว่าสิ่งไหนถูกสิ่งไหนผิด จริยศาสตร์เป็นผู้กำหนดเกณฑ์ หรือการประเมินค่าตามเงื่อนไขทางพฤติกรรมของมนุษย์ทั่วไป แมค เคนซี่ (Mac Kenzie) ให้นิยามไว้ในหนังสือ A Manual of Ethics ว่า จริยศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ศึกษาค้นคว้าพฤติกรรมของมนุษย์ว่าสิ่งไหนชอบธรรมหรือถูกต้อง เป็นศาสตร์ที่พยายามกำหนดคุณค่าทางพฤติกรรม ทั้งทางการและจิตใจของมนุษย์ทั่วไป

เจมส์ เธธ ว่า จริยศาสตร์ คือ ศาสตร์อันว่าด้วยเรื่องความประพฤติว่า อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ

แมค เคนซี่ ว่า จริยศาสตร์ คือ การศึกษาสิ่งที่ถูก สิ่งที่ดีในการกระทำ เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยความดีอันสูงสุดที่มีความสัมพันธ์อยู่กับชีวิตมนุษย์หรือสัจจะอันแท้จริง

มูฮีด ว่า จริยศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยพฤติกรรมพื้นฐานในการตัดสินใจในทางที่ถูกต้อง ว่าด้วยกฎเกณฑ์พฤติกรรมต่าง ๆ

บุญมี แท่นแก้ว และคณะว่า จริยศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วย อุปนิสัย นิสัย ความประพฤติของมนุษย์ที่มีนโยบายเข้าผสมอยู่ด้วย จริยศาสตร์ช่วยตีค่าของมนุษย์โดยการมองทางอุปนิสัย นิสัย และความประพฤติ ตามที่บุคคลแสดงออกมา ว่าความประพฤติอย่างไรควรทำ อย่างไรควรเว้น อย่างไรถูก อย่างไรผิด อะไรดี อะไรชั่ว

3. แนวความคิดของนักจริยศาสตร์ (หรือปัญหาในจริยศาสตร์)

1. ปัญหาเกี่ยวกับอุดมคติของชีวิต (แนวความคิดของนักจริยศาสตร์เกี่ยวกับอุดมคติของชีวิต) เป็นปัญหาเกี่ยวกับจุดหมายปลายทางหรือเป้าหมายของชีวิต อะไรคือสิ่งประเสริฐสำหรับมนุษย์หรือเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนพึงแสวงหาปัญหานี้เป็นปัญหาเกี่ยวกับสิ่งที่มีค่าสำหรับมนุษย์ ว่าอะไรคือสิ่งที่มีค่าสูงสุดหรืออะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ เราแสวงหาสิ่งต่าง ๆ เพราะเราเข้าใจว่ามันเป็นสิ่งที่มีค่าสำหรับเรา แต่สิ่งเหล่านั้นมันมีค่าจริง ๆ คือเป็นสิ่งที่มีค่าโดยตัวมันเองหรือไม่ หรือว่าค่าของมันอยู่ที่สิ่งอื่นอีกต่อหนึ่งถ้าเราแสวงหาสิ่งหนึ่งเพราะเราต้องการสิ่งนั้นเอง ไม่ใช่แสวงหามันเพื่อให้ได้สิ่งอื่นอีกต่อไปสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่มีค่าในตัวเอง (Intrinsic Value) เช่น ถ้าเราแสวงหาความรู้เพื่อเป็นบันไดก้าวขึ้นไปหาเงิน ก็แสดงว่า ความรู้เป็นสิ่งมีค่านอกตัว (Extrinsic Value) เพราะเราไม่ได้ต้องการมันเพื่อตัวมันเอง แต่ต้องการมันเพื่อนำไปสู่อีกสิ่งหนึ่ง ในแง่นี้ความรู้จึงเป็นเพียงวิถี (Mean) ที่จะนำเราไปสู่สิ่งอื่นเท่านั้น

เราทำงานเพื่อแสวงหาเงิน เงินมีค่า นำไปซื้ออะไร ๆ ได้ แต่มันเป็นเพียงสิ่งสมมุติว่ามีค่าเพื่อให้เราสามารถได้มาซึ่งสิ่งอื่นได้ เช่น ความสุข อันเป็นจุดหมายปลายทาง (End) สุดท้ายของชีวิตปัญหาในเรื่องนี้คืออะไรเป็นสิ่งที่มีค่าในตัวเอง อะไรคือสิ่งที่ดีที่สุด อะไรคือเป้าหมายของชีวิตมนุษย์ ควรดำรงชีวิตอย่างไร

2. ปัญหาเกี่ยวกับเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม

เป็นการตัดสินคุณค่าของการกระทำ เป็นปัญหาเกี่ยวกับการพิจารณาการกระทำของมนุษย์ในแต่ละครั้งว่าเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ การตัดสินต้องมีมาตรการหรือเกณฑ์บางอย่างมาตัดสิน ปัญหาก็คือจะใช้อะไรเป็นเกณฑ์ตัดสินและมีเหตุผลอย่างไรที่ใช้เกณฑ์นั้น ประเด็นปัญหานี้เป็นประเด็นหลักในจริยศาสตร์

3. ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติของค่าทางจริยธรรม

เป็นปัญหาเกี่ยวกับตัวค่าทางจริยธรรม ที่เราใช้คำว่าดี มันมีลักษณะอย่างไร เช่น อาจารย์สวัสดิ์เป็นคนดีมีความหมายว่าอะไร เราหมายถึงอะไร ปัญหาประเด็นนี้เราเรียกว่า อภิจริยศาสตร์ (Metal Ethics)

4.อธิบายปัญหาในจริยศาสตร์หรือแนวความคิดของนักจริยศาสตร์

ปัญหาเกี่ยวกับอุดมคติของชีวิต ได้แก่ ปัญหาว่าอะไรคือสิ่งที่มีค่าในตัวเอง หรืออะไรเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนพึงแสวงหา กล่าวคือปัญหาว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ ปัญหาดังกล่าวมีคำตอบหลายทรรศนะในเรื่องอุดมคติชีวิตนี้มีนักปรัชญาหลายกลุ่ม หลายสำนัก แสดงความคิดเห็นไว้ต่าง ๆ กัน เช่น

4.1 ลัทธิสุขนิยม (Hedonism)

ลัทธินี้ บูชาความสุข ถือว่า ความสุขสบาย เป็นสิ่งที่ดีที่สุดของชีวิต หรือเป็นสิ่งที่มีค่าในตัวเองเพียงสิ่งเดียวเท่านั้น ส่วนสิ่งอื่น ๆ ที่เราเห็นว่าเป็นสิ่งดีเช่นกันนั้น มันเป็นสิ่งดีเพราะมันสามารถนำเราไปสู่ความสุขได้ต่างหาก ถ้าสิ่งนั้นไม่สามารถนำเราไปสู่ความสุขได้ หรือกลับนำเราไปสู่ความทุกข์จะเรียกว่าเป็นสิ่งที่ดีไม่ได้ ความสุขเป็นสิ่งที่ดี และเป็นที่พึงปรารถนาของมนุษย์ทุกคน ชื่อเสียง เกียรติยศ เงิน ความมั่งคั่ง เป็นสิ่งที่ดี มีค่า แต่ค่าของมันยังด้อยกว่าความสุข การที่คนเราต้องการสิ่งต่าง ๆ เช่น ข้าราชการต้องการยศ ชั้น ตำแหน่ง หนุ่มต้องการสาว สาวต้องการรถยนต์ นักเขียนต้องการให้งานของเขาได้รับการตีพิมพ์ คนชราต้องการให้สุขภาพดี ความต้องการสิ่งเหล่านี้ในที่สุดก็ไปลงเอยที่ความสุข ความสุขเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องการเป็นจุดสุดท้าย เป็นเป้าหมายของชีวิตของมนุษย์ทุกคน

“มนุษย์กระทำทุกสิ่งก็เพื่อหลีกหนีความทุกข์ยาก และให้ได้มาซึ่งความสุขสบาย ดังนั้น ความสุขสบายจึงเป็นจุดหมายอย่างเดียวของชีวิต” ที่คนเราทำอะไร ๆ อยู่ทุกวันนี้เพราะ ไม่อยากมีทุกข์ ทำเพราะต้องการมีความสุข อันเป็นจุดหมายของชีวิต สุขนิยมถือว่าการพ้นจากความทุกข์ยากไปสู่ความสงบสุข ความสบายเป็นเป้าหมายสุดยอดของความปรารถนาของมนุษย์

พวกสุขนิยมเชื่อว่า ไม่ว่าเราจะทำอะไรก็แล้วแต่ จะหนีไม่พ้นความสุขสบายเป็นจุดหมายปลายทาง คนบางคนอาจหลอกตัวเอง คือคิดว่า การที่ตนกำลังทำสิ่ง ๆ หนึ่งอยู่ในปัจจุบันนั้น เพราะใจรักไม่ใช่เพราะความสุขสบาย ชาวสุขนิยมจะบอกว่า นั่นเป็นเพราะวิเคราะห์และสืบสาวไปยังไม่ตลอด ถ้าพิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้วเราไม่สามารถหนีพ้นสิ่ง 2 สิ่ง คือ การปลอดจากความเจ็บปวด และการได้มาซึ่งความสุข

พวกสุขนิยม เห็นว่าสิ่งที่ดีมีสุขในชีวิตมนุษย์คือความสุข สิ่งอื่นถ้าพอจะถือว่ามีความดีก็เพราะสิ่งนั้นพาความสุขมาให้คนเท่านั้น นักปรัชญากลุ่มนี้มีหลายคน เช่น

เบนธัม (Bentham : 1748-1832)

เป็นนักปรัชญาชาวอังกฤษ เป็นนักปรัชญาสายสุขนิยม ที่มีความเชื่อด้านสุขนิยมมาก ท่านกล่าวว่า ธรรมชาติได้จำกัดมนุษย์อยู่ภายใต้การบงการของนายที่มีอำนาจเต็ม 2 คน คือ “ความเจ็บปวด” และ “ความสุขสบาย” เพื่อสิ่งทั้งสองนี้เท่านั้นที่เราจะพูดได้ว่า เราควรทำอะไร ไม่ควรทำอะไร นายทั้งสองคนนี้จะควบคุมการกระทำ การพูด การคิด ทั้งหมดของเรา ความพยายามที่เราจะได้พ้นจากมันคือความผูกพันกับมันมากขึ้น บางครั้งเราคิดว่า เราพ้นจากมันไปแล้ว แต่ที่จริงก็ตกอยู่ในอำนาจของมันตลอดเวลา การกระทำทุกครั้งของมนุษย์เกิดจากแรงผลักดันเดียวกัน คือ การแสวงหาความสุข และหลีกหนีความทุกข์ ความเจ็บปวด เป็นสัญชาตญาณทั้งของมนุษย์และสัตว์ หนีสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา และยืนยันว่าความสุขเท่านั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์ปรารถนา

ลัทธิสุขนิยมจึงสอนว่า สิ่งที่ดีที่สุดหรือมีค่าสูงสุดสำหรับมนุษย์ก็คือความสุข มนุษย์ทุกคนพึงแสวงหาความสุข ชีวิตที่มีค่าคือช่วงที่มีความสุข ความสุขทุกชนิดมีค่าในตัวเอง และความสุขเท่านั้นที่มีค่าในตัวเอง นอกจากความสุขแล้วไม่มีสิ่งอื่นใดอีกที่มีค่าในตัวเอง ในการแสวงหาความสุขบางทีก็ต้องเผชิญความทุกข์ด้วย การกระทำบางอย่างที่ให้ความสุขแก่มนุษย์นั้น ในเวลาเดียวกันก็อาจให้ความทุกข์พร้อม ๆ กันด้วย คือให้ทั้งสุขและทุกข์ปนกัน เช่นถ้าเราอยากชมหินปะการังใต้น้ำ ถ้าจะให้เห็นตอนที่สวยที่สุดก็คือตอนที่แดดจัด เราต้องทนแดดร้อนไปด้วย หรือเรานั่งชมภาพยนตร์ในโรงภาพยนตร์ต้องทนต่อกลิ่นบุหรี่ของคนที่ไม่มีมารยาท และไม่เคารพกฎหมาย ล้วนแต่อยู่ในห้วงความทุกข์เพื่อความสุข

ลัทธิจารวากของอินเดีย กล่าวว่า “จุดมุ่งหมายเพียงอย่างเดียวของมนุษย์คือความสุขที่ได้จากความพอใจทางประสาทสัมผัส ท่านไม่ควรกล่าวว่า ความสุขมิใช่จุดหมายเพียงเพราะว่ามีความทุกข์เจือปนอยู่ เราน่าจะฉลาดพอที่จะหาความสุขที่บริสุทธิ์เท่าที่จะมากได้ และหลีกเลี่ยงความทุกข์ที่จะตามมา ดุจดังคนที่อยากกินปลาก็ต้องนำปลามาทั้งตัวพร้อมทั้งครีบและก้าง แล้วเลือกกินส่วนที่พอใจ จงอย่าให้ความกลัวความทุกข์มาขัดขวางการหาความสุข ซึ่งสัญชาตญาณบอกเราว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุด”

ดังนั้น ในการแสวงหาความสุข ถ้าจำเป็นต้องทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีความทุกข์เจือปนอยู่ด้วย เราก็ต้องบวก ลบ คูณ หาร ดูว่า สุขหรือทุกข์มากกว่ากัน ถ้าปริมาณของความสุขมากกว่าก็ใช้ได้ ดังการกินปลา ยอมลำบากที่ต้องคอยดึงก้างออกจากปาก แต่ถ้าความสุขที่เกิดจากเนื้อปลามากกว่าก็ควรทำในบางกรณี การกระทำบางอย่างในขณะที่ทำเกิดความทุกข์ แต่ถึงกระนั้นก็ควรทำ เพราะเป็นตัวนำไปสู่ความสุข เช่น อดนอนบนรถไฟตลอดคืนเพื่อพรุ่งนี้จะได้เห็นน้ำตกสวย ๆ ตรงกันข้ามในบางกรณีขณะกระทำให้ความสุข แต่ไม่ควรทำเพราะจะเป็นตัวนำไปสู่ความทุกข์ เช่น สูบบุหรี่มีความสุขแต่จะเป็นโรคถุงลมโป่งพอง

สุขนิยม ถือว่า ความสุขเป็นสิ่งดีที่สุดของมนุษย์ ถ้ามีสิ่งอื่นที่พอจะเรียกได้ว่าดี ความดีของมันก็อยู่เพียงว่ามันพาไปสู่ความสุขดังได้กล่าวมาแล้วนั้น ถ้ามีคำถามว่า ในการดำรงชีวิตอยู่หรือกระทำกิจการต่าง ๆ อยู่ทุกวันนี้ ประสงค์อะไร ในที่สุดคำตอบของทุกคนจะเหมือนกันคือความสุข ดังที่ ซิกมันด์ ฟรอยด์ เขียนไว้ว่า “สิ่งที่ชีวิตต้องการและปรารถนาที่จะบรรลุคือความสุข มนุษย์แสวงหาความสุขต้องการได้รับความสุขและธำรงมันไว้

การแสวงหามี 2 ด้าน ด้านหนึ่งมนุษย์แสวงหาสภาพที่ปราศจากความเจ็บปวดและความทุกข์ อีกด้านหนึ่งแสวงหาความรู้สึกที่เป็นสุขสบาย” แม้ว่าคนเราจะทำอะไร ทำงาน เรียนหนังสือ ไปเที่ยว ในที่สุดก็หนีจากการแสวงหาความสุขหรือการเลี่ยงจากความทุกข์ไปไม่พ้น ที่ออกจากบ้านไปก็เพื่อให้ได้มาซึ่งเงิน นำมาซื้ออะไร ๆ ที่ทำให้ร่างกายได้รับความสุข เช่น ออกไปทำงาน ไปค้าขาย แม้กระทั่งไปเรียนหนังสือ ก็เพื่อที่จะได้สามารถทำงานสบาย ได้เงินดีในภายหน้า หรือว่า บางคนเรียนเพื่อนำความรู้ไปเผยแพร่ ซึ่งก็เป็นการทำเพื่อความสุขของคนอื่น ในบางกรณีอาจดูเหมือนว่าการกระทำของคนไม่ได้มุ่งไปที่ความสุข แต่นั่นเป็นการมองอย่างผิวเผิน ถ้าสืบสาวไล่เรียงไปถึงต้นตอแล้ว แรงขับเคลื่อนทั้งหลายที่ผลักดันให้มนุษย์กระทำการต่าง ๆ นั้น ล้วนเป็นเพียงแรงขับเคลื่อนชั้นรอง ซึ่งเกิดจากแรงขับเคลื่อนอันเป็นหลักอยู่อย่างเดียวคือ การหาความสุขสบาย การหนีความทุกข์

ซิกมันด์ ฟรอยด์

มีความเห็นว่า ในคำถามที่ว่า การแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ เขามีจุดมุ่งหมายหรือมีความตั้งใจอะไรในชีวิต อะไรคือสิ่งที่ต้องการและปรารถนาจะบรรลุถึง คำตอบไม่มีอะไรสงสัยเลยว่า มนุษย์แสวงหาความสุข เขาต้องการได้รับความสุข และธำรงมันไว้ หรือจะตอบอีกนัยหนึ่งว่าเขาแสวงหา 2 ด้านคือ ด้านหนึ่งหาความสุข ความสบาย อีกด้านหนึ่งหาทางพ้นจากความทุกข์ ความไม่สบาย ซึ่งผลลัพธ์ก็เท่ากัน เหตุผลสุขนิยมที่ว่าทุกคนแสวงหาความสุขนี้น่าฟัง เช่น เราอาจถามเพื่อนเราว่า เรียนไปทำไม ทำงานเพื่ออะไร หาเงินไปทำอะไร ไปเที่ยวทำไม ทำไมเราต้องประหยัด ทำไมเราต้องฟังเพลง ฯลฯ

สรุปได้คำตอบอันเดียวว่า เพื่อให้ตัวเองมีความสุข เช่นว่า ถ้าไม่เรียนหนังสือต่อไปจะลำบาก ถ้าไม่ทำงานจะไม่มีเงินมาซื้อของกินของใช้ก็จะลำบาก ถ้าไม่ไปเที่ยวก็กลุ้มใจ ไปเที่ยวแล้วจะได้หายกลุ้มใจ ประหยัดไว้เพื่อเวลาเจ็บป่วยจะได้ไม่ลำบากมากเกินไป ร้องเพลงแล้วจะได้สบายใจ หายกลุ้มใจ เป็นต้น เมื่อกล่าวโดยสรุปก็คือ คนต้องการความสุขนั่นเอง พวกสุขนิยมจึงถือว่า สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชีวิตมนุษย์ หรือสิ่งที่มนุษย์ต้องการ และแสวงหามากที่สุดก็คือ ความสุข

มิลล์ (John stuart Milles : 1806-1875)

มิลล์ เป็นนักปรัชญาชาวอังกฤษ เขาพยายามปรับปรุงความเชื่อทางสุขนิยมให้น่าเชื่อถือขึ้น โดยแต่เดิมพวกสุขนิยมถือว่า ความสุขนั้นไม่ว่าจะเกิดจากอะไร ความสุขก็เหมือนกัน เช่น ความสุขของคนในเมืองใหญ่โดยการมีเงินมาก มีบริวารมาก ก็เหมือนกับความสุขของการอยู่คนเดียวในป่า ทำให้คนเห็นว่า ถ้าเช่นนั้นความสุขของคนกับของสุกรก็ไม่ต่างอะไรกัน มิลล์จึงเพิ่มเติมโดยแนะนำว่า “ความพอใจของสัตว์ไม่อาจสนองความสุขของมนุษย์ได้ มนุษย์มีสมรรถนะที่มีระดับสูงกว่าความพอใจของสัตว์ และเมื่อได้ใช้สมรรถนะเหล่านี้ครั้งหนึ่งแล้วก็จะไม่ถือว่าสิ่งใดมีความสุขนอกจากสิ่งนั้น จะสนองความพอใจของสมรรถนะเหล่านั้น”

สมรรถนะ (Faculty) ตามที่กล่าวนี้ มิลล์หมาย ถึง ความสามารถบางอย่างที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ที่ทำให้รู้จักความสุขบางอย่าง ซึ่งสัตว์ไม่อาจรู้ได้ ซึ่งเรียกว่า อินทรีย์ เช่น ลิ้นเป็นอินทรีย์ที่ทำให้รู้รสอาหาร หวาน คาว ขม เปรี้ยว แต่ก้อนหินไม่มีอินทรีย์จึงไม่รู้รสอาหารได้มิลล์เห็นว่า ความสุขที่เกิดจากความเข้าใจ ทฤษฎีสัมพัทธ์ของไอน์สไตน์นั้นสัตว์มีไม่ได้ เป็นความสุขที่มีคุณภาพสูงกว่าการกินแกงอร่อย มิลล์เห็นว่า มนุษย์กับสัตว์มี

ความสุขบางอย่างที่มีได้เหมือนกัน เช่น การกิน การนอน แต่มนุษย์สามารถรู้ความสุขบางอย่างที่สัตว์มีไม่ได้เช่น ความสุขจากความสงบใจ ความสุขจากความไม่เห็นแก่ตัว ถ้ามนุษย์เคยรู้รสความสุขแบบหลังนี้แล้วเขาก็ไม่ต้องการความสุขแบบแรกต่อไป เช่น ถ้ามนุษย์ได้พบความสุขจากความสงบใจแล้วเขาก็ไม่กลับไปหาความสุขจากความวุ่นวาย เช่น ความสุขจากรสต่าง ๆ อีก มิลล์เห็นว่าความสุขทางใจสูงกว่าความสุขทางกาย เพราะความสุขทางใจปลอดภัยกว่า ราคาเยาว์กว่า หาได้ง่ายกว่า

ลัทธิสุขนิยมแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ลัทธิสุขนิยมส่วนตน (Individualistic Hedonism) และ ลัทธิสุขนิยมสากล (Universalistic Hedonism)

4.1.1 ลัทธิสุขนิยมส่วนตนหรือปัจเจกสุขนิยม

ถือว่าคนทำทุกอย่างเพื่อความสุขส่วนตัวทั้งสิ้น ไม่มีความสุขใดอื่นที่คนต้องการ นอกจากความสุขส่วนตัว ความสุขส่วนตัวจึงเป็นยอดปรารถนา หรือเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่คนแสวงหา เอพิคิวรัส ก็อยู่ในพวกนี้ ลัทธินี้ถือว่า ตัวเองมีความสำคัญมากกว่าผู้อื่น ความสุขของตัวเองจึงเป็นสิ่งสำคัญกว่าความสุขของผู้อื่น เราจึงควรแสวงหาความสุขให้ตัวเองให้มากที่สุดโดยไม่ต้องไปคำนึงถึงผู้อื่น หน้าที่ที่พึงมีต่อผู้อื่น หรือการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้อื่นสำหรับตนนั้นก็ต่อเมื่อ มันนำมาซึ่งความสุขแก่ตนไม่ว่าโดยทางตรงหรือทางอ้อม ถ้ามันไม่นำความสุขมาสู่ตนเลยหรือทำให้ตนเดือดร้อนตนก็จะหลีกเลี่ยง ลัทธินี้สอนว่า เราพึงหาความสุขให้แก่ตัวเองเท่านั้น ไม่ต้องไปพะวงว่า ผู้อื่นจะมีความสุขหรือไม่ ผู้อื่นก็สามารถหาความสุขเอาเองได้เช่นเดียวกับเรา จึงไม่ต้องแสวงหาความสุขให้ผู้อื่น การแสวงหาความสุขให้ผู้อื่นนั้น เป็นไปได้ยาก และปฏิบัติยาก เพราะเราไม่รู้ว่าสิ่งใดที่เป็นที่พึงพอใจ หรือให้ความสุขแก่ผู้อื่น เพราะแต่ละคนมีรสนิยมหรือความชอบต่อสิ่งต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน สิ่งที่ให้ความสุขแก่เราอาจจะให้ความทุกข์แก่ผู้อื่นได้ เราคิดว่า ถ้าเราทำอย่างนั้นอย่างนี้ให้เขาเขาจะมีความสุข แต่ในความเป็นจริงเขาอาจเกิดความไม่พอใจหรือเป็นทุกข์เพราะสิ่งนั้นก็ได้ และอีกประการหนึ่ง ไม่มีเหตุผลเลยว่าทำไม เราจึงควรหาความสุขให้ผู้อื่น ผู้อื่นก็มีความสามารถและรู้จักตัวเองดีว่าจะทำอย่างไรตัวเองจึงจะเป็นสุข เขาย่อมหาความรู้เอาเองได้ และถ้าทุกคนต่างเอาใจใส่ต่อตัวเองเพื่อให้ตัวเองเป็นสุข สังคมส่วนรวมจะดีขึ้นกว่าที่เราแต่ละคนมัวไปวุ่นวายกับเรื่องของผู้อื่น เพื่อที่จะทำให้เขามีความสุข การที่เราควรหาความสุขให้แก่ตนให้มากที่สุดนั้น มิได้หมายความว่า เราควรทำในสิ่งที่เราคิดว่าจะให้ความสุขแก่เรามากที่สุด เพราะสิ่งที่เราคิดว่าจะให้ความสุขแก่เรากลับทำให้เราได้รับทุกข์ก็ได้ จึงควรทำในสิ่งที่ให้ความสุขแก่เราจริง ๆ และก็มิได้หมายความว่า เราควรทำในสิ่งที่เราอยากทำมากที่สุด เพราะบางครั้งสิ่งที่เราอยากทำนั้นอาจก่อให้เกิดความทุกข์ตามมา สิ่งใดที่จะก่อให้เกิดความทุกข์เราควรหลีกเลี่ยง แม้เป็นสิ่งที่เราอยากทำ แต่ควรทำในสิ่งที่จะให้ความสุขแก่เรามากที่สุดแม้จะเป็นสิ่งที่เราไม่อยากทำ

ลัทธิสุขนิยมส่วนตน ยังแบ่งย่อยออกไปอีก 2 ลัทธิ คือ ลัทธิคีเรนาอิค (Cyrenaicism) กับ ลัทธิเอพิคิวรัส (Epicureanism)

4.1.1.1 ลัทธิคีเรนาอิค

อริสติปปุส (Aristippus : 435-365 ก่อน ค.ศ.) อาจเป็นนักสุขนิยมคนแรกในประวัติปรัชญา เขาถือว่า สิ่งดีทุกสิ่งตัดสินกันด้วยความสุข และยิ่งกว่านั้นต้องเป็นความสุขที่กำลังได้รับอยู่ในขณะนั้น ๆ ซึ่งถือว่า เป็น

ความสุขที่มีค่ามากกว่าความสุขในความทรงจำหรือความสุขที่คาดหมายไว้ ความสุขในอดีตหรือในอนาคตเป็นสิ่งเลือนลางเมื่อเทียบกับความสุขของชีวิตในขณะนี้ ความดีทางศีลธรรมไม่ได้ขึ้นอยู่กับผลรวมของความสุขในอดีต หรือการคาดหมายความสุขในอนาคต กล่าวคือ เราพึงแสวงหาความสุข หรือความพึงพอใจให้มากที่สุดในขณะนี้หรือในวันนี้เมื่อมีโอกาส เพราะวันพรุ่งนี้เราอาจไม่มีโอกาสหาความสุขแล้วก็ได้

นอกจากนั้นลัทธินี้ยังเสนอว่า เราควรแสวงหาความสุขที่เข้มข้นที่สุดด้วย ในประสบการณ์ความสุขของเรานั้น ถ้ายิ่งเข้มข้นก็จะยิ่งมีความสุขมากยิ่งขึ้น และถือว่า ความสุขทางกายหรือทางประสาทสัมผัสน่าพึงปรารถนามากกว่าความสุขทางใจ กล่าวคือ ความสุขจากการรับประทานอาหารดี ๆ และอร่อย การหาความสุขทางเพศ การดื่มสุราเฮฮากับเพื่อน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ดีกว่าหรือมีค่ามากกว่าความสุขจากการเข้าใจอะไรด้วยปัญญา หรือจากการชื่นชมความงามทางศิลปะ

อริสติปปุส ตั้งสำนักสอนปรัชญาชื่อสำนัก คีเรนาอิค (Cyrenaic School) โดยรวมหลักการของโปรตาโกรัสที่ว่า "จงทำสิ่งที่ตนเองชอบ" กับหลักของโซเครตีสที่ว่า "จุดหมายของชีวิตคือความสุข" ได้หลักปรัชญาสำหรับสำนักว่า "จุดหมายของชีวิตคือการรู้จักหาความสุขออย่างฉลาด" คนฉลาดคือคนที่รู้จักฉวยโอกาสหาความบันเทิงให้มากที่สุดเสมอทั้งฝ่ายกายและฝ่ายจิตใจ ไม่ว่าจะมีอะไรเกิดขึ้นคนฉลาดจะรู้จักสรรหาความบันเทิงใส่ตัวเสมอ เหมือนผึ้งรู้จักดูดน้ำหวาน แม้จากดอกไม้ขม ทุกวันเวลาที่ผ่านไปจะเป็นงานสมโภชเสมอสำหรับคนรู้จักใช้โอกาส" จะทำเช่นนี้ได้ต้องเรียนให้รู้เทคนิค และฝึกฝนโดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องรู้วิธีทำให้ตนมีสมรรถภาพหาความบันเทิงได้เรื่อยไปอย่างไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักพอและในเวลาเดียวกันก็ต้องรู้จักเทคนิคในการเลี่ยงทุกข์ไปด้วย นี่คือคุณธรรมแห่งความรอบคอบ (Prudence) ตามทรรศนะของอริสติปปุส คนรอบคอบจะต้องพูดได้ว่า "ฉันเป็นนายเหนือความสำราญ ไม่ใช่ความสำราญเป็นนายเหนือฉัน" เราโชคดีเกิดมาเป็นคนทั้งที ชีวิตนี้ชีวิตเดียวเท่านั้นอยู่ในกำมือของเรา เราควรใช้ชีวิตให้ได้ความบันเทิงให้เต็มที่ คนโง่เท่านั้นที่ละโอกาสทองเช่นนี้ คำสอนของอริสติปปุสได้ชื่อว่าลัทธิคีเรนาอิค (Cyrenaicism) ตามชื่อเมืองที่ตั้งสำนัก

4.1.1.2 ลัทธิเอพิคิวรัส

เอพิคิวรัส (Epicurus : 341-270 ก่อน ค.ศ.) นักปรัชญาชาวกรีก เป็นผู้ให้กำเนิดลัทธินี้ มีลักษณะแบบลัทธิสสารนิยม กล่าวคือเชื่อว่า สสารเท่านั้น ที่เป็นจริง จิตหรือวิญญาณของมนุษย์ก็เป็นสสาร จึงมีการแตกดับเหมือนกับสสารอื่น ๆ ไม่มีโลกหน้าที่มนุษย์จะได้รับการพิจารณาความดีหรือความชั่วขณะที่มีชีวิตอยู่ จึงควรแสวงหาความสุขให้แก่ตนให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เอพิคิวรัสสอนว่า วิญญาณของมนุษย์มิได้เป็นอมตะดังที่ชาวกรีกส่วนใหญ่ในสมัยนั้นเชื่อกัน เมื่อวิญญาณไม่เป็นอมตะจึงไม่มีโลกหน้าที่จะต้องไปรับพิจารณารางวัลหรือลงโทษเพราะเมื่อตายลงร่างกายก็เน่าเปื่อยผุพังไป จึงไม่ต้องไปสนใจโลกหน้า สิ่งที่มนุษย์ควรสนใจคือความสุขในชีวิตนี้เท่านั้น แต่ก็มิได้สอนให้มนุษย์ลุ่มหลงในความสุขจนเกิดความทุกข์ตามมา เอพิคิวรัสมีทรรศนะว่า ความสุขทางใจบริสุทธิ์กว่า ส่วนความสุขทางกายมักปนด้วยความทุกข์และความเจ็บปวด จึงไม่บริสุทธิ์ ความดีความชั่วเป็นสิ่งสมมุติ แต่ของจริงก็คือความสุขและความทุกข์ที่มนุษย์ได้รู้จักและประสบในวิตประจำวัน จริยศาสตร์ไม่ใช่วิชาที่แสวงหากฎเกณฑ์ทางศีลธรรม แต่ควรจะหาวิธีที่จะยังความสุขให้มากที่สุดโดยยังความทุกข์ให้เกิดน้อยที่สุด ทั้งนี้เราต้องใช้ความรอบคอบ ความรอบคอบเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่ง แต่

ความสุขนั้นแปลก บางทียิ่งแสวงหามันมากเท่าไร ยิ่งอาจจะได้รับมันน้อยเท่านั้น เราต้องรู้จักเลือกจุดหมายของการกระทำทั้งปวงของเราให้อยู่ที่การหลุดพ้นจากความทุกข์และความกลัว เมื่อเราได้บรรลุสิ่งนี้แล้ว ใจเราก็สบาย ความสุขสบายเป็นเนื้อหาของชีวิตที่สมบูรณ์ ความสุขเป็นทั้งสิ่งประเสริฐหลักและสิ่งประเสริฐรอง แต่ก็มิใช่ว่าความสุขอะไรก็ได้ที่เราจะแสวงหา บางทีเราไม่ต้องการสิ่งที่ให้ความสุขน้อยกว่าความทุกข์ แต่บางทีเราถือว่าความทุกข์ดีกว่าความสุข ถ้าการทนทุกข์แล้วสามารถก่อให้เกิดความสุขที่มากกว่าได้ ดังนั้น แม้ว่าความสุขสบายซึ่งสอด คล้องกับธรรมชาติของเราจะเป็นสิ่งดี แต่ก็มิใช่ว่าความสุขทุกอย่างเป็นสิ่งควรแสวงหา เหมือนกับที่มิใช่ว่าความทุกข์จะเลวและควรหลีกเลี่ยงเสมอไป แต่ควรพิจารณาโดยการเปรียบเทียบอันหนึ่งกับอีกอันหนึ่งว่า อะไรเหมาะกว่ากัน บางครั้งเราต้องถือว่า สิ่งที่ดีนั้นเลว และสิ่งที่เลวนั้นดี

เราต้องคิดคำนวณในระยะยาวว่า มันให้ปริมาณความสุขหรือความทุกข์มากกว่ากัน อันไหนจะให้ความสุขในเวลายาวนานกว่ากัน นอกจากรู้จักคิดยังต้องรู้จักเลือกด้วย บางสิ่งแม้จะให้ความสุขมากกว่าความทุกข์ แต่ถ้ามันหายากมากหรือราคาแพง หรือไม่แน่นอนว่าเราจะได้ครอบครองหรือไม่ มันก็อาจทำให้เราทุกข์ร้อนมากกว่าที่จะให้ความสุข เราจึงต้องรู้จักเลือก สุขนิยมของเอพิคิวรัสนับว่าอยู่ในสายกลาง ถ้าเราลุ่มหลงความสุขมากไปเราจะกลายเป็นทาสของมัน และอาจเกิดความทุกข์ร้อนได้ ถ้าสำราญมากเกินไปในวันนี้ วันหลังอาจหมดโอกาสที่จะได้สำราญอีกก็เป็นได้

เอพิคิวรัส แบ่งความสุขออกเป็น 2 อย่างคือ ความสุขทางประสาทสัมผัส อันเป็นความสุขทางกาย กับความสุขอันเกิดจากความสงบ ซึ่งเป็นความสุขทางใจ นับตั้งแต่เกิดสิ่งมีชีวิต ไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์ ต่างก็แสวงหาความสุขและหลีกเลี่ยงความทุกข์ แม้ความสุขจะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ แต่ก็ควรดำเนินสายกลาง ไม่ควรหมกมุ่นกับความสุขทางประสาทสัมผัส หรือทางกายมากเกินไป เอพิคิวรัสให้ความสำคัญและเน้นความสุขทางใจมากกว่าทางกาย เพราะความสุขทางใจบริสุทธิ์กว่า ส่วนความสุขทางกายมักปนด้วยความทุกข์และความเจ็บปวด จึงไม่บริสุทธิ์ ความสงบสุขจะเกิดขึ้นได้เมื่อร่างกายมีสุขภาพดี สุขภาพจิตดี ปราศจากความทะยานอยากของแรงปรารถนาต่าง ๆ เมื่อถึงภาวะนี้ ใจจะสงบไม่ถูกครอบงำโดยอารมณ์ มนุษย์ควรใช้แรงปรารถนาและความสุขทางประสาทสัมผัส เป็นแนวทางที่จะก่อให้เกิดความสุขทางใจเท่านั้น

เอพิคิวรัส แบ่งแรงปรารถนาออกเป็น 2 ประเภท คือ แรงปรารถนาตามธรรมชาติ กับแรงปรารถนาที่มิได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติ

อย่างแรก ยังแบ่งย่อยออกไปอีกคือ จำเป็น กับ ไม่จำเป็น แรงปรารถนาที่จำเป็น คือสิ่งที่มนุษย์ต้องการเพื่อการดำรงชีวิต ได้แก่ปัจจัย 4 คือ เครื่องนุงห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค สิ่งเหล่านั้นจำเป็นต้องแสวงหาจะขาดเสียมิได้ ถ้าขาดสิ่งเหล่านั้น ความสุขไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้ แรงปรารถนาตามธรรมชาติที่ไม่จำเป็นได้แก่ ความต้องการทางเพศ ซึ่งเอพิคิวรัสสอนให้เดินสายกลาง

ส่วนประเภทที่ 2 คือแรงปรารถนาที่มิได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ถือว่าไม่จำเป็นสำหรับมนุษย์ได้แก่ สิ่งฟุ่มเฟือยต่าง ๆ ความมั่งคั่งหรูหรา เกียรติยศ ชื่อเสียง สิ่งเหล่านี้นอกจากจะไม่จำเป็นสำหรับมนุษย์แล้ว ยังให้โทษอีกด้วย เพราะหากมนุษย์ทุ่มเทชีวิตเพื่อแสวงหามัน หรือถึงกับตกเป็นทาสของมัน เขาจะพบกับความทุกข์ แม้เอพิคิวรัสจะเป็นสุขนิยมในแง่ที่ถือว่า ความสุขและความสำราญเท่านั้นที่เป็นสิ่งประเสริฐสุดของชีวิต แต่เขา

ก็มิได้สอนให้มัวเมาในความสุข ให้ถือสันโดษ ไม่ทะเยอทะยาน ชีวิตที่ประเสริฐคือชีวิตที่มีความเป็นอยู่ง่าย ๆ และสงบ ดังนั้น จึงควรปลีกตัวออกจากสังคม การเข้าไปผูกพันกับสังคมเท่ากับขาดความอิสระ แต่การอยู่อย่างโดดเดี่ยวก็จะพบกับความว้าเหว่ ทางสายกลางก็คือมิตรภาพที่ต้องเข้าไปทำความรู้จัก การมีมิตรภาพต่อผู้อื่นและมีชีวิตอยู่ในสังคมที่เป็นมิตรจึงเป็นสิ่งที่ประเสริฐอีกส่วนหนึ่ง

เอพิคิวรัสคิดว่า ชีวิตที่ประเสริฐ คือช่วงที่อยู่อย่างง่าย ๆ สงบ ไม่ใช่ช่วงที่ทะเยอทะยานในฝันและมีเกียรติในสังคม สิ่งเหล่านี้มีแต่จะบั่นทอนความสุขของมนุษย์ เพราะจะเป็นนายบังคับให้มนุษย์ต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ คนเราไม่ควรตกเป็นทาสของอะไร ฉะนั้น คนควรปลีกตัวออกจากสังคม ไม่ควรไปรับผิดชอบอะไรในสังคม เพราะจะเป็นภาระทำให้ขาดความเป็นอิสระ มีแต่ความกังวลใจ ชีวิตครอบครัวก็ทำให้คนเป็นทาส มีฐานะเป็น พ่อ แม่ สามี ภรรยา เกิดความสัมพันธ์ในครอบครัวที่แน่นแฟ้นเกินไป เกิดภาระ ความสัมพันธ์ฐานเพื่อน เป็นสิ่งประเสริฐ ไม่ต้องทำอะไรให้เพื่อน แต่ถ้าทำเพราะอยากทำ ทำอย่างอิสรชน ไม่หวังสิ่งตอบแทน

ความสุขของเอพิคิวรัส กระเดียดไปทางให้ละเว้นสิ่งอันไม่จำเป็น เป็นคนมักน้อย กินง่าย อยู่ง่าย ไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น และก็ไม่จำเป็นต้องช่วยเหลือผู้อื่น หาความสุขไปวันหนึ่ง ๆ ไม่ต้องรับผิดชอบและมีอุดมคติอะไรเดิม เอพิคิวรัสสอนอย่างนี้ แต่ศิษย์ของเขานำเอาทรรศนะของเขามาเน้นหนักในทางความสำราญ ดังนั้น ในระยะหลัง ๆ ลัทธิเอพิคิวเรียนนิสม์ (Epicureanism) มีความหมายเพี้ยนไป เน้นไปในทางหาความสุขสำราญแบบเสเพล ฟุ้มเฟือย ปราศจากการยับยั้งใด ๆ ทั้งสิ้น เอพิดิวรัสเห็นว่า ความสุขเป็นสิ่งดีที่สุดสำหรับชีวิตมนุษย์ เขาแนะนำว่า บางครั้งเราอาจต้องทนความทุกข์บ้างเพื่อจะได้ความสุขที่มากกว่า หมายความว่า ถ้าเราพบสิ่งใดเราต้องคำนวณว่า สิ่งนั้นจะก่อสุขมากหรือทุกข์มาก อันไหนจะให้ความสุขในเวลายาวนานกว่ากัน เช่นการตัดสินปัญหาเรื่องการเรียน กับการหนีเรียน อันไหนจะให้สุขมาก สุขนานกว่ากัน ก็ทำสิ่งนั้น

วิจารณ์สุขนิยม

มีผู้ไม่เห็นด้วยกับทรรศนะของสุขนิยมและวิจารณ์ไว้ พอจะประมวลที่สำคัญ ๆ ได้ดังนี้

1. ถ้ามนุษย์สนใจแต่เรื่องความสุข ความสะดวกสบาย อารยธรรมคงจะไม่เจริญมาได้ถึงเพียงนี้ ศิลปวิทยาการและสิ่งยิ่งใหญ่ทั้งหลายที่เป็นผลิตผลของมนุษย์ คงจะไม่มีขึ้นอย่างที่เราเห็นในปัจจุบัน ถ้านักวิทยาศาสตร์สนใจความสุขมากกว่าความรู้ ศิลปินสนใจความสบายมากกว่างานสร้างสรรค์ วีรบุรุษสนใจสวัสดิภาพมากกว่าวีรกรรม นักบุญสนใจความสำราญมากกว่าสังธรรม โลกมนุษย์จะมิขาดสิ่งต่าง ๆ หลายสิ่งที่เราถือว่ามีค่าไปหรือ ผลงานของวิทยาศาสตร์และวีรกรรมที่เราสรรเสริญจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าความสุขเป็นสรณะเพียงประการเดียวของมนุษย์ อารยธรรมของมนุษย์มิใช่ผลิตผลของความสุข ถ้ามนุษยชาติไม่เคยแสวงหาสิ่งอื่นนอกจากความสุข มนุษย์คงยังไม่หลุดพ้นจากสภาพของสัตว์ สาเหตุหนึ่งที่มนุษย์มีอารยธรรมที่สัตว์ไม่มีก็คือมนุษย์แสวงหาอะไรบางอย่างที่ไม่ใช่ความสุข ดังนั้น ความสุขไม่น่าจะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดเพียงสิ่งเดียว

2. สมมุติมีโลกอยู่ 2 โลก โลกหนึ่งมีแต่ความสุขอย่างเดียว แต่อีกโลกหนึ่งมีความสุขเช่นกันและยังมีความรู้ ความรัก ศิลป ศีลธรรม สุนทรียภาพ ตามความเห็นของสุขนิยมโลกทั้ง 2 จะน่าอยู่พอ ๆ กัน เพราะเอาความสุขเป็นปัจจัยเดียวในการตัดสิน ถือว่า "ความสุขเป็นสิ่งดีเพียงสิ่งเดียวของมนุษย์แต่จริง ๆ แล้วเป็นไปไม่ได้ ถ้าโลกหลังมีความรู้มากกว่าโลกแรก ความรู้เป็นสิ่งดีทำให้มนุษย์มีความสุขมากขึ้น โลกหลังจึงย่อมมี

ความสุขมากกว่าโลกแรก หรือโลกแรกคนเห็นแก่ตัวมากกว่าโลกหลัง เป็นไปไม่ได้ที่โลกแรกจะมีความสุขมากกว่าโลกหลัง ศีลธรรมเป็นสิ่งดีแต่เป็นสิ่งดีก็เพราะช่วยให้มนุษย์มีความสุข ฮอบส์ยืนยันว่า เราควรประพฤติตามศีลธรรม มิใช่เพราะศีลธรรมมีค่าในตัวมันเอง แต่มันทำให้มนุษย์อยู่ด้วยกันได้อย่างมีความสุข

3. ลองสังเกตดูว่า การแสวงหาความสุขนั้น คนเราประสบความสุขที่แท้จริงหรือไม่ มีใครบ้างที่ประสบความสุขที่แท้จริง ประสบการณ์บอกเราว่าความสุขเป็นสิ่งที่เป็นไปยาก ความทุกข์เท่านั้นที่เป็นของจริง ความสุขเป็นเพียงสภาพที่ผ่านไปมาชั่วครั้งชั่วคราวไม่จีรังยั่งยืนอะไร ปรัชญาหลายสำนักเห็นว่า ความสุขเป็นภาพมายา ทุกข์เท่านั้นที่เกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นที่มีอยู่ ทุกข์เท่านั้นที่หมดไป ความสุขเป็นเพียงการปราศจากทุกข์ ซึ่งมีได้เพียงชั่วขณะเท่านั้น ในที่สุดมนุษย์ก็ต้องกลับมาที่เดิมอีก โชเปนฮาวเออร์(Schopenhauer : 1788-1860) นักปรัชญาชาวเยอรมันบอกว่า มนุษย์เราไม่มีทางจะมีความสุขเต็มที่ได้เลย เขากล่าวว่า “ความพึงพอใจหรือที่เราเรียกกันว่าความสุขนั้น โดยสาระแล้วมีความหมายเชิงลบเท่านั้น ไม่มีเชิงบวกเลย ความสุขก็มิได้มีโดยตัวของมันเอง แต่ต้องมีขึ้นเพราะการสนองตอบความอยากอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ ความอยากเป็นเงื่อนไขของความสุข ดังนั้น ความสุขจึงมิใช่อะไรมากไปกว่าการพ้นจากความทุกข์ หรือความอยาก และแล้วเราก็พบว่าเราต้องกลับมาอยู่ที่ตั้งต้นเดิมอีก ทุกสิ่งที่เราได้รับมีเพียงความอยากและความทุกข์ ความสุขนั้นเรารู้จักได้ก็ต่อเมื่อโยงมันไปหาความอยากที่มีอยู่ก่อนเท่านั้น

โชเปนฮาวเออร์ ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาอินเดียและพุทธศาสนามาก เขาบอกว่าตัณหาของมนุษย์ทำให้เราสร้างโลกขึ้นมาเพื่อสนองความประสงค์ เมื่อสมปรารถนาแล้วก็เกิดความอยากขึ้นใหม่ไม่รู้จักจบ มนุษย์เป็นสัตว์ที่เบื่อง่าย ไม่มีอะไรที่จัดทำให้เขาพอใจจริง ๆ ได้เลย ชีวิตมนุษย์แกว่งไปแกว่งมาระหว่างความทุกข์กับความเบื่อหน่าย ครึ่งหนึ่งของชีวิตเต็มไปด้วยการดิ้นรนที่จะพ้นจากความทุกข์ อีกครึ่งหนึ่งเต็มไปด้วยความทรมานที่ได้รับจากความเบื่อหน่าย

ชาวสุขนิยมโต้ตอบแก้ว่า ฝ่ายนี้มองโลกเพียงด้านเดียว ใครจะปฏิเสธได้ว่ามนุษย์ไม่เคยมีความสุขเลย ไม่มากก็น้อย ถ้าบอกว่าความทุกข์เท่านั้นที่เป็นจริง ความสุขเป็นเพียงสิ่งที่ผ่านไปผ่านมา เราก็พูดได้ทำนองเดียวกันว่า ความสุขเท่านั้นที่จริงความทุกข์เป็นเพียงสิ่งที่ผ่านไปมา ถ้าใครบอกว่าความทุกข์เท่านั้นที่มีอยู่ ความสุขเป็นเพียงการปลอดทุกข์หรือทุกข์น้อยลง เราก็พูดได้เช่นกันว่าความสุขเท่านั้นที่มีอยู่ ความทุกข์เป็นเพียงสุขน้อยลงเท่านั้นเอง ในโลกของเรามันมีทั้งความทุกข์และความสุข ความผิดหวังและความสมหวัง ไม่มีอะไรจริงอะไรปลอม มันจริงทั้งคู่ หน้าที่ของมนุษย์ก็คือหาวิธีการที่จะทำให้เกิดความสุขมากที่สุดที่จะเป็นไปได้ มิใช่ว่าเมื่อไม่มีความสุข 100 เปอร์เซ็นต์ แล้วจะไปเหมาว่าความสุขเป็นของไม่จริง

1.1.2 ลัทธิสุขนิยมสากล หรือสากลสุขนิยม(Universal Hedonism) หรือประโยชน์นิยม(Utilitarianism) ลัทธินี้มิได้ถือว่า ตนเองมีความสำคัญกว่าผู้อื่น แต่ถือว่าทุก ๆ คนมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน หรือมีความสำคัญเท่ากัน คือเป็นมนุษย์เหมือนกัน ต่างก็ต้องการความสุข และแสวงหาความสุขด้วยกันทุกคน ความสุขที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเกิดขึ้นกับใครก็เป็นสิ่งดีทั้งสิ้น ไม่ใช่ความสุขของเราคนเดียวเท่านั้นที่เป็นสิ่งดี ความสุขของผู้อื่นก็เป็นสิ่งดีเท่า ๆ กับความสุขของเรา ความสุขที่มีปริมาณมากย่อมมีค่ามาก และความสุขที่เกิดขึ้นแก่คนจำนวนมาก ยิ่งมีค่ามากกว่าความสุขที่เกิดขึ้นแก่คนคนเดียว การกระทำของเราทุกอย่างควรมุ่งไปยังความสุข ในปริมาณมากที่สุด

ของส่วนรวม หมายถึงตัวเราเองและผู้อื่นด้วย ความสุขที่เกิดขึ้นจากการกระทำของเราไม่ว่าจะก่อให้เกิดความสุขแก่ตัวเราหรือแก่ผู้อื่นก็มีค่า หรือเป็นสิ่งดีเท่า ๆ กัน ความสุขของฉันกับความสุขของนาย ก. ซึ่งฉันไม่รู้จักก็มีค่าเท่ากัน ไม่มีความสุขของใครมีค่ามากกว่าหรือน้อยกว่าความสุขของใคร ถ้าความสุขนั้นมีปริมาณเท่ากันมันก็มีค่าเท่ากัน หรือเป็นสิ่งดีเท่ากัน เราควรนับบุคคลแต่ละคนในสังคมเป็นหนึ่งหน่วยและไม่มากกว่านั้น ในการชั่งน้ำหนักทางศีลธรรม และไม่ควรเป็นผู้เสียสละความสุขของเราเพื่อให้ผู้อื่นมีความสุข คือไม่เห็นด้วยกับการอุทิศตนเองเพื่อผู้อื่น โดยการกระทำเพื่อให้ผู้อื่นมีความสุข แม้ตนเองจะได้รับความทุกข์ก็ตาม และไม่เห็นด้วยกับการให้แสวงหาความสุขเพื่อตนเพียงคนเดียวเท่านั้น โดยไม่คำนึงว่า ผู้อื่นจะเดือดร้อนหรือไม่ เป้าหมายของลัทธินี้มุ่งให้เกิดความเป็นอยู่ที่ดีหรือความสงบสุขของสังคม ซึ่งแต่ละคนในสังคมเป็นหน่วยหนึ่งที่เท่ากับหน่วยอื่นในฐานะเป็นส่วนประกอบของสังคม ฉะนั้น เมื่อจะกระทำอะไรสักอย่างหนึ่ง พึงพิจารณาดูว่ามันจะก่อให้เกิดความสุขให้แก่สังคมหรือแก่มนุษยชาติหรือไม่ พวกสากลสุขนิยมเห็นว่า มนุษย์แสวงหาความสุข แต่ความสุขที่ว่าดีที่สุดนั้น ต้องเป็นความสุขชนิดที่มากที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุด ใช้เวลานานที่สุดเข้มข้นที่สุด ไม่ใช่ความสุขของเอกชน ความสุขของชนหมู่มาก จึงเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ เบนธั่ม และมิลล์อยู่ในพวกนี้ แต่อย่างไรก็ตาม พวกสุขนิยมก็มีความเห็นร่วมกันว่า สังคมที่สมบูรณ์คือ สังคมที่ผู้คนในสังคมนั้นมีความสุข ชีวิตที่สมบูรณ์คือช่วงที่มีความสุข โลกที่สมบูรณ์คือโลกที่มีความสุข ศีลธรรมก็ดี กฎหมายก็ดี ศิลปก็ดี สติปัญญาหรือวิทยาการทั้งหมดก็ดี เป็นของมีค่าเพราะมันพาไปหาความสุขในตัวมันเองสิ่งเหล่านี้ไม่มีค่าอะไร

4.2 ลัทธิอสุขนิยม (Non-Hedonism)

พวกอสุขนิยม เห็นว่าความสุขไม่เป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์จะพึงแสวงหา แต่ไม่ได้ปฏิเสธว่าความสุขไม่ดี ความสุขดี แต่ไม่ใช่ดีที่สุดที่คนจะหมกมุ่นแสวงหาแต่เพียงอย่างเดียวตลอดเวลาในชีวิตของเขา สิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตของคนนั้นไม่ใช่ความสุข ลัทธิในกลุ่มนี้ถือว่า ความสุขมิใช่สิ่งที่ดีที่สุดของชีวิต มีสิ่งอื่นดีกว่าหรือมีค่ามากกว่าความสุข เช่น ความสงบของจิต และปัญญาความรู้ เป็นต้น ลัทธิในกลุ่มนี้มี 2 ลัทธิ คือลัทธิปัญญานิยมกับลัทธิวิมุตินิยม

4.2.1 ลัทธิปัญญานิยม

ลัทธินี้ถือว่า ปัญญา หรือความรู้ เป็นสิ่งที่ดีสูงสุด หรือเป็นสิ่งที่มีค่าในตัวเอง ความสุขเป็นเพียงวิถีที่จะนำไปสู่กิจกรรมทางปัญญาเท่านั้น ปัญญาหมายถึงความสามารถในการใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความจริง ปัญญาเป็นสิ่งที่แยกมนุษย์ออกจากสัตว์ ลัทธิปัญญานิยมมีทรรศนะขัดแย้งลัทธิสุขนิยมว่า ถ้าจุดหมายปลายทางของมนุษย์อยู่ที่ความสุขแล้ว มนุษย์ก็มีค่าเสมอสัตว์ เพราะความสุขนั้นสัตว์ก็แสวงหาและมีได้เช่นกัน แต่ความสามารถในการใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความจริงนั้น สัตว์ไม่สามารถจะมีได้ มนุษย์จึงแตกต่างจากสัตว์ด้วยเหตุนี้ นักคิดในกลุ่มนี้ เป็นนักปรัชญาที่ยึดถือปัญญาเป็นสิ่งดีที่สุดของมนุษย์ พวกปัญญานิยมที่ควรนำมากล่าวคือ โซเครตีส (Socrates : 469-399 ก่อน ค.ศ.) พลาโต (plato : 427-347 ก่อน ค.ศ.) และ อริสโตเติล (Aristotle : 384-322 ก่อน ค.ศ.) ทรรศนะของนักปรัชญา 3 คนนี้มีหลักพื้นฐานคล้ายกัน เพียงมีข้อแตกต่างกันใน

รายละเอียด แนวคิดของนักปรัชญากลุ่มนี้ก็คือ ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกย่อมมีลักษณะเฉพาะของมัน เป็นลักษณะที่ทำให้สิ่ง ๆ หนึ่งเป็นตัวของมันเองแยกออกได้จากสิ่งอื่น ลักษณะเฉพาะที่มีประจำอยู่ในแต่ละสิ่งนี้เราจะเรียกว่า สาระ ของสิ่งนั้น ๆ มีดต่างกับฆ้อนก็ตรงที่ว่า มีดใช้ตัดหรือเฉือน ส่วนค้อนใช้ทุบ ความคมจึงเป็นสาระของมีด เพราะมันทำให้มีดเป็นมีด และแยกมีดออกจากฆ้อน ภารกิจที่เฉพาะเจาะจงของมีดก็คือตัดหรือเฉือน มีดเล่มใดที่ทำภารกิจนี้ได้ดีเราก็ถือว่ามีดเล่มนั้นเป็นมีดโดยสมบูรณ์ ความคมจึงเป็นปัจจัยวัดความดีหรือความสมบูรณ์ของมีด ในกรณีที่เป็นคน นายประเสริฐเป็นนายแพทย์ทีมีความสามารถรักษาโรคได้ดีเป็นพิเศษ การรักษาโรคได้อย่างดีเป็นคุณลักษณะของนายประเสริฐ สาระ (Essence) ของเกลืออยู่ที่ความเค็ม สาระของน้ำตาลอยู่ที่ความหวาน สาระของมีดอยู่ที่ความคม สาระของสิ่งใดหมายถึงลักษณะเฉพาะหรือหน้าที่เฉพาะที่ทำให้สิ่งนั้นมีค่าแตกต่างจากสิ่งอื่น นักปรัชญากรีกโบราณ 3 ท่านที่กล่าวมา มีความเห็นร่วมกันว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกย่อมมีสาระหรือลักษณะเฉพาะของมัน สาระของสิ่งใดย่อมแสดงค่าของสิ่งนั้น ค่าของน้ำตาลอยู่ที่ความหวาน ค่าของเกลืออยู่ที่ความเค็ม ถ้าน้ำตาลก้อนใดไม่หวาน เกลือก้อนใดไม่เค็ม มันย่อมหมดค่าของความเป็นน้ำตาลหรือเกลือ ถ้ามีน้ำตาลอยู่ 2 ถุง ถุงแรกสีขาวสอาดแต่มีความหวานน้อย ถุงที่ 2 มีสีน้ำตาลคล้ำ แต่หวานจัด น้ำตาลถุงที่ 2 ย่อมมีค่าของความเป็นน้ำตาลมากกว่าถุงแรก เพราะภาระของน้ำตาลอยู่ที่ความหวานไม่ได้อยู่ที่ความขาว มีดเหล็กที่คมย่อมมีคุณค่าของความเป็นมีดมากกว่ามีดเงินที่สวยงามแต่ทื่อ เพราะสาระของมีดคือความคมใช้เชือดเฉือนได้ดี ไม่ใช่ความสวยงามซึ่งเป็นสาระของเครื่องประดับ

อะไรคือสาระของความเป็นคน

ชาวปัญญานิยม ถือว่าการจะวัดค่าของสิ่งใดต้องพิจารณาที่สาระของสิ่งนั้น สิ่งใดมีสาระของตนมากเท่าใดก็ย่อมมีค่ามากเท่านั้น น้ำตาลที่ดี ต้องมีรสหวานมาก หมอที่ดีต้องรักษาโรคเก่ง ถ้าเช่นนั้น คนที่ดีคือคนอย่างไร ต้องดูที่สาระของคน ว่าต่างจากสัตว์อย่างไร อะไรคือลักษณะเฉพาะของมนุษย์ สิ่งนั้นคือ ปัญญา โดยเฉพาะที่ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์คือ ความสามารถในการใช้เหตุผลเธอคิดหาความจริง ความสามารถนี้เราเรียกกันว่า ปัญญา บางครั้งน้ำตาลอาจมีสีคล้ำเหมือนทราย แต่ตราบเท่าที่สาระของมันคือความหวานยังมีอยู่ น้ำตาลก็ยังเป็นน้ำตาลไม่ใช่ทราย มนุษย์ก็มีการกินอาหารการสืบพันธุ์และการแสวงหาความสุขทางกายเหมือนกับสัตว์ แต่สิ่งที่ทำให้มนุษย์ยังคงเป็นมนุษย์มิใช่สัตว์คือ ปัญญา ดังนั้น ปัญญาจึงเป็นสาระของมนุษย์ เป็นเครื่องวัดค่าของคน คนยิ่งมีปัญญาความรู้มากขึ้นก็ย่อมมีค่าของความเป็นคนสูงขึ้น ดังนั้น สิ่งที่คนควรแสวงหาคือปัญญาความรู้ ไม่ใช่ความสุขสบาย ปัญญานิยมถือว่า ศักดิ์ศรีและค่าของมนุษย์อยู่ที่การมีปัญญาความรู้ เพราะปัญญาความรู้เป็นสาระของมนุษย์ คนที่ไม่สนใจใฝ่หาและเพิ่มพูนสาระของคน แต่ไปแสวงหาความสุขสบายเขากำลังเดินผิดทาง เหมือนน้ำตาลกำลังฟอกตัวเองให้ขาวแต่ไม่สนใจเพิ่มความหวาน เหมือนกับมีดที่พยายามทำด้ามของตนให้สวย แต่ไม่พยายามลับตัวเองให้คม น้ำตาลแม้จะขาวแค่ไหน ถ้าไม่หวานก็ไร้ค่าของน้ำตาล มีดแม้จะสวยงามสักเพียงใด ถ้าใช้ตัดเฉือนไม่ได้ก็ไร้ค่าของมีด คนแม้จะสุขสบายอิ่มเอมแค่ไหนถ้าขาดปัญญาความรู้ก็ไร้ค่าของความเป็นคน คนที่ไม่สนใจปัญญาความรู้แม้จะมีความสุขสบายเพียงใดก็เป็นเพียงสัตว์ที่สมบูรณ์ ยังไม่ใช่คนที่สมบูรณ์ ถ้าความสุขสบายเป็นจุดหมายของชีวิตมนุษย์ ค่าของมนุษย์ย่อมเท่ากับสัตว์ เพราะสัตว์ทุกตัวก็แสวงหาความสุขสบายให้แก่ตัวมันทั้งนั้น

อริสโตเติล กล่าวว่า เพียงแต่การดำรงชีวิตไม่ใช่ลักษณะของมนุษย์ เพราะสัตว์ พืช ก็เป็นเช่นนั้นได้ มนุษย์ สัตว์ พืช มีการกิน การเติบโต การขยายพันธุ์ เหมือนกันมนุษย์ และสัตว์ก็มีการรับรู้ทางประสาทสัมผัส การเคลื่อนไหว ความรู้สึกต้องการ เหมือนกับมนุษย์ มีลักษณะพิเศษต่างจากสัตว์ คือ มนุษย์มีปัญญา หมายถึง ความสามารถใช้เหตุผลแสวงหาความจริง มนุษย์เข้าใจเรื่องวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ มีความซาบซึ้งในศิลปะ แต่สัตว์ไม่มี

อริสโตเติล มีความเห็นคล้ายกับพลาโต แต่พลาโต ได้แบ่งวิญญาณ หรืออันที่จริงก็คือความรู้นั่นเอง ออกเป็น 3 ภาคคือ

1. ปัญญาภาคแรก เป็นภาคต่ำสุด คือ ปัญญาซึ่งทำให้มนุษย์รู้จักหิว รู้จักสืบพันธุ์ ปัญญาภาคนี้สัตว์ก็อาจมีเหมือนมนุษย์ได้

2. ปัญญาภาคที่ 2 เป็นภาคที่ทำให้มนุษย์รู้จักเกียรติยศ ชื่อเสียง มีความกล้าหาญ ไม่กลัวตาย เข้มแข็ง อดทน เป็นภาคที่เรียกว่า น้ำใจ

3. ปัญญาภาค 3 เป็นภาคสูงสุด เป็นปัญญาอย่างแท้จริง เป็นปัญญาขั้นที่ทำให้มนุษย์เข้าถึงความจริงได้ ปัญญาชนิดนี้จะพามนุษย์ไปพบสิ่งต่าง ๆ ได้ตามความต้องการ ทั้งอริสโตเติล และ พลาโต มีความเห็นเหมือนกันว่า ปัญญาเป็นลักษณะเฉพาะของมนุษย์ เป็นสิ่งที่มนุษย์แสวงหาอย่างแท้จริง เป็นสิ่งนำมนุษย์ไปสู่ความต้องการทุกอย่าง ปัญญานำมนุษย์ให้เข้าถึงสัธรรมได้ ทั้งอริสโตเติล และพลาโตเห็นว่า สัจธรรมไม่ใช่เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นแต่เป็นสิ่งที่มีอยู่โดยธรรมชาติ บุคคลจะสามารถค้นพบสัจธรรมได้ด้วยปัญญา ปรัชญากลุ่มนี้เห็นว่า “ความสุขไม่ใช่สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์แสวงหา เพราะถ้าความสุขดีที่สุดแล้วคนก็ไม่ต่างจากสัตว์ เพราะสัตว์ก็มีความสุขได้” ความสุขไม่เป็นสิ่งมีค่าในตัวของมันเอง แต่ถ้าคนไม่มีความสุข คนก็ยากที่จะทำอะไรด้วยปัญญาได้ ดังนั้น ความสุขจึงเป็นทางให้เกิดปัญญา แต่ไม่ใช่ทุกครั้ง เพราะบางครั้งเมื่อคนมีความสุขก็ยิ่งทำให้คนห่างไกลจากปัญญามากขึ้น ความสุขจึงไม่ใช่สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ โซเครตีสย้ำเสมอว่า “ปัญญาคืออำนาจ ปัญญาคือธรรม (Knowledge is Virtue) ไม่มีใครเป็นคนดีได้โดยปราศจากความรู้ ชีวิตที่ใช้ปัญญาแสวงหาสัจธรรม ไม่ใช่ชีวิตที่ฟุ่มเฟือย หรูหราหาความสุขทางโลกีย์

โซเครตีส (Socrates : 469-399 ก่อน ค.ศ.)

โซเครตีส เป็นนักคิดคนสำคัญที่ได้ให้รากฐานแก่ปรัชญาสำนักนี้ ในสมัยที่เขามีชีวิตอยู่ในกรุงเอเธนส์ในศตวรรษที่ 5 ก่อน ค.ศ. นั้น ชาวกรีกอยู่ในสภาพของความสับสนทางความคิด นักปรัชญากรีกกลุ่มโซฟิสท์สอนว่า ไม่มีอะไรเป็นจริงเป็นเท็จ ไม่มีอะไรถูกอะไรผิด ทุกอย่างอยู่ที่แต่ละคน ใครชอบอะไรก็ถูก ก็ดีสำหรับคนนั้น คนที่ไม่ชอบก็ว่าผิดหรือไม่ยุติธรรม มนุษย์ไม่ต้องใฝ่แสวงหาว่าอะไรถูกอะไรผิดเพราะมันไม่มี สิ่งที่ควรแสวงหาคือความสุข อำนาจ เงิน และเกียรติยศชื่อเสียง นี่คือความสับสนทั้งทางปัญญาและทางจริยธรรมที่เกิดขึ้น โซเครตีสเห็นว่า จะปล่อยให้ดำเนินอย่างนี้ต่อไปไม่ได้ เพราะจะเป็นภัยต่อรากฐานของรัฐ และของวัฒนธรรม มูลเหตุที่ก่อให้เกิดความปั่นป่วนก็คือความสงสัยชาวเอเธนส์ไม่รู้ว่าจะเชื่ออะไร ที่ถูกก็กลายเป็นผิด ที่ผิดก็กลายเป็นถูก ความเห็นในเรื่องต่าง ๆ ก็ขัดแย้งกันไม่เป็นที่ยุติได้ จึงก่อให้เกิดเอกัตวาท คือตนนี้แหละถูก โซเครตีส พยายามเรียกร้องให้มนุษย์หันเข้าสู่ความจริง เพราะเชื่ออย่างแน่นแฟ้นว่า ปัญญาคืออำนาจ ย่อมพา

มนุษย์เข้าสู่สัจจะได้ แม้ขณะนี้เรายังไม่ทราบว่าอะไรแน่ที่เป็นจริง ก็มิได้หมายความว่า ความจริงนั้นมิได้มีอยู่ เพียงแต่ว่าเข้ายังไม่ถึงเท่านั้น โซเครตีสปรารถนาจะปลุกให้มนุษย์ตื่นจากอวิชชา เพื่อศึกษาค้นคว้าหาความหมายแห่งชิวิต และสืบสาวหาสิ่งอันเป็นสัจธรรมและคุณธรรม เพื่อจะได้ยึดถือเป็นหลักในการดำรงชีวิตต่อไป คนมิใช่เครื่องวัดทุกสิ่ง สิ่งที่ให้ความสุขแก่เราไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และสิ่งที่ให้ความทุกข์ก็ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งที่เลวเสมอไป ร่างกายและความพอใจของร่างกายมิใช่เครื่องวัดความจริงและความดี กายเป็นสิ่งแตกดับ มันจะวัดความจริงอันเป็นนิรันดรได้อย่างไร จิตอันเป็นอมตะพร้อมกับอำนาจแห่งเหตุผลเท่านั้นที่จะวัดความจริงได้ กิจกรรมที่มนุษย์ควรจะสนใจมิใช่กิจกรรมทางกายแต่เป็นกิจกรรมทางจิต คือ การใช้ปัญญาไตร่ตรอง เพื่อว่าเมื่อตายไปแล้วจิตจะได้เข้าสู่โลกแห่งความจริง หลักจริยธรรมที่โซเครตีสย้ำมากคือ “วิชาคือธรรม” (Knowledge is virtue) ไม่มีใครเป็นคนดีได้โดยปราศจากความรู้ ความรู้ในที่นี้หมายถึงความรู้เกี่ยวกับการดำรงชีวิต เกี่ยวกับความดีความชั่ว ไม่มีใครทำชั่วโดยตั้งใจ คือทำชั่วไดยที่รู้ว่า ชั่ว ข้อนี้มีผู้แย้งกันมาก เพราะคนส่วนใหญ่คิดว่า บางครั้งทั้ง ๆ ที่เรารู้ว่านี่ชั่ว แต่ก็ทำเพราะห้ามใจไม่ได้ โซเครตีสคิดว่า นี่เป็นความเข้าใจผิด ในขณะที่มนุษย์ลงมือกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น เขาต้องนึกว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับเขา แต่ความลุ่มหลงและอารมณ์อาจทำให้เขาเข้าใจผิดได้ ความชั่วเป็นของอวิชชาและอารมณ์ โซเครตีส จึงสอนให้มนุษย์พิจารณาตัวเองเสมอ ดังที่ได้กล่าวไว้ว่า“ ชีวิตที่มิได้รับการสำรวจไม่คุ้มที่จะอยู่” (An unexamined life is not worth 1iving) ชีวิตที่ประเสริฐตามทรรศนะของโซเครตีสคือ ชีวิตที่ใช้ปัญญาแสวงหาสัจธรรมและคุณธรรม ชีวิตส่วนตัวของโซเครตีสกับหลักจริยธรรมของเขาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน วิถีชีวิตของเขาดำเนินไปตามแบบที่เขาสอนทุกประการ

โซเครตีส นักปรัชญากรีก เป็นชาวกรีกตัวอย่างที่มีคุณธรรมครบทั้ง 5 อย่าง ตามที่ชาวกรีกยกย่องกันในสมัยนั้น คือ ความรู้ ความกล้าหาญ การรู้จักประมาณ ความยุติธรรม และ ความกตัญญูบุคคลใดมีคุณธรรมครบทั้ง 5 อย่างนี้ถือว่า เป็นคนดี โซเครตีสจึงเป็นคนดีในสายตาของชาวกรีกสมัยนั้น โซเครตีสเชื่อว่า คนทุกคนต้องการทำความดี แต่ที่เขาทำความชั่วเพราะเขาไม่รู้ โซเครตีสกล่าวว่า “ไม่มีผู้ใดทำผิดโดยสมัครใจ” กล่าวคือ เขาเชื่อว่า คนทุกคนมีแนวโน้มที่จะทำความดี แต่เขาขาดความรู้ คือไม่รู้ว่า อะไรดี อะไรไม่ดี ความรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญ ความรู้ในที่นี้ หมายถึง รู้ตัวเอง (Know yourself) สิ่งที่มนุษย์ต้องการ คือการรู้จักตัวเองในฐานะที่เป็นมนุษย์ ถ้าเราเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์อย่างแท้จริง เราก็จะเข้าใจดีว่า ในฐานะที่เป็นมนุษย์เราควรทำอย่างไร คนที่มีคุณธรรมจึงหมายถึงคนที่มีความรู้ โซเครตีสมีทรรศนะเกี่ยวกับมนุษย์ว่า “...มนุษย์คือ วิญญาณที่ถูกกักขังอยู่ในร่างกาย เมื่อตายลงวิญญาณจึงถูกปลดปล่อยให้เป็นอิสระ... แต่ชะตากรรมของวิญญาณจะขึ้นอยู่กับว่า มันสามารถรักษาตัวเองให้บริสุทธิ์จากความแปดเปื้อนทางกายได้มากน้อยเพียงไร ความแปดเปื้อนดังกล่าวเกิดจากอิทธิพลของกิเลสทางกาย และคนฉลาดจะพยายามทำให้ตัวเองเป็นอิสระจากสิ่งเหล่านี้...” เขาจะมองชีวิตว่าเป็นการตระเตรียมเพื่อจะพบกับความตาย ความรู้ที่เขาต้องการจึงเป็นความรู้เกี่ยวกับความเป็นอมตะ โซเครตีสพยายามสอนมิให้ประชาชนหลงใหลอยู่กับความสุขทางกาย ตัวเขาเองดำเนินชีวิตอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่สนใจต่อเกียรติยศ ชื่อเสียง ทรัพย์สมบัติ เพราะสิ่งเหล่านี้มีแต่จะฉุดให้วิญญาณเกลือกกลั้วอยู่กับกิเลส ตัณหา มนุษย์จึง

ควรหลีกเลี่ยงความสุขทางกาย และหันมาปฏิบัติกิจกรรมแห่งวิญญาณ นั่นคือ การใช้ปัญญาไตร่ตรอง เพื่อค้นหาสัจธรรม เพื่อที่จะ ได้ยึดเป็นหลักในการดำรงชีวิต และเมื่อตายลงวิญญาณจะได้เข้าสู่โลกแห่งความจริง

พลาโตพลาโต (plato **: 427-347** ก่อน ค.ศ.)

พลาโต เห็นด้วยกับโซเครตีสว่า คุณธรรมจะต้องมีความรู้เป็นพื้นฐาน และความรู้เกี่ยวกับความดีพลาโตว่า มีโลกอีกโลกหนึ่ง คือโลกของแบบ (World of Form) สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในโลกของแบบมีความเป็นจริงกว่า สิ่งที่อยู่ในโลกแห่งผัสสะ (World of Senses) หรือโลกที่เราอาศัยอยู่นี้เป็นแบบและต้นกำเนิดของทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในโลกแห่งผัสสะ สิ่งที่อยู่ในโลกของแบบเท่านั้นที่เป็นวัตถุของความรู้ในส่วนย่อย มีแบบของความกล้าหาญ ความยุติธรรมและคุณธรรมอื่น ๆ ถ้าบุคคลใดสามารถบรรลุถึงความรู้เหล่านี้ เขาก็จะเป็นคนกล้าหาญ ยุติธรรม รู้จักควบคุมตนเอง และถ้าเขาดำเนินต่อไปจนถึงแบบแห่งความดี เขาจะเป็นผู้มีคุณธรรมในทุก ๆ ด้าน อีกทั้งรู้วิธีที่จะนำบุคคลอื่น ๆ ไปสู่คุณธรรม พลาโตเชื่อว่า คนที่มีคุณธรรมเท่านั้นที่จะมีความสุข เพราะวิญญาณของเขาอยู่ในสภาพที่สามารถสัมผัสกับความสุขได้ ความสุขในที่นี้มิได้หมายถึงความสุขทางกาย พลาโตเห็นด้วยกับโซเครตีสว่า ความสุขทางกายเป็นของต่ำ มนุษย์ควรหลีกเลี่ยงหรือเกี่ยวข้องให้น้อยที่สุด แต่ความสุขที่สูงส่งคือความสุขทางวิญญาณ มนุษย์จะรู้จักความสุขชนิดนี้ได้ก็ต่อเมื่อวิญญาณสัมผัสกับโลกแห่งความจริง ซึ่งอยู่เป็นอิสระจากโลกแห่งผัสสะ อันหมายถึง โลกของแบบนั่นเอง เรื่องที่เกี่ยวกับความสุข พลาโตมีทรรศนะว่า ความสุขบางอย่างเป็นสิ่งดี แต่ไม่เห็นด้วยกับสุขนิยมที่ว่า ความสุขทุกอย่างเป็นสิ่งดี พลาโตเห็นว่า ความสุขบางอย่างดี บางอย่างเลว และไม่เหมาะสำหรับชีวิตที่ดี เขาแบ่งความสุขออกเป็น 2 อย่าง คือ ความสุขทางกาย กับความสุขทางใจ ความสุขทางกายเป็นความสุขทางประสาทสัมผัส ร่างกายเป็นผู้เสียความสุขนี้ เช่น ความสุขที่ได้จากการกินการดื่ม เป็นต้น ส่วนความสุขทางใจเป็นความสุขที่เกิดขึ้นเมื่อวิญญาณเป็นอิสระจากกิเลสตัณหาทางร่างกาย อย่างไรก็ดี ในทรรศนะของพลาโต ความสุขมิใช่สิ่งที่ดีที่สุด หรือมีค่าสูงสุด มันเป็นเพียงเครื่องดื่มที่ทำให้เราสัมผัสกับโลกแห่งความเป็นจริงได้ง่ายขึ้น ความสุขเป็นสภาพที่เปลี่ยนแปลง ไม่คงที่ สิ่งที่มีค่าสูงสุดจะต้อง เป็นสิ่งที่คงที่ หรือไม่เปลี่ยนแปลง ด้วยเหตุนี้ความสุขจึงมิใช่สิ่งที่มีค่าสูงสุด วิญญาณของมนุษย์มี 3 ภาค ภาคต่ำที่สุด ทำให้มนุษย์รู้จักอยาก หิว สืบพันธุ์ และอื่น ๆ ที่พืชและสัตว์ก็ทำได้ ภาคที่ถัดมาทำให้มนุษย์รู้จักรักเกียรติยศชื่อเสียงและรู้จักชื่นชมความกล้าหาญ ภาคที่สูงสุดเรียกว่า ภาคปัญญา เป็นตัวที่ทำให้มนุษย์แสวงหาและเข้าถึงความจริงได้ ทั้งพลาโตและอริสโตเติลเห็นว่า ปัญญาเป็นลักษณะเฉพาะของมนุษย์ มันทำให้มนุษย์หยั่งเห็นสัจธรรมได้ สัจธรรมนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวมันเองเป็นนิรันดร มนุษย์มิได้สร้างสัจธรรมขึ้น แต่มนุษย์ก็มีปัญญาที่จะเข้าถึงมันได้ สัจธรรมนี้เป็นนามธรรม ดังนั้น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ซึ่งเป็นรูปธรรม รู้จักมันไม่ได้ จะรู้จักได้ก็แต่โดยกิจกรรมทางปัญญาซึ่งเป็นกิจกรรมที่มนุษย์กระทำขึ้นเท่านั้น ปัญญานำมาซึ่งความรู้ และความรู้บางอย่างมนุษย์ได้นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์เพื่อนำความสุขสบายมาสู่มนุษย์ แต่ความสุขสบายมิใช่สิ่งดีที่สุดที่มนุษย์ควรแสวงหา เพราะความสุขสบายเป็นเพียงสิ่งที่มนุษย์มีร่วมกับสัตว์ มิใช่สิ่งเฉพาะของมนุษย์ ถ้าความสุขสบายเป็นจุดหมายปลายทางของมนุษย์ ค่าของมนุษย์ก็เสมอเพียงสัตว์ ชีวิตของคนที่ปราศจากกิจกรรมทางปัญญา แม้จะมีความสุขเต็มเปี่ยมก็เป็นเพียงช่วงของสัตว์ที่อิ่มเอม เขาเป็นสัตว์ที่สมบูรณ์ แต่ยังมิได้เป็นคนที่สมบูรณ์ แพทย์ที่สมบูรณ์ คือแพทย์ที่ได้ปฏิบัติภารกิจเฉพาะคือ การรักษาโรคได้ผลดี ฉันใด คนที่สมบูรณ์ก็คือ

คนที่ได้ปฏิบัติภารกิจเฉพาะคือกิจกรรมทางปัญญาได้ดี ฉันนั้น พลาโตกล่าวว่า "คุณธรรมเป็นความดีสูงสุด" รัฐมีหน้าที่ส่งเสริมปลูกฝังคุณธรรมและความสุขให้ประชาราษฎร แต่ผู้ทำหน้าที่ของรัฐจะต้องมีคุณธรรมก่อน นั่นคือจะต้องมีความดีอยู่ในตน จึงจะเป็นเหตุให้ประชาราษฎรมีความดีด้วย อุตมรัฐคือ รัฐที่สมบูรณ์ตามอุดมคติได้ จะต้องมีนักปกครองที่เป็นนักปรัชญาเมธี รัฐนั้นจึงจะสมบูรณ์ และความผาสุกจึงจะเกิดมีได้

อริสโตเติล (Aristotle : 384-322 ก่อน ค.ศ.)

เราเรียกว่า แพทย์ เพราะมีภารกิจรักษาโรค ภารกิจนี้เป็นสาระของแพทย์ ถ้าปฏิบัติภารกิจนี้ได้ดีความเป็นแพทย์ของเขาก็สมบูรณ์ เราตัดสินว่าแพทย์คนหนึ่งเป็นแพทย์ที่ดีกว่าอีกคนหนึ่งก็ตรงที่ว่า คนแรกรักษาโรคได้เก่งกล้า เขาเป็นแพทย์ที่สมบูรณ์กว่าอีกคนหนึ่ง ถ้าแพทย์คนนั้นได้รับอุบัติเหตุพิการทั้งร่างกายและสมองไม่สามารถรักษาโรคได้อีก ชีวิตแพทย์ของเขาก็สิ้นสุดลง แม้ว่าเขาจะดำรงชีวิตในฐานะอื่นได้ แต่เขาก็มิได้เป็นแพทย์อีกต่อไป เพราะภาระของความเป็นแพทย์ได้หมดสิ้นลงแล้ว สิ่งประเสริฐสำหรับแพทย์คือ ความสามารถในการรักษาโรค สิ่งประเสริฐสำหรับมีดคือ ความคม ดังนั้น ถ้าเราต้องการทราบว่า อะไรคือสิ่งประเสริฐสำหรับมนุษย์ เราก็ต้องพิจารณาว่า คนในฐานะที่เป็นคนมิใช่ในฐานะที่เป็นแพทย์หรือช่างไม้ มีภารกิจใดที่เป็นลักษณะของมนุษย์ หรือนัยหนึ่ง อะไรเป็นสาระของคนในฐานะที่เป็นคน ต่างจากชีวิตแบบอื่นในโลก อริสโตเติลตอบว่า เพียงแต่การดำรงชีวิตอยู่ไม่ใช่ลักษณะเฉพาะของมนุษย์ เราพบสิ่งนี้แม้แต่ในอาณาจักรของพืช แต่สิ่งที่เราต้องการคือ ลักษณะเฉพาะของคน ฉะนั้น ชีวิตที่มีแต่เพียงการกินอาหารและเติบโต จึงมิใช่ลักษณะที่เราต้องการ ขั้นที่สูงกว่านี้คือ ชีวิตที่มีการรับรู้ทางประสาทสัมผัสได้ แม้แต่ ม้า วัว และสัตว์อื่น ๆ ก็ทำได้เหมือนกัน ดังนั้น ก็เหลือแต่ชีวิตที่มีปัญญาเป็นธรรมชาติ ความเห็นของอริสโตเติลว่า ทั้งคน ทั้งสัตว์ และพืชมีสิ่งที่หมือนกันอยู่ 3 อย่างด้วยกันคือ มีการกินอาหาร การเติบโตและการสืบพันธุ์ เป็นลักษณะร่วมของสิ่งมีชีวิต แต่มีลักษณะเฉพาะบางอย่างคือ การมีประสาทสัมผัสรับรู้ การเคลื่อนไหว การมีความรู้สึกต้องการ มีความอยาก เหล่านี้เป็นลักษณะที่พืชไม่มี แต่สัตว์และมนุษย์มีร่วมกัน แต่นี้ก็มิใช่ลักษณะเฉพาะของมนุษย์ คุณสมบัติที่แยกมนุษย์ออกจากสัตว์ และทำให้มนุษย์มีความเป็นตัวของตัวเองก็คือ ปัญญา ปัญญาในที่นี้หมายถึงความสามารถในการใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความจริง แม้ว่าสัตว์จะเรียนรู้อะไรบางอย่างได้โดยสัญชาตญาณ แต่การเรียนรู้ของสัตว์กับมนุษย์แตกต่างกันมาก ความแตกต่างนี้มิใช่ความแตกต่างทางปริมาณ คือมนุษย์มีมาก สัตว์มีน้อย แต่เป็นความแตกต่างทางคุณภาพ การเรียนรู้ของมนุษย์เป็นคนละประเภทกับการเรียนรู้ของสัตว์ มนุษย์สามารถเข้าใจคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ รู้จักรสของศิลปะ มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี สิ่งเหล่านี้สัตว์ไม่มี เพราะสัตว์ไม่มีปัญญา และเหตุผลที่จะเข้าใจสิ่งเหล่านี้ อริสโตเติลไม่เห็นด้วยกับพลาโตในเรื่องทรรศนะเกี่ยวกับความดี ทรรศนะของพลาโตว่า การที่สิ่งหนึ่งดีก็เพราะมันได้รับความดีมาจากแบบแห่งความดี ซึ่งอยู่เป็นอิสระจากโลกนี้ แต่อริสโตเติลมีความเห็นว่า แต่ละสิ่งมีความดีอยู่ในตัวมันเอง เช่น มีดเล่มหนึ่งอาจดีในแง่ใช้ตัดเนยแต่ใช้เหลาดินสอไม่ได้ ส่วนอีกเล่มหนึ่งดีในแง่ใช้เหลาดินสอ แต่ไม่เหมาะสำหรับใช้ตัดเนย ความดีอยู่ในตัวของสิ่งแต่ละสิ่ง มิได้อยู่ในอีกโลกหนึ่งต่างหาก อริสโตเติลเห็นว่า เป็นการยากที่แบบแห่งความดีเพียงอย่างเดียวจะสามารถครอบคลุมดีได้ทั้งหมด สิ่งต่าง ๆ ที่บุคคลหนึ่งเห็นว่ามันดี เพราะเขามีจุดหมายอยู่ที่มัน เช่น ยาเป็นสิ่งที่ดีสำหรับผู้ป่วย แต่ไม่มีความหมายสำหรับผู้ที่มีสุขภาพดี อริสโตเติลคิดว่า เราต้องการสิ่งหนึ่งเพื่อสิ่งหนึ่ง

และเพื่อสิ่งอื่น ๆ อีกเรื่อยไป ในที่สุดจะไปหยุดอยู่ที่ความสุข สิ่ง ๆ หนึ่งเป็นวิถีไปสู่จุดหมาย แต่ความสุขมิได้เป็นวิถีไปสู่สิ่งใด มันจึงเป็นสิ่งดีสุดท้าย (Final Good) หรือจุดหมายสุดท้าย (Final End)

อริสโตเติล แบ่งวิญญาณออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่มีเหตุผล กับ ส่วนที่ไร้เหตุผล ส่วนที่ไร้เหตุผลแบ่งเป็นวิญญาณพืช และ วิญญาณสัตว์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเจริญเติบโต และการรับรู้ ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นผลจากกิจกรรมที่ทั้งมนุษย์และสัตว์มีร่วมกัน แต่มนุษย์ก็ต่างจากสัตว์ในแง่ที่ว่ามนุษย์มีกิจกรรมทางปัญญา อันเป็นกิจกรรมของวิญญาณ ส่วนที่มีเหตุผลและกิจกรรมทางปัญญามีความเกี่ยวเนื่องกับคุณธรรม (Virtue)

อริสโตเติลถือว่า ความสุขเป็นสิ่งที่มนุษย์ปรารถนา แต่ความสุขที่ถือว่าเป็นสิ่งดีสุดท้าย หรือจุดหมายสุดท้ายต้องเป็นความสุขที่เป็นผลจากกิจกรรมทางปัญญา เป็นความสุขที่สัตว์และพืชมีไม่ได้ เพราะสัตว์และพืชไม่มีความสามารถในการประกอบกิจกรรมทางปัญญา ความสุขในทรรศนะของอริสโตเติล มี 2 ระดับ คือ ระดับที่เกิดจากกิจกรรมทางปัญญา กับระดับการรับรู้ ที่เขาเรียกความสุขระดับการรับรู้ เช่น การรับรู้ในรสอาหาร เรียกความพอใจทางประสาทสัมผัส ฯลฯ ว่า ความเพลิดเพลิน (Pleasure) และเรียกความสุขที่เกิดจากกิจกรรมทางปัญญาว่า ความสุข (Happiness) ความสุขทั้งสองระดับดังกล่าวจึงแตกต่างกันทางคุณภาพ ความสุขที่เกิดจากปัญญาเป็นความสุขสูงสุด เป็นจุดหมายในตัวเอง เป็นผลจากการปฏิบัติคุณธรรมของบุคคล ความสุขจึงมีความสัมพันธ์กับคุณธรรมในแง่ที่ว่า เป็นผลจากวิญญาณส่วนที่มีเหตุผล อันเป็นกิจกรรมทางปัญญา ดังนั้น ความสุขที่ถือว่าเป็นสิ่งสุดท้ายและเป็นสิ่งที่มนุษย์พึงแสวงหา ต้องเป็นความสุขที่เรียกว่า Happiness อันเป็นผลมาจากปัญญา หรือ เหตุผล ไมใช่ความสุขระดับการรับรู้ หรือความสุขทางประสาทสัมผัสที่เรียกว่า Pleasure

ลัทธิปัญญานิยมมีทรรศนะที่แตกต่างไปจากสุขนิยม คือเชื่อว่า มีโลกอีกโลกหนึ่งที่เป็นอิสระจากโลกที่เราเห็นได้ สัมผัสได้ โลกดังกล่าวเป็น โลกนามธรรม มีความเป็นจริงอันนิรันดรโดยตัวของมันเอง ถ้าวิญญาณของมนุษย์บริสุทธิ์ ไม่เกลือกกลั้วอยู่กับความสุขทางกาย จะสามารถรู้จักโลกดังกล่าวได้ และเชื่อว่า วิญญาณของมนุษย์เป็นอมตะ เมื่อวิญญาณไม่แตกดับเหมือนร่างกาย จึงไม่สอนให้มนุษย์หมกมุ่นอยู่กับความสุขทางกาย แต่สอนให้ประกอบกิจกรรมทางปัญญา เพื่อว่าเมื่อตายลงวิญญาณจะได้เข้าถึงโลกนามธรรมดังกล่าว ดังนั้น ในทรรศนะของปัญญานิยม ความสุข มิได้มีค่าในตัวเอง ค่าของมันอยู่ที่ว่า ถ้าปราศจากมันเสียแล้วก็เป็นการยากที่มนุษย์จะปฏิบัติกิจกรรมทางปัญญาได้ มันมีความดีเพียงว่า มันเอื้ออำนวยให้สิ่งอีกสิ่งหนึ่งที่ดีกว่าเกิดขึ้น ความสุขจึงมิได้เป็นสิ่งดีสูงสุด ดังจะเห็นได้ว่า นักคิดฝ่ายปัญญานิยม เช่น โซเครตีส และพลาโต ให้ความสำคัญกับความสุขน้อยมาก และมองสิ่งที่เป็นความสุขอย่างเหยียดหยาม เพราะถือว่าเป็นตัวล่อให้มนุษย์เหินห่างจากการใช้ปัญญา ส่วนอริสโตเติลให้ความสำคัญกับความสุขบ้าง เพราะถ้าปราศจากความสุขเป็นพื้นฐานแล้วก็เป็นการยากที่กิจกรรมทางปัญญาจะดำเนินไปอย่างราบรื่น ตามทฤษฎีนี้ความรู้มีค่าในตัวมันเอง ไม่เหมือนสุขนิยมซึ่งถือว่า ความรู้มีค่าเป็นเพียงอุปกรณ์ที่จะนำความสุขมาให้แก่มนุษย์ สำหรับชาวปัญญานิยม ความรู้มี 2 อย่าง อย่างแรกเป็นความรู้เกี่ยวกับความจริงของโลกภายนอก เช่น ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ความรู้อย่างนี้ช่วยให้มนุษย์มีความสุขสำราญมากขึ้น เป็นความรู้ที่ช่วยร่างกายของมนุษย์ให้ได้เสพความพึงพอใจมากขึ้น มันให้อาหารแก่ร่างกาย แต่มิใช่ความรู้ที่ให้อาหารแก่วิญญาณ ความรู้อย่างหลังเป็นความรู้บริสุทธิ์ หรือความรู้เพื่อความรู้มันเป็นอาหารของจิต เหมือนกับที่ความสุขสบายเป็นอาหารของกาย มันเป็นสิ่งที่ทำให้คนเป็นคนโดยสมบูรณ์ ความรู้

อย่างแรกทำให้ความสุขของมนุษย์มีได้มากกว่าสัตว์ แต่ความรู้อย่างหลังทำให้มนุษย์แยกออกได้จากสัตว์ เพราะมนุษย์เท่านั้นที่ลิ้มรสความรู้อย่างนี้ได้

ตามทรรศนะของปัญญานิยม โลกที่เรารู้จักด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 เป็นโลกหนึ่ง และยังมีโลกนามธรรมซึ่งเป็นโลกอันสมบูรณ์แบบอยู่ด้วย โลกนามธรรมนี้ แม้จะจับต้องไม่ได้แต่มันก็มีอยู่เป็นอิสระจากโลกของวัตถุ มันมีความเป็นจริงอันนิรันดรโดยตัวของมันเอง มนุษย์มีวิญญาณซึ่งเป็นอิสระจากร่างกาย และวิญญาณนั่นเองที่จะรู้จักโลกนามธรรมได้ ถ้ามนุษย์ยึดมั่นอยู่กับปัญญามากกว่าความสุข ปัญญามีอำนาจที่จะพาเราเข้าถึงโลกแห่งความจริงอันนี้ได้

4.2.2 ลัทธิวิมุตินิยม

วิมุตินิยม มีทรรศนะว่า ความต้องการประการแรกที่สุดของมนุษย์คือ ความต้องการหลุดพ้นจากความทุกข์ และขั้นต่อมาคือ ความต้องการมีความสุขยิ่งขึ้น ไม่มีใครที่มีความทุกข์แล้วไม่อยากพ้นจากความทุกข์นั้น แต่พอจะมีบางคนเมื่ออยู่ในสภาพปกติ ไม่มีความทุกข์แล้ว ไม่ดิ้นรนหาความสุขใส่ตัวต่อไป วิมุตินิยมจึงถือว่า การหลุดพ้นจากความทุกข์มีค่ามากกว่าการมีความสุข ทำอย่างไรเราจึงจะหลุดพ้นจากกวามทุกข์ได้ ก่อนอื่นต้องทราบว่า อะไรเป็นต้นเหตุของความทุกข์ แล้วแก้ที่ต้นเหตุ วิมุตินิยมถือว่า ต้นเหตุของความทุกข์ คือ ความไม่สมอยาก เกิดความอยากแล้ว ไม่ได้สมอยาก เช่น อยากกิน อยากได้ แต่ไม่ได้สมอยาก ไม่ได้สิ่งที่หวัง ไม่ได้สิ่งที่ต้องการ

วิมุตินิยม ปฏิเสธความสุข เห็นว่า ความสุขมิใช่สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชีวิต เห็นว่า ความสงบของจิตและการหลุดพ้นจากความต้องการเป็นสิ่งดีที่สุด ความหลุดพ้นในที่นี้หมายถึง ความที่จิตพ้นจากความต้องการ จิตสะอาดปราศจากกิเลสทั้งหลาย ลัทธิวิมุตนิยมมีทรรศนะว่า สิ่งที่มนุษย์ควรแสวงหาคือ ความสงบของจิตที่ปราศจากทั้งความสุขและความทุกข์ ความสงบของจิตจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการระงับความอยากหรือกิเลส เมื่อไม่หวังอยากได้อะไรก็ ไม่มีโอกาสเป็นสุขเพราะสมหวัง หรือเป็นทุกข์เพราะผิดหวัง ลัทธินี้ถือว่า ต้นเหตุของความทุกข์คือ การเกิดความอยากแล้วไม่สมอยาก ความไม่สมอยากนี่แหละคือความทุกข์ วิธีป้องกันความทุกข์หรือ ป้องกันอย่าให้ความไม่สมอยากเกิดขึ้น เมื่อปราศจากความไม่สมอยากหรือความไม่สมหวังก็ย่อมปราศจากทุกข์ การป้องกันไม่ให้เกิดความไม่สมอยากทำได้ 2 วิธี คือ ดิ้นรนแสวงหาสิ่งที่ตนอยากได้มาสนองความอยากให้ครบถ้วนกับความอยากของตน วิธีที่ 2 ค่อยขจัดความอยากให้หมดไป หรือลดให้เหลือน้อยที่สุด ยิ่งมีความอยากน้อยเท่าไรโอกาสที่จะไม่สมอยากก็น้อยลงเท่านั้น ถ้าไม่มีความอยากเลยก็ไม่มีความทุกข์เลย

วิธีแรกทำได้ยากกว่าและเสี่ยงกว่าวิธีที่สอง เพราะวิธีแรกนั้น เราต้องแย่งชิงกับคนอื่น เนื่องจากสิ่งที่เราอยากได้นั้นคนอื่น ๆ ก็อยากได้เช่นกัน และสิ่งที่ทุกคนอยากได้มีจำนวนจำกัด ถ้าคนหนึ่งได้ไปจะมีคนหนึ่งที่ไม่ได้ อีกประการหนึ่งสิ่งต่าง ๆ ย่อมเสื่อมสลาย แปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลา สิ่งที่เราได้มาย่อมไม่สามารถคงอยู่ได้ตลอดไปตามที่เราต้องการ ดังนั้นเราจึงต้องเสี่ยงกับความทุกข์จากการสูญเสียสิ่งที่เราได้มาเรื่อยไป นอกจากนี้สิ่งที่เราต้องการมาสนองความสมอยาก ยังเป็นการเสพติด และกระตุ้นให้เกิดความอยากเพิ่มมากขึ้นไปไม่มีที่สิ้นสุด ทำให้เราต้องดิ้นรนแย่งชิงสิ่งต่าง ๆ มาสนองความอยากของเราไม่รู้จักจบสิ้น

ลัทธิวิมุตินิยมเปรียบเทียบความสุขกับความทุกข์ว่า เป็นเสมือนด้าน 2 ด้านของเหรียญเดียวกัน ต้องมาควบคู่กันเสมอ แยกจากกันไม่ได้ ถ้าท่านต้องการได้ความสุขท่านก็จะได้ความทุกข์ตามมาด้วย เมื่อสุขกับทุกข์เป็นของคู่กัน คนเราจึงไม่ควรแสวงหาความสุขเพราะจะทำให้เกิดความทุกข์ตามมา สิ่งที่เราควรแสวงหา คือ ความสงบของจิตที่ปราศจากทั้งความสุขและความทุกข์ ลัทธินี้จึงถือว่า ความสงบของจิตด้วยการหลุดพ้นจากความต้องการเป็นสิ่งที่มีค่าสูงสุดของมนุษย์วิมุตินิยมคือทรรศนะที่ถือว่า ความสงบของจิตเป็นสิ่งที่มีค่าที่สุดในชีวิต คนเราเกิดมาควรแสวงหาความสงบของจิตวิญญาณภายในมากกว่าแสวงหาความสุขจากวัตถุภายนอก เพราะจิตสำคัญกว่ากาย และความสุขที่แท้จริงมีไม่ได้

ปรัชญากลุ่มวิมุตินิยมถือว่า ความสงบใจดีกว่าความสุขที่เกิดจากการได้สนองความอยากความพอใจของมนุษย์นั้นถูกกำหนดโดยปัจจัย 2 ประการ คือ สิ่งที่เรามี และสิ่งที่เราต้องการ

$$\text{ความพอใจ} = \frac{\text{สิ่งที่เรามี}}{\text{สิ่งที่เราต้องการ}}$$

ถ้าเศษกับส่วนเท่ากัน คือ สิ่งที่เรามีกับสิ่งที่เราต้องการเท่ากัน เราก็มีความพอใจเต็มที่ แต่เมื่อใดที่ความต้องการของเรามากขึ้น แต่สิ่งที่เรามียังเท่าเดิม เมื่อนั้นความทุกข์ก็จะเกิดขึ้น วิธีหาความพอใจมีได้ 2 วิธีคือ วิธีแรกพยายามขวนขวายให้สิ่งที่เรามีเพิ่มปริมาณขึ้น วิธีที่ 2 คือ ลดสิ่งที่เราต้องการลง วิธีแรกค่อนข้างยาก และไม่แน่ว่าจะได้เสมอไป เพราะสิ่งทั้งหลายไม่อยู่ในอำนาจของเรา วิธีหลังแน่นอนกว่า เพราะอยู่ในอำนาจของเราเต็มที่ การเพิ่มพิเศษทำได้ยากกว่าการลดส่วน ยิ่งเราลดส่วนลงเท่าไร ผลลัพธ์คือความพอใจจะยิ่งมากขึ้นเท่านั้น ยิ่งความต้องการของเราน้อยลงเท่าใด สมบัติที่เรามีอยู่เดิมก็ยิ่งดูเหมือนมีมากขึ้นเท่านั้น คนที่มีความสุขที่สุดมิใช่คนที่มีมากที่สุด แต่เป็นคนที่ต้องการน้อยที่สุด วิมุตินิยมให้ความสำคัญแก่ความแน่นอนและความปลอดภัยมาก เมื่อใดที่ความพอใจของเราขึ้นอยู่กับตัวเราเอง เมื่อนั้นก็เป็นการแน่นอนว่าเราปลอดภัยจากความทุกข์ ถ้าเราไปผูกพันกับสิ่งนอกกายซึ่งอยู่นอกอำนาจของเราที่จะควบคุมแล้วก็เท่ากับเราเอาตัวเองไปแขวนไว้กับเส้นเชือก จะเป็นอย่างไรก็แล้วแต่ วิถีทางของสิ่งอื่นไม่ใช่วิถีทางของตัวเอง ความกลัวที่จะเกิดความผิดหวังทำให้วิมุตินิยมสอนว่า จงหวังแต่ในสิ่งที่อยู่ในอำนาจของเรา เช่น คุณธรรม การควบคุมตัวเอง ความสุขทางใจ การวางเฉยการทำตามหน้าที่โดยไม่หวั่นไหว เป็นต้น สิ่งที่อยู่นอกอำนาจของเราที่เราไม่ควรไปผูกพันด้วยก็ เช่น เงิน อำนาจ เกียรติ ทรัพย์สมบัติ เป็นต้น เมื่อใดที่เราหลุดพ้นจากสิ่งเหล่านี้ได้ เราก็จะประสบสิ่งที่ดีของชีวิตคือความสงบ ลัทธิที่อยู่ในกลุ่มนี้ ได้แก่ ลัทธิซีนิค (Cynicism) ลัทธิสโตอิค (Stoicism) และศาสนาต่าง ๆ

1.2.2.1 ลัทธิซีนิค (Cynicism)

ชื่อลัทธิมาจากคำกรีก Kyon แปลว่า สุนัข ไม่ใช่มีความหมายเลว เพราะตั้งมาจากคำว่า Kynosarges ซึ่งแปลว่าสุนัขปราดเปรียว ซึ่งเป็นชื่อตำบลที่เริ่มมีการตั้งสำนักสอนลัทธินี้ อยู่ในกรุงเอเธนส์ ผู้ก่อตั้งลัทธินี้ ได้แก่ อันติสธีนิส แห่งเอเธนส์ (Antisthenes of Athens : 444-368 ก่อน ค.ศ.) เขาจับเอาความคิดของโซเครตีสที่ว่า "นักปราชญ์ที่ดีย่อมจะต้องเป็นตัวของตัวเอง" ไปตั้งจริยธรรมและสำนักขึ้น มีแนวฝึกฝนตนให้เป็นคนที่ไม่มีความต้องการอะไรเลย ตัดกิเลสและความต้องการเสียทุกอย่าง เมื่อจะทำเช่นนี้ได้ก็ต้องปลีกตัวจากสังคม ไม่ยุ่ง

เกี่ยวกับสังคม เพราะสังคมทำให้เกิดความต้องการ การพอใจกับสิ่งจำเป็นในชีวิตแบบสโตอิคนั้น อันติสธีนิสเห็นว่าปฏิบัติจริง ๆ ไม่ได้ เพราะถ้ายังยุ่งเกี่ยวกับสังคมอยู่ตราบใด ก็จะยังมีความต้องการอย่างไม่มีที่สิ้นสุดอะไรบ้างหรือที่จะไม่จำเป็นสำหรับคนในสังคม เพราะฉะนั้น ถ้าอยากมีใจสงบได้จริงก็ต้องฝึกใจให้มีอุเบกขาชนิดที่ไม่ต้องการอะไรเลย ใจจึงจะสงบได้จริง ๆ

เป็นอันว่ามาตรการความประพฤติดีของอันติสธินิส ก็คือ การกระทำที่นำไปสู่การตัดความต้องการทุกอย่างเพื่อความสงบใจ แต่ทว่าลัทธิซีนิคที่เข้าใจกันต่อมาถึงทุกวันนี้บิดเบือนแนวทางปฏิบัติของผู้ก่อตั้งไปเสีย การบิดเบือนค่อยเป็นค่อยไป มาเริ่มชัดเจนและโด่งดังเอาเมื่อ ไดโอจีนีส แห่งซีโนเป (Diogenes of Sinope) ที่บิดเบือนไปก็คือชอบพูดดูถูกเหยียดหยามสถาบัน สังคม และกฎหมาย เรียกร้องให้มีชีวิตตามธรรมชาติ เหมือนสัตว์โลกอื่น ๆ ไม่ต้องมีขนบธรรมเนียมประเพณีใดมากีดกันความอยากของมนุษย์ ถ้าจะว่าเป็นต้นตำรับของฮิปปี้ในสมัยปัจจุบันก็เห็นจะได้ เพราะส่งเสริมกิเลส แทนที่จะตัดความต้องการของมนุษย์ มาตรการตัดสินความประพฤติดีของลัทธิซีนิคแบบหลังนี้ก็คือการได้ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความต้องการทางเพศ การถือพรตแยกตัวออกจากสังคมก็ถือได้ว่า เป็นลัทธิซีนิคที่พัฒนาไปอีกแบบหนึ่ง คือในแบบของศาสนา มาตรฐานของพวกนี้ได้แก่การทำใจให้สงบ ไม่มีความต้องการอะไรเลยเพื่อเข้าถึงภาวะสูงสุดของศาสนา

ลัทธิซีนิค เกิดจากความไม่พอใจต่อสภาพชีวิตของตนเอง หรือของสังคม หรือโลกที่อาศัยอยู่ เช่น ภัยพิบัติจากสงคราม ความทุกข์ยากต่าง ๆ สภาพสังคมที่ฟุ้งเฟ้อ นักปรัชญาในกลุ่มนี้จึงได้เสนอแนวทางในการดำเนินชีวิตในสถานการณ์เช่นนั้น โดยวิธีปลีกตนออกไปจากสภาพเหล่านั้น ดำเนินชีวิตอย่างง่าย ๆ ไม่ต้องแสวงหาอะไรให้เป็นภาระยุ่งยาก ตัดความต้องการทุกสิ่งทุกอย่างออกให้หมด มีความสุขไปเพียงวัน ๆ ก็พอ ซึ่งจะทำได้ก็ต้องหลีกหนีออกจากสังคม และทำตนให้พอใจกับสิ่งที่มีอยู่ ไม่ต้องไปกระวนกระวายในการแสวงหาสิ่งโน้นสิ่งนี้อย่างที่สังคมต้องการ ซึ่งไม่สามารถจะหาความสุขได้เพราะจิตใจไม่สงบ เมื่อเราไม่ต้องการอะไรเลยเราก็ไม่ต้องเสียใจหรือดีใจ เพราะอะไรสูญเสียไปหรือได้อะไรมา จิตใจก็จะสงบ

พวกซีนิคเชื่อคล้าย ๆ กับโซเครตีส แต่ไม่ตรงกับโซเครตีสหลายอย่างเช่นกัน พวกนี้นิยมยกย่องโซเครตีส ที่โซเครตีสมีชีวิตอยู่อย่างไม่มีตัณหา มีชีวิตอยู่อย่างง่าย ๆ ความเห็นที่ต่างกันคือ โซเครตีสเห็นว่าชีวิตง่าย ๆ ไม่มีค่าในตัวของมันเอง แต่ชีวิตง่าย ๆ ของโซเครตีสเขาเชื่อว่าจะนำไปสู่ปัญญา ส่วนพวกซีนิคเห็นว่า ชีวิตง่าย ๆ นั้นเป็นสิ่งมีค่าในตัวของมันเอง พวกซีนิคปฏิบัติอย่างเช่นโซเครตีส คือทำตัวให้มีชีวิตอยู่อย่างง่าย ๆ แต่มีจุดประสงค์ต่างกันกับโซเครตีส พวกนี้อย่างที่เราพบเห็นในปัจจุบัน เช่น พวกฮิปปี้ อยู่กินกันตามพื้นดิน เปลือยกายในที่สาธารณะ เป็นต้น พวกซีนิคเป็นพวกหนีสังคม หันหลังให้สังคม หรือปฏิเสธความเจริญสมัยนั้นมากกว่าจะเป็นพวกเข้าหาสังคมหรือยอมรับสังคม

กลุ่มซีนิคเป็นนักธรรมชาตินิยม มีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ตามธรรมชาติ การเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่ใช่การหมดอาลัยในชิวิต แต่ชีวิตง่าย ๆ นั้นเป็นสิ่งที่มีค่าในตัวเอง พวกซีนิคเป็นพวกหันหลังให้สังคม ปฏิเสธอารยธรรม วัฒนธรรม หรือความเจริญใด ๆ ทั้งทางจิตใจและทางวัตถุ ความเจริญทุกอย่างบุคคลพัฒนาขึ้น เป็นการฝืนธรรมชาติของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ควรปล่อยชีวิตให้เป็นไปตามธรรมชาติ ความทุกข์จึงจะไม่เกิดขึ้น มนุษย์มี

ความต้องการอย่างไรอันเป็นธรรมชาติไม่ควรกีดกันขัดขวาง เพราะเป็นการสร้างความทุกข์ให้แก่ตนเองโดยไม่จำเป็น

ปรัชญากลุ่มซีนิค เกิดขึ้นหลังจากที่โซเครตีสตายไปแล้วไม่นาน ซีนิคนิยมชมชอบโซเครติส 2 อย่าง

1. โซเครตีสไม่แยแสต่อคำว่าร้ายและทรรศนะของผู้คนที่ตนเห็นว่าผิด เป็นตัวของตัวเองโดยแท้จริง
2. ชีวิตของโซเครตีสเป็นชีวิตซึ่งปราศจาก กิเลส ตัณหา

ซีนิคสรรเสริญทั้ง 2 ประการนี้มากและพยายามที่จะเอาเยี่ยงอย่าง แต่ซีนิคได้เข้าใจความหมายอันแท้จริงที่โซเครตีสได้ปฏิบัติตนอย่างนั้น ซีนิคคิดว่าค่าอันแท้จริงของชีวิตอยู่ที่การดำรงชีวิตอย่างง่าย ๆ มีสิ่งจำเป็นในชีวิตให้น้อยที่สุดเท่าที่จะน้อยได้สำหรับซีนิค ชีวิตง่าย ๆ นี้เป็นจุดหมายในตัวมันเอง กล่าวคือ เป็นสิ่งที่มีค่าในตัว สำหรับโซเครตีส ชีวิตง่าย ๆ มิได้เป็นสิ่งที่มีค่าในตัว แต่เป็นวิถี (Means) ที่จะนำไปสู่อีกสิ่งหนึ่ง ความอยากและความปรารถนาในสิ่งอันเป็นวัตถุเป็นพันธะที่จะเหนี่ยวรั้งมิให้จิตไปลิ้มรสโลกแห่งปัญญา ฉะนั้น ก่อนอื่นต้องขจัดความต้องการทางกายเสียก่อน โซเครตีสเชื่อว่า เมื่อจิตครองกายอยู่ จิตจะลืมปัญญาอันเป็นอำนาจพิเศษของตน แต่จะไปลุ่มหลงอยู่กับกาย ฉะนั้น ชีวิตที่ปราศจากกิเลสเป็นเพียงบันไดขั้นแรกที่จิตจะได้รู้จักโลกอมตะอันเป็นจริงแท้

ซีนิคได้นำเอาคุณธรรม 2 ข้อนี้ เน้นให้เป็นสิ่งมีค่าในตัว จนบางทีเลยเถิด เช่น สอนว่าคนเราควรอยู่อย่างสุนัข หิวก็หากิน ง่วงก็นอนไปเรื่อย ๆ อยากนอนที่ไหนก็นอน ไม่ต้องคำนึงว่าที่นอนนั้นเป็นอย่างไร ที่ไหนก็ได้เป็นต้น มีเรื่องเล่าว่า ไดโอจีนีส (Diogenes) ชาวซีนิคคนหนึ่ง ได้เปลือยกายอาบน้ำในที่สาธารณะ อเล็กซานเดอร์มหาราช ทรงม้าผ่านมาพบเข้ารู้สึกสลดพระทัยและสังเวช จึงเข้าไปใกล้แล้วตรัสว่า “ไดโอจีนีสคงจะยากจนมากสินะ ให้เอ่ยขออะไรก็ได้ จะให้ทุกอย่างเท่าที่จะเป็นไปได้” ไดโอจีนีสตอบว่า “ขออย่างเดียว คือขอให้พระองค์ทรงม้าออกไปจากที่นี่เร็วหน่อย เพราะถ้าพระองค์ทรงอยู่ที่นั้นกำลังบังแดดที่ให้ความอบอุ่นแก่เขาอยู่”

ทรรศนะของซีนิคเป็นลักษณะหนี (Negative) มากกว่าลักษณะเข้า (Positive) คือเป็นการปฏิเสธความเจริญรุ่งเรืองของสมัยนั้น เป็นทำนองประชดหรือเหยียดหยามความสมบูรณ์พูลสุขและกรอบประเพณีของสังคมเป็นการหนีจากสิ่งที่ตนไม่เห็นด้วย หน้าที่ต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็น และกระทำตนโดยไม่แยแสต่อคำครหาของผู้ใด

1.2.2.2 ลัทธิสโตอิค (Stoic)

กลุ่มสโตอิค สอนคล้ายพวกซีนิคที่ให้มีชีวิตง่าย ๆ ไม่ยึดถืออะไร แต่เป็นกลุ่มที่มีคำสอนเป็นระบบมากกว่า มีจุดหมายแน่นอนกว่า เชื่อในปัญญาคล้ายปัญญานิยม เชื่อในเหตุผลของจักรวาลที่ดำเนินอยู่ตามกฎเกณฑ์ของมัน เชื่อว่า ทุกสิ่งทุกอย่างจะเป็นไปตามที่มันจะเป็น กลุ่มสโตอิคเชื่อว่า อิสรภาพเป็นยอดปรารถนาสูงสุดของมนุษย์ อิสรภาพในทรรศนะของสโตอิคคือ ความสงบแห่งจิต ความสงบแห่งจิตไม่ได้เกิดจากความสมอยาก แต่เกิดจากการระงับความอยาก ความอยากระงับได้เมื่อระลึกถึงเหตุผลอยู่เสมอ ผู้ผูกพันกับอำนาจภายนอกที่เราควบคุมไม่ได้ย่อมผิดหวัง มนุษย์จึงควรเอาชนะใจตนเองให้ได้ ถ้าทำได้เราจะมีความสงบสุขที่แท้จริง เป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์นักปรัชญากลุ่มสโตอิคที่สำคัญมี ซีโน (Zeno) เอปีตีตัส (Epietetus) มาคัส ออเรลิอัส (Maecuss Aurelius) รวมทั้งศาสนาต่าง ๆ เช่น ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ล้วนสอนให้ทำจิตใจให้

สงบด้วยกันทั้งนั้น กลุ่มวิมุตินิยมทั้งสองกลุ่มคือทั้ง ซีนิค และ สโตอิค กับศาสนาต่าง ๆ เชื่อว่า สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ คือ ความสงบใจ ไมใช่ความสุขที่เกิดจากความสมอยาก

ลัทธิสโตอิคมีทรรศนะว่า โลก ธรรมชาติ หรือเอกภพ ทั้งหมดเป็นการแสดงออกของพระเจ้า พระเจ้าแทรกซึมอยู่ทุกส่วนของเอกภพ และเป็นผู้ควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างให้เป็นไปอย่างมีระเบียบ เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลก เป็นไปตามที่พระองค์ได้ทรงกำหนดไว้ล่วงหน้าแล้ว เหตุการณ์เหล่านั้นมิได้เกิดขึ้นอย่างไร้จุดหมาย พระองค์ทรงให้มันดำเนินไปอย่างมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดผลดีในส่วนรวม พระเจ้าเป็นพลังที่มีเหตุผลธรรมชาติเป็นไปตามเหตุผลของพระองค์ มนุษย์สามารถใช้สติปัญญาเข้าใจเหตุผลของธรรมชาติได้ แต่ไม่สามารถที่จะควบคุมหรือเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มันจะเกิดขึ้นได้ แม้ว่าเราจะควบคุมหรือบังคับให้มันเป็นไปตามใจชอบของเราไม่ได้ แต่เราสามารถเปลี่ยนท่าทีที่มีต่อธรรมชาติได้ ถ้าเราไปฝืนธรรมชาติ หรือพยายามจะเปลี่ยนแปลงธรรมชาติ เมื่อฝืนไม่ได้หรือเปลี่ยนแปลงไม่ได้ เราจะเป็นทุกข์ แต่ถ้าเราเข้าใจธรรมชาติว่ามันต้องเป็นไปอย่างนั้นตามกฎเกณฑ์หรือระเบียบของมัน เราก็จะไม่เดือดร้อนหรือเป็นทุกข์ตามความเป็นไปของมัน เราต้องวางเฉยต่อเหตุการณ์ภายนอกทั้งมวลคือ ไม่ดีใจหรือเสียใจต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพราะเหตุการณ์ต่าง ๆ ไม่ดีไม่ชั่วในตัวมันเอง ความดีความชั่ว อยู่ที่ตัวเราต่างหาก ผู้ใดจะทำอะไรเราไม่ได้ถ้าเราวางเฉยต่อสิ่งเหล่านั้น เมื่อเราวางเฉยได้เช่นนี้ เราจะเป็นอิสระจากสิ่งต่าง ๆ เราจะไม่เดือดร้อนไปกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นกับเรา และนอกจากนี้

ลัทธินี้ยังถือว่า การทำตนให้เป็นอิสระจากความ โลภ โกรธ หลง เป็นเรื่องสำคัญมาก กล่าวคือ ชีวิตที่ดีคือช่วงที่วางเฉย ต่อความเป็นไปที่เกิดขึ้นในโลก หรือในชีวิต ขจัดความอยากและความหลงผิด แล้วชีวิตจะเป็นอิสระ ซึ่งเราจะไม่เป็นทุกข์อีกต่อไป ชาวสโตอิคเชื่อในอำนาจของปัญญามนุษย์ เชื่อมั่นในเหตุผล ถ้าเราใช้เหตุผลเราจะเข้าใจธรรมชาติ และเมื่อเราเข้าใจ เราจะไม่เกิดอารมณ์ ไม่รัก ไม่มีโกรธ เพราะทุกสิ่งเป็นไปตามที่ต้องเป็นไป ในเรื่องที่เกี่ยวกับมนุษย์ก็เช่นกัน คุณธรรมเกิดจากปัญญา เหตุผลจะประหารอารมณ์ ถ้ามนุษย์ตั้งอยู่ในเหตุผล เขาจะเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ว่า อะไรเป็นสาเหตุให้คนทำอย่างนั้น ความโกรธและความรักเกิดจากความไม่เข้าใจ และขณะที่เราไม่เข้าใจนั้น อารมณ์อยู่เหนือเหตุผล คนที่อยู่ในอารมณ์เหมือนคนติดคุก ต้องกระวนกระวายหาความสุขมิได้ ถ้ามนุษย์เราเอาตัวไปผูกพันกับสิ่งภายนอกที่อยู่พ้นอำนาจที่เราจะควบคุมได้เราจะต้องประสบความผิดหวังไม่วันใดก็วันหนึ่ง ถ้าเราปล่อยวางเสียได้ เราจะได้รับแต่ความสงบ ถ้าเราถือว่าสิ่งต่าง ๆ นั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ว่าอะไรจะเกิดกับมัน เราก็จะไม่ถูกกระทบกระเทือน

สโตอิคสอนว่า มนุษย์ควรเอาชนะใจตนเอง ถ้าทำได้แล้วเราจะมีความสงบสุขที่แท้จริง ตราบใดที่เรายังลุ่มหลงอยู่กับวัตถุภายนอก เราก็จะประสบแต่ความผิดหวัง มนุษย์ควรจะฝึกฝนคุณธรรม 3 ประการ คือ ความอดทน ความอดกลั้น และ ความยุติธรรม ความอดทนจะช่วยเมื่อเราพบความเจ็บปวดหรือความขัดแย้ง ความอดกลั้นเมื่อพบสิ่งเย้ายวนใจ ความยุติธรรมเมื่อสมาคมกับผู้อื่น คนดีคือ คนที่มีคุณธรรมทั้ง 3 ประการนี้ เพราะทำให้คนเป็นตัวของตัวเอง มีเมตตาต่อผู้อื่น สโตอิคสอนให้คนรักสงบ แต่ก็ไม่ได้แนะนำให้มนุษย์ออกไปอยู่ป่าและก็ไม่ได้สอนให้หนีสังคม แต่สอนให้คนรับภาระช่วยเหลือผู้อื่นตามความสามารถของตนอุดมคติทางกลุ่มสโตอิคสนองสังคมสากล เพื่อให้เป็นอยู่ได้อย่างมีเหตุผล มีสิทธิเสมอภาคกันในการพัฒนาเหตุผล มนุษย์จะต้อง

ตระหนักในธรรมชาติ เหตุผลมีคุณค่าสูงสุด คุณธรรมเป็นเพียงความดี และการขาดคุณธรรมจัดเป็นความชั่ว อุดมคติของกลุ่มสโตอิคเห็นว่า ความมีสุขภาพดี มีชีวิต มีเกียรติยศ มีลาภ มียศ มีศักดิ์ หรือความเป็นมิตรสหายกัน เหล่านี้หาได้เป็นความดีในตัวเองไม่ แม้ความตาย ความเสียใจ ความเจ็บไข้ ความทุกข์ยาก หรือการเกิดในตระกูลต่ำ ไม่เป็นความชั่วในตัวเองเลย ความสุขทางกายหรือความสุขทางใจ ไม่เป็นความดีที่สมบูรณ์ แต่ละอย่างอาจเป็นผลจากการกระทำแต่ไม่ใช่เป็นจุดหมายปลายทาง แม้จะบรรลุสิ่งทั้งหลายแหล่เหล่านั้น คุณธรรมเท่านั้นที่มีคุณค่าในตัวเอง และคุณธรรมเท่านั้นที่สามารถทำให้มนุษย์มีความสุขที่แท้จริงได้

การกระทำที่ประกอบด้วยคุณธรรมอย่างแท้จริง เป็นทางไปสู่จุดประสงค์หรือจุดหมายปลายทางสูงสุด เพราะเป็นการกระทำด้วยความรู้หลักศีลธรรม ประกอบด้วยสติ ดังนั้น การกระทำที่มีคุณธรรมจะเกิดความรู้ที่สมบูรณ์ และแท้จริงเกี่ยวกับความดี และสามารถบรรลุจุดประสงค์ตามเจตน์จำนงได้ ซ้ำยังทำให้ผู้กระทำนั้นประจักษ์แจ้งในความดีอันสูงสุด การกระทำที่ประมาท ปราศจากสติ สัมปชัญญะ และปราศจากความรู้ไม่จัดว่ามีคุณธรรม ถ้าเราพิจารณาในเรื่องนี้ให้ดีจะเห็นได้ว่า คุณธรรมเป็นทางอันประเสริฐ

1.2.2.3 ศาสนาพุทธ

ศาสนาพุทธสอนว่า ทุกสิ่งทุกอย่าง รวมทั้งตัวเราด้วย ย่อมเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ คือ อนิจฺจํ = ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืนคงทน เกิดขึ้นแล้วเสื่อมสลายไป ทุกฺขํ = คงสภาพเดิมไม่ได้ และเปลี่ยนแปลงไปตามสาเหตุที่มากระทำต่อมัน อนตฺตา = ไม่มีตัวตนที่แท้จริง และเราจะบังคับให้มันเป็นไปตามที่เราต้องการไม่ได้ กล่าวคือ ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเพียงกระบวนการของธรรมชาติ แม้แต่ตัวเราก็ไม่มี ที่เราคิดว่ามีตัวเรานั้น เป็นการเข้าใจผิด ที่เราเรียกตัวเรานั้นที่จริงก็คือ ธรรมชาติอย่างหนึ่งที่มีการเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของมัน ถ้าเราเข้าใจอย่างนี้เราจะไม่เดือดร้อนหรือกระวนกระวาย หรือเป็นทุกข์ไปตามความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในธรรมชาติและตัวเรา ไม่มีอะไรที่เป็นของของเรา เราจึงไม่เสียใจเมื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งสูญเสียไป ในที่สุดจิตใจของเราจะสงบ ไม่มีความทุกข์อีกต่อไป แต่จะให้ได้ผลอย่างแท้จริงนั้นจะต้องขจัดกิเลสตัณหาต่าง ๆ คือ ความโลภ ความโกรธ และความหลงผิด ออกไปให้หมด เมื่อกิเลสหมด จิตใจจะเข้าถึงภาวะสงบที่เรียกว่า นิพพาน

1.2.2.4 ศาสนาคริสต์ และ อิสลาม

สองศาสนานี้ถือว่า ความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงของร่างกายมนุษย์ เช่น การเติบโต การแก่ชรา และการตาย เป็นกฎเกณฑ์ที่พระเจ้าทรงกำหนดไว้ มนุษย์เป็นสิ่งที่พระเจ้าทรงสร้างขึ้น จุดหมายปลายทางของมนุษย์คือ สวรรค์ ไม่ใช่โลกนี้แต่เป็นโลกของพระเจ้า ซึ่งจะไปถึงที่นั่นได้ต้องเชื่อฟังพระเจ้า ไม่ทำตามใจตนเอง ซึ่งเป็นการตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา แต่ทำตามน้ำพระทัยของพระเจ้า และเชื่อมั่นในความรัก ความเมตตา ความยุติธรรม และอำนาจของพระองค์ มอบชีวิตของตนไว้กับพระองค์ ผู้ที่ไม่เชื่อฟังหรือ ผู้ที่กระทำความชั่ว จะถูกพระองค์ลงโทษ ผู้ที่เชอฟังจะได้รับรางวัลจากพระองค์ เมื่อชีวิตอยู่ในโลกนี้จะไม่กระวนกระวายทุกข์ร้อนไปกับความเป็นไปของโลกและชีวิต เพราะรู้ว่านั่นเป็นกฎเกณฑ์ และความประสงค์ของพระองค์ และจะไม่ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา และไม่ระทมทุกข์ มีความอิ่มเอิบและจิตใจสงบสุข เพราะเชื่อมั่นในความรักและคำสัญญาของพระองค์ หลังจากตายแล้วจะทรงให้ฟื้นคืนชีพขึ้นมาใหม่ในสภาพใหม่ และทรงรับขึ้นสู่สวรรค์ มีความสุขนิรันดร คนชั่วจะถูกทิ้งให้ไฟนรกเผาพินาศหมดสิ้นไป

4.3 ลัทธิมนุษยนิยม (Humanism)

ยังมีคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับสุขนิยม และ อสุขนิยม คือพวกทรรศนะแบบมนุษยนิยม (Humanism) มีความเห็นว่า สิ่งมีค่าที่มนุษย์ควรแสวงหาให้แก่ชีวิตมีได้หลายสิ่ง ความสุข ความสงบและปัญญา ความรู้ ล้วนเป็นสิ่งมีค่าในตัวเองและเป็นสิ่งมีค่าเท่าเทียมกัน ที่มนุษย์ควรแสวงหาให้แก่ชีวิตด้วยกันทั้งสิ้น ลัทธิมนุษยนิยม ลัทธินี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานอภิปรัชญาแบบธรรมชาตินิยม (Naturalism) ถือว่า มนุษย์ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นตามกระบวนการวิวัฒนาการของธรรมชาติ เช่นเดียวกับสิ่งอื่น ๆ เช่น พืช และ สัตว์ มนุษย์วิวัฒนาการสูงกว่าสัตว์ คือมีจิตใจหรือความคิดที่จะเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้ แต่ลักษณะทางร่างกายก็เหมือนสัตว์อื่น ๆ เช่น ต้องการอาหารเพื่อให้เจริญเติบโต และมีการสืบพันธุ์เป็นต้น มนุษย์เป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง แต่มีลักษณะอีกอย่างหนึ่งซึ่งสัตว์ไม่มี เป็นลักษณะเฉพาะของมนุษย์ สิ่งนั้นก็คือความคิดหรือสติปัญญาในการเข้าใจโลกและชีวิต เพื่อที่จะดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพมนุษย์ มีความต้องการทางด้านร่างกายเหมือนสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ เป็นลักษณะของมนุษย์ที่เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่ง นอกเหนือจากความต้องการทางกายแล้ว มนุษย์ยังมีความต้องการทางด้านจิตใจ ซึ่งเป็นความจริงของมนุษย์อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งสัตว์ไม่มีแต่มนุษย์ถือว่ามีความสำคัญเท่า ๆ กัน จึงทำให้มนุษย์มีชีวิตที่มีคุณค่าในฐานะที่เป็นสัตว์เหนือสัตว์อื่น ๆ ในโลก ลัทธิสุขนิยมของมนุษย์มีเพียงด้านเดียว คือให้ความสำคัญแก่ร่างกายโดยไม่มองทางด้านจิตใจและเน้นให้หาความสุขทางกายให้มากที่สุด ลัทธิปัญญานิยมก็ให้ความสำคัญด้านเดียวเช่นกัน คือทางด้านสติปัญญา หรือความคิดให้ใช้ความคิดเพื่อเข้าใจสิ่งต่าง ๆ จนละเลยทางด้านร่างกาย ลัทธิ วิมุตินิยมก็ให้ความสำคัญไปอีกด้านหนึ่ง คือเน้นความสงบของจิตใจและปฏิเสธความสุขทางกายและเห็นว่า ความสุขทางกายสัมผัสเป็นสิ่งไม่มีคุณค่าเท่าความสงบสุขของจิตใจ ลัทธิเหล่านี้มองมนุษย์เพียงด้านเดียวทั้ง ๆ ที่มนุษย์มีสองส่วนและสำคัญเท่า ๆ กัน ลัทธิมนุษยนิยมมองมนุษย์ในฐานะที่มนุษย์เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากสัตว์อื่น ๆ คือมีความคิดหรือจิตใจ ให้ความสำคัญเท่า ๆ กันทั้ง 2 ด้าน คือด้านร่างกายและจิตใจ ต้องพัฒนาไปพร้อม ๆ กันทั้ง 2 ด้าน ไม่ละเลยด้านใดด้านหนึ่ง สุขภาพของร่างกายก็ต้องเอาใจใส่ เพราะเป็นพื้นบ้านให้จิตใจเป็นสุขได้ ความต้องการทางร่างกายจึงเป็นสิ่งดีเท่า ๆ กับทางด้านจิตใจ สติปัญญาหรือเหตุผลเป็นลักษณะที่มนุษย์มีและแตกต่างจากสัตว์อื่น ๆ ควรได้รับการพัฒนาให้มีคุณภาพด้วยความสงบของจิตใจ ไม่ปล่อยให้จิตใจมีความฟุ้งซ่านหรือตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา มิฉะนั้นจิตใจจะไม่เป็นสุข ซึ่งจะมีผลกระทบต่อร่างกายคือทำให้ร่างกายทรุดโทรม อาจเป็นการทำลายร่างกายได้ความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจควรได้รับการพัฒนาอย่างสมดุลกัน ชีวิตของเราจึงจะมีคุณค่าสมศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ กลุ่มมนุษยนิยม (Humanism) ขัดแย้งไม่เห็นด้วยกับสุขนิยม ปัญญานิยม และวิมุตินิยม เพราะมนุษยนิยมเห็นว่าสุขนิยมให้ความสำคัญแก่ความสุขสบายทางกายมากเกินไป ส่วนปัญญานิยมและวิมุตินิยม ก็ให้ความสำคัญแก่จิตหรือวิญญาณมากเกินไป มนุษยนิยมยืนอยู่ตรงกลางระหว่างความเห็นสุดโต่งทั้งสองข้าง

มนุษย์นิยมเห็นว่า ร่างกายของมนุษย์ก็เป็นสิ่งสำคัญ เพราะถ้าไม่มีร่างกายมนุษย์ก็ไม่เป็นมนุษย์ ส่วนจิตใจนั้นก็อาศัยร่างกาย ไม่สามารถแยกเป็นอิสระจากร่างกายได้ มนุษยนิยมเห็นว่าความสำคัญของทั้งกายและใจเสมอกัน

สุขนิยมมองมนุษย์ด้านเดียว ให้ความสำคัญแก่ร่างกายมากจนไม่มุ่งมองด้านอื่น สิ่งมีค่าของชีวิตไม่มีอะไรนอกจากความสุขสบาย ชาวสุขนิยมบางคนอาจจะยอมรับว่ามนุษย์มีทั้งความสุขทางกายและความสุขทางใจ แต่กระนั้นเขาก็ถือว่า ความสุขทางใจนั้นเป็นเพียงภาพสะท้อนของความสุขทางกายเท่านั้น สุขนิยมแทบจะไม่ให้ความสำคัญแก่ ปัญญา ความรู้ ศีลธรรม ศาสนา และสิ่งอื่น ๆ ที่จิตใจของมนุษย์ลิ้มรสมันได้ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ไม่ใช่ความสุขเป็นสิ่งไร้ค่า แต่ชาวสุขนิยมหาคิดไม่ว่า มนุษย์นั้นแตกต่างจากสัตว์ก็ตรงที่ว่าสิ่งที่เอ่ยมาเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์มนุษย์เท่า ๆ กับความสุขในแง่นี้ชาวมนุษย์นิยมเห็นด้วยกับปัญญานิยม ความสุขเป็นประสบการณ์ที่มนุษย์มีร่วมกับสัตว์ แต่มีหลายอย่างที่มนุษย์รู้จัก แต่สัตว์ไม่สามารถมีได้

ชาวปัญญานิยม และชาววิมุตินิยมก็มองมนุษย์ด้านเดียวเหมือนกัน แต่เป็นคนละด้านกับสุขนิยม เขาคิดว่าความสุขเป็นของเลว ควรหลีกเลี่ยง เขาคิดว่าจิตหรือวิญญาณนั้นเป็นอิสระจากร่างกาย และมีโลกอิสระของมันเองได้

ชาวปัญญานิยมถือว่า ปัญญาเป็นลักษณะเฉพาะของมนุษย์ นั่นเป็นความจริง แต่ยังมีอีกสิ่งหนึ่งซึ่งจริงเท่า ๆ กันคือ ปัญญาของมนุษย์นั้นไม่มีโลกอิสระของมันเอง มันต้องตั้งอยู่บนรากฐานของกาย ชาวปัญญานิยมมักจะเหยียดหยามธรรมชาติทางกายของมนุษย์ว่าต่ำต้อย

มนุษยนิยมมองคนทั้ง 2 ด้าน แต่ละด้านสำคัญเท่า ๆ กัน เราไม่ควรลดคนให้ลงไปเป็นสัตว์ และก็ไม่ควรเชิดชูเขาให้บริสุทธิ์เหมือนพระเจ้า ให้เท่าเทียมกับพระเจ้า ทั้งนี้เพราะมันขัดกับธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์ก็เป็นมนุษย์ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่พระเจ้า ไม่ใช่พืช ไม่ใช่เทวดา มนุษย์มีธรรมชาติเป็นของมนุษย์เอง มีร่างกายไม่แข็งแรงอย่างสัตว์บางชนิดที่อาจอยู่ในน้ำได้ตลอดเวลา อยู่บนอากาศตลอดเวลา อยู่ในหิมะโดยไม่มีเครื่องป้องกันความหนาว แต่พวกมมุษยนิยมก็ถือว่าร่างกายของมนุษย์เป็นสิ่งประกอบที่ดีที่สุดของมนุษย์ พร้อมกับจิตใจเพราะทุกสิ่งทุกอย่างเกิดจากร่างกายและจิตใจของมนุษย์ทั้งสิ้น สิ่งที่มนุษย์จะต้องรักษาให้ดีที่สุดในฐานะที่เป็นสิ่งมีค่าที่สุด คือ ร่างกาย และจิตใจของเขาเอง คนเราวิวัฒนาการมาจากสัตว์ แต่คนกับสัตว์แตกต่างกันโดยคุณภาพ คือต่างกันโดยประเภทมิใช่ต่างกันโดยปริมาณ นั่นคือคนสามารถมีประสบการณ์บางอย่างได้ ที่สัตว์ไม่มี เช่น ศาสนา ศีลธรรม ศิลปะ การผจญภัย การใช้สติปัญญาความรู้ เป็นต้น แต่สิ่งเหล่านี้มนุษย์จะมีไม่ได้ ถ้าเขาไม่ดูแลร่างกายอันเป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งของเขา ดังนั้นสำหรับมนุษยนิยมจึงเห็นว่า มนุษย์มีลักษณะพิเศษตรงที่ว่าเขาได้พัฒนามาจนถึงขีดที่สามารถลิ้มรสสิ่งต่าง ๆ ได้หลายสิ่ง ไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยเฉพาะที่เป็นสิ่งดีที่สุดของมนุษย์ อะไรก็ตามที่ทำให้มนุษย์พอใจก็ดีทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เครื่องดื่ม สุขภาพ การได้รับความนับถือ การอบอุ่นกับเพื่อนมนุษย์ กิจกรรมทางเพศ การผจญภัย การแสวงหาสัจจะ การเอาชนะอุปสรรค การชื่นชมศิลปะ เหล่านี้ล้วนมีค่าในตัวเอง ไม่สามารถจะทอนสิ่งหนึ่งลงเป็นอีกสิ่งหนึ่งได้ คือไม่มีอะไรมีฐานะสูงสุด คนที่มีชีวิตอย่างสมบูรณ์คือคนที่ความพอใจในสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ประสานกลมกลืนกัน ไม่มีความขัดแย้ง หรือถ้ามีก็น้อยที่สุด สังคมที่สมบูรณ์คือสังคมที่สนองความต้องการทางร่างกายของมนุษย์ได้ทั่วหน้า แล้วเปิดโอกาสให้มนุษย์แสวงหาความชื่นชมกับสิ่งเหล่านี้ ได้ตามที่แต่ละคนพอใจ

5. ปัญหาเกี่ยวกับเกณฑ์การตัดสินจริยธรรม (แนวความคิดเกี่ยวกับเกณฑ์ตัดสินคุณค่าทางจริยธรรมของนักปรัชญาสำคัญบางท่าน)

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมเป็นหลักเกณฑ์ที่ใช้ตัดสินการกระทำว่า ทำอย่างไรถูก ทำอย่างไรผิด อย่างไรดี อย่างไรชั่ว

จริยศาสตร์ว่าด้วยเรื่อง คุณค่า คือเรื่องความดี ไม่ดี ซึ่งเป็นการยากที่จะตัดสินชี้ขาดว่า อะไรดี ไม่ดี อะไรควร ไม่ควร อะไรถูก ไม่ถูก นักปรัชญาต่างก็พยายามหาหลักเกณฑ์เพื่อเป็นแนวทางการตัดสินคุณค่า มีความเห็นแตกเป็นหลายกลุ่มเมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่ง กระทำกิจกรรมใดลงไป เราจะมีอะไรเป็นเกณฑ์ หรือมาตรฐาน เป็นเครื่องชี้ขาดการกระทำนั้นว่า ดี ถูก ควร หรือผิด ชั่ว ประเด็นนี้มีปัญหาว่า จะใช้อะไรเป็นเกณฑ์ หรือเป็นมาตรฐานในการตัดสินการกระทำของมนุษย์เรา มีเกณฑ์อะไรหรือที่จะใช้สำหรับตัดสิน การกระทำอย่างหนึ่งว่าดีหรือไม่ ควรทำหรือไม่ และมีเหตุผลอย่างไรที่ใช้เกณฑ์นั้นตัดสิน หรือถ้าไม่มีเกณฑ์ตายตัวเลยที่จะใช้ตัดสินได้นั้นเป็นเพราะอะไร

เมื่อเราตกอยู่ในสถานการณ์อย่างหนึ่งที่ต้องตัดสินใจเลือกกระทำ จะมีหลักการหรือคำแนะนำอย่างไรหรือไม่ว่า เราควรทำอย่างไร และทำไมจึงควรทำอย่างนั้น

เกณฑ์ หรือ มาตรฐานที่ใช้ตัดสินการกระทำ แบ่งอย่างหยาบ ๆ ได้เป็น 2 แบบ คือ แบบไม่มีเกณฑ์ตายตัว ได้แก่ ลัทธิสัมพัทธ์นิยม (Relativism) กับแบบมีเกณฑ์ตายตัว ได้แก่ ลัทธิสัมบูรณ์นิยม (Absolutism)

5.1 ลัทธิสัมพัทธ์นิยม

พวกสัมพัทธ์นิยมถือว่า แต่ละคนแต่ละสังคมต่างก็มีเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมไม่เหมือนกัน และไม่มีเกณฑ์ของใครถูกของใครผิด เพราะเป็นเรื่องของความพอใจส่วนบุคคลและขึ้นอยู่กับจารีตประเพณีของแต่ละสังคม ดังนั้น จึงไม่ชอบธรรมที่จะนำเกณฑ์ของสังคมหนึ่งไปตัดสินการกระทำในอีกสังคมหนึ่ง

ลัทธินี้ถือว่า การกระทำอย่างหนึ่ง ไม่ดีหรือชั่ว ถูกหรือผิด ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมที่กระทำ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ดี-ชั่ว ถูก-ผิด ของการกระทำ เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อม มันจึงเป็นสิ่งสัมพัทธ์ สิ่งสัมพัทธ์ หมายความว่า สิ่งนั้นขึ้นอยู่กับหรือเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งอื่น ไม่มีลักษณะตายตัวในตัวมันเอง เช่น น้ำเป็นสิ่งสัมพัทธ์ เพราะลักษณะของมันไม่แน่นอนตายตัว แต่ขึ้นอยู่กับภาชนะที่บรรจุ ถ้าเอาใส่ขันน้ำก็มีรูปร่างอย่างขัน ใส่แก้วก็มีรูปร่างอย่างแก้ว ความเหลวไม่ใช่ลักษณะหรือคุณสมบัติที่ตายตัวของน้ำ เพราะแช่เย็นก็แข็ง ต้มก็เดือดเป็นไอ ความเหลวจึงไม่ใช่สิ่งตายตัว แต่ขึ้นอยู่กับสภาพหรือเงื่อนไขบางอย่าง เราจึงกล่าวได้ว่าความเหลวของน้ำมีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่นเป็นปัจจัยกำหนดลักษณะของมัน เราจึงกล่าวว่าคุณสมบัติหรือลักษณะของน้ำนั้นเป็นสิ่งสัมพัทธ์

สัมพัทธ์นิยม หมายความว่า การที่สิ่งหนึ่งสิ่งใดจะมีคุณสมบัติอย่างไรนั้น จะต้องสัมพันธ์กับสภาพการณ์อย่างอื่น หากสภาพการณ์อย่างอื่นไม่อำนวยแล้ว คุณสมบัติเช่นนั้นก็ไม่มีต่อไป ดังยกตัวอย่างแล้ว น้ำจะเป็นของแข็งก็ได้ ของเหลวก็ได้ เป็นก๊าซก็ได้ เป็นไอก็ได้ เป็นรูปสี่เหลี่ยม รูปกลม รูปทรงกระบอกก็ได้ทั้งนั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของน้ำนั้น สภาพที่สัมพันธ์กันนี้เรียกว่า สัมพัทธ์ หมายความว่าความแข็ง

ความเหลวของน้ำไม่เป็นสิ่งตายตัว แต่ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม หมายความว่าความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม สภาพนั้น ๆ เป็นเครื่องกำหนดคุณลักษณะของน้ำ

สัมพัทธ์ มีความหมายตรงข้ามกับสัมบูรณ์ สมมุติว่า น้ำที่มีอุณหภูมิ 100 องศา จะเดือดกลายเป็นไอ การกลายเป็นไอของน้ำไม่ใช่คุณสมบัติติดตัวของน้ำ แต่ขึ้นอยู่กับสภาพสิ่งภายนอกอื่นคือความร้อน เช่นนี้เรียกว่าน้ำมีคุณสมบัติสัมพัทธ์ แต่ถ้าสิ่ง ๆ หนึ่งสมมุติว่า ก.มีคุณสมบัติเหนียว ก.อยู่บนดิน บนน้ำ ในน้ำ ใต้ดิน ในอากาศ ในกองไฟ ก.ก็เหนียว ปัจจุบัน ก.ก็เหนียว เช่นนี้ ความเหนียวของ ก.เรียกว่าเป็น สัมบูรณ์ คือไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งภายนอกอื่น ก.เหนียวโดยตัวมันเอง

นักจริยศาสตร์ฝ่ายสัมพัทธ์นิยมถือว่า ความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด ความควร ไม่ควร เป็นสิ่งสัมพัทธ์ ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร ไม่ควร ไม่เป็นสิ่งตายตัว มิใช่สิ่งที่จะสามารถกำหนดลงไปได้ตายตัวว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ การกระทำอย่างหนึ่งจะดีหรือไม่ดีขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและปัจจัยหลายประการ ส่วนพวกสัมบูรณ์นิยมถือว่าความดี ความชั่วเป็นของมีค่าตายตัว ไม่ขึ้นอยู่กับอะไร ไม่มีเงื่อนไขใด ๆ ทั้งสิ้น

การที่พวกสัมพัทธ์นิยมถือว่า ดี-ชั่ว ถูก-ผิด ไม่มีอยู่จริงแสดงว่า พวกสัมพัทธ์นิยมเชื่อว่าเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมหรือกฎศีลธรรมมนุษย์ในแต่ละสังคมยึดถืออยู่นั้น เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเองตามความเชื่อถือและตามความเหมาะสมของแต่ละสังคม กฎศีลธรรมไม่ได้มีอยู่จริงในธรรมชาติเหมือนกับกฎธรรมชาติ มนุษย์ ไม่ได้ค้นพบกฎศีลธรรม เหมือนกับที่เราเชื่อกันว่านักวิทยาศาสตร์ค้นพบกฎธรรมชาติ พวกสัมพัทธ์นิยมปฏิเสธทรรศนะที่ว่าศาสนาของศาสนาต่าง ๆ เป็นผู้ค้นพบสัจธรรมหรือกฎศีลธรรมที่เป็นสากลแน่นอนตายตัวแล้วเผยแพร่ให้คนทั่วไปยึดถือ แต่พวกเขาคิดว่าศาสดาเหล่านั้นได้บัญญัติกฎศีลธรรมเหล่านั้นขึ้นตามทรรศนะของตน ซึ่งย่อมสอดคล้องกับสภาพสังคมที่ศาสดาผู้นั้นมีชีวิตอยู่ ดังเราจะเห็นได้ว่า กฎศีลธรรมของศาสนาต่าง ๆ แตกต่างกันออกไปตามสภาพสังคมที่ศาสนานั้นกำเนิดขึ้น ศาสนาอิสลามถือกำเนิดในถิ่นที่เป็นทะเลทรายขาดแคลนน้ำ บทบัญญัติของศาสนาที่ห้ามกินหมูจึงสอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ ซึ่งหมูที่สกปรกอาจนำเชื้อโรคมาสู่ผู้บริโภคเนื้อของมันได้ง่ายเพราะในสภาพที่ขาดแคลนน้ำและอาหารเช่นนั้น ผู้ที่จะเลี้ยงหมูก็คงไม่มีน้ำและอาหารที่จะบำรุงเลี้ยงหมูให้สมบูรณ์และปราศจากเชื้อโรคได้ หมูจึงต้องหาเศษอาหารกินเองเหมือนสุนัข และชาวอิสลามก็รังเกียจสุนัขเช่นกัน เพราะถือว่าเป็นสัตว์สกปรกมาก ส่วนศาสนาอื่น ๆ ไม่มีข้อห้ามเรื่องนี้ เพราะไม่มีความจำเป็นต้องรักษาความสะอาดในเรื่องอาหารมากเหมือนท้องถิ่นที่เป็นทะเลทราย

สัมพัทธ์นิยมไม่เชื่อด้วยว่า กฎศีลธรรมเป็นกฎของพระเจ้าที่สร้างขึ้นเพื่อควบคุมวิถีชีวิตมนุษย์เหมือนกับที่กฎธรรมชาติควบคุมความเป็นไปของทุกสิ่งในจักรวาล สัมพัทธ์นิยมถือว่า กฎศีลธรรมเป็นกฎที่มนุษย์ในแต่ละสังคมสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์สุขของสังคมนั้น เหมือนกับที่มนุษย์ในแต่ละสังคมได้สร้างกฎหมายขึ้นเพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคม ในสังคมโบราณหรือในท้องถิ่นที่ประกอบการปกครองยังไม่เจริญพอที่จะมีระบบกฎหมายอย่างในปัจจุบัน ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และค่านิยมของสังคมนั้นย่อมเป็นเหมือนกฎหมายที่ใช้ตัดสินความถูกผิดของสังคมนั้น กฎศีลธรรมที่มีออยู่ในใจของแต่ละคนนั้น ได้รับการอบรมปลูกฝังและถ่ายทอดกันมาเป็นเวลานาน โดยผ่านค่านิยมและจารีตประเพณีของสังคม กฎศีลธรรมจึงมีผลต่อจิตใจของคนมากกว่ากฎหมาย เมื่อละเมิดกฎศีลธรรมคนจึงมีความรู้สึกผิดขึ้นในใจมากกว่าเมื่อละเมิดกฎหมาย เพราะกฎศีลธรรมนั้น

ได้รับการรับรองโดยจิตใจของคนในสังคม แต่กฎหมายได้รับการรับรองโดยอำนาจของรัฐ แต่ทั้งกฎศีลธรรมและกฎหมายก็เหมือนกันในแง่ที่ว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์ ได้สร้างขึ้น มิได้เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง ๆ ในธรรมชาติ

ทฤษฎีสัมพัทธ์นิยม

สัมพัทธ์ (Relation หรือ Relative) หมายความว่าสิ่งที่อยู่ในสภาพสัมพัทธ์นั้นมีปัจจัยอื่นเป็นตัวกำหนด ไม่มีความคงตัวในตัวของมันเอง ขึ้นอยู่กับหรือเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งอื่น เปรียบได้กับน้ำย่อมจะเปลี่ยนรูปร่างไปตามภาชนะที่บรรจุเป็นต้น

ในสภาพอย่างหนึ่ง สิ่ง ๆ หนึ่งหรือการกระทำหนึ่งอาจจะดีหรือถูก แต่ในอีกสภาพหนึ่งอาจเลวหรือผิดก็ได้ เมื่อความดีมิใช่สิ่งตายตัวจึงไม่มีมาตรฐานอันหนึ่งอันใดที่ตายตัวมาตัดสินความดีได้ เกณฑ์ที่ใช้ตัดสินจริยธรรมนั้นมีหลายเกณฑ์ และไม่มีเกณฑ์ใดเกณฑ์หนึ่งที่สูงสุด หรือดีกว่าเกณฑ์อื่นใด

ลัทธิสัมพัทธ์นิยมมีทรรศนะว่า ค่าทางจริยธรรมและเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม มิได้มีอยู่อย่างแน่นอนตายตัว การกระทำอย่างหนึ่งไม่ดีหรือชั่วในตัวมันเอง แต่ขึ้นอยู่กับผู้ตัดสินหรือบุคคลซึ่งอาจเป็นบุคคลคนเดียวหรือกลุ่มบุคคล (สังคม) ก็ได้ ผู้ตัดสินตัดสินโดยมีเงื่อนไข หรือปัจจัย หรือตัวแปรมากำหนดเงื่อนไขหรือตัวแปรที่หล่อหลอมหรือปรุงแต่งบุคคลหรือสังคมให้มีการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น คือสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัวเราซึ่งได้แก่สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพทางสังคม สภาพทางเศรษฐกิจ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และศาสนา ตัวแปรเหล่านี้ จะเป็นตัวปรุงแต่งให้บุคคล หรือ สังคม มีความรู้สึกนึกคิดมีรสนิยมและค่านิยมแตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน จึงได้ถือเกณฑ์ในการตัดสินแตกต่างกัน เกณฑ์ที่ใช้จึงไม่แน่นอนตายตัวลงไป แต่แตกต่างกันไปในแต่ละบุคคลหรือแต่ละสังคม ในสถานการณ์อย่างหนึ่ง การกระทำอันหนึ่งถือว่าเป็นการกระทำที่ดี หรือเป็นสิ่งที่ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ แต่ในอีกสถานการณ์หนึ่ง การกระทำอย่างเดียวกันนั้นอาจถือว่าชั่ว หรือถูกตำหนิติฉินก็ได้ ความดีความชั่วมิใช่สิ่งตายตัวและไม่มีเกณฑ์ที่ตายตัวมาตัดสินได้ เกณฑ์ตัดสินจึงแตกต่างกันได้มาก ไม่มีเกณฑ์ใดถูกต้องหรือดีกว่าเกณฑ์ใด เกณฑ์ของบุคคลหนึ่งหรือของสังคมหนึ่งจะนำไปใช้กับอีกบุคคลหนึ่งหรืออีกสังคมหนึ่งไม่ได้

ลัทธิสัมพัทธ์นิยมแบ่งออกเป็น 2 แนว คือ ลัทธิสัมพัทธ์นิยมส่วนตน (Individual Relativism) (สัมพัทธบุคคลหรือบุคคลสัมพัทธ์นิยม) กับลัทธิสัมพัทธ์นิยมทางสังคม (Social Relativism)

5.1.1 ลัทธิสัมพัทธ์นิยมส่วนตน (สัมพัทธบุคคล)

สัมพัทธบุคคลมีทรรศนะว่า ความดี ความชั่ว เป็นเรื่องของมนุษย์ที่จะตัดสินหรือตีค่าการกระทำอันใดอันหนึ่ง ถ้าไม่มีมนุษย์ ความดีความชั่วก็จะไม่มี มีเพียงปรากฏการณ์หรือความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติเท่านั้น เมื่อมีมนุษย์การตีค่า หรือการกำหนดมาตรการความดีความชั่วก็มีขึ้น โดยมนุษย์แต่ละคนเป็นผู้ตีค่าหรือกำหนด การตัดสินหรือตีค่าต่าง ๆ ของบุคคลไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ หากเกิดจากการปรุงแต่งหรือได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมที่เขาเกี่ยวข้อง เช่น สภาพทางสังคม และสภาพทางเศรษฐกิจเป็นต้นจึงทำให้บุคคลแต่ละคนมีรสนิยมหรือความชอบพอในเรื่องต่าง ๆ แตกต่างกัน การกำหนดคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ จึงแตกต่างกันออกไป ดีชั่วก็ไม่ได้มีจริง มันเป็นเพียงความเห็น หรือความชอบ ไม่ชอบ ของแต่ละบุคคล ซึ่งใครจะมีความเห็นอย่างไรก็ได้ การกระทำอย่างเดียวกันหรือสิ่งสิ่งเดียวกัน คนเราอาจมีความเห็นหรือตัดสินคุณค่าต่างกัน

ได้ เช่น นายมานิตย์เห็นว่า x เป็นการกระทำที่ดี แต่นายมานะเห็นว่า x เป็นการกระทำที่ไม่ดี ทั้งสองคนนี้ไม่มีอะไรขัดแย้งกัน เพียงแต่มีความเห็นต่างกัน เพราะรสนิยมต่างกัน เราตัดสินไม่ได้ว่าใครผิดใครถูก ซึ่งที่จริงแล้วไม่มีใครผิดใครถูก จะถือว่าถูกทั้งสองคนก็ได้ จึงไม่มีเกณฑ์ตายตัวที่จะใช้ตัดสินให้แน่นอนลงไปได้

ความดีขึ้นอยู่กับตัวบุคคล

สัมพัทธ์นิยมความดีเป็นสิ่งสัมพัทธ์คือขึ้นอยู่กับสิ่งอื่น เช่น เวลา สถานที่ ดินฟ้าอากาศ สภาพแวดล้อม สภาพทางเศรษฐกิจ ย่อมมีส่วนในการกำหนดความดี ความชั่ว ปัจจัยทั้งหลายที่ยกมาเป็นตัวกำหนดความดีนั้นสามารถจัดอยู่ในรูปตัวกำหนดได้ 2 ตัว คือตัวบุคคล กับ สังคม ทั้งนี้เพราะว่า เรื่องความดีความชั่วนั้นเป็นเรื่องของมนุษย์ เวลาที่ต่างกัน สถานที่ที่ต่างกัน สภาพแวดล้อมที่ต่างกัน เป็นสาเหตุที่ทำให้มนุษย์เห็นต่างกันเกี่ยวกับเรื่องอะไรถูกอะไรผิด ผู้ตัดสินว่าอะไรถูกอะไรผิดนั่นคือตัวมนุษย์ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าทรรศนะสัมพัทธ์นิยมโดยนัยแรก ถือว่าดีชั่วขึ้นอยู่กับบุคคล กล่าวคือการที่จะบอกได้ว่าการกระทำอันหนึ่งถูกหรือผิดนั้น แล้วแต่ว่าใครเป็นผู้ตัดสิน ตามนัยที่สอง เนื่องจากว่าบุคคลแต่ละคนนั้นเขาจะมีลักษณะหรืออุปนิสัยอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับสังคมที่เขาเกิดมาด้วย ดังนั้นความเห็นของสังคมของเขาก็มีส่วนในการที่เขาตัดสินเกี่ยวกับเรื่องถูกผิด จึงกล่าวได้ว่า ในแง่นี้ ดี ชั่ว ขึ้นอยู่กับสังคม และแต่ละสังคมด้วย

สัมพัทธ์นิยมตามนัยแรก “สิ่งที่ดีก็คือสิ่งที่ฉันชอบ” ใครชอบอะไรเขาก็บอกว่าสิ่งนั้นดี เกลียดอะไรก็ว่าสิ่งนั้นเลว ฮอบส์กล่าวว่า “อะไรก็ตามที่คนชอบ คนอยากได้ หรือเป็นสิ่งที่ตรงกับความชอบความอยากได้ของคน หรือความประสงค์ของใครคนหนึ่ง เขาเองก็เรียกว่าสิ่งนั้นดี อะไรที่เขาไม่ชอบเป็นสิ่งที่ตรงกับความเกลียดของเขา เขาก็จะว่าสิ่งนั้นไม่ดี เขาเรียกมันว่าชั่ว อะไรก็ตามที่เขาเหยียดหยามเขาก็เรียกว่าน่าขยะแขยง คำเหล่านี้คือ ดี ชั่ว ขยะแขยง น่ารัก ควร ไม่ควร เป็นสิ่งที่คนพูดเองไม่มีอะไรเป็นเกณฑ์ตัดสินนอกจากคน เป็นคำที่ใช้เรียกความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ กับผู้เรียก ไม่มีอะไรที่เป็นอย่างนั้นในตัวมันเองโดยสมบูรณ์ และก็ไม่มีเกณฑ์กลางอันหนึ่งอันใดที่จะตัดสินสิ่งต่าง ๆ ว่า ดี หรือชั่ว นอกจากตัวบุคคลนั้นเอง”

คนเราเกิดมาไม่เหมือนกัน สิ่งที่บางคนชอบจะมีบางคนเกลียด สิ่งที่ให้ความสุขกับบางคน อาจให้ความทุกข์กับอีกบางคน ความรู้สึก อุปนิสัยใจคอ และรสนิยมของคนเราไม่เหมือนกัน ความแตกต่างเหล่านี้ทำให้คนเราลงความเห็นต่างกันเกี่ยวกับศีลธรรม ดี ชั่ว เป็นเรื่องของแต่ละคน

พวกสัมพัทธ์นิยมบุคคล หรือบุคคลสัมพัทธ์นิยมเชื่อว่า ความดี ความชั่ว ขึ้นอยู่กับบุคคล หมายความว่าเมื่อเราพูดว่า x ดี ก็หมายความว่า เราชอบ x ถ้าเราไม่ชอบเราก็บอกว่า x เป็นคนไม่ดี

นักปรัชญากลุ่มนี้มีหลายคน เช่น ฮอบส์ โปรตาโกราส ฯลฯ โปรตาโกราสแห่งพวกโซฟิสท์ ก็เป็นพวกที่เชื่อในเรื่องสัมพัทธบุคคลนิยม พวกนี้เชื่อว่า

- ความจริงหรือความดีที่แน่นอนตายตัวไม่มีในโลกนี้
- ความจริงหรือความดีเป็นเรื่องส่วนบุคคล ใครเห็นอย่างไรก็เป็นจริง หรือเป็นไปตามความเห็นของบุคคลนั้น
- สภาพทั้งหลายที่เราเห็นนั้นเป็นสิ่งที่เป็นจริง ไม่มีความจริงอื่นต่างจากสิ่งที่เราเห็นเลย สิ่งที่ดีก็คือสิ่งที่เราเห็นและเราชอบ

- ความจริงหรือความดีทั้งหลาย ปรากฏแก่เรา ที่ตา ที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น ที่กาย ของเรานั่นเอง โปรตาโกราส (Protagoras) กล่าวว่า "คนเป็นผู้วัดทุกสิ่งทุกอย่างว่า ดี ไม่ดี จริง ไม่จริง ถูก ไม่ถูก ควร ไม่ควร นอกจากคนไม่มีอะไรจะเป็นเครื่องตัดสินได้"

ตัวแทนของลัทธิสัมพัทธ์นิยมส่วนตนมี 2 กลุ่ม คือ พวกโซฟิสท์ (Sophists) ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามของลัทธิโซฟิสม์ (Sophism) และอีกกลุ่มหนึ่งคือ ลัทธิอัตถิภาวนิยม (Existentialism)

5.1.1.1 ลัทธิโซฟิสม์ (Sophism)

ปรัชญาตะวันตกเริ่มที่กรีกเริ่มค้นหาความจริงในศตวรรษที่ ก่อน ค.ศ. พวกโซฟิสท์เป็นนักปรัชญากรีกโบราณ มีชีวิตอยู่ในราวศตวรรษที่ 5 ก่อน ค.ศ. เป็นสมัยที่กรีกสนใจเรื่องเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ เช่น รัฐศาสตร์ ศิลปะ ศาสนา และจริยธรรม กลุ่มโซฟิสท์ ถือว่าความจริงที่แน่นอนตายตัวไม่มีในโลกนี้ ความจริงเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล ใครเห็นอย่างไร รู้สึกอย่างไร สิ่งนั้นก็เป็นจริงสำหรับเขาในเวลานั้น ความจริงคือสิ่งที่ปรากฏต่อประสาทสัมผัสของเรา สิ่งที่ปรากฏต่อ หู ตา จมูก ลิ้นและกายของเราเป็นอย่างไร ความจริงก็เป็นอย่างนั้น ไม่มีความแตกต่างระหว่างสภาพที่ปรากฏกับสภาพที่เป็นจริง ความจริงจึงเป็นสิ่งสัมพัทธ์ คือเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับการรับรู้ของแต่ละบุคคล ไม่มีความจริงสากลที่แน่นอนตายตัวสำหรับทุกคน

ในเรื่องจริยธรรมก็เช่นกัน พวกโซฟิสม์ให้ข้อสังเกตว่า หลักศีลธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวต่างถิ่นหรือต่างชาตินั้นแตกต่างจากของชาวกรีกในเมืองเอเธนส์อย่างมาก จริยธรรมที่ชาวกรีกถือกัน ว่าดี ว่าถูก ในสมัยนั้นปรากฏว่า ไม่ดี ไม่ถูกสำหรับชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อค้าขาย ชนแต่ละพวกก็เห็นแตกต่างกันออกไป เมื่อเป็นดังนี้ เราจึงไม่สามารถตัดสินได้ว่าอะไรคือความถูกต้องดีงามที่แท้จริง เพราะทุกคนต่างก็ถือว่าค่านิยมและขนบธรรมเนียมประเพณีของตนถูกต้องหรือดีที่สุดแล้ว พวกโซฟิสท์จึงลงความเห็นว่า ค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งสัมพัทธ์ คือขึ้นอยู่กับความรู้สึกของแต่ละคน หรือเป็นเรื่องของความชอบหรือไม่ชอบของคนที่ต่างจิตต่างใจกัน คนแต่ละคนเป็นศูนย์กลางของทุกสิ่ง ไม่มีหลักศีลธรรมที่เป็นสากลหรือแน่นอนตายตัวสำหรับให้ทุกคนได้ยึดถือร่วมกัน ใครชอบอย่างไรก็ดีสำหรับคนนั้น ไม่มีใครถูกใครผิด สิ่งที่ถูกคือสิ่งที่พาเราไปสู่สิ่งที่เราชอบ ความยุติธรรมก็คือสิ่งที่เรามีความพอใจ

ความดี ความชั่ว มิได้มีอยู่จริง สิ่งที่มีจริงคือ ความสุขและความทุกข์ของแต่ละคน สิ่งใดหรือการกระทำใด ๆ ที่ทำให้คนหนึ่งมีความสุข เขาก็ย่อมถือว่าสิ่งนั้นหรือการกระทำนั้นดี แต่ถ้ามันทำให้เกิดทุกข์มันก็เลว คนเรามีรสนิยมไม่เหมือนกัน สิ่งที่คนหนึ่งชอบ อีกคนหนึ่งอาจจะเกลียด สิ่งที่ทำให้คนหนึ่งมีความสุขอาจทำให้คนหนึ่งเป็นทุกข์ก็ได้ เช่น นายแสงชอบเล่นการพนัน เขาย่อมเห็นว่าการพนันเป็นสิ่งที่ดี ส่วนนายสินเกลียดการพนัน เขาย่อมเห็นว่ามันเป็นสิ่งเลว เป็นต้น

เพราะฉะนั้น การที่คนเรามีความรู้สึกนึกคิด อุปนิสัยใจคอ และรสนิยมที่แตกต่างกัน จึงทำให้ลงความเห็นในเรื่องผิด-ถูกก ดี-ชั่ว ต่างกันไปด้วย เพราะคนเราเอาตัวเองเป็นเกณฑ์วัดหรือตัดสินทุกสิ่ง ดังที่โปรตาโกราส (Protagoras : 480-410 ก่อน ค.ศ.) โซฟิสท์คนหนึ่งกล่าวว่า "มนุษย์เป็นเครื่องวัดสรรพสิ่ง" (Man is the measure of all things) หมายความว่า มนุษย์แต่ละคนเป็นผู้ชี้ขาดหรือตัดสินว่า อะไรดี อะไรชั่ว ดี-ชั่ว ผิด-ถูก เป็นเรื่องต่างจิตต่างใจของแต่ละคน ชีวิตที่ดีคือชีวิตที่มีความสุขสบาย สิ่งที่ดีคือสิ่งที่มีประโยชน์แก่

ตัวเอง หรือสิ่งที่ดีคือสิ่งที่ฉันชอบ การกระทำที่ดีคือ การกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์ ความสุข ความสำเร็จ ชื่อเสียง เกียรติยศ ความมั่งคั่งให้กับตัวเอง ไม่ว่าจะได้สิ่งเหล่านั้นมาโดยวิธีใดก็ตาม

โซฟิสท์เห็นว่า คุณธรรมมีลักษณะสัมพัทธ์ ดี ชั่ว ผิด ถูก เป็นเรื่องต่างจิตต่างใจ คนแต่ละคนเป็นศูนย์กลางของทุกสิ่ง ไม่มีคุณธรรมอันใดเป็นกลางที่จะให้คนส่วนรวมยึดถือ ธรรม คือ สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ฉัน ชีวิตที่ประเสริฐมิใช่ชีวิตที่ตั้งอยู่ในสัตว์และรักษาธรรมอย่างที่คนรุ่นก่อนยึดถือ แต่เป็นชีวิตที่ประสบ "ความสำเร็จ" คือช่วงที่อุดมไปด้วยอำนาจ เกียรติคุณ ความมั่งคั่ง ผู้ที่จะคว้าสิ่งเหล่านี้ได้มากคือคนพูดเก่ง รักกฎหมาย รู้จักพูดยักย้ายถ่ายเทให้คนเชื่อตาม โซฟิสท์จึงตั้งต้นสอนวิชาศิลปะวาที ไวยากรณ์ กฎหมาย ในสมัยหลัง ๆ โซฟิสท์บางคนถึงกับสอนวิธีทำให้คนหลงเชื่อ แม้จะเป็นการอ้างเหตุผลที่ผิด ๆ โซฟิสท์มิได้สอนความจริง เพราะจริงเท็จไม่มี โซฟิสท์มิได้สอนว่าอะไรถูก เพราะสิ่งที่ถูกคือสิ่งที่พาเราไปสู่สิ่งที่เราชอบ ผิดคือที่เป็นอุปสรรคขัดขวาง ความยุติธรรมคือความพอใจของฉันสุขทุกข์เท่านั้นที่เป็นจริง ดีชั่วหามีอะไรจริงไม่

ความเห็นของโซฟิสท์เป็นตัวอย่างหนึ่งของ สัมพัทธ์นิยม เป็นสัมพัทธ์นิยมทั้งเรื่องความจริงและความดี คือทั้งเรื่องความรู้และศีลธรรม ความจริงของสิ่ง ๆ หนึ่งจะเป็นอย่างไร แล้วแต่ว่าบุคคลผู้ตัดสินเป็นอย่างไร คนที่ออกมาจากห้องเย็นกับคนที่ออกมาจากห้องอบไอน้ำจะมีความรู้สึกต่างกันเกี่ยวกับอากาศภายนอก บ้านหลังนั้นเล็กหรือใหญ่ ถ้าท่านมีลูกตั้งโหลก็ว่าเล็ก แต่ถ้าอยู่คนเดียวก็ว่าใหญ่ ความดีก็เช่นกัน ถ้าเป็นประโยชน์แก่ตนก็ว่ายุติธรรม ถ้าท่านเสียเปรียบท่านก็ว่าไม่ยุติธรรม ถ้าท่านกินได้มาก ท่านก็ว่าเจริญอาหาร ถ้าลูกจ้างกินมากท่านก็ว่าตะกละ คนเราเอาตัวเองวัดทุกสิ่งจึงกล่าวได้ว่าพวกตน(สัมพัทธ์นิยม)ถือว่า ดี ชั่ว ขึ้นอยู่กับความรู้สึกของแต่ละคน การกระทำนั้นดีหรือเลวขึ้นอยู่กับความรู้สึกที่การกระทำนั้น ๆ ก่อให้เกิดขึ้นในใจเรา ดุจเดียวกับที่เราบอกว่าแสงแดดอุ่นและน้ำแข็งเย็นก็เพราะความรู้สึกที่เราได้รับ ความรู้สึกเกี่ยวกับศีลธรรมเกิดจากความรู้สึกที่คุ้นเคย เช่น การแลบลิ้นให้กัน ชาวทิเบตชื่นชม แต่คนไทยเห็นแล้วไม่ชอบ ความรู้สึกนี้มันเกิดขึ้นเอง ไม่สามารถรู้สึกอย่างอื่นได้ เพราะฝังความรู้สึกนี้อยู่ในตัวเขาเป็นสันดาน

เวสเตอร์มาร์ค (Westermarck : 1262-1939) นักจริยศาสตร์ชาวอังกฤษ กล่าวว่า "การตัดสินศีลธรรมเกิดจากความรู้สึกทางศีลธรรมของฉัน การตัดสินความประพฤติของผู้อื่น มิได้มาจากเขา แต่มาจากความรู้สึกของฉัน ความเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบของเราเกิดขึ้นเพราะมันเป็นอย่างอื่นไม่ได้ ความรู้สึกทางศีลธรรมเป็นส่วนหนึ่งของจิตใจของราซึ่งลึกซึ้งกว่าความพอใจธรรมดา จึงเปลี่ยนตามความพอใจของเราไม่ได้"

เวสเตอร์มาร์คบอกว่า การที่เราบอกว่าอะไรดี อะไรชั่ว นั้นเกิดจากความรู้สึกที่เรียกกันว่า อารมณ์ (Emotion) ศีลธรรมทั้งหมดเป็นเรื่องของอารมณ์ อารมณ์ที่เป็นบ่อเกิดของศีลธรรมนั้นคือ อารมณ์ที่จะทดแทน ถ้าทำอะไรให้ชอบก็เกิดอารมณ์บวก ถ้าเราไม่ชอบการกระทำนั้นก็จะเกิดความรู้สึกที่อยากทดแทนในด้านลบ เช่น ความโกรธ ความพยาบาท คำว่า ดี หรือชั่ว ก็เป็นเพียงคำที่เราใช้เรียกการกระทำที่ก่อให้เกิดอารมณ์บวกหรือลบเท่านั้น การกล่าวว่า x เป็นสิ่งดีก็มีความหมายเพียงว่า x เป็นสิ่งที่ฉันชอบ เป็นสิ่งที่ฉันยอมรับ เป็นสิ่งที่ฉันเห็นด้วยเท่านั้นเอง

5.1.1.2 ลัทธิอัตถิภาวนิยม

ลัทธินับถือว่า ไม่มีเกณฑ์ตัดสินตายตัวที่จะใช้สำหรับทุกคนในทุกสถานการณ์ เกณฑ์ตัดสินขึ้นอยู่กับบุคคลแต่ละคนในสถานการณ์เฉพาะหน้าของตัวเอง ธาตุแท้ของมนุษย์คือเสรีภาพ ทุกคนมีเสรีภาพในการตัดสินใจเลือกกระทำอะไรก็ได้ แต่คนส่วนมากใช้เสรีภาพไม่ถูกต้อง คือใช้อย่างไม่รับผิดชอบ หรือบางครั้งกลับใช้เสรีภาพเพื่อเลี่ยงการรับผิดชอบ โดยอ้างอุดมการณ์ หรือผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นเกราะกำบังการรับผิดชอบของตน เมื่อบุคคลในสังคมต่างพากันเลี่ยงความรับผิดชอบ สังคมก็วุ่นวายสับสน หาความสงบสุขได้ยาก

ลัทธิอัตถิภาวนิยมไม่มีเกณฑ์ที่ตายตัว แต่มุ่งส่งเสริมให้บุคคลแต่ละคนเป็นผู้ใช้เสรีภาพอย่างถูกต้อง คือใช้อย่างรับผิดชอบต่อผลที่เกิดจากการใช้เสรีภาพของตน เสรีภาพต้องคู่กับความรับผิดชอบ และนี่เป็นศักดิ์ศรีของมนุษย์ การใช้เสรีภาพที่ถูกต้องคือ ให้แต่ละคนกล้าเผชิญหน้ากับปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตัวเงิน ไม่หนีปัญหา ใช้สติปัญญาพิจารณาหาทางแก้ปัญหาอย่างรอบคอบ ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น แต่ขณะเดียวกันก็ต้องเป็นตัวของตัวเอง ไม่ให้ใครมาจูงจมูกได้ ไม่ต้องให้ใครมาตัดสินใจให้เรา

การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นเป็นสิ่งดี เพราะผู้อื่นอาจมีประสบการณ์ในการแก้ปัญหาบางอย่างมาก่อน แต่เมื่อเราจะแก้ปัญหานั้นอย่างไร เราต้องตัดสินใจด้วยตนเอง เมื่อตัดสินใจกระทำอะไรลงไปแล้วไม่ว่าจะเกิดผลอย่างไร ต้องกล้ารับผิดชอบสิ่งที่เกิดขึ้น ไม่ปัดความรับผิดชอบไปให้คนอื่น เมื่อทุกคนใช้เสรีภาพอย่างถูกต้องจะเกิดผลดีแก่ส่วนรวมหรือสังคม

5.1.2 ลัทธิสัมพัทธ์นิยมทางสังคม (จารีตประเพณีศีลธรรมสัมพัทธ์นิยม)

การที่คน ๆ หนึ่งบอกว่าสิ่ง ๆ หนึ่งดีก็เพราะเขารู้สึกชอบ แต่ความรู้สึกหรืออารมณ์ทางศีลธรรมนี้มิได้เกิดขึ้นลอย ๆ มันเกิดขึ้นและได้รับการพัฒนาในกรอบของสังคม สังคมที่เขาเกิดมาได้ปลูกฝังความรู้สึกและอารมณ์ทางศีลธรรมให้แก่เขา โดยทางจารีตประเพณี สังคมเป็นตัวบอกว่าอะไรถูกอะไรผิด วัฒนธรรมและความเชื่อถือของคนรุ่นหนึ่งได้ถูกถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นต่อ ๆ ไปรุ่นแล้วรุ่นเล่า มันมีอิทธิพลต่อระบบศีลธรรมของคนสุดจะประมาณได้ ดังนั้น การที่บอกว่าศีลธรรมขึ้นอยู่กับบุคคลก็เท่ากับบอกว่า มันขึ้นอยู่กับสังคมหรือพูดให้ชัดลงไปขึ้นว่า อยู่กับจารีตประเพณีของสังคม

ลัทธินี้ถือว่า ค่าทางจริยธรรมหรือความดีความชั่วมิได้มีอยู่อย่างตายตัวด้วยตัวมันเอง แต่ขึ้นอยู่กับสภาพของแต่ละสังคมในขณะนั้น คือ เป็นผลมาจากจารีตประเพณีของสังคม ซึ่งย่อมแตกต่างกันไปตามสภาพทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ เป็นต้น จึงทำให้มีการถือเกณฑ์ว่า อะไรดี อะไรชั่ว แตกต่างกันไปในแต่ละสังคม ไม่มีเกณฑ์ตายตัวที่เป็นสากลสำหรับทุกสังคมและทุกยุคสมัยแม้ในสังคมเดียวกัน เกณฑ์ที่ถือกันในสมัยหนึ่งอาจเปลี่ยนไปเป็นอีกอย่างหนึ่งเมื่อกาลเวลาล่วงเลยไป

การเกิดขึ้นของจารีตประเพณีของแต่ละสังคม มิได้เกิดขึ้นลอย ๆ อย่างไร้เหตุผล แต่เกิดจากความต้องการให้สังคมอยู่รอดและสงบสุข จึงได้กำหนดกฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ หรือจารีตประเพณีต่าง ๆ ขึ้นมาให้เหมาะสมกับสภาพของสังคมในสมัยนั้น ๆ เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ข้อปฏิบัติหรือจารีตประเพณีของสังคมก็จะได้รับการปรับปรุงแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงไป จารีตประเพณีที่เห็นว่ายังมีประโยชน์ก็จะรับปฏิบัติต่อมา อันไหนไร้ประโยชน์ก็ยกเลิก เป็นต้น แต่เนื่องจากสภาพความเป็นมาและความจำเป็นเพอให้

สังคมสงบสุขนั้น ในแต่ละสังคมอาจแตกต่างกันได้มาก ทำให้จารีตประเพณีหรือกฎเกณฑ์ของแต่ละสังคมแตกต่างกันออกไป สิ่งหรือการกระทำที่สังคมหนึ่งถือว่าดี แต่ในอีกสังคมหนึ่งอาจถือว่าเลวก็ได้ และแต่ละสังคมต่างก็ถือว่ากฎเกณฑ์หรือจารีตประเพณีของสังคมตนดีที่สุด การตัดสินว่าการกระทำใดดีหรือไม่ดี ควรใช้เกณฑ์ของสังคมของตนตัดสิน ไม่ควรเอาเกณฑ์ของสังคมหนึ่งไปตัดสินการกระทำของอีกสังคมหนึ่ง เนื่องจากสภาพความจำเป็นเพื่อความอยู่รอดหรือเพื่อความสงบสุขของแต่ละสังคมแตกต่างกัน การกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในสังคมหนึ่งอาจไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ในอีกสังคมหนึ่งก็ได้ แต่ละสังคมย่อมมีจารีตประเพณีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง และไม่เหมือนกับสังคมอื่น และแม้แต่ในสังคมเดียวกันนั้น แต่ต่างยุคสมัยกันก็มีประเพณีที่แตกต่างกันได้ ประเพณีของใครก็ย่อมจะถือว่าของตนดีที่สุด ถูกต้องที่สุด และแต่ละสังคมจะดัดแปลงประเพณีของตนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ตัวอย่างเช่น ประเพณีในสังคมไทยถือเรื่องความกตัญญูเป็นสำคัญ ประเพณีจีนถือเรื่องอาวุโสเป็นสำคัญ นอกจากนี้ศาสนายังเป็นตัวกำหนดคุณค่าทางจริยธรรมด้วย เช่น ชาวคริสต์ให้มีภรรยาได้เพียงคนเดียว ขณะที่ชาวมุสลิมมีภรรยาได้ 4 คน เป็นต้น การที่แต่ละสังคมถือว่าประเพณีของตนดีที่สุด ถูกต้องที่สุด และใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินความดีชั่ว ถูกผิดของบุคคลในสังคมและบางทีเราอาจจะมองข้ามไปถึงคนในสังคมอื่น ๆ ด้วย โดยใช้เกณฑ์จากสังคมของเราตัดสินคนนอกสังคม เช่น ประเพณีไทยถือหัว เด็กจะมาจับต้องตัวผู้ใหญ่ไม่ได้ แต่ฝรั่งไม่ถือหัว คนไทยที่เห็นเด็กฝรั่งจับหัวผู้ใหญ่ก็ติว่าไม่มีวัฒนธรรม เป็นต้น ซึ่งความจริงแล้วเกณฑ์ในการตัดสินควรจะเป็นคนละเกณฑ์แต่คนเรามักจะดูหมิ่นเหยียดหยามประเพณีของคนกลุ่มอื่นว่าไม่ดีเท่าของตน ซึ่งเราพบเห็นได้ทั่วไป ซึ่งเป็นการไม่สมควร เพราะเกณฑ์ของสังคมใดก็ตามย่อมเกิดขึ้นและได้รับการปรับปรุงเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของสังคมนั้น ๆ

สำหรับพวกสัมพัทธ์นิยมเห็นว่า ไม่เคยปรากฏว่ามีเกณฑ์ใดที่เป็นสากลที่มนุษย์ทุกยุคทุกสมัยยอมรับทุกเวลาและสถานที่ ดังนั้น จึงไม่มีเกณฑ์ใดเพียงเกณฑ์เดียวที่จะใช้เป็นเครื่องวัดค่าทางจริยธรรมได้

นักปรัชญาฝ่ายจารีตนิยมถือว่า เรื่องความดี ความชั่ว ไม่ใช่คนเป็นผู้ตัดสิน แต่เรื่องของความดีความชั่วเป็นเรื่องของจารีตประเพณี ความดี ความชั่ว ขึ้นอยู่กับจารีตประเพณีของสังคมนั้น ๆ

จารีตประเพณีของแต่ละกลุ่ม แต่ละสังคม ย่อมแตกต่างไปตามกาลเทศะ เช่น ชาวไทยโบราณถือว่า ผู้ชายไทยได้บวชแล้วย่อมเป็นคนที่สังคมนิยมยกย่องนับถือว่า มีเกียรติ สึกออกมาเรียกว่า ฑิต แปลว่า บัณฑิต แต่ปัจจุบันไม่คำนึงถึงว่าจะบวชหรือไม่บวชมากนัก แนวคิดของคนไทยเปลี่ยนไปคือถือกันว่า ผู้ใดได้รับการศึกษาสูงเป็นบัณฑิต ได้รับการยกย่อง ยิ่งจบจากมหาวิทยาลัยต่างประเทศ ยิ่งได้รับความนับถือมาก สิ่งที่สังคมนั้น ๆ ยอมรับว่าดี มักเป็นไปตามประเพณีของสังคมนั้น ๆ เช่น

- พุทธศาสนิกชนถือว่า คนที่เคารพกราบไหว้พระเป็นสิ่งที่ดี ประเพณีฮินดูถือว่า การกราบไหว้บูชาเทพเจ้า เช่น พระนารายณ์ พระศิวะ พระพรหม เป็นสิ่งดี
- คนไทยถือว่าเมตตาคนชรา คนยากจนดี ชาวจีนถือว่า การเซ่นไหว้บรรพบุรุษเป็นสิ่งดี คนไทยถือว่าไหว้เมื่อพบกันถือว่าดี ญี่ปุ่นใช้วิธีโค้งกายลงต่ำว่าดี ชาวตะวันตกใช้วิธีจับมือกันถือเป็นการดี

รูธ เบเนดิคท์ (Ruts Benedict) นักมานุษยวิทยา กล่าวถึงเรื่องประเพณีของชนกลุ่มต่าง ๆ ว่า "ในพฤติกรรมทางประเพณีของชาติต่าง ๆ นั้น มีแต่ทางบวกสุดถึงทางลบสุด ชนบางเผ่าถือว่าการฆ่าคนเป็นสิ่งที่

ควรทำ บางประเทศถือว่าการรบเพื่อศาสนาเพื่อพระเจ้าจะได้ไปสวรรค์ บางเผ่าถือว่าเป็นหน้าที่ของลูกที่จะต้องฆ่าพ่อแม่ของตนก่อนถึงวัยชรา บางกลุ่มถือว่าการเหยียบข้าวให้อภัยไม่ได้ ความเชื่อถือต่าง ๆ บางอย่างเลิกไปแล้ว แต่บางอย่างยังมีมาถึงปัจจุบัน

นักปรัชญาสายจารีตประเพณีนิยมถือว่า ประเพณีก็เป็นสิ่งตัดสินคุณค่าทางจริยธรรมอย่างหนึ่ง

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมที่ว่าขึ้นอยู่กับจารีตประเพณีของแต่ละสังคมนี้ มีความเห็นว่า เมื่อ ดี-ชั่ว ถูก-ผิด ไม่มีจริง เราก็ควรใช้ค่านิยม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีในแต่ละสังคมเป็นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของสังคมนั้น ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

1. ตามสภาพความจริงที่เป็นอยู่ คนเราก็ตัดสินว่าอะไรถูกอะไรผิดตามค่านิยม และขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมที่เขาอาศัยอยู่อยู่แล้ว ความชอบไม่ชอบหรือค่านิยมของแต่ละคนไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ แต่เป็นสิ่งที่ได้รับจากสภาพแวดล้อมที่เขาเจริญเติบโตขึ้นมา เช่น การอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ การศึกษาอบรมจากโรงเรียน ค่านิยมในหมู่เพื่อนร่วมสังคมที่เขาอาศัยอยู่ สิ่งเหล่านี้ได้หล่อหลอมให้คนในสังคมเดียวกันมีค่านิยมที่คล้ายคลึงกัน

2. คนดี-ชั่ว ไม่มีจริง มีแต่สุขกับทุกข์เท่านั้นที่เป็นจริง คนเราก็ควรปฏิบัติตามจารีตประเพณีเพราะจารีตประเพณีเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ได้รับการทดสอบจากคนรุ่นก่อน ๆ มาเป็นเวลานานแล้วว่า เมื่อปฏิบัติแล้วจะเกิดประโยชน์สุขต่อหมู่คณะ ประสบการณ์ของคนแต่ละรุ่นได้สร้างประเพณีที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชนนั้น ดังนั้น จึงเป็นการปลอดภัยกว่าที่จะปฏิบัติตามแนวทางการดำเนินชีวิตที่ได้รับการทดสอบจากคนรุ่นก่อน ๆ แล้วว่า เป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ และจากข้อเท็จจริงที่ว่าคนเรามักตัดสินอะไรตามค่านิยมและจารีตประเพณีอยู่แล้ว จึงควรใช้จารีตประเพณีเป็นเครื่องตัดสินความถูกผิดเสียเลย เพราะนอกจากแต่ละคนจะสะดวกใจแล้ว ยังเกิดประโยชน์ต่อหมู่คณะอีกด้วย

3. คนในแต่ละสังคมก็มักยึดถือค่านิยมและจารีตประเพณีของตนว่า ดีที่สุด ถูกที่สุด แต่ทว่าสังคมแต่ละแห่งก็มีค่านิยมและประเพณีที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน สภาพภูมิศาสตร์ดินฟ้าอากาศและลักษณะการทำมาหากินที่ต่างกัน ทำให้คนในแต่ละสังคมสร้างวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไปตามความเหมาะสม และเกิดประโยชน์มากที่สุดในสภาพแวดล้อมของตน ดังนั้น จึงไม่ควรใช้หลักศีลธรรมหรือจารีตประเพณีของสังคมหนึ่งไปตัดสินการกระทำของคนในอีกสังคมหนึ่ง เพราะไม่มีประเพณีของใครดีกว่าใคร ประเพณีและค่านิยมที่เหมาะสมและให้ประโยชน์ในสังคมหนึ่งอาจไม่เหมาะสมและเกิดผลเสียได้ ถ้านำไปใช้กับอีกสังคมหนึ่งที่มีสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมือนกัน

5.2 ลัทธิสัมบูรณ์นิยม (มโนธรรมสัมบูรณ์)

สัมบูรณ์นิยมถือว่า ค่าความดีความชั่วมีอยู่จริงอย่างตายตัว ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามการตัดสินของแต่ละคน ดังนั้น กฎศีลธรรมจึงแน่นอนตายตัว เกณฑ์ตัดสิน ถูก-ผิด ดี-ชั่ว จึงต้องมีเกณฑ์เดียว ศาสนาโดยทั่วไปมีทรรศนะแบบสัมบูรณ์นิยม และถือว่าเกณฑ์ตัดสินที่ถูกต้องที่สุดมีเพียงเกณฑ์เดียวคือคำสอนในศาสนาของตนเท่านั้น เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมอื่นใดที่ขัดแย้งกับคำสอนในศาสนาของตนย่อมเป็นเกณฑ์ที่ไม่ถูกต้อง

ลัทธิมโนธรรมสัมบูรณ์ เป็นชาวสัมบูรณ์นิยมพวกหนึ่ง ถือว่า มโนธรรมของแต่ละคนเป็นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม มโนธรรม คือความสำนึกทางศีลธรรมที่มนุษย์ทุกคนมีอยู่ตามธรรมชาติในฐานะที่เป็นมนุษย์และมีมาตั้งแต่เกิด ความสำนึกนี้เป็นเสียงภายในจิตใจที่บอกเราว่า อะไรถูก อะไรผิด

ลัทธิมโนธรรมสัมบูรณ์อธิบายว่า เหตุที่บางครั้งคนเราตัดสินความดีความชั่วไม่ตรงกัน ทั้ง ๆ ที่มีมโนธรรมเหมือนกันก็เพราะว่า บางครั้งมโนธรรมของบางคนก็ถูกบดบังด้วยอำนาจกิเลสตัณหาทำให้เห็นผิดเป็นชอบไป และมโนธรรมของคนบางคนก็ยังพัฒนาไม่เต็มที่ ทำให้ไม่สามารถตัดสินความดีความชั่วได้ถูกต้องครบถ้วน

ลัทธิสัมบูรณ์นิยมถือว่า ค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งตายตัว และมีอยู่เป็นอิสระจากความคิดของมนุษย์ ไม่ขึ้นอยู่กับบุคคล เวลา และสถานที่ มันมีอยู่เป็นเอกเทศด้วยตัวของมันเอง ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาหรือตามสภาพสังคม การกระทำอย่างหนึ่งถ้ามันดีมันก็ดีโดยตัวมันเอง ถ้ามีคนเห็นผิดไปจากนี้คือเห็นว่ามันชั่ว มันก็มิได้ปลี่ยนแปลงไปตามความเห็นของผู้ใด กล่าวคือ ค่าทางจริยธรรม มีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย หมายความว่า ดี-ชั่ว ผิด-ถูก ของสิ่ง ๆ หนึ่ง หรือการกระทำอย่างหนึ่งมีอยู่ตายตัวที่สิ่งนั้นหรือที่การกระทำนั้นเอง ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบหรือความเห็นของใคร การกระทำอย่างหนึ่ง ถ้ามันเป็นการกระทำที่ดี ไม่ว่าใครทำ ทำที่ไหน เมื่อไร ทำแล้วเกิดผลอย่างไร การกระทำนั้นก็ยังคงเป็นการกระทำที่ดีอยู่เสมอ

เมื่อค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งตายตัว ก็ต้องมีเกณฑ์ตายตัวมาใช้ในการตัดสินการกระทำว่าถูกต้องหรือไม่ หรือไม่ เป็นสิ่งที่ควรทำหรือไม่ การที่มนุษย์เห็นความดีต่างกัน หรือกำหนดเกณฑ์ตัดสินความดีไม่เหมือนกันก็เพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของมนุษย์เอง การที่คนสองคนมีความเห็นขัดแย้งกันในเรื่องความดีความชั่ว จะต้องมีฝ่ายหนึ่งผิด ฝ่ายหนึ่งถูก จะถูกทั้งสองฝ่ายไม่ได้

มโนธรรมเป็นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม

ฝ่ายที่โต้แย้งสัมพัทธ์นิยม คือฝ่ายสัมบูรณ์นิยม เพราะถือว่ามีมาตรฐานตายตัวที่จะตัดสินศีลธรรม มาตรฐานที่เป็นเกณฑ์ตายตัวตัดสิน ชั่ว-ดี ผิด-ถูก คือ มโนธรรม เช่น หญิงยากจนมีลูกหลายคนแล้ว ไม่มีเวลาให้ลูก ปล่อย อด ๆ อยาก ๆ ไม่ได้เรียนหนังสือ เมื่อตั้งครรภ์ใหม่จึงให้เหตุผลแก่สามีว่า ควรทำแท้ง สามีไม่ยอมเห็นว่าเป็นการฆ่ามนุษย์ อย่างนี้เรียกว่า สามีมีสำนึกทางศีลธรรม นี่คือมโนธรรม มันเป็นเสียงที่บอกว่าการกระทำนั้นถูกหรือผิด มโนธรรมเป็นหลักชี้ขาดทางศีลธรรม โดยมีความรู้สึกผิดถูกอยู่ในจิตใจ

เราเรียก “ทรรศนะมโนธรรมเป็นเกณฑ์ตายตัวเพียงเกณฑ์เดียวที่ตัดสินความ ถูก-ผิด ดี-ชั่ว ของการกระทำว่า ลัทธิมโนธรรมสัมบูรณ์” ลัทธินี้ถือว่า มนุษย์เรามีมโนธรรมประจำใจอยู่ด้วยกันทุกคน มโนธรรมนี้เป็นจิตสำนึกภายในที่บอกให้เรารู้ได้ทันทีว่า อะไรดี อะไรชั่ว โดยที่เราไม่ต้องคิดหาเหตุผลหรืออ้างอิงหลักเกณฑ์ ใด ๆ “พ่อลักลอบได้กับลูกสาว” เรารู้สึกขึ้นมาทันทีเลยว่าเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง ความรู้สึกบอกเราเช่นนั้น ความรู้สึกอย่างนี้แหละเรียกว่า “มโนธรรม” ลัทธิมโนธรรมสัมบูรณ์ถือว่า การตัดสินคุณค่าทางจริยะนั้นทำได้ตามจิตสำนึก เกณฑ์มาตรฐานในการตัดสินคุณค่าตามความคิดของนักปรัชญากลุ่มนี้ เรียกว่า มโนธรรม

ความสำนึกในเรื่องความดี ความชั่ว ไม่จำเป็นต้องอธิบายเหตุผล เรารู้ว่าสิ่งนั้นผิด เพราะมันผิด ไม่ดีในตัวของมันเอง จึงไม่ควรทำ

สมมุติเครื่องบินตกที่ขั้วโลกเหนือ มีคนรอดตาย 3-4 คน คอยคนมาช่วยอยู่หลายวันยังไม่มีใครมาช่วย อดอาหารทนไม่ไหว มีคนตายเพิ่มอีก คนที่เหลือจึงปรึกษากันว่าจะนำเนื้อมนุษย์มาเป็นอาหาร มีผู้หนึ่งมีความสำนึกในจิตใจส่วนลึกว่า การทำเช่นนั้นไม่ถูกต้อง ความคิดเช่นนี้เป็นความสำนึกในจิตใจส่วนลึกว่า การกินเนื้อมนุษย์ไม่ดี แต่อธิบายไม่ได้ว่าทำไมจึงไม่ดี เพียงแต่มีความรู้สึกว่าไม่ถูก ความคิดเช่นนี้ในทางปรัชญาเรียกว่า มโนธรรม

ลัทธิมโนธรรมสัมบูรณ์เชื่อว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกต้องมีลักษณะที่เป็นแก่นแท้ของมัน เป็นสิ่งมีจริงในตัวของมัน แก่นแท้ของสิ่งทั้งหลายมีในสิ่งนั้น ๆ เสมอไป เกลือย่อมเค็มเสมอทุกกาลเทศะ ไฟย่อมร้อนทุกกาลเทศะ ความรู้สึกของคนอาจต่างกัน เช่น 2 คนที่อยู่ข้างกองไฟ คนหนึ่งรู้สึกร้อนมากต้องการให้ไฟหรี่ลง อีกคนรู้สึกไม่ร้อนเท่าไร รู้สึกว่าหนาวอยากให้ไฟลุกโพลงยิ่งขึ้น ทั้ง ๆ ที่ความจริงแล้ว ไฟย่อมร้อนเท่าเดิม

มโนธรรมไม่ใช่อารมณ์ แต่มโนธรรมเป็นสำนึกในส่วนลึกของหัวใจ มโนธรรมเป็นอินทรีย์พิเศษไม่ใช่อินทรีย์ทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ทางหู ตา จมูก ปาก กาย แต่เป็นอินทรีย์ที่เรียกว่า ปัญญา หรือ มโนธรรม หรือ อินทรีย์ทางศีลธรรม เป็นส่วนหนึ่งทางจิต หรือ วิญญาณ เป็นตัวตัดสินชี้ขาด ความถูก ความผิด เป็นเรื่องนามธรรม

บัทเลอร์ นักปรัชญาชาวอังกฤษกล่าวว่า “ในตัวคนเรามีสิ่งที่เหนือกว่าความรู้สึกธรรมดา คือ มโนธรรมที่เป็นตัวชี้ขาดเกณฑ์ที่อยู่ในใจเราและตัดสินหลักแห่งการกระทำ มโนธรรมจะตัดสินตัวของตัวเองและการกระทำของมนุษย์ มันประกาศผลลงไปตายตัวว่า การกระทำนั้น ๆ โดยตัวของมันเองว่า เป็นสิ่งยุติธรรม ถูก ผิด ชั่ว ดี อยุติธรรม โดยไม่มีคำปรึกษา หรือคำแนะนำใด ๆ มโนธรรมนั้นแสดงอำนาจของมันออกมาเพื่อให้ความเห็นชอบ หรือประณามผู้กระทำตามแต่กรณี

มโนธรรม หรือ**อินทรีย์ทางศีลธรรม**นั้น มนุษย์มีอยู่ด้วยกันทุกคนในฐานะที่เป็นมนุษย์ เป็นสิ่งติดตัวมนุษย์ตั้งแต่เขาเกิดมา มโนธรรมมี 2 ภาค คือ

1. ภาคชี้ขาดความดีที่ถูกต้อง
2. ภาคชี้ขาดความงามที่ถูกต้อง

มโนธรรมที่มนุษย์มีติดตัวนี้เป็นสิ่งสากล แม้จะมีในทุกคนก็มีลักษณะรวมเป็นสากล คือทุกคนที่อยู่ในภาวะปกติจะมีความรู้สึกคล้ายกัน เช่น ความรู้สึกว่าการช่วยเหลือคนตกทุกข์ได้ยากเป็นสิ่งที่ดี แต่อย่างไรก็ตามคนทั้งหลายก็ยังคิดเห็นต่างกันอยู่บ้างเพราะ ความโลภความหลงมาปิดบังเอาไว้

มโนธรรมตัดสินความดี-ชั่วให้แก่เราได้อย่างไร

ถ้าถามผู้ถือลัทธิมโนธรรมสัมบูรณ์ว่า มโนธรรมบอกให้เรารู้ได้อย่างไรว่าการกระทำนั้นมีความดีอยู่ในตัวหรือไม่ เขาจะตอบเอาว่า มันรู้ขึ้นมาได้เองโดยตรงในทันที เมื่อความเมตตา กรุณา ปรากฏต่อมโนธรรมของเรา เราก็รู้ได้เองโดยตรงทันทีว่ามันเป็นการกระทำดี เมื่อการพูดส่อเสียดปรากฏต่อมโนธรรมของเรา เราก็ย่อมรู้ได้เองโดยตรงว่าการกระทำนี้มีความเลวอยู่ในตัว เทียบได้กับนัยน์ตาบอกเราได้อย่างไรว่าต้นหญ้าสีเขียว ลิ้น

บอกเราได้อย่างไรว่ามะนาวเปรี้ยว เมื่อต้นหญ้าปรากฏแก่ตาของเรา เรารู้ได้เองโดยตรงทันทีว่ามีสีเขียวอยู่ในต้นหญ้า เมื่อมะนาวสัมผัสลิ้นเรา เราก็รู้ได้เองโดยตรงทันทีว่ามะนาวมีรสเปรี้ยว

มนุษย์เรามีความสามารถในการรับรู้สิ่งต่าง ๆ ได้เองโดยตรง ความสามารถในการรับรู้ได้เองโดยตรงนี้เรียกว่า อินทรีย์ (Faculty) หู ตา จมูก ลิ้น กาย เป็นอินทรีย์ที่ทำให้เรารู้ถึง เสียง รูป กลิ่นรส สัมผัสได้โดยตรง เมื่อหูเราได้ยินเสียงด่าเราเราก็รู้ว่าหยาบคาย เมื่อจมูกเราได้กลิ่นดอกกุหลาบ เรารู้ทันทีถึงความหอม การรับรู้เหล่านี้เป็นการรู้เองโดยตรงไม่ต้องมีคนบอก ไม่ต้องคิดหาเหตุผลมาอ้างอิง ไม่ต้องหาเหตุผลมาพิสูจน์ การที่มโนธรรมบอกเราว่าการกระทำนี้มีความดีหรือความชั่วอยู่ในตัวก็เป็นการรับรู้โดยตรงแบบเดียวกัน สำหรับชาวมโนธรรมสัมบูรณ์ การที่เรารู้ว่าการโกหกเป็นสิ่งผิด ไม่ใช่เพราะเหตุผลที่ว่า เกรงเขาจะจับได้ทำให้ไม่เป็นที่ไว้วางใจต่อไป เพราะถึงแม้การโกหกในบางครั้งจะเกิดผลดี เช่น การที่นายแพทย์โกหกคนไข้เพื่อป้องกันไม่ให้คนไข้ช็อกตาย และมีกำลังใจได้หายเร็ว แม้การโกหกจะเกิดผลดี ก็ยังเป็นสิ่งที่ผิดอยู่ดี เพราะการโกหกเป็นสิ่งที่มีความผิดอยู่ในตัวมันเอง

ชาวมโนธรรมสัมบูรณ์ถือว่า เมื่อค่าทางจริยธรรมมีอยู่ในการกระทำอย่างเป็นวัตถุวิสัยเหมือนกับที่รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส มีอยู่จริงในสิ่งต่าง ๆ เมื่อความดี-ชั่ว ถูก-ผิด มีอยู่จริง ๆ ในการกระทำเหมือนกับที่สีเขียวมีอยู่จริงในต้นหญ้า ความเค็มมีอยู่ในเกลือ และมนุษย์เรามีอินทรีย์ คือประสาทสัมผัสทั้งห้า อันได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น กาย ไว้คอยรับรู้ เสียง รูป กลิ่น รู้สึกสัมผัส มนุษย์เราก็ต้องมีอินทรีย์ที่รับรู้ความดี-ชั่ว ที่มีอยู่ในการกระทำด้วย เมื่อเรามีลิ้นเป็นอินทรีย์รับรู้ความเค็มของเกลือได้โดยตรง เราก็ต้องมีมโนธรรมเป็นอินทรีย์รับรู้ความดีของการพูดความจริงได้โดยตรงด้วยเช่นกัน

รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส เป็นคุณสมบัติทางกายภาพ เป็นสิ่งที่เป็นรูปธรรม จึงต้องอาศัยอินทรีย์เป็นรูปธรรม คืออินทรีย์ทางกายอันได้แก่ ประสาทสัมผัสทั้ง 5 เป็นเครื่องรับรู้ ส่วนดี-ชั่ว ถูก-ผิดเป็นคุณสมบัติทางจริยธรรม เป็นสิ่งที่เป็นนามธรรม มองเห็นไม่ได้ จับต้องไม่ได้ แต่รับรู้ได้ด้วยอินทรีย์ทางจิต หรือ วิญญาณที่เป็นนามธรรมเช่นกัน อินทรีย์ทางจิตหรือความสามารถรับรู้ค่าทางจริยธรรมนี้ ชาวมโนธรรมสัมบูรณ์บางพวกเรียกว่า ปัญญา (Intellect) บางพวกก็เรียกว่า อินทรีย์ทางศีลธรรม (Moral Faculty) บางพวกก็เรียกว่า มโนธรรม

ทำไมมโนธรรมของแต่ละคนจึงตัดสินความ ดี-ชั่ว ได้ถูกต้องตรงกัน

ชาวมโนธรรมสัมบูรณ์ถือว่า มโนธรรมหรือความสามารถรับรู้ค่าทางศีลธรรมนี้เป็นสิ่งที่ติดตัวมนุษย์ทุกคนมาตั้งแต่เกิด ปัญญาหรือมโนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติของมนุษย์ เหมือนกับที่ทุกคนในฐานะที่เป็นคนย่อมมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ติดตัวมาตั้งแต่เกิดด้วยกันทั้งนั้น อินทรีย์ทางศีลธรรมเป็นสิ่งติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิดเหมือนอินทรีย์ทางกาย

ชาวมโนธรรมสัมบูรณ์ที่เชื่อเรื่องพระเจ้าถือว่า เมื่อพระเจ้าสร้างมนุษย์ให้มีอินทรีย์ทางกาย พระองค์ได้สร้างอินทรีย์ทางศีลธรรมลงในจิตวิญญาณของทุกคนด้วย ส่วนผู้ที่ไม่เชื่อว่ามีพระเจ้าก็อ้างว่า มโนธรรมเป็นอินทรีย์ที่มนุษย์มีตาม “ธรรมชาติ” เหมือนอินทรีย์ทางกายอื่น ๆ เมื่อมนุษย์เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ อินทรีย์ต่าง ๆ ของมนุษย์ก็เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเช่นกัน

มนุษย์แต่ละคนแม้ว่าต่างคนต่างก็มีอินทรีย์เป็นของตนเองแยกออกจากผู้อื่น แต่อินทรีย์ของแต่ละคนก็มีลักษณะสากลร่วมกันอยู่คือ สามารถรับรู้ความจริงได้ตรงกัน คนแต่ละคนมีลิ้นของตนเองก็จริง แต่ทุกคนที่เป็นปกติดี เมื่อลิ้นของเขากระทำกับมะนาวทุกคนย่อมรับรู้ความจริงอันเดียวกันคือรสเปรี้ยว คนทุกคนต่างก็มีมโนธรรมเป็นของตนเองติดตัวมาตั้งแต่เกิดเหมือนกับที่เขามีลิ้น แต่มโนธรรมก็มีลักษณะสากลเช่นเดียวกันกับลิ้น คนทุกคนที่เป็นปกติดีจะตัดสินค่าทางจริยธรรมได้ตรงกันเขาจะเห็นพ้องต้องกันว่าทำอย่างนี้ถูก ทำอย่างนั้นผิด คนที่จิตปกติดีทุกคนย่อมเห็นว่า การฆ่าชีวิตเป็นสิ่งผิด การช่วยชีวิตเป็นสิ่งถูก

เหตุที่เห็นในเรื่องดี-ชั่ว ถูก-ผิด ไม่ตรงกัน

ลัทธิมโนธรรมสัมบูรณ์อธิบายว่า เหตุที่คนเรามีความเห็นต่างกันในเรื่องศีลธรรมทั้ง ๆ ที่มีมโนธรรมเหมือนกัน ก็เพราะว่ามนุษย์ได้มีแต่เพียงปัญญาหรือมโนธรรมอย่างเดียว แต่มนุษย์ยังมีกิเลสตัณหา อารมณ์ด้วย สิ่งเหล่านี้ได้บดบังมโนธรรมของคนเราทำให้เห็นผิดเป็นชอบ เห็นถูกเป็นผิดได้ เด็กสาวกลัวอาย กลัวเสียอนาคต หรือความเห็นแก่ตัวของเด็กสาวคนนี้ได้บดบังความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของเธอไป ทำให้เธอเห็นผิดเป็นชอบได้ เมื่อเราป่วยเป็นหวัด ลิ้นของเราก็ตัดสินรสผิดพลาดได้ เมื่อเราเป็นโรคดีซ่านตาของเราก็จะเห็นสิ่งต่าง ๆ ผิดความจริงเป็นสีเหลืองไปหมด เมื่อไรที่ใครปล่อยให้กิเลสตัณหามาครอบงำอยู่เหนือมโนธรรมของเขาได้ เขาก็จะตัดสินค่าทางศีลธรรมผิดไปจากความเป็นจริง ซึ่งทำให้เขามีความเห็นต่างไปจากคนที่ตัดสินค่าทางศีลธรรมได้ถูกต้องเพราะมโนธรรมไม่ถูกบดบังด้วยกิเลส ตัณหา

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้คนเราตัดสินค่าทางจริยธรรมต่างกันคือ คนเราพัฒนามโนธรรมไม่เท่ากัน มโนธรรมที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิดนั้นต้องมีการพัฒนาจนถึงขีดหนึ่งจึงจะเห็นความจริงได้ถูกต้อง คนที่มโนธรรมไม่ได้พัฒนาจนเต็มที่ เขาก็อาจไม่เห็นความดีความชั่วอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริงได้ เด็กที่กำลังเจริญเติบโตบางคน ถ้าตาของเขาเป็นโรคหรือเจริญเติบโตอย่างผิดปกติ เมื่อโตขึ้นการรับรู้ทางตาของเขาก็ผิดจากความเป็นรูปจริง เพราะตาไม่ได้พัฒนาไปอย่างสมบูรณ์ ถ้าเป็นโรคตาบอดสีก็จะมองไม่เห็นสีบางสี หรือมองเห็นสีหนึ่งกลายเป็นอีกสีหนึ่ง หรือถ้าตาเหล่ตาเขก็จะมอง เห็นสิ่งต่าง ๆ ผิดจากความเป็นจริงไป มโนธรรมก็เช่นกัน บางคนมโนธรรมไม่ได้พัฒนาเลยก็ไม่สามารถรู้ถึงความผิดชอบชั่วดีได้เลย กลายเป็นคนจิตทรามเหมือนคนตาบอดที่มองไม่เห็นอะไรเลย บางคนมโนธรรมพัฒนาไม่เต็มที่ ก็เห็นความดีความชั่วแต่เพียงบางส่วน จึงตัดสินความดีผิดพลาดไปได้ เหมือนกับคนตาพิการมองเห็นสีได้ไม่ครบทุกสี หรือเห็นสีบางสีผิดไปจากความเป็นจริง เช่นเห็นสีเขียวเป็นสีแดง แต่ทุกคนที่มโนธรรมพัฒนาเต็มที่แล้วจะตัดสินความดีความชั่วได้ตรงกัน เหมือนกับคนที่ตาเป็นปกติดีทุกคนจะเห็นสีต่าง ๆ ได้ตรงกัน

มโนธรรมมีลักษณะสากล

"มโนธรรม” หรืออินทรีย์ทางศีลธรรมนี้ มนุษย์มีอยู่ด้วยกันทุกคนในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์มันเป็นสิ่งที่ติดตัวกับมนุษย์มาตั้งแต่เกิดเหมือนกับที่ทุกคนในฐานะที่เป็นคนย่อมมีตา หู จมูก ลิ้น กายติดตัวมาด้วยกันทั้งนั้น นักปรัชญาที่เชื่อเกี่ยวกับเรื่องพระผู้เป็นเจ้าถือว่าพระเจ้าได้ประทานอินทรีย์พิเศษนี้แก่มนุษย์พร้อม ๆ กับอินทรีย์ที่เป็นรูปธรรมทั้ง 5 อย่างนั้น พระเจ้าได้ฝังมโนธรรมไว้ ในวิญญาณของคนทุกคนบางทฤษฎีที่ถือว่าพระเจ้าได้ให้ปัญหาแก่มนุษย์ ปัญญานี้แบ่งได้เป็น 3 ภาค หรือมีหน้าที่ 3 อย่าง กล่าวคือมันเป็นเกณฑ์ชี้ขาดที่ทำให้

มนุษย์เห็นความจริงที่ถูกต้อง ความดีที่ถูกต้องและความงามที่ถูกต้อง ถ้ามนุษย์ไม่มีอินทรีย์พิเศษ คือปัญญา และมีแต่เพียงประสาทสัมผัสแล้วมนุษย์ไม่มีทางที่จะเห็นความจริง ความดี และความงามที่แท้เลย

เรายืนบนรางรถไฟ มองดูรางที่ทอดตัวไปข้างหน้า ตาของเราบอกว่ารางรถไฟทั้งสองข้างนั้นบรรจบกัน ถ้าเราเชื่อตาอย่างเดียวก็คงจะต้องชี้ขาดลงไปว่ารางรถไฟค่อย ๆ เอนเข้าหากัน จนพบกันที่จุดจุดหนึ่ง แต่เรามีอินทรีย์อื่นนอกจากตาคือมีปัญญา ปัญญาบอกเราว่ามันเป็นอย่างนั้นไม่ได้ ในเรื่องของศีลธรรมก็คล้ายกัน ถ้ามนุษย์เรามีแต่ร่างกายและประสาทสัมผัสทั้ง 5 แล้ว การที่จะเห็นความดีได้ถูกต้องก็เป็นไปไม่ได้ อารมณ์ ความรู้สึก และความปรารถนาที่เกิดจากร่างกายและประสาทสัมผัสจะหันเหให้เราเห็นผิดเป็นชอบ ดังตัวอย่างที่ภรรยาจะไปทำแท้งนั้น นักทฤษฎีมโนธรรมสัมบูรณ์จะบอกว่า ความปรารถนาของเธอที่จะพ้นจากความยุ่งยากของชีวิตทำให้เธอให้ความต้องการที่เกิดจากร่างกายเป็นเครื่องตัดสินว่าอะไรผิดอะไรถูก เธอทิ้งมโนธรรมของเธอไว้เบื้องหลัง ส่วนสามีนั้นอินทรีย์พิเศษคือมโนธรรมยังแสดงตัวอยู่ เขาจึงเห็นทันทีว่าความคิดของภรรยาผิด

นักทฤษฎีมโนธรรมบางคนที่ไม่เชื่อพระผู้เป็นเจ้า ก็ไม่อ้างมโนธรรมของมนุษย์นั้นได้จากพระผู้เป็นเจ้า แต่มโนธรรมเป็นอินทรีย์ที่มนุษย์มีโดยธรรมชาติเหมือนอินทรีย์รูปธรรมอื่น ๆ และมนุษย์ก็มีอินทรีย์นี้มาตั้งแต่เกิด นักทฤษฎีมโนธรรมสัมบูรณ์ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายที่เชื่อพระเจ้าหรือไม่ก็ตาม เชื่อเหมือนกันคือมโนธรรมเป็นสิ่งติดตัวกับมนุษย์มาตั้งแต่เกิด เป็นตาของวิญญาณที่จะให้มนุษย์เห็นความดีดุจดังที่ตาเนื้อทำให้มนุษย์เห็นแสงสว่าง

มโนธรรมที่มนุษย์มีติดตัวตั้งแต่เกิดนี้เป็นสากล จริงอยู่ลิ้นของท่านก็เป็นของท่าน ลิ้นของข้าพเจ้าก็เป็นของข้าพเจ้า ของใครก็เป็นของคนนั้น แต่ลิ้นของคนทุกคนมีลักษณะสากลร่วมกัน กล่าวคือไม่ว่าใครก็ตามที่อยู่ในสภาพปกติเมื่อลิ้นกระทบเกลือ เขาจะต้องรู้สึกเค็ม มโนธรรมก็เช่นเดียวกันมนุษย์ทุกคนมีมโนธรรมติดตัวมาตั้งแต่เกิดเหมือนกับที่มีลิ้นติดตัวมาตั้งแต่เกิด มโนธรรมของใครก็ของคนนั้น แต่มโนธรรมมีลักษณะสากล ถ้าทุกคนอยู่ในสภาวะปกติ เขาจะเห็นพ้องต้องกันว่าสิ่งนี้ถูกสิ่งนี้ผิด เช่นเขาจะเห็นว่าเอื้อชีวิตนั้นถูก การคร่าชีวิตนั้นผิด

แต่ปัญหาก็คือ ทำไมเล่าคนเราจึงเห็นดี ชั่ว ผิด ถูก ไม่เหมือนกัน บางคนเห็นว่าในสถานการณ์อย่างหนึ่งการฆ่าคน เช่น ประหารชีวิตนักโทษถูก แต่บางคนเห็นว่าผิด การพูดความจริงซึ่งโดยทั่วไปถือว่าถูกนั้น บางทีเราอาจว่าผิดก็ได้ เช่น หมอแทนที่จะหลอกคนไข้ แต่กลับบอกอาการจริง ๆ ทำให้คนไข้ช็อคตาย ถ้ามโนธรรมทุกคนมีลักษณะสากล ทำไมคนทุกคนจึงไม่เห็นอะไร เหมือนกันหมดเกี่ยวกับดี ชั่ว ผิด ถูก เหมือนกับที่เราทุกคนเห็นพ้องต้องกันเกี่ยวกับรสของเกลือ

คำตอบของทฤษฎีมโนธรรมสัมบูรณ์ก็คือ ถึงแม้ว่ามโนธรรมจะฝังอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคนตั้งแต่เกิดก็มีอยู่ในลักษณะแฝง สภาพแฝงนี้จะต้องได้รับการพัฒนาจึงจะกลายเป็นสภาพจริง มโนธรรมของคนซึ่งยังไม่ได้รับการพัฒนาให้เป็นจริงอาจทำให้เขาไม่เห็นความดีที่ถูกต้องก็ได้ เด็กเกิดมาทุกคนมีตาเหมือนกัน แต่ตอนเกิดใหม่ ๆ เขายังมองไม่เห็นอะไร อาจมีเด็กบางคนที่มีอุปสรรคบางอย่างทำให้ตาของเขาเจริญไม่ได้เต็มที่ เขาอาจจะไม่เห็นแสงสว่างเลย หรืออาจเห็นผิดไปเช่น เห็นสีเขียวเป็นสีแดงนั่นเป็นเรื่องผิดปกติ แต่ถ้าตาของเขาเจริญ

ตามปกติ เขาก็จะเห็นอะไรเหมือนกับคนตาดีอื่น ๆ เขาจะเห็นว่าหญ้าสีเขียว ฟ้าสีน้ำเงิน และน้ำนมสีขาว ทุกคนที่ตาของเขาได้รับการพัฒนาให้เจริญเต็มที่ เขาจะเห็นทุกอย่างเหมือนกัน

มโนธรรมก็เช่นกัน ตามทฤษฎีนี้ ที่คนเราเห็นต่างกันเรื่องศีลธรรมนั้นเพราะอินทรีย์นี้ได้รับการพัฒนาไม่เท่ากัน แต่ในบรรดาคนที่ได้รับการพัฒนาถึงขีดแล้ว เขาจะเห็นเหมือนกันหมด เขาจะเห็นว่าการฆ่าคนนั้นผิด การพูดความจริงนั้นถูก โดยไม่ต้องฟังคำอธิบายใด ๆ ที่บางคนไม่เห็นเช่นนั้นก็มิได้หมายความว่ามันไม่เป็นเช่นนั้น การที่คนตาบอดสีเห็นหญ้าเป็นสีแดงมิได้ทำให้หญ้ากลายจากสีเขียวเป็นสีแดงได้ การที่คนปัญญาอ่อนเรียนวิทยาศาสตร์ไม่ได้ ไม่ได้ทำให้ทฤษฎีทางฟิสิกส์ของไอน์สไตน์เป็นเรื่องเหลวไหล การที่คนป่านับได้แค่ 5 ก็มิได้ทำให้ความจริงที่ว่า 25+18 = 43 เป็นความเท็จ ฉันใดก็ฉันนั้น การที่คนเผ่าหนึ่งเชื่อว่าการสังเวยชีวิตมนุษย์แด่เทพเจ้าเป็นสิ่งถูกด้วยความเข้าใจผิดก็มิได้ทำให้การสังเวยนั้นเป็นสิ่งถูกต้องขึ้นมาได้ การเห็นว่าสิ่งหนึ่งถูกไม่ได้หมายความว่าสิ่งนั้นถูก ความเห็นผิดที่เกี่ยวกับความจริงเรื่องหนึ่งมิได้ทำให้ความจริงนั้นกลายเป็นเท็จฉันใด ความเห็นผิดที่เกี่ยวกับความดีเรื่องหนึ่งก็มิได้ทำให้ความดีนั้นกลายเป็นความชั่วไปได้ฉันนั้นการที่คนเราเห็นแตกต่างกันเรื่องศีลธรรมทั้ง ๆ ที่มีมโนธรรมเหมือนกันหมดนั้น นอกจากจะเป็นเพราะว่ามโนธรรมของแต่ละคนได้รับการพัฒาไม่เท่ากันแล้ว อาจมีอีกสาเหตุหนึ่ง ในฐานะที่เป็นคนเราทุกคนต่างก็มีมโนธรรมอยู่ในตัว มโนธรรมนี้เป็นสากล จึงน่าจะทำให้เราเห็นพ้องกันหมดเกี่ยวกับดี ชั่ว ถูก ผิด แต่ทว่าแม้มโนธรรมนี้จะได้รับการพัฒนา จนถึงขีดในตัวคนทุกคน แต่ก็ยังมีปัจจัยอื่นที่ทำให้คนต่างกันและทำให้การตัดสินศีลธรรมของเขาต่างกัน ปัจจัยเหล่านี้ก็เช่น อารมณ์ ความปรารถนาผลประโยชน์เฉพาะตน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้มันอาจบดบังไม่ให้มโนธรรมแสดงตัวออกมาตัดสินว่าอะไรถูกอะไรผิด จึงเป็นไปได้ว่าคนเราลงความเห็นเรื่องศีลธรรมแตกต่างกัน

ทฤษฎีทางจริยศาสตร์ที่จัดอยู่ในลัทธิสัมบูรณ์นิยม มี 3 ลัทธิด้วยกัน แต่ละลัทธิต่างกันตรงที่ว่าจะใช้อะไรเป็นเกณฑ์ตัดสินที่แน่นอน ลัทธิทั้ง 3 นี้ ได้แก่ ลัทธิผลนิยม (Consequentialism) ลัทธิเจตจำนงนิยม (Intentionalism) และลัทธิพันธนิยม (Deontologicalism)

ลัทธิผลนิยม (ประโยชน์นิยมหรือประโยชน์สัมพัทธ์นิยม = Utilitarianism)

ลัทธินี้ถือเอาผลของการกระทำเป็นเกณฑ์ตัดสินการกระทำ การกระทำใด จะถูกหรือผิด ดีหรือชั่ว แล้วแต่ว่าผลของการกระทำนั้นเป็นอย่างไร เช่น ก่อให้เกิดประโยชน์ หรือเกิดโทษ เป็นต้นลัทธิประโยชน์นิยมเป็นลัทธิสุขนิยมในเรื่องอุดมคติของชีวิต คือถือว่าความสุขเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ การกระทำใดที่ก่อให้เกิดความสุขไม่ว่าแก่ตนเองหรือแก่ผู้อื่น ถือเป็นการกระทำที่ดี

ลัทธิประโยชน์นิยมต้องการตัดสินการกระทำว่าดีหรือไม่ ไม่ใช่ตัดสินว่าผู้กระทำเป็นคนดีหรือไม่ จึงได้ถือเอาผลของการกระทำเป็นเกณฑ์ตัดสิน การกระทำอันใดอันหนึ่งไม่ดีหรือชั่วในตัวมันเอง ดีหรือชั่วขึ้นอยู่กับว่ามันก่อให้เกิดประโยชน์หรือไม่ คือก่อให้เกิดความสุขหรือการหลุดพ้นจากทุกข์หรือไม่เจตนาของผู้กระทำจะเอามาตัดสินไม่ได้ เพราะเจตนาเป็นเรื่องภายในจิตใจมองไม่เห็น เราไม่สามารถจะรู้ได้ว่าผู้กระทำมีเจตนาอย่างไร แม้สามารถจะรู้ได้ก็เอามาตัดสินไม่ได้ เพราะลัทธินี้ต้องการตัดสินการกระทำ เขาอาจเป็นคนดีเพราะมีเจตนาดีในการกระทำครั้งนั้น แต่ถ้าการกระทำนั้นก่อให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนมากกว่าเกิดความสุข ก็ไม่ถือว่าเป็นการกระทำที่ดี เช่น มูลนิธิแห่งหนึ่งแจกข้าวสารให้แกคนยากจน แต่ในการแจกครั้งนั้นมีคนบาดเจ็บ

และตายหลายคนเพราะแย่งกันรับแจกข้าวสาร ในกรณีการแจกข้าวสารครั้งนี้ไม่ถือว่าเป็นการกระทำที่ดีตามทรรศนะของลัทธิประโยชน์นิยม

ลัทธินี้มุ่งผลที่เกิดขึ้นเป็นสำคัญ ผู้กระทำจะมีเจตนาอย่างไรก็ได้ หรือกระทำเพราะอะไรก็ตามถ้าเกิดผลดีคือเกิดความสุขแก่คนบางคนย่อมเป็นการกระทำที่ดี เช่น นายทวี ช่วยเด็กคนหนึ่ง ให้รอดจากการจมน้ำตาย ทำให้พ่อแม่ญาติพี่น้องของเด็กคนนั้นไม่ต้องเป็นทุกข์เพราะลูกหลานตาย การกระทำของนายทวี จัดเป็นการกระทำที่ดี ไม่ว่านายทวีจะทำด้วยเจตนาหรือแรงจูงใจอะไร ไม่ว่าเขาจะช่วยเพราะถือว่าเป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะต้องช่วยเหลือผู้ที่ได้รับทุกข์ เมื่อสามารถช่วยได้ หรือเขาช่วยเพราะหวังชื่อเสียงหรือรางวัลก็ตาม หรือกรณีที่หมอโกหกคนไข้ที่อาการเพียบหนักให้กลับมีกำลังใจจนในที่สุดหายจากการป่วยได้ ก็เป็นการกระทำที่ดีในทรรศนะของลัทธิประโยชน์นิยม

ผู้ให้กำเนิดลัทธิประโยชน์นิยม คือ มิลล์ (J.S. Mill 1806-1973) เขาได้ให้เกณฑ์หรือหลักตัดสินการกระทำที่ดีคือ การกระทำที่ก่อให้เกิดความสุขจำนวนมากที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุด หลักนี้เรียกว่าหลักมหสุข (The Greatest Happiness Principle) ก่อนที่จะกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดพึงคำนวณหรือประมาณการดูว่าการกระทำเช่นนั้นจะเกิดผลอย่างไร ถ้าการกระทำสองอย่างก่อให้เกิดสุขด้วยกันทั้งคู่ ให้เลือกการกระทำที่ก่อให้เกิดความสุขมากกว่า การกระทำบางอย่างอาจก่อให้เกิดทั้งความสุขและความทุกข์ควบคู่กันไป เช่น การตัดถนนก่อให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนแก่เจ้าของที่ดินและผู้ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเนื้อที่ที่ถนนจะตัดผ่าน ทำให้ต้องรื้อถอนอาคารบ้านเรือนและโยกย้ายหาที่อยู่ใหม่ ส่วนผู้ที่ได้รับความสุขคือผู้ใช้ยวดยานพาหนะ เพราะทำให้ย่นระยะเวลาในการเดินทาง และประหยัดค่าใช้จ่าย ในกรณีเช่นนี้เมื่อได้คำนวณและหักลบกันระหว่างความสุขกับความทุกข์ที่จะเกิดขึ้นถ้าเกิดความสุขมากกว่าก็ควรทำ แต่ถ้าเกิดความทุกข์มากกว่าก็ไม่ควรทำ ดังนี้เป็นต้น ในกรณีที่การกระทำ 2 อย่าง ก่อให้เกิดทุกข์ทั้งคู่ และเราไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ ก็ให้เลือกการกระทำอันที่เกิดทุกข์น้อยกว่า

ประโยชน์นิยม ถือว่า “หลักเกณฑ์ที่จะตัดสินการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ว่าถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดีชอบหรือไม่ชอบนั้นขึ้นอยู่กับผลที่ได้รับจากการกระทำนั้น หมายความว่า ถ้ามีสิ่งสองสิ่งให้เลือกเราควรจะเลือกอย่างที่ให้ประโยชน์แก่เราให้มากที่สุด

คำว่า “ประโยชน์” ในที่นี้หมายถึงความสุขนั่นเอง ค่าของสิ่งต่าง ๆ ที่เรามีอยู่นั้น ก็เพราะว่าของสิ่งนั้นพาให้เรามีความสุข ความดีของมันอยู่ที่ก่อให้เกิดความทุกข์แก่เรา แต่ต้องเป็นสุขมากที่สุดซึ่งหลักนี้เรียกว่าหลักมหสุข การดูว่าสิ่งใดมีความสุขมาก นั้นต้องดูตัวเราและตัวคนอื่นด้วยหมายความว่าการกระทำนั้นต้องให้ความสุขแก่เราด้วย แก่คนอื่นด้วยจึงเป็นหลักของประโยชน์นิยมที่ถูกต้อง

นักปรัชญาฝ่าย ประโยชน์นิยม หรือผู้ถือหลัก มหสุข นี้ เป็นฝ่ายที่มีความคิดอันเป็นรากฐานของศีลธรรมที่ถือว่า“ความถูกต้องของการกระทำขึ้นอยู่กับแนวโน้มที่ว่า การกระทำนั้นจะก่อให้เกิดความสุข ถ้าการกระทำใดจะก่อสิ่งที่สวนทางกับความสุข สิ่งนั้นก็เป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง

“ผลที่เกิดจากการกระทำสำคัญกว่าเจตนา หรือแรงจูงใจ ที่ก่อให้เกิดการกระทำนั้นขึ้น”

"แรงจูงใจไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับศีลธรรมของการกระทำ แม้ว่ามันอาจเกี่ยวข้องกับศีลธรรมของผู้กระทำก็ตาม"

"ใครก็ตามที่ช่วยให้เพื่อนมนุษย์พ้นภัยอันตรายเขาย่อมได้ชื่อว่า ได้ทำถูกต้องตามหลักศีลธรรมแล้ว แม้ว่าแรงจูงใจให้ทำนั้นจะเกิดจากหน้าที่หรือเกิดจากความหวัง ที่จะได้รับค่าตอบแทนอันคุ้มค่าแก่ความเหนื่อยยากนั้นก็ตาม"

กล่าวโดยสรุป

ประโยชน์นิยม เป็นอันเดียวกับสุขนิยม ที่ถือว่าความสุขเป็นสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ ความสุขที่ว่านั้นเป็นความสุขจำนวนมากที่สุดในเวลานานที่สุดเรียกว่า มหสุข ศีลธรรมถือเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์ไม่ใช่เรื่องความรู้สึก ถือว่าประโยชน์สุขนั้นคือ ศีลธรรม ประโยชน์นิยมบางครั้งจะไม่คำนึงถึงกฎหมายศีลธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี แต่คำนึงถึงประโยชน์สุขนั้นแหละเป็นสำคัญ สิ่งที่ก่อให้เกิดความสุขแก่คนจำนวนมากที่สุดในเวลายาวนานที่สุดนั้นแหละคือกฎหมาย คือศีลธรรม คือขนบธรรมเนียมประเพณีที่ถูกต้องควรทำ

5.2.2 ลัทธิเจตจำนงนิยม

ลัทธินี้ถือเอาเจตนาหรือแรงจูงใจที่ก่อให้เกิดการกระทำเป็นเกณฑ์ตัดสินการกระทำ จึงไม่เห็นด้วยกับลัทธิประโยชน์นิยมที่ให้เอาผลของการกระทำเป็นเกณฑ์ตัดสิน เพราะผลที่เกิดขึ้นไม่แน่นอนบางครั้งการกระทำอย่างเดียวกัน แต่เกิดผลตรงกันข้ามก็ได้เช่น การพูดความจริงในครั้งแรกก่อให้เกิดความสุขแก่คนบางคน แต่การพูดความจริงในอีกสถานการณ์หนึ่งเกิดผลเป็นความทุกข์แก่คนบางคนซึ่งจะตัดสินได้ว่า การพูดความจริงในครั้งแรกเป็นการกระทำที่ดี แต่ในครั้งที่สองจัดเป็นการกระทำที่เลวเมื่อเป็นเช่นนี้ก็หมายความว่าการพูดความจริงไม่ดีไม่ชั่วในตัวมันเอง ดีชั่วอยู่ที่สถานการณ์หรือสิ่งแวดล้อมในแต่ละกรณี

ลัทธิเจตจำนงนิยม ถือว่าค่าทางจริยธรรม หรือความดีความชั่วเป็นสิ่งที่มีอยู่ตายตัวและมีอยู่จริง ๆ โดยไม่ขึ้นอยู่กับบุคคล สังคม หรือสภาพแวดล้อมใด ๆ การกระทำที่ดีไม่ว่าใครทำ จะทำที่ไหนเมื่อไรต้องดีเสมอไป เมื่อเอาผลของการกระทำมาตัดสินไม่ได้เพราะผลที่เกิดขึ้นไม่คงที่ ต้องเอาเจตนาหรือแรงจูงใจที่ก่อให้เกิดการกระทำนั้นมาเป็นเกณฑ์ตัดสิน เพราะเจตนาหรือแรงจูงใจมีอยู่ทุกครั้งที่มีการกระทำ การที่จะตัดสินว่าการกระทำนั้นดีหรือไม่ต้องดูที่เจตนาเป็นสำคัญ ไม่ว่าผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำนั้นจะเป็นอย่างไร ผลของการกระทำกับตัวการกระทำเป็นคนละสิ่ง ลัทธินี้ต้องการตัดสินการกระทำ ไม่ใช่ตัดสินผลของการกระทำ ผลจะเกิดขึ้นอย่างไรเป็นคนละเรื่องกับว่าการกระทำนั้นเป็นการกระทำอย่างไร ถ้าเจตนาหรือแรงจูงใจดี การกระทำนั้นก็เป็นการกระทำที่ดี เพราะเจตนาอยู่ในความควบคุมของผู้กระทำ แต่ผลที่เกิดขึ้นนั้นอยู่นอกขอบเขตของการควบคุมของเรา มันขึ้นอยู่กับเงื่อนไขภายนอก ซึ่งเราควบคุมมันไม่ได้ เจตนาหรือแรงจูงใจ จึงเป็นสิ่งสำคัญในการพิจารณาปัญหาทางศีลธรรม

ศาสนาต่าง ๆ จัดอยู่ในลัทธิเจตจำนงนิยม เพราะถือเอาเจตนาหรือแรงจูงใจเป็นเกณฑ์ตัดสินความดีความชั่วหรือบุญบาป

5.2.2.1 พุทธศาสนา

ถือว่าการกระทำที่จะนับว่าดีหรือชั่ว ต้องเป็นการกระทำที่มีความจงใจหรือมีเจตนา การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาเรียกว่า "กรรม" ดังพุทธพจน์ว่า "เจตนานั่นเอง เราเรียกว่า กรรม บุคคลจงใจแล้วจึงกระทำกรรมทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ" การกระทำที่ผู้กระทำไม่มีเจตนา ไม่จัดเป็นการกระทำที่ดีหรือชั่ว คือไม่ต้องรับผลกรรมนั่นเอง การกระทำที่ดี คือการกระทำที่เกิดจากเจตนาดี คือเกิดจากกุศลมูลหรือรากเหง้าแห่งความดี 3 ประการ คือ อโลภะ=ไม่โลภ อโทสะ=ไม่โกรธ และ อโมหะ=ไม่หลงผิด การกระทำชั่วคือการกระทำที่เกิดจากเจตนาชั่ว คือเกิดจากอกุศลมูล หรือรากเหง้าแห่งความชั่ว 3 ประการ คือ โลภะ โทสะ และโมหะ

5.2.2.2 ศาสนาคริสต์

ถือว่าการกระทำดีหรือชั่วที่แสดงออกมาภายนอกนั้นเกิดจากภายในจิตใจก่อน การตัดสินเรื่องดี-ชั่วหรือบุญ-บาป นั้นจะดูเพียงภายนอกอย่างเดียวไม่ได้ เพราะแม้เพียงคิดก็มีผลเช่นเดียวกับการกระทำ เช่น ถ้าคิดชั่วก็เป็นบาปเท่ากับกระทำชั่ว พระเยซูทรงสอนว่า ผู้ที่คิดล่วงประเวณีกับสามีหรือภรรยาของผู้อื่นก็เป็นบาปเท่ากับล่วงประเวณีจริง ๆ หรือคิดเกลียดชัง ผู้อื่นก็มีบาปเท่ากับฆ่าคนทีเดียวการกระทำที่ดีหรือชั่วที่แสดงออกมาเกิดจากจิตใจที่ดี หรือชั่วอยู่ก่อน จิตใจที่คิดดีหรือชั่วนั่นเองคือเจตนา "ต้นไม้ดีจะเกิดผลชั่วไม่ได้ หรือต้นไม้ชั่วจะเกิดผลดีก็ไม่ได้" การกระทำที่ดีหรือการกระทำตามน้ำพระทัยของพระเจ้า คือการกระทำตามพระบัญญัติในคัมภีร์ ซึ่งเป็นพระวจนะของพระองค์ด้วยใจจริง ไม่มีเจตนาอย่างอื่นเคลือบแฝงอยู่ แต่กระทำเพื่อเทิดพระเกียรติของพระองค์ ไม่ใช่กระทำเพื่ออวดตัวเองให้ผู้อื่นยกย่อง

5.2.2.3 ศาสนาอิสลาม

ถือว่าเจตนาเป็นพื้นฐานของการกระทำ ที่เชื่อมโยงไปถึงการตอบแทนผลของการกระทำในโลกหน้า ผลของการกระทำจะเป็นอย่างไรย่อมขึ้นอยู่กับเจตนาของเขา จะตัดสินว่าการกระทำของคนคนหนึ่งเป็นการกระทำที่ดีหรือไม่ โดยดูเพียงการแสดงออกมาภายนอกเพียงอย่างเดียวไม่ได้ แต่ต้องดูที่ภายในคือจิตใจหรือเจตนาของเขา ท่านนบีมูฮัมหมัดกล่าวว่า "แท้จริงการกระทำทั้งหลายย่อมขึ้นอยู่กับเจตนาและแท้จริงบุคคลย่อมได้รับผลตามที่เขาเจตนา" การกระทำดีคือ การกระทำตามพระราชบัญญัติในคัมภีร์ซึ่งเป็นโองการของพระเจ้าด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่ใช่กระทำเพื่อหวังผลอย่างอื่นเคลือบแฝงอยู่หรือเป็นการกระทำเพื่อโอ้อวด

5.2.3 ลัทธิพันธนิยม (หลักการนิยมหรือหน้าที่นิยม)

ถือว่าความถูกผิดหรือดีชั่วของการกระทำนั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับผลของการกระทำหรือแรงจูงใจที่ก่อให้เกิดการกระทำนั้น แต่ขึ้นอยู่กับว่าการกระทำนั้นมีลักษณะอย่างไรถ้าเป็นการกระทำที่ถูกหรือดีมันก็ถูกหรือดีเสมอไป ผลของการกระทำหรือแรงจูงใจไม่มีผลใด ๆ คือไม่สามารถเปลี่ยนการกระทำนั้นให้เป็นอย่างอื่นไปได้ ในการตัดสินการกระทำใด ๆ นั้น ตัดสินจากตัวการกระทำเท่านั้น อย่างอื่นไม่เกี่ยว เพราะค่าทางจริยธรรมของการกระทำนั้นอยู่ที่ตัวการกระทำนั้นเอง เช่น การพูดความจริงเป็นสิ่งที่ดีในตัวเอง ไม่มีอะไรที่จะไปทำให้การพูดความจริงเป็นสิ่งผิดหรือชั่วไปได้ ไม่ว่าผลจากการพูดความจริงนั้นจะ เป็นอย่างไร การพูดความจริงครั้งนั้นก็เป็นการกระทำที่ดีอยู่นั่นเอง ผลของการกระทำไม่กระทบกระเทือนค่าทางจริยธรรมของการกระทำ เพราะ

เป็นคนละเรื่องกัน ผลอาจจะเกิดขึ้นอย่างไรก็ได้ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่าง ๆ แม้ว่าผลที่ตามมาจะไม่ดี หรือเกิดทุกข์แก่คนบางคน การกระทำนั้นก็ยังคงเป็นการกระทำที่ดีอยู่นั่นเอง

ลัทธิพันธนิยม ถือว่าค่าทางจริยธรรมมีตายตัว และมีอยู่ที่ตัวการกระทำนั้นเอง สิ่งภายนอกใด ๆ ไม่สามารถเปลี่ยนค่าทางจริยธรรมของมันได้ การกระทำที่ดี จะทำที่ไหน เมื่อไร ในสถานการณ์อย่างไรย่อมดีเสมอไป การกระทำที่ดีสำหรับคนหนึ่งย่อมเป็นการกระทำที่ดีสำหรับคนอื่นทุก ๆ คน ด้วยการกระทำอย่างเดียวกันเป็นไปไม่ได้ที่ดีเมื่อคนคนหนึ่งกระทำ แต่ชั่วเมื่ออีกคนหนึ่งกระทำ การกระทำอย่างหนึ่งดีเพราะว่ามันมีลักษณะบางอย่างในการกระทำนั้นที่เป็นลักษณะที่ดี คือมันเป็นสิ่งดีในตัวมันเองหรือลักษณะดีมีอยู่ที่ตัวการกระทำนั้นแล้ว เรากระทำอย่างนั้นเพราะว่ามันเป็นสิ่งที่ดีหรือเป็นหน้าที่ที่เราต้องกระทำ ไม่ใช่กระทำเพื่อหวังผลใด ๆ ลัทธินี้บางทีเรียกว่า ลัทธิหน้าที่นิยม (Duty Ethics)

ลัทธิที่จัดอยู่ในลัทธิพันธนิยมมี 3 ลัทธิที่เด่น ๆ คือ ลัทธิคานท์ (Kantianism) ลัทธิหน้าที่เฉพาะหน้า (Prima Facie Duty) และลัทธิมโนธรรมนิยม (Conscientialism)

5.2.3.1 ลัทธิค้านท์

ค้านท์ (Immanuel Kant 1724-1804) นักปรัชญาชาวเยอรมันมีทรรศนะว่า ค่าทางจริยธรรมเช่น ดี ชั่ว ถูก ผิด นั้น เป็นสิ่งมีจริงและแน่นอนตายตัว สิ่งใดหรือการกระทำใดดีมันต้องดีเสมอไปโดยไม่ขึ้นกับเงื่อนไขใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อม บุคคล เวลา หรือสถานที่ นอกจากนี้ยังไม่ขึ้นอยู่กับว่ามันก่อให้เกิดประโยชน์ หรือความสุขแก่ใครหรือไม่ กล่าวคือผลของการกระทำ ไม่ว่าจะออกมาในลักษณะใด ย่อมไม่กระทบกระเทือนต่อความดีของการกระทำนั้นเช่น

เมื่อถือว่าค่าทางจริยธรรมมีตายตัวก็ต้องมีเกณฑ์ตายตัวมาตัดสิน จะเอาผลของการกระทำมาตัดสินไม่ได้ เพราะผลที่เกิดขึ้นไม่แน่นอน แต่แปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขภายนอก สำหรับค้านท์ เกณฑ์ที่ตายตัวในการตัดสินการกระทำใดว่าดีหรือไม่นั้นคือ “เจตนาดี” (Good Will) การกระทำที่ดีคือการกระทำที่เกิดจากเจตนาดี แต่เจตนาดีของค้านท์มีความหมายแตกต่างจากที่ใช้กันอยู่ทั่ว ๆ ไปมากทีเดียว สำหรับค้านท์เจตนาอาจถูกหรือผิด ดีหรือชั่วก็ได้ขึ้นอยู่กับแรงจูงใจ (Motive) ที่ผลักดันให้เกิดการกระทำนั้น แรงจูงใจ ที่ทำให้คนเราทำหรือไม่ทำอะไร มี 2 ลักษณะคือ อารมณ์หรือความรู้สึก (Inclination) ซึ่งทางศาสนาเรียกว่า กิเลสตัณหาและหลักการหรือความสำนึกในหน้าที่ (Principle or Sense of Duty) หรือ “เหตุผล” ซึ่งทางศาสนาเรียกว่า “ปัญญา”

การทำตามอารมณ์หรือความรู้สึก เช่น นายนิคมให้เงิน 10 บาทแก่ขอทานคนหนึ่ง เพราะเกิดความรู้สึกสงสารขอทานคนนั้น ความสงสารเป็นอารมณ์ชนิดหนึ่ง หรือแม่คนหนึ่งเลี้ยงดูลูกด้วยความเอาใจใส่ต่อลูกของตนเป็นอย่างดีเพราะบางครั้งอารมณ์เหล่านี้ไม่ว่าฝ่ายบวก (ความรัก ความสงสาร) หรือฝ่ายลบ (ความโกรธ ความอิจฉา) เป็นต้นเหตุของการกระทำชั่ว ได้เช่นกัน การทำตามอารมณ์ หรือความรู้สึกจึงไม่ใช่เจตนาดีส่วนการกระทำตามหลักการหรือความสำนึกในหน้าที่นั้น เป็นการกระทำที่ไม่ขึ้นอยู่กับอารมณ์หรือความรู้สึก แต่สามารถเอาชนะอารมณ์ หรือความรู้สึกได้แล้วใช้เหตุผลพิจารณาทำตามหลักการหรือทำตามหน้าที่ที่จะต้องทำนี่คือแรงจูงใจที่ถูกต้องหรือเจตนาดี การกระทำที่เกิดจากเจตนาดีคือ การกระทำโดยความสำนึกในหน้าที่เมื่อเรากระทำสิ่งต่าง ๆ เราย่อมมีหลักการเป็นแนวทาง ทั้ง ๆ ที่มีหลายหลักการให้เลือก แต่เราทำตามหลักการใด

หลักการหนึ่ง เป็นเพราะหลักการนั้นสั่งให้เราทำ ค้านท์แยกคำสั่งของคติบทออกเป็น 2 ลักษณะ คือคำสั่งมีเงื่อนไข (Hypothetical Imperative) กับ คำสั่งเด็ดขาด (Categorical Imperative)

คำสั่งมีเงื่อนไข จะสั่งให้เรากระทำโดยมุ่งไปยังผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการกระทำนั้นโดยจะส่งให้เรากระทำในรูป "จงกระทำ x ถ้าต้องการ y" หรือ จงกระทำอย่างนี้ ถ้าต้องการอย่างนั้นเช่น พ่อค้าคนหนึ่งค้าขายด้วยความซื่อสัตย์ต่อลูกค้า โดยที่เขา ได้พิจารณาอย่างรอบคอบแล้วว่า ถ้าตนค้าขายด้วยความซื่อสัตย์อยู่เสมอ จะทำให้ตนได้รับผลประโยชน์หรือได้กำไรตลอดไป เพราะลูกค้าจะมาสนับสนุนอยู่เป็นประจำ จึงถือว่าความซื่อสัตย์เป็นนโยบายที่ดีที่สุดในการค้าขาย การที่พ่อค้าคนนี้ซื่อสัตย์ต่อลูกค้า เพราะเขามุ่งหรือหวังผลประโยชน์หรือกำไรที่จะเกิดขึ้นแก่เขา ไม่ได้ซื่อสัตย์เพราะเห็นว่า ความซื่อสัตย์เป็นสิ่งที่มีคุณค่าหรือเป็นสิ่งที่ดี หรือเป็นสิ่งที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อกัน แต่เขาซื่อสัตย์เพราะคิดว่าจะได้ประโยชน์ตอบแทนมาก เมื่อเขาไม่ได้เห็นคุณค่าของความซื่อสัตย์ แต่เห็นแก่ประโยชน์ตนเป็นสำคัญ และถ้าในสภาพสังคมของเขาอำนวยให้อยู่ในสภาพที่ว่า แม้เขาจะโกงก็ไม่มีใครรู้และการโกงลูกค้าจะได้กำไรมากกว่าการซื่อสัตย์ เขาอาจจะโกงก็ได้

คำสั่งเด็ดขาด นั้นจะสั่งให้เรากระทำโดยไม่มีเงือนไขใด ๆ คือไม่มีการคำนึงถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นมันจะสั่งให้เรากระทำในรูป "จงกระทำ x เพราะ x ดี" หรือ จงกระทำอย่างนี้เพราะอย่างนี้ถูกคือเป็นการกระทำที่ผู้กระทำเห็นคุณค่าของการกระทำนั้นโดยตรง หรือเห็นว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติเช่น เช่น พ่อค้าคนหนึ่งซื่อสัตย์ต่อลูกค้า เพราะเขาเห็นว่าการซื่อสัตย์เป็นสิ่งที่ดี เป็นสิ่งที่มีคุณค่า เป็นสิ่งที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อกัน โดยไม่คำนึงว่าถ้าตนซื่อสัตย์ต่อลูกค้าแล้วจะได้ประโยชน์อะไรตอบแทนหรือไม่จะเกิดความสุขหรือไม่ หรือจะทำให้ตนเองเดือดร้อนหรือไม่ เขาก็ยังคงซื่อสัตย์ตลอดไป เพราะสำนึกว่าเป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่พึงปฏิบัติต่อกันตามทรรศนะของค้านท์ การกระทำโดยความสำนึกในหน้าที่ก็คือการกระทำตามคำสั่งเด็ดขาดนั่นเอง คำสั่งเด็ดขาดมีเพียงคำสั่งเดียวเท่านั้นคือ จงกระทำตามหลักการที่ท่านสามารถจงใจได้ที่จะให้หลักการนั้นเป็นกฎสากล ความเป็นสากลของกฎคือทุกคนอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกันโดยไม่มีการยกเว้นบุคคลใด ค้านท์ถือว่าเมื่อเรากระทำอะไรอย่างหนึ่งนั้นก็คือ เราทำตามหลักการใดหลักการหนึ่งแต่หลักการที่ถือว่าเป็นหน้าที่หรือเป็นคำสั่งเด็ดขาดนั้น หลักการนั้นต้องมีลักษณะสากล คือ มนุษย์ทุกคนถือปฏิบัติในลักษณะเดียวกัน

การทำตามหลักการที่สามารถจงใจได้ ให้มันเป็นกฎสากลนั้น ไม่ได้หมายถึงว่าถ้าทุกคนทำตามหลักการนั้นแล้วจะเกิดผลอะไร แต่หมายถึงขณะที่กระทำ ผู้กระทำต้องการให้ผู้อื่นทุก ๆ คนถือหลักการเดียวกันกับตนหรือไม่ ถ้าผู้กระทำต้องการทำตามหลักการนั้นคนเดียว โดยไม่ต้องการให้ผู้อื่นรู้หรือถือตามหลักการนั้นด้วย ถือว่าผู้กระทำไม่สามารถจงใจได้ ที่จะให้หลักการนั้นเป็นสากลนั้นคือ การกระทำตามหลักการนั้นเป็นการกระทำที่ผิด

ตัวอย่าง นายแดงเห็นผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน เช่น บาดเจ็บ จึงให้การช่วยเหลือ โดยถือหลักการว่า "ดิฉันจะช่วยเหลือผู้เดือดร้อนเสมอ ถ้าฉันสามารถช่วยเหลือได้" หลักการนี้ นายแดงจงใจได้หรือไม่ที่จะให้หลักการนี้เป็นสากล คือให้คนอื่นถือหลักการเดียวกันทุกคน คือการช่วยเหลือผู้เดือดร้อนแน่นอนเขาจงใจได้หรือเขาต้องการให้หลักการนี้เป็นกฎสากล เพราะเมื่อตัวเขาเองประสบความเดือดร้อน เขาก็ต้องการให้ผู้อื่น

ช่วยเหลือ หรือบรรเทาความเดือดร้อนของเขาเช่นกัน นั่นคือการช่วยเหลือผู้เดือดร้อนเป็นการกระทำที่ถูกหรือดี หรือเป็นสิ่งที่ควรทำ

กฎสากลนี้เอง คือกฎศีลธรรมของค้านท์ ค้านท์พูดอีกแบบหนึ่งว่า "จงปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ไม่ว่าเป็นตัวท่านเองหรือผู้อื่นในทุกกรณี โดยถือว่าเขาเป็นจุดหมายในตัวเอง อย่าใช้มนุษย์เป็นเพียงเครื่องมือ" ในหลักนี้ค้านท์เน้นความเท่าเทียมกันระหว่างมนุษย์ทุกคน คือถือว่าทุกคนมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน หรือมีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน มนุษย์คนหนึ่งจะเอามนุษย์อีกคนหนึ่งเป็นเครื่องมือเพียงอย่างเดียวเพื่อให้ตัวเองบรรลุจุดประสงค์เท่านั้นไม่ได้ ต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่ยอมรับศักดิ์ศรีของเขา การกระทำใด ๆ ที่ใช้ตัวเองหรือผู้อื่นเป็นเพียงเครื่องมืออย่างเดียว เพื่อบรรลุเป้าหมายใดก็ตาม เป็นการกระทำที่ผิดหรือไม่ดี เป็นสิ่งไม่ควรทำ แม้แต่การฆ่าตัวตายตามหลักของค้านท์ก็ถือว่าผิด เพราะเป็นการใช้ชีวิตของตัวเองเป็นเครื่องมือให้บรรลุเป้าหมายบางอย่างคือ การพ้นจากภาวะบีบคั้น และความทุกข์เช่นเดียวกัน กิจการ ทาส และโสเภณี ก็เป็นการกระทำที่ผิดเพราะเป็นการใช้ผู้คนเป็นเพียงเครื่องมือและเป็นการไม่ยอมรับ

ค้านท์ถือว่าการทำตามเหตุผลเป็นการทำตามกฎศีลธรรมซึ่งเป็นคุณค่าที่แท้จริงของมนุษย์ ถ้ามนุษย์ทำตามอารมณ์ความรู้สึก มนุษย์จะหันเหออกจากหลักการณ์ที่ถูกต้องไปคิดถึงประโยชน์สุขที่เกิดจากการกระทำ เช่น เมื่อหมอเกิดความเวทนาสงสารคนไข้ เกรงว่าเมื่อบอกความจริงให้คนไข้ทราบจะช็อค อารมณ์ความรู้สึก นี้ทำให้หมอหันเหออกจากหลักการที่ถูกต้อง คือเห็นว่าควรโกหกคนไข้แทนที่จะพูดความจริง

ค้านท์คิดว่าถ้ามนุษย์ทำตามเหตุผลเขาจะทำตามกฎศีลธรรม ค้านท์เชื่อว่าคนที่ใช้เหตุผลทุกคนจะต้องเห็นด้วยกับกฎศีลธรรม 2 ประการนี้ คือ

1. จงทำตามหลักการที่ท่านจงใจจะให้เป็นกฎสากลได้
2. จงอย่าใช้มนุษย์เป็นเครื่องมือเพื่อการใด ๆ

ค้านท์อ้างว่ากฎศีลธรรมทั้งสองนี้มาจากหลักการเดียวกัน คือ หลักของเหตุผลสำหรับค้านท์การกระทำที่ดีคือ การทำตามเหตุผล การทำตามเหตุผล คือการทำตามหลักการที่ว่าจงอย่าใช้มนุษย์เป็นเครื่องมือเพื่อการใด ๆ ค้านท์ถือว่ามนุษย์เป็นสิ่งที่มีค่าในตัวเองเป็นจุดหมายในตัวเอง

ดังนั้น การใช้มนุษย์เป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุเป้าหมายใด ๆ ย่อมเป็นสิ่งผิดศีลธรรมเสมอ ไม่ว่าเป้าหมายนั้นจะเป็นไปเพื่อตัวเองหรือผู้อื่นก็ตาม การโกหกถือว่าผิดก็เพราะว่าเป็นการใช้คนที่ถูกโกหกเป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าโกหกหลอกลวงเอาทรัพย์ของผู้อื่นก็เท่ากับใช้คนที่ถูกหลอกเป็นเครื่องมือของเรา การที่หมอโกหกคนไข้เพื่อไม่ให้ช็อคก็ตาม แม้จะเป็นการทำเพื่อคนไข้เองก็ผิด เพราะใช้คนไข้เป็นเครื่องมือเพื่อตัวคนไข้เอง หลักของค้านท์เข้มงวดมาก ถ้าผิดกฎศีลธรรมก็ถือว่าเป็นการกระทำที่ผิดทันที ไม่ว่าทำแล้วจะเกิดผลดีมากแค่ไหนต่อใครก็ตาม

ดังนั้น เกณฑ์ตัดสินการกระทำของลัทธิค้านท์ คือการกระทำที่ดี คือการกระทำที่เกิดจากเจตนาดีซึ่งหมายถึงการไม่ทำตามอารมณ์หรือความรู้สึก แต่ทำโดยสำนึกว่าเป็นหน้าที่หรือทำตามคำสั่งเด็ดขาดนั่นคือ การทำตามหลักการ (คติบท) ที่ผู้กระทำสามารถจงใจได้ที่จะให้หลักการนั้นเป็นสากล กฎสากลนี่เองคือกฎศีลธรรมของค้านท์ การกระทำที่ดีคือ การกระทำตามกฎศีลธรรมนั่นเอง

ท่านอาจารย์ รุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์ กล่าวว่า ค้านท์เป็นนักปรัชญาผู้มีทรรศนะตรงกันข้ามกับประโยชน์นิยม เห็นว่าศีลธรรมเป็นคนละสิ่งกับความสุข การกระทำที่ผิดหลักศีลธรรมแม้จะก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่มนุษย์มากเพียงใดก็ยังคงเป็นการกระทำทีเลว เพราะความสุขไม่ใช่สิ่งดีที่สุดสำหรับชิวิตเราจึงใช้มันเป็นหลักตัดสินศีลธรรมไม่ได้

ค้านท์ถือว่าศีลธรรมเป็นสิ่งที่มีค่าในตัวเอง การกระทำอันหนึ่งดีมิใช่เพราะว่ามันให้ความสุขแก่ใคร แต่เพราะว่ามันเป็นการกระทำที่ถูกกฎศีลธรรม คนดีไม่จำเป็นต้องมีความสุขหรือทำให้คนอื่นมีความสุข แต่คนดีคือคนที่ทำตามกฎศีลธรรมโดยมิได้หวังผลอะไร ไม่ว่าจะเพื่อตัวเองหรือเพื่อผู้อื่นคนทั่วไปมักคิดว่าการกระทำเพื่อประโยชน์สุขของคนอื่นหรือเพื่อคนส่วนใหญ่น่าจะเป็นการกระทำที่ดีควรแก่การสรรเสริญ เช่นหมอโกหกคนไข้เพื่อช่วยให้คนไข้หายเร็วนั้น คนทั่วไปย่อมเห็นว่าการกระทำของหมอไม่น่าจะผิดเพราะทำเพื่อคนไข้ แต่ค้าน ไม่เห็นด้วยกับทรรศนะของคนทั่วไปเช่นนี้ ค้านท์ถือว่าการกระทำที่ถูกศีลธรรมย่อมดีเสมอ การกระทำที่ผิดกฎศีลธรรมย่อมเลวเสมอ ไม่ว่าการกระทำนั้นจะทำให้ใครสุขหรือทุกข์ ผลของการกระทำไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความถูก-ผิดของการกระทำ การโกหกนั้นผิดศีลธรรมมันจึงเป็นการกระทำที่เลวเสมอ ไม่ว่าจะโกหกเพื่อใครโกหกแล้วจะเกิดผลดีแค่ไหนถ้าหมอบดกความจริงกับคนไข้แล้วคนไข้ช็อคตาย ค้านท์ก็ยังคงถือว่าการพูดความจริงของหมอเป็นการกระทำที่ถูกต้อง เพราะการพูดความจริงเป็นสิ่งที่ดีในตัวของมันเอง ผลที่เกิดจากการพูดความจริงไม่ทำให้ความดีของมันเปลี่ยนแปลงไป

“ค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งที่มีจริง เมื่อมีจริงก็ต้องตายตัว และเมื่อตายตัว ก็จะเอาผลการกระทำตัดสินไม่ได้”

“ไม่มีอะไรในโลกที่จะคิดได้ว่า เป็นสิ่งที่จะวัดความดีความชั่วได้นอกจากเจตนาดี” ค้านท์ถือว่า “การกระทำที่เกิดจากเจตนาดี คือการกระทำตามหน้าที่ หรือจะพูดว่า การกระทำตามหน้าที่ก็คือการกระทำด้วยเจตนาดีนั่นเอง”

“การกระทำที่เกิดจากแรงกระตุ้น หรือจากความรู้สึก ไม่ใช่การกระทำที่เกิดจากหน้าที่ ไม่ถือว่าเป็นเจตนาดีเช่นแรงกระตุ้นพวกความอยาก ความปรารถนา อารมณ์ ความรู้สึก เป็นต้น ชีวิตที่มีค่าคือชีวิตที่อยู่กับศีลธรรม คืออยู่กับหน้าที่ ไม่ใช่อยู่กับความสุข หรือความรู้สึก การกระทำตามหน้าที่มิใช่การกระทำที่มุ่งไปที่ผลประโยชน์หรือโทษของการกระทำ แต่มุ่งไปที่ตัวการกระทำนั้น ๆ ว่า เป็นสิ่งดีจริงในตัวมันเอง เช่น ถ้า ก. พูดจริงเพราะคิดว่าคนเขาจะเชื่อคนเขาจะรัก เช่นนี้ไม่ใช่การกระทำตามหน้าที่ แต่ถ้าเขาพูดจริง เพราะคิดว่าพูดจริงมันดี ใครจะรักใครจะเกลียดก็ช่างใคร เช่นนี้ การกระทำของเขาจึงจะเป็นการกระทำตามหน้าที่ และ มีค่าทางจริยธรรมจริง”

“การกระทำตามหน้าที่ที่จะเป็นหลักศีลธรรมได้ต้องเป็นการกระทำที่เป็นหลักสากล หมายความว่า เมื่อเราทำแล้วคนอื่นเห็นก็รู้สึกเหมาะสม หรือคนอื่นทำแล้ว เราดูอยู่ก็รู้สึกว่าเหมาะสม เช่นเราจะถือว่า ถ้าเราหิวเราขโมยเขากินได้ ในทางกลับกัน เมื่อคนอื่นเขาคิดว่าเมื่อเขาหิวเขาก็มาขโมยของ ๆ เรากิน เช่นนี้เรายอมรับไหม เราไม่ยอมให้เขามาเอาของของเราไป จึงไม่เป็นสิ่งสากล การกระทำที่ไม่เข้ากฎสากลเช่นนี้ไม่เป็นกฎศีลธรรม สรุปความเห็นของค้านท์”

- การกระทำที่ถูกต้อง คือการกระทำที่เกิดจากเจตนาดี

- การกระทำที่เกิดจากเจตนาดี คือการกระทำที่เกิดจากการสำนึกในหน้าที่

- การกระทำที่เกิดจากการสำนึกในหน้าที่ คือการกระทำที่เกิดจากเหตุผล

- การกระทำที่เกิดจากกฏศีลธรรม คือการกระทำตามกฎสากล

- กฎสากล คือกฎที่ทุกคนในสังคมยอมรับและเห็นด้วย

- ศีลธรรมเป็นคนละสิ่งกับความสุขการกระทำที่ผิดหลักศีลธรรม แม้จะก่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อมนุษย์มากเพียงใดก็ยังคงเป็นการกระทำที่เลว ดังนั้นหลักการจึงสำคัญกว่าผลได้ มนุษย์ไม่ได้เกิดมาเพื่อแสวงหาความสุขแต่เกิดมาเพื่อเป็นคนดีมีศีลธรรม

- ค้านท์เห็นว่า การกระทำที่ดีคือการทำตามหลักการที่ว่า "จงอย่าใช้มนุษย์เป็นเครื่องมือเพื่อการใด ๆ" เพราะมนุษย์เป็นสิ่งที่มีค่าในตัวเองเป็นจุดหมายในตัวเองการลดฐานะมนุษย์ โดยใช้เป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุเป้าหมายใด ๆ ย่อมเป็นสิ่งผิดศีลธรรม

5.2.3.2 ลัทธิหน้าที่เฉพาะหน้า

รอสส์ (W.D : Ross) ถือว่าการกระทำที่ดีคือการกระทำที่เกิดจากความสำนึกในหน้าที่ แต่หน้าที่ทีสำนึกใดไม่สามารถเป็นกฎสากลสำหรับทุกคนได้ หน้าที่ที่พำนึกได้แต่ละครั้งเรียกว่าหน้าที่เฉพาะหน้า ในแต่ละสถานการณ์ ซึ่งอาจไม่เหมือนหน้าที่เฉพาะหน้าในครั้งอื่น ๆ หลักการของรอสส์มีดังนี้ :-

1. หน้าที่เป็นลักษณะของบุคคลมากกว่าที่จะเป็นเรื่องของผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น จริงอยู่เรามีหน้าที่ที่จะแสวงหาประโยชน์ให้มากที่สุด แต่เราก็มีหน้าที่ต่อบุคคลบางคนในบางโอกาส เช่น เรามีหน้าที่ต่อพ่อแม่ หรือต่อลูกของเรา หรือต่อบุคคลที่เกี่ยวข้อง

2. หน้าที่เป็นการคำนึงถึงอดีตเท่า ๆ อนาคต กล่าวคือ หน้าที่บางอย่างเป็นหน้าที่ที่เราต้องทำเนื่องจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตอย่างเดียวไม่เกี่ยวกับผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เช่น ฉันควรรักษาสัญญา ไม่ใช่เพราะผลดีที่จะเกิดขึ้น แต่เพราะฉันได้ทำสัญญาไว้ หรือฉันควรตอบแทนบุญคุณเขาเพราะเขาเคยช่วยเหลือฉันในอดีตเป็นต้น

3. หน้าที่เฉพาะหน้า เป็นหน้าที่ที่จะต้องทำโดยไม่มีเงื่อนไข ถ้ามันไม่ขัดแย้งกับหน้าที่เฉพาะหน้าอันอื่นในสถานอารมณ์เดียวกัน ตามทรรศนะของรอสส์นั้น ในสถานการณ์อย่างหนึ่งเราอาจมีหน้าที่เฉพาะหน้า ในการรักษาสัญญา ไม่ขัดแย้งกับหน้าที่ของเราที่จะให้เกิดความสุข แต่ในกรณีที่เรามีหน้าที่เฉพาะหน้า สองอย่างขัดแย้งกันในสถานการณ์เดียวกัน เราจะต้องเลือกกระทำหน้าที่เฉพาะหน้าอันที่สำคัญกว่า รอสส์ได้ให้รายการหน้าที่เฉพาะหน้าไว้ดังนี้

1) หน้าที่เฉพาะหน้า เนื่องจากการกระทำของตัวเองมี 2 อย่าง คือ

- การซื่อสัตย์ต่อสิ่งที่ตัวเองได้กระทำไว้ก่อนด้วยความเต็มใจ จึงมีหน้าที่ที่จะซื่อสัตย์ต่อสิ่งนั้นและถือว่าความซื่อสัตย์มีความสำคัญสูงกว่าหน้าที่ที่จะให้เกิดความสุข

- การชดเชยต่อสิ่งที่ตัวเองได้กระทำผิดต่อผู้อื่นไว้ก่อน เช่น ถ้าเราได้ทำทรัพย์สินของผู้อื่นเสียหาย เรามีหน้าที่ที่จะชดเชยความเสียหายนั้น เช่น ซ่อมแซมให้ หรือจัดหาให้ใหม่ หรือชดใช้ค่าเสียหาย

2) หน้าที่เฉพาะหน้าเนื่องจากการกระทำของผู้อื่นที่มีต่อเรา คือหน้าที่ในการกตัญญูกตเวที เมื่อผู้อื่นได้กระทำดีต่อเรามาก่อน ก็เป็นหน้าที่ของเราที่จะตอบแทนบุญคุณ เช่น บิดามารดาของเราได้กระทำสิ่งต่าง ๆ ต่อเรามากกว่าที่คนอื่นกระทำต่อเรา ดังนั้น เราจึงมีหน้าที่ที่จะตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ของเราให้มากกว่าต่อคนอื่น

3) หน้าที่ที่กระทำให้เกิดมหสุข ซึ่งเหมือนกับหลักการของลัทธิประโยชน์นิยม แต่ของรอสส์ถือเป็นเพียงหน้าที่เฉพาะหน้าอย่างหนึ่ง ในจำนวนหน้าที่เฉพาะหน้าหลายอย่างด้วยกัน

4) หน้าที่ไม่ทำร้ายผู้อื่น คือหน้าที่ที่จะละเว้นจากการทำให้ผู้อื่นได้รับความทุกข์ รอสส์ถือว่าเป็นหน้าที่สำคัญกว่าอันอื่น ๆ เขากล่าวว่า “ฉันมีหน้าที่ช่วยเหลือผู้อื่น แต่ฉันมีหน้าที่ที่สำคัญกว่าที่จะละเว้นจากการทำร้ายผู้อื่น”

5) หน้าที่รักษาความยุติธรรม หน้าที่นี้ไม่เกี่ยวกับผลของการกระทำของบุคคล แต่เกี่ยวกับสิ่งที่จะได้รับตอบแทนที่เหมาะ สมกัน กับการกระทำของเขา

6) หน้าที่ในการพัฒนาตัวเอง รอสส์ กล่าวว่า “ถ้าฉันสามารถพัฒนาตัวเองในด้านคุณธรรมหรือสติปัญญา ฉันก็มีหน้าที่เฉพาะหน้าที่จะต้องทำอย่างนั้น”

สรุปหลักการของรอสส์ได้ว่า การกระทำที่ถูกคือการกระทำตามหน้าที่เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นในแต่ละสถานการณ์ ถ้ามีหน้าที่เฉพาะหน้าเกิดขึ้นเพียงอย่างเดียว การกระทำตามหน้าที่อันนั้นเป็นการกระทำที่ถูก ในกรณีที่เกิดหน้าที่เฉพาะหน้าสองอย่างและขัดแย้งกัน ให้ทำตามหน้าที่เฉพาะหน้าอันที่สำคัญกว่า

5.2.3.3 ลัทธิมโนธรรมนิยม

ลัทธินี้ถือว่าค่าทางจริยธรรมคือดีชั่ว-ถูกผิด เป็นสิ่งที่มีจริง และแน่นอนตายตัว อยู่ที่การกระทำนั้นเอง เรารู้จักลักษณะดีชั่วของการกระทำ โดยมโนธรรมของเราเอง มโนธรรมจะหยั่งเห็นค่าทางจริยธรรมของการกระทำนั้นโดยตรง เกณฑ์ที่ใช้ตัดสินการกระทำจึงต้องใช้มโนธรรมตัดสิน การกระทำที่สอดคล้องกับมโนธรรมเป็นการกระทำที่ดี การกระทำที่ขัดต่อมโนธรรมเป็นการกระทำที่ชั่ว

กรรมกรสามีภรรยาคู่หนึ่ง รายได้น้อยมีลูกหลายคน วันหนึ่งไม่มีอาหารกิน ลูกคนโตจึงเสนอให้ไปขโมยจากเพื่อนบ้าน แม่เห็นด้วย แต่พ่อกลับห้ามลูก เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งผิด เขาคิดว่ายอมอดสักมื้อดีกว่า

อีกตัวอย่าง เศรษฐีสามีภรรยา อยากให้บุตรสาวคนเดียวของท่านแต่งงานกับคนดีมีฐานะ แต่บุตรสาวรักชอบกับคนจน เมื่อตั้งครรภ์แม่จะให้ไปทำแท้ง พ่อคัดค้านว่าเป็นการฆ่าคนผิดศีลธรรม

จากตัวอย่างทั้งสอง จะเห็นว่าสามีรู้สึกผิดชอบชั่วดีอยู่ในใจ สำนึกในศีลธรรม เสียงเรียกร้องภายในจิตใจทำให้เขาตัดสินใจได้ว่าอะไรผิดอะไรถูก และนี่เองที่เรียกว่า มโนธรรม

มโนธรรม เป็น สมรรถนะ (Faculty) พิเศษอย่างหนึ่งของมนุษย์ในการรู้จักสิ่งดีสิ่งชั่ว อะไรควรทำ ไม่ควรทำ มนุษย์ทุกคนมีมโนธรรมติดตัวมาตั้งแต่เกิด หรือเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์สำหรับผู้ที่เชื่อว่าพระเจ้าทรงสร้างมนุษย์ก็เชื่อว่าพระเจ้าทรงประทานสมรรถนะพิเศษนี้มาด้วย มโนธรรมเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นในจิตใจว่าการกระทำอย่างนั้นถูกหรือผิดโดยทันที โดยไม่มีการพิจารณาสิ่งอื่นใดนอกจากตัวการกระทำนั้นเอง คือไม่ใช่จากการใช้เหตุผลพิจารณาว่าทำไมการกระทำนั้นจึงดีหรือเลวหรือไม่ต้องพิจารณาดูว่า ถ้ากระทำเช่นนั้น

แล้วจะเกิดผลอย่างไร จะเกิดสุขหรือเกิดทุกข์ การกระทำนั้นผิดหรือถูกในตัวของมันเองแล้วในขณะกระทำ มโนธรรมของเราเพียงแต่หยั่งเห็นความผิดถูกนั้น

6. ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติของค่าทางจริยธรรม

ปัญหาเกี่ยวกับความมีอยู่ของค่าทางจริยธรรม ค่าทางจริยธรรมคือ "ความดี" การกระทำอย่างหนึ่งอย่างใด ที่ว่า "ดี" นั้น ลักษณะ " ดี" ที่เราพูดถึงนั้น มีอยู่จริงหรือไม่ ประเด็นนี้มีคำตอบ 2 แนว คือ

3.1 ลัทธิจิตวิสัย (Subjectivism)

ตอบว่าค่าทางจริยธรรมหรือความดี ความชั่วนั้นมิได้มีอยู่จริง ๆ ในโลก โลกที่ไม่มีมนุษย์แม้ภูเขาไฟระเบิด ฝนตกหนัก การกล่าวว่าเหตุการณ์นั้นเป็นสิ่งดีหรือไม่ ไม่มีความหมายอะไรเป็น ดีชั่วมีความหมายเมื่อเหตุการณ์อย่างหนึ่งมีผลกระทบต่อมนุษย์ เช่น บางคนอาจเป็นสุขหรือทุกข์ จากเหตุการณ์นั้น หรือเป็นความพอใจ ไม่พอใจต่อเหตุการณ์นั้น จึงกล่าวว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งดีหรือไม่ดี นั่นคือค่าทางจริยธรรมเป็นเพียงความเห็นของมนุษย์แต่ละคนตามรสนิยม หรือตามผลที่มากระทบต่อตนในธรรมชาติ มีเพียงปรากฏการณ์หรือความเป็นไปอย่างที่มันเป็นไป ไม่ดีไม่ชั่วในตัวมันเอง เธอดีชั่วเป็นเพียงความเห็นชอบหรือรสนิยมของแต่ละคน มิได้มีจริงนอกความคิดของมนุษย์ การที่คน 2 คน มีความเห็นต่างกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น นายทอง เห็นว่า "x เป็นสิ่งที่ดี" แต่นายเงินเห็นว่า "x เป็นสิ่งที่ไม่ดี" คนทั้งสองไม่มีใครผิด ใครถูก หรือเรียกว่า ถูกทั้งคู่ก็ได้ เพราะดีชั่วเป็นเพียงความรู้สึกหรือรสนิยมของแต่ละคน ใครจะมีรสนิยมอย่างไรก็ได้

3.2 ลัทธิวัตถุวิสัย (Objectivism)

ถือว่าค่าทางจริยธรรมหรือความดีนั้นเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงในโลก เป็นสิ่งเอกเทศในตัวมันเองอยู่นอกความคิดเห็นของมนุษย์ ไม่ขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของใคร และไม่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมและกาลเวลา ความดีความชั่วมีอยู่ที่ตัวการกระทำนั้น ๆ โดยตรง เหมือนกับกระดาษแผ่นหนึ่งมีสีขาว สีขาวก็มีอยู่ที่กระดาษแผ่นนั้นจริง ๆ สีของกระดาษแผ่นนั้น ไม่ได้เปลี่ยนไปตามความเห็นของใคร ใครจะชอบหรือไม่ชอบมันก็ยังคงสภาพเดิมหรือแม้นำไปวางไว้ในห้องมืดมองไม่เห็นสีที่กระดาษแผ่นนั้นเลย สีขาวของกระดาษแผ่นนั้นก็มิได้สูญหายไปไหน ความดีความชั่วก็เหมือนกัน การกระทำอย่างหนึ่งถ้าเป็นการกระทำดี ลักษณะดีก็มีอยู่ที่ตัวการกระทำนั้นเอง แม้จะมีคนบางคนไม่เห็นด้วย หรือคนทั้งโลกเห็นว่าเป็นสิ่งไม่ดี มันก็มิได้เปลี่ยนตามไปด้วย มันก็ยังคงสภาพเดิมคือยังเป็นการกระทำที่ดีอยู่ตลอดไป

คนเราอาจเห็นแตกต่างกันได้ว่าอะไรเป็นสิ่งดีหรือไม่ นั่นเป็นเพราะเรายังรู้เท่าไม่ถึงการณ์ยังเข้าไม่ถึงหรือไม่เห็นลักษณะที่แท้จริงของมัน ถ้านายทองเห็นว่า "x เป็นสิ่งที่ดี" แต่นายเงินเห็นว่า "x เป็นสิ่งที่ไม่ดี" นั้นจะถูกทั้งสองคนไม่ได้ จะต้องถูกคนหนึ่ง ผิดคนหนึ่ง แล้วแต่ว่าลักษณะดี มีอยู่ที่ x หรือไม่ ถ้ามีลักษณะดีอยู่ที่ x ใครว่า x ดีย่อมถูกต้อง ค่าทางจริยธรรม มิใช่เป็นสิ่งสมมุติหรือเป็นเพียงความเห็นของมนุษย์ แต่เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงและแน่นอนตายตัว

กิจกรรมท้ายบท

1. จงบอกความหมาย และอธิบาย "จริยศาสตร์" ในทรรศนะของท่าน ?
2. ลัทธิสุขนิยมถือว่า "มนุษย์กระทำทุกสิ่งก็เพื่อหลีกหนีความทุกข์ยาก และให้ได้มาซึ่งความสุขสบาย ดังนั้นความสุขสบายจึงเป็นจุดหมายอย่างเดียวของชีวิต" ท่านเห็นด้วยหรือไม่มีความเห็นอย่างไร ?
3. **มิลล์ (John stuart Milles)** แนะนำว่า "ความพอใจของสัตว์ไม่อาจสนองความสุขของมนุษย์ได้ มนุษย์มีสมรรถนะที่มีระดับสูงกว่าความพอใจของสัตว์และเมื่อได้ใช้สมรรถนะเหล่านี้ครั้งหนึ่งแล้ว ก็จะไม่ถือว่าสิ่งใดมีความสุขนอกจากสิ่งนั้นจะสนองความพอใจของ**สมรรถนะ**เหล่านั้น" คำว่า **"สมรรถนะ"** ตามที่กล่าวนี้หมายถึงอะไร ?
4. เอพิคิวรัสให้ความสำคัญและเน้นความสุขทางใจมากกว่าทางกาย เพราะเหตุใด ?
5. พวกอสุขนิยม เห็นว่าความสุขไม่เป็นสิ่งที่ดีที่สุด ท่านเห็นว่าอย่างไร ?
6. โซเครตีส นักปรัชญากรีก เป็นตัวอย่างที่มีคุณธรรมครบทั้ง 5 อย่าง ตามที่ชาวกรีกยกย่องกันในสมัยนั้น คุณธรรม ทั้ง 5 อย่างนั้นมีอะไรบ้าง ?
7. หลัก ไตรลักษณ์ ทางพระพุทธศาสนานำไปใช้เพื่อให้ทำเกิดความสุขได้อย่างไร ? อธิบาย
8. เหตุที่เห็นในเรื่องดี -ชั่ว ถูก-ผิด ไม่ตรงกัน ลัทธิมโนธรรมสัมบูรณ์อธิบายอย่างไร ?
9. ค่าทางจริยธรรม ของลัทธิพันธนิยม เป็นอย่างไร ?
10. "นายแพทย์ตรวจพบว่าคนไข้เป็นโรคมะเร็งขั้นสุดท้าย แต่เพื่อไม่ให้คนไข้ตกใจช็อก จึงบอกว่าคนไข้พึ่งจะเริ่มเป็น มีอาการไม่น่าเป็นห่วง สบายใจได้" ท่านคิดว่าหมอเป็นคนดีหรือไม่ ?

แผนบริหารการสอนบทที่ 7

1. บทที่ 7 สุนทรียศาสตร์

2. หัวข้อเนื้อหาประจำบท

- ความหมายและขอบข่ายของสุนทรียศาสตร์ในฐานะที่เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญา
- ความหมายของความงาม
- ทรรศนะของลัทธิอัตวิสัยและลัทธิวัตถุวิสัยในเรื่องที่เกี่ยวกับความงาม
- ความหมายและขอบข่ายของศิลปะ
- ความแตกต่างระหว่างวิจิตรศิลป์กับประยุกต์ศิลป์
- ความงามในทรรศนะของนักปรัชญาต่างๆ
- ทรรศนะของตนเกี่ยวกับความงามในลักษณะที่เป็นอัตวิสัยหรือวัตถุวิสัย

3. วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

- สามารถบอกความหมายและขอบข่ายของสุนทรียศาสตร์ในฐานะที่เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาได้
- สามารถอธิบายความหมายของความงามได้อย่างถูกต้อง
- สามารถอธิบายทรรศนะของลัทธิอัตวิสัย และลัทธิวัตถุวิสัย ในเรื่องที่เกี่ยวกับความงาม ได้
- สามารถอธิบายความหมายและขอบข่ายของศิลปะได้
- สามารถบอกความแตกต่างระหว่างวิจิตรศิลป์กับประยุกต์ศิลป์ได้
- สามารถอธิบายความงามในทรรศนะของนักปรัชญาต่างๆ ได้
- สามารถเข้าใจทรรศนะของตนเกี่ยวกับความงามว่ามีลักษณะเป็นอัตวิสัยหรือวัตถุวิสัย

4. เวลาเรียน

- สัปดาห์ที่ 1 - 2 เวลาเรียน 3 - 6 คาบ

5. กิจกรรมการเรียนการสอน

- บรรยาย
- ให้ผู้เรียนซักถามข้อสงสัย
- ให้ผู้เรียนตอบคำถามท้ายบท

6. สื่อการเรียนการสอน

- เอกสารประกอบการสอน
- เครื่องฉายโปรเจ็คเตอร์
- เครื่องฉายทึบแสง

7. การวัดผลและประเมินผล

- สังเกตจากการตอบคำถาม
- ตรวจการตอบคำถามท้ายบท

บทที่ 7
สุนทรียศาสตร์

1. ความหมายและขอบข่ายของสุนทรียศาสตร์

คำว่า “สุนทรียศาสตร์” แยกศัพท์ออกได้เป็น 2 คำ คือ “สุนทรียะ” แปลว่า เกี่ยวกับความนิยมความงาม กับ “ศาสตร์” แปลว่า “วิชา” สุนทรียศาสตร์จึงแปลว่า “วิชาว่าด้วยความนิยมความงาม” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 : 814) สุนทรียศาสตร์แปลมาจากคำภาษาอังกฤษว่า “Aesthetics” ซึ่งแปลว่า การศึกษาเรื่องความงามหรือปรัชญาความงาม (Philosophy of Beauty) บางครั้งคำว่า Aesthetics ยังหมายถึง ปรัชญาศิลปะ (Philosophy of Art) ซึ่งให้นิยามว่า “วิชาที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติของความงาม” ซึ่งบางคนก็เข้าใจว่า คำนิยามทั้งสองนี้มีความหมายอย่างเดียวกัน แต่ความเข้าใจดังกล่าวนี้ไม่ถูกต้องเพราะความงามไม่ได้มีเฉพาะในศิลปะเท่านั้น ทว่าในธรรมชาติก็มีความงามได้ และมโนภาพเรื่องความงามเป็นเพียงแง่หนึ่งในปรัชญาศิลปะเท่านั้น (Randall and Others : 1970 : 279)

ดังนั้น สุนทรียศาสตร์จึงหมายถึง วิชาที่ว่าด้วยความงามซึ่งอาจเป็นความงามในธรรมชาติหรือความงามในผลงานทางศิลปะก็ได้ เพราะในผลงานทางศิลปะเราถือว่าเป็นสิ่งที่มีความงามอยู่ด้วยนอกจากนี้ สุนทรียศาสตร์ยังหมายถึง (อารี สุทธิพันธุ์ : อำนาจ เย็นสบาย บรรณาธิการ : 2520 : 1415)

(1) วิชาที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกของการรับรู้ความงาม

(2) วิชาที่เกี่ยวข้องกับหลักเกณฑ์และคุณลักษณะของความงาม คุณค่าของความงามและ รสนิยม

(3) วิชาที่ส่งเสริมให้สอบสวนและแสวงหาหลักเกณฑ์ของความงามสากลในลักษณะของรูปธรรมที่เห็นได้ชัด รับรู้ได้และชื่นชมได้

(4) วิชาที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ตรงของบุคคล สร้างพฤติกรรม ความพอใจโดยไม่หวังผลตอบแทนในทางปฏิบัติเป็นความรู้สึกพอใจเฉพาะตน สามารถเผื่อแผ่เสนอแนะผู้อื่นให้มีอารมณ์ร่วมรู้สึกด้วยได้

(5) วิชาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพฤติกรรมตอบสนองของมนุษย์ จากสิ่งเร้าภายนอก ตามเงื่อนไขของสถานการณ์ เรื่องราว ความเชื่อ และผลงานที่มนุษย์สร้างขอบข่ายของสุนทรียศาสตร์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ สุนทรียศาสตร์ และศึกษาเกี่ยวกับลักษณะของความงามในประเด็นต่อไปนี้

1.1 ความงามคืออะไร

1.2 ความงามมีอยู่จริงหรือไม่

1.3 ศิลปะคืออะไร

1.4 อะไรเป็นแรงจูงใจให้เกิดผลงานทางศิลปะ

1.5 ประเภทของศิลปะ

2. ความงามคืออะไร

ความงามเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของสุนทรียธาตุ (Aesthetical Elements) ซึ่งสุนทรียธาตุมี 3 อย่างคือ ความงาม (Beauty) ความแปลกหูแปลกตา (Picturesqueness) และความน่าทึ่ง(Sublimity) การถกปัญหาเรื่องสุนทรียธาตุในปรัชญากินความรวมถึงสุนทรียธาตุในทุกสิ่งทุกอย่าง ที่มนุษย์ถือว่ามีสุนทรียธาตุได้ ไม่ว่าจะเป็นความงามตามธรรมชาติ (Natural beauty) หรือความงามในศิลปกรรม (Artistical beauty) ความน่าเกลียดน่ากลัวในจินตนาการ ความน่าทึ่งในศรัทธาต่อคำสอนของศาสนา ฯลฯ ล้วนเป็นสุนทรียธาตุทั้งสิ้น (กีรติ บุญเจือ : 2519 : 90-91)

3. ความงามมีอยู่จริงหรือไม่

สำหรับประเด็นปัญหาว่าความงามมีอยู่จริงหรือไม่นั้น มีคำตอบ 2 ลัทธิ ดังต่อไปนี้

1.1 ลัทธิอัตวิสัย (Subjectism)

ลัทธินี้มีทรรศนะ ว่า ความงามมิได้มีอยู่จริงในวัตถุหรือในสิ่งใด ๆ ในโลก ข้อความเกี่ยวกับความงามที่ผู้พูดกล่าวออกมา เป็นการแสดงออกของความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบเท่านั้น ไม่มีอะไรมากกว่านี้

(Titus and Others : 1979 : 106) การชมภาพวาดหรือประติมากรรม การฟังดนตรีหรือชมอาทิตย์อัสดงที่เราคิดว่ามีความงามหรือความไพเราะนั้น เพราะมันทำให้เราเกิดความชื่นชมและเป็นสุขใจ ความงามมิได้มีอยู่จริงในวัตถุ แต่อยู่ที่ใจของเราเอง คือเรารู้สึกเอาเองว่า น่าชื่นชมหรือสวยงาม ทำให้เราคิดว่ามีความงามอยู่ที่วัตถุ ดังนั้น มาตรการตัดสินความงามจึงไม่ตายตัวขึ้นอยู่กับความรู้สึกหรือรสนิยมของแต่ละคน การที่นายแดงพูดว่านางงามจักรวาลสวย เพราะผู้หญิงสวยในทรรศนะของเขามีลักษณะเหมือนกับนางงามจักรวาล กล่าวคือ รูปร่างสูง ผิวขาว กิริยาท่าทางดูกระฉับกระเฉงแคล่วคล่องว่องไว เหมือนผู้หญิงทางตะวันตก ส่วนนายขาวบอกว่านางงามจักรวาลคนเดียวกันนี้ไม่สวย เพราะผู้หญิงสวยในทรรศนะของเขาต้องเป็น สตรีร่างเล็ก ผิวไม่ขาวจัด หน้าตาคมขำแบบคนไทย และท่าทางนุ่มนิ่ม กิริยามารยาทเรียบร้อย เหมือนกุลสตรีไทยสมัยโบราณ ถ้าคนสองคนคือ แดงกับดำถกเถียงกันเกี่ยวกับเรื่องนี้ ลัทธิอัตวิสัยจะถือว่า ไม่มีใครผิด หรือถูกทั้งคู่ เพราะความงามมิได้มีอยู่จริงในวัตถุ แต่ขึ้นอยู่กับผู้ตัดสินซึ่งอาจมีทรรศนะต่างกันได้

นักปรัชญาที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ ได้แก่ โกรเช่ ตอลสตอย ริชาร์ดส์ และฮูม ดังจะได้กล่าวถึงแต่ละคนตามลำดับดังต่อไปนี้

3.1.1 โกรเช่ (Benedetto Croce : 1866- 1952) เป็นชาวอิตาเลียน โกรเช่มีทรรศนะว่า ความงามเป็นเรื่องของจิตใจของเราในการสร้างจินตภาพ (Image) ซึ่งความสามารถในการสร้างจินตภาพนี้เป็นจุดเริ่มต้นของศิลปะ ศิลปะถูกควบคุมโดยจินตนาการของมนุษย์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น กล่าวคือ เป็นสิ่งที่เราเรียกและแสดงออกมาเท่านั้น

3.1.2 ตอลสตอย (Leo Tolstoi : 1828-1910) ชาวรัสเซีย มีทรรศนะว่าคุณค่าทางศิลปะหรือความงามไม่ว่าจะออกมาในรูปของโคลงกลอน ทำนองเพลง ภาพวาด หรือรูปปั้น ขึ้นอยู่กับผลที่เกิดขึ้นต่อบุคคลที่มีประสบการณ์ต่อมัน ศิลปะคือการสื่ออารมณ์หรือความรู้สึกนึกคิด

เมื่อบุคคลหนึ่งเล่านิทาน แต่งเพลง หรือวาดภาพ เขามีจุดมุ่งหมายจะถ่ายทอดอารมณ์หรือความรู้สึกที่ตัวเองได้รับนั้นให้แก่ผู้อื่น ซึ่งหมายความว่าเขากำลังสร้างผลงานทางศิลปะ ถ้าผลงานทางศิลปะชิ้นใดสามารถถ่ายทอดความรู้สึกไปยังคนจำนวนมากได้ ศิลปะชิ้นนั้นได้ชื่อว่า เป็นศิลปะที่ยิ่งใหญ่ การจะตัดสินว่าผลงานทางศิลปะชิ้นใดยิ่งใหญ่กว่า หรือมีความงามมากกว่า ก็ดูที่จำนวนคนที่เกิดความรู้สึกจากผลงานนั้นว่ามากน้อยเพียงใด ความงามจึงมิได้อยู่ที่วัตถุนั้น ๆ แต่อยู่ที่ความพึงพอใจของผู้ที่มารับรู้มัน

3.1.3 ริชาร์ดส์ (lvor Armstrong Richards : 1893) กวีและนักปรัชญาศิลปะชาวอังกฤษ เขามีทรรศนะว่า สิ่งที่เราเรียกว่าความงามก็คือ ความรู้สึกพึงพอใจ เมื่อเรากล่าวว่าสิ่งสิ่งหนึ่งงาม เราหมายถึงในขณะที่เรากำลังเพ่งพิศสิ่งนั้น แรงผลักดันบางอย่างในตัวเราทำให้เราอยู่ในสภาวะที่เรียกว่าดุลยภาพทางอารมณ์ เพราะเงื่อนไขของดุลยภาพทางอารมณ์นี้ ทำให้เรามีประสบการณ์ความพึงพอใจและทำให้เราสมมุติเอาเองว่า มีความงามอยู่ในวัตถุนั้น ซึ่งการสมมุติเล่นนั้นเป็นเพียงการถ่ายทอดความรู้สึกของเราออกมายังโลกภายนอกเท่านั้น (Joad : 1957: 330)

3.1.4 ฮูม (David Hume : 1711 -1776) ชาวสก๊อต ฮูมมีทรรศนะว่า ความงามเป็นเพียงความรู้สึกที่เกิดขึ้นในจิตใจมนุษย์ ซึ่งอาจเหมือนกันหรือแตกต่างกันในแต่ละบุคคลก็ได้ ความงามไม่ได้มีอยู่ในวัตถุภายนอก วัตถุภายนอกมีเพียงขนาด รูปร่าง และอัตราส่วนต่าง ๆ ความงามจึงมิใช่คุณสมบิติของวัตถุใด ๆ เขากล่าวว่า ยูคลิคได้อธิบายถึงคุณสมบัติของวงกลมไว้อย่างครบถ้วน แต่ก็ไม่ได้พูดอะไรสักคำถึงเรื่องความงาม เหตุผลย่อมประจักษ์ชัดอยู่ในตัว ความงามมิใช่คุณสมบัติอย่างหนึ่งของวงกลม แต่เป็นเพียงผลที่รูปภาพทำให้เกิดขึ้นในจิตใจ ถ้าท่านคิดจะมองหาความงามในวงกลม ท่านจะไม่มีวันพบ ไม่ว่าท่านจะใช้ประสาทสัมผัสใดในตัวท่านหรือจะใช้เหตุผลทางคณิตศาสตร์ค้นหาคุณสมบัติทั้งหมดของวงกลม ท่านจะไม่มีวันพบ ก่อนที่จะมีใครมาชมจะไม่มีอะไรในวงกลมนอกจากขนาดและอัตราสวนต่าง ๆ ต้องมีผู้มาชมที่มีความรู้สึกในอารมณ์เท่านั้น จึงจะมีความเก๋และความงามเกิดขึ้น (กีรติ บุญเจือ : 2522 : 51)

สรุปทรรศนะของลัทธิอัตวิสัยคือ ความงามมิได้มีอยู่จริงเป็นเพียงการสร้างจินตภาพของเรา ความงามจึงเป็นสิ่งที่อยู่ในจิตของเรา เราจะเข้าใจความงามของผลงานทางศิลปะที่ศิลปินแสดงออกมาได้อย่างซาบซึ้งมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความสามารถของเราแต่ละคน ในการใช้อัตฌัติกญาณ (Intuition) เข้าถึงความงามของศิลปะชิ้นนั้น เช่น เราอ่านนิยายเรื่องหนึ่งด้วยความเพลิดเพลิน สร้างภาพพจน์ของตัวละครและสถานการณ์ในเรื่องได้อย่างดี แต่ถ้าเรานับบรรทัดหรือวิเคราะห์โครงสร้างของนิยายนั้น เราจะไม่ได้รับความเพลิดเพลินเลย (บุศย์ นิลเกษ : 2525 : 39)

3.2 ลัทธิวัตถุวิสัย (Objectivism)

ลัทธิวัตถุวิสัยมีทรรศนะว่า ความงามมีอยู่จริงในวัตถุหรือโลกภายนอกโดยไม่ขึ้นอยู่กับความรู้สึกของมนุษย์ และเกณฑ์ตัดสินความงามก็มีตายตัว การที่เรามีความเห็นเรื่องความงามต่างกันไม่ได้หมายความว่า ความงามมีอยู่ที่จุดที่เรารู้สึก แต่มันมีอยู่จริง ๆ ในโลกภายนอกและมีเกณฑ์ตายตัวที่จะใช้ตัดสินได้ ถึงแม้มนุษย์อาจจะไม่รู้เกณฑ์นั้น แต่มันก็มีอยู่อย่างแน่นอนตายตัว เช่น ถ้าเราตัดสินว่าทิวทัศน์แห่งหนึ่งงามไม่ได้หมายความว่าการตัดสินของเราทำให้ทิวทัศน์งาม แต่สีและลักษณะของทิวทัศน์ที่ปรากฏอยู่ข้างหน้านั่นต่างหากที่งาม มันมี

ลักษณะของความงามอยู่ในสิ่งนั้นอย่างเป็นอิสระจากการตัดสินของเรา เราจะตัดสินมันหรือไม่ มันก็ปรากฏเช่นนั้น ณ วันเวลานั้น ความงามจึงมีอยู่ในวัตถุภายนอกเท่า ๆ กับ สี กลิ่น อุณหภูมิ ขนาด และรูปทรงมีอยู่ในวัตถุ (Titus and Others : 1979 : 107)

นักปรัชญาที่จัดอยู่ในกลุ่มวัตถุวิสัย ได้แก่ เพลโต เบลล์ และค้านท์ ดังจะได้กล่าวถึงตามลำดับ คือ

3.2.1 เพลโต (plato : 427-347 B.C.) เพลโตมีทรรศนะว่า ความงามเป็นสิ่งแท้จริงหรือเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง ความงามที่แท้จริงนั้นมิได้อยู่ในโลกแห่งผัสสะนี้ แต่อยู่ในโลกแห่งมโนคติ (World of Ideas) ความงามมีลักษณะเป็นอสสาร นิรันดร์ ไม่เปลี่ยนแปลง วัตถุบางชิ้นที่เราเห็นว่างามเพราะมันได้รับส่วนแห่งความงามหรือเลียนแบบความงามมาจากความงามในโลกแห่งมโนคติ สิ่งงาม ๆ ในโลกนี้ต่างก็มีส่วนในความงามนิรันดรด้วยกัน ความงามที่มีในแต่ละสิ่งเป็นความงามประเภทเดียวกัน แต่อาจจะงามมากน้อยต่างกันซึ่งขึ้นอยู่กับว่ามันเลียนแบบความงามนิรันดรมามากน้อยเพียงใด เราจะรู้จักความงามได้โดยการดูสิ่งงาม ๆ หลายสิ่งแล้วเราจะค่อย ๆ เข้าใจความงามที่เป็นนามธรรมหรือความงามอมตะที่เป็นแบบของสิ่งต่าง ๆ ที่มีความงามได้

3.2.2 เบลล์ (Clive Bell) มีความเห็นว่า เนื่องจากรูปแบบ สี เสียง บางลักษณะเมื่อประกอบกันเข้าในลักษณะหนึ่งทำให้เราเกิดความรู้สึกแบบหนึ่งได้อย่างมาก แต่ถ้าจัดในอีกลักษณะหนึ่งจะไม่ทำให้เกิดความรู้สึกแบบนั้นขึ้นมา เช่น เสียงดนตรีของเพลง ๆ หนึ่งทำให้เราเกิดความรู้สึกบางอย่าง แต่ถ้านักดนตรีเล่นเพลงนั้นโดยสลับตัวโน้ตหรือเล่นย้อนหลังจะไม่ทำให้เกิดความรู้สึกแบบนั้น เบลล์จึงถือว่าประสบการณ์ในความรู้สึกพิเศษของบุคคลเป็นจุดเริ่มต้นของสุนทรียภาพ วัตถุที่ก่อให้เกิดความรู้สึกชนิดนี้เรียกว่า ศิลปะ (Joad : 1957 : 348) ความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากผลงานทางศิลปะอาจแตกต่างกันในด้านคุณภาพและความเข้มข้น คือ คนสองคนมีประสบการณ์ศิลปะชิ้นหนึ่ง อาจเกิดความรู้สึกด้านสุนทรียภาพต่างกันได้ แต่ก็เป็นความรู้สึกชนิดเดียวกัน

ผลงานทางศิลปะต่าง ๆ มีคุณสมบัติรวมกันคือ มีคุณภาพบางอย่างที่ทำให้ผู้มีประสบการณ์เกิดความรู้สึกทางด้านสุนทรียภาพ คุณสมบัติร่วมที่มีอยู่ในศิลปะทุกชิ้นนี้เบลล์เรียกว่า “แบบสำคัญ” (Significant Form) แบบสำคัญคือลักษณะของสิ่งหนึ่งที่เป็นจุดหมายในตัวมันเอง หรือเป็นลักษณะที่เรารู้ว่ามันมีความสำคัญเหนือกว่าลักษณะอื่น ๆ ของวัตถุ เมื่อพิจารณาในแง่ที่เป็นสิ่งสนองความต้องการของมนุษย์ แบบสำคัญเป็นความจริงอย่างหนึ่งที่อยู่เบื้องหลังหรือแฝงอยู่ในผลงานทางศิลปะชิ้นหนึ่ง ๆ ความเป็นจริงหรือแบบสำคัญอันนี้เองที่ทำให้เรามีความรู้สึกทางด้านสุนทรียภาพ ศิลปะเป็นทางที่เราจะเข้าถึงความจริงประเภทนี้

3.2.3 ค้านท์ (Immanuel Kant : 1724-1804) มีทรรศนะว่า จิตของเรามีสมรรถภาพที่สามนอกเหนือจากเหตุผลและเจตจำนง นั่นคือ มีสมรรถภาพรู้ ความรู้สึกทางสุนทรียภาพ เป็นความรู้สึกหรือความพึงพอใจที่ไม่คำนึงถึงผลได้ (แพทริค : 2518 : 382) แม้ความงามเป็นเรื่องของจิตหรือความรู้สึก แต่เป็นวัตถุวิสัยคือ มีอยู่จริงโดยไม่ขึ้นอยู่กับรสนิยมหรือผลประโยชน์ของบุคคล เช่น เมื่อเรากล่าวว่า “ภาพนี้งาม” เรามิได้หมายถึงเรามีรสนิยมชมชอบภาพในลักษณะนั้น และไม่เกี่ยวกับว่าภาพนี้จะมีผลอะไรทางเศรษฐกิจหรือไม่ แต่หมายความว่าภาพนี้มีลักษณะบางอย่างที่ทำให้จิตของเรามีความรู้สึกทางสุนทรียภาพ

4. ศิลปะ คืออะไร

เนื่องจากสุนทรียศาสตร์เกี่ยวข้องกับศิลปะโดยตรง จึงจำเป็นต้องเข้าใจความหมายของคำว่า “ศิลปะ” ที่ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า “Art” ซึ่งมีความหมายกว้างมากจนยากที่จะให้คำจำกัดความที่แน่นอนตายตัวลงไปได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเข้าใจหรือความคิดเห็นของนักปรัชญาและของท่านผู้รู้แต่ละคนเป็นสำคัญ ได้มีนักปรัชญาและผู้รู้หลายท่านให้คำจำกัดความของศิลปะไว้ต่าง ๆ กันดังต่อไปนี้ (ชูศักดิ์ จิระวฒน์ 2530 : 16)

ตอลสตอย (Leo Tolstoi : 1828; 1910) “ศิลปะ คือการถายทอดความรู้สึก ศิลปะเป็นวิธีสื่อสารความรู้สึกระหว่างมนุษย์”

โกรเช่ (Benedetto Croce : 1866-1952) ศิลปะ คือการแสดงสัญชาตญาณออกมา การสร้างศิลปะเป็นเรื่องของสัญชาตญาณล้วน ๆ เป็นการสร้างรูปแบบที่สมบูรณ์จากสิ่งที่รับรู้ เนื้อแท้ของศิลปะไม่ได้อยู่ที่รูปร่างภายนอกของรูปแบบอันเป็นเรื่องของเทคนิคและฝีมือ สัญชาตญาณต่างหากที่เป็นการแสดงออกของศิลปะ การกระทำด้วยสัญชาตญาณ คืออำนาจที่จะสร้างรูปแบบเพื่อแสดงสัญชาตญาณออกมา

อริสโตเติล (Aistotle : 384-322 B.C.) ศิลปะ คือการเลียนแบบความแท้จริงซึ่งเป็นกระจกเงาสะท้อนธรรมชาติ ศิลปะไม่ใช่การถ่ายแบบรูปร่างภายนอกวัตถุ แต่เป็นการถ่ายแบบเนื้อแท้ภายใน การเลียนแบบในศิลปะไม่ใช่การถ่ายแบบที่เหมือนของจริงนัก เพราะการสร้างสรรค์ศิลปะเกิดจากความต้องการจะแสดงอารมณ์ ศิลปะชั้นสูงสามารถสนองความต้องการได้ทั้งทางวุฒิปัญญา และทางความรู้สึกที่ดีของศิลปะคือ การระบายอารมณ์ เพราะอารมณ์ที่เก็บกดไว้จากความกดดันทางสังคมมีทางออกได้ด้วยศิลปะโดยวิธีที่ไม่เป็นอันตราย

สเป็นเซอร์ (Herbert Spencer : 1820-1903) ศิลปะ คือการแสดงพลังส่วนเกินออกมาเช่นเดียวกับการเล่น ศิลปะเป็นการแสดงออกของอำนาจและเสรีภาพตามธรรมชาติของมนุษย์โดยไม่ได้คิดถึงผลได้ รสนิยมทางสุนทรียศาสตร์ก่อให้เกิดระเบียบทางจินตนาการ

ฟรอยด์ (Sigmund Freud : 1856-1939) ศิลปะ เป็นการแสดงออกทางจินตนาการ การสนองความต้องการให้สำเร็จ การเล่นของเด็กเป็นการแสดงออกทางจินตนาการ เมื่อคนเราโตขึ้นก็เลิกเล่นอย่างเด็กและหันมาสร้างความฝันแทนการเล่น ใช้เวลาในการฝันและสร้างศิลปะ ในการสร้างศิลปะนั้นจิตสำนึกกับจิตใต้สำนึกทำงานร่วมกัน

นอกจากนี้ อารี สุทธิพันธุ์ ได้นิยามความหมายของศิลปะตามขอบข่ายของการรับรู้ทั้ง 3 แหล่งคือ แหล่งธรรมชาติ แหล่งสังคม และแหล่งบุคคล ดังนี้ (อารี สุทธิพันธุ์ : อำนาจ เย็นสบายบรรณาธิการ : 2520 : 17)

นิยามตามการรับรู้จากแหล่งธรรมชาติ ได้แก่

(1) ศิลปะ คือการเลียนแบบธรรมชาติ (Imitatation of Nature)

(2) ศิลปะ คือการถ่ายทอดโลกภายนอกเป็นรูปแบบที่มองเห็น (Visual Form)

(3) ศิลปะ คือการสร้างสรรค์ความงามจากธรรมชาติ

นิยามตามการรับรู้จากแหล่งสังคม ได้แก่

(1) ศิลปะ คือสื่อกลางของสังคมในรูปแบบภาษาที่ใช้เส้น รูปทรง สี สัญลักษณ์ และส่วนประกอบศิลปะ

(2) ศิลปะ คือการประดิษฐ์ตกแต่งให้งดงาม เพื่อเสริมสร้างและยกย่องผู้มีอำนาจ ผู้นำทางศาสนา และสร้างภาพลวงตามความเชื่อของสังคม

(3) ศิลปะ คือสิ่งเร่งเร้าให้สังคมตระหนักในความเปลี่ยนแปลง สิทธิเสรีภาพ ภัยพิบัติ ความยุติธรรม จะด้วยรูปแบบในทางบวกหรือทางลบก็ตาม เพื่อให้ผู้ชมผู้ดูได้คิด

(4) ศิลปะ หมายถึงเอกลักษณ์อันแสดงความก้าวหน้าหรือความเสื่อมของสังคม

นิยามตามการรับรู้จากแหล่งบุคคล ได้แก่

(1) ศิลปะ คือการแสดงออกของศิลปินผู้ยิ่งใหญ่ที่มีบทบาทมากในสังคม

(2) ศิลปะ คือการแสดงออกเป็นรูปแบบมองเห็นได้ตามความต้องการของผู้สร้าง

(3) ศิลปะ คือการสร้างสรรค์ความงามประจำยุค

(4) ศิลปะ คือการแสดงออกอย่างเสรี (Free Expression)

(5) ศิลปะ คือรูปแบบที่มีนัยสำคัญ (Significant Form)

จากทรรศนะต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้จะเห็นว่า ศิลปะเกี่ยวข้องกับความงามที่เป็นการสร้างสรรค์ของมนุษย์ มิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ สิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติจึงไม่ใช่ศิลปะ แต่ขณะเดียวกันงานสร้างสรรค์ของมนุษย์ก็มิใช่จะเป็นศิลปะทั้งหมด เพราะการสร้างสรรค์ที่จะนับว่าเป็นศิลปะนั้นต้องเป็นการสร้างสรรค์ที่มีความงามอยู่ด้วย การสร้างสรรค์อาจดัดแปลงจากสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ หรือคิดขึ้นเองทั้งหมดก็ได้

จะเห็นได้ว่า การให้คำนิยามของศิลปะนั้นเป็นเรื่องทำได้โดยยาก เพราะผู้ให้นิยามแต่ละคนมักจะเน้นด้านใดด้านหนึ่งที่ตนเห็นว่าสำคัญที่สุด อย่างไรก็ตาม จากคำนิยามเหล่านี้สามารถทำให้เราเข้าใจศิลปะในแง่มุมต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนิยามข้างต้นแล้วยังมีคำตอบอื่น ๆ ที่น่าสนใจดังต่อไปนี้ (สวัสดิ์ สุวรรณสังข์ : 2529 : 87-189)

4.1 ศิลปะ คือการเลียนแบบธรรมชาติ

ศิลปะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมา เขียนแบบความเป็นจริงที่มีในธรรมชาติ โดยการถ่ายทอดจากธรรมชาติมาเป็นผลงานทางศิลปะ โดยศิลปินไม่ต้องเขียนแบบทุกอย่างที่มีอยู่ แต่เลือกเท่าที่จำเป็นหรือเห็นว่าเหมาะสม เช่น ภาพวาด หรืองานปั้น จะแทนสิ่งบางสิ่งที่มีจริง แต่ไม่จำเป็นต้องเหมือนสิ่งนั้นทุกอย่าง ลักษณะย่อยที่ไม่สำคัญจะถูกตัดออกไปแล้วแต่จุดประสงค์ของผู้สร้างศิลปะนั้น ๆ หรือในวรรณคดี ใช้ภาษาเป็นตัวแทนหรือเลียนแบบความเป็นจริง สำหรับละครหรือภาพยนตร์ใช้เสียงหรือคำพูดแทนความเป็นจริง หรือใช้เขียนแบบความเป็นจริงแต่แทนหรือเลียนแบบได้มากกว่าในวรรณคดีเพราะสามารถถ่ายทอดท่าทางออกมาได้ด้วย สำหรับดนตรีแทนสิ่งที่ไม่มีเสียง เช่น แสดงออกถึงอารมณ์รื่นเริงหรือเศร้าโศกก็ได้

4.2 ศิลปะ คือการแสดงออก

การแสดงออก หมายถึงการแสดงความรู้สึกหรือความเข้าใจต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งออกมาภายนอก แต่การแสดงออกบางอย่างอาจไม่เกี่ยวกับศิลปะก็ได้ การแสดงออกที่ขาดสติและปราศจากการกลั่นกรองไม่จัดเป็นศิลปะ ศิลปินจะแสดงออกเมื่อมีประสบการณ์หรือความเข้าใจบางอย่างต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วต้องการแสดงออกมาเป็นรูปธรรมที่มองเห็นได้ถึงลักษณะของสิ่งนั้นตามที่ศิลปินเข้าใจ หรือมีประสบการณ์ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจได้ด้วย

4.3 ศิลปะ คือรูปแบบที่มีนัยสำคัญ

แม้ศิลปะจะเป็นการเลียนแบบธรรมชาติ หรืออาจเป็นการแสดงออกของความเข้าใจของมนุษย์ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ทว่าจุดประสงค์ที่แท้จริงของศิลปะนั้นคือ ศิลปะเพื่อศิลปะ (Art for art's sake) ไม่ใช่ศิลปะเพื่อชีวิตหรือเพื่ออะไรบางอย่าง คือศิลปะเป็นการแสดงออกถึงรูปแบบอะไรบางอย่างที่มีนัยสำคัญ หรือมีความงามให้ผู้อื่นรับรู้ได้ หรือเป็นการแสดงออกถึงเอกภาพของรูปแบบหลาย ๆ แบบ ที่ประกอบกันเข้าเป็นงานศิลปะชิ้นหนึ่ง ๆ

4.4 ศิลปะ คืออุปกรณ์ให้เกิดความพึงพอใจ

ศิลปะ คือสิ่งที่มีคุณค่าอย่างหนึ่งของมนุษย์ คือให้ความพึงพอใจหรือความสุขแก่มนุษย์ได้ วิทยาศาสตร์ให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติในศิลปะไม่ได้ ให้ความรู้อะไรเกี่ยวกับโลกภายนอกหรือเกี่ยวกับธรรมชาติเลย และศิลปะไม่ได้ให้หลักการในการดำรงชีวิต ถ้าศิลปะไม่ให้คุณค่าด้านความพึงพอใจแก่มนุษย์ก็เท่ากับไม่ได้ให้อะไรแก่เราเลยศิลปะให้ความพึงพอใจหรือความสุขแก่มนุษย์ ทั้งแก่ศิลปินผู้สร้างงานศิลปะเองและทั้งผู้รับรู้งานศิลปะนั้น แต่ความพึงพอใจหรือความสุขจากศิลปะนั้นแตกต่างจากความพึงพอใจอื่น ๆ ที่มนุษย์ได้รับ

4.5 ศิลปะ คือทางเข้าถึงความจริง

ศิลปะให้สิ่งที่วิทยาศาสตร์ไม่สามารถให้ได้ เพราะวิทยาศาสตร์ให้เพียงคำอธิบายสิ่งที่ปรากฏต่อเรา โลกแห่งความเป็นจริงไม่สามารถเขียนออกมาเป็นสูตรหรือเป็นภาษาธรรมดาได้ แต่ศิลปะพยายามแสดงออกถึงความเป็นจริงที่อยู่เบื้องหลังประสบการณ์ของเรา และแสดงให้ผู้อื่นเข้าถึงความเป็นจริงอันเป็นนิรันดรนั้น เช่นในปรัชญาของเพลโตถือว่า แบบของความงามซึ่งเป็นสิ่งนิรันดร เป็นต้นแบบของความงามของสิ่งต่าง ๆ ในโลกสิ่งงามต่าง ๆ รวมทั้งผลงานของศิลปินพยายามที่จะเข้าถึงความงามอันนั้น ผลงานทางศิลปะที่แสดงออกมาให้ผู้อื่นเข้าใจนั้นเป็นการนำทางให้ผู้อ่านเข้าถึงความงามอันเป็นความจริงแท้นั้นได้บ้าง ผลงานที่ใกล้เคียงกับความงามนิรันดรจะเป็นผลงานที่ยิ่งใหญ่ (Randall and Others : 1970 : 281 -282)

4.6 ศิลปะ คือภาษา

ผลงานทางศิลปะที่ศิลปินสร้างขึ้นมานั้นเพื่อเป็นการสื่อความหมาย หรือ เป็นการอธิบายอะไรบางอย่างให้ผู้อื่นเข้าใจภาษา แต่เป็นภาษาที่ไม่มีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ตายตัว การแปลความหมายหรือการเข้าใจภาษาทางศิลปะอาจแตกต่างกันได้ตามความคิดและประสบการณ์ของแต่ละคนซึ่งอาจเข้าใจแตกต่างกันไปตามจุดมุ่งหมายของผู้สร้างศิลปะนั้น ๆ ก็ได้ (อารี สุทธิพันธุ์ : 2519 : 16-18)

4.7 ศิลปะ คือทางแห่งการพัฒนาศีลธรรม

ผลงานทางศิลปะมีส่วนในการพัฒนาศีลธรรมของมนุษย์อยู่บ้าง เพราะผลงานทางศิลปะแสดงถึงอุดมคติอันสูงส่งออกมาได้ด้วย ถึงแม้จะไม่ได้แสดงออกในลักษณะเป็นคำสอนโดยตรง แต่ก็สามารถจูงใจให้ผู้ชมมีความรักและทะนุถนอมต่อผลงานนั้น ทั้งยังจูงใจให้รักความกลมกลืน ความมัธยัสถ์ ความกล้าหาญ และความยุติธรรม ทั้งที่ไม่ต้องมีการสั่งสอนกันเลย (แพทริค : 2518 : 376)

5. อะไรเป็นแรงจูงใจให้เกิดผลงานทางศิลปะ

แรงกระตุ้นทางศิลปะ หมายถึงสาเหตุที่ทำให้มนุษย์ผลิตผลงานทางศิลปะ หรือผลิตสิ่งที่มีความงามขึ้นมา เช่น สาเหตุที่ทำให้คนคิดแต่งทำนองเพลง เขียนบทร้อยกรอง วาดรูป หรือแกะสลัก การเอาแรงจูงใจในการกระทำกิจกรรมอื่น ๆ ของมนุษย์มาตอบปัญหาทางศิลปะ ไม่น่าจะได้ เช่นตอบว่า เพื่อหารายได้หรือหวังความร่ำรวย หรือเพราะอยากได้ชื่อเสียง หรือเพราะหวังความก้าวหน้าในสังคม เป็นต้น ทั้งนี้เพราะงานทางศิลปะไม่สู้ทำรายได้ให้แก่ผู้สร้างสรรค์มันขึ้นมา สำหรับคำตอบที่ว่าอะไรเป็นแรงจูงใจให้เกิดผลงานทางศิลปะนั้นมีคำตอบหลายประเด็น ดังนี้ (แพทริค : 2518 : 373-379)

5.1 ความต้องการแสดงออก

มนุษย์ผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ขึ้นมามากมายก็เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพ แต่ผลงานทางวิจิตรศิลป์ซึ่งมุ่งด้านความสวยงามจะไม่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ เช่น ดนตรี จิตรกรรม บทกวี ฯลฯ แรงจูงใจที่ทำให้ศิลปินผลิตผลงานทางศิลปะเกิดจากการได้สัมผัส รับรู้ หรือเกิดความรู้สึกถึงความงามบางอย่าง ทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะแสดงลักษณะของความงามที่ตนรู้สึกในใจนั้นออกมาภายนอก ให้เป็นสิ่งที่เห็นได้ หรือจับต้องได้

5.2 การรับรู้ของสังคม

การที่ศิลปินสร้างผลงานทางศิลปะออกมานั้นมิใช่เพียงเพื่อแสดงความรู้สึกของตนออกมาเท่านั้น แต่ยังต้องการให้ผู้อื่นในสังคมเกิดความรู้สึกร่วม หรือมีประสบการณ์ร่วมในลักษณะนั้นด้วย

บุคคลในสังคมมีความเกี่ยวพันกันในด้านต่าง ๆ อยากรู้ในสิ่งที่คนอื่นรู้และเข้าใจได้ ต้องการร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วย ร่วมรับรู้กันและกัน ต้องการให้คนอื่น ๆ ร่วมในความยินดีในสิ่งที่เขาค้นพบใหม่ ถ้ามีผู้ชื่นชมในผลงานของเรามากเท่าใด เราก็ยิ่งพอใจมากเท่านั้น

5.3 การคลายความเครียดทางอารมณ์

ศิลปินผู้มีความรู้สึกเกี่ยวกับความงามบางอย่างจะอยู่นิ่งเฉยไม่ได้ เพราะจะเกิดความเครียดทางอารมณ์ต่อเมื่อได้สร้างผลงานที่มีความงามที่ตัวเองรู้สึกก็จะรู้สึกพึงพอใจหรือเป็นสุขใจ ทำให้ความเครียดคลายลงไปได้

5.4 การเล่น

ศิลปินบางคนสร้างผลงานขึ้นมาในลักษณะเหมือนเป็นการเล่นของเด็ก เด็กเล่นเพราะอยากเล่น มิได้มีจุดมุ่งหมายใด ๆ ในการดำรงชีพ มันเป็นพลังส่วนหนึ่งในมนุษย์ที่ต้องการหาทางออก ทางด้านศิลปะก็เช่นกัน ศิลปินมีพลังหรือความคิดที่นอกเหนือจากการคิดเพื่อการดำรงชีพ พลังส่วนนี้จะผลักดันออกมาให้ศิลปินคิด

สร้างผลงานทางศิลปะที่สวยงาม หรือคิดทำนองเพลงที่ไพเราะในยามที่มีเวลาว่าง อันเป็นการแสดงออกมาอย่างเสรีและเป็นไปในทำนองเดียวกับการเล่นของเด็ก

5.5 การเกิดขึ้นของมโนภาพ

คนบางคนมีพลังสร้างสรรค์ในความคิดของเขา เขาสามารถสร้างมโนภาพใหม่ขึ้นมาได้เรื่อย ๆ จึงทำให้เขาพยายามสร้างผลงานทางศิลปะตามที่เขามีมโนภาพนั้น พลังในการสร้างมโนภาพอาจมีมากน้อยต่างกันในแต่ละคน บุคคลใดที่มีพลังในการสร้างมโนภาพสูงและสามารถแสดงออกมาเป็นผลงานทางศิลปะที่มีทักษะสูงก็ถือว่า เป็นบุคคลที่เป็นอัจฉริยะทางศิลปะสาขานั้น ๆ

6. ประเภทของศิลปะ

ศิลปะแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ (ชูศักดิ์ จิระวัฒน์ : 2530 : 17)

6.1 วิจิตรศิลป์ (Fine Art)

วิจิตรศิลป์ เดิมมีชื่อเรียกว่า ประณีตศิลป์ ซึ่งเป็นศิลปะแห่งความงามวิจิตรพิสดารที่สร้างสรรค์มาด้วยจิตใจ และความรู้สึกนึกคิดเป็นที่ ติดตาตรึงใจ ประทับใจ และสะเทือนใจแก่ผู้ที่ได้พบเห็น เป็นงานสร้างสรรค์ของศิลปินที่มุ่งสร้างขึ้นจากความบันดาลใจที่ได้รับจากสิ่งแวดล้อมเพื่อสนองความต้องการทางด้านจิตใจ ของมนุษย์ คือเพื่อให้จิตใจเป็นสุขทั้งของผู้อื่นและของศิลปินผู้สร้างสรรค์เอง

วิจิตรศิลป์หรือประณีตศิลป์ แบ่งออกเป็น 3 แขนงคือ

6.1.1 ทัศนศิลป์ (Visual Art) หมายถึงศิลปะประเภทที่มนุษย์สามารถรับรู้ความสวยงามของมันได้ด้วยการดู หรือรับรู้สุนทรียภาพด้วยตา ทัศนศิลป์มี 4 ประเภท ได้แก่

6.1.1.1 จิตรกรรม (Painting) คือการเขียนภาพและระบายสีภาพนั้นด้วยสีหลายๆ สี และในลักษณะต่างกัน

6.1.1.2 ประติมากรรม (Sculpture) คือศิลปะที่มีลักษณะ 3 มิติที่เกิดจากการปั้นหรือการแกะสลัก

6.1.1.3 สถาปัตยกรรม (Architecture) คือการก่อสร้างต่าง ๆ เช่น อาคารพระปรางค์ เจดีย์ โบสถ์ วิหาร

6.1.1.4 ภาพพิมพ์ (Graphic Art) คือการใช้แบบพิมพ์เดียวกันได้หลาย ๆ รูปอาจพิมพ์ด้วยมือหรือด้วยเครื่องจักรก็ได้

6.1.2 โสตศิลป์ (Audio Art) คือศิลปะที่มนุษย์สามารถรับรู้ความงามของมันได้ด้วยการฟัง หรือการได้ยิน หรือการอ่านจากตัวอักษร คือรับรู้สุนทรียภาพด้วยหู

โสตศิลป์ แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

6.1.2.1 ดนตรี (Music) คือการทำให้เกิดเสียงสูงต่ำและมีจังหวะ เครื่องมือในการทำเสียงหรือเครื่องดนตรีมีหลายลักษณะ และทำให้เกิดเสียงที่แตกต่างกันออกไปตามชนิดและประเภทของเครื่องดนตรีแต่ละอย่างรวมทั้งการขับร้องด้วย

6.1.2.2 วรรณกรรม (Literature) คือการประพันธ์เป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรองร้อยแก้ว คือการผูกเป็นเรื่องราวในลักษณะต่าง ๆ ส่วนร้อยกรองเป็นการใช้ถ้อยคำคล้องจองกัน และเป็นเรื่องราวต่าง ๆ ด้วย

6.1.3 โสตทัศนศิลป์ (Audio Visual Art) หรือศิลปะการแสดง (Performing Art) ได้แก่ วิจิตรศิลป์ที่สามารถมองเห็นรูปลักษณะการเคลื่อนไหวพร้อมกับการได้ยินจังหวะ และทำนองไปด้วย ได้แก่ การละคร การฟ้อนรำ การเต้นรำ ภาพยนตร์ และโทรทัศน์

6.2 ประยุกต์ศิลป์ (Applied Art)

ต่อศิลปะที่มุ่งประโยชน์ทางใช้สอยเป็นอันดับแรก แล้วจึงมุ่งนำเอาความงามทางด้านศิลปะเข้าไปช่วยตกแต่งให้งานที่ใช้สอยนั้นน่าดู น่าชม และน่าใช้สอยมากขึ้น ประยุกต์ศิลป์แบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ 5 ประเภท ดังนี้

6.2.1 มัณฑนศิลป์ (Decorative Art) เป็นงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบเครื่องเรือน การกำหนดสีตลอดจนวัสดุในการตกแต่งให้สัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมและให้สวยงามเหมาะสมกับสถานที่นั้น ๆ

6.2.2 อุตสาหกรรมศิลป์ (Industrial Art) เป็นงานศิลปะที่เกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผางานประดิษฐ์ด้วยผ้า ไม้ไผ่ งานเย็บปักถักร้อย งานโลหะ ฯลฯ ซึ่งงานเหล่านี้เป็นประเภทเครื่องใช้โดยเอาศิลปะเข้าไปประยุกต์ให้สวยงาม เป็นการผลิตด้วยการใช้ฝีมือ แต่ปัจจุบันมุ่งผลิตเพื่อการค้าและผลิตจำนวนมาก การผลิตจึงต้องอาศัยเครื่องจักรเพราะประหยัดแรงงาน เวลา และทุ่นค่าใช้จ่าย

6.2.3 พานิชยศิลป์ (Commercial Art) เป็นศิลปะการโฆษณา การจัดห้องแสดงสินค้า การตกแต่งหน้าร้าน รวมถึงการถ่ายภาพโฆษณาด้วย

6.2.4 ศิลปหัตถกรรม (Art Crafts) คือศิลปะที่ทำด้วยมือเป็นส่วนใหญ่ แบบที่ทำจึงแตกต่างกันได้ตามความพอใจของผู้ทำ อาจจะทำเป็นอาชีพหรือทำไว้ใช้เองก็ได้ เช่น การปั้นหม้อ โอ่ง การทอผ้าของชาวบ้านบางกลุ่ม การจักสาน เป็นต้น

6.2.5 ศาสนศิลป์ (Religious Art) คือศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อศาสนาหรือความเชื่อ เช่น การสร้างพระ พุทธรูป และรูปเคารพต่าง ๆ ตามความเชื่อทางศาสนาของตน

7. สรุป

ปัญหาทางสุนทรียศาสตร์ก็เช่นเดียวกับปัญหาปรัชญาในสาขาอื่น ๆ กล่าวคือ ยังหาคำตอบที่แน่นอนตายตัวไม่ได้ ทั้งนี้เพราะนักปรัชญาแต่ละกลุ่ม แต่ละลัทธิต่างก็เสนอคำตอบอันประกอบด้วยเหตุผลและความน่าเป็นไปได้ทำให้ยากแก่การที่จะตัดสินลงไปอย่างเด็ดขาดว่า คำตอบของนักปรัชญากลุ่มใดหรือลัทธิใดถูกต้องและแน่นอนตายตัว การที่คำตอบต่าง ๆ ยังไม่แน่นอนตายตัวนี้เอง ที่ทำให้ปรัชญาคงความเป็นปรัชญาอยู่ได้ เพราะเมื่อใดที่เรื่องใดมีคำตอบแน่นอนตายตัว ก็ต้องแยกตัวจากปรัชญาออกไปเป็นศาสตร์แขนงอื่นหรือสาขาอื่นที่ไม่ใช่ปรัชญา อย่างไรก็ตาม การจะเข้าใจปัญหาทางปรัชญาสาขาต่าง ๆ นั้น มิใช่เรื่องที่จะทำได้โดยง่ายแต่ก็สามารถทำได้ หากมีความพยายามและมีนิสัยรักการสืบค้น ตรวจสอบ ตลอดจนหมั่นพิจารณาไตร่ตรองด้วยเหตุผลอยู่เสมอ เพราะในสากลจักรวาลนี้ไม่มีอะไรที่จะอยู่พ้นไปจากความสามารถแห่งสติปัญญาและความเพียรพยายามของมนุษย์ไปได้

กิจกรรมท้ายบท

1. สุนทรียศาสตร์เป็นสาขาปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องอะไร ?
2. ลัทธิอัตวิสัยมีเหตุผลอย่างไรจึงเชื่อว่า ความงามมิได้มีอยู่จริง ?
3. เพลโตถือว่าความงามมีอยู่จริงหรือไม่ ? ถ้ามีอยู่มันอยู่ที่ใด ?
4. นายแดงกล่าวว่า "ความงามคือความพอใจ" คำกล่าวนี้ แสดงให้เห็นทรรศนะเกี่ยวกับความงามของนายแดงอย่างไร ?
5. แรงจูงใจที่ทำให้เกิดผลงานทางศิลปะมีอะไรบ้าง ?
6. จงอธิบายคำกล่าวที่ว่า "ศิลปะคือรูปแบบที่มีนัยสำคัญ"
7. "ศิลปะคือภาษา" หมายความว่าอย่างไร ?
8. ศิลปะแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ กี่ประเภท ?
9. วิจิตรศิลป์กับประยุกต์ศิลป์แตกต่างกันอย่างไร ?
10. ศิลปะที่จัดอยู่ในประเภทวิจิตรศิลป์มีอะไรบ้าง ?

แผนบริหารการสอนบทที่ 8

1. **บทที่ 8 ตรรกวิทยา**
2. **หัวข้อเนื้อหาประจำบท**
   - ความหมายและขอบข่ายของตรรกวิทยา
   - การอ้างเหตุผลแบบนิรนัย
   - การอ้างเหตุผลแบบอุปนัย
   - ความแตกต่างระหว่างการอ้างเหตุผลแบบนิรนัยและการอ้างเหตุผลแบบอุปนัย
   - ประโยชน์ที่พึงได้จากการรู้จักใช้เหตุผลและการรู้เท่าทันการโฆษณาชวนเชื่อต่าง ๆ ตลอดถึงวิเคราะห์ข้อบกพร่องในการใช้เหตุผลต่าง ๆ นั้น
3. **วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม**
   - สามารถบอกความหมายและขอบข่ายของตรรกวิทยาได้อย่างถูกต้อง
   - สามารถอธิบายการอ้างเหตุผลแบบนิรนัยได้อย่างถูกต้อง
   - สามารถอธิบายการอ้างเหตุผลแบบอุปนัยได้อย่างถูกต้อง
   - สามารถใช้เหตุผลและรู้เท่าทันการโฆษณาชวนเชื่อต่างๆ ตลอดถึงวิเคราะห์ข้อบกพร่องในการใช้เหตุผลต่าง ๆ นั้นได้
4. **เวลาเรียน**
   - สัปดาห์ที่ 1 - 2 เวลาเรียน 3 - 6 คาบ
5. **กิจกรรมการเรียนการสอน**
   - บรรยาย
   - ให้ผู้เรียนซักถามข้อสงสัย
   - ให้ผู้เรียนตอบคำถามท้ายบท
6. **สื่อการเรียนการสอน**
   - เอกสารประกอบการสอน
   - เครื่องฉายโปรเจ็คเตอร์
   - เครื่องฉายทึบแสง
7. **การวัดผลและประเมินผล**
   - สังเกตจากการตอบคำถาม
   - ตรวจการตอบคำถามท้ายบท

บทที่ 8
ตรรกวิทยา

1. ความหมายและขอบข่ายของตรรกวิทยา

1.1 ความหมายของตรรกวิทยา

คำว่า "ตรรกวิทยา" เป็นศัพท์บัญญัติที่แปลมาจากคำภาษาอังกฤษว่า Logic หมายถึง วิชาว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้เหตุผล (กีรติ บุญเจือ : 2518 : 1)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายของตรรกวิทยาว่า "ปรัชญาสาขาหนึ่งว่าด้วยการคิดหาเหตุผลว่าจะสมเหตุสมผลหรือไม่" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525-2531 : 320)

นักปรัชญาจำนวนมากถือว่า ตรรกวิทยาเป็นเครื่องมือของปรัชญา หรือเป็นประตูนำเข้าสู่วิชาปรัชญา ทั้งนี้ก็เพราะว่า การที่จะศึกษาปรัชญาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้จำเป็นต้องรู้กฎเกณฑ์การใช้เหตุผลเสียก่อน มิฉะนั้นจะไม่สามารถเข้าใจประเด็นปัญหาของปรัชญาได้อย่างลึกซึ้ง

1.2 ขอบข่ายของตรรกวิทยา

ขอบข่ายของตรรกวิทยาอยู่ที่ การกำหนดหรือค้นคว้ากฎเกณฑ์การใช้เหตุผล เหตุผล คือหลักฐานที่สนับสนุนหรือยืนยันให้เราเชื่อว่า ข้อสรุปของเราเป็นจริงเชื่อถือได้ เหตุผลอยู่ในความคิดหรือในสมองที่คิดแสดงออกโดยใช้ภาษา การอ้างเหตุผล คือการอ้างหลักฐานเพื่อยืนยันให้เรามั่นใจว่า ข้อสรุปเป็นจริง

การอ้างเหตุผลมี 2 แบบ คือการอ้างเหตุผลแบบนิรนัย และการอ้างเหตุผลแบบอุปนัย ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

เหตุผลที่นำมาอ้างได้มาจาก 2 ทาง คือจากความรู้เดิม และจากประสบการณ์ การอ้างเหตุผลต้องมี 2 ส่วน คือข้ออ้าง (Premise) กับข้อสรุป (Conclusion) ในการอ้างเหตุผลแต่ละครั้งจะมีข้อสรุปเพียงข้อเดียว ส่วนข้ออ้างจะมีมากกว่าหนึ่งข้อก็ได้ และข้อสรุปอาจมาก่อนหรือหลังข้ออ้างก็ได้ หรือในกรณีที่มีข้ออ้างสองข้อ ข้อสรุปอาจจะอยู่ตรงกลางก็ได้

แบบมีข้ออ้างข้อเดียว

(1) 1. ส้มตำร้านหน้าปากซอยอร่อย (ข้อสรุป)
2. เพราะฉันเคยไปกินมาหลายครั้ง (ข้ออ้าง)
(ข้อสรุปมาก่อนข้ออ้าง)

(2) 1. แดงเป็นลุงดำ (ข้ออ้าง)
2. ดังนั้น แดงเป็นผู้ชาย (ข้อสรุป)
(ข้ออ้างมาก่อนข้อสรุป)

แบบมีข้ออ้างมากกว่าหนึ่งข้อ

(1) 1. ขาวเป็นป้าของเขียว (ขออ้าง)
2. ป้าเป็นผู้หญิง (ข้ออ้าง)
3. ฉะนั้น ขาวต้องเป็นผู้หญิง (ข้อสรุป)
(ข้ออ้างมาก่อนข้อสรุป)

(2) 1. ขาวต้องเป็นผู้หญิง (ข้อสรุป)
2. เพราะขาวเป็นป้าของเขียว (ข้ออ้าง)
3. ป้าเป็นผู้หญิง (ข้ออ้าง)
(ข้อสรุปมาก่อนข้ออ้าง)

(3) 1. ขาวเป็นป้าของเขียว (ข้ออ้าง)
2. ขาวต้องเป็นผู้หญิง (ข้อสรุป)
3. เพราะป้าเป็นผู้หญิง (ข้ออ้าง)
(ขอสรุปอยู่ตรงกลางระหว่างข้ออ้าง)

2. การอ้างเหตุผลแบบนิรนัย (Deductive Reasoning)

การอ้างเหตุผลแบบนิรนัย คือการอ้างหลักฐานจากสิ่งที่เราเชื่อหรือยอมรับกันอยู่แล้วว่าเป็นจริง หรือเป็นการสรุปความรู้ใหม่จากความรู้เดิมที่เรามีอยู่แล้วโดยไม่ต้องอาศัยประสบการณ์ รูปแบบการอ้างเหตุผลแบบนิรนัย มี 3 ชนิด ได้แก่

1. การอ้างเหตุผลแบบเงื่อนไข (Conditional Reasoning)
2. รูปนิรนัย (Syllogism)
3. เหตุผลย่อ (Enthymeme)

รูปแบบการอ้างเหตุผลแบบนิรนัย 3 ชนิด มีรายละเอียดดังนี้

2.1 การอ้างเหตุผลแบบเงื่อนใข (Conditional Reasoning)

การอ้างเหตุผลแบบเงื่อนไขประกอบด้วยข้ออ้าง 2 ข้อ ซึ่งเป็นความรู้เดิมหรือสิ่งที่เรายอมรับกันอยู่แล้ว เพื่อนำไปสู่ข้อสรุป 1 ข้อ โดยที่ข้ออ้างข้อหนึ่งจะต้องเป็นประโยคเงื่อนไข และข้ออ้างอีกหนึ่งข้อหนึ่ง เป็นประโยคธรรมดา

ประโยคเงื่อนไข (Conditional Sentence) คือประโยคที่เกิดจากประโยคธรรมดา 2 ประโยค ประโยคที่อยู่หลังคำว่า “ถ้า” เราเรียกว่า ตัวเงื่อน (Antecedent) อีกประโยคหนึ่งเราเรียกว่า ตัวตาม (Consequent)

ดังนั้น การอ้างเหตุผลแบบเงื่อนไข 1 ครั้ง จึงประกอบด้วยประโยค 4 ประโยค คือ ในประโยคเงื่อนไขมี 2 ประโยค ประโยคธรรมดา 1 ประโยค และประโยคสรุปอีก 1 ประโยค

จงพิจารณาการอ้างเหตุผลแบบเงื่อนไขดังต่อไปนี้

1. ถ้าฝนตก (ตัวเงื่อนไข) ถนนจะเปียก (ตัวแปรตาม)
2. ฝนตก
3. ถนนเปียก

2.2 รูปนิรนัย (Syllom)

รูปนิรนัย เป็นการอ้างเหตุผลแบบนิรนัยอีกแบบหนึ่ง ซึ่งผู้คิดขึ้นคือ อริสโตเติล (Aristotle : 384-322 B.C) นักปรัชญากรีก ผู้มีชื่อเสียงในศตวรรษที่ 4 ก่อนคริสตศักราช ก่อนที่จะศึกษาการอ้างเหตุผลแบบรูปนิรนัย จักต้องเข้าใจความหมายของประโยคตรรกวิทยา และเทอม ดังต่อไปนี้

2.2.1 ประโยคตรรกวิทยา (Proposition) คือการแสดงออกของการตัดสินอย่างตรง ๆ (กีรติ บุญเจือ : 2518 : 13) ประโยคตรรกวิทยาต้องประกอบด้วย 3 ส่วน คือ

ประธาน (Subject) + ตัวเงื่อน (Copula) + ภาคแสดง (Predicate)

ตัวเชื่อม มี 2 ชนิด คือตัวเชื่อมยืนยัน (Affirmative Copula) ได้แก่คำว่า "เป็น" กับตัวเชื่อมปฏิเสธ (Negative Copula) ได้แก่คำว่า "ไม่เป็น"

ประโยคตรรกวิทยา มี 4 ชนิด ตามชนิดของประธานและตัวเชื่อม คือ

ประโยค A = ประธานกระจาย ตัวเชื่อมยืนยัน

ประโยค E = ประธานกระจาย ตัวเชื่อมปฏิเสธ

ประโยค I = ประธานไม่กระจาย ตัวเชื่อมยืนยัน

ประโยค O = ประธานไม่กระจาย ตัวเชื่อมปฏิเสธ

A และ I ได้มาจากสระ 2 ตัวแรก ของคำละตินว่า Affirmo (ฉันยืนยัน) E และO ได้มาจากสระ 2 ตัว ของคำละตินว่า Nego (ฉันปฏิเสธ) สูตรของประโยคตรรกวิทยาทั้ง 4 ชนิด เขียนได้ดังนี้

A = All S are P

E = All S are not P (No S are P)

I = Some S are P

O = Some S are not P

ตัวอย่างของประโยคทั้ง 4

A = All men are mortal. คนทุกคน เป็น มตะ

E = All men are not mortal. คนทุกคน ไม่เป็น มตะ

I = Some men are mortal. คนบางคน เป็น มตะ

O = Some men are not mortal. คนบางคน ไม่เป็น มตะ

การแปลงประโยคไวยากรณ์ให้เป็นประโยคตรรกวิทยาเป็นเรื่องยุ่งยากพอสมควร เนื่องจากการใช้ภาษาในปัจจุบันมีความหลากหลายและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จนทำให้ไม่สามารถระบุคุณสมบัติของประโยคในเชิงคุณภาพและปริมาณได้อย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม เกี่ยวกับเรื่องนี้ ศาสตราจารย์ กีรติ บุญเจือ ได้ให้ข้อเสนอแนะในการแปลงประโยคไวยากรณ์ให้เป็นประโยคตรรกวิทยาไว้ 6 ข้อ ดังนี้ (กีรติ บุญเจือ : 2518 : 15)

(1) ตีความหมายของประธานว่า กระจายหรือไม่กระจาย ด้วยคำว่า “ทุก" หรือ “บาง” (ถ้าพูดลอย ๆ ให้ถือว่าประธานกระจาย) ใส่คำ “เป็น” หรือ “ไม่เป็น” หลังประธานแล้วแต่กรณี แล้วใส่ส่วนที่เหลือในภาคแสดง เช่น สุนัขวิ่งเร็ว = สุนัขทุกตัว เป็น สัตว์วิ่งเร็ว คนที่นั่งใกล้ฉันไม่ยอมทำการบ้าน = คนที่นั่งใกล้ฉันทุกคน ไม่เป็นผู้ยอมทำการบ้าน วันนี้ฉันโชคดี = วันนี้เป็นวันที่ฉันโชคดี

(2) “มีแต่ .... เท่านั้น” เข้าสูตร Only S are P ต้องเปลี่ยนเป็น All P are S เช่น มีแต่คนดีเท่านั้นได้รับรางวัล หมายความว่า คนดีที่ไม่ได้รับรางวัลก็มี แต่ถ้าคนไหนได้รับรางวัล เราก็ตัดสินได้ว่า ต้องเป็นคนดี เพราะฉะนั้นต้องแปลงเป็นว่า คนได้รับรางวัลทุกคนเป็นคนดี

(3) “ชอบ” เช่น ฉันชอบกินทุเรียน หมายความว่า ทุเรียนเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่ฉันชอบกิน แปลงได้ 2 อย่างคือ ฉันเป็นผู้ชอบกินทุเรียน และทุเรียนทุกผลเป็นสิ่งที่ฉันชอบกิน เวลาใช้ในรูปนิรนัยต้องการรูปไหนก็เลือกให้ได้ตามต้องการ แต่ส่วนมากจะใช้รูปหลัง

(4) “ไม่” ถ้าอยู่ในภาคแสดง ต้องย้ายมาอยู่กับตัวเชื่อม เพราะความหมายเหมือนกัน และถือว่าเป็นตำแหน่งประจำของมัน ถ้ามีความจำเป็นในรูปนิรนัยก็ให้อยู่ในภาคแสดงได้ เช่น นายแดงไม่ขยัน อาจจะเขียนเป็นประโยคตรรกวิทยาได้ 2 อย่างคือ นายแดงเป็นคนไม่ขยัน หรือนายแดงไม่เป็นคนขยัน อย่างหลังถือว่าปกติกว่าอย่างแรก แต่ถ้าอยู่กับประธานจะย้ายไปอยู่กับตัวเชื่อม หรือจากตัวเชื่อมจะย้ายมาอยู่กับประธานไม่ได้ เพราะความหมายไม่เหมือนกัน เช่น “คนไม่รวยเป็นคนน่าสงสาร” เราจะพูดว่า “คนรวยไม่เป็นคนน่าสงสาร” ไม่ได้ เพราะคนรวยอาจจะน่าสงสารหรือไม่ก็ได้ ยกเว้นการปฏิเสธประธานทั้งหมด เช่น “ไม่มีนักศึกษาคนใดเลยได้รับรางวัล” จะต้องแปลงเป็น “นักศึกษาทุกคนไม่เป็นผู้ได้รับรางวัล”

(5) สุภาษิต มีอยู่ 2 ชนิด คือสุภาษิตสอนและสุภาษิตเตือน ถ้าเป็นสุภาษิตสอน ย่อมเป็นความจริงทั่วไป ประธานกระจาย เช่นนี้ ความจริงเป็นสิ่งไมตาย ถ้าเป็นสุภาษิตเตือน ไม่ได้หมายความว่าต้องเป็นเช่นนั้นเสมอไป แต่เตือนให้ระวังว่าอาจเป็นเช่นนั้นได้ ประธานจะไม่กระจาย เช่น ไก่งามเพราะขน คนงามเพราะแต่ง = ไก่บางตัวเป็นสัตว์งามเพราะขน คนบางคนเป็นผู้งามเพราะแต่ง

(6) เมื่อมีการยกเว้นให้ถือเป็นคำขยาย เช่น ปลาในบ่อตายหมดทุกตัวนอกจากปลาช่อน = ปลาในบ่อที่ไม่ใช่ปลาช่อน ทุกตัวเป็นสิ่งตาย

2.2.2 เทอม (Term) คือคำหรือกลุ่มคำที่ใช้แทนประเภท เช่น คน ม้า เรือ ดอกไม้ ฯลฯ เทอมจึงหมายถึงความหมายของคำหรือกลุ่มคำ และมีความสัมพันธ์กับคำหรือกลุ่มคำทางภาษา ดังนี้ (ปรีชา ช้างขวัญยืน : 2522 : 117-119)

(1) คำคำเดียวเป็นเทอมเดียว เช่น ม้า แมว คน ต้นไม้ เพราะแทนประเภทเดียว

(2) คำคำเดียวอาจเป็นหลายเทอม เช่น แดง อาจหมายถึงคน หรืออาจหมายถึงสี หรืออาจหมายถึงสุนัขก็ได้ แต่ละความหมายถือเป็น 1 เทอม

(3) กลุ่มคำ อาจเป็นเทอมเดียว เช่น ต้นไม้ที่ขึ้นอยู่หน้าบ้าน คนที่เดินอยู่ข้างนอก เพราะแทนประเภทเดียว

(4) กลุ่มคำ อาจเป็นหลายเทอมได้เมื่อใช้ในความหมายต่างกัน เช่น ตาของผม เมื่อใช้แทนอวัยวะอย่างหนึ่งของร่างกายก็เป็นเทอมหนึ่ง เมื่อใช้แทนคนที่เป็นพ่อของแม่ก็เป็นอีกเทอมหนึ่ง

(5) คำหรือกลุ่มคำที่เขียนต่างกันตามลักษณะตัวอักษรของแต่ละภาษาถือเป็นเทอมเดียวกัน เมื่อแทนความหมายเดียวกัน เช่น นก (Bird Oiseau) เป็นเทอมเดียวกันเพราะแทนประเภทเดียวกัน เทอม ทำหน้าที่ 2 อย่างคือ ทำหน้าที่เป็นภาคประธาน หรือภาคแสดง ภาคประธาน จะอยู่หน้าคำ “เป็น” หรือ “ไม่เป็น” ส่วนภาคแสดงอยู่หลังเทอม มี 2 ชนิด คือ

(5.1) เทอมกระจาย (Distributed Term) คือเทอมที่อ้างถึงหรือกล่าวถึงสมาชิกทุกหน่วยในประเภทหนึ่ง เช่น คนทุกคน คนที่อยู่ในห้องนี้ทั้งหมด รวมทั้งชื่อเฉพาะ เช่น นายแดงซึ่งเป็นประเภทที่มีสมาชิกเพียงหน่วยเดียว วิธีดูเทอมกระจาย ถ้าเป็นประธานให้ดูความหมายในประโยค ถ้าเป็นภาคแสดงจะอยู่หลังคำ “ไม่เป็น” เช่น สัตว์ทุกตัว ไม่เป็น คน

(5.2) เทอมไม่กระจาย (Undistributed Term) คือเทอมที่กล่าวถึงสมาชิกบางส่วนในประเภทหนึ่ง เช่น คนบางคน แมวเกือบทุกตัว ถ้าเป็นภาคแสดงจะอยู่หลังคำว่า “เป็น”

จงพิจารณารูปนิรนัยต่อไปนี้

P1 นักศึกษาทุกคน เป็น คนดี

P2 สมชาย เป็น นักศึกษา

C สมชาย เป็น คนดี

จะเห็นว่า รูปแบบของรูปนิรนัย จะมี 3 ประโยค เป็นข้ออ้าง 2 ประโยค บทสรุป 1 ประโยค รูปแบบที่ตายตัวของรูปนิรนัย จึงมี 3 ประโยค และ 3 เทอม แต่ละเทอมใช้ 2 ครั้ง

รูปแบบมาตรฐานของรูปนิรนัย จะมีเทอมที่ปรากฏ 3 ชนิด ได้แก่ (กีรติ บุญเจือ : 2518 : 18-19 ; ประทีป มากมิตร : 2540 : 25-26)

(1) เทอมเอก (Major Term) หมายถึงเทอมที่ทำหน้าที่เป็นภาคแสดงของบทสรุป

(2) เทอมโท (Minor Term) หมายถึงเทอมที่ทำหน้าที่เป็นภาคประธานของบทสรุป

(3) เทอมกลาง (Middle Term) หมายถึงเทอมที่ปรากฏในประโยคอ้างทั้งสองและไม่ปรากฏในบทสรุป

ส่วนประโยคอ้างในรูปนิรนัยนั้นก็มีชื่อเรียกเช่นกัน ได้แก่

(1) ประโยคอ้างเอก (Major Premise) คือประโยคที่มีเทอมเอกปรากฏอยู่จากตัวอย่าง ประโยคอ้างเอกก็คือ “นักศึกษาทุกคน เป็น คนดี”

(2) ประโยคอ้างโท (Minor Premise) คือประโยคที่มีเทอมโทปรากฏอยู่ จากตัวอย่าง ประโยคอ้างโทคือ “สมชาย เป็น นักศึกษา”

การอ้างเหตุผลจะอยู่ในรูปแบบมาตรฐานของรูปนิรนัยได้นั้น จะต้องมีลักษณะ 3 ประการ คือ

(1) ทั้ง 3 ประโยคจะต้องเป็นประโยคตรรกวิทยา

(2) การปรากฏตัวในแต่ละครั้งของเทอมเดียวกัน จะต้องเหมือนกัน

(3) ต้องเอาประโยคอ้างเอกขึ้นก่อน ตามด้วยประโยคอ้างโท และบทสรุป

การพิสูจน์ความสมเหตุสมผลของรูปนิรนัยนั้น สามารถพิสูจน์ได้โดยใช้กฎความสมเหตุสมผล (Laws of Validity) 5 ข้อ ได้แก่

(1) ต้องมี 3 เทอม

(2) เทอมกลางต้องกระจายอย่างน้อย 1 ครั้ง

(3) เทอมที่กระจายในบทสรุปจะต้องกระจายในประโยคอ้างด้วย

(4) ประโยคอ้างจะปฏิเสธทั้งสองไม่ได้

(5) ถ้าประโยคอ้างปฏิเสธ บทสรุปต้องปฏิเสธด้วย

ตัวอย่างรูปนิรนัยที่ไม่สมเหตุสมผล

(1) คนรวยก็คือคนรวย คนจนก็คือคนจน ฉะนั้นคนรวยไม่ใช่คนจน

วิธีทำ P1 คนรวยทุกคน เป็น คนรวย

P2 คนจนทกคน เป็น คนจน

C คนรวยทุกคน ไม่เป็น คนจน

ตอบ ผิดกฎข้อ 1 คือเทอมไม่ครบสามเทอม (มีเพียงสองคือ เทอมคนรวย กับเทอมคนจน)

(2) ขวัญใจเป็นนิสิตจุฬาฯ ผ่องพรรณก็เป็นนิสิตจุฬาฯ เพราะฉะนั้นผ่องพรรณเป็นขวัญใจ

วิธีทำ P1 ขวัญใจ เป็น นิสิตจุฬาฯ

P2 ผ่องพรรณ เป็น นิสิตจุฬาฯ

C ผ่องพรรณ เป็น ขวัญใจ

ตอบ ผิดกฎข้อ 2 คือเทอมกลาง (นิสิตจุฬาฯ) ไม่กระจาย

(3) นักเรียนเท่านั้นเข้ามาในบริเวณนี้ได้ นายขาวไม่อยู่ในบริเวณนี้เพราะฉะนั้นนายขาวไม่ใช่นักเรียน

วิธีทำ P1 ผู้เข้ามาในบริเวณนี้ทุกคน เป็น นักเรียน

P2 นายขาว ไม่เป็น ผู้เข้ามาในบริเวณนี้

C นายขาว ไม่เป็น นักเรียน

ตอบ ผิดกฎข้อ 3 คือเทอมที่กระจายในบทสรุป (คือเทอมนักเรียน) ไม่กระจายในประโยคอ้าง

(4) คนดีย่อมไม่เป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น นายรักศักดิ์ไม่เคยเป็นชู้กับภรรยาผู้อื่นฉะนั้นนายรักศักดิ์เป็นคนดี

วิธีทำ P1 คนดีทุกคน ไม่เป็น ผู้เป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น

P2 นายรักศักดิ์ ไม่เป็น ผู้เป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น

C นายรักศักดิ์ เป็น คนดี

ตอบ ผิดกฎข้อ 4 คือประโยคอ้างปฏิเสธทั้งสองประโยค

(5) คนบางคนขี้เมา คนขี้เมาไม่ดี ฉะนั้นคนบางคนดี

วิธีทำ P1 คนขี้เมาทุกคน ไม่เป็น คนดี

P2 คนบางคน เป็น คนขี้เมา

C คนบางคน เป็น คนดี

ตอบ ผิดกฎข้อ 5 คือถ้าประโยคอ้างปฏิเสธ บทสรุปต้องปฏิเสธด้วย

ตัวอย่างรูปนิรนัยที่สมเหตุสมผล คือไม่ผิดกฎข้อใดเลย

(1) ไม่มีคนหิวใดที่ไม่กิน แดงหิว เพราะฉะนั้นแดงกิน

วิธีทำ P1 คนหิวทุกคน เป็น ผู้กิน

P2 แดง เป็น ผู้หิว

C แดง เป็น ผู้กิน

(2) คนมีชื่อเสียงน่าสรรเสริญ เสือใบเป็นคนมีชื่อเสียง ฉะนั้นเสือใบน่าสรรเสริญ

วิธีทำ P1 คนมีชื่อเสียงทุกคน เป็น คนน่าสรรเสริญ

P2 เสือใบ เป็น คนมีชื่อเสียง

C เสือใบ เป็น คนน่าสรรเสริญ

(3) เหล็กเป็นโลหะ โลหะเป็นสื่อไฟฟ้า เพราะฉะนั้นเหล็กเป็นสื่อไฟฟ้า

วิธีทำ P1 โลหะ เป็น สื่อไฟฟ้า

P2 เหล็ก เป็น โลหะ

C เหล็ก เป็น สื่อไฟฟ้า

หมายเหตุ การที่ข้อสรุปจะ เป็นจริงนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ประการคือ

(1) การอ้างถูกต้องตรงกับความเป็นจริง

(2) การอ้างสมเหตุสมผล

ความเท็จจริง เป็นค่าของความจริงหรือความเท็จของประโยคความสมเหตุสมผล เป็นความถูกต้องหรือไม่ถูกต้องของการอ้างเหตุผล

2.3 เหตุผลย่อ (Enthymeme)

เหตุผลย่อคือการแสดงออกของการอ้างเหตุผล โดยมีการละประโยคไว้ 1 ประโยคซึ่งประโยคที่ละไว้อาจเป็นประโยคอ้างเอก หรือประโยคอ้างโท หรือบทสรุปก็ได้เปรียบเทียบรูปแบบของรูปนิรนัยกับเหตุผลย่อ

รูปนิรนัย (syllogism) เหตุผลย่อ (Enthymeme)

P1 คนขยันทุกคน เป็น คนสอบได้	P1 ....(ละไว้)
P2 สมชาย เป็น คนขยัน	P2 สมชาย เป็น คนขยัน
C สมชาย เป็น คนสอบได้	C สมชาย เป็น คนสอบได้

ดังนั้นเหตุผลย่อก็คือ การอ้างเหตุผลแบบรูปนิรนัย ที่ละข้อความบางข้อความไว้นั่นเอง การอ้างเหตุผลในชีวิตประจำวันของคนเรานิยมใช้การอ้างแบบเหตุผลย่อ เพราะถือว่าข้อความที่ละไว้นั้น เป็นความจริงที่ทุกคนรู้กันอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องพูดอีกให้เยิ่นเย่อ เช่น แทนที่จะพูดว่า “คนขยันทุกคนสอบได้ สมชายขยัน เขาต้องสอบได้แน่” ก็พูดสั้น ๆ ว่า “สมชายขยัน เขาต้องสอบได้แน่” หรือถ้ามีคนมาบอกเราว่า “สมชายเป็นคนไม่ดีเพราะเขากินเหล้า” ข้อความที่ละไว้คือ “คนกินเหล้าทุกคนเป็นคนไม่ดี” เขียนเป็นรูปนิรนัยได้ดังนี้

P1 คนกินเหล้าทุกคน ไม่เป็นคนดี (ละไว้)

P2 สมชาย เป็น คนกินเหล้า

C สมชาย ไม่เป็น คนดี

จะเห็นได้ว่า สองประโยคคือ P2 และ C นี้ มี 3 เทอมครบอยู่แล้ว คือ “สมชาย" “คนกินเหล้า” และ “คนไม่ดี” เทอมที่ถูกใช้แล้ว 2 ครั้งคือ “สมชาย” ดังนั้นประโยคที่ละไว้จะต้องประกอบด้วยเทอม “คนกินเหล้า” กับ “คนไม่ดี” ถ้าเราลองแต่งประโยคที่ละไว้ว่า “คนไม่ดีทุกคนเป็นคนกินเหล้า” ก็จะได้รูปนิรนัยเป็น

P1 คนไม่ดีทุกคน เป็น คนกินเหล้า

P2 สมชาย เป็น คนกินเหล้า

C สมชาย เป็น คนไม่ดี

รูปนิรนัย ไม่สมเหตุสมผล เพราะผิดกฎข้อ 2 คือเทอมกลางไม่กระจาย เราจึงกลับประโยคเสียใหม่เป็น

P1 คนกินเหล้าทุกคน ไม่เป็น คนดี

P2 สมชาย เป็น คนกินเหล้า

C สมชาย ไม่เป็น คนดี

การทำเหตุผลย่อให้เป็นรูปนิรนัย ต้องพยายามทำให้สมเหตุสมผล (คือไม่ผิดกฎ 5 ข้อ) เสียก่อน ถ้าตรงกับข้อเท็จจริงด้วย สมเหตุสมผลด้วย ก็ต้องยอมรับว่า ข้อสรุปนั้นเป็นจริง เชื่อถือได้ จงพิจารณาเหตุผลย่อดังต่อไปนี้

เพชรราคาแพงเพราะหายาก

เขียนเป็นรูปนิรนัยได้ดังนี้

P1 สิ่งหายาก เป็น สิ่งราคาแพง (ละไว้)

P2 เพชร เป็น สิ่งหายาก

C เพชร เป็น สิ่งราคาแพง

วิจารณ์โต้แย้งได้ว่า สิ่งหายาก เช่น ขี้ฟันเสือ ราคาไม่แพง เพราะไม่มีคนต้องการ

3. การอ้างเหตุผลแบบอุปนัย (Inductive Reasoning)

การอ้างเหตุผลแบบอุปนัย คือการสรุปความรู้ใหม่โดยอ้างหลักฐานจากประสบการณ์กล่าวคือ การที่เราเชื่ออะไรอย่างหนึ่งว่าเป็นจริง เพราะเราเคยพบเห็นเรื่องทำนองเดียวกันว่าเป็นอย่างนั้นมาก่อน เมื่อเรามีประสบการณ์แบบเดียวกันหลาย ๆ ครั้ง เราก็สรุปเป็นความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสิ่งนั้นได้ เช่น เราเคย เห็นสิ่งต่าง ๆ ที่ทำด้วยไม้ลอยน้ำ เราก็สรุปเป็นความจริงทั่วไปว่า “ไม้ย่อมลอยน้ำ” ก่อนที่จะกล่าวถึงการอ้างเหตุผลแบบอุปนัยอย่างละเอียด พึงเข้าใจความแตกต่างระหว่าง ความจริงเฉพาะ กับความจริงทั่วไปดังนี้

ความจริงเฉพาะ (Fact) คือความจริงเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งโดยเฉพาะ

ความจริงทั่วไป (Truth) คือความจริงของสิ่งทุกสิ่ง หรือของเหตุการณ์ทุกเหตุการณ์ที่อยู่ในประเภทเดียวกัน

ตัวอย่างความจริงเฉพาะกับความจริงทั่วไป

ความจริงเฉพาะ	**ความจริงทั่วไป**
(1) ไม้ท่อนนี้ลอยน้ำ	(1) ไม้ย่อมลอยน้ำ
(2) นายดำถูกรถชนตาย	(2) คนย่อมตาย
(3) วันนี้สมชายไปดูละคร	(3) พระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก
(4) เมื่อวานแม่ค้าปากคลองตลาดตีกัน	(4) น้ำบริสุทธิ์ประกอบด้วยออกซิเจน 1 ส่วน
(5) เสือใบปล้นบ้านนายพลผู้หนึ่ง	และไฮโดรเจน 2 ส่วน

3.1 การอุปนัยแสวงหาความจริงทั่วไป

ในการหาความรู้ของคนเรานั้น เราต้องการรู้ความจริงทั่วไป เพราะความจริงเฉพาะนั้นมีประโยชน์น้อย เนื่องจากเป็นความจริงของสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยเฉพาะ เมื่อสิ่งนั้นเสื่อมสลายสูญสิ้นไปความรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้นย่อมหมดความหมายไปด้วย แต่ความจริงทั่วไปเป็นความจริงของทุกสิ่งในประเภทนั้น แม้สิ่งใดสิ่งหนึ่งในประเภทนั้นจะสูญสิ้นไปหรือเกิดขึ้นใหม่ เราก็ยังคงมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งเหล่านั้นอยู่ ตัวอย่างเช่น ถ้าเรารู้เพียงว่า “ไม้ท่อนนี้ลอยน้ำ” เมื่อไม้ท่อนนี้ผุพังไป ความรู้เกี่ยวกับไม้ท่อนนี้ก็ย่อมไร้ประโยชน์ แต่ถ้าเรามีความรู้ทั่วไปว่า “ไม้ย่อมลอยน้ำ” แสดงว่าเรารู้ว่าไม้ทุกท่อนลอยน้ำ ดังนั้น แม้ว่าไม้ที่มีอยู่จะผุพังไปบ้าง แต่ความรู้ที่ว่า “ไม้ย่อมลอยน้ำ” ก็ยังมีประโยชน์ เพราะเรายังคงรู้ต่อไปว่า ไม้ท่อนอื่นๆ ที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคตก็เป็นสิ่งลอยน้ำด้วยเช่นกัน

วิธีการอุปนัยเป็นการสรุปความจริงทั่วไป โดยอาศัยความจริงเฉพาะที่ได้จากประสบการณ์ กล่าวคือการที่เราเคยรู้ความจริงเกี่ยวกับสิ่งเฉพาะหลาย ๆ สิ่งที่อยู่ในประเภทเดียวกัน ทำให้เราสรุปเป็นความจริงทั่วไปว่าทุก ๆ สิ่งที่อยู่ในประเภทนั้น ย่อมเป็นอย่างที่เราเคยรู้มาด้วยตัวอย่าง เช่น เรารู้ว่านายดำถูกรถชนตาย นายเขียวเป็นมะเร็งตาย คุณยายของเพื่อนตายเพราะความชรา และเรารู้ว่ามีคนอื่น ๆ อีกมากที่ตายไป ทั้งหมดที่เรารู้มานั้นเป็นความจริงเฉพาะของแต่ละคน เราจึงสรุปเป็นความจริงทั่วไปเกี่ยวกับคนทุกคนว่า "คนย่อมตาย" ทั้ง ๆ ที่ตัวเราก็ยังไม่ตาย เพื่อน ๆ ก็ยังไม่ตาย แต่เราก็เชื่อว่าตัวเราเองและเพื่อน ๆ รวมทั้งคนอื่น ๆ ที่จะเกิดมาในอนาคตต่อไปก็ต้องตาย เพราะเป็นคนเหมือนกัน กล่าวคือ เราสรุปว่าทุก ๆ สิ่งที่อยู่ในประเภทของคนเป็นสิ่งต้องตาย

3.2 วิธีอุปนัยเป็นการสรุปเกินข้ออ้าง

การสรุปความจริงทั่วไปโดยอาศัยหลักฐานจากความจริงเฉพาะที่ได้จากประสบการณ์นั้น เป็นการสรุปเกินข้ออ้าง หรือเกินหลักฐานที่เรามีอยู่ เมื่อเราเคยเห็นหรือเคยรู้มาเพียงว่า "คนทุกคนต้องตาย" ทั้ง ๆ ที่เรายังเห็นคนบางคนมีชีวิตอยู่ เราเคยเห็นคนตายในอดีตแต่กลับสรุปหรือเชื่อต่อไปว่า ในอนาคตคนก็ต้องตายทั้งที่เรายังไม่สามารถเห็นเหตุการณ์ในอนาคตได้ ดังนั้น การอุปนัยจึงเป็นการสรุปเกินข้ออ้าง คือเป็นการกระโดดจาก "บางสิ่ง" ไปสู่ "ทุกสิ่ง" เป็นการกระโดดจากอดีตไปสู่อนาคต เพราะเป็นการอาศัยหลักฐานที่เรารู้เพียงบางส่วนแล้วสรุปว่าทั้งหมดที่อยู่ในประเภทเดียวกันต้องเป็นอย่างนั้นด้วย เป็นการอาศัยหลักฐานจากประสบการณ์ในอดีตมาสรุปว่า ในอนาคตสิ่งที่อยู่ในประเภทเดียวกันก็ย่อมเป็นอย่างในอดีตด้วย

3.3 ความน่าเชื่อถือของวิธีอุปนัย

ถ้าพิจารณาตามกฎของการอ้างเหตุผลแบบนิรนัยที่ได้กล่าวถึงมาแล้วจะเห็นว่า การอ้างเหตุผลแบบอุปนัยซึ่งเป็นการสรุปเกินข้ออ้าง หรือเกินหลักฐานที่มีอยู่นั้น เป็นการสรุปที่ไม่สมเหตุสมผล เพราะเราไม่อาจแน่ใจได้ 100% ว่าข้อสรุปจะถูกต้อง เนื่องจากเป็นการสรุปถึงสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้นในอนาคต เราไม่อาจแน่ใจได้ 100% ว่า สิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตจะต้องเกิดเหมือนในอดีต มันจึงเป็นเพียงความเชื่อของเราเท่านั้นว่าสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตน่าจะเกิดเหมือนในอดีต ดังนั้น ข้อสรุปหรือความรู้ที่ได้จากการอุปนัยจึงไม่แน่นอนตายตัวเหมือนความรู้ที่ได้จากการนิรนัย ในการนิรนัย ถ้าข้ออ้างเป็นจริงและการอ้างสมเหตุสมผล ข้อสรุปย่อมเป็นจริงอย่างแน่นอนตายตัว แต่ข้อสรุปของการอุปนัยนั้นไม่ใช่เรื่องที่เราจะมาตัดสินว่า จริงหรือเท็จอย่างใดอย่างหนึ่งให้แน่นอนตายตัวลงไป แต่เป็นเรื่องที่ว่า ถ้าเรามีหลักฐานจากประสบการณ์ในอดีตอยู่จำนวนหนึ่ง แล้วเราสรุปเป็นความจริงทั่วไปออกมานั้น ข้อสรุปของเราน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด เพราะฉะนั้นเรื่องของการอุปนัยจึงเป็นเรื่องของความน่าจะเป็น (probability) ไม่ใช่เรื่องของความแน่นอนตายตัว (certainty) วิธีการนิรนัยแม้จะให้ความรู้ที่แน่นอนตายตัว แต่ก็ไม่ได้ให้ความรู้ใหม่แก่เรา เป็นแต่เพียงการแยกแยะความรู้เก่าของเราออกมาให้เรารู้ชัดขึ้นเท่านั้น ส่วนวิธีการอุปนัยนั้นเป็นการสรุปเกินข้ออ้าง จึงได้ความรู้ใหม่เกิดขึ้น แต่การสรุปเกินข้ออ้างก็ทำให้ข้อสรุปที่ได้ยินไม่แน่นอนตายตัวถ้าเราไม่ยอมสรุปเกินข้ออ้างเพื่อที่จะให้ได้ข้อสรุปที่แน่นอนตายตัว เราก็จะไม่ได้ความรู้ใหม่เกิดขึ้นในการพิจารณาความสมเหตุสมผลของการอุปนัย เราจึงไม่ได้พิจารณาในแง่ที่ว่าเมื่อมีหลักฐานอย่างนี้ การสรุปอย่างนี้ถูกหรือผิด แต่เราจะพิจารณาในแง่ที่ว่าเมื่อมีหลักฐานหรือข้อมูลจำนวนหนึ่งการสรุปอย่างนี้น่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด กล่าวคือ เราจะไม่ตัดสินลงไปอย่างเด็ดขาดว่าข้อสรุปเป็นจริงหรือเท็จ

แต่จะดูว่าโอกาสที่ข้อสรุปจะเป็นจริงมีอยู่มากน้อยเพียงใด ถ้าข้อสรุปมีความน่าเชื่อถือมาก หรือน่าจะเป็นไปได้มาก เราก็พูดได้ว่าการสรุปอย่างนี้ค่อนข้างสมเหตุสมผล ถ้าข้อสรุปไม่ค่อยน่าเชื่อถือหรือไม่ค่อยน่าจะเป็นไปได้ เราก็พูดได้ว่าการสรุปอย่างนี้ไม่ค่อยสมเหตุสมผลความน่าเชื่อถือ วิธีของการอุปนัยนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขดังต่อไปนี้

(1) ปริมาณของหลักฐาน ถ้ามีหลักฐานน้อย ความน่าเชื่อถือของข้อสรุปก็จะมีน้อย ยิ่งมีหลักฐานหรือประสบการณ์มากขึ้นเท่าไร ข้อสรุปก็มีความน่าเชื่อถือได้มากขึ้นเท่านั้น ถ้าเราเคยกินปลาหมึกย่างสองครั้ง แล้วเกิดอาการคันตามตัวทั้งสองครั้ง จึงสรุปว่า “ฉันแพ้ปลาหมึกเพราะกินทีไรต้องคันทุกที” การสรุปเช่นนี้เป็นการสรุปความจริงทั่วไป เพราะสรุปว่า ฉันกินปลาหมึกจะต้องคันทุกครั้ง คือเชื่อว่าถ้ากินต่อไปอีกก็จะต้องคันอีก การกินปลาหมึกเพียงสองครั้งแล้วสรุปว่าแพ้ปลาหมึก ย่อมน่าเชื่อถือได้น้อยกว่าการที่เคยกิน 10 ครั้ง แล้วเกิดอาการคันทั้ง 10 ครั้ง เพราะสองครั้งแรกที่คันตามตัว อาจเกิดจากสาเหตุอื่น เช่น แพ้สารในน้ำจิ้มปลาหมึกก็ได้ แต่ถ้าลองกินดูถึง 10 ครั้ง หลาย ๆ ร้าน มีน้ำจิ้มบ้าง ไม่มีบ้าง ก็ยังคงมีอาการคันตามตัว การสรุปว่าฉันแพ้ปลาหมึก ก็ย่อมน่าเชื่อถือได้มากกว่าการกินเพียง 2 ครั้ง

(2) หลักฐานนั้นเป็นตัวแทนที่ดีของเรื่องที่สรุปหรือไม่ ข้อสรุปจะเชื่อถือได้มากก็ต่อเมื่อหลักฐานนั้นเป็นตัวอย่างที่ดีของสิ่งทั้งหมดที่เราต้องการสรุป การกินปลาหมึกย่างแล้วสรุปว่าแพ้ปลาหมึกนั้นน่าเชื่อถือน้อยกว่าการกินทั้งปลาหมึกย่างและปลาหมึกสดที่ทำเป็นอาหารชนิดต่าง ๆ เพราะปลาหมึกย่างอาจไม่เป็นตัวแทนที่ดีของปลาหมึกทั้งหมดก็ได้ เนื่องจากปลาหมึกย่างนั้นเก็บไว้นาน อาจมีเชื้อราที่ทำให้ฉันแพ้ เมื่อกินปลาหมึกย่างจึงทำให้เกิดอาการคันขึ้นตามตัว ฉะนั้นถ้าจะให้ข้อสรุปว่า “ฉันแพ้ปลาหมึก” น่าเชื่อถือมากขึ้น ก็ต้องลองกินปลาหมึกหลาย ๆ แบบ ถ้าลองกินปลาหมึกสดที่ปรุงเป็นอาหารชนิดต่าง ๆ ดูแล้วยังท้องเสียอยู่อีก การสรุปว่า “ฉันแพ้ปลาหมึก” ก็น่าเชื่อถือมากขึ้น

(3) ความซับซ้อนของเรื่องที่สรุป ถ้าเรื่องที่ต้องการสรุปมีลักษณะซับซ้อนน้อย ข้อสรุปก็น่าเชื่อถือได้มาก แต่ถ้าเรื่องที่ต้องการสรุปมีลักษณะซับซ้อนมากขึ้น ข้อสรุปก็มีความน่าเชื่อถือน้อยลง เพราะการสรุปกระโดดจากความจริงเฉพาะไปสู่ความจริงทั่วไปนั้น ทำได้โดยมีความเชื่อพื้นบ้านอันหนึ่งว่า มีความสม่ำเสมอในธรรมชาติ คือสิ่งที่อยู่ในประเภทเดียวกันย่อมมีลักษณะเหมือนกัน และจะเปลี่ยนแปลงไปเหมือน ๆ กัน ถ้าสิ่งนั้นมีความซับซ้อนน้อย โอกาสที่มันจะเปลี่ยนแปลงไปเหมือนกันก็มีมาก แต่ถ้าสิ่งนั้นมีความซับซ้อนมาก โอกาสที่มันจะเปลี่ยนแปลงไปเหมือนกันก็มีน้อยลง เรื่องความซับซ้อนของเรื่องที่สรุปที่มีผลต่อความน่าเชื่อถือของข้อสรุปนี้ จะเห็นได้ชัดขึ้นในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องมนุษย์ ถ้าเป็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องทางร่างกาย ข้อสรุปที่ได้มักเชื่อถือได้มาก แต่ถ้าเป็นการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมซึ่งเป็นเรื่องทางจิตใจ ข้อสรุปในเรื่องนี้มักเชื่อถือได้น้อยกว่าการศึกษาเรื่องทางกาย เพราะเรื่องของร่างกายนั้นซับซ้อนน้อยกว่าเรื่องของจิตใจ เมื่อคนไข้คนหนึ่งปวดท้อง หมอให้กินยาอย่างหนึ่งที่คนปวดท้องกินแล้วเคยหายทุกคน เราย่อมเชื่อได้มากว่าเขาจะหายปวดท้องด้วย แต่การที่จิตแพทย์ให้การศึกษาคนที่ป่วยเป็นโรคจิตแก่คนไข้คนหนึ่งเหมือนคนไข้โรคจิตคนอื่น ๆ ที่มีอาการอย่างเดียวกันซึ่งเคยรักษาหายมาก่อน โอกาสที่เขาจะหายป่วยจากโรคจิตย่อมน้อยกว่าที่เขาจะหายจากปวดท้องเมื่อกินยาแก้ปวดท้อง หรือการที่พูดว่า การที่จะเลี้ยงเด็กให้โตขึ้น มีร่างกายแข็งแรง ต้องทำอย่างนี้อย่างนั้น

ย่อมน่าเชื่อถือได้มากกว่าการพูดว่า การเลี้ยงเด็กให้โตขึ้น มีจิตใจ และความประพฤติดี ต้องทำอย่างนี้อย่างนั้นนี้ ก็เพราะ เรื่องของจิตใจมีความซับซ้อนมากกว่าร่างกาย การสรุปเกี่ยวกับเรื่องของจิตใจจึงน่าเชื่อถือได้น้อยกว่าการสรุปเรื่องของร่างกาย

3.4 ความเชื่อพื้นฐานของวิธีอุปนัย

การที่วิธีอุปนัยยอมให้มีการสรุปเกินข้ออ้างได้ คือยอมให้มีการสรุปจากบางสิ่งไปสู่ทุกสิ่ง จากอดีตไปสู่อนาคต ก็เพราะวิธีอุปนัยมีความเชื่อพื้นฐาน (Pre-Supposition หรือ Postulate) อยู่ว่า

(1) ธรรมชาติมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว วิธีอุปนัยเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติจัดเป็นประเภท ๆ ได้ และสิ่งที่อยู่ในประเภทเดียวกันย่อมอยู่ใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน ตัวอย่างเช่น ทุกสิ่งที่อยู่ในประเภทของน้ำบริสุทธิ์ย่อมมีลักษณะเหมือนกัน และเปลี่ยนแปลงไปภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน กล่าวคือน้ำบริสุทธิ์ทุกหยดประกอบด้วยไฮโดรเจน 2 ส่วน และออกซิเจน 1 ส่วนเหมือนกัน และน้ำบริสุทธิ์ทุกหยดเมื่อนำมาต้มที่ความกดอากาศระดับน้ำทะเล จะเดือดที่อุณหภูมิ 100 °C เสมอ ความเชื่อที่ว่าธรรมชาติมีความสม่ำเสมอ มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว หรือที่เราเรียกกันว่า กฎธรรมชาติ (Law of Nature) นี่เอง ทำให้เราสามารถสรุปจากบางสิ่งไปสู่ทุกสิ่งได้ สรุปจากอดีตไปสู่อนาคตได้ เมื่อเราต้มน้ำบริสุทธิ์บางหยดแล้วเดือดที่ 100 °C เราก็เชื่อต่อไปว่าน้ำทุกหยดจะเดือดที่ 100 °C ด้วยเช่นกัน เมื่อเราเคยต้มน้ำบริสุทธิ์ในอดีต แล้วเดือดที่ 100 °C เราก็เชื่อว่า ในอนาคตถ้าเราต้มน้ำบริสุทธิ์อีก มันก็จะเดือดที่ 100 °C เหมือนที่เคยเป็นมาในอดีต การแสวงหาความรู้แบบอุปนัยมีความเชื่อพื้นฐานว่ากฎธรรมชาติมีอยู่จริง และต้องการแสวงหาความรู้คือธรรมชาติ เหล่านี้

(2) ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นมีสาเหตุที่แน่นอนตายตัว ความเชื่อที่ว่ามีความสม่ำเสมอในธรรมชาติ และเราสามารถหากฎเกณฑ์มาอธิบายความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติได้นั้น ย่อมมาจากความเชื่อที่พื้นฐานกว่านี้อีก คือความเชื่อที่ว่า เหตุการณ์ทั้งหลายไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญหรือเกิดขึ้นลอย ๆ เมื่อไรก็ได้ แต่ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นย่อมมีสาเหตุ และเป็นสาเหตุที่แน่นอนตายตัวด้วย กล่าวคือ สาเหตุอย่างหนึ่งย่อมให้ผลอย่างหนึ่ง สาเหตุอีกอย่างหนึ่งย่อมให้ผลอีกอย่างหนึ่งที่ต่างกันออกไป สาเหตุอย่างเดียวกันย่อมทำให้เกิดผลอย่างเดียวกัน ความเชื่อดังกล่าวนี้เรียกว่า กฎการเป็นสาเหตุ (Principle of Causation) ถ้าทุกสิ่งเกิดขึ้นโดยบังเอิญ ไม่มีสาเหตุที่แน่นอน ความสม่ำเสมอหรือกฎเกณฑ์ในธรรมชาติย่อมมีไม่ได้ ถ้าเราต้มน้ำบริสุทธิ์ ณ ความกดอากาศระดับน้ำทะเล ครั้งแรกเดือดที่ 100 °C ครั้งที่ 2 เลือดที่ 90 °C ครั้งที่ 3 เลือดที่ 110 °C ถ้าเป็นอย่างนี้เราก็ไม่อาจแน่ใจได้ว่าการต้มน้ำบริสุทธ์ครั้งต่อ ๆ ไป จะเดือดที่อุณหภูมิกี่องศา เราก็จะไม่สามารถหากฎเกณฑ์ในเรื่องจุดเดือดของน้ำบริสุทธิ์ได้ แต่จากประสบการณ์เราพบว่า ทุกครั้งที่มีสาเหตุอย่างเดียวกันเกิดขึ้นผลอย่างเดียวกันจะเกิดขึ้นเสมอ เราจึงเชื่อว่าทุกสิ่งที่เกิดขึ้นมีสาเหตุที่แน่นอนตายตัว ทุกครั้งที่มีสาเหตุ คือมีความกดอากาศระดับน้ำทะเล มีน้ำบริสุทธิ์และมีอุณหภูมิ 100 °C ผลคือ น้ำเดือดย่อมเกิดขึ้นเสมอ คือความเชื่อที่ว่าสาเหตุอย่างเดียวกันย่อมทำให้เกิดผลอย่างเดียวกันนี้เอง

ทำให้เราสามารถทำนายได้ว่า ถ้ามีเหตุอย่างนี้จะเกิดผลอย่างไรขึ้นในอนาคต ทั้งนี้ก็โดยอาศัยประสบการณ์ในอดีตที่เคยพบมาว่า เมื่อเคยมีเหตุอย่างนี้ ผลอย่างนี้เคยเกิดขึ้นตามมาเสมอ ดังนั้น ถ้าในอนาคตมีเหตุอย่างนี้อีก ผลอย่างนี้ก็คงจะเกิดขึ้นอีกเป็นแน่ ความจริงแล้ว การหาความรู้เรื่องกฎธรรมชาติก็คือการหา

สาเหตุของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในธรรมชาตินั่นเอง ในเมื่อสาเหตุอย่างเดียวกันก่อให้เกิดผลอย่างเดียวกันขึ้นเสมอ ดังนั้น เมื่อมีผลอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ผลนั้นต้องเกิดจากสาเหตุหนึ่งที่แน่นอนตายตัวถ้าเรามีประสบการณ์ในเรื่องนั้นมากพอ และมีวิธีสังเกตที่ดีพอ เราก็อาจจะบอกได้ว่าสาเหตุนั้น คือ อะไร

4. เหตุผลวิบัติ (Fallacy)

เหตุผลวิบัติในความหมายของนักตรรกวิทยา หมายถึงข้อบกพร่องหรือความผิดพลาดในการใช้เหตุผล ซึ่งข้อบกพร่องหรือความผิดพลาดดังกล่าว เป็นเหตุให้คนเราตัดสินปัญหาต่างกัน สาเหตุที่คนเราตัดสินปัญหาต่างกันทั้ง ๆ ที่ต่างฝ่ายต่างก็ใช้เหตุผลนั้น เป็นเพราะว่า คนส่วนมากยังไม่เข้าใจลักษณะของเหตุผลดีพอ นักตรรกวิทยาจึงได้พยายามศึกษาวิเคราะห์เหตุผลที่มนุษย์ใช้กันอยู่จนสามารถเห็นได้ว่า การที่คนเราต้องตัดสินปัญหาต่างกัน อาจเกิดจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งใน 4 สาเหตุต่อไปนี้ คือ

4.1 การใช้ภาษาอย่างไม่รัดกุมในการอ้างเหตุผล

ในการอ้างเหตุผล คนเราต้องอาศัยภาษาเป็นสื่อ และในการใช้ภาษานั้น เราอาจไม่เข้าใจภาษาที่ใช้ดีพอ ทำให้อีกฝ่ายหนึ่งเข้าใจไม่ตรงกันได้ ภาษาจึงมีส่วนทำให้คนเราเข้าใจกันได้หรือเข้าใจผิดกันก็ได้ ดังนั้น ในการศึกษาลักษณะที่ถูกและผิดของเหตุผล นอกจากจะศึกษาเหตุผลแล้ว ยังต้องศึกษาภาษาซึ่งเป็นสื่อในการอ้างเหตุผลด้วย ว่ามีส่วนทำให้คนเราเข้าใจเหตุผลของอีกฝ่ายหนึ่งไขว้เขวไปได้อย่างไร จึงเปรียบเทียบการอ้างเหตุผลสองแบบนี้

(1) ดำรู้ว่าแดงทำร้ายขาวจริง	(2) ดำรู้ว่าแดงไม่ดี
ดำไม่เข้าข้างคนที่ทำร้ายผู้อื่น	ดำเป็นคนไม่เข้าข้างคนไม่ดี
เขาจึงไม่เข้าข้างแดง	เขาจึงไม่เข้าข้างแดง

จะเห็นว่า เหตุผลที่อ้างใน (1) อ่านแล้วเข้าใจดีกว่าใน (2) เพราะข้อความที่นำมาอ้างใน (1) บอกข้อเท็จจริงที่เราพิสูจน์ได้ว่า แดงทำร้ายขาวจริงหรือไม่ และดำไม่เข้าข้างคนที่ทำร้ายผู้อื่นเสมอไปหรือไม่ แต่ข้อความใน (2) อ่านไม่เข้าใจชัดเจนเหมือนใน (1) เพราะใช้คำที่ไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยข้อเท็จจริง “แดงไม่ดี” เป็นข้อความที่เราหาข้อเท็จจริงมาตัดสินไม่ได้ นอกจากจะอธิบายว่า “ไม่ดี” หมายความว่าอย่างไร ถ้าไม่อธิบายก็ไม่เข้าใจ “ไม่ดี” อาจหมายความว่า “ทำร้ายผู้อื่น” หรืออาจหมายความเพียงว่า “เป็นคนที่ขัดผลประโยชน์ของดำ” หรืออื่น ๆ นอกจากนี้ก็ได้ “ไม่ดี” จึงเป็นคำที่มีความหมายกว้าง การใช้ภาษาที่มีความหมายกว้างไม่รัดกุมชัดเจนเช่นนี้จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนเราตกลงกันไม่ได้ในเรื่องของเหตุผล

4.2 สิ่งที่นำมาอ้างเป็นเหตุผลบกพร่อง

สมมุติว่า คนเราใช้ภาษาได้ดี ทั้งผู้พูดและผู้ฟังเข้าใจตรงกันทุกประการ แต่ก็อาจมีความเห็นขัดแย้งกันในการอ้างเหตุผลได้ สาเหตุอย่างหนึ่งก็คือ ตัวเหตุผลที่นำมาอ้างไม่ถูกต้องสมบูรณ์ เช่น มีหลักฐานน้อยเกินไปที่จะสรุป หรือมีหลักฐานมากพอ แต่หลักฐานนั้นไม่เป็นตัวแทนที่ดีของเรื่องที่ต้องการสรุป ถ้ามีคนมาบอกเราว่า “คนอังกฤษนี้ไว้ใจไม่ได้ ชอบโกหกอยู่เรื่อย ฉันมีเพื่อนเป็นชาวอังกฤษสามสี่คน โกหกเก่งทุกคน” เราคงไม่เห็นด้วยกับข้อสรุปนี้ เพราะการสรุปว่าชาวอังกฤษทุกคนไว้ใจไม่ได้ โดยอ้างเหตุผลหรือหลักฐานเพียงชาวอังกฤษ

3-4 คนที่ชอบโกหก เหตุผลหรือหลักฐานที่อ้างย่อมน้อยเกินไป นอกจากนี้หลักฐานที่อ้างยังไม่เป็นตัวแทนที่ดีของเรื่องที่สรุป เพราะชาวอังกฤษ 3-4 คนที่เป็นเพื่อนของผู้อ้างไม่ได้เป็นตัวแทนของคนอังกฤษทั้งประเทศ ดังนั้น ความบกพร่องของตัวเนื้อหาหรือเหตุผลที่นำมาอ้างจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนเราตัดสินปัญหาต่างกัน

4.3 วิธีการอ้างเหตุผลไม่ถูกต้อง

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้การอ้างเหตุผลบกพร่องก็คือ วิธีอ้าง ความถูกผิดของการอ้างเหตุผลนั้น นอกจากจะขึ้นอยู่กับภาษาและเนื้อหาของเหตุผลที่นำมาอ้างแล้ว ยังขึ้นอยู่กับวิธีอ้างด้วย ถ้าอ้างผิดวิธีแล้ว แม้ภาษาและเหตุผลที่นำมาอ้างจะถูกต้อง ก็ยังถือว่าการอ้างเหตุผลครั้งนั้นผิด เช่น

(1) นายทุน(ทั้งหลาย) ย่อมรักษาผลประโยชน์ของตน
นายแดง เป็นคนรักษาผลประโยชน์ของตน
ฉะนั้น นายแดงต้องเป็นนายทุน

วิธีที่ใช้อ้างในตัวอย่างนี้คือ ถ้าสิ่งสองสิ่งมีลักษณะอะไรเหมือนกันแล้ว ทั้งสองสิ่งนั้นจะต้องเป็นสิ่งเดียวกัน การอ้างเหตุผลแบบนี้จึงมีวิธีอ้างหรือมีรูปแบบดังนี้

(2) A เป็น B
C เป็น B
ฉะนั้น A กับ C เป็นสิ่งเดียวกัน

วิธีอ้างแบบนี้ไม่ถูกต้อง เพราะการที่สิ่งสองสิ่งมีลักษณะบางอย่างร่วมกันไม่จำเป็นว่าต้องมีลักษณะอื่นร่วมกันด้วย

4.4 การอ้างสิ่งที่ไม่ใช่เหตุผลมาเป็นเหตุผล สิ่งสำคัญประการสุดท้ายที่ทำให้การอ้างเหตุผลไม่ถูกต้อง คือการอ้างสิ่งที่ไม่ใช่เหตุผลมาเป็นเหตุผล ซึ่งสิ่งที่นำมาอ้างเหล่านี้มักเป็นสิ่งที่เร้าอารมณ์ผู้ฟังให้ชอบหรือไม่ชอบตาม แล้วเลยตัดสินความชอบหรือไม่ชอบนั้นโดยมิได้ใช้เหตุผล ความผิดพลาดในการอ้างเหตุผลแบบนี้จึงมีชื่อเรียกว่า ความผิดพลาดโดยการทิ้งเหตุผล

ตัวอย่างเช่น แดงว่าดำผิด ขาวว่าดำไม่ผิด แดงกับขาวเถียงกันในเรื่องการกระทำของดำว่าผิดหรือไม่ เหตุผลที่แท้คือ การกระทำนั้นผิดหรือไม่ผิดตรงไหน อย่างไร แต่บางครั้งคนเราก็ไม่เถียงกันเรื่องนี้ เช่น แดงอาจเถียงขาวว่า ที่ขาวว่าดำไม่ผิด เพราะขาวชอบน้องสาวของดำอยู่ จึงเข้าข้างดำ ดังนี้เป็นต้น

ในแง่เหตุผล แดงไม่ควรโจมตีขาวด้วยเรื่องส่วนตัว ถ้าเหตุผลของขาวไม่ดี แดงก็ควรแย้งว่า เหตุผลของขาวใช้ไม่ได้อย่างไร แต่ถ้าแย้งเหตุผลของขาวไม่ได้ การนำเรื่องส่วนตัวของขาวมาพูดก็มิได้ทำให้เหตุผลของขาวผิดหรือถูกมากขึ้น ปกติแล้วคนเรามักรู้สึกว่า ถ้าใครมีผลประโยชน์อยู่ฝ่ายใด ก็ย่อมเข้าข้างฝ่ายนั้น การใช้เรื่องส่วนตัวมาโจมตีกันเพื่อให้เห็นว่าทรรศนะของอีกฝ่ายผิดแทนที่จะใช้เหตุผลมาพิสูจน์ว่า ทรรศนะของอีกฝ่ายผิดอย่างไร จึงเป็นตัวอย่างของการอ้างสิ่งที่ไม่ใช่เหตุผลมาเป็นเหตุผลหรือการทิ้งเหตุผล

5. สรุป

ตรรกวิทยาเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาบริสุทธิ์ ที่ว่าด้วยเรื่องของเหตุผลและกฎเกณฑ์การใช้เหตุผล นักปรัชญาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับตรรกวิทยาในฐานะที่เป็นเครื่องมือของปรัชญา หรือเป็นประตูนำเข้าสู่วิชาปรัชญา เพราะการศึกษาปริญญาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้จำเป็นต้องเข้าใจเหตุผลและรู้กฎเกณฑ์การใช้เหตุผลเสียก่อน เหตุผลในความหมายของตรรกวิทยา หมายถึงหลักฐานที่สนับสนุนหรือยืนยันให้เราเชื่อว่า ข้อสรุปของเราเป็นจริง เชื่อถือได้ ซึ่งการอ้างหลักฐานเพื่อยืนยันให้เรามั่นใจว่าข้อสรุปเป็นจริง เชื่อถือได้เรียกว่า การอ้างเหตุผล

การอ้างเหตุผลต้องมีสองส่วนเสมอ คือส่วนที่เป็น ข้ออ้าง กับส่วนที่เป็น ข้อสรุป ในการอ้างเหตุผลแต่ละครั้ง ข้ออ้างจะมีหนึ่งข้อหรือมากกว่าหนึ่งข้อก็ได้ แต่ข้อสรุปต้องมีข้อเดียว การอ้างเหตุผลมี 2 แบบ คือการอ้างเหตุผลแบบนิรนัย กับการอ้างเหตุผลแบบอุปนัย

การอ้างเหตุผลแบบนิรนัย เป็นการอ้างหลักฐานจากสิ่งที่เราเชื่อหรือยอมรับกันอยู่แล้วว่าเป็นจริง หรือเป็นการสรุปความรู้ใหม่จากความรู้เดิมโดยไม่ต้องอาศัยประสบการณ์ ส่วนการอ้างเหตุผลแบบอุปนัยเป็นการสรุปความรู้ใหม่โดยอ้างหลักฐานจากประสบการณ์ การอ้างเหตุผลแบบนิรนัย มี 3 รูปแบบ คือการอ้างเหตุผลแบบเงื่อนไข รูปนิรนัย และเหตุผลย่อ แต่ละรูปแบบมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนในการตรวจสอบความสมเหตุสมผล ส่วนการอ้างเหตุผลแบบอุปนัยนั้น ไม่สามารถตรวจสอบความสมเหตุสมผลได้ การพิจารณาความสมเหตุสมผลของวิธีอุปนัยจึงต้องอาศัยการยอมรับ คือการมีประสบการณ์หรือเหตุผลที่จะทำให้สามารถแน่ใจได้ว่าลักษณะนี้น่าจะเป็นธรรมชาติของสิ่งนั้น นักตรรกวิทยาบางคนจึงลงความเห็นว่า วิธีการนิรนัยให้ความแน่นอน (certainty) ส่วนวิธีการอุปนัยให้ความน่าจะเป็น (probability) ตรรกวิทยายังศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับข้อบกพร่องของการใช้เหตุผล หรือที่เรียกว่าเหตุผลวิบัติด้วย และได้พบสาเหตุที่ทำให้คนเราต้องตัดสินปัญหาต่างกันอันเนื่องมาจากความไม่เข้าใจลักษณะของเหตุผลดีพอ ซึ่งอาจอยู่ในข้อใดข้อหนึ่งใน 4 ข้อ ได้แก่ การใช้ภาษาอย่างไม่รัดกุมในการอ้างเหตุผล สิ่งที่นำมาอ้างเป็นเหตุผลบกพร่อง วิธีการอ้างเหตุผลไม่ถูกต้อง และการอ้างสิ่งที่ไม่ใช่เหตุผลมาเป็นเหตุผล

กิจกรรมท้ายบท

1. ตรรกวิทยาเป็นสาขาปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องอะไร ?
2. เหตุผลคืออะไร ?
3. การอ้างเหตุผลแบบนิรนัยคืออะไร ?
4. จงอธิบายความหมายของ ตัวเงื่อน และ ตัวตาม
5. "มีแต่ภิกษุณีเท่านั้นถือศีล 311 ข้อ" เขียนเป็นประโยคตรรกวิทยาว่าอย่างไร ?
6. รูปแบบของการอ้างเหตุผลแบบนิรนัยมีกี่ชนิด อะไรบ้าง ?
7. ประโยคอ้างเอกกับประโยคอ้างโทต่างกันอย่างไร ?
8. กฎความสมเหตุสมผลของรูปนิรนัยมีกี่ข้อ อะไรบ้าง ?
9. ประโยคตรรกวิทยาคืออะไร ?

แผนบริหารการสอนบทที่ 9

1. บทที่ 9 แนวความคิดของนักปรัชญาคนสำคัญ

2. หัวข้อเนื้อหาประจำบท

- ความนำ
- แนวความคิดของนักปรัชญาคนสำคัญ
- ทรรศนะเรื่อง เอกภพ, ปฐมธาตุ, สสาร, พลังงาน
- ทรรศนะเรื่อง เทววิทยา(วิญญาณ, เทพเจ้า), ความดี-ความชั่ว
- ความแตกต่างระหว่าง ญาณปรัชญา, อภิปรัชญา, ปรัชญาจริยะ
- ประโยชน์ของปรัชญาและการนำปรัชญามาใช้ในชีวิตประจำวัน

3. วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

- สามารถบอกแนวความคิดของนักปรัชญาคนสำคัญ ได้อย่างถูกต้อง
- สามารถอธิบายถึงทรรศนะเรื่อง เอกภพ, ปฐมธาตุ, สสาร, พลังงาน ได้
- สามารถบอกทรรศนะเรื่อง เทววิทยา(วิญญาณ, เทพเจ้า), ความดี-ความชั่ว ได้
- สามารถอธิบายความแตกต่างระหว่าง ญาณปรัชญา, อภิปรัชญา, ปรัชญาจริยะ ได้
- สามารถบอกถึงประโยชน์ของปรัชญาและการนำปรัชญามาใช้ในชีวิตประจำวันได้

4. เวลาเรียน

- สัปดาห์ที่ 1 - 2 เวลาเรียน 3 - 6 คาบ

5. กิจกรรมการเรียนการสอน

- บรรยาย
- ให้ผู้เรียนซักถามข้อสงสัย
- ให้ผู้เรียนตอบคำถามท้ายบท

6. สื่อการเรียนการสอน

- เอกสารประกอบการสอน
- เครื่องฉายโปรเจ็คเตอร์
- เครื่องฉายทึบแสง

7. การวัดผลและประเมินผล

- สังเกตจากการตอบคำถาม
- ตรวจการตอบคำถามท้ายบท

บทที่ 9
แนวความคิดของนักปรัชญาคนสำคัญ

1.ความนำ

บทนี้จะนำเอาแนวทรรศนะที่น่าสนใจของนักปรัชญาคนสำคัญบางท่านมาแสดงไว้ เพื่อได้ศึกษาความคิดของบรรพชนคนปรัชญาว่า เขามีแนวความคิดอย่างไรกันบ้างในสมัยนั้น มีอะไรบ้างที่ยังทันสมัย เป็นความคิดร่วมสมัยกับสมัยนี้ คนรุ่นใหม่ควรจะนำความคิดใดมาเป็นเชื้อจุดประกายให้โชติช่วงเพื่อนำพาสังคมพัฒนาไปสู่ยุคสงบสุขสุดยอดได้บ้าง อันว่าความคิดแม้แต่น้อยนิดอาจเป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดความคิดอันยิ่งใหญ่กว้างไกลไพศาลก็ได้ ความคิดของคนเป็นเรื่องที่เกิดจากใจ ใจใครใจมัน จะบังคับให้คิดให้เชื่อเหมือนกันไม่ได้ เมื่อตัวเองเข้าไปอยู่ในจุดเริ่มต้นแล้ว อาจจะมองเห็นทางไปได้ไกลแสนไกล ต่อไปนี้จะกล่าวถึงปรัชญาของนักปรัชญาสำคัญแต่ละท่าน เป็นลำดับไป

2. ธาเลส (Thales : 624-548 B.C.)

ธาเลสสนใจเรื่องสวรรค์และประกาศว่า การเคลื่อนไหวของดวงจันทร์ ดวงดาว ดวงอาทิตย์ สุริยคราส เป็นไปตามกฎเกณฑ์ มิใช่เป็นความโกรธของสุริยเทพแต่อย่างใดเลย ทรรศนะนี้ช่วยทำให้จิตมนุษย์พ้นจากการเชื่อถือเรื่องโชคลาง ธาเลสเป็นคนมีเหตุผล ไม่เชื่อเรื่องเทพเจ้าซึ่งเป็นสมบัติตกทอดกันมาแต่อดีต แต่กลับเชื่ออย่างมีเหตุผล

3. พิธาโกราส (Pythagoras : 582-50 ก่อน ค.ศ.)

นักปรัชญาและนักคณิตศาสตร์ชาวกรีก มีความเชื่อในเรื่องจิตญาณพิเศษ (Mysticism) ถือว่าการเรียนวิชาคณิตศาสตร์เป็นการฝึกจิตใจที่นำไปสู่การค้นพบสัจธรรมสากลที่มีลักษณะเป็นนามธรรม จะยกระดับจิตใจให้ไปสู่ระดับสูงขึ้น

พิธาโกราสมีทฤษฎีเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ว่า มนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่อยู่กึ่งกลางระหว่างพระเจ้ากับสัตว์ มนุษย์สามารถมีอารยธรรมสามารถพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นได้ การพัฒนาจิตใจนี้อาจทำได้โดยการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์

ศาสนาของพิธาโกราส

1. วิญญาณเวียนว่ายในสังสารวัฏ พิธาโกราสสอนว่า วิญญาณในสังสารวัฏต้องเวียนว่ายตายเกิดในร่างของมนุษย์และสัตว์ต่าง ๆ ตามกรรมที่ได้ทำไว้ (Metemsychosis) คำสอนเรื่องนี้เชื่อได้ว่าพิธาโกราสเป็นผู้ริเริ่มในวัฒนธรรมกรีกจริง ๆ ถือว่าวิญญาณเป็นอมตะ วิญญาณเวียนว่ายตายเกิดเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ และเชื่อว่าเหตุการณ์ที่ผ่านไปแล้วจะเกิดขึ้นซ้ำอย่างเดิมอีก เป็นกระบวนการวัฏจักร เราต้องถือว่าสิ่งมีชีวิตทั้งหลายเป็นญาติกัน

2. ห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เป็นผลอนุมานโดยตรงจากความเชื่อเรื่องเวียนว่ายตายเกิดนั่นเอง ในเมื่อวิญญาณของมนุษย์ที่ตายแล้วจะต้องไปเกิดเป็นสัตว์อื่น เราจึงไม่ควรฆ่าสัตว์ตัวใดเลย เพราะเราไม่รู้ว่าสัตว์ตัวนั้นเป็นวิญญาณของท่านผู้ใดมาเกิด อาจเป็นบุรพการีของเราเองหรือญาติสนิทมิตรสหายคนใดก็ได้ และเพื่อระงับการฆ่าสัตว์ได้เด็ดขาด พิธาโกราสจึงห้ามใช้เนื้อสัตว์เป็นอาหาร เพราะตราบใดยังกินเนื้อสัตว์อยู่ก็จะมีผู้ฆ่าสัตว์เพื่อเอาเนื้อมาขายให้เราจนได้ และห้ามเลยไปถึงการกักขังสัตว์ ทรมานสัตว์ และใช้งานเกินความเหมาะสมด้วย

ปัญหาเรื่องอมตภาพ

ตามความเชื่อของผู้นับถือศาสนากรีกแบบดั้งเดิมที่เชื่อเทพเจ้าแห่งเขา คือ โอลิมปุส (Olympian Gods) โดยยึดเอาหนังสือของโฮเมรุสและเฮซีอ็อดเป็นคัมภีร์นั้น คงจะเชื่อว่าเทพเจ้าเท่านั้นที่เป็นอมตะมีชีวิตอยู่ได้ตลอดกาล มนุษย์มีชีวิตจริง ๆ ได้ชั่วชีวิตเท่านั้น ตัวตนที่แท้จริงคือร่างกาย และคุณค่าของมนุษย์จึงอยู่ที่การใช้ร่างกายอย่างเต็มที่ คือเข้มแข็งในการต่อสู้ กินอาหารดี ๆ ในชั้นแรกจึงหมายถึงความกล้าหาญ เข้มแข็งในการเป็นนักต่อสู้ ต่อมาภายหลังจึงค่อย ๆ หมายถึงความตั้งมั่นในอุดมการณ์ฝ่ายจิต มนุษย์ต้องเกรงกลัวและเอาใจเทพเจ้าก็เพราะว่าเทพเจ้าสามารถบันดาลสิ่งเหล่านี้ให้เป็นพิเศษหรืออาจกีดกันก็ได้ ถ้าใครไม่แยแสในเรื่องนี้ก็อาจจะท้าทายเทพเจ้าได้ วีรบุรุษของกรีกบางคนมั่นใจในความโปรดปรานของเทพเจ้าองค์หนึ่ง ถ้าอวดดีเทพเจ้าจะไม่ไว้หน้า จะติดตามแก้แค้นจองล้างจองผลาญจนถึงที่สุด นับเป็นบาปที่ชาวกรีกโบราณกลัวอย่างที่สุด

เมื่อร่างกายซึ่งเป็นตัวตนของมนุษย์ถึงฆาตคือตายแล้ว พลังในตัวส่วนที่เป็น Psyche (คือจิตที่แฝงอยู่ในสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่มีลมหายใจอันได้แก่สัตว์ทั้งหลายและมนุษย์) และ Thymos (คือพลังจิตของมนุษย์อันได้แก่กิเลสและความทะเยอทะยานในขณะที่มีชีวิต) จะยังคงจับกลุ่มกันอยู่ชั่วคราว ยังจับตัวเป็นกลุ่มพลังซึ่งมีลักษณะเป็นเงาราง ๆ ของผู้ตาย มีนิวาสสถานอยู่ในฮาเดสใต้โลกมนุษย์ แรกทีเดียวเป็นเหมือนกลุ่มควันที่เพิ่งออกจากกองเพลิง ต่อจากนั้นจะค่อย ๆ จางหายไปทีละน้อย ๆ โดยถูกกลืนเข้าไปในพลังอันไม่มีตัวตนในธรรมชาติ ดังคำกล่าวของ ยูริปิเดส (Uripides) ว่า “แม้ว่าวิญญาณของผู้ตายจะไม่มีชีวิตอยู่ต่อไป แต่ความรู้สึกจะยังคงมีอยู่ต่อไปซึ่งไม่มีวันจะดับสูญ” (Albeitthe soul of the dead 1ives not, deathless consciousness, still hath it when in deathless) วิญญาณในสภาพที่กำลังจางไปทีละน้อยนี้จะค่อย ๆ จางไปอย่างสงบในยมโลก ฮาเดส (Hades) ทั้งนี้ร่างกายจะต้องถูกฝังดินหรือเผาเสียก่อน ถ้าร่างกายยังไม่ถูกฝังดินหรือเผาให้สิ้นไป ดวงวิญญาณจะเสียดายและวนเวียนอยู่ใกล้ ๆ ร่างกายอย่างกระวนกระวาย ชาวกรีกโบราณจึงถือว่าเป็นความใจร้ายอำมหิตอย่างร้ายกาจที่ขัดขวางหรือห้ามไม่ให้ทำการปลงศพของผู้ตาย และผู้ที่เป็นญาติมิตรรู้สึกเป็นหน้าที่สำคัญที่สุด ที่จะรีบทำการปลงศพของผู้ตายที่ตนรักใคร่นับถือ เพื่ออย่างน้อยก็ให้ดวงวิญญาณนั้นได้จางหายไปอย่างสงบสุขในสถานที่อันเหมาะสมคือในฮาเดส (Hades)

ต่อมาเมื่อชาวกรีกรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากเพื่อนบ้าน เช่น อียิปต์ เมโสโปเตเมีย และเปอร์เซีย ซึ่งต่างก็มีคำสอนว่า วิญญาณเป็นตัวตนของร่างกาย มีชีวิตอยู่ได้อย่างอิสระหลังจากความตาย ยิ่งกว่านั้นยังอาจจะมีชีวิตอมตะได้ด้วยถ้าหากได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขของผู้มีอำนาจ ชาวกรีกระยะหลังจึงสนใจทำให้วิญญาณของตนเป็นอมตะกันมาก ลัทธิลึกลับที่เสนอตัวจัดการเรื่องนี้จึงแพร่หลายในหมู่ชาวกรีกและมักจะมีการประณีประนอมเข้ากับศาสนาดั้งเดิมของกรีกด้วย ทั้งนี้เพื่อผลในการหาสมาชิก เมื่อลัทธิลึกลับดังกล่าวนี้แพร่หลายแล้ว

ความรู้สึกเกรงใจเทพเจ้าในเรื่องความอยากมีชีวิตอมตะก็ค่อย ๆ ลดน้อยลง จนกลายเป็นความปรารถนาปกติของชาวกรีก ลัทธิเอเล็วซิสเน้นเรื่องการเข้ารีด เมื่อผ่านพิธีเข้ารีดครบถ้วนแล้วก็มั่นใจได้ว่าจะมีชีวิตอมตะในแดนสุขาวดีทันทีที่ร่างกายสิ้นอายุขัย ดังเพลงศักดิ์สิทธิ์ของลัทธินี้ตอนหนึ่งกล่าวว่า “ผู้ใดได้เห็นสิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นผู้มีบุญยิ่งกว่าทุกคนในโลก แต่ผู้ที่ไม่ได้เข้ารีดและไม่ได้ร่วมพิธีกรรมจะไม่ได้รับบำเหน็จเมื่อตาย และจะผ่านเข้าสู่ความมืดมิด” ส่วนลัทธิออร์เฟอุสถือว่า การเข้ารีดเป็นเพียงการเริ่มต้นรับรู้หลักปฏิบัติเท่านั้น เปรียบได้กับการรับศีลของชาวพุทธ ผลจะได้มากน้อยเพียงใดอยู่ที่การนำเอาหลักการไปปฏิบัติ ถ้าปฏิบัติจนหมดเวรหมดกรรมวิญญาณอันบริสุทธิ์ผุดผ่องก็จะได้ไปสู่แดนสุขาวดีเมื่อหมดอายุขัยของร่างกาย มิฉะนั้นจะต้องเวียนว่ายในร่างกายอื่นของสัตว์หรือมนุษย์ต่อไปตามเวรตามกรรมที่ได้ก่อไว้ วิญญาณที่บริสุทธิ์จึงจะอ้างกับเจ้าแม่ธรณีเดเมเตอร์ (Demeter) ได้ว่า “ข้าฯ มาหาเจ้าแม่อย่างคนบริสุทธิ์หมดจด ข้าแต่เจ้าแม่ราชินีแห่งยมโลก และบรรดาอมตเทพทั้งหลาย ข้าฯ ขอรับรองได้ว่า ข้าฯ บริสุทธิ์ผุดผ่องเหมือนพวกท่านกรรมใด ข้าฯ ได้ทำไว้ ข้าฯ ก็ได้ลบล้างแล้วจนหมดสิ้น บัดนี้ข้าฯ มาขอความกรุณาได้โปรดให้ ข้าฯ ได้อยู่ในหมู่ผู้บริสุทธิ์”

พิธาโกราส รับถ่ายทอดคำสอนเรื่องวิญญาณจากลัทธิออร์เฟอุสซึ่งเชื่อว่า วิญญาณเป็นอมตะจะต้องเวียนว่ายตายเกิดจนกว่าจะปฏิบัติตนลบล้างกรรมจนหมดสิ้น วิญญาณที่บริสุทธิ์ผุดผ่องแล้วเช่นนี้ออกจากร่างกายเมื่อใดก็จะได้รวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้า พระเจ้าของพิธาโกราสคงจะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นพลังกระจายอยู่ทั่วไปในเอกภพ หรือบางคนเรียกว่า วิญญาณของโลก วิญญาณของมนุษย์แต่ละคนเป็นเสมือนประกายของพลังร่วมนี้ จะมีความสงบสุขได้ก็โดยเข้ารวมเป็นเนื้อเดียวกับพลังร่วมนี้ โดยการออกจากสังสารวัฏเสีย

เทพอพอลโลได้รับการยกย่องและสักการะเป็นพิเศษในสมาคมพิธาโกราส พวกพิธาโกราสสักการะในฐานะเป็นสัญลักษณ์ของความสมดุลย์แห่งสัดส่วน ในโบสถ์ของเทพเจ้าอพอลโลมีคำจารึกว่า “อย่าเลยเถิด” และ “จงอยู่ในขอบเขต”

ปัญหาเรื่องเอกภพ

1. เอกภพมีขอบเขต พิธาโกราสมีความคิดเห็นเหมือนธาเลสและนักปรัชญาอื่น ๆ แห่งไอโอเนีย พวกเอกภพนั้นมีกฎเกณฑ์ เป็นระเบียบ แต่ไม่เห็นด้วยกับอแนกซิแมนเดอร์ว่า เอกภพเป็นอนันต์ (Apeiron or Unlimited) เพราะอนันต์ ย่อมหมายความว่ายังไม่แน่นอนตายตัว เอกภพที่เป็นระเบียบจะต้องมีขอบเขตแน่นอนตายตัวหรือเป็นอมตะ (Peras or Limited) ดังคำยืนยันของอริสโตเติลว่า “ความเลวร้ายสืบเนื่องมาจากอนันต์ดังที่พวกพิธาโกราสได้แถลงไว้ ส่วนความดีสืบเนื่องมาจากอันตะ” เอกภพจำเป็นต้องเป็นอันตะจึงจะมีชีวิตและเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ เพราะสามารถจะมีสัดส่วนเป็นระเบียบได้ ถ้าไม่มีขอบเขตก็ยังไม่สมบูรณ์และไม่มีวันจะสมบูรณ์ได้เนื่องจากยังมีทางจะสมบูรณ์ขึ้นไปอีก

2. เอกภพมีชีวิต เอกภาพและทั้งเอกภพมีชีวิตใหญ่ช่วงเดียว ช่วงย่อยที่ปรากฏเป็นคนและสัตว์แต่ละชีวิตเป็นสะเก็ดชีวิตที่แยกออกจากชีวิตใหญ่จึงมีธาตุชีวิตอย่างเดียวกันกับชีวิตใหญ่ จึงสามารถรู้ระเบียบของเอกภพได้ตามหลักการว่า “สิ่งเหมือนกันจึงจะรู้จักกัน” (The like is known by the 1ike) เอกภพที่มีระเบียบเรียกว่าจักรวาล (Cosmos) ผู้รู้ระเบียบของจักรวาลย่อมจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาล

3. โลกเป็นศูนย์กลางของเอกภพ พิธาโกราสเชื่อว่า โลกเป็นดาวดวงหนึ่งที่โคจรรอบไฟดวงใหญ่ โลกเป็นศูนย์กลางของเอกภพไฟเป็นพลังสร้างสรรค์อยู่ที่ศูนย์กลางของโลก และโลกเป็นศูนย์กลางของเอกภพ

4. ไฟที่ใจกลางของโลก ชาวกรีกสมัยนั้นรู้ว่า ใจกลางของโลกร้อนระอุ รู้จากภูเขาไฟ น้ำพุร้อน รู้จากความร้อนในหลุมลึก ๆ

5. สัณฐานของโลก พิธาโกราส เชื่อว่า โลกกลม

ปัญหาเรื่องปฐมธาตุ

อริสโตเติลอ้างว่า พวกพิธาโกราสถือจำนวนเลขเป็นปฐมธาตุของเอกภพ อริสโตเติลกล่าวว่า “พวกพิธาโกราสกล่าวว่า “สิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในเอกภพล้วนแต่มีอยู่ได้โดยเลียนแบบจำนวนเลขทั้งสิ้น”” พวกพิธาโกราสเป็นพวกแรกที่เอาจริงเอาจังกับคณิตศาสตร์ ได้สร้างความก้าวหน้าให้แก่วิชานี้ไว้มาก และเนื่องจากใจจดจ่ออยู่กับเรื่องนี้มากเกินไปจึงถือว่า หลักการของคณิตศาสตร์เป็นหลักการของทุกสิ่ง พิธาโกราสคิดว่า ปฐมธาตุมีอยู่ 10 คู่ ดังนี้

อันตะ (Limit)	อนันต์ (Unlimited)
คี่ (Odd)	คู่ (Even)
หนึ่ง (One)	หลาย (Plurality)
ขวา (Right)	ซ้าย (Left)
ผู้ (Male)	เมีย (Female)
นิ่ง (At Rest)	เคลื่อน (Moving)
ตรง (Straight)	คด (Crooked)
สว่าง (Light)	มืด (Darkness)
ดี (Good)	เลว (Bad)
จัตุรัส (Square)	ยาว (Oblong)

นักวิจารณ์บางท่านตีความว่า ปฐมธาตุมีอยู่ 2 อย่าง คืออันตะและอนันต์ ซึ่งอยู่หัวแถว ส่วนอีก 9 ธาตุของแต่ละแถวนั้นเป็นเพียงลักษณะของปฐมธาตุในแต่ละแถว บังเอิญความคิดของพิธาโกราสมีส่วนคล้ายกับปรัชญาของจีนซึ่งมีคำสอนเรื่องปฐมธาตุของเอกภาพว่า เป็นยมก คือ หยาง และหยิน (Yang and Yin) และอธิบายคุณสมบัติของ หยาง และหยิน คล้ายกับคำสอนของพิธาโกราส ทั้งนี้โดยไม่มีการรับอิทธิพลต่อกันเลย นักปราชญ์ทั้งสองฝ่ายต่างคิดคำสอนตรงกัน คุณสมบัติของหยางและหยิน มีดังนี้

หยาง	หยิน
แสงสว่าง (Light)	ความมืด(Darkness)
เพศชาย (Masculinity)	เพศหญิง (Femininity)
กรรมมันตภาพ (Activity)	กษานตภาพ (Passivity)
ความร้อน (Heat)	ความเย็น (Cold)
ความแห้ง (Dryness)	ความเปียก Wetness)

ความแข็ง (Hardness) ความอ่อน (Softness)

คี่ (Odd) คู่ (Even)

ปัญหาเรื่องกำเนิดของรูปเรขาคณิต

อริสโตเติลยืนยันว่า พิธาโกราสและสำนักกล่าวว่า เรขาคณิตเกิดจากจำนวนเลข มีหลักฐานเป็น 2 ฝ่าย หลักฐานฝ่ายหนึ่งอ้างว่า จำนวนเลขเป็นเนื้อสาร จึงให้กำเนิดแก่รูปเรขาคณิตโดยการรวมตัวกันเข้า นั่นคือจุดแต่ละจุดมีขนาดเล็กมากแต่ก็มีปริมาตร จุดหลายจุดเรียงต่อ ๆ กันไปจะเกิดเส้น เส้นหลายเส้นขนาบข้างต่อ ๆ กันไปจะเกิดพื้นที่ พื้นที่ซ้อน ๆ กันขึ้นไปจะได้รูปทรง ความคิดแบบนี้ได้ชื่อว่าทฤษฎีสะสม (Summation Theory) ส่วนหลักฐานอีกฝ่ายหนึ่งอ้างว่า จุดไม่มีปริมาตรแต่ให้กำเนิดรูปเรขาคณิตได้โดยการเคลื่อนที่ จุดเคลื่อนที่ไปทำให้เกิดเส้น เส้นเคลื่อนที่ไปด้านข้างทำให้เกิดพื้นที่ และพื้นที่เคลื่อนที่ขึ้นหรือลงทำให้เกิดรูปทรง ความคิดแบบนี้ได้ชื่อว่า ทฤษฎีเคลื่อน (Motion Theory) หรือทฤษฎีไหล (FIuxion Theory)

ปัญหาเรื่องกำเนิดของธาตุทั้ง 5

พีธาโกราสถือว่า ปฐมธาตุทั้ง 5 เกิดจากรูปทรง 5 ชนิด เนื่องจากรูปทรงคณิตศาสตร์มีอยู่ 5 ชนิด พิธาโกราสจึงกล่าวว่า ดินเกิดจากรูปลูกบาศก์ ไฟเกิดจากรูปปิรามิด อากาศเกิดจากรูปทรงแปด หน้าน้ำเกิดจากรูปทรง 20 หน้า และเปลือกเอกภพเกิดจากรูปทรง 12 หน้า อริสโตเติลกล่าวว่าธาตุที่ 5 คือธาตุที่อยู่รอบนอกของเอกภพ เป็นธาตุพิเศษซึ่งไม่มีในโลกมนุษย์ แต่เป็นธาตุของดวงดาวที่อยู่รอบนอกสุด ควรเรียกว่า อีเทอร์ (Ether) อาเอตีอุส ใช้คำว่า "เปลือกเอกภพ" (The Sphere of The Whole) ฟิโลเลาส์ (Philolaus : 480-400 ก่อน ค.ศ.) ว่า เทห์(เทหะวัตถุ)ชนิดที่ 5 ในเอกภพ ได้แก่พาหนะของจักรวาล ส่วนแซ็กซ์ตุสเอ็มปีริคุส ใช้คำว่า "ลมหายใจ" (Pneuma, Breath) ธาตุที่ 5 นี้มีพลังพิเศษ เป็นธาตุศักดิ์สิทธิ์ (Divine Element) เพราะซึมแทรกเข้าที่ไหนก็ก่อให้เกิดการดิ้นรนก้าวหน้าให้สูงขึ้น

ปัญหาเรื่องกำเนิดของจักรวาล

จากการพิจารณาหลักฐานที่มีบันทึกไว้ รวมกับการพิจารณาสภาพแวดล้อมของกาลและเทศะแล้ว เราน่าจะสรุปได้ว่าที่พิธาโกราสเรียกว่า สูญญากาศ (Void) ก็ดี ลมหายใจอนันต์ (Infinite Breath) ก็ดี ธาตุที่ 5 (Fifth Element) ก็ดี วิญญาณสากล (Universal Soul) ก็ดี ธาตุศักดิ์สิทธิ์ (Divine Element) ก็ดี ฯลฯ ล้วนแต่หมายถึงสิ่งเดียวกัน คือตัวการที่ทำให้เอกภพเริ่มเป็นจักรวาล เริ่มมีกิจกรรมในเอกภพ เริ่มมีวิวัฒนาการในเอกภพ อาจจะเปรียบเทียบได้กับพันธุ์ของเอกภพ (Gonimon The Seed of The World) ของอแนกซิแมนเดอร์ การที่ธาตุที่ 5 แทรกเข้ามาในเนื้อสารอันมีขอบเขตทำให้เนื้อสารแยกออกเป็นหน่วย ๆ นับเป็นการเริ่มต้นหรือการถือกำเนิดของจักรวาล และเป็นจุดเริ่มต้นของเวลาด้วย ต่อจากนั้นจักรวาลจะวิวัฒนาตัวเองต่อไปตามพลังที่ได้จากธาตุที่ 5 ที่รับเข้ามา ธาตุที่ 5 อันบริสุทธิ์ยังคงมีอีกมากมายนอกขอบเขตของจักรวาล

4. เฮราคลิตุส (Heraclitus : 535-475 B.C.)

ในศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตกาลนี้ มีความสนใจในเรื่องอมตวิญญาณกันมากขึ้น เฮราคลิตุสเห็นว่า สิ่งที่ควบคุมธาตุในตัวมนุษย์ให้คงอยู่ได้คือ วิญญาณ ในฐานะที่วิญญาณเป็นปฐมเหตุอันยิ่งใหญ่ในด้านจริยธรรม

มนุษย์จะต้องมี ซึ่งเป็นเหตุผลสากลและเป็นกฎอันมีประจำในทุกสิ่ง การมีจริยศาสตร์คือการมีชีวิตที่มีเหตุผล เชื่อมั่นในเหตุผล ซึ่งทุกคนและสัตว์โลกทั้งปวงจะต้องประสบเช่นเดียวกันมิได้ว่างเว้น เหตุผลเป็นสภาวะธรรมดาสามัญ จริยธรรมหมายถึงการเคารพกฎ มีระเบียบในตัวเอง สามารถควบคุมกิเลสตัณหาได้ด้วยดี การมีจริยธรรมคือการใช้หลักเหตุผลควบคุมตนเองได้นั่นเอง เฮราคลิตุสจึงกล่าวว่า “บุคคลผู้มีจริยธรรมเพียงคนดียวมีค่ายิ่งกว่าคนแสนคนที่ขาดจริยธรรม หลักสำคัญของชีวิตในโลกนี้ คือวิญญาณที่มีเหตุผลและมีปฏิกิริยา” เฮราคลิตุส (Heraclitus) ว่า ความจริงแท้ของโลกไม่ได้เป็นสาระ(Substance)ที่คงที่ แต่เป็นกระบวนการไหล(Flux) เหมือนกระแสน้ำในแม่น้ำที่ไหลอยู่ตลอดเวลา

5. ปาร์เมนิเดส (Parmenides : 515-450 B.C.)

ปาร์เมนิเดสถือว่า พระเจ้ามีองค์เดียว และเป็นพระผู้เป็นเจ้าที่มีทิพยศักดิ์เที่ยงแท้ ไม่มีใครสร้างสรรค์ปรุงแต่งให้เกิดขึ้น ไม่มีสิ่งใดทำลายได้เลย เป็นอยู่นิรันดร ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เพราะเป็นของจริง การที่บุคคลทำจิตให้มีสภาวะคงที่แน่นอนเป็นความดีอันสูงสุด เพราะจิตประเสริฐกว่าสิ่งอื่นใด

6. เดโมคริตุส (Democritus : 464-37O B.C.)

เดโมคริตุสกล่าวว่า พระเป็นเจ้ามีจริยธรรมเช่นเดียวกับมนุษย์ แต่มีชีวิตยืนยาวนานและมีอำนาจยิ่งกว่ามนุษย์ มีเหตุผลตามพระบัญชาเหนือกว่ามนุษย์

จุดหมายปลายทางของความประพฤติ ทุกอย่างคือความดี หมายถึงความพอใจซึ่งก่อให้เกิดการกระทำที่มีเหตุผล อาจจะหมายถึงความประพฤติที่เน้นในด้านสุขนิยมก็ได้ เดโมคริตุสกล่าวว่า บั้นปลายของชีวิตที่แท้จริงคือความสุข อันหมายถึงความพอใจ หรือความสุขที่เกิดขึ้นในจิตอันสงบเยือกเย็นปราศจากความกลัวใด ๆ ความสุขภายในจิตดังกล่าว ไม่จำเป็นต้องร่ำรวยหรือมีวัตถุมากมายที่เรียกว่า “ดีภายนอก” เพราะก่อให้เกิดความทุกข์โทษ ความเดือดร้อนได้ถ้าใช้ชีวิตไม่รู้จักประมาณ เพราะตัณหาทำให้เกิดความทุกข์โทษ ทางที่ดีควรหาทางให้เกิดพลังทางจิตอันเป็นการกระทำที่ดียิ่ง

คุณธรรมทุกชนิดถ้าสามารถก่อให้เกิดความสุขได้ และความสุขดังกล่าว หมายถึงความสุขทางจิตหรือความสุขภายใน จัดว่ามีคุณค่า เพราะเป็นความดีสูงสุด ประโยชน์ที่สำคัญคือให้ความยุติธรรมและมีเมตตากรุณา ส่วนความริษยา ความขมขื่นทางใจ ก่อให้เกิดความบาดหมางกันและเป็นอันตรายต่อทุกคน มนุษย์จึงควรทำในสิ่งที่ถูกต้อง ไม่ใช่กลัวต่ออาชญากรรมฆาตกรรมแล้วละเลยต่อความรับผิดชอบตามหน้าที่ การทำดีไม่เพียงแต่เว้นทำความชั่วหรือไม่ทำในสิ่งที่ผิด ๆ เท่านั้น แต่ต้องไม่มีเจตนาจะทำผิดด้วย ผู้มีจิตคิดใช้ในความดีความถูกต้องมักจะทำในสิ่งที่ดีที่ถูกต้องและไม่ฝ่าฝืนกฎหมายบ้านเมือง ผู้ประพฤติเช่นนั้นจะมีความสุขทุกทิวาราตรี มีความองอาจปราศจากความกลัวใด ๆ เราควรหาทางปฏิบัติเช่นนั้นให้ได้ เพราะว่าจิตที่ตั้งมั่นไว้ดีแล้วเป็นเกราะแก้วอันประเสริฐ เมื่อใจสุขสบายร่างกายทุกส่วนจะรุ่งโรจน์แจ่มใส เมื่อใจมีทุกข์โทษความแจ่มใสรุ่งโรจน์ย่อมพินาศลง

เดโมคริตุสกล่าวว่า ปฐมธาตุได้แก่หน่วยย่อยที่สุดซึ่งไม่อาจแบ่งต่อไปได้อีกแล้วเรียกว่า ปรมาณู ปรมาณูทุกหน่วยมีเนื้อสารเหมือนกัน มีคุณภาพเป็นสสารอย่างเดียวกัน ต่างกันในด้านรูปร่างและขนาดและน้ำหนักเท่านั้น ปรมาณูแต่ละหน่วยมีรูปร่างขนาดและน้ำหนักเฉพาะของตน มีเอกลักษณ์ของตน ปรมาณูแต่ละหน่วยเป็นสิ่งคงตัว นิรันดร์ ไม่มีการเริ่มต้น ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะในด้านคุณภาพ รูปร่าง ขนาดหรือน้ำหนัก ไม่มีการสูญหาย ปรมาณูทั้งหมดในเอกภาพมีจำนวนมากเหลือเกิน แต่ก็มีจำนวนจำกัดตามตัว ไม่มีใครสามารถทำให้จำนวนปรมาณูทั้งหมดในเอกภพเพิ่มขึ้นหรือลดลงได้แม้แต่หน่วยเดียว ปรมาณูทุกหน่วยมีพลังเคลื่อนอยู่ในตัว ปรมาณูจึงเคลื่อนที่ไปในที่ว่างโดยพลังของตนเองตามยถากรรม ไร้จุดหมายใด ๆ ทั้งสิ้น การรวมกลุ่มของปรมาณูทำให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ทั้งหลาย เมื่อปรมาณูที่ประชุมวันเกิดแยกตัวออกจากกัน สิ่งนั้นก็ดับสูญ การเกิดและการดับสูญจึงได้แก่การรวมตัวและการแยกตัวของปรมาณูนั่นเอง ไม่มีอะไรเกิดขึ้นมาใหม่ และไม่มีอะไรสูญหายไปจากเอกภพ

ปรัชญาวิญญาณ

วิญญาณ ไม่ว่าจะเป็นวิญญาณของมนุษย์หรือสัตว์ หรือพืช ไม่มีตัวตน เป็นหน่วยโดยเฉพาะ แต่ทว่าเป็นกลุ่มของปรมาณู กลุ่มที่เล็กที่สุด ละเอียดอ่อนที่สุด ว่องไวที่สุด แบ่งออกได้หลายประเภท มีประเภทที่สามารถคิด มีประเภทที่สามารถรู้สึก มีประเภทที่สามารถสร้างอาเวค(อารมณ์) เช่น โกรธ แค้น ดีใจ ชื่นชอบ ฯลฯ สิ่งมีชีวิตจะมีปรมาณูวิญญาณวิ่งแทรกอยู่ระหว่างปรมาณูธรรมดา เมืองของมนุษย์เหมาะสำหรับเป็นที่อยู่ของปรมาณูวิญญาณที่สามารถคิด หัวใจเหมาะสำหรับเป็นที่อยู่ของปรมาณูวิญญาณที่สามารถสร้างอาเวค ประสาทสัมผัสแต่ละแห่งเป็นที่อยู่ของปรมาณูวิญญาณที่สามารถทำการรับรู้ทางประสาทสัมผัสนั้น ๆ ตับเป็นที่อยู่ของปรมาณูวิญญาณที่สามารถปรารถนา ปรมาณูวิญญาณในแต่ละแห่งมีจำนวนมากและถ่ายเทอยู่เสมอ คือมีบางหน่วยออกไปจากร่างกายของสิ่งมีชีวิต แต่สิ่งมีชีวิตก็หายใจเอาหน่วยใหม่เข้ามาทดแทน ถ้าทดแทนไม่พอกับที่หลุดออกไปถึงขีดหนึ่ง อวัยวะส่วนนั้นจะหมดสมรรถภาพทำงานของตน ถ้าบังเอิญงานนั้นเป็นงานจำเป็นสำหรับธำรงชีวิตไว้ ชีวิตนั้นก็ดับ ปรมาณูวิญญาณที่เหลืออยู่จะกระจายกันไปอย่างรวดเร็ว

7. โปรตาโกราส (Protagoras)

โปรตาโกรา เป็นนักปรัชญาจารย์คนสำคัญที่สุดในกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งเรียกว่า พวกโซฟิสท์ คำว่าโซฟิสท์ แปลว่า คนฉลาด หรือปรัชญาจารย์ แต่เดิมคำนี้ไม่ได้มีความหมายไปในทางเลวทราม พวกนักปรัชญาจารย์ได้ให้สิ่งที่เรียกกันว่าอุดมศึกษาแก่คนในยุคสมัยนั้น เป็นการศึกษาที่ดำเนินไปในรูปของการบรรยายการเข้าชั้นเรียน เรื่องทฤษฎีการเมือง การศึกษาเรื่องศิลปะแห่งการพูด ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอันจะขาดมิได้ ในรัฐที่ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในทางการเมืองของรัฐ เรื่องที่บรรยายและอภิปรายกันนั้นครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ ที่นอกเหนือไปจากเรื่องของการเมืองด้วย ที่น่าสนใจก็มีปัญหาเรื่องความประพฤติ เรื่องของปรัชญา เรื่องของศาสนาและความเชื่อถือต่าง ๆ พวกปรัชญาจารย์เป็นผู้มีความสนใจในเรื่องการแสดงความคิดเห็นเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า คนหนุ่มในกรุงเอเธนส์ในสมัยนั้นมีความสนใจในเรื่องการแสดงความคิดเห็นเป็นอย่างยิ่ง สนใจอภิปรายปัญหาดี-เลวของประชาธิปไตย และมาตรฐานของความประพฤติ

และสนใจศึกษาศิลปะของการพูด และการแสดงเหตุผลเพื่อแสดงให้เห็นว่า ของเลวเป็นของดีได้ก็มี ประชาชนผู้มีความคิดแบบอนุรักษ์นิยมมองเห็นว่า พวกปรัชญาจารย์นั้นเป็นพวกที่ชักจูงคนหนุ่มไปในทางที่เสื่อมโทรม ปรัชญาจารย์บางคน มีลักษณะคล้ายกับคนหลอกลวงหรือคนที่แสวงหาความเพลิดเพลินจากการประกาศทรรศนะปรัชญาที่ชักจูงคนไปในทางที่เลวทราม หรือในทางที่จะทำลายคุณธรรมที่ดีงามทั้งปวง

โปรตาโกราสให้ความเห็นว่า หลักจริยธรรมและสถาบันทางสังคมนั้นต้องปรับให้เข้ากับสภาพของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลง หลักจริยธรรมและสถาบันทางสังคมไม่ใช่ของตายตัว ไม่ใช่หลักที่มีสภาพเป็นนิรันดร ข้อวินิจฉัยต่าง ๆ ของเรานั้นขึ้นอยู่กับการศึกษา อุปนิสัยใจคอและอาชีพหาใช่เป็นหลักการที่แน่นอนตายตัวไม่

โปรตาโกราสมีทรรศนะว่า มนุษย์คือเครื่องวัดสรรพสิ่งทั้งปวง (Man is The Meaure of All Things) เป็น วาทะที่แสดงถึงลักษณะที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของปรัชญากรีก หัวใจของปรัชญาแห่งชีวิตนั้น คือความคิดเรื่องธรรมชาติและสถานะของมนุษย์ที่มีอยู่ในโลก ไม่มีเรื่องใดที่พวกกรีกจะอาจหาญและมีเหตุผลมากยิ่งไปกว่าเรื่องการประเมินความเป็นมนุษย์ ขีดจำกัดของมนุษย์ ความสามารถของมนุษย์ และคุณค่าของมนุษย์ พวกกรีกเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับชาติใหญ่ ๆ ในทางตะวันออกของทะเลเมดิเตอร์เรเนียน อันได้แก่ เปอร์เซียและอียิปต์แล้วจะเห็นได้ว่า ทั้งสองฝ่ายต่างยอมรับว่า มนุษย์นั้นมีคุณค่าที่ควรเคารพนับถืออยู่ในตัวของตนเอง และต่างมีความเชื่อมั่นว่า มนุษย์จะสามารถแสวงหาคุณค่าของชีวิตของตนได้ในชีวิตของตนในชาตินี้ ซึ่งเป็นชาติที่ตนเองมีความรู้เรื่องราวอยู่เป็นอย่างดี

พวกโซฟิสท์ เป็นกลุ่มนักคิดในเอเธนส์ ราว ๆ 400 ปี ก่อนคริสตกาล คำสอนส่วนใหญ่เน้นทางปฏิบัติ มุ่งสอนให้คนในเอเธนส์ก้าวเข้าสู่ตำแหน่งต่าง ๆ ในรัฐ โซฟิสท์เป็นนักปรัชญากลุ่มหนึ่งในสมัยกรีกโบราณ เห็นว่าพวกนักปรัชญานั้นต่างก็สอนความจริงที่แตกต่างกันและขัดแย้งกัน นักปรัชญาบางคนเสนอทฤษฎีว่า ทุกสิ่งในจักรวาลเปลี่ยนแปลงมาจากสภาพตั้งเดิมที่เป็นน้ำ บางคนก็บอกว่าแก่นแท้ของทุกสิ่งในจักรวาลคือไฟ แต่ละทฤษฎีต่างก็มีเหตุผลน่าเชื่อถือด้วยกันทั้งนั้น จนไม่สามารถตัดสินยุติลงได้ว่า ทรรศนะของใครถูกต้องเป็นจริง เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้พวกโซฟิสท์คิดว่า ความจริงที่แน่นอนตายตัวไม่มีในโลกนี้ ความจริงเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล ใครเห็นอย่างไร รู้สึกอย่างไร สิ่งนั้นก็เป็นจริงสำหรับเขาในเวลานั้น สิ่งที่ประสาทสัมผัสบอกแก่เรานั่นแหละคือความจริง สิ่งต่าง ๆ ปรากฏต่อ ตา จมูก ลิ้น กาย ของเราอย่างไรความจริงก็เป็นอย่างนั้น ไม่มีความแตกต่างระหว่างสภาพที่ปรากฏกับสภาพที่เป็นจริง ฉะนั้น ความจริงจึงเป็นสิ่งสัมพัทธ์กับการรับรู้ของแต่ละบุคคล ไม่มีความจริงสากลที่แน่นอนตายตัวสำหรับทุกคน

ในเรื่องจริยธรรมก็เช่นกัน พวกโซฟิสท์ถือว่า ดี ชั่ว ถูก ผิด เป็นเรื่องของความพอใจของมนุษย์ที่จะต้องตัดสินกันเอาเองตามความชอบไม่ชอบของแต่ละบุคคล ไม่มีหลักศีลธรรมที่เป็นสากลแน่นอนตายตัวให้ทุกคนได้ยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ใครชอบอย่างไรก็ดีสำหรับคนนั้น คนในสังคมใดชอบอย่างไรสิ่งนั้นก็ดีสำหรับสังคมนั้น ไม่มีใครถูกใครผิดคนแต่ละคนเป็นผู้ตัดสินทุกสิ่งเอง ทั้งนี้เนื่องจากเหตุว่า ชาวกรีก เอเธนส์ถืออยู่ว่าหลักศีลธรรมของตนถูกต้องดีงามแล้ว ส่วนพ่อค้าต่างชาติจากโพ้นทะเลที่มาค้าขายกับเอเธนส์ซึ่งต่างก็มีขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม และหลักศีลธรรมที่เป็นของตนเองและแตกต่างกับชาวเอเธนส์อย่างขาวกับดำ แต่ชาวต่างชาติเหล่านั้นก็ยังถือว่า ค่านิยมและหลักศีลธรรมของพวกเขาถูกต้องเหมาะสมดีแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้เรา

จะตัดสินใจได้อย่างไรว่า อะไรคือความถูกต้องดีงามที่แท้จริง เพราะทุกคนก็ถือว่าค่านิยมและหลักศีลธรรมของตนถูกต้องเหมาะสมที่สุดแล้วทั้งสิ้น พวกโซฟิสท์จึงคิดว่าค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งสัมพัทธ์กับความรู้สึกของแต่ละบุคคล เหมือนกับความจริงดี-ชั่ว ถูก-ผิด เป็นเรื่องความชอบไม่ชอบของแต่ละบุคคลซึ่งต่างจิตต่างใจกัน ไม่มีหลักศีลธรรมที่เป็นสากลแน่นอนตายตัวให้ทุกคนได้ยึดถือร่วมกัน

พวกโซฟิสท์ถือว่า ความดีความชั่วไม่มีอยู่จริง สิ่งที่มีจริงคือความสุขความทุกข์ของแต่ละคน ดังนั้น สิ่งใด การกระทำใด ที่ทำให้ใครมีความสุขเขาก็ย่อมถือว่า สิ่งนั้น การกระทำนั้น ดี สิ่งใดการกระทำใดที่ทำให้เกิดทุกข์เขาก็ย่อมถือว่า สิ่งนั้น การกระทำนั้น ชั่ว แต่คนเรามีความพอใจไม่เหมือนกัน ของที่คนหนึ่งชอบอีกคนหนึ่งอาจจะเกลียด สิ่งที่ทำให้คนหนึ่งมีความสุขอาจทำให้อีกคนหนึ่งมีความทุกข์ได้ สามีที่ชอบกินเหล้าย่อมถือว่าการกินเหล้าเป็นสิ่งดี ภรรยาเห็นสามีขี้เมาย่อมเห็นว่าการกินเหล้าเป็นสิ่งเลว การกระทำอย่างหนึ่งฝ่ายได้ประโยชน์บอกว่ายุติธรรม ฝ่ายเสียเปรียบบอกว่าไม่ยุติธรรม การที่คนเรามีความรู้สึกนึกคิด อุปนิสัยใจคอและรสนิยมที่แตกต่างกันทำให้คนเราลงความเห็นต่างกันในเรื่องถูก-ผิด ดี-ชั่ว เพราะคนเราเอาตัวเองวัดทุกสิ่ง

8. สำนักโซฟิสท์ (Sophist School)

โซฟิสท์ไม่มีศูนย์รวม ไม่มีผู้ตั้งสำนัก แต่เป็นกลุ่มนักปรัชญาที่อ้างว่า ตนมีความรู้พอสำหรับสอนให้ผู้ที่สนใจจะเป็นนักปราชญ์และพูดได้อย่างนักปราชญ์ คนทั่วไปยกย่องว่าเป็นยอดปราชญ์ นักปราชญ์พวกนี้จับกลุ่มกันที่กรุงเอเธนส์ในสมัยรุ่งเรือง เพราะชาวเอเธนส์มีความสนใจที่จะรับความรู้จากนักปราชญ์พวกนี้อยู่มาก จึงเป็นดินแดนที่พวกนี้ใช้ชีวิตได้อย่างสะดวกสบายที่สุด นักปราชญ์พวกนี้จึงมีจำนวนมาก แต่ส่วนมากชอบพูดมากกว่าเขียน โดยเฉพาะโปรตาโกราสได้เงินค่าสอนมากเพราะมีผู้สนใจฟังคำบรรยายและเต็มใจให้เงินตอบแทน แสดงว่าเป็นคนมีฝีปากจริง ๆ เป็นเจ้าของสูตรมาตรการสากลอันลือเลื่องว่า “คนเป็นมาตรการวัดทุกสิ่ง” มีผู้นิยมชมชอบมาก ถูกใจชาวเอเธนส์และชาวกรีกหัวก้าวหน้าทั้งหลายในสมัยนั้น คนเราไม่มีมาตรฐานสากลสำหรับตัดสินความจริงและความดีร่วมกันเหตุที่คนเราไม่สามารถคิดได้เหมือนกัน เพราะโครงสร้างของสมองของมนุษย์เราไม่เหมือนกัน

เรื่องเทพเจ้า เราไม่สามารถรู้ได้ว่ามีจริงไหม ลักษณะหน้าตาเป็นอย่างไร ที่รู้จึงไม่จริง และที่จริงเราไม่รู้ เรื่องราวเกี่ยวกับเทพเจ้าจึงเป็นเรื่องของความคิดเห็น และชาวโลกมีความคิดเห็นแตกต่างกันมากเหลือเกิน ใครจะคิดเห็นอย่างไรก็ได้ ใครเห็นอย่างไรก็ปฏิบัติไปอย่างนั้นก็แล้วกัน

ปรัชญาจริยะถือว่า ความประพฤติดีได้แก่การกระทำตามที่ตนเองชอบ พูดตามสำนวนโซฟิสท์ว่า คนฉลาดย่อมเลือกทำสิ่งที่ตนชอบ คนโง่เท่านั้นที่สนใจทำสิ่งที่ตนไม่ชอบ ทั้งนี้เพราะว่า ความประพฤติดีชีวิตหรือบาปบุญคุณโทษไม่มีความหมายสำหรับสำนักนี้ ความฉลาดปราดเปรื่องในการดำเนินชีวิตคืออุดมการณ์ที่ถูกต้อง คนฉลาดจะต้องพยายามหาอำนาจให้แก่ตน เพราะว่า แม้ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะชอบอะไรก็ได้ แต่คนไม่มีอำนาจและไม่สามารถบังคับให้ผู้อื่นชอบตามที่ตนเองชอบได้ คนมีอำนาจเท่านั้นที่อาจจะชอบอะไรได้อย่างเสรีและอาจจะบังคับหรือจูงใจให้ผู้อื่นเห็นดีเห็นชอบกับตนได้ ความประสงค์ของผู้มีอำนาจถือเป็นความยุติธรรม

ปรัชญาการเมือง เทพบุตรโปรเมเธอุส (Prometheus) ต้องการให้มนุษย์รู้จักอยู่กันเป็นสังคม สงสารและเกรงว่ามนุษย์จะสูญพันธุ์ เพราะมนุษย์อ่อนแอกว่าสัตว์อื่น หากไม่รู้จักร่วมมือกันจะเอาตัวไม่รอด จึงสั่งสอนให้ทุกคนเคารพผู้ใหญ่ มนุษย์จึงสามารถเอาชนะสัตว์ต่าง ๆ ได้ ความรู้สึกเคารพผู้ใหญ่จึงฝังในจิตใจของมนุษย์ กฎหมายไม่มีมาตรการตายตัว นโยบายของผู้นำ คือกฎหมาย กฎหมายจึงเปลี่ยนไปได้เรื่อย ๆ ตามนโยบายของผู้นำ คุณธรรมสังคม ได้แก่การเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่และผู้นำของสังคม ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของสังคมและความร่มเย็นของตนเองในสังคม

9. เอพิคิวรัส (Epicurus : 341-270 ก่อน ค.ศ.)

เอพิคิสรัสเห็นความระส่ำระสายทางการเมืองหลังจากที่กษัตริย์อเลกซานเดอร์สวรรคต เกิดการเอารัดเอาเปรียบกันในสังคม การฉ้อโกงกันในวงการเมือง การใช้ชีวิตฟุ่มเฟือยของคนมีเงิน การหันเข้าพึ่งศาสนาลึกลับของคนจนซึ่งมีดาดดื่นในสังคมกรีกและนับวันจะพิลึกพิลั่นเข้าทุกที เหล่านี้ทำให้เอพิคิวรัสอดคิดไม่ได้ว่าคนเรามีชีวิตอยู่เพื่ออะไร คนเราต่างก็ตะเกียกตะกายหาความสุข แต่ทำไมจึงได้รับแต่ทุกข์ ฉะนั้นควรจะสนใจเฉพาะปรัชญาเพื่อชีวิต ปัญหาใดไม่นำไปสู่การปฏิบัติในการดำรงชีพไม่ควรสนใจขบคิดให้เสียเวลา

ญาณปรัชญา

ให้คำตอบเป็นพื้นฐานของการดำรงชีพ มาตรฐานความจริงมิใช่มาจากญาณใดญาณหนึ่งของมนุษย์ แต่มาจากญาณ 4 ร่วมกัน คือ

1. ปัญญาญาณ (Aisthesis) ให้ความรู้ทางผัสสะและสัญชาน ความรู้นี้ไม่มีวันเท็จ เพราะเราเห็นอะไรก็ย่อมจะมีการเห็นสิ่งนั้นจริง เช่น เห็นหอเหลี่ยมในระยะไกลเป็นหอกลม แต่ก็รับรู้ว่า ความจริงเป็นหอเหลี่ยม นั้นเป็นสัญชานที่ถูกต้องของเรา

2. สังหรณญาณ (Prolepsis) ให้ความรู้สากลที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีพของเรา เป็นสัญชาตญาณในระดับสูงในมนุษย์ ควรเชื่อถือได้เช่น การสังหรณ์ว่าความยุติธรรมคืออะไร การสังหรณ์ว่ามีเทพอยู่เหนือธรรมชาติเป็นต้น ในปัจจุบันเราเรียกว่า อัชฌัตติกญาณ

3. เพทนาญาณ (Pathe) มี 2 อย่าง ตรงข้ามกันคือความพึงพอใจกับความทุกข์ เป็นมาตรการที่เชื่อถือได้สำหรับรู้ว่าสิ่งใดควรสนใจสิ่งใดควรหลีกเลี่ยง คนเราจึงควรเลือกแต่สิ่งที่จะให้ความพึงพอใจเท่านั้น และหลีกเลี่ยงทุกอย่างที่ทำให้เกิดทุกข์แต่ทว่าทั้งนี้ต้องอาศัยญาณอื่น ๆ ช่วยชี้แจงด้วย ไม่ใช่อนุมานเอาตามเหตุการณ์เฉพาะหน้า

4. อนุมานญาณ (Hypolepsis) ประสบการณ์และความคุ้นเคยจะช่วยให้อนุมานได้อย่างถูกต้อง ดังนั้นผู้ที่มีประสบการณ์อยู่และอยู่นอกวงการจึงควรเชื่อฟังผู้มีประสบการณ์มากกว่าและที่อยู่ในวงการ เพราะย่อมจะมีความคุ้นเคยมากกว่า

อภิปรัชญา

ร่างกายมนุษย์ประกอบขึ้นจากปรมาณูต่างชนิดกันมากมาย แต่ก็รวมกันในสภาพที่หมาะสมสำหรับให้ปริมาณอันละเอียดอ่อนของประเภทวิญญาณวิ่งแทรกวนเวียนอยู่ได้ คนเราจึงมีความรู้และสำนึกได้ ถ้าปรมาณู

วิญญาณเหล่านี้ออกจากร่างกายไปเป็นส่วนมากโดยไม่มีเข้ามาทดแทนอย่างเพียงพอ ร่างกายก็จะตาย ปริมาณที่ประกอบกันเป็นร่างกายก็จะสลายตัวลง ในการตายจึงไม่มีอะไรสูญหายเพียงแต่ปรมาณูแยกตัวออกจากกันเท่านั้น เช่นเดียวกับการเกิด ไม่มีอะไรเพิ่มขึ้นมาใหม่ในเอกภาพ นอกจากการรวมตัวของปริมาณที่มีอยู่แล้ว คนเราจึงไม่ควรกลัวความตาย เพราะหลังความตายไม่มีตัวตนของเราอีกต่อไปแล้ว ความทุกข์ความสุขอะไรก็ไม่มีทั้งสิ้น

เทพเจ้าก็ไม่ควรกลัวเพราะเทพเจ้าก็เกิดจากปรมาณูเหมือนกัน หากแต่ปรมาณูที่ประกอบเป็นเทพเจ้ามีความละเอียดมากกว่าปริมาณที่เป็นวิญญาณของเราเท่านั้น เทพเจ้าก็มีการเกิดมีการตาย ตราบเท่าที่มีชีวิตอยู่ท่านก็ฉลาดพอที่จะใช้ชีวิตของท่านเพื่อหาความสุขสำราญ ท่านไม่มายุ่งเกี่ยวกับเรื่องราวของมนุษย์ให้เสียเวลาของท่าน เพราะฉะนั้นไม่ควรหวังอย่างลม ๆ แล้ง ๆ ว่า ท่านจะช่วยเรา และไม่ต้องกลัวอย่างงมงายว่าท่านจะลงโทษ ให้เราใช้ชีวิตตามที่เราเห็นควรโดยถือว่าเทพเจ้าไม่สนใจเราจะดีกว่า

ปรัชญาจริยะ

จุดหมายของชีวิตคือความสุข มาตรฐานความดีของความประพฤติก็คือการกระทำที่นำไปสู่ความสุขแท้ของมนุษย์ ลักษณะของความสุขแท้ของมนุษย์คือ 1. ยืดเยื้อได้นานที่สุด 2. ปราศจากทุกข์ 3. ใจสงบ ใช้ลักษณะ 3 ประการนี้เป็นหลักในการตัดสินใจแสวงหาความสุข ควรหาความสุขในการมีสุขภาพดี และการมีความรู้ถูกต้อง ส่วนความสุขระดับผัสสะนั้นควรหลีกเลี่ยงเสียทั้งหมด เพราะเป็นสาเหตุให้เกิดความวุ่นวายตามมา “ความสุข” (Happiness) กับ “ความพึงพอใจ” (Pleasure) เป็นความหมายเดียวกัน จะมีความสุขแท้ได้ต้องฝึกคุณธรรมที่เอื้อสุขภาพและความสงบใจ เช่น การกินอยู่อย่างง่าย ๆ แต่ให้ประโยชน์ต่อสุขภาพ ฝึกสมาธิทำใจให้หนักแน่น เยือกเย็น อุเบกขา (Ataraxia = อุเบกขาตามความหมายของเอพิคิวรัสคือความสงบอย่างไร้กังวล) รู้จักประมาณตน มีความยุติธรรม โอบอ้อมอารี ผูกมิตรกับทุกคนที่เกี่ยวข้องได้เป็นดีที่สุดจะได้ไม่มีความเดือดร้อนในการดำรงชีพ เอพิคิวรัสไม่แนะนำให้ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองเพราะการเมืองมีที่ไม่ยุติธรรมและทำให้เราเสียอุเบกขา

10. ซีโน (Zeno : 340-265 ก่อน ค.ศ.)

เป็นนักปรัชญาสโตอิค (Stoics) หรือนักสมถนิยม ตั้งสำนักสอนปรัชญาขึ้นชื่อสโตอิค ที่กรุงเอเธนส์ ที่ใกล้ประตูเมืองชื่อปอยกิเล (Stoa poikile) คำว่า ประตูเมือง ภาษากรีกว่า สโตอา (stoa) คนทั้งหลายนิยมเรียกปรัชญาของซีโนว่า ลัทธิประตูเมือง หรือ ลัทธิสโตอา นั่นเอง คำว่า Stoics (มาจากคำว่า stoa) แปลว่า หน้า คือ หน้ามุขที่ทาสีอันเป็นสถานที่ใช้เป็นที่อภิปรายเรื่องปรัชญากัน

ผู้เป็นปฐมาจารย์ของลัทธิสโตอิค คือ ซีโน พวกสโตอิคแสดงทรรศนะออกมาทั้งทางตรรกวิทยา ฟิสิกส์ และจริยศาสตร์ ในทางตรรกวิทยาเห็นว่า ความรู้เกิดจากผัสสะ ประมวลข้อเท็จจริงได้มาทางผัสสะ จิตมนุษย์จึงได้พิจารณาและตัดสินวินิจฉัยต่อไป วิญญาณเป็นที่ตั้งแห่งกระบวนการทางความรู้สึกในทางฟิสิกส์ พวกสโตอิคมีความคิดหนักไปทาง สสารนิยม ไฟเป็นธาตุแท้ที่ดั้งเดิมที่สุด พวกนี้มองธรรมชาติในฐานะเป็นสสาร ทุกสิ่งในธรรมชาติเคลื่อนไหวตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติหรือตามการบังคับของเหตุผล แม้พระผู้เป็นเจ้าก็ถือกันถือว่า

เป็นเหตุผลสากล ซึ่งควบคุมโลกและจุดหมายปลายทางของมนุษย์ กฎเหตุผลสากลก็คือกฎธรรมชาติ กฎธรรมชาติคือกฎจริยธรรม พวกสโตอิคมีทรรศนะว่า หลักมูลฐานของจริยศาสตร์มีอยู่ได้เพราะกฎเหตุผลภายในจิตใจอันสะท้อนจากกฎสากล ความสุขที่แท้จริงเกิดจากความรู้สึกในคุณธรรม คนเราเป็นประชากรของเอกราช ทั้งทาสและนายย่อมเท่ากันโดยหลัก การนำเอาสถาบันทางการเมืองไปเทียบกับความเป็นไปในสากลโลกเป็นลักษณะความเสื่อมของสังคมทาส เมื่อดูทางรูปธรรมแล้วทาสหรือนายคนชั้นต่ำหรือชั้นสูงก็เป็นมนุษย์ เพราะมีสองมือเหมือนกัน

ปรัชญาของซีโนมีหลักการว่า สัจจภาวะคือระบบของเหตุผล เป็นองคาพยพส่วนเต็ม ธรรมชาตินั้นถูกควบคุมด้วยกฎของเหตุผล ปรัชญานี้เป็นปรัชญาแห่งสรรพเทวนิยม (Pantheism) เพราะพระเจ้าคือเหตุผลที่แทรกอยู่ในสรรพสิ่งทั้งปวงและควบคุมสรรพสิ่งทั้งปวง เหตุผลที่มนุษย์มีอยู่ในตนเองนั้นเป็นเหตุผลส่วนหนึ่งของพระเจ้า และเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ พวกสโตอิคเป็นบุคคลพวกแรกที่มีความคิดในเรื่องเกี่ยวกับภราดรภาพแห่งมนุษย์ เหตุผลที่ว่าส่วนหนึ่งของพระเจ้ามีอยู่ในตัวบุคคลทุกคน ฉะนั้นมนุษย์ทั้งหมดจึงเป็นพี่น้องกันต่างก็เป็นบุตรของพระเจ้า

ซีโนต้องการค้นคว้าให้รู้ว่า ความสุขแท้ในชีวิตมนุษย์คืออะไร และพึงปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะได้ความสุขที่แท้จริง จะรู้ 2 ประการนี้ได้จะต้องรู้ว่าความเป็นจริงคืออะไรเสียก่อน จะรู้ว่าความเป็นจริงคืออะไรก็ต้องรู้มาตรการตัดสินความจริงก่อน

ในเรื่องจักรวาลเชื่อว่า โลกประกอบด้วยธาตุ ดิน น้ำ อากาศ ไฟ อยู่ตรงใจกลางเอกภพ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดวงดาว ประกอบด้วยไอระเหยของธาตุ 4 จับตัวกันเป็นก้อน

วิญญาณเป็นไอระเหยของโลหิต กระจายอยู่ทั่วร่างกาย เมื่อออกจากร่างกาย วิญญาณจะค่อย ๆ จางหายไป

ด้านปรัชญาจริยะเชื่อว่า คุณธรรมให้ความสุขอันแท้จริงแก่ชีวิต คุณธรรมได้แก่การปฏิบัติตามธรรมชาติของชีวิต การปฏิบัติฝ่าฝืนย่อมทำให้เกิดความปั่นป่วนอันเป็นสาเหตุของความทุกข์ อาเวค หรืออารมณ์ทั้งหลายเป็นกิเลส ผู้มีคุณธรรมไม่พึงมีเลย พึงทำใจอุเบกขาวางเฉย

ด้านปรัชญาสังคม อุตมรัฐได้แก่ สังคมของมนุษย์ที่ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะหรือเชื้อชาติแต่ประการใดทั้งสิ้น ทุกคนอยู่ร่วมกันด้วยไมตรีจิต ไม่มีอะไรเป็นสมบัติส่วนตัวเลย ทุกอย่างใช้ร่วมกันเป็นสมบัติส่วนกลาง ทุกสิ่งเป็นของทุกคน ไม่มีครอบครัว เด็กเกิดมาเป็นสมบัติร่วมกัน รัฐมีหน้าที่อบรมให้อยู่ร่วมกันในสังคมด้วยไมตรีจิต

11. ลูแครติอุส (Lucratius : 89-54 ก่อน ค.ศ.)

ลูแครติอุสเป็นนักเอพิคิวเรียนชาวโรมัน บทกวีนิพนธ์เรื่องหนึ่งของเขาชื่อ The Nature of Things (ธรรมชาติของสรรพสิ่งทั้งปวง) กล่าวว่า เขาพยายามที่จะขจัดความหวาดกลัวเกี่ยวกับความตายให้หมดไป โดยกำจัดความเชื่อในเรื่องชีวิตอมตะและความคิดเรื่องเทพเจ้าทั้งหลายทั้งหมด การที่บุคคลอยู่แต่ลำพังผู้เดียวนั้น จะทำให้บุคคลสามารถวินิจฉัยได้ว่าอะไรเป็นของดี เหตุผลก็คือ จะต้องสร้างความสมดุลย์ระหว่างความสุขกับ

ความทุกข์ เหนือสิ่งอื่นใดทั้งหมด เราจะต้องไม่พยายามเกินไปหรือบังคับตนเองมากเกินกำลังของตน "บุคคลผู้ไม่หวังอะไรเลยย่อมเป็นสุข เพราะเขาจะไม่ผิดหวังเลย" ความสุขุมรอบคอบจะเป็นเครื่องนำไปสู่ความสุขที่มีคุณค่ายิ่งกว่าปรัชญาคาดคะเนทั้งปวง

12. ลูซิอุส แอนเนอุส ซีเนคา (Lucius Anneus Seneca)

เขาสอนว่า การเรียนทุกอย่างจะต้องมุ่งไปสู่คุณธรรม มิฉะนั้นก็อย่าเรียนดีกว่า คุณธรรมจะได้มาโดยความพยายามของตนเอง พระเจ้าจะช่วยเฉพาะผู้ที่ช่วยตัวเองเท่านั้น ทรัพย์สินและสิ่งที่ให้ประโยชน์ทั้งหลายไม่ใช่ของเลวถ้าใช้เพื่อจุดหมายที่ดีก็ดีทั้งสิ้น ดังนั้น จงเป็นนายของทรัพย์สินอย่าเป็นทาสของมัน ต้องสำรวจตนเองบ่อย ๆ เพื่อจะแก้ไขตัวเอง คนดีจะอยู่ที่ไหนก็ดี ได้ไม่จำเป็นต้องปลีกตัวออกจากสังคมเพราะการเปลี่ยนที่ไม่ได้เปลี่ยนใจ จงช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์โดยไม่เลือกหน้าและอภัยแก่ทุกคน ที่ไหนมีคน ที่นั่นมีโอกาสให้แสดง ไมตรีจิต การลงโทษเป็นสิ่งจำเป็น แต่จงลงโทษเพื่อแก้ไข ไม่ใช่ลงโทษเพราะบันดาลโทสะหรือเพื่อแก้แค้น

13. เอปิคเตตุส (Epictetus : ค.ศ. 50-138)

เขาสอนว่า มนุษย์ทุกคนสามารถมีความสุขด้วยคุณธรรม เพราะทุกคนรู้หลักคุณธรรมเหมือนกัน ผิดกันแต่เพียงในการปฏิบัติเพื่อมีคุณธรรมเท่านั้น จึงต้องสนใจเล่าเรียนให้รู้แน่ชัดว่า ปฏิบัติอย่างไรจึงจะบรรลุถึงคุณธรรมได้อย่างสมบูรณ์ คุณธรรมที่สมบูรณ์ก็คือ มีใจอุเบกขา ยอมรับเหตุการณ์ทุกอย่างได้ โดยถือว่าเป็นพระประสงค์ของพระญาณสอดส่องของพระองค์(เจ้า) จะต้องไม่มีปฏิกิริยาหรือความรู้สึกไม่พอใจแต่ประการใดเลย จะทำเช่นนี้ได้ต้องฝึกเจตจำนงให้เข้มแข็ง ไม่มีใครจะควบคุมความประพฤติของตนเองได้ดีกว่าเจตจำนงของตนเอง ถ้าตั้งใจมีคุณธรรมให้ได้ทุกอย่างจะเรียบร้อย ในการฝึกเจตจำนงให้ดำเนินเป็น 3 ขั้นตอน คือ

1. อยากมีคุณธรรม
2. ลงมือปฏิบัติอย่างระมัดระวัง ไม่ต้องท้อถอยเมื่อผิดพลาด ล้มให้ลุกใหม่เรื่อยไป
3. ปฏิบัติคุณธรรมจนเป็นนิสัย ทำได้โดยไม่ต้องนึกอีกต่อไป

ความสะอาดของร่างกายเป็นบันไดขั้นแรกของความสะอาดในจิตใจ ผู้มีคุณธรรมต้องรักพระเจ้าในฐานะบิดาบังเกิดเกล้า และรักมนุษย์ร่วมโลกทุกคนเหมือนพี่น้องคลานตามกันมา ไม่ตอบแทนความชั่วด้วยความชั่ว แต่โปรยความดีให้แก่ทุกคน

14. เซนต์ ออกุสติน (St. Augustine : ค.ศ. 353-430)

เซนต์ ออกุสติน เป็นนักคิดที่ยิ่งใหญ่และเป็นครูที่มีอิทธิพลทางคริสต์ศาสนา ระยะแรก ๆ ระบบความคิดของเขาเน้นหนักในทางเทววิทยาและปัญหาปรัชญา โลกทัศน์ของคริสเตียนก็ได้พัฒนาขึ้นจนกลายเป็นแนวความคิดที่เด่นในปรัชญาคริสต์มาหลายศตวรรษ ปรัชญาของเขาที่ถือว่าสำคัญ คือ ลัทธิไตรเอกานุภาพ (Doctrine of The Trinity)

ทฤษฎีความรู้ เซนต์ ออกุสติน เชื่อว่า ความรู้ที่มีค่าที่สุดคือความรู้กี่ยวกับพระเป็นเจ้า และวิญญาณ ความรู้ประเภทอื่น เช่น ตรรกวิทยา อภิปรัชญา และ จริยศาสตร์ จะมีค่าก็ต่อเมื่อนำมาสนับสนุนความรู้เกี่ยวกับพระเจ้า มนุษย์จึงควรเข้าใจว่า อะไรที่เราศรัทธาจริง ๆ และพยายามหาพื้นฐานศรัทธาด้วยเหตุผล เพราะความเข้าใจอาจจะทำให้เกิดศรัทธา มีศรัทธาก็เพื่อให้เกิดความเข้าใจ บางสิ่งเราไม่มีศรัทธา นอกจากเราจะศรัทธาเอง เชาวน์ปัญญาเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้เกิดความเข้าใจว่า อะไรควรเชื่อการเชื่อเช่นนั้น ใช้เชาวน์ปัญญาหรือไม่ จะรู้แจ้งได้ต้องอาศัยรู้ได้ด้วยตนเองหรือมีปัญญาอย่างแท้จริง ปัญญาที่รู้แจ้งเช่นนี้สามารถจะรู้เรื่องพระเป็นเจ้าและวิญญาณได้ เนื่องจากพระเป็นเจ้าองค์เดียวสามารถอวตารให้เป็น 3 ภาคได้ ภาคที่เป็นพระบิดา พระบุตร และพระจิตหรือวิญญาณ ถ้ารู้ภาคใดภาคหนึ่งก็จะรู้ภาคอื่นได้ แต่ต้องอาศัยเหตุผลเป็นเครื่องสนับสนุนด้วย และจะต้องอาศัยโบสถ์อันเป็นอาณาจักรของพระผู้เป็นเจ้าเป็นสื่อกลางด้วย

เทววิทยา

เทววิทยาที่เด่น ๆ ของออกุสติน คือ การยอมรับความสมบูรณ์และความยิ่งใหญ่ของพระผู้เป็นเจ้าตามความคิดลัทธิพลาโตใหม่ และเห็นว่า พระเป็นเจ้าสร้างสรรค์ทุกอย่าง ทุกสิ่งเป็นส่วนหนึ่งของพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งพระองค์เป็นอยู่นิรันดร มีภาวะเหนือสิ่งอื่นใด สรรพพลัง สรรพสุข สัพพัญญู มีเอกภาพสมบูรณ์ มีเชาวน์ปัญญาสมบูรณ์ มีจิตหรือวิญญาณสมบูรณ์ พระเจ้ามีอิสรภาพ แต่คุณธรรมของพระองค์หาได้เปลี่ยนไปเช่นธรรมชาติของพระองค์ไม่ พระองค์ศักดิ์สิทธิ์ยิ่งและไม่มีเจตนาไม่บริสุทธิ์ในพระเจ้า เจตนากับการกระทำเป็นอันเดียวกัน พระเจ้าสร้างโลกจากความว่างเปล่า การเคลื่อนไหวต่าง ๆ เป็นการสร้างสรรค์เช่นนี้ จะไม่มีการหยุดยั้ง โลกจะหยุดหมุนหรือไม่เคลื่อนต่อเมื่อพระเจ้าให้หยุดเท่านั้น เพราะทุกสิ่งขึ้นอยู่กับพระองค์โดยสมบูรณ์และตลอดเวลา สิ่งที่พระเจ้าสร้างขึ้นจะเป็นอยู่นิรันดรไม่ได้ โลกเรามีการเริ่มต้น และสรรพสัตว์จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงและสลายไปในที่สุด

จริยศาสตร์

จุดประสงค์อันสูงสุดในการปฏิบัติของมนุษย์ คือ อุดมการณ์ทางศาสนาและความลึกลับที่จะปรากฏขึ้นซึ่งเมื่อจิตใจเรามั่นคงอยู่กับพระเจ้าก็คือการได้เห็นพระเจ้านั่นเอง ชาติหน้าเป็นช่วงที่แท้จริงชิวิตในโลกนี้ของคนเราเป็นเพียงทางบำเพ็ญบุญเพื่อเข้าถึงพระเจ้าเท่านั้น เราจะเข้าถึงพระเจ้าได้เพราะความรัก ดังนั้นความรักจึงเป็นคุณธรรมสูงสุดเป็นแหล่งแห่งคุณธรรมทั้งหลาย ความอดทนหรืออดกลั้นได้คือความรักต่อพระเจ้า ความยุติธรรมคือการรับใช้พระเจ้า และ ปัญญาคือพลังที่เลือกสรรดีแล้ว โดยอาศัยความรักต่อพระเจ้าเป็นตัวนำ รักต่อพระเจ้าจึงเป็นรากฐานแห่งความรักตัวเองและผู้อื่นอย่างถูกต้องจึงจัดเป็นคุณธรรมที่แท้จริงได้

พระเจ้าอยู่เหนือกฎเกณฑ์ทุกอย่างพระประสงค์ของพระองค์อยู่เหนือเหตุผลใด ๆ ทั้งสิ้น มาตรการตัดสินความประพฤติดีก็คือการปฏิบัติตามพระประสงค์ของพระเจ้า เราอาจจะหาเหตุผลดูได้เพื่อความรู้และความเข้าใจตามประสามนุษย์ แต่ถ้าเหตุผลต่างไปบ้างกับพระประสงค์ของพระเจ้าเมื่อใด ต้องหาเหตุผลใหม่ให้ตรงกับพระประสงค์ของพระองค์ให้ได้ มิฉะนั้น ต้องทิ้งเหตุผลเพื่อยึดเอาพระประสงค์ของพระองค์เป็นหลักเสมอ

15. เซนต์ โธมัส อควินัส (Saint Thomas Aquinas : 1225-1274)

ระบบปรัชญาของโธมัส อควินัส พื้นฐานก็มุ่งจะอธิบายเหตุผลของจักรวาลในฐานะที่พระเจ้าเปิดเผยให้ปรากฏ ปรัชญาจึงเริ่มจากความจริงไปยังพระเจ้า ส่วนในด้านเทววิทยาจะเริ่มจากพระเจ้าไปหาความจริง

ระหว่างเหตุผลและความเชื่อ โธมัส อควินัส กล่าวว่า มีเหตุผลอยู่ในตัวเองแล้ว ไม่ต้องพิสูจน์เหมือนตรีนิติ คือการอวตาร ปฐมบาปและการสร้างโลกตามเวลาเป็นกฎตายตัวอยู่แล้ว ไม่สามารถนำเหตุผลธรรมชาติมาอธิบายได้ ไม่ใช่จุดประสงค์ของปรัชญา แต่เป็นเรื่องของศรัทธา เป็นการเปิดเผยความจริงซึ่งเหนือเหตุผล เราจะพิสูจนก็ไม่ได้ จะปฏิเสธก็ไม่ได้เช่นกัน ตัวอย่างเช่นโลกได้สร้างขึ้นตามกำหนดเวลา อันเป็นเรื่องของการเปิดเผยความจริงให้ปรากฏ เราไม่ต้องการรู้ว่าสร้างมาโดยวิธีใด แต่ไม่ถือว่าไร้เหตุผล เพียงแต่เราศรัทธาในหลักความเชื่อว่า เป็นเรื่องของเหตุผล สามารถใช้ปัญญา ใช้เหตุผลชี้แจงให้แจ่มแจ้งได้ ในการพยายามพิสูจน์โดยเหตุผลเกี่ยวกับความลึกลับบางอย่างทางศาสนาเป็นการทำให้ศรัทธาไขว้เขวไปได้เหมือนกัน ดังนั้น จึงไม่มีประโยชน์อันใดที่จะเชื่อ แต่ในสิ่งที่แสดงหรือชี้แจงเหตุผลได้ ศรัทธาเป็นเรื่องของเจตจำนง เจตจำนงจะกระตุ้นให้เกิดการยอมรับ การกระตุ้นดังกล่าว เซนต์ โธมัส อควินัส อธิบายว่าเป็นเสมือนสัญชาตญาณภายใน (พระเจ้าชักชวนให้เราเลื่อมใส) หรือเป็นเสมือนสิ่งภายนอกตัวเรามาเกิดขึ้นในตัวเราอันเป็นสิ่งที่น่าทึ่ง

เทววิทยา คือ วิชาว่าด้วยประมวลคำสอนของศาสนาที่พิสูจน์ได้ด้วยประกาศิตของคัมภีร์ หรือของผู้มีอำนาจในศาสนา เทววิทยากับปรัชญากล่าวถึงเนื้อหาเดียวกันได้ ต่างก็ใช้เหตุผลพิสูจน์ตามหลักตรรกวิทยาเหมือนกัน

อควินัส ยอมรับนิยามของอริสโตเติลว่า มนุษย์คือสัตว์เหตุผล (Man is a rational animal) การใช้เหตุผลจึงเป็นกิจกรรมปกติของมนุษย์และเป็นกิจกรรมที่ทำให้มนุษย์ผิดจากสัตว์ประเภทอื่น ๆ ทั้งหมด เหตุผลจึงนับได้ว่าเป็นเครื่องหมายแห่งศักดิ์ศรีของมนุษย์ มนุษย์จึงควรเทอดทูนตัวเองโดยคิดด้วยเหตุผลและกระทำการอย่างมีเหตุผล เหตุผลจึงป็นเครื่องมือแห่งการสร้างระบบความคิดของอควินัส

กฎเกณฑ์แห่งการใช้เหตุผลทั้งหมดรวมกันเรียกว่า ตรรกวิทยา ซึ่งอควินัสถือว่าเป็นศิลปะอย่างหนึ่งแห่งการดำรงชีพของมนุษย์ ตรรกวิทยาเป็นวิชาว่าด้วยเหตุผล แต่ทว่าคำว่าเหตุผลมีความหมายหลายอย่าง เช่น ในประโยคว่า “มนุษย์เป็นสัตว์เหตุผล” หมายถึงสมรรถภาพของจิตใจที่สามารถรู้เหนือระดับผัสสะขึ้นไป ส่วนในตรรกวิทยาหมายถึงการอ้างข้อความหนึ่งสนับสนุนอีกข้อความหนึ่ง ประโยชน์ของตรรกวิทยาคือ เป็นเครื่องมือของความคิด ช่วยขจัดความหลงผิด และช่วยให้ได้ความจริงในที่สุด

จริยศาสตร์

เซนต์ โธมัส อควินัส เห็นว่าโดยเนื้อแท้แล้วความดีกับความงามเป็นอันเดียวกันเพราะขึ้นอยู่กับรูปแบบสัดส่วน ระเบียบและความกลมกลืนกัน ความไม่ดีคือสิ่งไม่งามเพราะบกพร่อง ไม่ได้ส่วนและคลุมเครือ หรือไม่ชัดเจนแจ่มแจ้ง ส่วนสิ่งที่ดีหรืองามคือสิ่งที่สามารถให้ความเพลิดเพลินแก่เราเมื่อเราเห็นหรือรู้เพราะความงามหรือความดีเรารู้ได้ด้วยสติปัญญาของเรา และความงามหรือความดีจะต้องประกอบด้วยลักษณะ 3 ประการ คือ ความสมบูรณ์ ความได้สัดส่วน และความแจ่มแจ้งชัดเจน

อควินัสยอมรับว่า สัตว์กระทำการเพื่อความสุข เชื่อว่าสัตว์เดียรัจฉานกระทำทุกอย่างโดยสัญชาตญาณ จะมีความสุขและมุ่งความสุขโดยสัญชาตญาณ เขาจึงเรียกการกระทำของสัตว์ว่าเป็น พฤติกรรม (Behavior) เท่านั้น ไม่ใช่ความประพฤติ (Conduct) ส่วนมนุษย์อาจจะทำการโดยสัญชาตญาณอย่างสัตว์ในส่วนหนึ่ง แต่ทว่าอีกส่วนหนึ่ง มนุษย์สามารถเลือกการกระทำของตนเองได้แม้มนุษย์จะมีสัญชาตญาณแต่มนุษย์ก็อาจขัดขืนไม่กระทำตามสัญชาตญาณก็ได้ การกระทำของมนุษย์จึงเป็นพฤติกรรมชนิดพิเศษเรียกว่าความประพฤติ ความประพฤติจึงเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งและเป็นชนิดพิเศษคือต้องมีการตัดสินใจเลือกการกระทำ อย่างไรก็ตาม มนุษย์ไม่มีสิทธิ์จะเลือกความทุกข์ จะฝืนอย่างไรก็ไม่ได้ การที่มนุษย์ต้องเลือกความสุขโดยจำเป็นเช่นนี้ อควินัสไม่ถือว่าเป็นการเสื่อมเสียเสรีภาพ เพราะการเลือกความสุขเป็นการยืนยันธรรมชาติของมนุษย์ ความสุขจึงถือได้ว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ด้วย แต่ทว่าความสุขมีหลายระดับ ความสุขตามความต้องการของสัญชาตญาณเป็นความสุขเฉพาะหน้าไม่ใช่ความสุขแท้ สัตว์เดียรัจฉานไม่อาจจะขัดขืนได้เพราะไม่มีมนัสสำหรับรู้ความสุขที่สูงกว่าสัญชาตญาณ และไม่มีเจตจำนงเสรีสำหรับตัดสินใจเลือก ส่วนมนุษย์มีทั้งมนัสและเจตจำนงเสรีจึงอาจจะขัดขืนความสุขที่ต่ำกว่าเพื่อเลือกความสุขที่สูงกว่า ความสุขที่สูงส่งที่สุดสำหรับอควินัสซึ่งเดินตามอริสโตเติล ก็คือการใช้สมรรถภาพที่ประเสริฐที่สุด อริสโตเติลสรุปว่า ความสุขอันสมบูรณ์ของมนุษย์ก็คือการใช้มนัสเข้าใจความจริงของอภิปรัชญา อควินัสดัดแปลงให้สอดคล้องกับคริสต์ศาสนาว่า ความสุขอันสมบูรณ์ของมนุษย์ก็คือการใช้มนัสเข้าใจพระเจ้า และเพื่อให้สมบูรณ์แบบครบถ้วนจริง ๆ เจตจำนงของมนุษย์จะต้องคล้อยตามด้วยความรักต่อพระองค์อย่างเต็มเปี่ยม ทั้งความรู้และความรักจะสมบูรณ์จริง ๆ ก็ในโลกหน้า มิได้เพียงขึ้นสวรรค์เท่านั้น ซึ่งพระคัมภีร์เรียกว่า ได้เห็นพระเจ้า (Vision of God)

อควินัสแยกสิ่งดีออกเป็น 4 แง่ คือ

1. สิ่งดีทางอภิปรัชญา (Metaphysical Good) ได้แก่ การมีอยู่ มีอยู่ย่อมดีกว่าไม่มีอยู่ การมีอยู่แบบสูงย่อมดีกว่าการมีอยู่แบบต่ำ ตามมาตรการดังกล่าวนี้ พระเจ้านับว่าดีที่สุด รองลงมาได้แก่ เทวทูตและปีศาจ รองต่อมาได้แก่มนุษย์ สัตว์ พืช และเทห์(วัตถุ)ตามลำดับ โจรกับตำรวจมีความดีทางอภิปรัชญาเสมอกัน เพราะเป็นคนด้วยกัน อย่างไรก็ตาม พระเจ้าทรงยกฐานะของมนุษย์โดยทรงประทานพระหรรษาทาน (Divine Grace) อันเป็นการมีส่วนในชีวิตพระเจ้า ทำให้ผู้มีพระหรรษาทานมีสภาพทางอภิปรัชญาดีกว่าปีศาจ

2. สิ่งดีทางกายภาพ (Physical Good) ได้แก่ การมีคุณสมบัติทางกายภาพครบถ้วนตามประเภทของตน เช่น คนที่ไม่พิการในอวัยวะใดเลย เป็นต้น

3. สิ่งดีทางจิตวิทยา (Psychological Good) ได้แก่ การมีคุณสมบัติทางจิต และจิตดีครบถ้วนไม่บกพร่องทางใดในด้าน การรู้ การจำ อารมณ์ เจตจำนง เป็นต้น

4. สิ่งดีทางศีลธรรม (Moral Good) ได้แก่การทำดีหนีชั่ว หากทำจนเคยชินเป็นนิสัยเรียกว่า คุณธรรม ทำดีแต่ละครั้งเรียกว่าความประพฤติดี ความประพฤติดี (Good Conduct) ของอควินัส ได้แก่ การกระทำที่มีการตัดสินใจมุ่งสู่เป้าหมายสุดท้าย (Final End) ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม เป้าหมายสุดท้ายย่อมเป็นเป้าหมายสูงสุดด้วย ความประพฤติเลว ได้แก่ การกระทำที่มีการตัดสินใจถอยห่างออกจากเป้าหมายสุดท้าย อริสโตเติลกล่าวถึงหลักมัชฌิมาปฏิปทาว่า “คุณธรรมยืนสายกลาง” (virue stands in the middle) ซึ่งอควินัสตีความว่าหมายถึงความ

ประพฤติดีแต่ละครั้งด้วย เพราะว่าความประพฤติดีต้องเดินตามเกณฑ์แห่งผล (in confomity to the rule of reason) แต่ว่าเกณฑ์แห่งเหตุผลบัญญัติว่า "ต้องทำดีหนีชั่ว" ทว่าทั้งการเกินและการขาดเป็นความบกพร่องอันพึงหลีกเลี่ยง ดังนั้น พึงหลีกหนีทั้งการเกินและการขาดเพื่อให้เกิดความพอดี

อย่างไรถึงจะเรียกว่าพอดี อควินัสให้หลักพิจารณาว่า ต้องพิจารณาตามความเหมาะสมของธรรมชาติของมนุษย์ในแต่ละเรื่อง ความเหมาะสมดังกล่าวนี้แหละคือ ธรรมชาติ (Natural Law)

เนื่องจากมนัสของมนุษย์ส่วนมากไม่ว่องไวพอที่จะค้นพบกฎธรรมชาติได้ทันเหตุการณ์ จึงมีกฎปฏิฐาน (Positive Law) ช่วยชี้ทางจนกว่าจะพบกฎธรรมชาติได้ด้วยตนเอง กฎปฏิฐานบัญญัติขึ้นโดยผู้มีความรู้น่าเชื่อถือได้และประกาศบังคับใช้โดยผู้มีอำนาจโดยชอบธรรมในสังคม หากเป็นกฎปฏิฐานที่ประกาศใช้เพื่อความสงบสุขทางฝ่ายบ้านเมืองก็เรียกว่า กฎหมายบ้านเมือง (Civil Law) หากเป็นกฎปฏิฐานที่ประกาศใช้เพื่อความสงบสุขทางฝ่ายศาสนาก็เรียกว่า กฎหมายพระศาสนจักร (Canon Law) หากเป็นกฎปฏิฐานที่ประกาศใช้บังคับเฉพาะสงฆ์เรียกว่า กฎหมายสงฆ์ (Ecclesiastical Law) กฎปฏิฐานทั้ง 3 ชนิดนี้รวมกันเรียกว่า กฎหมายมนุษย์ (Human Law) เพราะมนุษย์เป็นผู้ประกาศใช้กฎหมายมนุษย์ จะขัดแย้งกับกฎธรรมชาติและกฎพระเจ้าไม่ได้ กฎปฏิฐานใดถือว่าพระเจ้าทรงประกาศใช้โดยพระองค์เองก็เรียกได้ว่า กฎพระเจ้า (Divine Law) ซึ่งในคัมภีร์ไบเบิ้ล เรียกว่า พระบัญญัติ (Commandment) ถ้ากฎพระเจ้าขัดแย้งกับเหตุผลก็ให้สำรวจดูว่าเข้าใจกฎพระเจ้าถูกต้องหรือไม่และสำรวจด้วยว่าเราใช้เหตุผลอย่างถูกต้องแล้วหรือไม่ กฎแห่งความประพฤติเหล่านี้ทั้งหมดรวมกันเรียกว่า กฎศีลธรรม (Moral Law) ซึ่งมีทั้งข้อห้าม (ศีล) และข้อปฏิบัติหรือคำสั่ง (ธรรม) อย่างไรก็ตาม อควินัสถือว่า กฎศีลธรรมเป็นเพียงแนวทางชี้แนะ ไม่ใช่เป็นกฎเกณฑ์ซึ่งมนุษย์ผู้อยากประพฤติดีจะต้องเดินตามอย่างไร้วิจารณญาณ ตรงกันข้ามมนุษย์มีหน้าที่ใช้เหตุผลศึกษาให้เข้าใจกฎและเลือกใช้ให้เหมาะสมกับกาลเทศะ เช่น การฆ่าคนอาจจะเป็นความประพฤติดีได้ในบางกรณีและการไปโบสถ์ก็อาจเป็นความประพฤติผิดได้ในบางกรณี เป็นต้น ดังนั้น มนุษย์ทุกคนมีหน้าที่จะต้องใช้เหตุผลชั่งดูความเหมาะสมในแต่ละกรณีว่าควรใช้กฎใดหรือไม่เพียงใด การกระทำเช่นนี้เรียกว่า สร้างมโนธรรม (to make up the conscience) และการตระหนักที่เกิดขึ้นเช่นนี้เรียกว่า มโนธรรม อควินัสถือว่า มโนธรรมคือเสียงของพระเจ้า (The Voice of God) มนุษย์แต่ละคนจะต้องสร้างมโนธรรมขึ้นอย่างบริสุทธิ์ใจและมีหน้าที่เดินตามมโนธรรมของตน ในความประพฤติดีแต่ละครั้งตามที่กล่าวมานี้เป็นมโนธรรมของปุถุชน ผู้ใดบำเพ็ญภาวนาก้าวหน้าทางจิตใจขึ้นไปแล้ว มโนธรรมจะได้รับพรพิเศษ

คุณธรรม (Virtue) คือความประพฤติดีจนเคยชินเป็นนิสัย ตรงข้ามกับกิเลส (Vice) อันได้แก่ ความประพฤติเลวจนเคยชินเป็นนิสัย อควินัสรับทฤษฎีเรื่องคุณธรรมหลัก 4 ประการของอริสโตเติลกล่าวคือ คุณธรรมทั้งหลายแหล่ล้วนแต่มีคุณธรรมหลัก 4 ประการเป็นองค์ประกอบในอัตราส่วนต่าง ๆ กัน คุณธรรมหลัก 4 ประการได้แก่ ความรอบคอบ (Prudence) การรู้จักประมาณ (Temperance) ความกล้าหาญ (Courage) และ คติธรรม (Justice) อควินัสถือว่าทฤษฎีนี้ใช้ได้กับคุณธรรมในระดับตามธรรมชาติ เรียกว่าคุณธรรมหลักทางศีลธรรม (Cardinal Moral Virtues) เพื่อแยกจากคุณธรรมเหนือธรรมชาติ 3 ประการ ซึ่งเรียกว่าคุณธรรมทางเทววิทยา (Theogical Virtues) คือ ความเชื่อหรือศรัทธา หรือความวางใจ (Faith) ความหวัง (Esperance or Hope)

และความรักหรือเสียสละ (Love or Charity) คุณธรรมทั้ง 7 ข้อนี้เมื่อผู้ใดปฏิบัติสม่ำเสมอจนเป็นที่พอพระทัยของพระเจ้า พระเจ้าจะเสริมคุณธรรมให้มั่นคงและศักดิ์สิทธิ์ขึ้น เรียกว่าคุณธรรมเสริม (Infused Vitues) พร้อมทั้งประทานพระพรของพระจิต 7 ประการ (The Seven Gifts of The Holy Spirit) อันได้แก่ความเข้าใจ (Understanding) ความรู้ (Knowledge) ความยำเกรง (Fear) ปรีชาญาณ (Wisdom) คำแนะนำ (Counsel) ความภักดี (Piety) ความเข้มแข็ง (Fortitude) พระพรทั้ง 7 ประการนี้จะช่วยให้การปฏิบัติคุณธรรมคล่องตัวมากขึ้น

บาป (Sin) ความประพฤติเลวแต่ละครั้งเรียกว่า การทำบาป บาปคือความประพฤติผิดต่อกฎนิรันดรด้วยการกระทำ หรือวาจา หรือความปรารถนา แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ บาปหนัก (Moral Sin) เป็นการตัดสินใจเลือกวิถีที่หันหลังให้กับเป้าหมายสุดท้าย ผลก็คือตนเองจะไม่ได้บรรลุเป้าหมายสูงสุด ซึ่งพระคัมภีร์กล่าวเป็นเชิงเปรียบเทียบว่า ตกนรก (Hell) ส่วนบาปเบา (Venial Sin) เป็นการตัดสินใจเลือกวิถีที่ไม่หันหลังให้กับเป้าหมายสุดท้าย แต่ทว่าถอยหลังออกจากเป้าหมายสุดท้าย ทำให้ไม่บรรลุเป้าหมายสุดท้ายเร็วเท่าที่ควร เพราะจะก่อกรรมอันจะต้องใช้ไทษ ไม่ในชีวิตนี้ก็ในแดนชำระ (Porgatory) ยังมีบาปอีอย่างหนึ่งซึ่งเป็นคนละเรื่องกันคือบาปกำเนิด (Original Sin) ซึ่งเป็นคุณภาพในธรรมชาติมนุษย์ กล่าวคือเป็นการเสียสิทธิพิเศษดั้งเดิมที่พระเจ้าทรงประสงค์จะประทานให้ (Pri-Vation of Original Justice)

กิเลส (Vice) การทำบาปจนเคยชินเป็นนิสัยจะกลายเป็นกิเลสประจำตัวถอนออกยาก กิเลสมีหลัก 7 ประการเป็นองค์ประกอบในอัตราส่วนต่าง ๆ กันคือ ความหลงใหลตัวเอง (Pride) ความตระหนี่(Avarice) ความริษยา (Envy) ความโกรธ (Anger) ความโลภ (Gluttony) ความใคร่ (Lust) และความเกียจคร้าน (Sloth)

โลกหน้า (After Life) มี 3 แดน คือ สวรรค์ (Heaven) นรก (Hell) แดนชำระ (Purgotory) สวรรค์คือการได้เข้าใจพระเจ้า รักพระองค์ในฐานะเป้าหมายสูงสุด นรกคือแดนทรมาน แดนชำระ เป็นแดนใช้กรรมชั่วคราว ผู้ที่สร้างบาปกรรมไว้จะต้องใช้กรรมจนหมดสิ้น บริสุทธิ์จริง ๆ จึงจะขึ้นสวรรค์ได้

ญาณวิทยา ญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้ โธมัส อควินัส เลียนแบบอริสโตเติลที่ว่า ความรู้จริงคือความรู้จากความคิดอย่างลึกซึ้ง ความคิดเช่นนี้ จะต้องอาศัยผัสสะ เป็นมูลฐาน ในความรู้ของเราไม่มีสิ่งใดนอกจากจะอาศัยความรู้สึกหรือผัสสะเป็นเบื้องต้น โธมัส อควินัส กล่าวว่า จิตใจจะรู้ไม่ได้เลยถ้าไม่มีความรู้สึกหรือจะรู้ไม่ได้ถ้าไม่มีเครื่องจูงใจโดยธรรมชาติ คำสอนของเซนต์ โธมัส อควินัส ก็เพื่อจะให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับความรู้ของเรา ทั้งทางความรู้สึกและทางความคิดอย่างลึกซึ้ง ทั้งที่เป็นสากลและเฉพาะอาศัยวัตถุภายนอกที่มากระทบวิญญาณ จิตใจระดับสูงจะรับรู้สาเหตุแห่งความรู้แล้วนำไปสู่ความจริงได้ ดังนั้น ความรู้จริงหรือวิทยาศาสตร์จึงต้องอาศัยผัสสะหรือประสบการณ์เป็นชั้นฐาน เราจึงสามารถรู้ได้เฉพาะสิ่งที่เราประสบเท่านั้น

โธมัส อควินัส แก้ไขปรัชญาของ เซนต์ ออกุสติน ว่าสิ่งสากลมิได้อยู่ในมนัสของพระเจ้า แต่พระองค์เองทรงเป็นกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งปวง “God Himself is The Nom of All Things” เพราะฉะนั้นน้ำพระทัยของพระเจ้าจะขัดกับเหตุผลไปไม่ได้ ถ้าเกิดขัดกันขึ้นให้พยายามตรึกตรองใหม่ให้ดี ๆ ว่า เราดำเนินเหตุผลถูกหรือไม่ อควินัสให้หลักไว้ว่า เราเข้าใจอย่างไรด้วยเหตุผล แล้วปฏิบัติไปตามความเข้าใจของเราด้วยใจจริง พระเจ้าจะไม่ทรงเอาโทษแม้จะไปขัดกับพระบัญญัติของพระองค์เข้าจริง ๆ ก็ตาม ทั้งนี้ก็เพราะ พระองค์ทรงประทานมนัสให้

แต่ละคนสำหรับชี้ขาดการดำเนินชีวิตของตนเอง ถ้าไม่เชื่อมนัสของตนเองแล้วจะไปเชื่อใคร คนอื่นอาจจะหลอกเราได้ แต่มนัสของเราไม่มีวันจะหลอกเรา นอกจากมนัสจะเข้าใจผิดไปเอง แม้เข้าใจผิดก็ตาม มนัสก็ยังคงซื่อสัตย์ต่อเราเสมอ การปฏิบัติเช่นนี้เรียกว่าเดินตามมโนธรรม (To Follow The Conscience) แม้จะผิดอย่างไรก็ไม่เป็นบาปต่อหน้าพระองค์ สรุปว่า มาตรการตัดสินความประพฤติได้แก่การเดินตามน้ำพระทัยของพระเจ้าโดยเดินตามมโนธรรมของตนเอง

16. ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon : ค.ศ. 1561-1626)

เบคอนเป็นชาวอังกฤษ ได้ฉายานามว่า “ปฐมาจารย์แห่งสสารนิยมแบบอังกฤษที่แท้จริง” เขาชี้ให้เห็นว่า ธรรมชาติเป็นสิ่งที่จะอธิบายได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ คือ เริ่มจากการสังเกตทดลองตามลำดับ เขาได้สังเกตประวัติศาสตร์แห่งอารยธรรมของมนุษยชาติว่า สมัยกลาง ชนชาติกรีกเป็นชนชาติที่ถูกครอบงำด้วยปัญหาทางจริยธรรม ชาวโรมันทั้งหมดผูกพันอยู่กับปัญหากฎหมายและรัฐ มุ่งถวายชีวิตแก่เทววิทยาอย่างหมดเปลือก และชาวเทววิทยาทั้งหลายต่างก็ถือว่าวิทยาศาสตร์เป็นสิ่งหลอกลวง เป็นศัตรูที่จะต้องกำจัดไป ฟรานซิส เบคอน มีความเห็นว่า ปรัชญาไม่สามารถจะกำหนดหรือชี้ขาดได้ว่าอะไรคือธรรมชาติที่แท้จริงของวิญญาณ แต่ศาสนาสามารถตอบคำถามนี้ได้ เพราะปรัชญาสามารถจะอธิบายได้อย่างแจ่มแจ้งก็ด้วยอาศัยประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส ส่วนศาสนาหรือเทววิทยาต้องขึ้นอยู่กับการเปิดเผยของเทพเจ้า ในเรื่องของศาสนาหรือเทววิทยานี้ศรัทธาเป็นสิ่งจำเป็นที่สุดเพราะความรู้สึกทางศาสนาอยู่เหนือบรรยากาศแห่งเหตุผล ความตื้นเขินทางปัญญามักจะนำไปสู่การปฏิเสธพระเจ้า ส่วนความเข้าใจอันลึกซึ้งนำไปสู่การยอมรับซึ่งอุดมการณ์ทางศาสนา แต่การเชื่อและยึดถือโชคลาง (Superstition) เป็นความชั่วร้ายยิ่งกว่าการปฏิเสธพระเจ้าเสียอีก เพราะการถือโชคลางนั้นเป็นการลดเกียรติภูมิและเดชานุภาพของพระเจ้าลง

เบคอนเป็นคนแรกที่มองเห็นปัญหาว่า ทำไมคนเราจึงคิดไม่ตรงกันทั้ง ๆ ที่ไม่มีกิเลส ที่โซเครตีสสอนไว้ว่า ถ้าไม่มีกิเลสแล้วทำวิปัสสนาจะได้ความจริงตรงกันนั้น น่าจะไม่จริงเสียแล้ว เพราะนักปราชญ์ในสมัยกลางหลายท่านปรากฏแน่ชัดว่า ไม่มีกิเลสแต่ก็คิดไม่ตรงกันอยู่นั่นเอง เบคอนยังเชื่อว่า มาตรการความจริงจะต้องมีตายตัวเป็นปรนัย แต่อะไรเล่าเป็นอุปสรรคขัดขวางมิให้เราได้มาตรการนั้นมาตัดสินความจริง เบคอนพบว่า อุปสรรคนี้ได้แก่ อคติ (Prejudices) ซึ่งมีอยู่หลายประการรวมทั้งกิเลสด้วย เบคอนเปรียบอคติ กับ เทวรูป เพื่อให้เห็นชัดเจนขึ้นว่า อคติเหล่านี้มีอิทธิพลขัดขวางการพบมาตรการความจริงได้มากเพียงใด เทวรูป (Idols) คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งผู้คนเคารพบูชา แต่เราไม่เคารพบูชาเพราะถ้าเราเคารพบูชาเราจะไม่ยอมเรียกว่าเทวรูปเป็นอันขาด เพราะฉะนั้นมนุษย์เราจึงต่างฝ่ายต่างกล่าวหาสิ่งเคารพบูชาของกันและกันว่าเป็นเทวรูป แต่สิ่งเคารพบูชาของตนเองเรียกว่า สิงศักดิ์สิทธิ์ อคติก็เช่นเดียวกัน ต้องเป็นความคิดที่คนอื่นเชื่อแต่เราไม่เชื่อ เราจึงเรียกว่าอคติ ส่วนความคิดของเราเองเราเรียกว่า ความจริงหรือสัจธรรม ในทำนองเดียวกันคนอื่นเขาก็เรียกความคิดของเราว่าเป็นอคติถ้าหากเขาไม่เชื่อตามเรา และเรียกความคิดของเขาเองว่าความจริงหรือสัจธรรม เราจึงอยู่ในสภาพที่ต่างฝ่ายต่างกล่าวหากันและกัน

เบคอนคิดว่า ถ้าเราทุกคนต่างยอมละทิ้งเทวรูปหรืออคติของตนเสียแล้วหันมาคิดหาความจริงกันใหม่อย่างไร้อคติ เราจะได้ความจริงตรงกันอย่างไม่ต้องสงสัย มาตรฐานความจริงจึงได้แก่ความรู้ที่หามาได้อย่างถูกวิธีและไร้อคติใด ๆ ทั้งสิ้นนั่นเอง

เบคอน กล่าวว่า "มนุษย์สามารถทำการใด ๆ และเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างได้อย่างกว้างขวางก็โดยอาศัยข้อเท็จจริงอันได้จากการสังเกต และความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติ จริยศาสตร์คือการอธิบายธรรมชาติของความดีและวางกฎในการปฏิบัติต่อธรรมชาตินั้น ความเห็นแก่ตัวและความผลักดันทางสังคมได้กระตุ้นเตือนมนุษย์อยู่เสมอ ความดีของบุคคลเช่นการอนุรักษ์และการป้องกันตนเองคือรู้จักธรรมชาติของตน และปฏิบัติตนตามกฎธรรมชาติที่ได้กำหนดไว้นั้น ซึ่งต่างจากความดีทางสังคมและมักจะขัดแย้งกันเสมอ ถึงแม้จะลงรอยกันได้บ้างก็ตาม ความดีทางสังคม คือ "หน้าที่ อันเป็นภาระของนักปกครองที่จะต้องค้นหามูลฐานความยุติธรรมและความดีของประชากร เพื่อเสริมสร้างความต้องการของประชากรให้สมบูรณ์ เมื่อเกิดการขัดแย้งกันเพราะประชากรแต่ละคนมีความต้องการแตกต่างกัน

17. โธมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes : 1588-1679)

ฮอบส์ เกิดที่อังกฤษ เขาเชื่อว่าการปกครองแบบราชาธิปไตยอย่างเดียวเท่านั้นที่จะปกครองและให้สวัสดิภาพแก่สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพและดีที่สุด แต่อย่างไรก็ตาม ฮอบส์ก็ยังเห็นว่าพระมหากษัตริย์ก็คือมนุษย์คนหนึ่ง เขาเคยเห็นความแตกแยกและความเหลวแหลกของศาสนจักรมาตลอด จึงแสดงออกเป็นปฏิปักษ์อย่างมากต่อศาสนาคาธอลิค ฮอบส์ไม่ปรารถนาจะสถาปนาคริสตศาสนาไว้กับการปกครอง ศาสนาไม่ควรจะก้าวก่ายการปกครองบ้านเมือง ต่อมาฮอบส์ถูกพวกนิยมพระมหากษัตริย์ และพวกที่คลั่งในศาสนาขับไล่ออกจากสำนัก ฮอบส์มีนิสัยชอบโต้เถียงอภิปรายปัญหาอย่างเผ็ดร้อน ฮอบส์ถูกลงโทษว่าเป็นคนไม่มีศาสนา ผลงานส่วนหนึ่งของเขาถูกสั่งงดพิมพ์ และถูกเผา ส่วนที่เหลือมีผู้สนใจศึกษาเมื่อเขาถึงแก่กรรมแล้ว

โลกทัศน์ของฮอบส์ (World View)

ฮอบส์เห็นด้วยกับแนวคิดทางปรัชญาของเดสการ์ตและสปิโนซาที่ว่า คณิตศาสตร์ เรขาคณิต เป็นวิชาที่เหมาะสมที่สุดที่จะใช้ค้นคว้าหาความจริงได้ ฮอบส์กล่าวว่า ไม่มีอะไรดำรงอยู่อย่างเด็ดขาดด้วยตัวของมันเองนอกจากสสาร เขาเป็นนักปรัชญากลุ่มสสารนิยมหรือวัตถุนิยม (Materialism) ฮอบส์เชื่อว่า แนวความคิดแบบจักรกลนิยม (Mecharnism) ของเขาสามารถนำมาอธิบายถึงความเป็นไปของโลกและชีวิตได้เป็นอย่างดี เพราะโลกและชีวิตมีคติการเป็นไปเช่นเดียวกับเครื่องจักร โลกก็คือเครื่องจักรกลเครื่องมหึมาเครื่องหนึ่ง ตามทรรศนะของฮอบส์ความดีความชั่วไม่มีมาตรฐานตายตัวแน่นอน ความดีคือสิ่งที่ก่อให้เกิดความสุขสำราญ ความชั่วคือสิ่งที่ก่อให้เกิดทุกข์ทรมาน

ทรรศนะทางอภิปรัชญา (Metaphysics)

ฮอบส์เป็นนักปรัชญากลุ่มสสารนิยม จำพวกเอกนิยม (Monistic Materialism) มีแนวคิดว่า ความจริงเป็นสสาร ต้องเป็นสิ่งที่มีรูปร่าง (Corporel) เขาสรุปอภิปรัชญาว่า โลกเป็นที่รวมของสสารวัตถุทั้งสิ้น ดังนั้นทุกส่วนของโลกจึงต้องเป็นสสารด้วยเช่นกัน ฮอบส์ได้รับฉายาว่าเป็น "บิดาแห่งลัทธิจักรกลนิยม" (Mechanism)

มีทรรศนะว่า จักรวาลเป็นขบวนการทางฟิสิกส์ที่มีการหมุนไปอย่างกลไก เป็นเครื่องจักรที่ไม่มีชีวิตจิตใจ ไม่มีวัตถุประสงค์ ไม่มีจุดจบ ไม่มีพลังจิต

ฮอบส์เชื่อว่า เหตุจะต้องเป็นพื้นฐานของผล มีเหตุจะต้องมีผล และมีผลจะต้องมีเหตุ ไม่มีอะไรเกิดขึ้นโดยบังเอิญ เมื่อมีเหตุที่อยู่ในสภาพที่เหมาะสมแล้วจะก่อให้เกิดผลทันที เหตุในสภาพเดียวกันจะต้องผลิตผลอย่างเดียวกันโดยจำเป็น (The same is produced by a necessary caws)

แนวคิดทางการเมืองของโธมัส ฮอบส์

ฮอบส์เห็นว่า โดยธรรมชาติแล้วจะด้วยสัญชาตญาณ หรือ โดยกิเลสวาสนาก็แล้วแต่ มนุษย์เป็นปัจเจกชนที่เห็นแก่ตัวเต็มไปด้วยกิเลสตัณหาและความกลัว จึงเกิดสภาพบังคับให้ต้องทำเช่นนั้น สภาพบังคับจะลดลงเมื่อความอยากเหล่านี้ถูกกำจัดลง โดยความกลัวที่จะถูกลงโทษเท่านั้น เป็นการยากที่จะขจัดกิเลสตัณหาจากจิตมนุษย์

ฮอบส์ชี้ว่า การดำเนินชีวิตของคนแต่ละคนมักเป็นไปโดยแรงผลักดันของอำนาจภายใน มนุษย์นั้นฝันความทะเยอทะยาน เพราะนำตัวเองไปเปรียบเทียบกับผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา เพราะแรงกระตุ้นทั้งภายนอกภายในของตัณหาความปรารถนา การระแวงภัย หรือ ความกลัว แรงกระตุ้นดังกล่าวทำให้พฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมเป็นไปในลักษณะที่ต้องการแข่งขัน แสวงหาเกียรติยศชื่อเสียง และหลบหนีความกลัว ไม่มั่นใจในตนเอง

ฮอบส์เชื่อว่า คนทุกคนพยายามอย่างยิ่งและไม่ยอมหยุดที่จะให้ได้มาซึ่งสิ่งต้องการและการจะให้ได้มานั้นต้องใช้อำนาจ ฮอบส์จึงสรุปว่า คนทุกคนต้องการอำนาจอยู่ตลอดไป และไม่มีใครคิดว่าจะมีคนอื่นฉลาดกว่าตน ต่างก็คิดว่าตนเองมีปัญญาเลิศทั้งนั้น และในเมื่อแต่ละคนต่างก็อยากมีอยากได้จึงเกิดความกลัวที่จะต้องแข่งขันช่วงชิงแล้วสูญเสีย คนก็ไม่มีความมั่นคงในชีวิตจึงใช้เล่ห์เหลี่ยมนานาประการ หรือใช้กำลังที่เขามีอยู่เอาชนะคนอื่น ๆ มากเท่าที่จะทำได้ ฮอบส์กล่าวเอาไว้ในงานเขียนเรื่อง Leviathan ของเขาว่า “ข้าพเจ้าถือว่าความเอนเอียงทั่วไปของมนุษยชาติทั้งปวงคือความปรารถนาอำนาจอยู่ร่ำไปซึ่งจะยุติก็แต่ในความตายเท่านั้น” มนุษย์มีธรรมชาติรักสุขเกลียดทุกข์ แม้คนจะเห็นแก่ตัวอย่างไร เขาก็ยังเป็นสัตว์ที่มีเหตุผล (Rational Animal) อยู่ด้วย จุดมุ่งหมายที่สำคัญสำหรับมนุษย์นั้นคือ การสงวนรักษาไว้ซึ่งชีวิต ความกลัวอันยิ่งยวดของมนุษย์ คือ ความตาย ความเศร้าโศกเสียใจคือความชั่ว ความสุขสันติคือความดี ธรรมชาติจะไม่ต้องการให้สิ่งใดเป็นอุปสรรคมาขัดขวางตน ดังนั้น มนุษย์จึงรักตนเองและพยายามในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนหรือนำตนไปสู่ความสมบูรณ์ที่สูงขึ้นตามลำดับ สิ่งใดที่เป็นความดีสำหรับคนอื่นจึงเป็นความดีสำหรับตัวเราด้วย ดังนั้น การรักในการจะสร้างเมตตากรุณาต่อศัตรูจึงเป็นความดี ส่วนความเกลียดชัง ความโกรธ ความอิจฉา จัดเป็นความชั่วร้ายยิ่ง คุณธรรมในทรรศนะของฮอบส์ได้แก่ อำนาจ คุณค่า เกียรติยศ และความมีค่าควรเชื่อถือได้ เพราะเป็นสิ่งที่มนุษย์ปรารถนาและเป็นสิ่งที่ดี และทำให้มนุษย์พักใจ

ในด้านความพอใจ

ฮอบส์กล่าวว่า ความพอใจคือความรู้สึกที่ดีหรือความยินดี ซึ่งแบ่งออกได้เป็น

1. ความพอใจทางผัสสะ อันเป็นความพอใจต่อวัตถุเฉพาะหน้าในขณะนั้น เป็นความพอใจอันปรากฏทางร่างกาย เช่น ความพอใจในการ ฟัง เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้รส และได้สัมผัสถูกต้อง เป็นต้น

2. ความพอใจทางใจ อันเป็นความพอใจในสิ่งของหรืออารมณ์มากระทบกับใจ สามารถให้เกิดความร่าเริงยินดี ชนะใจ หรือปิติปราโมทย์ได้ ในเมื่อสิ่งของหรืออารมณ์นั้นเป็นที่ชื่นชอบของตน

ฮอบส์กล่าวว่า อะไรก็ตามที่ตรงกับความอยากหรือความประสงค์ของใครคนหนึ่ง เขาเองก็เรียกสิ่งนั้นว่าดี อะไรก็ตามที่ตรงกับความเกลียดของเขาเขาก็เรียกมันว่าชั่ว อะไรก็ตามที่เขาเหยียดหยามเขาก็เรียกว่าน่าขยะแขยง คำเหล่านี้คือ ดี ชั่ว ขะแขยง เป็นคำที่ใช้เรียกความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ กับผู้เรียก ไม่มีอะไรที่เป็นอย่างนั้นในตัวมันเองโดยสมบูรณ์ และก็ไม่มีเกณฑ์กลางอันใดอันหนึ่งที่จะตัดสินต่าง ๆ ว่าดีหรือชั่ว นอกจากตัวบุคคลนั้นเอง

18. เรเน เดสคาร์ต (Rene Descartes : 1596-1650)

ปัญหาของเดสคาร์ต (Descartes' problem) เดสคาร์ตมีความคิดเห็นเช่นเดียวกับฟรานซิส เบคอน ที่ว่าถ้ามนุษย์ไม่สามารถกำจัดเทวรูปคืออคติออกจากจิตใจเสียได้ มนุษย์ก็ยังคงสามารถใช้วิธีคิดทางปรัชญาเป็นหลักได้ เขากล่าวว่าปรัชญาคือความรู้ที่สมบูรณ์ที่สุดที่มนุษย์สามารถจะรู้ได้เพื่อเป็นเครื่องดำเนินชีวิต เพื่อการค้นพบศิลป์ทั้งหลาย และเพื่อบรรลุสิ่งอันเป็นจริงที่สุดของชีวิต เขาได้จำแนกศาสตร์ต่าง ๆ ไว้ ดังนี้:-

1. ส่วนแรกแห่งปรัชญาที่ถูกต้องคือ อภิปรัชญา ซึ่งได้บรรลุหลักการแห่งความรู้ เช่น การกำหนดความหมายว่าด้วยคุณสมบัติของพระเจ้า ความเป็นอมตภาพของวิญญาณ

2. ส่วนที่สองคือฟิสิกส์ (Physics) คือวัตถุกายภาพ จักรวาลเป็นรูปร่างสามารถสัมผัสได้

ทรรศนะของเดสคาร์ตเกี่ยวกับลักษณะของวิญญาณ (Nature of Soul)

เดสคาร์ตมีทรรศนะว่า จิตกับกายมีลักษณะแตกต่างกันอย่างมาก เพราะร่างกายเป็นสิ่งกายภาพสามารถมองเห็นได้สัมผัสได้ด้วยอวัยวะต่าง ๆ ส่วนจิตไม่สามารถมองเห็นได้หรือสัมผัสได้ด้วยกายภาพ ทั้งสองอย่างจึงมีลักษณะตรงกันข้าม เขาเห็นว่า กายกับจิต หรือ วิญญาณของมนุษย์เราเป็นสิ่งที่ต่างกัน จิตเป็นส่วนที่เป็นนามธรรม (Abstract) ส่วนกายเป็นรูปธรรม (Concrete) เปรียบกายว่าเหมือนรูปปั้นที่พระเจ้าทรงประดิษฐ์ขึ้น ปอดนั้นเปรียบได้กับปั๊มลม สิ่งที่อยู่เบื้องหลังของการทำงานและหน้าที่ของจิตกับร่างกายนี้ พระเจ้าทรงเป็นผู้ควบคุมความเป็นไปทั้งหมด เพราะสรรพสิ่งทั้งรูปธรรมและนามธรรมนี้ถูกสร้างขึ้นโดยพระเจ้า (Created by God) เดสคาร์ตเชื่อว่า จิตกับกายนี้มีอยู่อย่างเป็นอิสระต่อกัน แต่ทั้งสองขึ้นตรงต่อพระเจ้า

เรเน เดสคาร์ต เป็นชาวฝรั่งเศส ได้กล่าวว่า ความสมเหตุสมผลของศาสนาและศีลธรรมกับวิทยาศาสตร์จะสามารถคะเนถึงความแท้จริงเกี่ยวกับพระเจ้าและวิญญาณได้ และความจริงเกี่ยวกับเอกภาพทางกายภาพจะเข้าใจ้ได้โดยอาศัยวิทยาศาสตร์ วิธีการที่แท้จริงในงานด้านปรัชญาที่สำคัญที่สุดของเดสคาร์ตคือ A Discourse on Method และเรื่อง Meditations ซึ่งจะต้องหาข้อเท็จจริงโดยการพิสูจน์ เรื่องความมีอยู่จริงของพระเจ้า ดวงวิญญาณและเอกภาพทางกายภาพ และจะต้องสถาปนาความสมเหตุสมผลของศาสนาและศีลธรรกับวิทยาศาสตร์และในที่สุดเดสคาร์ตได้สร้างทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ ซึ่งเป็นการเสนอปรัชญาที่สำคัญและเด่นและในการแก้ปัญหา ทุกครั้งจะต้องอาศัยทฤษฎีแห่งความรู้นี้ ดังนั้น ในทฤษฎีแห่งความรู้นี้เดสคาร์ตจึงเป็นนักเหตุผลนิยม กล่าวคือ ความรู้เกิดจากการคิดหาเหตุผลและความรู้เกิดจากความสงสัยเป็นมูลฐาน เหตุผลสามารถจำกัดความ

สงสัยลงได้ และความจริงย่อมปรากฏในอันดับต่อมา ความสงสัยเป็นจุดเริ่มต้น ส่วนความจริงเป็นประตูชัย เดสคาร์ตสงสัยทุกสิ่งทุกอย่าง แม้ 3+3 = 6 ได้อย่างไร

ในด้านอภิปรัชญา เดสคาร์ตเป็นนักทวินิยมเพราะเชื่อว่า จิตและสสารเป็นความแท้จริงด้วยกันและความแท้จริงไม่จำเป็นต้องพิสูจน์เพราะมันจริงในตัวมันเองอยู่แล้ว ในเรื่องพระเจ้าเดสคาร์ตเชื่อว่า จะต้องมีอย่างแน่นอน เพราะจิตมี จิตเป็นต้นเหตุให้เกิดความคิดเพราะอาศัยความนึกคิดของเราประการหนึ่ง และพระเจ้าเป็นต้นเหตุให้เกิดทุกสิ่งทุกอย่างประการหนึ่ง ตราบใดที่เราสงสัย เราคิดได้และทุกสิ่งทุกอย่างมีอยู่ พระเจ้าจะต้องมีแน่นอน คุณธรรมสูงสุดจะพิจารณาได้จากความบริสุทธิ์ทางใจเรียกว่า มโนสุจริต และจะต้องปลูกฝังอารมณ์เพื่อสามารถควบคุมอำนาจกิเลสหรือธรรมชาติฝ่ายต่ำได้เสมอ

19. สปิโนซา (Baruch Spinoza : ค.ศ. 1623-1677)

สปิโนซาเป็นนักปรัชญายิว อพยพจากสเปนมาอยู่ฮอลแลนด์ ได้รับขนานนามว่า "บุคคลที่ลุ่มหลงอยู่ในพระเจ้า" (A God Intoxicated Man) เป็นบุคคลที่ครุ่นคิดแต่เรื่องพระเจ้า เป็นนักสรรพเทวะนิยม (Pantheism) เห็นพระเจ้ามีอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ในขณะเดียวกันเขาก็ถูกมองว่า เป็นนักสสารนิยม (Materialism) และนักเหตุภาวะนิยม (Determinist) คือเป็นนักเหตุผลชนิดสุดทาง(สุดโต่ง)ที่ปฏิเสธทั้งสิ่งที่เป็นภาวะธรรมชาติซึ่งนักศาสนาทุกคนยึดมั่น และปฏิเสธทั้งความคิดเรื่องความอิสระเสรีของมนุษย์

พระเจ้าเป็นเหตุของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง แต่ไม่ใช่เหตุที่อยู่นอกสิ่งทั้งหลายที่พระเจ้าสร้างขึ้น แต่เป็นเหตุที่อยู่ภายในสิ่งทั้งหลายที่พระเจ้าสร้างขึ้นนั้นเอง พระเจ้าเป็นเหตุที่แฝงอยู่ในสรรพสิ่งทั้งปวง พระเจ้าเป็นกระบวนการหรือลูกโซ่ของความ เป็นเหตุ เป็นผล เป็นกฎหมาย และโครงสร้างของโลก พระเจ้าเป็นภาวะอันกว้างใหญ่ที่ไม่มีตัวตนเช่นบุคคล ครอบคลุมไปทั่วทั้งโลกจักรวาล จิตใจของพระเจ้าคือสติปัญญาทั้งปวงที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วกาลมิติ และเทศมิติ เป็นจิตรู้สำนึกที่แผ่ซ่านไปทั่วทุกหนทุกแห่งที่ทำให้โลกมีชีวิตจิตใจขึ้นมา เป็นความหลงผิดของเราที่ต้องการให้พระเจ้ามีลักษณะเหมือนกันกับตัวเรา ให้สามารถมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ให้ได้ยินเสียงอ้อนวอนของเรา หมดความปรารถนา และการกระทำ เหมือนบุคคลผู้มีจริยธรรมเป็นเลิศ

แบรัช สปิโนซ่า (Baruch Spinoza) หลักใหญ่ทางจริยศาสตร์ของเขามีว่า "ความดีสูงสุดของจิตคือความรู้เกี่ยวกับพระเจ้า และ คุณธรรมสูงสุดของจิตคือการรู้พระเจ้า" (The mind's highest good is the knowledge of God, and the mind's highest virtue is to know of God) ความดีสูงสุดและคุณธรรมสูงสุดทั้งสองประการนี้มนุษย์จะเข้าถึงได้ก็โดยวิธีการทางปรัชญาเท่านั้น คุณธรรมคืออำนาจและการกระทำที่จะก่อให้เกิดการทำลายอำนาจของกายและจิตที่เป็นความชั่ว (Bad) เสียได้ ดังนั้นเราจะเห็นว่า แม้แต่ความสงสารหรือความสังเวช (Pity) ความเศร้าโศก (Sorrow) ที่ทำให้พลังจิตเสื่อมลง สปิโนซ่า ก็ถือว่าเป็นความชั่วเช่นกัน แต่ตรงกันข้ามสิ่งที่ทำให้ร่างกายและจิตมีพลัง เช่น ความสนุกสนาน (Joy) สปิโนซ่าถือว่าเป็นความดี (Good) เพราะธรรมชาติย่อมไม่ต้องการสิ่งที่จะขัดแย้งตัวมันเอง (พุทธ=ความดีคนดีทำได้ง่าย ความชั่วคนดีทำได้ยาก ฯลฯ)

สปิโนซ่ากล่าวว่า มนุษย์ควรรักตัวเองและพยายามแสวงหาสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แก่ตนเอง หรือสิ่งที่จะนำตนเองเข้าสู่ความสมบูรณ์สูง ๆ ขึ้นไป อำนาจของธรรมชาติก็คืออำนาจของพระเจ้า ดังนั้น มนุษย์แต่ละคน

จึงมีสิทธิอันสูงสุดที่จะสัมผัสกับสิ่งที่เขาถือว่ามีประโยชน์แก่ตัวเขา และกระทำสิ่งนั้นให้เหมาะสมแก่ตัวเขาในทุกวิถีทางไม่ว่าจะเป็นด้วยอำนาจบังคับ ยุทธวิธี หรือด้วยการขอร้อง นี่ก็หมายความว่าสปิโนซ่าให้ความสำคัญแก่อำนาจในลักษณะที่ว่า อำนาจเป็นธรรมหรืออำนาจเป็นใหญ่ในโลก เขากล่าวไว้ว่า “ด้วยสิทธิอันสมบูรณ์ปลาตัวใหญ่กว่าย่อมมีสิทธิที่จะเป็นเจ้าวังและกินปลาเล็กได้ด้วย” สปิโนซ่ากล่าวว่า การกระทำที่ถือว่ามีคุณธรรมนั้นจะต้องเป็นคุณธรรมที่ประกอบด้วยเหตุผล กิเลสตัณหาไม่ใช่อำนาจแต่เป็นความอ่อนแอและเป็นทาส เขากล่าวอีกว่า ทุก ๆ คนควรจะแสวงหาสิ่งที่มีประโยชน์อย่างแท้จริงและถูกต้อง (Truly) แก่ตน เหตุผลจะบอกเขาเองว่าไม่มีอะไรที่เปี่ยมด้วยประโยชน์แก่วิญญาณนอกจากสิ่งที่เป็นวิถีแห่งปัญญาเท่านั้น เพราะในชีวิตของมนุษย์นั้นปัญญาเป็นสิ่งที่มาก่อนสิ่งทั้งปวงที่มีประโยชน์ทั้งหลาย เพราะปัญญาเป็นเครื่องหมายแห่งความเข้าใจอันสมบูรณ์ กล่าวคือ เหตุผลเป็นสิ่งจำเป็นก่อนอื่นในชีวิต ความสุขสูงสุดของมนุษย์ประกอบด้วยปัญญา พระพรแห่งสวรรค์ก็คือพระปัญญาที่รู้พระเจ้านั่นเอง ความเข้าใจที่สมบูรณ์สูงสุดมิใช่สิ่งใดอื่นนอกไปจากความเข้าใจพระเจ้า จริยศาสตร์ของสปิโนซ่ามีความหมายเป็นปัจเจกนิยม (Individualistic) ว่า เจตนารมณ์อันเป็นพื้นฐานของจริยศาสตร์นี้คือ ความปรารถนาความสมบูรณ์และความสุขของปัจเจกบุคคลเป็นสำคัญ มนุษย์แต่ละคนควรแสวงหาผลประโยชน์ของตนเอง ผลประโยชน์อันสูงสุดของมนุษย์คือความรู้หรือปัญญาเกี่ยวกับพระเจ้าซึ่งสามารถนำสันติภาพมาสู่จิตใจได้ กล่าวคือ ความรู้นั้นเป็นผลประโยชน์ของมนุษย์แต่ละคนที่จะต้องมีเพื่อสวัสดิภาพของบุคคลอื่น ๆ เพื่อพิจารณาอีกในแง่หนึ่ง จริยศาสตร์ของสปิโนซ่ามีลักษณะเป็นแบบสากล (Universalistic) เพราะเขาสอนว่า ความดีสูงสุดของจิตคือความรู้เกี่ยวกับพระเจ้า (God) และ คุณธรรมสูงสุดของจิตคือการรู้พระเจ้า ความดีสูงสุดคือความรักพระเจ้า ซึ่งเกิดจากความรู้ประเสริฐล้ำเลิศของญาณนี้เอง ความรักในพระเจ้าคือความรักที่บริสุทธิ์ปราศจากอารมณ์คือความอิจฉาริษยา แต่อย่างไรก็ตาม ความรักในพระเจ้านั้นจะเพิ่มพลังให้ด้วยความดีของมนุษย์ที่มีปัญญาเป็นพื้นฐานและความรักในพระเจ้าผู้ดุจพระบิดาเดียวกัน

หลักความคิดที่สำคัญเป็นกุญแจนำไปสู่ความคิดทางปรัชญาสังคมของสปิโนซ่าก็คือ สรีภาพทางปัญญา (Intellectual Freedom)

20. จอห์น ล็อค (John Locke : 1632-1704)

จอห์น ล็อค เป็นนักปรัชญาชาวอังกฤษ เดิมมีอาชีพเป็นนายแพทย์แต่ไม่พอใจพฤติกรรมของนายทุนจึงหันมาคิดและสนใจทางการเมืองโดยตระหนักถึงชนชั้นกลาง ประชาธิปไตยสามารถแก้ไขปัญหาสังคมได้

จอห์น ล็อค มีความเห็นว่า มโนภาพหรือจินตนาการจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยวัตถุภายนอกมากระทบกับอวัยวะภายในคือ หู ตา จมูก ลิ้น และ กาย ก่อนหน้านี้พลาโตและเดสคาร์ตกล่าวว่า คนเรามีมโนภาพหรือจินตนาการบางสิ่งบางอย่างมาแล้วในจิตใจแต่กำเนิด และ จอห์น ล็อค ไม่เห็นด้วยในเรื่องนี้ แต่อย่างไรก็ตาม ล็อคยังเชื่อว่า สำหรับ จอห์น ล็อค ความรู้ไม่ได้เกิดจากวัตถุภายนอกเสมอไป แต่อาศัยจิตของตนเป็นบ่อเกิดด้วย ดังนั้น ล็อคจึงสรุปว่า ความรู้ในความเป็นจริงของโลกนั้นเรารู้ได้น้อยมากและเป็นเพียงมโนภาพ ความรู้ส่วนใหญ่เป็นความรู้ทางปฏิบัติ กล่าวคือได้จากการลองกระทำและทางผัสสะ

เรื่องคุณภาพ ล็อคได้แบ่งไว้ 2 ชั้น คือ

1. คุณภาพชั้นต้น หรือลักษณะชั้นแรกของสิ่งทั้งหลาย ได้แก่ รูปร่างและความเป็นอยู่ของสิ่งเหล่านั้นจะต้องมีการกินที่ ของแข็ง ของเหลว ก๊าซ และการเคลื่อนไหว เป็นมโนภาพที่สะท้อนขึ้นในจิตใจ

2. คุณภาพชั้นรอง หรือลักษณะขั้นที่สองของสิ่งทั้งหลาย เช่น สี รส กลิ่น และเสียง ซึ่งจะมีเฉพาะในจิตใจของเราเท่านั้น ในสิ่งนอกตัวเราจะไม่มี

ในด้านความคิด ล็อคมีทรรศนะว่าความคิดจะเกิดได้ 2 ทาง คือ

1. ทางความรู้สึก (Sensation) ความรู้สึกนี้สามารถให้ความรู้แก่เราในเรื่องวัตถุภายนอกโดยผ่านอายตนะภายในหรือประสาททวาร

2. ทางการสะท้อน (Reflection) การสะท้อนนี้จะเกิดความคิดได้จะต้องอาศัยจิตใจ

ในด้านการเมือง จอห์น ล็อค ได้อ้างความจริงบางประการเพื่อสร้างหลักประชาธิปไตยคือ

1. ตามปกติมนุษย์มีธรรมชาติแวดล้อม และมีสิทธิตามธรรมชาติอยู่แล้วก่อนจะมีการปกครองบ้านเมือง เช่น สิทธิในชีวิตและสิทธิในทรัพย์สิน

2. ตามปกติ มนุษย์ต้องรบพุ่งกันเพื่อแย่งความเป็นใหญ่ ผู้แข็งแรงกว่าจึงข่มเหง และรังแกผู้อ่อนแอกว่า

3. เพื่อความสงบเรียบร้อยและได้รับสิทธิตามธรรมชาติของคน จึงต้องมีการจัดปกครองขึ้นและกำหนดหลักอธิปไตยหรือสัญญากัน เพื่อให้มีอำนาจในการปกครองและบังคับในการกระทำของมนุษย์ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามหลักอธิปไตย

4. โดยอาศัยสัญญาดังกล่าวมนุษย์จำต้องยอมสละสิทธิบางประการให้แก่ฝ่ายปกครองบ้าง เขาจึงยอมรับอำนาจอธิปไตยที่เขามอบหมายให้ แต่สิทธิทางธรรมชาตินั้นเขายังสงวนไว้และเรียกร้องอยู่

5. เพราะอาศัยสัญญาประชาคม จึงเป็นเหตุให้มนุษย์อยู่รวมกันเป็นกลุ่มได้ โดยมีระเบียบวินัยมีรัฐบาลรับผิดชอบในการปกครอง ภาวะอยู่ใต้ธรรมชาติและอันตรายต่าง ๆ จากธรรมชาติ จึงค่อย ๆ หมดสิ้นไป สัญญานี้เกิดจากการสมยอมกันทั้งสองฝ่ายคือ ฝ่ายปกครองมีสิทธิตามสัญญา เรียกร้องให้ฝ่ายอยู่ใต้การปกครอง ปฏิบัติตามคำสั่ง และฝ่ายอยู่ใต้การปกครอง หรือราษฎรทั่วไปก็มีสิทธิให้ฝ่ายปกครองปฏิบัติตามสัญญาอย่างเคร่งครัดเช่นกัน ไม่มีการละเมิดสิทธิทางธรรมชาติของเขา หากมีการละเมิด และฝ่ายปกครองกระทำการโฉดเขลา กดขี่ทารุณโหดร้ายให้ได้รับความเดือดร้อน ฝ่ายอยู่ใต้ปกครองย่อมมีสิทธิ์อย่างเต็มที่ ที่จะปลดฝ่ายปกครองออกจากตำแหน่งหน้าที่ได้ กล่าวคือ ราษฎรนั่นเองเป็นผู้ปกครองอันแท้จริง และเป็นผู้พิทักษ์อำนาจอธิปไตยอย่างแท้จริง

จอห์น ล็อค เห็นด้วยในหลักการของพวกเหตุผลนิยมว่า การพิสูจน์โดยวิธีตรรกวิทยาแบบเรขาคณิตเป็นมาตรการตัดสินความจริงได้ แต่ในเวลาเดียวกันก็เห็นความยุ่งยากในการหามูลบทมาเป็นจุดเริ่มต้นของการพิสูจน์ จึงคิดหาทางออกโดยหันไปพึ่งเบคอนซึ่งเป็นนักปรัชญาชาวอังกฤษด้วยกันก็พบว่า ความรู้น่าจะเริ่มต้นจากประสบการณ์ (All knowledge comes from experience. = ความรู้ทุกอย่างมาจากประสบการณ์) นั่นคือคนเราเกิดมามีจิตว่างเปล่าเหมือนกระดาษขาว ๆ ที่ยังไม่มีตัวอักษรอะไรเขียนลงไปเลย ล็อคใช้คำว่า “Tabula rasa” (blank tablet) ซึ่งเป็นกระดาษฉาบขี้ผึ้งเตรียมพร้อมที่จะเขียนหนังสือลงไปได้ตามความนิยมของชาวโรมันชั้นสูงสมัยโบราณ มตินี้เองทำให้ล็อคได้ชื่อว่า “เป็นผู้ก่อตั้งลัทธิประสบการณ์นิยมของสมัยใหม่” ล็อคเห็นว่า

ถ้าเรายอมรับว่าประสบการณ์ให้ความจริงตามสามัญสำนึกของคนทั่วไป แล้วถือเป็นมูลบทให้พิสูจน์ต่อไปด้วยวิธีตรรกวิทยาของฝ่ายเหตุผลนิยมก็เชื่อได้ว่า จะเป็นที่ยอมรับกันได้ทั่วไปและพิสูจน์ได้จริงตามความประสงค์อย่างไรก็ตาม สำหรับเรื่องศาสนาและศีลธรรมนั้น ล็อคถือว่าเรามีประสบการณ์ไม่ได้ เราต้องอาศัยมูลบทจากการเปิดเผยหรือวิวรณ์ของพระเจ้า และพิสูจน์ต่อไปด้วยเหตุผล ก็จะได้ความรู้เพิ่มเติมขึ้นดีกว่าไม่ยอมรับเสียเลย

ตามนัยดังกล่าวมานี้ ล็อคจึงแบ่งความรู้ออกไปเป็น 5 ประเภท คือ

1. ความรู้ทางผัสสะ (Sensitive Knowledge) รู้โดยตรง โดยประสบการณ์ ผู้เป็นหน่วย ๆ ไม่สัมพันธ์กัน ความรู้แต่ละหน่วยเรียกว่า Simple Idea (มโนคติเชิงเดี่ยว) เป็นความรู้ที่ถือได้ว่าจริงโดยไม่ต้องพิสูจน์ ใช้เป็นความรู้พื้นฐานหรือมูลบทสำหรับการพิสูจน์ และถ้าพิสูจน์อย่างสมเหตุสมผลก็เชื่อได้ว่าผลสรุปจะต้องจริงเสมอไป เช่นเห็นผลไม้ผลนี้ คลำพบเสาต้นนี้ ได้ยินเสียงอีแต้ม ขอให้สังเกตไว้ด้วยว่า ล็อคใชคำว่า “มโนคติ (Idia) ในความหมายของ “จินตภาพ” (Image) ซึ่งเป็นภาพเฉพาะหน่วยที่ประทับในจิต แต่เมื่อมีประสบการณ์ซ้ำชนิดเดียวกันหลาย ๆ ครั้งก็จะเกิดภาพรวม ๆ ของชนิดเดียวกันขึ้น กลายเป็นภาพสากล

2. ความรู้ที่เป็นไปได้ (Probable Knowledge) เป็นมโนคติเชิงเดี่ยวเหมือนกัน แต่เราไม่สามารถมีประสบการณ์โดยตรง แต่อย่างไรก็ตาม เป็นมโนคติที่สำคัญ และมีประโยชน์ ควรรับไว้เป็นสมมุติฐาน ความรู้ประเภทนี้ใช้เป็นมูลบทได้ แต่โดยผู้ใช้จะต้องสำนึกเสมอว่า แม้จะใช้วิธีพิสูจน์จะต้องสมเหตุสมผลแล้ว ผลสรุปที่ได้ออกมาจะอยู่ในขั้นเป็นไปได้เท่านั้น จะยืนยันว่าเป็นความจริงอย่างเด็ดขาดไม่ได้ เช่น ความโน้มถ่วง (gravity) แสงเดินตรง เป็นต้น

3. ความรู้โดยอัชฌัตติกญาณ (Intuitive Knowledge) เป็นความรู้ประเภทมโนคติเชิงซ้อน(Complex Idea) เป็นการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง มโนคติเชิงเดียวตั้งแต่ 2 ขึ้นไป และเป็นการเข้าใจได้โดยตรงไม่ต้องอ้างสิ่งอื่นมาสนับสนุน นั่นคือพอเข้าใจมโนคติเชิงเดี่ยวนั้น ๆ แล้ว ก็เห็นความสัมพันธ์ต่อกันโดยตรง เช่น สีขาวย่อมไม่แดง กลมย่อมไม่เหลี่ยม 4 มากกว่า 3 เป็นต้น ความรู้ประเภทนี้เชื่อได้ว่าจริง เพราะทุกคนเห็นพ้องกันว่า ไม่มีทางเป็นอย่างอื่นไปได้

4. ความรู้โดยการพิสูจน์ (Demonstrative Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้มาโดยการใช้หลักตรรกวิทยา กับมโนคติที่มีอยู่ก่อนแล้ว ต้องรักษาเงื่อนไขการพิสูจน์ให้ครบถ้วนจึงจะเชื่อถือได้ และจะมีความจริงได้ตามความจริงของมโนคติ ที่นำมาใช้ เช่น ความรู้ที่ได้จากการพิสูจน์ของเรขาคณิต แต่ถ้ามโนคติที่นำมาใช้เป็นเพียงสมมุติฐาน ความรู้ที่ได้จะมีความจริงแค่ระดับเป็นไปได้ เช่น ความรู้ที่ได้จากการพิสูจน์ หรือคำนวณของวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

5. วิวรณ์ (Relation) เป็นความรู้ทางศาสนาและศีลธรรมโดยเฉพาะ เราไม่มีทางจะรู้เองได้ว่าจริงหรือไม่จริง แต่ถ้ามีหลักฐานยืนยันว่า พระเจ้าได้มาเปิดเผยให้ทราบจริง เราก็ต้องถือว่าคำสอนดังกล่าวนั้นจริง ความรู้ที่ได้โดยทางวิวรณ์นี้จะนำหลักตรรกวิทยามาใช้หาความรู้เพิ่มเติมต่อไปก็ได้

เป็นอันว่ามาตรการความจริงของล็อคค่อนข้างจะซับซ้อนสักหน่อย แต่ก็พอจะสรุปได้ว่า จะต้องเป็นความรู้ที่ได้มาจากประสบการณ์หรือวิวรณ์ และถ้าจะหาต่อไปก็ต้องใช้เหตุผลตามหลักตรรกวิทยา อย่างเคร่งครัด

ในกรณีของล็อคมีข้อวิจารณ์ว่า ล็อคเป็นคนแรกที่ ได้วิเคราะห์วิธีคิดของคนเราอย่างละเอียดสุขุม ตามแบบนักจิตวิทยา นับว่าเป็นแนวทางที่ดีซึ่งนักวิเคราะห์ถือเป็นแบบฉบับต่อมา จุดอ่อนในทฤษฎีของล็อคอยู่ที่ไม่สามารถชี้แจงได้อย่างชัดเจนว่า ความรู้สากลสืบเนื่องมาจากความรู้เฉพาะหน่วยอย่างไร และไม่ได้อธิบายว่าทำไมเราต้องเชื่อถืออัชฌัตติกญาณและการใช้เหตุผลตามหลักตรรกวิทยา

ปรัชญาของล็อคได้ชื่อว่า “An essay concerning human understanding.” ซึ่งเป็นงานหลักของเขา มีเนื้อความโดยย่อว่า “เมื่อตอนเกิดมามนุษย์มีสมองอันว่างเปล่า ความคิดของเราไม่ได้มีมาก่อนเกิด ความคิดต่าง ๆ ของเรามาจากประสบการณ์หรือประสาทสัมผัส โดยการไตร่ตรองความคิดที่ง่ายไม่ซับซ้อนมาจากประสบการณ์และสมองของเรา จากการรวบรวมความคิดง่าย ๆ สร้างความคิดขึ้นมา คุณสมบัติทางวัตถุอาจเป็นคุณสมบัติแรกหรือเป็นคุณสมบัติที่สองก็ได้ คุณสมบัติแรกได้แก่ความแข็ง ความกินที่ รูปร่าง การเคลื่อนที่ และจำนวนซึ่งไม่อาจแบ่งแยกออกไปจากวัตถุ แต่คุณสมบัติที่ 2 เช่น สี กลิ่น ฯลฯ ขึ้นอยู่กับผู้มอง

21. เดวิด ฮิวม์ (David Hume : 1711-1776)

เป็นคนมีเหตุผล แม้เขาจะคัดค้านศาสนา แต่ในการประพฤติปฏิบัติยังอาศัยหลักศาสนาอยู่ การคัดค้านศาสนาของเขาไม่ได้หมายความว่า เขาไม่นับถือหรือเอาหลักศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ แต่เป็นการบ่งชี้ชัดว่าศาสนาควรจะมีเหตุผล สามารถเกิดประโยชน์ได้แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจัง ศาสนาใดที่การปฏิบัติผิดหลักทฤษฎีควรท้วงติงหรือคัดค้านบ้าง การท้วงติงเช่นนี้ไม่ได้หมายถึงการทำลายศาสนา แต่เป็นการช่วยกันอนุรักษ์ช่วยเสริมเติมต่อก่อให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ในขณะเดียวกันก็จะทำลายสิ่งชั่วร้ายที่ไม่ดีเหล่านั้นเสีย ฮิวม์มีพฤติกรรมเช่นนี้จึงควรจะเรียกท่านว่า St. David Hume เพราะท่านยึดหลักปฏิบัติยิ่งกว่าทฤษฎี

ฮิวม์ ตั้งข้อสังเกตุเรื่องคุณธรรมว่า มนุษย์ที่เป็นพลเมืองดี ถ้าเข้าไปร่วมกิจกรรมทางการเมืองเมื่อใดอุดมการณ์ทางศีลธรรมก็จะเป็นเรื่องรองลงไป ถ้าเขาสามารถขยายอำนาจรัฐได้ แม้การกระทำของเขาจะชั่วร้ายเพียงใด ก็จะเป็นเรื่องที่ทุกคนเห็นว่าถูกต้องหรือชาญฉลาด เพื่อที่เขาจะได้รับผลประโยชน์จากกลุ่มการเมืองที่มีอำนาจ ความอสัตย์ การรับสินบน ฆาตกรรมก็เป็นเรื่องธรรมดา ฮิวม์ประกาศอยู่เสมอว่า รัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย มักจะถูกต่อต้านและพิสูจน์อยู่เสมอโดยระบอบอนาธิปไตย ประการสำคัญ รัฐบาลระบอบประชาธิปไตย ไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาพื้นฐานของประชาชนได้ แม้ในเรื่องเศรษฐกิจและปัญหาสังคม ดังนั้นฮิวม์จึงประกาศว่า เสรีภาพของปวงชนในระบอบประชาธิปไตย ถูกลอบทำร้ายอยู่เสมอ โดยนักการเมือง (Demagoguery) และระบบพรรค ไม่มีตัวแทนประชาชนใดที่ยึดมั่นในอุดมคติเพื่อรับใช้ประชาชนอย่างแท้จริง บทบาทต่าง ๆ ที่พวกเขาแสดงออกมานั้น เป็นแต่เพียงกลอุบายหรือชั้นเชิง ในการที่จะผ่านเข้าไปสู่อำนาจทางการเมืองเท่านั้น

22. จัง จ้าค รุซโซ (Jean Jacques Rousseau : 1712-1778)

รุซโซมีความเห็นว่า สภาวะธรรมชาติคือความดีสูงสุด (Ideal) และในสภาวะธรรมชาตินั้นมนุษย์มีชีวิตอยู่ในความสงบและปฏิบัติตามความรู้สึกตามธรรมชาติ พร้อมกันนั้นก็มีความดีมาแต่กำเนิดเป็นเครื่องนำทาง เมื่อมีอารยธรรมขึ้นมา ความเห็นแก่ตัวก็เกิดตามมา เพราะความเห็นแก่ตัวนั้นก่อให้สัญชาตญาณความโลภและความรุนแรงทั้งหลายของมนุษย์ฟุ้งขึ้นมาด้วย รุซโซเชื่อว่า “วัฒนธรรมที่ก้าวหน้าน้อยที่สุด นั้นแหละเป็นสภาวะที่เป็นสุขที่สุด (The least advanced cultures are the happiest)”

ทรรศนะเรื่องเสรีภาพ (Opinion of Freedom)

รุสโซแสดงแนวความคิดทางการเมืองว่า คุณลักษณะเสรีภาพของมนุษย์ที่มีความพิเศษ จำแนกให้คนต่างจากสัตว์ มนุษย์เกิดมามีเสรีภาพ แต่ตกอยู่ในห้วงแห่งพันธนาการและสภาวะธรรมชาติ (State of Nature) ความก้าวหน้าทางวิชาการ (The progress of knowledge) ผลของศิลปะวิทยาการสมัยปัจจุบันหาได้ทำให้ความทุกข์ทรมานของมนุษยชาติลดน้อยลงไม่ ตรงกันข้าม ความชั่วร้าย ความไร้ศีลธรรม การกดขี่ข่มเหงในสังคมมนุษย์สมัยปัจจุบันล้วนแต่เป็นผลที่ได้มาจากความก้าวหน้าทางศิลปะและวิทยาการเหล่านั้น ซึ่งแสดงว่า จิตวิญญาณของมนุษย์ ถูกจำกัดอยู่ด้วยขอบเขตของศิลปะ และวิทยาการ การกระทำทุกอย่างของมนุษย์สมัยใหม่ล้วนเป็นไปตามอิทธิพลของสิ่งอื่น แม้ว่ามนุษย์ในสังคมอารยะจะชื่นชม และพึงพอใจในเสรีภาพของตน แต่ในทางจิตวิทยาและศีลธรรมแล้ว เขาอยู่ในเครื่องพันธนาการ ลักษณะความเป็นทาสแบบนี้ก็คือการอยู่ในตรวนเหล็กประดับมาลัยกรอง ซึ่งเป็นลักษณะความเป็นทาสที่โหดร้ายยิ่งกว่าการถูกจองจำเพียงร่างกายมากมายนัก เป็นการฆาตกรรมเสรีภาพเลยทีเดียว เพราะมนุษย์ในสังคมอารยะเป็นทาสถูกจองจำอยู่ในจักรวรรดิ์แห่งความคิด (Empire of Pinions) ของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง พวกเขาไม่ตระหนักแม้กระทั่งการสูญเสียไปของเสรีภาพของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสรีภาพทางจิตใจ พวกเขาถูกบีบบังคับให้หลงระเริงอยู่กับฐานะของตนเองโดยผู้กดขี่ซึ่งตกอยู่ในหลุมพรางของตัวเองเหมือนกัน ทั้งผู้ที่ถูกกดขี่และผู้กดขี่ต่างก็อยู่ในเครื่องพันธนาการเช่นกัน ผู้ซึ่งคิดว่าตนเป็นนายเป็นเจ้าคนอื่นนั้น แท้จริงแล้วมีสภาพของการเป็นทาสมากกว่าเสียอีก

วิธีการที่จะได้มาซึ่งเสรีภาพและความดีนั้น รุซโซ่ได้กล่าวว่า “ต่อเมื่อมนุษย์ตระหนักถึงสภาวะที่เสื่อมทราม (Depraved Condition) ของตน ต่อเมื่อมนุษย์ประจักษ์แจ้งว่าความสุขอันติมะ (The Ultimate Happiness) ของมนุษย์นั้นไม่ได้มาจากสิ่งภายนอกกาย และต่อเมื่อมนุษย์ยอมรับรู้ว่าอันดวงจิตมนุษย์นั้นโดยธรรมชาติแล้วย่อมโน้มเอียงไปสู่คุณความดีอยู่เสมอ แต่ถูกเบี่ยงเบนไปเสียก่อน เมื่อนั้นแหละ มนุษย์จึงจะพร้อมที่จะพบกับความสุขที่แท้จริง เสรีภาพและคุณความดี อันติมะ(อันสูงสุด)นั้น มนุษย์จะประสบพบได้ก็โดยวิถีทางปัญญาซึ่งไม่ได้ถูกค้นพบโดยนักศิลปินและนักวิทยาศาสตร์ หากแต่โดยผู้ซึ่งธรรมชาติได้เลือกสรรมาให้เป็นปรมาจารย์ของมวลมนุษย์ หรืออีกนัยหนึ่งก็ นักปรัชญาที่แท้จริงนั่นเอง”

รุซโซคิดว่า ศิลปะและวิทยาการเป็นตัวทำลายเสรีภาพของมนุษย์ มนุษย์แต่ละคนในสังคมถูกกำหนดบทบาทโดยสิ่งแวดล้อมคือบุคคลอื่น มนุษย์ดำเนินชีวิตไปตามกระแสแห่งความคิดของผู้อื่น คุณค่าและความหมายของชีวิต ในรูปของความสุข ความสำเร็จ ความดี ความชั่วและบทบาทอื่น ๆ ถูกกำหนดโดยสังคม คือ

สิ่งภายนอก ไม่ใช่ตัวเรา มนุษย์ตกอยู่ในสภาวะทุกข์ทรมานเพราะขาดเสรีภาพและความเป็นตัวของตัวเอง เพราะสังคมริดรอนไป เพราะฉะนั้น ความคิดเรื่องเสรีภาพจึงเป็นแก่นปรัชญาของรุซโซ อย่างอื่นถือว่ามีความสำคัญเป็นอันดับรอง

ทรรศนะเรื่องเสรีภาพในสภาวะธรรมชาติ (Freedom in The State of Nature)

รุซโซได้อธิบายถึงความสูญหายไปของเสรีภาพธรรมชาติว่า เมื่อมนุษยชาติสร้างความไม่เสมอภาคขึ้นทันใดนั้น เสรีภาพธรรมชาติสูญหายไป เสรีภาพและความเสมอภาคย่อมเป็นสิ่งคู่กันโดยจำเป็น ดังนั้นเมื่อมนุษย์มีเสรีภาพก็ย่อมหมายความว่ามนุษย์มีความเสมอภาคกันด้วย ในทางตรงข้าม ถ้ามนุษย์ขาดเสรีภาพก็ย่อมหมายความว่า ความเสมอภาคได้สูญเสียไปด้วยโดยจำเป็น

23. อิมมานูเอ็ล ค้านท์ (Immanuel Kant : 1724-1804)

อิมมานูเอ็ล ค้านท์ เกิดในครอบครัวที่ศรัทธาเคร่งครัดต่อคริสตศาสนานิกายไพติสม์ (Pietism) ซึ่งเป็นนิกายที่เรียกร้องให้เชื่อถือและปฏิบัติเคร่งครัด เขาเข้ามหาวิทยาลัยเรียนคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ด้วยใจรัก ภายหลังต่อมาได้อ่านหนังสือปรัชญาของฝ่ายเหตุผลนิยมและประสบการณ์นิยม เล็งเห็นว่า ทั้งสองลัทธิกำลังทำลายสิ่งที่ตนเองรักและหวงแหน คือเหตุผลนิยมของพวกโพธิญาณนิยม เช่น วอลแตร์กำลังทำลายพื้นฐานของศาสนาและศีลธรรม ส่วนประสบการณ์นิยมของฮิวม์ก็กำลังทำลายพื้นฐานของคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ค้านท์รู้สึกว่า เป็นหน้าที่จะต้องอุทิศชีวิตเพื่อแก้ไขวิกฤติการณ์นี้ให้ได้ ที่สุดก็พบทฤษฎีโครงสร้างแยกประเภทของมนัส (Theory of Categories) ซึ่งกลายเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อปฏิรูปเนื้อหาปรัชญาในเวลาต่อมา

อิมมานูเอ็ล ค้านท์ สนใจในคณิตศาสตร์ วิทยาสาสตร์ ภูมิศาสตร์ ต่อมาได้สนใจในปรัชญาแต่ยังสนใจในหน้าที่ของมวลชน เพราะตื่นตัวในเรื่องการเมือง และได้เฝ้าดูสงครามกู้อิสรภาพชาวอเมริกัน และการปฏิวัติในฝรั่งเศส เมื่อเกิดความขัดแย้งทางความคิดระหว่างจิตนิยม กับสสารนิยม และความขัดแย้งระหว่างศาสนากับวิทยาศาสตร์ ชนชั้นกลางกำลังจะมีอำนาจแทนศักดินาชน จึงจำเป็นต้องแก้ทรรศนะปรัชญาและกฎหมายเสียใหม่ ค้านท์ซึ่งเป็นตัวแทนชนชั้นกลาง จึงได้ประนีประนอมทางการเมืองมาใส่ไว้ในปรัชญา โดยส่งเสริมด้านความคิดของประชาชนอย่างกว้างขวาง

ปรัชญาค้านท์ เริ่มไม่เห็นด้วยกับทวินิยม และปรากฏการณ์นิยมของฮิวม์ (Hume) โดยค้านท์เริ่มต้นปรัชญาตรงจุดที่ว่า "โลกแห่งความแท้จริงอยู่นอกตัวเรา รู้ไม่ได้ด้วยความคิด แต่จะเห็นได้เพียงเงาอันเลือนลางเท่านั้น"

ความมุ่งหมายของค้านท์ (Kant's Purpose)

ค้านท์ ถือว่า ปรัชญาจะต้องตอบปัญหาทั้ง 2 ทาง คือปัญหาทางพุทธิปัญญา และ ปัญหาศีลธรรมของเขาด้วยเขาเริ่มคิดด้วยการตั้งปัญหาเบื้องต้น 3 ข้อ คือ

1. ข้าพเจ้าสามารถรู้อะไร ? (What can I know ?)
2. ข้าพเจ้าควรปฏิบัติอย่างไร ? (What should I do ?)

3. ข้าพเจ้าน่าจะหวังอะไร ? (What may I hope for ?)

ปัญหาแรก ค้านท์พยายามที่จะตอบในหลักการวิจารณ์ด้วยเหตุผลบริสุทธิ์

ปัญหาที่ 2 พยายามที่จะตอบในหลักการวิจารณ์ด้วยเหตุผลปฏิบัติ

ปัญญาที่ 3 เขาได้พยายามที่จะตอบในหลักการวิจารณ์ด้วยเหตุผลในทางสุนทรียภาพ

ค้านท์ กล่าวว่า ถ้าเราต้องการที่จะเข้าใจธรรมชาติของจักรวาลนี้ เราจะต้องหมายพึ่งจิตของมนุษย์ หากจิตของมนุษย์เป็นสิ่งที่ถูกจำกัดแล้ว จิตนั้นก็ไม่อาจจะเป็นกุญแจที่เด็ดขาดสำหรับรู้ความจริงได้ แต่อย่างไรก็ตาม จิตก็ยังอาจจะให้รูปแบบแห่งสิ่งที่เรารับรู้ได้บ้าง แต่มันไม่อาจให้เนื้อหาแห่งประสบการณ์ได้

ค้านท์ มีทรรศนะว่า การกระทำที่ถือว่า ดี ถูกต้อง คือการกระทำที่มาจากเจตนาดี (Good Will) การกระทำที่เกิดจากเจตนาดีคือการกระทำตามหน้าที่ (Duty is to be done) การกระทำตามหน้าที่คือการกระทำที่เกิดจากเหตุผล (Reason) การกระทำที่มีรากฐานมาจากเหตุผล คือการกระทำที่เกิดจากกฎของจริยธรรม (Morality) ปัญหาต่อไปจึงเกิดขึ้นแก่ค้านท์ว่า กฎอะไรคือกฎของจริยธรรม ? ค้านได้ตอบปัญหานี้ไว้ดังนี้ กฎทุกกฎมีลักษณะเป็นคำสั่ง เช่น จงทำดี จงพูดคำสัตย์ จงอย่าฆ่าสัตว์ จงอย่าลักทรัพย์ เป็นต้น คำสั่งสำหรับค้านท์มี 2 ชนิด คือคำสั่งที่มีเงื่อนไข (Hypothetical Imperative) เช่น ถ้าคุณขยัน คุณจะสอบได้ ถ้าคุณฆ่าคน จะมีความทุกข์ ถ้าขโมยของของคนอื่นจะติดคุก อีกคำสั่ง เป็นคำสั่งเด็ดขาด (Categorical Imperative) ปราศจากเงื่อนไข เป็นกำสั่งปฏิบัติอย่างเดียว ถ้าไม่ปฏิบัติตามก็จะมีผลคือความทุกข์

ค้านท์กล่าวว่า ปัญญาหรือเหตุผลเป็นสิ่งประเสริฐที่สุดของมนุษย์ เพราะปัญญาทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์อื่น ปัญญาเป็นแก่นสารของมนุษย์ มนุษย์แตกต่างกันในอารมณ์หรือสัญชาตญาณ แต่ปัญญาทำให้มนุษย์เหมือนกันทุกคน เพราะปัญญาเป็นธาตุแท้ของมนุษย์ที่ทุกคนมีเหมือนกัน ดังนั้น ค้านท์จึงหมายความปัญญาว่า เหตุผล หน้าที่ กฎ ของศีลธรรมตามลำดับ

ทรรศนะเรื่องความมีอยู่ของพระเจ้า (Existence of God)

ในส่วนของอภิปรัชญา ค้านท์ปฏิเสธความมีอยู่ของพระเจ้า คำว่า “พระเจ้า” ค้านท์หมายถึง Being ซึ่งรวบรวมบรรดาความแท้จริงทั้งปวงไว้ ค้านท์ไม่ยอมรับว่า พระเจ้ามีจริงในทางภววิทยา (Ontology) แต่พระเจ้าเป็นเพียงอุดมการณ์แห่งเหตุผลที่สมมุติขึ้นเพื่อผลทางจริยธรรม เพื่อจัดความดี ความสุข ให้กลมกลืนกันเท่านั้น ค้านท์ปฏิเสธข้อพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้าของ St. Anselm หมดทุกข้อว่า การมีอยู่ของพระเจ้าเป็นสิ่งที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ เพราะความรู้ของมนุษย์ถูกจำกัดอยู่ด้วยประสาทสัมผัสและเหตุผลบริสุทธิ์

จริยศาสตร์

ค้านท์เห็นว่า จริยศาสตร์ คือความสำนึกในจริยธรรม หรือความสำนึกถึงความผูกพันทางศีลธรรมอันชวนให้มนุษย์เราประพฤติชอบแก่กัน จริยพันธะนี้แหละแสดงว่า เรารู้จักตัวเอง ฐานะ ความแท้จริง หน่วยหนึ่งไม่ใช่เป็นเพียงปรากฏการณ์ และค้านท์ถือว่า “หลักแห่งจริยธรรมนั้นเราต้องถือเป็นข้อเท็จจริงแห่งเหตุผลบริสุทธิ์ อันเราเกิดความรู้สึกมาแต่ดั้งเดิม และเป็นเองแน่นอนที่อยู่เหนือความขัดแย้งใด ๆ ทั้งสิ้น

24. ยอร์จ วิลเฮล์ม เฮเกล (George wilhelm Hegel : 1770-1831)

เฮเกล เป็นนักปรัชญาสมบูรณ์นิยม สมบูรณ์นิยมของเฮเกลนี้เองถือเป็นปรัชญาศาสนาคริสเตียน หรือเป็นปรัชญาว่าด้วยพระผู้เป็นเจ้าและระบบสังคมในขณะนั้น ในตอนหลัง ๆ เฮเกลเองพยายามส่งเสริม และนำเอาปรัชญาของเขาไปสนับสนุนระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของเยอรมัน นี้เองที่กำลังเกิดการรวมรัฐต่าง ๆ ในเยอรมันเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

คำกล่าวที่มีชื่อเสียงมากของเฮเกลคือ "ความจริงเป็นสิ่งที่มีเหตุผล และสิ่งที่มีเหตุผลก็เป็นความจริง" (The real is rational and the rational is real) เอกภพไม่ใช่การแสดงออกของเจตจำนงที่มืดบอดหรือไร้จุดหมาย (Blind Will) และไม่ใช่สิ่งที่จริงในตัวเอง (Thing-in-itself) ที่จิตของมนุษย์เข้าไม่ถึง แต่เอกภพถูกควบคุมด้วยกฎแน่นอนตายตัว ซึ่งสามารถเข้าใจได้ด้วยเหตุผล เหตุผลสำหรับเฮเกลนั้นมีความลึกซึ้งกว่าความเข้าใจทางญาณวิทยา (Epistemological Function) เพราะเหตุผลควบคุมลักษณะทั้งปวงของชีวิต และเป็นกุญแจไขไปสู่ความจริงด้วย

เกี่ยวกับอำนาจของรัฐ เฮเกลคัดค้านเสมอซึ่งระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย เฮเกลถือว่าเป็นแบบการปกครองที่บกพร่องที่สุด เพราะระบอบประชาธิปไตยย้ำในลัทธิของปัจเจกบุคคลมากเกินไป กล่าวคือ ลัทธิประชาธิปไตยที่ยึดถือสิทธิส่วนบุคคลมาก ย่อมนำไปสู่อนาธิปไตย คือความปราศจากขื่อแปและกลียุค เฮเกลได้อุทธรณ์ถึงความคิดของรุซโซในเรื่องเจตจำนงร่วม (General Will) อยู่เสมอ ตามความคิดของเฮเกลในเรื่องนี้เขาเห็นว่า ผู้แทนของประชาชนไม่เข้าใจว่าประชาชนต้องการอะไรแน่ในระบอบประชาธิปไตย เป็นการยากที่จะเข้าใจความต้องการของประชาชน เพราะประชาชนมีปัญหาและภาระแตกต่างกันทั้งในกาลและเทศะ และเป็นการยากที่ผู้แทนประชาชนจะเข้าใจความสนใจของประชาชนเหล่านั้นได้ดีพอ

เกี่ยวกับรัฐและเสรีภาพ เฮเกลเห็นว่า รัฐเป็นตัวแทนแสดงออกซึ่งความสำเร็จอันสูงสุดของเสรีภาพ เพราะในรัฐนั้น เจตจำนงมีเสรีภาพเป็นสารัตถะและเป็นพระประสงค์ของพระเจ้าด้วย เฮเกลกล่าวว่า "จุดหมายและจุดประสงค์ของมนุษย์คือการได้มาซึ่งเสรีภาพ รัฐเป็นตัวแทนในการคุ้มครองชีวิตเสรีภาพและทรัพย์สิน รัฐควรปล่อยให้ประชาชนมีเสรีภาพในการศึกษาในขอบเขตที่กว้างขวาง เพื่อแสวงหาความสุข และความพอใจ ในชีวิตของตน เสรีภาพในทรรศนะของเฮเกลคือการยอมรับและยอมตนที่อยู่ภายใต้รัฐและสถาบันของสังคม ไม่ใช่เสรีภาพที่ได้มาจากรัฐ แต่เป็นเรื่องของการเข้าใจหน้าที่และยอมรับการอยู่ภายใต้รัฐ เพราะเสรีภาพไม่ใช่การไปพ้นจากรัฐ แต่เป็นการขึ้นต่อรัฐ มนุษย์เราสามารถสร้างสถาบันซึ่งจะเป็นตัวนำไปสู่การบรรลุความสุขสากลได้ สถาบันนั้นคือรัฐบาล มนุษย์ควรใช้รัฐบาลให้เป็นประโยชน์ แต่อย่างไรก็ตามเฮเกลเห็นว่า รัฐบาลต่าง ๆ มักจะทำการขัดขวางประชาชนในการแสวงหาความผาสุกอยู่เหมือนกัน ดังนั้น ประชาชนจึงควรจะจำกัดหน้าที่ของรัฐบาลให้อยู่ในขอบข่ายคือการคุ้มครองชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สิน ของประชาชน และส่งเสริมให้ประชาชนมีเสรีภาพและประสบผลสำเร็จในการแสวงหาความสุขของตนเอง

เกี่ยวกับองค์การศาสนาและรัฐ เฮเกลเสนอว่า รัฐควรกำหนดให้ราษฎรทั้งปวงยึดถือศาสนาใดศาสนาหนึ่ง แต่รัฐไม่มีหน้าที่ที่จะกำหนดว่าจะต้องเป็นศาสนาอะไร องค์การศาสนาควรอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐบาล

โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับอำนาจของอาณาจักร เช่น การถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน แต่อย่างไรก็ตาม เฮเกลได้อธิบายเพิ่มเติมว่า รัฐไม่ควรแทรกแซงในศาสนกิจหรือพิธีกรรมทางศาสนาโดยเฉพาะในเรื่องจิตใจ และองค์การของรัฐควรแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน และรัฐต้องส่งเสริมให้ศาสนาเจริญรุ่งเรือง เพราะรัฐคือเครื่องมือของพระเจ้ามีหน้าที่อันศักดิ์สิทธิ์ที่จะต้องปฏิบัติตามพระประสงค์

ญาณวิทยา หรือ ทฤษฎีความรู้

เฮเกลเห็นว่า สิ่งที่จริงย่อมชอบด้วยเหตุผล สิ่งที่ชอบด้วยเหตุผลย่อมเป็นความจริง ฉะนั้น จะรู้ความจริงได้ด้วยการคิดทางเหตุผลหรือตรรกวิทยาจริยศาสตร์ วัตถุประสงค์ของปรัชญา คือวัตถุประสงค์ของศาสนา แต่เฮเกลกล่าวต่อไปว่า ศาสนามีข้อแตกต่างจากปรัชญาบ้าง เพราะศาสนาคือ พิชาน หรือความนึกคิดในพระผู้เป็นเจ้า โดยไม่ต้องพิสูจน์แต่จะได้ด้วยความใกล้ชิด และวิถีทางแห่งความคิด เพราะในทางศาสนาถือว่าพระผู้เป็นเจ้าอยู่นอกตัวมนุษย์ แต่ในขั้นสูงสุดแล้ว ศาสนาก็เหมือนกับปรัชญา คือเป็นพี่ชายหรือความนึกคิดในสิ่งสมบูรณ์

เฮเกลกล่าวว่า คนเราย่อมมีพัฒนาการ 4 ขั้นด้วยกัน

ขั้นแรก เรียกว่า “ขั้นในตัวเอง” คือเป็นขั้นดั้งเดิมซึ่งยังไม่ได้พัฒนา ขั้นแรกนี้สำหรับคนเราคือ วัย ทารก

ขั้นที่ 2 เรียกว่า “ขั้นสำหรับตัวเอง” เป็นขั้นแห่งการยืนหยัดตัวเอง ขั้นนี้สำหรับคนเราคือ วัยหนุ่มสาวกำลังก้าวหน้า และมีจิตใจเต็มไปด้วยอารมณ์รุนแรง

ขั้นที่ 3 คือ “ขั้นสำหรับผู้อื่น” เป็นขั้นยอมรับนับถือผู้อื่น สำหรับคนเราก็ได้แก่ ตอนที่ได้งานทำเป็นฝั่งเป็นฝาสำหรับเป็นอาชีพแล้ว

ขั้นที่ 4 คือ “ขั้นในตัวเองและเพื่อตัวเอง” เป็นขั้นพัฒนาเต็มที่ซึ่งธรรมชาติของตัวเองถูกสำนึกเข้าใจแล้วว่าชีวิตย่อมประกอบด้วยความเกี่ยวข้องกับผู้อื่น ในขณะนี้บุคลิกภาพจะครบถ้วน ตอนนี้เองคนเราจะกำหนดทางดำเนินชิวิตของตัวเองให้แน่ลงไป แต่ในเวลาเดียวกันก็ยอมรับนับถือลัทธิของผู้อื่น ทั้งนี้แม้ในขณะที่กำลังทำการบังคับบัญชาคนเหล่านั้นอยู่ก็ตาม

การประพฤติ ย่อมเพิ่มในตัวเองตั้งแต่เป็นทารกจนถึงเจริญวัยหรือเป็นผู้ใหญ่เต็มตัว รู้ดี รู้ชั่ว ได้ด้วยสติและปัญญาของตนโดยอาศัยเหตุผล ฉะนั้น การจะประพฤติดีหรือถูกต้องตามหลักสากลจะละเว้นหลักธรรมในศาสนาไม่ได้ เพราะศาสนาอันเป็นคำสอนที่ยึดหลักพระเป็นเจ้าเป็นศูนย์รวมน้ำใจ อาศัยหลักศรัทธาเป็นพลังปลูกฝังให้ยึดมันจนเกิดความรู้ซาบซึ้งสุขใจได้ด้วยตนเอง อันเป็นผลของการปฏิบัติดี ปฏิบัติถูกต้อง ในขณะเดียวกัน สังคมส่วนใหญ่ย่อมได้ประโยชน์คือความสุข สันติ และซาบซึ้งปีติยินดีร่วมด้วย

25. วิลเลี่ยม เจมส์ (william James)

เจมส์เกิดที่นิวยอร์ค เขากล่าวว่า มนุษย์แต่ละคนมีแนวความคิด ความเชื่อต่าง ๆ อยู่มากมาย เมื่อเขามีประสบการณ์ใหม่เพิ่มขึ้น ในบางครั้งอาจทำให้เกิดความสับสนวุ่นวายใจ เกิดความขัดแย้งกับความคิดเดิมของตน ทั้งนี้เพราะประสบการณ์ใหม่ไม่สามารถเข้ากับประสบการณ์เก่าได้ บางครั้งความยุ่งยากที่เกิดขึ้นในใจทำให้เขากลายเป็นคนแปลกหน้าสำหรับตัวเองไป มนุษย์จึงพยายามหาทางเลี่ยงหนีจากความยุ่งยากเหล่านี้โดยการ

หาทางดัดแปลงปรับปรุงความคิดเดิมของตนให้เข้ากับประสบการณ์ใหม่ การกระทำเช่นนี้ในที่สุดจะทำให้เขาลดความเลวลงไป แนวความคิดที่มาเชื่อมประสบการณ์เก่ากับประสบการณ์ใหม่ให้เข้ากันได้นี้ถือว่า เป็นความคิดที่จริง (True Idea) หรือเป็นความจริงนั่นเอง ความคิดที่เข้ามาเป็นตัวเชื่อมนี้จะพยายามรักษาความคิดเดิมไว้ ให้มีการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุด แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องปรับให้เข้ากับประสบการณ์ใหม่ ทำให้เกิดความกลมกลืนกันมากที่สุด ทั้งนี้เพราะเจมส์เชื่อว่า อย่างน้อยประสบการณ์เก่าย่อมเป็นสิ่งที่เราเลือกแล้วว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าแก่ชีวิต เราจึงรับมาไว้เป็นส่วนหนึ่งของตัวเรา ความจริงที่ปรากฏขึ้นใหม่นี้จะเป็นสะพานหรือตัวกลางเชื่อมรอยต่อของประสบการณ์เก่ากับประสบการณ์ใหม่

เจมส์ กล่าวว่า มาตรฐาน หรือเกณฑ์ที่ใช้ตัดสินการกระทำ ซึ่งเป็นปัญหาพื้นฐานในจริยศาสตร์โดยปกติเกณฑ์ที่เราใช้ตัดสินการกระทำมี 2 เกณฑ์ใหญ่ ๆ คือ สัมบูรณ์นิยม กับ สัมพัทธ์นิยม กลุ่มสัมบูรณ์นิยมเชื่อว่ามีเกณฑ์สูงสุดเพียงเกณฑ์เดียวที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมหรือผลของการกระทำ บางคนว่าเป็นมโนธรรม บางคนว่าเป็นเจตจำนงของพระเจ้า ฯลฯ ส่วนพวกสัมพัทธ์นิยมถือว่าเกณฑ์มีได้หลายเกณฑ์อาจเป็นประเพณี สภาพแวดล้อม ผลของการกระทำ ฯลฯ

เจมส์ เห็นว่า การวัดการกระทำที่เรียกว่าดีหรือชั่วนั้นที่ดีคือ ความสามารถในการนำมาซึ่งความสุขสิ่งที่ดีคือสิ่งที่สนองความต้องการได้อย่างน่าพอใจ

เรื่องศาสนา เจมส์มีความเห็นว่า ศาสนาคือสิ่งที่เกี่ยวพันกับชีวิตในลักษณะเฉพาะตัว เกี่ยวข้องกับอุดมคติ ความว้าเหว่ การปลอบประโลมใจ ความผิดพลาด และความสำเร็จ ประสบการณ์ทางศาสนาไม่ใช่สิ่งที่ได้มาจากการคิดด้วยเหตุผลทางตรรกะ แต่ก็มีข้อมูลหรือข้อเท็จจริงที่รู้สึกได้โดยตรงเป็นส่วนตัว ความสัมพันธ์นี้ออกจากใจถึงใจ จากวิญญาณถึงวิญญาณ ระหว่างมนุษย์กับผู้สร้างองค์ประกอบของประสบการณ์ทางศาสนามีวัตถุแห่งความเชื่อ ความรู้สึกในความเป็นจริงเกี่ยวกับสิ่งที่มองไม่เห็น และการมีปฏิกิริยาโต้ตอบ เจมส์ยอมรับว่าประสบการณ์ทางศาสนาของมนุษย์ย่อมไม่แตกต่างจากประสบการณ์ทางผัสสะ คือต้องมีวัตถุแห่งประสบการณ์ในศาสนาวัตถุแห่งประสบการณ์เป็นประเภทความคิด มิใช่สสารซึ่งเป็นวัตถุของผัสสะ เจมส์ยอมรับว่าวัตถุแห่งความเชื่อของประสบการณ์ทางศาสนานี้ค่อนข้างคลุมเครือ เพราะเป็นสิ่งที่พิสูจน์ทางผัสสะไม่ได้ แต่มันก็ปรากฏขึ้นต่อความรู้สึกของมนุษย์ และมนุษย์ได้ให้ความหมายแก่สิ่งนี้ ผู้ที่มีความเชื่อทางศาสนามักอ้างถึงคือพระเจ้าผู้นับถือศาสนา แต่ละคนต่างก็มีประสบการณ์เกี่ยวกับความเป็นจริงในสิ่งที่มองไม่เห็นนี้แตกต่างกันออกไป ในเวลาที่มีความทุกข์บางคนจะรู้สึกว่ามีอะไรบางอย่างมาช่วยปลอบประโลมใจ การสวดมนต์บูชาทำให้เขามีจิตใจเข้มแข็งขึ้น มันไม่ใช่ความรู้สึกธรรมดา แต่มันคล้ายกับความฝัน แต่ก็ไม่ใช่ความฝัน มันเป็นประสบการณ์ที่ลึกลับ และยากแก่การบรรยายเป็นคำพูดออกมาได้ตรงกับความรู้สึกจริง ๆ ที่ได้ประสบ ถึงอย่างไร เจมส์ก็ยืนยันว่า มันไม่ใช่เป็นจริง เป็นเพียงแค่ความนึกคิดเท่านั้น ความศรัทธาเป็นสิ่งช่วยให้เรามีความมั่นใจ ไม่อาจใช้วิธีการทางตรรกวิทยามาพิสูจน์ได้

26. นิตเช่ (Friedrich Nietzsche : 1844-1900)

นิตเช่ เป็นชาวเยอรมัน มีความคิดว่า คนแต่ละคนเป็นส่วนหนึ่งของเจตจำนงที่จะมีอำนาจ (The Will to Power) ซึ่งเป็นความเป็นจริงแท้แต่อันเดียว จุดหมายของการพัฒนาของเจตจำนงที่จะมีอำนาจในขณะนี้ได้แก่การปรับปรุงภาวะของมนุษย์ให้ถึงขั้นอภิมนุษย์ (Supeman) เพราะฉะนั้น ใครทำอะไรให้ภาวะของมนุษย์ดีขึ้นคนนั้นประพฤติตนดี ใครขัดขวางหน่วงเหนี่ยวการพัฒนาดังกล่าวนี้ย่อมได้ชื่อว่าเป็นคนเลว ประพฤติชั่ว นี่คือมาตรการความประพฤติของจริยธรรมของนิตเช่ ซึ่งฮิตเลอร์ชอบมาก

นิตเช่ แยกจริยธรรมออกเป็นจริยธรรมของผู้นำ (Master Morality) และจริยธรรมของผู้ตาม (Slave Morality) ผู้นำที่ดีจะต้องหาทางปฏิรูปให้มนุษย์โดยส่วนรวมมีความสามารถมากขึ้นโดยวิธีเผด็จการ ส่วนผู้ตามที่ดีจะต้องร่วมมือปฏิบัติตามแผนการของผู้นำอย่างสุดกำลังความสามารถของตน

27. ออกุสต์ กองต์ (Auguste Comte)

ออกุสต์ กองต์ นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส เป็นผู้ได้ชื่อว่าเป็นผู้นำทางด้านปฏิฐานนิยม กองต์เสนอความคิดที่สำคัญยิ่ง เกี่ยวกับวิวัฒนาการความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์ว่า เป็นไปตามลำดับขั้น 3 ขั้นดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นเทววิทยา (Theological) มนุษย์จะเชื่อในอำนาจ ของสิ่งเหนือธรรมชาติว่าเป็นสาเหตุของปรากฏการณ์ต่าง ๆ

ขั้นที่ 2 ขั้นอภิปรัชญา (Metaphysics) เป็นขั้นที่พัฒนาสูงขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง มนุษย์จะเปลี่ยนความเชื่อจากสิ่งเหนือธรรมชาติมาเจอในสาระบางอย่างซึ่งอาจจะเป็นพลังที่เป็นนามธรรม หรือสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติว่าเป็นที่มาหรือสาเหตุของปรากฏการณ์ต่าง ๆ

ขั้นที่ 3 ขั้นปฏิฐาน (Positive) เป็นขั้นที่พัฒนาสูงสุด มนุษย์จะแสวงหากฎสูงสุดของจักรวาลที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ การพัฒนาในลำดับขั้นนี้ มนุษย์จะรู้ตระหนักเกี่ยวกับธรรมชาติ และรู้ว่าสิ่งต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันโดยมีกฎควบคุมความสัมพันธ์เหล่านั้น และสิ่งนี้คือโครงสร้างที่แท้จริงของจักรวาล และวิทยาศาสตร์จะเปิดเผยให้เรารู้ความจริงข้อนี้

ในแง่ของความสัมพันธ์ทางสังคม เขาได้นำหลักการ 3 ขั้นของเขาไปใช้อธิบายวิวัฒนาการของสังคมด้วย โดยชี้ให้เห็นว่า

ขั้นที่ 1 ความคิดของมนุษย์ในระดับนี้ไม่สามารถเข้าใจกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ได้ แต่ยึดเอาอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นหลัก ความเชื่อนี้เป็นสิ่งมีคุณค่าในฐานะที่เป็นพื้นฐานของการจัดองค์กรทางสังคม (Social Organization) จากความเชื่อดังกล่าวจะทำให้เกิดความต้องการพระซึ่งมีบทบาทสำคัญในชีวิตมนุษย์ ในที่สุดจะมีการแบ่งชนชั้นเกิดขึ้น คือพระเป็นชนชั้นหนึ่งที่รู้สึกว่าเป็นผู้ทำพิธีกรรมทางศาสนา

ขั้นที่ 2 เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างความคิดมนุษย์ขั้นที่ 1 กับขั้นที่ 3 มนุษย์พยายามหาสิ่งอื่น ๆ ทดแทนสิ่งเหนือธรรมชาติ จึงเกิดความขัดแย้งในทางความคิด จุดนี้เองทำให้ความคิดแบบวิทยาศาสตร์เริ่มเจริญขึ้น ความคิดแบบเทววิทยาเริ่มเสื่อมลง

ขั้นที่ 3 มนุษย์ได้เรียนรู้ว่ามีกฎเกณฑ์ควบคุมความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคม ทำนองเดียวกันกับกฎเกณฑ์ที่ควบคุมความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ ทำให้มนุษย์เกิดประสบการณ์ว่า การมีกฎเกณฑ์ทำให้สามารถอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกันราบรื่น

28. ลิวซิปปัส (Leucippus)

ลิวซิปปัส เป็นนักปรัชญากรีก นักปรมาณุภาคนิยม เขากล่าวว่า สิ่งทั้งหลายที่ทอนลงมาถึงที่สุดเป็นอนุภาคที่เล็กที่สุด มีลักษณะต่าง ๆ กัน เรียกว่า อะตอม (Atoms) หรือ ปรมาณุภาค ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่อาจสัมผัสได้ ดังที่ เดโมคริตุส (Democritus) กล่าวว่า "มีอยู่ก็แต่ปรมาณุภาค และความว่างเปล่าเท่านั้น" ลิวซิปปัส กล่าวว่า "ไม่มีอะไรเกิดขึ้นโดยการบังเอิญ ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นอย่างมีกฎเกณฑ์ เป็นอำนาจบังคับที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้" จิต หรือ วิญญาณ ก็เกิดขึนจากปรมาณุภาค นี้เหมือนกัน แต่อะตอมของวิญญาณนั้นมีลักษณะที่ละเอียดอ่อนและว่องไวอย่างที่สุด อะตอมของวิญญาณจะแทรกอยู่ทั่วไปในช่องว่างระหว่างอะตอมที่ประกอบขึ้นเป็นร่างกายของคน

29. คอทฟรีด วิลเฮล์ม วอน ไลบ์นิซ (Cottfrid Willhelm Von Leibniz : 1646-1710)

ไลบ์นิซ แบ่งชนิดของบาป (Kinds of Evil) ออกเป็น 3 ชนิด

1. บาปตามนัยแห่งอภิปรัชญา (Metaphysical Evil) บางชนิดนี้มีอยู่ในฐานะเป็นพื้นฐาน

2. บาปทางกาย (Physical Evil) บาปตามนัยนี้หมายถึงความเจ็บปวด และการลงโทษตามลักษณะของความทุกข์โดยประการทั้งปวง ความทุกข์ทางกายนี้ปรากฏอยู่ในจักรวาล ในรูปของการเจ็บปวดและทนทุกข์ทรมาน เพราะความดีความชั่วหรือบาปเป็นสั่งเปรียบเทียบ ตามนัยนี้ความดีเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการจูงใจ

3. บาปทางศีลธรรม (Moral Evil) เป็นสิ่งมีอยู่ เพราะมนุษย์ถูกจำกัดและไม่สมบูรณ์ บาปจึงเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นความไม่สมบูรณ์ มนุษย์มีความโน้มเอียงที่จะกระทำผิดต่อกฎของศีลธรรมอยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะความจำกัด ความไม่สมบูรณ์ ความอ่อนแอในการตัดสินใจ และความจำกัดของความรู้ของมนุษย์นั่นเอง มนุษย์จะต้องรับผิดชอบต่อการประพฤติหลักศีลธรรม แม้ว่าก่อนที่พระเจ้าจะสร้างมนุษย์มา มนุษย์ก็เต็มไปด้วยบาปและความจำกัดอยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม พระเจ้าก็ได้ประทานความสามารถซึ่งจะทำให้มนุษย์อยู่เหนือความจำกัดของตนเองและดำเนินคดีตามหลักศีลธรรมได้ทั้งนั้น ในแง่ศีลธรรมนี้ มนุษย์มีอิสระที่จะทำความดีความชั่วได้ แต่เพราะความจำกัดของปัญญาของมนุษย์ทั้ง ๆ ที่มนุษย์ได้พยายามที่จะเอาชนะความชั่วหรือบาป แต่ก็ไม่สามารถจะกำจัดให้หมดสิ้นไปได้

กิจกรรมท้ายบท

1. ธาเลสมีแนวคิดอย่างไรบ้าง ที่ทำให้เขาได้ชื่อว่าเป็นบิดาแห่งปรัชญาตะวันตก ?
2. จงอธิบายปัญหาเรื่องเรขาคณิต ของพิธาโกราสและสำนัก มาดู
3. ท่านมีความเห็นอย่างไรกับคำที่ว่า "คนเป็นมาตรการวัดทุกสิ่ง" ของสำนักโซฟิส์ ?
4. เดโมคริตุส กล่าวเกี่ยวกับเรื่องปฐมธาตุว่าอย่างไร ?
5. ทฤษฎีความรู้ของ เซนต์ ออกุสติน อะไรที่เป็นความรู้ที่มีค่าที่สุด ?
6. เกี่ยวกับ "เสรีภาพของมนุษย์" ท่านมีทรรศนะอย่างไร ?
7. ให้ผู้ศึกษากล่าวถึงทรรศนะทางปรัชญาของนักปรัชญาแต่ละท่านมาพอเข้าใจ ?
   (ทั้งหมดที่กล่าวไว้ในบทเรียนมี 28 ท่าน เลือกมาตอบเพียงบางท่าน)

แผนบริหารการสอนบทที่ 10

1. **บทที่ 1 ปรัชญาชีวิตของคนไทย**
2. **หัวข้อเนื้อหาประจำบท**
   - บทนำ
   - ลักษณะการดำเนินชีวิตของคนไทย
   - แหล่งกำเนิดปรัชญาชีวิตของคนไทย
   - ลักษณะของอารยธรรมต่าง ๆ ที่มีผลทำให้เกิดเป็นปรัชญาชีวิตของคนไทย
   - ปรัชญาเรื่องการเกิด การตาย และเรื่องกรรม ของคนไทย
   - หลักการดำเนินชีวิตหรือปรัชญาชีวิตของตนเอง
3. **วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม**
   - สามารถบอกลักษณะการดำเนินชีวิตของคนไทยได้อย่างถูกต้อง
   - สามารถอธิบายถึงแหล่งกำเนิดปรัชญาชีวิตคนไทยได้อย่างถูกต้อง
   - สามารถบอกลักษณะของอารยธรรมต่าง ๆ ที่มีผลทำให้เกิดเป็นปรัชญาชีวิตคนไทยได้
   - สามารถอธิบายปรัชญาเรื่องการเกิด การตาย และเรื่องกรรม ของคนไทยได้อย่างถูกต้อง
   - สามารถบอกถึงหลักการดำเนินชีวิตหรือปรัชญาชีวิตของตนเองได้
4. **เวลาเรียน**
   - สัปดาห์ที่ 1 - 2 เวลาเรียน 3 - 6 คาบ
5. **กิจกรรมการเรียนการสอน**
   - บรรยาย
   - ให้ผู้เรียนซักถามข้อสงสัย
   - ให้ผู้เรียนตอบคำถามท้ายบท
6. **สื่อการเรียนการสอน**
   - เอกสารประกอบการสอน
   - เครื่องฉายโปรเจ็คเตอร์
   - เครื่องฉายทึบแสง
7. **การวัดผลและประเมินผล**
   - สังเกตจากการตอบคำถาม
   - ตรวจการตอบคำถามท้ายบท

บทที่ 10
ปรัชญาชีวิตของคนไทย

1.ความนำ

เนื่องจากดินแดนแหลมทองเป็นถิ่นที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาตินานาชนิด ชนชาติไทยก็ตั้งถิ่นฐานอยู่ตรงใจกลางของแหลมทองพอดี จึงเป็นถิ่นที่อุดมสมบูรณไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ในน้ำมีปลาในนามีข้าว คนไทยจึงโชคดีกว่าชนชาติอื่นที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในถิ่นทุรกันดาร ดังนั้นคนไทยสมัยโบราณ จึงไม่กระเสือกกระสนมากนักก็มีกินมีใช้ กินอิ่มแล้วนอนหลับตื่นขึ้นมาแล้วเที่ยวสนทนากับเพื่อนบ้าน พอถึงเวลาหิวก็หากินได้ เที่ยวเก็บผักหักฟืนยิงนกตกปลา เป็นต้น ไม่จำเป็นต้องสะสมไว้บริโภคในยามขาดแคลน อีกทั้งภัยธรรมชาติก็ไม่รุนแรง ด้วยเหตุนี้คนไทยจึงไม่ประสบปัญหาในการดำเนินชีวิตประจำวันมากนัก ไม่เกิดความสงสัยในปรากฏการณ์ธรรมชาติ เมื่อไม่มีปัญหาก็ไม่มีความคิดที่จะแก้ไขปัญหา ดังนั้น ปรัชญาของคนไทยจริง ๆ จึงไม่ค่อยมี เมื่อเปรียบเทียบกับชนชาติอื่น เช่น จีน เกาหลี ญี่ปุ่น อินเดีย อาหรับ เป็นต้น ซึ่งท้องถิ่นเหล่านี้ล้วนแต่เป็นแหล่งกำเนิดปรัชญาของโลก เพราะเป็นท้องถิ่นที่มีปัญหาทางด้านการดำรงชีพและภัยธรรมชาติที่ทารุณ จึงเป็นเหตุให้มนุษย์ในท้องถิ่นเหล่านั้นพยายามคิดค้นหาคำตอบเพื่อเป็นแนวทางเอาตัวรอด ผลแห่งความพยายามนั้นก็คือหลักปรัชญาต่าง ๆ จึงพอสรุปเป็นหลักการได้ว่า “ที่ไหนภัยธรรมชาติรุนแรงย่อมเป็นแหล่งกำเนิดปรัชญาและที่ไหนอุดมสมบูรณ์ปรัชญาย่อมไม่ไม่ค่อยเกิด

2. แหล่งกำเนิดของปรัชญาชีวิตของคนไทย

หลักปรัชญาชีวิตที่กำเนิดในท้องถิ่นไทยจริง ๆ นับว่ามีน้อย ส่วนหลักปรัชญาส่วนใหญ่ที่คนไทยนับถือในปัจจุบัน ก็ได้รับการถ่ายทอดมาจากแหล่งวัฒนธรรมอื่น ตามธรรมชาติของวัฒนธรรม คือ ย่อมไหลจากแหล่งที่มีวัฒนธรรมสูงกว่าไปสู่แหล่งที่มีวัฒนธรรมที่ด้อยกว่า เช่นเดียวกับการไหลของน้ำ สาเหตุที่ชนชาติไทยรับเอาวัฒนธรรมต่างชาติมาปฏิบัติเพราะมีการคมนาคมติดต่อกับดินแดนที่อยู่ห่างไกลประการหนึ่ง เมื่อรับมาแล้วก็นำมาปรับแปลงโช้ให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมเดิมของไทย ในเรื่องของความเชื่อ ความคิดเกี่ยวกับปัญหาชีวิตก็เช่นเดียวกัน กว่าจะมีลักษณะดังเช่นที่เป็นอยู่ปัจจุบัน ก็ได้ผ่านการหลอมเหลาปรับแปลงมาช้านานจนกระทั่งปรากฏออกมาเป็นปรัชญาชีวิตแบบไทย ซึ่งเกิดจากอิทธิพลหลายประการ เช่น

1. สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ตามปกติผู้คนที่อาศัยอยู่ตามถิ่นภูเขา ที่ราบสูง จะอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เป็นสังคมปิด มักจะมีความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา และใช้ไสยศาสตร์แก้ปัญหาชีวิต เพราะมีความเชื่อว่าทุกข์ภัยทั้งหลายเกิดจากการกระทำของสิ่งเหนือธรรมชาติ ส่วนผู้คนที่อาศัยอยู่ตามที่ราบจะอยู่กันเป็นสังคมใหญ่เป็นสังคมแบบเปิด นิสัยร่าเริง การนับถือลัทธิวิญญาณนิยมมีความเข้มต่ำกว่าชาวเขา แต่คนไทยปัจจุบันมีความคิด ความเชื่อถือเรื่องวิญญาณนิยม ไสยศาสตร์ ไม่น้อยเลย ทั้งนี้คงเป็นเพราะในอดีตชนชาติไทยเคยตั้ง

ถิ่นฐานอยู่ในเขตที่ราบสูงและภูเขามาก่อนนั่นเอง อิทธิพลดั้งเดิมของความคิดความเชื่อแบบชาวเขาจึงได้ถูกสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันนี้

2. มรดกทางวัฒนธรรม คนไทยสมัยปัจจุบันนี้ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทเป็นพวกอนุรักษ์นิยม อันเป็นรูปแบบวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนไทย เช่น รักสงบ รักพวกพ้อง รักอิสระ ยึดมั่นในคุณธรรม มีเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เห็นอกเห็นใจผู้อื่น หวงแหนชาติ เป็นต้น อุปนิสัยทางค่านิยมไทยเรานี้ถูกถ่ายทอดสืบต่อกันมาไม่ขาดสาย และปรากฏเป็นกันชนของวัฒนธรรมตะวันตกอยู่ปัจจุบันนี้ ถ้าไม่มีกันชนดังกล่าวนี้สังคมไทยปัจจุบันก็คงจะมีสภาพทางวัฒนธรรมเหมือน ๆ กับประเทศตะวันออกบางประเทศ ที่ได้สูญเสียเอกราชทางวัฒนธรรมให้แก่วัฒนธรรมตะวันตกไปแล้ว

3. อารยธรรมของอินเดีย แม้ที่ตั้งของประเทศไทยจะอยู่ห่างไกลจากอินเดียก็ตาม แต่ก็ได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดีย เช่นเดียวกับชาติอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่รอบ ๆ มหาสมุทรอินเดีย จนบริเวณดังกล่าวกลายเป็นเขตวัฒนธรรมแบบอินเดีย (Indianization) ไป ชนชาติไทยได้รับวัฒนธรรมอินเดียมาส่วนใหญ่เป็นรูปแบบของศาสนาคือ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธ ตั้งแต่ชนชาติไทยตั้งถิ่นฐานอยู่ตอนใต้ของจีนแล้ว เมื่อมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในแหลมทอง ก็ได้รับเอาวัฒนธรรมแบบอินเดียมาจากชนชาติขอม ซึ่งได้รับมาจากอินเดียโดยตรง สำหรับศาสนาพุทธนั้นระยะแรก ๆ คนไทยคงได้รับเอามาทั้งแบบเถรวาทและมหายาน แต่ระยะหลังเน้นเฉพาะเถรวาท แต่อิทธิพลของมหายานก็ยังคงเหลืออยู่คือ ลัทธิมหายานแบบมันตรยาน ซึ่งมีลักษณะการนับถือผีสางเทวดา พระโพธิสัตว์ เวทมนตร์คาถา ไสยศาสตร์เสกเป่า เครื่องรางของขลัง เป็นต้น อย่างที่ปรากฏเป็นวัฒนธรรมไทยปัจจุบัน

4. อารยธรรมของชนชาติขอม คือ ชนชาติผสมของชาวพื้นเมืองปากแม่น้ำโขงกับชาวอินเดียใต้ ตั้งอาณาจักรฟูนันขึ้นที่นั่นเป็นอาณาจักรแรก แล้วขยายอำนาจอิทธิพลไปทั่วอาณาบริเวณแหลมญวนและลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา นับถือศาสนาพราหมณ์ หรือ ฮินดู ชนชาติไทยได้รับอารยธรรมของทางด้าน ภาษา พิธีกรรม ศาสนา การปกครอง เป็นต้น

5. อารยธรรมจีน เนื่องจากชนชาติไทยเคยตั้งถิ่นฐานติดกับชนชาติจีนมาก่อน ทำให้เกิดการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมขึ้นระหว่างชนชาติทั้งสอง คือกลมกลืนกัน ยอมรับกันและกันบ้าง ขัดแย้งกันบ้าง ชนชาติไทยจึงได้รับเอาวัฒนธรรมจีนมาปรับแปลงใช้ในหลาย ๆ ด้าน เช่น ภาษา อาชีพ ศาสนา การแต่งกาย เป็นต้น อีกประการหนึ่งในยุคปัจจุบันชาวจีนโพ้นทะเลได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยจำนวนไม่น้อย นื่องจากชาวจีนเป็นชนชาติที่มีวัฒนธรรมถาวร (Stone Culture) แม้จะไปตั้งถิ่นฐานที่ไหนก็ยังคงรักษาเอกลักษณ์วัฒนธรรมของตนไว้เสมอ ดังนั้นสังคมไทยปัจจุบันเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมจีนผสมอยู่ไม่น้อย แม้คนจีนรุ่นใหม่จะมีสัญชาติไทย แต่ก็ยังมีเค้าส่อแสดงออกซึ่งวัฒนธรรมจีนอยู่นั่นเอง

6. อารยธรรมตะวันตก อารยธรรมของชาติครั้งเริ่มแพร่หลายในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมา และเป็นที่ยอมรับกันมากขึ้นในตอนต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งคนไทยเริ่มไปศึกษาวิชาการในยุโรปแล้วนำเอาวัฒนธรรมตะวันตกมาปรับปรุงในสังคมไทย ตั้งแต่นั้นมา การหลั่งไหลของวัฒนธรรมตะวันตกสู่สังคมไทยก็ทวีความเข้มข้นขึ้นทุกที ประกอบกับชาวตะวันตกได้มามีบทบาททางตะวันออกมากขึ้น ในด้านการ

ปกครอง การค้าขาย ศาสนา เป็นต้น บางประเทศก็ตกเป็นเมืองขึ้นของชาติตะวันตก แม้ในแหลมทองก็มีแต่ประเทศไทยเท่านั้นที่รอดพ้นจากการตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่ง ที่ตั้งของประเทศไทยมีลักษณะเป็นลิ่มอยู่ตรงกลางอาณานิคมของฝรั่ง จึงเป็นเสมือนแท่งซึมซับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาทุกทิศทางแม้จะพ้นสมัยอาณานิคมไปแล้ว ประเทศไทยมีนโยบายเปิดประเทศมาตลอด คนไทยจึงรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมาแทบทุกด้าน เช่น ด้านการเมือง การปกครอง การค้าขาย การศึกษา การแต่งกาย นิสัยใจคอ ความสัมพันธ์ทางเพศ สถานภาพของบุคคล เป็นต้น ทำให้เกิดการหล่อหลอมยอมรับประการหนึ่ง และเกิดความขัดแย้งกับวัฒนธรรมเดิมประการหนึ่ง

วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ชนชาติไทยรับมาเป็นเวลานานนั้นได้ถูกผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมเดิมของคนไทยหล่อหลอมเป็นวัฒนธรรมแบบใหม่ขึ้นมา คือวัฒนธรรมไทยปัจจุบันในด้านความเชื่อความคิดที่คนไทยรับเอามามีทั้งแบบวัตถุนิยมล้วน ๆ และแบบจิตนิยมล้วน ๆ แต่เมื่อถูกหล่อหลอมเป็นปรัชญาแบบไทยแล้วก็ไม่ใช่ปรัชญาแบบวัตถุนิยม ไม่ใช่แบบจิตนิยมแต่เป็นแบบมัธยนิยม (Neutralism) เป็นความคิดแบบปรัชญาประยุกต์สายกลาง หรือปรัชญาแห่งความประนีประนอม อันเป็นลักษณะของคนไทยคือนิยมออมชอม ไม่นิยมความรุนแรงแตกหักเหมือนชนชาติอื่น

3. ปรัชญาชีวิตคืออะไร

ปรัชญาชีวิตคือหลักการในการดำเนินชีวิตของคน ๆ หนึ่ง ในรอบวงจรชีวิตเขา เริ่มตั้งแต่เกิดเป็นทารก เป็นเด็ก เป็นหนุ่มสาว เป็นผู้ใหญ่ การทำงาน ความคิด ความเชื่อ การเจ็บไข้ได้ป่วย และการตายเป็นกระบวนการสุดท้าย และเมื่อปัจเจกชนแต่ละคนนี้เข้าไปมีชีวิตเกี่ยวข้องสังคมกับคนอื่น ๆ ก็ย่อมมีหลักการอีกต่างหาก วิธีการที่จะใช้ภาษาปรัชญาชีวิตของคนไทย ในที่นี้จะใช้วิธีการถอดหลักการดำเนินชีวิตของคนไทยทั้งด้านส่วนตัวและสังคมจากพฤติกรรมทางกาย ทางวาจา และความรู้สึกนึกคิดตลอดจนความเชื่อของเขา

4. ปรัชญาเกี่ยวกับการเกิด

ขณะที่มารดาตั้งครรภ์ต้องงดอาหารบางชนิด เช่น อาหารรสจัด อาหารโปรตีน และไขมัน เป็นต้น เพราะเชื่อถือตามคำตักเตือนของผู้ใหญ่ว่า เป็นสิ่งไม่ดีสำหรับแม่และลูกในท้อง อันที่จริงหลักการนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อ จะจำกัดปริมาณอาหารของมารดาเพื่อทารกจะได้ไม่ตัวโตเกินไป เพราะตัวโตเกินไปก็คลอดลำบากอาจเป็นอันตรายแก่ชีวิตของมารดาและทารกเองด้วย เนื่องจากวิธีการทำคลอดสมัยโบราณมีเพียงหมอตำแยเท่านั้นที่ช่วยเหลือในการคลอดจึงเป็นการเสี่ยงชีวิตพอ ๆ กับการออกศึก นับว่าเป็นตายเท่ากัน

เมื่อทารกคลอดออกมาแล้ว หมอตำแยก็ตัดสายรกด้วยผิวไม้ไผ่แห้ง หรือเปลือกหอยกาบ เป็นต้น โดยตัดให้ขาดทีเดียวอย่างฉับพลัน ทำไมไม่ใช้มีดหรือของมีคมอย่างอื่นที่ทำด้วยโลหะข้อนี้คนโบราณคงจะเคยใช้มาแล้ว และคงจะเกิดอักเสบที่สายรกลามไปจนถึงสะดือ ทำให้สะดือไม่แห้งสักที เพราะของมีคมนั้นสกปรกใช้ตัดฟันสารพัดอย่าง จึงเปลี่ยนมาใช้ผิวไม้ไผ่แห้งแทนซึ่งสะอาดกว่ามีด ใช้ครั้งเดียวแล้วทิ้งไป ก็ปรากฏว่าไม่มี

การอักเสบเกิดขึ้น ทำให้คนโบราณเกิดการเรียนรู้ว่าควรจะตัดสายสะดือทารกด้วยอะไรจึงจะปลอดภัย จึงได้ปฏิบัติเช่นนั้นสืบ ๆ กันมาจนคนรุ่นหลังไม่ทราบเหตุผลดั้งเดิม แต่กลับถือว่าเป็นจารีตที่ฝ่าฝืนไม่ได้

สายรกส่วนที่ถูกตัดออกติดกับเด็กก็จะถูกห่อแล้วนำไปฝังใต้บันไดบ้าน ทำไมจึงเจาะจงฝังใต้บันไดเท่านั้น บางท้องถิ่นถือว่า เป็นการเหยียบอดีตของทารกซึ่งเชื่อกันว่า เป็นลูกผี คือพ่อแม่ของทารกในชาติก่อน การฝังรกไว้ใต้บันไดก็เป็นการช่วยกันเหยียบข่มไว้ของคนในครอบครัวทั้งหมด เพื่อไม่ให้พ่อแม่เก่าของทารกมาเอาคืนไปได้อีก บางแห่งก็ฝังไว้ใต้พงหนามแหลมโดยเชื่อว่าผีกลัวหนาม

พิธีทำขวัญวัน เมื่อทารกคลอดได้ 3 วันจะขึ้นวันที่ 4 ก็มีพิธีทำขวัญวัน ระยะ 3 วันแรกโบราณเชื่อว่าทารกยังเป็นลูกผีอยู่ ไม่แน่ว่าผีจะเอาคืนไปเมื่อไร พอถึงวันที่ 4 ก็นับว่าทารกรอดตายเป็นลูกคน จึงจัดพิธีทำขวัญขึ้น เพื่อปลุกวิญญาณของทารกให้เข้มแข็งขึ้นมาอยู่กับเนื้อกับตัวตลอดไป วิธีทำ คือเอาเด็กใส่กระด้ง ยกขึ้นร่อนไปมาพลางพูดว่า “สามวันลูกผี สี่วันลูกคน ลูกของใครมาเอาไปเน้อ” แล้วหญิงแก่คนหนึ่งเรียกว่า “แม่ซื้อ” ก็เอาเบี้ยมารับซื้อเด็กนั้นว่า “ฉันรับซื้อเด็กนี้เป็นลูกฉันเอง” (พูนพิศมัย ดิศกุล : 2517 : 1-2) แสดงให้เห็นว่าคนไทยแต่โบราณมามีความเชื่อแบบวิญญาณนิยม (Animism) และเป็นความคิดแบบจิตนิยม (Idealism)

การอดอาหารของมารดาระหว่างอยู่ไฟ หญิงชาวชนบททางภาคเหนือ ขณะอยู่ไฟหลังคลอดจะต้องเก็บเนื้อเก็บตัวเป็นพิเศษในห้องอยู่ไฟ จะต้องใส่เสื้อผ้าคลุมร่างกายไว้ตลอดจนถึงศีรษะ และอดอาหารเป็นพิเศษ เช่น กินข้าวกับเกลืออย่างดีก็มีน้ำพริกเผาใส่แค่เกลือเท่านั้นจิ้มผักต้มที่เป็นสมุนไพร ส่วนประกอบของอาหารจะไม่มีเนื้อ ปลาอยู่เลย ทั้งนี้เพราะกลัวแผลจะไม่หาย กลัวแสลง กลัวจะผิดเดือนหรือโรคเลือด และจะมีการรมไอน้ำยาสมุนไพรทุกวัน เหตุที่มารดาต้องทรมานตัวเองด้วยจารีตเช่นนี้ก็เป็นการ “กันดีกว่าแก้ เพราะการแพทย์ยังไม่มีในสมัยโบราณ ถ้าแผลไม่หายจะเป็นเรื่องเสียหายมากสำหรับสตรีเพศ อาจจะทำให้เกิดปัญหาความแตกแยกระหว่างสามีภรรยาก็ได้ ถ้าเป็นโรคผิดเดือนก็จะเป็นคนที่ไม่สมบูรณ์ไปตลอดชีวิต

5. ปรัชญาเกี่ยวกับการเลี้ยงดูและการให้การศึกษาแก่เด็ก

จุดมุ่งหมายในแง่อุดมคติของการเลี้ยงดูลูกของคนไทยตั้งแต่สมัยโบราณมา ก็เพื่อให้ได้รับราชการในราชสำนักจนได้เป็นเจ้าคนนายคนมีอำนาจวาสนาในอนาคต จะเห็นได้จากคำอวยพรของผู้หลักผู้ใหญ่ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ให้แก่เด็กในโอกาสเป็นพิธีการว่า “ขอให้ได้เป็นเจ้าคนนายคน” เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพราะคนไทยแต่โบราณมีความคิดความเชื่อหลายประการ เช่น

1. ยกย่องเทิดทูนผู้มีอำนาจวาสนา มียศถาบรรดาศักดิ์ ในสังคมทาส และศักดินาสมัยโบราณ แม้ผู้เป็นพ่อแม่หมดโอกาสที่จะได้เป็นเช่นนั้น ก็ขอให้ลูกหลานได้เป็นก็แล้วกัน

2. สภาพสังคมสมัยก่อน การได้เป็นเจ้านาย ทำให้กลายเป็นคนร่ำรวย มีอำนาจเหนือคนอื่นจึงสามารถเป็นที่พึ่งอาศัยของญาติมิตรได้ นับว่าเป็นเกียรติของวงศ์ตระกูล

3. มีการเลื่อนชั้นทางสังคมได้ คือคนยากจนไร้อำนาจทรัพย์ สามารถเลื่อนชั้นสูงขึ้นไปได้ตามระบบศักดินา ถ้าบุญมาวาสนาส่ง

4. กลุ่มบุคคลที่เป็นผู้มีอำนาจวาสนาเป็นกลุ่มอุดมคติทางสังคมที่ชนชั้นต่ำใฝ่ฝันไว้ว่า อยากเป็นเช่นนั้นบ้าง จึงตั้งความหวังหรือจุดมุ่งหมายไว้จนกลายเป็นกระบวนความคิด ความเชื่อ อุดมคติ ที่ฝังอยู่ในโลกทรรศน์ของคนไทยทั่วไป แม้จนกระทั่งปัจจุบันนี้

5. ในวงการศึกษาสมัยโบราณก็มีสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เช่น วัด ราชสำนัก และโรงเรียนข้าราชการพลเรือนในสมัย ร.5 ก็มีจุดมุ่งหมายสุดท้ายของการให้การศึกษาอบรมศิษย์เพื่อเป็นข้าราชการ

โดยเฉพาะแม้สมัยปัจจุบันนี้บางคนก็ยังมีความคิดฝังหัวว่า "ถ้าเรียนมาแล้วไม่เป็นข้าราชการ จะเรียนไปทำไม" เพราะถือว่า การเป็นข้าราชการทำงานสบายกว่าชาวไร่ชาวนา ไม่ต้องเอาหลังสู้ฟ้า เอาหน้าสู้ดิน เมื่อถึงเวลาสิ้นเดือนก็มีเงินค่าเลี้ยงชีพเป็นรายได้ที่แน่นอน และเป็นอาชีพที่มั่นคง ไม่เหมือนอาชีพเกษตรกรรมซึ่งฝากอนาคตไว้กับความไม่แน่นอนของดินฟ้าอากาศ (สนธิ์ บางยี่ขัน : 2530 : 46)

การศึกษาวิชาชีพ มุ่งการสืบทอดอาชีพของบรรพบุรุษเป็นสำคัญ นับว่า เป็นการศึกษาอบรมที่มีมาตั้งแต่มนุษย์เริ่มอยู่รวมกันเป็นครอบครัว ลูกชายก็ได้รับการฝึกอาชีพจากพ่อ สวนลูกสาวก็ได้รับการฝึกอาชีพจากแม่ หลักการศึกษาแบบนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้ผู้สืบสกุลสามารถ เอาตัวรอดได้ในการดำรงชีพ เป็นลูกที่เจริญรอยตามบรรพบุรุษ พ่อแม่ประกอบอาชีพใดลูกหลานก็ประกอบอาชีพนั้นตาม ถ้าต้องการให้ลูกหลานเปลี่ยนอาชีพก็ต้องไปศึกษาอบรมจากครูอีกต่างหาก เช่น อยากให้ลูกเป็นเจ้านายคนหรือข้าราชการก็ให้เข้าไปอยู่ในวัด เพื่อเรียนวิชาหนังสือ ส่วนหลักการศึกษาอบรมอนุชนสมัยปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างตรงกันข้ามกับสมัยก่อน คือ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ลูกหลานเอาตัวรอดโดยเลือกเรียนวิชาที่ตนชอบหรือถนัด เมื่อเรียนจบแล้วก็เลือกงานทำได้ตามโอกาสที่จะพึงมี คือ เป็นข้าราชการและงานเอกชนต่าง ๆ จะเลือกงานไม่ได้เพราะคนมีมากกว่าตำแหน่งงาน แม้บางทีงานนั้นไม่ตรงกับวิชาชีพที่ศึกษามา และไม่ถูกใจ ไม่ถนัด ก็ต้องยอมทำ มิฉะนั้นจะเป็นคนว่างงานต่อไป บางกรณีที่เป็นลูกเกษตรกร แม้จะตกงานก็ไม่ยอมประกอบอาชีพเกษตรกรรมตามบรรพบุรุษ เพราะทำไม่เป็นหรือรังเกียจว่าเป็นงานต่ำและงานหนัก เนื่องจากไม่ได้รับการฝึกฝนอบรมอาชีพนี้มาตั้งแต่ต้น ลักษณะเช่นนี้มีอยู่ทั่วไปในสังคมชนบทปัจจุบัน ซึ่งอนุชนจะต้องตกเป็นภาระเลี้ยงดูของพ่อแม่ต่อไป

6. ปรัชญาเกี่ยวกับการทำงาน

การทำงานหมายถึงการปฏิบัติหน้าที่การงานอันเป็นอาชีพของบุคคลเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยต่างๆ สำหรับเลี้ยงชีพ การทำงานของคนเราก็มีจุดมุ่งหมายเฉพาะของแต่ละบุคคล เช่น เพื่อความสุข เพื่อความร่ำรวย เพื่อเกียรติยศ เพื่อชื่อเสียง และเพื่อความรอบรู้ เป็นต้น

การประกอบอาชีพทุกอย่างจะประสบผลสำเร็จได้ก็มีหลักการที่คนไทยยึดถือกัน คือ

1. เริ่มด้วยการขยันทำงาน หนักเอาเบาสู้ ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคใด ๆ เช่น หนาว ร้อน แดด ฝน เหนื่อยอ่อน เป็นต้น เมื่อขยันทำงานก็ย่อมได้ผลงาน คือ ผลผลิต ค่าแรงงาน ก็จะเป็นคนมีทรัพย์

2. รู้จักเก็บทรัพย์สินที่หามาได้ คุ้มครองไว้ให้ดีไม่ให้เป็นอันตรายด้วยเหตุต่าง ๆ เช่น ฝนแดด มด ปลวก แมลง การโจรกรรม เป็นต้น ถ้าเป็นเงินสด และของมีค่าก็ควรเก็บฝากธนาคารไว้เพื่อความปลอดภัย

3. ใช้จ่ายอย่างถูกหลัก คือไม่ใช้จ่ายจนหมด เหลือไว้ส่วนหนึ่ง เพื่อเก็บเล็กผสมน้อยสะสมเอาไว้จนเป็นจำนวนมากในที่สุด เพื่อใช้เป็นหลักประกันอนาคต จะได้เกิดสุขใจว่าเป็นคนมีกับเขาคนหนึ่งเหมือนกัน

4. คบหาสมาคมกับคนดีเท่านั้น หลักการทั้ง 3 ประการที่กล่าวมาแล้วก็ทำให้คนมีทรัพย์สินและมันจะคงอยู่ตลอดไป ถ้าคบคนดี และจะพินาศฉิบหายถ้าคบคนชั่ว คนไทยจึงยึดภาษิตว่า คบคนดีเป็นศรีแก่ตัว คบคนชั่วพาตัวให้ฉิบหาย

หลักการทำงาน 4 ประการที่กล่าวมานี้สรุปเพื่อง่ายแก่การจดจำว่า “ขยันหา รักษาเงิน ไม่เพลินจ่าย ได้เพื่อนดี" และหลักการนี้ก็คล้ายกับคติที่ว่า “อย่านอนตื่นสาย อย่าอายทำกิน อย่าหมิ่นเงินน้อย อย่าคอยวาสนา” ถอดเป็นหลักการได้ว่า “ขยันทำงาน ไม่เลือกงาน รู้จักเก็บหอมรอมริบ และไม่หวังรวยทางลัด” ประการสุดท้ายนี้นับว่าเป็นปัญหาปัจจุบันคือคนไทยส่วนใหญ่หวังพึ่งโชควาสนา ฝากอนาคตไว้กับการพนันหวยเบอร์ ทำกันเป็นล่ำเป็นสันจริง ๆ เป็นการสวนทางกับคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงมุ่งหวังจะให้คนเราตั้งตัวได้ด้วยลำแข้งของตนเอง (Self Sufficiency)

หลักการพิชิตปัญหาอุปสรรคในการทำงาน

ในการทำงานเรามักจะพบกับปัญหาอันเป็นอุปสรรคขัดขวางความสำเร็จอยู่เสมอ เช่น มีความรู้สึกเบื่อหน่ายงานที่ทำ ขี้เกียจ หมดกำลังใจ ใจลอย ขาดสติปัญญา เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้สามารถแก้ได้ด้วยหลักอิทธิบาท คือ เลือกงานที่ตนเองพอใจ หรือสร้างความพอใจในงานที่ทำอยู่แล้ว ขยันทำงานไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคใด ๆ เอาใจจดจ่อขณะทำงาน และใช้สติปัญญาไตร่ตรองกระบวนการทำงานเสมอ โดยวางแผนพิจารณาหาสาเหตุแห่งความเสื่อมและความก้าวหน้าของงาน ข้อดีข้อเสียของกระบวนการที่ใช้ในการทำงาน แล้วพยายามแสวงหาวิธีการใหม่ หรือปรับปรุงวิธีการเดิมให้เหมาะสม งานก็จะสำเร็จภายใต้เงื่อนไขว่า จะต้องใช้กระบวนการทั้ง 4 นี้ให้ครบวงจรโดยเริ่มต้นที่ ความพอใจในงานที่ทำก่อนอื่น แล้วหลักการอีก 3 ประการก็จะเกิดตามมาเอง

ปรัชญาเกี่ยวกับการบวช

การบวช เป็นวิถีชีวิตส่วนหนึ่งในกระบวนการวงจรชีวิตแบบไทย ซึ่งยึดเอาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาแต่โบราณ การบวชเป็นการสละเพศฆราวาสออกบวชเป็นนักบวช คือพระภิกษุและสามเณร การบวชเป็นพระภิกษุเรียกว่า อุปสมบท และการบวชเป็นสามเณรเรียกว่า บรรพชา คำว่าบวชมาจากบาลีว่า ปวช และคำสันสกฤตว่า ปรฺวช แปลว่า งดเว้น หมายถึงงดเว้นจากการดำเนินชีวิตแบบคฤหัสถ์ซึ่งเต็มไปด้วยความมักมากในการอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน นักบวชจะต้องงดเว้นจากการดำเนินชีวิตตามแบบคฤหัสถ์เสียบำเพ็ญตนเป็นคนมักน้อยสันโดษเรียบง่าย ฝึกหัดบังคับตนเองเพื่อขัดเกลากิเลสให้เบาบางลงจนกระทั่งหมดสิ้นไปในที่สุด การบวชตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาจนถึงสมัยปัจจุบันนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ ขัดเกลากิเลส เพื่อความดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย เพื่อใช้เป็นแนวทางในการประพฤติพรหมจรรย์ และนำเอาความรู้ประสบการณ์นั้นไปสั่งสอนประชาชน เพื่อสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาต่อไป ส่วนการที่มีบุคคลบางประเภทออกบวชเพื่อจุดมุ่งหมายอื่นเป็นการผิดพุทธประสงค์ นับว่าเป็นการบ่อนทำลายพระพุทธศาสนาประการหนึ่ง เพราะเป็นการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือของตนให้บรรลุจุดประสงค์ส่วนตัวเท่านั้น เป็นการเห็นแก่ตัว ทำให้ส่วนรวมเสียหาย

ผู้บวชเป็นพระเรียกว่า ภิกษุ พระแปลว่าผู้ทำลายความชั่ว การปฏิบัติธรรมเพื่อทำลายความชั่วเป็นสิ่งยากยิ่งแม้พระพุทธเจ้าเองก็ยังต้องทรงใช้ความพยายามมากมายเป็นเวลานานถึง 6 ปี จึงสามารถทำลายกิเลสได้หมดสิ้นเชิง ดังนั้น จึงมีการคัดเลือกบุคคลผู้บวชอย่างเข้มงวดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เพื่อให้ได้บุคคลที่มีคุณสมบัติเบื้องต้นจริง ๆ จึงจะศึกษาสำเร็จและปฏิบัติธรรมได้ดี สมัยปัจจุบันนี้มหาเถรสมาคมได้มอบอำนาจแก่พระอุปัชฌาย์ เป็นผู้คัดเลือกบุคคลเข้ามาบวช พิธีการบวชเป็นพระภิกษุเรียกว่า อุปสมบทกรรม เป็นพิธีการยอมรับเข้าหมู่โดยที่ประชุมสงฆ์ หลังจากที่จบการสวดญัตติ คือคำประกาศแล้วไม่มีผู้คัดค้านการขอบวชของบุคคลนั้น นาคก็สำเร็จเป็นภิกษุ

ก่อนที่จะเข้าสู่พิธีการอุปสมบทก็จะมีการทำขวัญนาคก่อนในวันสุกดิบ การทำขวัญนาคมีเหตุผลทางปรัชญาเพื่อเป็นการเสริมสร้างกำลังใจอย่างเป็นพิธีการ เพื่อให้นาคมีกำลังใจเข้มแข็งที่จะเผชิญกับชีวิตใหม่ที่จะต้องลำบาก สำนวนโวหารของหมอขวัญก็เป็นการพัฒนาจิตของนาค คือเป็นการยกระดับจิตของนาคให้สูงขึ้นจนพอที่จะเชื่อมต่อกับระดับจิตของนักบวชได้ เมื่อบวชแล้วจะได้ไม่รู้สึกถึงความแตกต่างระหว่างสภาพการดำเนินชีวิตของทั้งสองแบบมากนัก คนไทยแต่โบราณมาถือว่าการบวชเป็นการทดแทนบุญคุณพอแม่ เป็นการยกพ่อแม่ขึ้นจากนรกไปสู่สวรรค์ คตินิยมนี้คล้ายกับของชาวอินเดียมากคือถือว่า ลูกชายจะทำให้พ่อแม่ขึ้นสวรรค์โดยการทำพิธีสารทให้เมื่อพ่อแม่ตาย จึงนิยมอยากได้ลูกชายกันนักหนา คำว่าสวรรค์นรกในกรณีนี้หมายถึงอะไร ในทางอภิปรัชญาไม่อาจพิสูจน์ได้ แต่น่าจะหมายถึงสวรรค์นรกเปรียบเทียบมากกว่า คือสวรรค์ในอกนรกในใจพ่อแม่ กล่าวคือเมื่อลูกชายบวชแล้วก็ทำให้พ่อแม่ชื่นใจ เย็นใจ วางใจ เมื่อลูกชายของตนอยู่ในความคุ้มครองของวัดแล้วซึ่งเป็นเขตปลอดความชั่วร้ายทั้งปวง ต่างกับตอนที่ยังไม่ได้บวชพ่อแม่มีแต่ความเดือดร้อนใจทุกข์ใจตลอดเวลา วิตกกังวลเกี่ยวกับความประพฤติของลูก กลัวลูกจะเป็นอันตรายต่าง ๆ นา ๆ เสมือนตกนรกทั้งเป็น เมื่อบวชแล้วจึงเท่ากับว่าได้ทดแทนบุญคุณพ่อแม่ สำนวนพูดประโยคนี้คงเป็นเพียงคำป้อยอที่จะหลอกล่อให้ลูกชายออกบวชมากกว่า การทดแทนบุญคุณพ่อแม่ที่สูงสุดนั้นพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ดังปรากฏในธรรมบทขุททกนิกายว่า แม้ลูกจะแบกพ่อแม่ไว้บนบ่าของตน ให้ท่านถ่ายรดบนนั้น เลี้ยงดูท่านไว้บนนั้นสักร้อยปีก็ไม่อาจทดแทนบุญคุณท่านได้หมด แต่ถ้าลูกคนใดสามารถแนะนำพ่อแม่ที่หลงผิดไป (มิจฉาทิฏฐิ) ให้กลับใจมาเห็นถูกต้องได้ (สัมมาทิฏฐิ) ก็จะทดแทนบุญคุณพ่อแม่ได้หมด

7. ปรัชญาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเพศและชีวิตสมรส

ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ ชาย-หญิง เริ่มต้นที่ “ความรัก” เพราะเมื่อชายหญิงรักกันแล้วกระบวนการอื่น ๆ ก็จะติดตามมา เช่น การเกี้ยวพาราสี การสู่ขอ การหมั้น การแต่งงาน จารีตเกี่ยวกับเพศสัมพันธ์ และชีวิตคู่ เป็นต้น

ความรักคืออะไร นักปรัชญาได้ให้ทรรศนะไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้

1. เดส์คาร์ตส์ : ความรักคือความรู้สึกที่เกิดขึ้นมาจากมิตรภาพระหว่างเพศ
2. กิลเบอร์ต : ความรักคือสวนดอกไม้ที่ต้องรดด้วยน้ำตาแทนน้ำ

3. เชคสเปียร์ : ความรักมักจะทำให้ชายหนุ่มหญิงสาวกระวนกระวายแสวงหาความจริงมุ่งแต่เพียงว่า “ความรักคืออะไร” แต่ครั้นรู้ความจริงแล้วก็พลันสำนึกได้ว่าเป็นของธรรมดาของโลกเรานี้เอง

4. เพลโต : ความรักเป็นโรคทางจิตชนิดหนึ่งที่ร้ายแรง

5. เพิร์ล เอส.บัค : ความรักไม่อาจจะบังคับ โลมเล้า หรือยั่วยวนโห้เกิดได้ มันเป็นสิ่งที่สวรรค์บันดาลให้โดยมิได้ขอร้อง และมิได้แสวงหาแม้แต่น้อย

6. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว : ทรงพระราชนพนธ์ ไว้ในมัทนะพาธาว่า

ความรักเหมือนโรคา	บันดาลตาให้มืดมน
ไม่ยินและไม่ยล	อุปสัคคะใด ๆ
ความรักเหมือนโคถึก	กำลังคึกผิขังไว้
ก็โลดจากคอกไป	บ่ยอมอยู่ ณ ที่ขัง
ถึงหากจะผูกไว้	ก็ดึงไปด้วยกำลัง
ยิ่งห้ามก็ยิ่งคลั่ง	บ่หวนคิดถึงเจ็บตาย

(สนธิ์ บางยี่ขัน : 2530 : 63)

จากทรรศนะต่าง ๆ ที่กล่าวมา พอสรุปหลักการแห่งความรักได้ว่า

1. ความรักเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นเองในใจแก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แล้วอีกฝ่ายหนึ่งก็คล้อยตามหรือทั้งสองฝ่ายพร้อมกัน แล้วหล่อหลอมดวงจิต 2 ดวงให้เป็นหนึ่งเดียว มีจุดมุ่งหมายเดียวกันเป็นความเข้าใจกัน เป็นภาษาใจ เป็นความซาบซึ้งเฉพาะตัวบุคคล ไม่อาจบรรยายเป็นคำพูดและลายลักษณ์อักษรได้

2. ความรักแรก เป็นประสบการณ์ที่ทำให้คนเรารู้สึกฉงนสงสัยว่า มันคืออะไรกันแน่ พูดไม่ออก บอกไม่ได้เสมือนน้ำท่วมปาก แต่เมื่อจบเกมส์กันไปแล้ว ก็ประจักษ์แจ้งว่า ความรักนั้นไม่มีอะไรเลย เป็นเรื่องธรรมดาที่ปุถุชนแทบทุกคนจะต้องประสบ

3. ความรักคือโรคทางจิตชนิดหนึ่ง เพราะมันทำให้ผู้ที่เป็นโรคชนิดนี้ต้องทุกข์ทรมานเพราะฤทธิ์ของมัน บางทีถึงกับกระทำในสิ่งที่ผิดปกติมนุษย์ เช่น ฆ่าเขา ฆ่าเรา กลายเป็นบ้าไปก็มี คนที่สามารถฟันฝ่าอุปสรรคอันตรายดังกล่าวมาได้ก็พากันชื่นชมสมรัก ก็เปรียบเทียบความรักเหมือนสวนดอกไม้ที่ให้ดอกสวยงามชื่นใจ แต่เจ้าของสวนต้องทุกข์ทรมานปานประหนึ่งจะเอาหยาดเหงื่อรดต้นของมัน เหมือนความรักกว่าจะมีความสุขสำเร็จก็ต้องร้องไห้เสียน้ำตามามากมาย

4. ความรัก คือสิ่งที่ทำให้คนเราตาบอด มองไม่เห็นสิ่งกีดขวางใด ๆ ดันทุรังข้ามสิ่งกีดขวางไม่ว่าใครจะห้ามปราม ตักเตือนด้วยความหวังดีก็ไม่เชื่อ เห็นผิดเป็นชอบ บูชาความรักเหนือสิ่งอื่นใด ถือว่าวิถีทางที่ตนกำลังก้าวไปนั้นเท่านั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และอาจจะถือบรรดาผู้หวังดีทั้งหลายนั้นว่าเป็นมารผู้อิจฉาความสุขของตนเสียอีก จึงเปรียบเทียบความรักเสมือนโคถึกที่คึกพิโรธแต่เมื่อจบเกมแล้วตาก็สว่าง ถ้าผิดหวังก็ได้สติสำนึกว่าตัวเองผิด และอาจจะตามมาด้วยการกระทำที่ผิดปกติมนุษย์ก็ได้เพื่อหนีความอัปยศ

ประเภทของความรัก ตามหลักพุทธปรัชญาความรักมี 3 ลักษณะ คือ

1. เสน่หา (สิเนหะ) คือความรักหรือความพิศวาส เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นฉับพลันทันที เมื่อประสาทสัมผัสได้รับทราบถึงกามคุณ 5 อย่างไรอย่างหนึ่ง อันพึงพอใจจาก รูป เสียง กลิ่น รู้สึกสัมผัส เรียกว่า กามตัณหา มีจุดมุ่งหมายเพื่อบำบัดความใคร่ ความต้องการ บางทีรุนแรงถึงกับใช้วิธีการที่ผิดกฎสังคมผู้ที่ถูกเสน่หาครอบงำจะตกเป็นทาสของมัน ดังที่พุทธปรัชญากล่าวว่า รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสของสตรีเพศย่อมครอบงำจิตของบุรุษไว้ได้ ในทำนองเดียวกันสตรีก็ย่อมถูกครอบงำเช่นกัน พูดง่าย ๆ ก็คือ รักในความหล่อความงามของเรือนร่าง หน้าตา เสียง นัยน์ตา เป็นต้น อย่างที่กวีเรียกว่า “ศรรูป-ศรเนตร-ศรเสียง” เป็นเพียงความหลงชั่วคราวเท่านั้น ความรักแบบนี้ไม่ถาวร ยั่งยืนเพราะเรือนร่างเป็นอนิจจังเมื่ออยู่ร่วมกันไป กาลเวลาผ่านไป สังขารร่างกาย ย่อมเปลี่ยนแปลง ความรักก็ย่อมจืดจางลงไป จิตใจเริ่มแตกแยกออกเป็น 2 ดวง ถ้าสองฝ่ายไม่ยกระดับจิตใจขึ้นสู่ความรักระดับที่ 2 คือทำให้ฝ่ายตรงข้ามซาบซึ้งในความดีของตน ความเบื่อหน่ายก็จะเกิดขึ้นตามมา

2. ความรักแท้ (เปมะ) คืออารมณ์รักที่อยู่ในโลก เนื่องจากมองเห็นสุนทรียภาพหรือคุณค่าของคนที่ตนรักไม่หวังผลเป็นสิ่งตอบแทน เพื่อสนองความต้องการเป็นวัตถุธรรม ยินดีเสียสละเพื่อคนที่ตนรัก ปรารถนาจะให้คนที่ตนรักมีความสุข มีความจริงใจต่อกัน อดทนต่อกัน ยอมเสียสละความสุขและผลประโยชน์ส่วนตนเพื่อคนรักได้ ทำให้ฝ่ายตรงข้ามซาบซึ้งบูชาคุณความดีเหล่านี้ สาเหตุอาจเกิดจากการมองเห็นคุณงามความดีของคนรัก แม้จะไม่มีความงาม ความดีของคนรักมีอิทธิพลเหนือจิตใจของตน จึงเป็นความรู้สึกชื่นชม บูชาคนรักอย่างที่ นมส. กล่าวไว้ในนิทานเวตาลว่า “ชายรักหญิงงามแต่บูชาหญิงขี้ริ้ว” บางทีความรักก็เกิดขึ้นโดยฉับพลันทันทีเมื่อแรกพบ อย่างที่เรียกว่าบุพเพสันนิวาส แต่ส่วนใหญ่ก็เพราะได้คบหาสมาคมร่วมงานกัน ได้เกื้อกูลแก่กันและกันจนชอบพอกันในที่สุดก็กลายเป็นความรักที่ดื่มด่ำบูชา และปรารถนาจะอยู่ร่วมกันตลอดไป ดังพุทธภาษิตที่มาในพระธรรมบทว่า “ปุพฺเพว สนฺนิวาเสน ปจฺจุปนฺนหิเตน วา เอวนฺตํ ชายเต เปมํ อุปลํ ว ยโถทเก” แปลว่า ความรักเกิดขึ้นได้เพราะเหตุ 2 ประการ คือบุพเพสันนิวาส และการอุดหนุนเกื้อกูลกันในปัจจุบัน เหมือนบัวในน้ำที่อาศัยน้ำและโคลนตมเกิดขึ้น

3. ความเมตตา (เมตตา) คือความปรารถนาที่จะให้คนอื่นเป็นสุขไม่เกี่ยวกับกามคุณอย่างความรักประเภทที่ 1 และไม่มีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว (สวาส=สังวาส) อย่างประเภทที่ 2 เป็นความรักที่บริสุทธิ์ใจ เกิดจากเหตุผล คุณธรรม ไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม มีแต่จะให้ผู้อื่นฝ่ายเดียวเท่านั้น ซึ่งต่างจากความรักอีก 2 ประเภท ซึ่งเป็นความรักที่หวังผลแบบปุถุชน แบบหมูไป-ไก่มา (give and take process)

รูปแบบการแต่งงานของคนไทย

การแต่งงานแบบไทยโบราณ มีหลักการสังเขปดังนี้

1. เป็นการแต่งงานแบบเอเชียโดยแท้ ตามแบบของอินเดีย จีน เป็นต้น เรียกว่า “การคลุมถุงชน” คือ ผู้ใหญ่จัดการให้หนุ่มสาวแต่งงานกัน โดยไม่รู้จักกันมาก่อน หรือรู้จักแต่ไม่เคยรักชอบกันเลย ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายพิจารณาเห็นความเหมาะสมต่าง ๆ และเงื่อนไขต่าง ๆ เช่น ฝ่ายชายอายุเกิน 20 ปีเคยบวชเรียนมาแล้ว เป็นต้น ซึ่งจะทำให้พอจะอยู่ร่วมกันได้ก็ตกลงให้แต่งงานกัน โดยคิดว่า อยู่ร่วมกันไปเห็นความดีงามของกันและกันก็จะรัก

กันไปเอง ข้อบกพร่องของการแต่งงานแบบนี้ก็มีอยู่บ้าง เช่น กรณีที่คู่สมรสเข้ากันไม่ได้ จะหย่ากันก็ไม่ได้เพราะเป็นการผิดจารีตประเพณี

2. คู่สมรสบางคู่อาจจะรู้จักชอบพอกันก่อนแต่งงานก็ได้ โดยมีโอกาสพบกันในงานของชุมชน เช่น งานวัด งานลงแขก เป็นต้น บางท้องถิ่นก็มี "แอ่วสาว" แล้วฝ่ายชายจึงขอให้ผู้ใหญ่พิจารณา เมื่อเห็นชอบด้วยก็จะไปทาบทามสู่ขอฝ่ายหญิง ถ้าผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงตกลง การสู่ขอหมายหมั้นก็เกิดขึ้น

3. ถ้าผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่เห็นชอบด้วย และทำการขัดขวางห้ามปราม แต่หนุ่มสาวก็รักกันจนถอนตัวไม่ขึ้นแล้ว ความรักก็เหมือนโคถึกยิ่งถูกขัดขวางก็ยิ่งฝ่าฝืน หนุ่มสาวก็จะแอบติดต่อกันเอง เขียนเพลงยาวให้กันบ้าง ทั้งสองก็จะดื้อดึงร่วมหอลงโรงกันโดยไม่แยแสต่ออำนาจของผู้ใหญ่ พากันหนีไปอยู่กินที่อื่น หรือ ฆ่าตัวตายก็มี กรณีที่รักกันหนาพากันหนีนั้น เมื่ออยู่กันไปได้สักพักหนึ่ง ก็จะพากันกลับไปขอขมาผู้ใหญ่ภายหลัง ก็ได้รับการอภัยจากผู้ใหญ่เป็นส่วนมาก สาเหตุที่ผู้ใหญ่ไม่ยินยอมก็เพราะความไม่ทัดเทียมกันในปัจจัยต่าง ๆ หรือผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายเป็นศัตรูกัน หรือต่างลัทธิศาสนากัน ต่างชาติกัน เป็นต้น เช่น ฐานะทางเศรษฐกิจไม่เท่าเทียมกัน ชายจนแต่หญิงรวย ยอมหนีตามกันไปเพราะเป็นความรักแบบอุดมการณ์ที่ว่า "ถึงกัดก้อนเกลือกินก็ยอม"

4. การแต่งงานแบบวิวาห์เหาะ คือฝ่ายชายหลงรักฝ่ายหญิง แต่ถูกผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงขัดขวาง ฝ่ายชายก็ได้ใช้กำลังคนเข้าไปฉุดคร่าหญิงสาวไปอยู่กินกันสักพักหนึ่ง ฝ่ายชายก็จะกลับมาขอขมาหรือไม่เลยก็ได้

5. บางท้องถิ่นสมัยก่อน มีการทดลองอยู่ร่วมกันก่อนจนกว่าฝ่ายหญิงตั้งท้องจึงจัดพิธีแต่งงาน แต่ถ้าไม่มีการตั้งท้องก็ต้องเลิกรากันไป การแต่งงานแบบนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อ ผลิตสมาชิกใหม่ให้แก่สังคมเป็นสำคัญ

ลักษณะทางปรัชญาของการแต่งงานแบบไทยโบราณ เป็นปรัชญาแบบจิตนิยมเน้นอุดมคติ คือคุณค่าต่าง ๆ เป็นสำคัญ เช่น

1. ฝ่ายชายจะต้องมีคุณธรรม มีความรู้ ความสามารถ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จะต้องผ่านการฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรมมาก่อน คือบวชเรียนมาแล้ว ฝ่ายหญิงจึงจะนิยม และยอมรับหมั้น เพราะเชื่อว่าจะเป็นหลักประกันความประพฤติของผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว ถ้าหัวหน้าครอบครัวเป็นคนทุศีลเสียแล้ว ตระกูลจะต้องพินาศ

2. ฝ่ายหญิงนอกจากจะมีความงามทางรูปลักษณ์แล้ว คุณสมบัติที่จะขาดเสียมิได้คือ คุณสมบัติของกุลสตรีไทย เป็นคนมีกิริยามารยาทดี งานบ้านเก่ง รักนวลสงวนตัว ซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามีคนเดียวเท่านั้นจะต้องอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน เป็นแม่ศรีเรือน

3. เทิดทูนความเป็นพรหมจารีของฝ่ายหญิง หญิงที่ประพฤติตนสำส่อนผ่านชายมาแล้วจะถูกรังเกียจ ถูกประณาม เป็นวันทอง กากี โมรา เป็นต้น ชนชาติตะวันออกแต่โบราณถือว่า การชิงสุกก่อนห่ามเป็นเรื่องเสียหายทำให้หญิงสาวเสียความเป็นพรหมจารี พรหมจารีจึงเป็นสิ่งมีค่าสูงสุดสำหรับหญิงสาว เช่น สังคมฮินดู หรือชาวอินเดียเวลาส่งตัวคู่บ่าวสาวเข้าห้องหอ เจ้าสาวจะเตรียมผ้าขาวไว้สำหรับซับเลือดตัวเอง แล้วเจ้าบ่าวก็จะนำผ้าเปื้อนเลือดสีแดงนั้นออกมาแสดงแก่แขกเหรื่อที่คอยอยู่ข้างนอกห้องเพื่อแสดงว่า เจ้าสาวของตนเป็นพรหมจารีจริง ๆ ญาติพี่น้องฝ่ายชายก็จะแสดงความพึงพอใจ ไม่เช่นนั้นจะถูกประณามในแง่ไม่ดีแก่เจ้าสาว อนึ่ง ในการส่ง

ตัวเข้าห้องหอนั้น เจ้าบ่าวจะเอาสีแดงชาดเจิมตรงแสกผมของเจ้าสาว แล้วทาไปตลอดถึงกลางศีรษะ เป็นสีแดงไปตลอดเพื่อให้เป็นสื่อสัญลักษณ์แห่งความเป็นพรหมจารีของฝ่ายหญิง (ธีรยุทธ สุนทรา : 2529 : 59)

การแต่งงานแบบไทยสมัยปัจจุบัน สภาพปัจจุบันและปัญหาของความสัมพันธ์ระหว่างเพศของคนไทยสมัยปัจจุบันนี้ ได้เปลี่ยนแปลงก้าวหน้าไปมากซึ่งเป็นการกระทำเยี่ยงชาวตะวันตกมากขึ้น อันเนื่องมาจากจุดมุ่งหมายของการศึกษาปัจจุบันซึ่งเน้นเสรีภาพส่วนบุคคลแทบทุกด้าน เรื่องเพศสัมพันธ์ก็เป็นตัวอย่างอันหนึ่งที่ทำให้รูปแบบของการแต่งงานเปลี่ยนแปลงไปมาก ดังข้อสรุปไปต่อไปนี้

1. ชายหญิงมีเสรีภาพที่จะพบปะคบหาสมาคมกันอย่างกว้างขวาง ในโรงเรียนแบบสหศึกษาสถาบันอุดมศึกษา ในที่ทำงาน ในงานสังคมต่าง ๆ ทั้งสองเพศจึงมีสิทธิเลือกคนที่ตนพึงพอใจได้ในที่สุด

2. ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ กฎหมาย เช่น การผลิตวัสดุอุปกรณ์ และเวชภัณฑ์ที่ใช้ในการคุมกำเนิดมีจำหน่ายโดยเสรี ทำให้หญิงมีความกล้าหาญที่จะปล่อยตัวค่อนข้างเสรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ผู้ได้รับการศึกษาดี จะนิยมชิงสุกก่อนห่ามคืออยู่กินกันไปก่อนเป็นระยะเวลาหนึ่งจึงจะทำพิธีแต่งงาน คนส่วนใหญ่ก็จะมองพวกเขาในแง่ลบ บางคู่ก็ไม่ได้แต่งงานกัน ต่างก็แยกกันไปหาคู่ใหม่ก็มี

ดังนั้น สภาพปัจจุบันของเพศสัมพันธ์ของหนุ่มสาวไทย จึงก้าวข้ามเข้าในเขตรั้วของดินแดนเสรีรักแล้ว แต่ยังคงล้าหลังฝรั่งอยู่บ้าง และไม่หวั่นวิตกต่ออำนาจของผู้ใหญ่ในครอบครัวเสียแล้ว เพราะต่างคนต่างก็มีงานทำ ยืนอยู่บนลำแข้งของตัวเองได้ แม้ผู้ใหญ่จะไม่เห็นด้วยหรือขัดขวาง หนุ่มสาวก็ไม่กลัวผลเสียหายต่อตัวเอง เพราะกฎหมายยังให้สิทธิเสรีภาพในเรื่องเพศสัมพันธ์แก่ผู้ที่พ้นภาวะผู้เยาว์อีกด้วย

3. การยึดถือค่านิยม เรื่องความเป็นพรหมจารีของหญิงสาวจะลดน้อยลงแทบทุกที ในสังคมเมืองแทบจะไม่เหลือปรากฏแล้ว แต่จะเปลี่ยนมายึดถือความสอดคล้องกันของหนุ่มสาวในเรื่องบุคลิกนิสัยทัศนคติ รสนิยม ฐานะ เป็นต้น ฝ่ายชายจะบวชเรียนมาแล้วหรือไม่ ไม่ใช่เป็นสิ่งสำคัญมากนัก แต่อย่างน้อยขอให้มีงานทำ หรือรูปหล่อ พ่อรวย ใจสปอร์ต ก็เพียงพอ

4. รูปแบบของการสมรส ยังคงเป็นแบบผัวเดียวเมียเดียวอยู่ ตามที่กฎหมายลักษณะครอบครัวของไทยได้กำหนดไว้เช่นนั้น อันเป็นลักษณะสากล แต่ก็มีบางกรณีที่เกิดมีหลายเมียหลายผัว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลายเมียซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาเกือบทั่วโลก ส่วนมากก็เป็นชายที่มีฐานะดี มีบุญบารมีสูง ก็มักจะมีอนุภรรยาด้วย

ลักษณะทางปรัชญาของการแต่งงานของคนไทยปัจจุบัน เป็นลัทธิปรัชญามัชฌิมนิยมเชิงวัตถุนิยมวิสัย ใช้วิธีปฏิฐานนิยมเป็นหลัก คือการยอมรับข้อเท็จจริงของทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ทั้งด้านดีและข้อบกพร่อง ไม่เน้นอุดมคติจนเกินไป คือแม้จะเห็นข้อบกพร่องของฝ่ายตรงข้ามก็ไม่ค่อยยึดถือเอามาเป็นสาเหตุรังเกียจถึงกับปฏิเสธความรักหรือการแต่งงานเอาเสียเลย คงพยายามออมชอมยอมความระหว่างความสมบูรณ์กับความบกพร่อง ทำให้ชีวิตสมรสสามารถดำเนินไปได้ราบรื่น ปัญหาความแตกแยกในครอบครัวทุกสิ่งทุกอย่างย่อมเป็นไปตามกฎธรรมชาติ คือความเปลี่ยนแปลง ดังนั้น วิถีชีวิตของมนุษย์ยิ่งมีความเปลี่บนแปลงง่าย ชีวิตสมรสเริ่มต้นด้วยความรักก็ยิ่งเห็นสัจธรรมได้ง่าย มันจึงขึ้นอยู่กับเหตุใหญ่ ๆ 2 ประการคือ ปัจจัยภายนอก กับปัจจัยภายใน

ก. สาเหตุจากปัจจัยภายนอกมีหลายลักษณะ เช่น

(1) มือที่สามเข้ามายุ่งเกี่ยวในชีวิตครอบครัว เช่น บิดามารดา ญาติผู้ใหญ่ ญาติ ๆ ของทั้งสองฝ่าย ชู้ เป็นต้น อาจกล่าวได้เป็นหลักการว่า “ชีวิตครอบครัว ถ้ามีมือที่สามเข้ามายุ่งเกี่ยวย่อมเดือดร้อน”

(2) สภาพเกี่ยวกับการมีบุตร คือมีบุตรมากเกินไป และไม่มีบุตรเลย กล่าวคือถ้าฐานะยากจนแต่มีบุตรมากเกินไปจะเลี้ยงดูส่งเสียไม่ทั่วถึง ทำให้พ่อแม่มีสุขภาพเสื่อมโทรม บางทีกระทบกระเทือนไปถึงความรัก บางกรณีไม่มีบุตรก็ทำให้ขาดหลักยึด ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอาจเกิดความเบื่อหน่ายอีกฝ่ายหนึ่งที่ไม่สามารถจะมีบุตร คิดอยากจะหาคู่ใหม่ จึงเริ่มมีพฤติการณ์เอาใจออกห่าง จะพูดจะทำอะไรก็ไม่ถนอมน้ำใจกันเหมือนสมัยข้าวใหม่ปลามันเสียแล้ว แต่อีกฝ่ายหนึ่งก็ยังคงยึดถือผูกขาดอยู่เหมือนเดิม ไม่ยอมรับสภาพความเป็นจริงจึงไม่เห็นด้วยกับความเปลี่ยนแปลงใด ๆ ดังนั้น เรื่องระหวาดระแวงจึงเกิดขึ้นในครอบครัว

(3) ความประพฤติเสื่อมเสียของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เช่น ติดสิ่งเสพติดมึนเมา ติดการพนันล้มละลาย ต้องคดีถูกคุมขัง ถูกเนรเทศ และเจ้าชู้มากเกินไป เป็นต้น จะทำให้ฝ่ายตรงข้ามเอาใจออกห่าง พยายามสลัดทิ้ง ความแตกแยกก็เกิดขึ้น รักในอุดมการณ์ก็พังพินาศ

ข. สาเหตุจากปัจจัยภายในมีหลายลักษณะ เช่น

(1) การขาดคุณธรรมของคู่สมรส เช่น ขาดสัจจะ ขาดทมะ เป็นต้น กล่าวคือ เมื่อพ้นระยะข้าวใหม่ปลามันไปแล้ว ความเปลี่ยนแปลงทางกายก็เกิดขึ้นแก่ฝ่ายหญิงก่อน คือสังขารร่างกายร่วงโรยไปตามธรรมชาติ ฝ่ายชายก็รู้สึกเบื่อหน่าย อยากได้ของใหม่ ๆ มาทดแทน เริ่มเอาใจออกห่าง สัจจะที่เคยมีต่อกันตั้งแต่ก่อนแต่งงานนั้นซึ่งมีลักษณะเปิดเผยจริงใจต่อกันทุกอย่าง แต่บัดนี้มันเริ่มคลอนแคลนเสียแล้ว เริ่มมีการปกปิดซ่อนเร้นทั้งทรัพย์สินสิ่งของและความในใจ มีการซ่อนกินซ่อนใช้ หนัก ๆ เข้าถึงกับนอกใจกัน บางกรณีถึงกับแยกทางกันก็มี บางทีก็มีเรื่องรุนแรงจนทะเลาะวิวาททำร้ายกันบ้าง ฆ่ากันตายบ้าง เนื่องจากยังยึดถือผูกขาดไม่ยอมปล่อยเพราะมันเป็นการเสียศักดิ์ศรี สมัยก่อนจึงมีคำว่า “เสียทองท่วมหัวไม่ยอมเสียผัวให้ใคร” แต่สมัยปัจจุบันนี้หลักการนี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างตรงกันข้ามคือ “ให้ทองฉันท่วมหัวจงเอาผัวฉันไป” นั่นก็เป็นเพราะสัจจะของคู่สมรสได้เสื่อมไป ความเบื่อหน่ายจึงเกิดขึ้น อันเกิดจากความจำใจซึ่งเป็นกฎธรรมดา พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “เพราะอยู่ด้วยกันนานเกินไป ที่รักจึงมักหน่าย” (อติจิรํ นิวาเสน ปิโย ภวติ อปฺปิโย ; ขุ. ขา. เตรส. 27/347) บางทีคู่สมรสก็ขาดทมะ คือไม่รู้จักข่มใจข่มอารมณ์รุนแรง ส่วนใหญ่เป็นอารมณ์โมโห จนเกิดเป็นปากเสียงวิวาทกันเป็นประจำทำให้คนในครอบครัวพลอยหวั่นไหวไปด้วย ทำให้สุขภาพจิตไม่ค่อยดี เข้าลักษณะเป็นผัวยักษ์เมียมาร ผัวแก้วเมียขวด หาความปรองดองกันไม่ได้

(2) ทรรศนะไม่ตรงกัน นิยมต่างกัน วัยต่างกัน ความแตกต่างทางเพศรส คู่สมรสที่มีทรรศนะไม่ตรงกันคือเข้ากันไม่ได้ มีความสนใจ ความต้องการ รสนิยมไปคนละทาง ดวงจิตสองดวงไม่หลอมรวมกันเป็นใจเดียว มักมีพฤติการณ์ต่างคนต่างเอาแต่ใจตนเอง ไม่ถนอมน้ำใจกัน ไม่เกรงใจกัน นักปราชญ์ท่านหนึ่งจึงกล่าวว่า “หญิงที่น่าเกลียดคือหญิงที่เอาแต่ใจตัว ชายที่น่ากลัวคือชายที่ไม่เกรงใจเมีย” ความแตกต่างทางเพศรสก็อาจเป็นเหตุของความแตกแยกได้เช่นกัน คือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่อาจสนองอีกฝ่ายหนึ่งให้บรรลุความพึงพอใจของตนได้ ทำให้เกิดความหงุดหงิดขุ่นเคือง จนแสดงอาการประชดหาทางออกโดยไปหาความสุขนอกสมรส อีกฝ่ายหนึ่ง

ทราบเข้าก็เกิดความหึงหวงแตกหัก เท่าที่กล่าวมาเป็นเพียงกรณีตัวอย่างบางประเด็นเท่านั้น เพราะปัญหาของสามีภรรยามีมากมาย ร้อยคู่ก็ร้อยปัญหา จึงไม่อาจจะกล่าวเป็นหลักการสากลได้

เหตุผลที่ต้องจัดพิธีแต่งงาน

สมัยปัจจุบันนี้ การจัดพิธีแต่งงานในสังคมไทยก็ยังนับว่ามีความจำเป็น จะต้องจัดให้เป็นพิธีการตามประเพณีนิยมตามที่ปฏิบัติต่อกันมาในท้องถิ่น ซึ่งจะต้องเปลืองทรัพย์สินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดงาน ความจริงถ้าชายหญิงจดทะเบียนสมรสกันแล้วมาอยู่ร่วมกันก็นับว่าเป็นการถูกต้องตามกฎหมายแล้ว แต่คนเราติดประเพณีกันเสียแล้วจึงจำเป็นต้องจัดพิธี เพราะมีความจำเป็นหลายประการคือ

1. เป็นการป้องกันเกียรติของฝ่ายหญิง การที่ชายหญิงจะมาอยู่กินกันเฉย ๆ โดยไม่มีพิธีรีตองเสียเลยนั้นดูจะเป็นการมักง่ายเกินไป แสดงความใจง่ายของฝ่ายหญิง ฝ่ายชายส่วนใหญ่จะไม่วิตกกังวลเลย ไม่จัดพิธีเลยก็ยิ่งดี จะได้ไม่ต้องสิ้นเปลือง แต่เพื่อเอาใจฝ่ายหญิง จึงจำเป็นต้องจัดพิธีขึ้นเพื่อเป็นเกียรติและศักดิ์ศรี มิให้สังคมเหยียบย่ำเกียรติศักดิ์ศรีของลูกผู้หญิง เรื่องนี้เป็นความรู้สึกที่ละเอียดอ่อนมาก เป็นความต้องการทางจิตวิทยาของมนุษย์ที่มีอารยธรรมแล้ว อนึ่ง การจัดพิธีใหญ่โตเป็นความรู้สึกว่ามีหน้ามีตา แสดงถึงความมีบุญบารมี อำนาจวาสนาของเจ้าภาพ จนกลายเป็นประเพณีนิยมไปว่า การจัดพิธีแต่งงานต้องจัดให้ยิ่งใหญ่ แม้ฐานะจะไม่ค่อยดี ก็จำเป็นต้องจัดโดยการกู้ยืมเงินมาจัดและเป็นการแต่งงานเงินผ่อน บางคู่อยู่กันไปหลายปีมีลูกแล้วก็ยังใช้หนี้ก้อนนั้นยังไม่หมด บางคู่อยู่ร่วมกันได้ไม่นานสามีตายจากไปภรรยาก็ไม่มีงานทำ ไม่รู้จะเอาเงินที่ไหนไปใช้หนี้ก้อนนั้นจึงจำเป็นต้อง “ขายของเก่า” เอามาใช้หนี้ เข้าก็มี

2. เป็นการสร้างหลักประกันความมั่นคงในอนาคตของครอบครัวใหม่ เพื่อให้ฝ่ายหญิงมั่นใจว่าฝ่ายชายจะไม่ทอดทิ้งง่าย ๆ จะไม่กล้าข่มเหงรังแก และประพฤตินอกรีตนอกรอย เพราะเป็น “เมียตบเมียแต่ง” ไม่ใช่มักง่ายหนีตามกันมา ในอนาคตจะทำอะไรก็ย่อมต้องระลึกถึงเกียรติของญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายที่ยินยอมให้ทั้งสองสมรสกัน และมาร่วมเป็นสักขีพยานในพิธีแต่งงาน แม้ถ้าเกิดวิกฤตการณ์ขึ้นในชีวิตสมรสจริง ๆ ก็อาจร้องเรียนขอความเป็นธรรมจากญาติผู้ใหญ่ได้ เพราะท่านเคยรับรองเป็นมั่นเป็นเหมาะในพิธีแต่งงาน ถ้าคู่สมรสใดที่มักง่ายไม่จัดพิธีให้ถูกต้องตามขนบประเพณี ฝ่ายหญิงจะเสียเปรียบ ถ้ามีเรื่องเดือดร้อนก็คงไม่มีใครสนใจที่จะยื่นมือเข้ามาแก้ไขเพราะคู่สมรสไม่เคยให้เกียรติแก่ท่าน กลับสมน้ำหน้าเอาเสียอีก

3. เป็นการประกาศให้สังคมยอมรับรู้ว่า ทั้งคู่ได้รับความยินยอมที่จะเริ่มตั้งครอบครัวใหม่อย่างถูกต้องตามประเพณีนิยมของท้องถิ่น สังคมจึงจะยอมรับทราบถึงความสัมพันธ์ทางเพศของชายหญิงคู่นั้นอย่างสนิทใจไม่ตะขิดตะขวงใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมระดับหมู่บ้านชนบท ชายหญิงจะอยู่กินกันเฉย ๆ โดยไม่มีพิธีแต่งงานตามประเพณีไม่ได้ และเมื่อจัดก็ต้องจัดให้ถูกต้องตามเงื่อนไขที่สังคมกำหนดไว้ เช่น อายุของคู่สมรสเป็นต้น มิฉะนั้นจะถูกสังคมลงโทษ (Social Sanction) ในการประกอบพิธีมงคลเช่นนี้ต้องพยายามจัดให้ถูกต้องอย่าให้มีข้อตำหนิได้ จะเป็นอัปมงคลไป

9. ปรัชญาเกี่ยวกับการตาย

ความตายคืออะไร นักปรัชญาสากลตั้งแต่สมัยโบราณมา ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับการตายไว้ ดังนี้

1. ลัทธิปรมาณูนิยม "การตายคือการที่บรรดาปรมาณูที่ประกอบกันเป็นร่างกายและวิญญาณ สลายตัวออกจากกัน"

2. เพลโตกล่าวว่า "การตายคือการที่วิญญาณพ้นจากโลกแห่งประสาทสัมผัสไปสู่โลกแห่งมโนคติ"

3. นักจิตนิยมอินเดียกล่าวว่า "การตายเป็นการสละร่างกายเก่า แล้วถือเอาร่างใหม่เช่นเดียวกับการเปลี่ยน เสื้อผ้า"

4. นักสสารนิยมกล่าวว่า "การตายคือการจบสิ้นกระบวนการชีวิต"

5. มาร์ติโนกล่าวว่า "การตายคือการเปลี่ยนรูปของพลังงาน" (สนธิ์ บางยี่ขัน : 2526 : 18)

จากทรรศนะเกี่ยวกับความตายเหล่านี้ อาจจำแนกความเชื่อเรื่องวิญญาณออกเป็น 2 พวกใหญ่ ๆ คือ

ก. ตายแล้วเกิด เป็นความเชื่อของลัทธิจิตนิยมทั่ว ๆ ไปว่า การตายเป็นเพียงปรากฏการณ์ช่วงหนึ่งของชีวิตวิญญาณเท่านั้น แต่วิญญาณยังไม่สูญ จะคงอยู่ในรูปแบบใหม่ หรือเข้าสิงร่างใหม่ต่อไป หรือไปสู่ภพภูมิใหม่อีก แล้วแต่อดีตกรรม

ข. ตายแล้วสูญ เป็นความเชื่อของลัทธิสสารนิยมทั่ว ๆ ไปว่า การตาย เป็นการแยกออกจากกันของปัจจัยธาตุทั้งหลายที่ประกอบกันเข้าเป็นร่างกาย เป็นการสิ้นสุดสภาพของการมีชีวิตโดยสิ้นเชิง ไม่มีวิญญาณออกจากร่างกายไปเกิดใหม่อีก เพราะวิญญาณเป็นเพียงผลพลอยได้ของการทำงานของเซลล์ทั้งหลายในร่างกายเท่านั้น

ศาสนาต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นพวกจิตนิยม ถือว่า ตายแล้ววิญญาณไม่สูญ จะเกิดในภพชาติใหม่อีก เช่น ศาสนาพราหมณ์ ฮินดู พุทธ เป็นต้น ซึ่งมีอิทธิพลโดยตรงต่อความเชื่อของคนไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ดังที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎกของพระพุทธศาสนาว่า ก่อนที่คนเราจะสิ้นใจ นิมิต 3 อย่างจะปรากฏเป็นอารมณ์ของคนป่วย คือกรรมารมณ์ กรรมนิมิต และคตินิมิต กล่าวคือภาพของการกระทำดีหรือชั่วในอดีตของผู้ป่วยใกล้จะสิ้นใจ จะปรากฏในห้วงความนึกคิดของเขาโดยอัตโนมัติ ลำดับต่อจากนั้น สัญลักษณ์ หรือนิมิตของกรรมดีหรือกรรมชั่วก็จะปรากฏขึ้นในใจ เช่น ภาพวัว ควาย หมู ถูกฆ่าอย่างทารุณ เห็นองค์พระพุทธรูป เห็นพระเยซูปรากฏรูป ในที่สุดคตินิมิตก็จะปรากฏ คือ ภพชาติที่ตนจะไปเกิดก็ปรากฏขึ้นในดวงจิต เช่น ภาพนรก ภาพสวรรค์ ภาพบ้านที่จะไปเกิด เป็นต้น (ฐิตวณฺโณ ภิกขุ : 2528 : 31) ต่อไปนี้จะกล่าวถึงหลักปรัชญาเกี่ยวกับการตายโดยสังเขป

1. การบอกทาง ขณะที่ผู้ป่วยกำลังจะหมดลมหายใจอยู่นั้น ญาติอาจจะนิมนต์พระมาให้ศีลให้พร หรือผู้อยู่เฝ้าไข้จะบอกทางไปสวรรค์แก่ผู้ป่วยว่า "อะระหัง ๆ ๆ" หรือ "พุทโธ ๆ ๆ" มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้ป่วยรวมจิตระลึกถึงแต่คุณความดีซึ่งถือว่าเป็นการกระทำดีทางใจ จิตก็ผ่องใสไม่หลงทาง คนไทยถือว่า เมื่อจิตออกจากร่างไปแล้วก็จะไปปฏิสนธิในสุคติภพ เพราะสิ้นใจขณะจิตบริสุทธิ์ ตามพุทธภาษิตที่ว่า "เมื่อจิตไม่เศร้าหมอง ย่อมมีหวังที่จะไปสู่สุคติ" (จิตฺเต อสงฺกิลิฏฺเฐ สุคติ ปาฏิกงฺขา ; ม.มู.12/64) วิธีปฏิบัติเช่นนี้ย่อมแสดงว่า คนไทย

เป็นพวกวิญญาณนิยม คือเชื่อว่า วิญญาณไม่สูญ แต่จะไปเกิดในภพใหม่อีก แม้คนไทยที่เป็นชาวคริสต์และอิสลาม ก็มีพิธีกรรมทำนองเดียวกันนี้ เช่น พิธีสวดส่งดวงวิญญาณ การละหมาดให้คนตาย เป็นต้น

2. การเฝ้าศพ ระยะเวลาที่ศพยังไม่ทันใส่โลงนั้น ญาติก็จะเอาผ้าคลุมศพหรือกางมุ้งครอบไว้เพื่อไม่ให้แมลงวันตอม หรือไม่ให้แมวกระโดดข้ามศพ และมีคนเฝ้าอยู่ใกล้ชิด เพราะเชื่อว่าศพจะลุกขึ้น ผีจะดุ มีการจุดไฟยามตลอดเวลา คนสมัยก่อนคงเคยประสบเรื่องทำนองนี้มาแล้ว เช่นเรื่อง แม่นาคพระโขนง เป็นต้น

3. การอาบน้ำศพ เฉพาะศพที่ตายปกติจะมีการอาบน้ำศพด้วยน้ำร้อนน้ำเย็น และสบู่ วัตถุมงคลหลายชนิดโดยหมู่ญาติ บางทีก็ใช้น้ำมนต์จากพระสงฆ์ถ้าเป็นไปได้ จุดมุ่งหมายของการอาบน้ำศพก็เพื่อเป็นการแสดงความรักความเคารพนับถือต่อผู้ตาย และมีความหมายแฝงอยู่เชิงล้างบาป และอัปมงคลทั้งหลายด้วย ตามคติฮินดูซึ่งล้างบาปให้ศพด้วยน้ำคงคา สมัยปัจจุบันกลายมาเป็นพิธีอาบน้ำศพของทางราชการ คือ รดน้ำอบน้ำหอมที่มือศพเท่านั้นแล้วกล่าวคำขอขมาศพ และอธิษฐานขอให้วิญญาณผู้ตายไปสู่สุคติ

4. การหวีผมให้ศพ การหวีผมนิยมแบ่งผมศพออกเป็น 2 ซีก เพื่อให้คนเป็นได้ข้อคิดว่า คนเรารู้จักแยกดีแยกชั่ว แล้วเลือกทำแต่ความดีเอาไว้ เสร็จแล้วก็ให้หักหวีออกเป็น 3 ท่อน และกล่าวคาถาว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เพื่อเตือนสติคนเป็นว่า ชีวิตสังขารไม่เที่ยงแท้แน่นอน มีแต่ความเปลี่ยนแปลงเพราะเป็นสิ่งที่หาแก่นสารหลักยืนที่แน่นอนตายตัวไม่ได้

5. การนุ่งผ้าให้ศพ มีลักษณะพิเศษกว่าการนุ่งผ้าของคนเป็น คือให้นุ่ง 2 ชั้น ชั้นในให้นุ่งผ้าขาว ส่วนเสื้อชั้นในขาวให้กลับข้างหน้าไปไว้ข้างหลัง ส่วนชั้นนอกให้นุ่งแบบอย่างธรรมดา ชั้นในหมายถึงการตายชั้นนอกหมายถึงการเกิดใหม่อีก ทั้งสองแบบเป็นสื่อสัญลักษณ์ของการเวียนว่ายตายเกิดไม่มีที่สิ้นสุด (วัฏสงสาร) เพราะเป็นปุถุชน มีกิเลส กรรม วิบาก เป็นเหตุให้เป็นไปเช่นนั้น อีกประการหนึ่งเหตุที่เอาชั้นตายไว้ก่อนนั้นหมายถึงปัจจุบันคือคนผู้นั้นให้ตายไปแล้ว และการเอาชั้นเกิดใหม่ไว้ข้างนอกนั้นหมายถึงอนาคตซึ่งจะมาถึงภายหลังจากนี้ เหตุที่ให้นุ่งชั้นในขาวหมดเพื่อให้เป็นสื่อสัญลักษณ์แห่งความดี ความสะอาดของดวงจิต ซึ่งจะทำให้สงบและสว่างในที่สุด คือ ศีล สมาธิ ปัญญานั่นเอง เป็นสภาพจิตของผู้สิ้นกิเลสแล้ว

6. การใส่ของในปากศพ ก่อนที่จะห่อศพ ญาติจะใส่ของบางอย่างในปากศพ เช่น หมากคำทอง เงินพดด้วง แหวน เงินเหรียญบาท เหรียญสองสลึง และเหรียญสลึง เรียกว่า “เงินปากผี” โดยห่อผ้าขาวผูกเชือกยาวหย่อนลงในปากศพให้ปลายเชือกล่ามออกมาข้างนอกปาก เพื่อแสดงปริศนาธรรมว่า คนเราเมื่อตายไปแล้วแม้จะเอาทรัพย์สิ่งของใส่ปากให้เอาไปไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งไม่ประเสริฐ จึงควรแสวงหาอริยทรัพย์ คือคุณธรรมดีกว่าเพราะสามารถติดตัวไปในสัมปรายภพได้ บางแห่งก็เพื่อเป็นค่าทำศพของสัปเหร่อ สำหรับประเด็นแรกนั้น เป็นจุดมุ่งหมายทางจริยศาสตร์เพื่อเตือนสติเราว่า “เจ้าเกิดมามีอะไรมากับเจ้า จะมัวเมาโลภมากไปถึงไหน แม้เจ้าตายก็ไม่ได้อะไรไป เจ้าก็ไปตัวเปล่าเหมือนเจ้ามา ยศและลาภหาบไปไม่ได้แน่ คงไว้แต่ต้นทุนบุญกุศล ทิ้งสมบัติทั้งหลายให้ปวงชน ร่างของตนเขายังเอาไปเผาไฟ”

7. กรวยดอกไม้ธูปเทียนที่ใส่ในมือศพ นิยมให้ศพประนมมือถือกรวยดอกไม้ธูปเทียน โดยใช้ด้ายสายสิญจ์มัดติดตัวไว้ ในกรวยมีดอกไม้ 1 ดอก ธูป 1 ดอก เทียน 1 เล่ม มีจุดมุ่งหมายให้ผู้ตายนำไปไหว้พระเกศ

แก้วจุฬามณี บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แต่ในทางปรัชญา เพื่อให้เป็นสื่อสัญลักษณ์ของความเป็นศิษย์มีครูคือพระพุทธเจ้าผู้นำทางแห่งความสุขอันประเสริฐของเวไนยสัตว์

8. การตราสังหรือทำสุกำ คือการมัดศพด้วยด้ายดิบ ที่จับเป็นเส้น ขนาด 3 หุน แล้วทำเป็นห่วง ห่วงที่ 1 มัดคอ ขณะมัดว่าคาถา "ปุตโต คีเว" ห่วงที่ 2 มัดมือรวบติดหน้าอก ว่าคาถา "ภริยา หัตเถ" ห่วงที่ 3 มัดเท้าติดกัน ว่าคาถา "ธะนัง ปาเท" แล้วห่อศพด้วยผ้าขาวผืนใหญ่แล้วขมวดเป็นก้นหอยที่ศีรษะแล้วมัดด้วยด้ายขนาดใหญ่อีก 5 หรือ 8 เปลาะ จุดมุ่งหมายของการมัดเพื่อไม่ให้แขนขาศพกางออกเมื่อขึ้นอืด เหตุผลทางปรัชญาในการตราสัง 3 เปลาะ ก็เพื่อแสดงให้คนเป็นเห็นว่า การที่คนเราต้องเวียนว่ายตายเกิดไม่รู้จักสิ้นสุดนั้น ก็เพราะตัดห่วงทั้ง 3 นี้ไม่ได้คือ ห่วงลูกผูกคอ ห่วงผัวเมียผูกมือ และห่วงทรัพย์ผูกเท้า ถ้าตัดสลัดทิ้งเสียได้ก็เป็นอรหันต์ซึ่งสามารถตัดวงจรการเวียนว่ายตายเกิดได้ การมัดห่อศพเป็น 5 เปลาะ หมายถึงนิวรณ์ 5 คือกิเลสด่านหน้าที่ทำให้จิตขุ่นมัว อีกนัยหนึ่งหมายถึงศีล 5 และ 8 เปลาะหมายถึงมรรคมีองค์แปดอันเป็นวิถีทางที่จะทำให้คนเราหลุดพ้นจากวัฏสงสารได้

9. การเบิกโลงผี เป็นพิธีกรรมที่ทำตามความเชื่อเรื่องวิญญาณนิยม โดยเชื่อว่าไม้ลำใหญ่ ๆ ที่ตัดมาทำเป็นโลงนั้น เป็นไม้ที่อาจมีผีสาง นางไม้ รุกขเทวดาสิงอยู่จึงต้องทำการ "เคลียร์พื้นที่ ให้เจ้าของต้นไม้เคลื่อนย้ายหนีไปเสียก่อน โดยอาศัยอำนาจของเทวดาแปดทิศ และพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นใหญ่กว่าเจ้าของเดิมของต้นไม้นั้น โลงก็จะว่างจากสิ่งสถิตอื่น ๆ วิญญาณของผู้ตายก็จะ เข้าสถิตอยู่อย่างเป็นสุข มิฉะนั้นจะไม่ยอมไป จะวนเวียนอยู่ในบ้านต่อไป ลักษณะการประกอบพิธีกรรม เป็นการเซ่นสังเวย แล้วอัญเชิญให้หนีไปแล้วให้อำนาจของเทวะที่ยิ่งใหญ่กว่าเข้ามายึดพื้นที่แทน

10. บันไดผี คือ บันไดไม้ไผ่จักมี 3, 4, 5, 8 ขั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง วางไว้ข้างบนหรือบนฝาโลงก่อนที่จะหามศพลงบันไดบ้าน เขาจะวางบันไดผีทาบบันไดบ้านก่อน เพื่อให้เป็นสื่อสัญลักษณ์เตือนสติผู้คนว่า คนเราจะพ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏได้ด้วยการยึดถือปฏิบัติตามหลักคุณธรรมคือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรืออริยสัจ 4 หรือศีล 5 หรือมรรคมีองค์แปด

11. การตั้งศพบำเพ็ญกุศล เมื่อนำศพไปใส่โลงเรียบร้อยแล้วก็ตั้งศพบำเพ็ญกุศลโดยหันหัวโลงไปทางทิศตะวันตก เพราะได้มติมาจากเทพนิยายของศาสนาพราหมณ์ว่า คนหรือสัตว์ที่นอนหันหัวไปทางตะวันตกเป็นผู้ถึงคราวชะตาขาด ดังนั้น ศพจึงเป็นสัตว์โลกที่ชะตาขาดคือตายแล้วจริง ๆ

12. การจุดไฟยามหน้าศพ สมัยก่อนไม่มีไฟฟ้า บ้านเมืองมืด ความมืดกับความกลัวเป็นของคู่กัน ดังนั้นเพื่อให้หายกลัวผี จึงต้องจุดไฟยามไว้ตลอดเวลา ไม่ให้ดับแม้เวลากลางวันเพราะมีจุดมุ่งหมายทางปรัชญาชีวิตเพื่อจะให้เป็นสื่อสัญลักษณ์แทนดวงวิญญาณของผู้ตายว่า ยังวนเวียนอยู่ที่นั่น บางแห่งถือว่าถ้าดวงไฟดับก็แสดงว่าวิญญาณผู้ตายไม่ได้อยู่ที่นั่นแล้ว เวลาอุทิศส่วนกุศลให้จะไม่ได้รับ กล่าวคือ เมื่อเริ่มจุดก็เปรียบเสมือนชีวิตเริ่มปฏิสนธิแล้วเกิดมาเป็นคน บางครั้งเปลวไฟก็ลุกโชติช่วง บางครั้งก็ถูกลมพัดจนเปลวเอนไปเอนมาจนแทบจะดับ เปรียบเสมือนชีวิตคนเราบางครั้งก็สุขสบายเจริญรุ่งเรือง บางครั้งก็มีแต่ทุกข์เดือดร้อน และตกต่ำแทบจะล้มประดาตาย ทำให้จิตใจหวั่นไหวไปตามอำนาจของโลกธรรม 8 ได้แก่ มีลาภ-เสื่อมลาภ มียศ-เสื่อมยศ มีสุข-มีทุกข์ สรรเสริญ-นินทา พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้คนวางเฉยต่ออำนาจโลกธรรมเหล่านี้เสีย ชีวิตก็จะมีแต่

ความสุขตลอดไป ดวงไฟที่กำลังลุกไหม้ได้นั้นเป็นเพราะมีพลังแห่งเชื้อเพลิง เปรียบเสมือนชีวิตของคนเราที่สามารถดำเนินต่อไปได้เพราะมีพลังงานอันเกิดจากการบริโภคปัจจัยสี่และผลกรรมที่ได้กระทำมา เมื่อไฟเริ่มหรี่ลง ๆ เพราะเชื้อเพลิงกำลังจะหมด ก็เปรียบเสมือนชีวิตในวัยชรา กำลังวังชาก็ร่อยหรอลงไปทุกทีจนกระทั่งดวงไฟนั้นดับลงเพราะหมดเชื้อ ก็เหมือนชีวิตร่างกายของคนเราได้หมดพลังแห่งชีวิต อวัยวะภายในทั้งหลายไม่ทำหน้าที่ของมันแล้วเรียกว่า "ตาย" กระบวนการนี้ก็คือ กระบวนการธรรมชาติชนิดหนึ่งคือ เกิดขึ้นในเบื้องต้น เปลี่ยนแปลงไปในท่ามกลาง และแตกสลายไปในที่สุด นี่คือลักษณะร่วมของทุกคนที่จะต้องประสบเหมือนกันหมด ในกระบวนการของชีวิตนี้ คนทำดีก็จะได้กำไร คนทำชั่วก็จะขาดทุนเพราะโลกมนุษย์เป็นศูนย์กลางแห่งการบำเพ็ญบุญบาป บุคคลจึงได้เสียไม่เหมือนกัน พระพุทธศาสนาจึงจัดบุคคลไว้ 4 ประเภท คือ

คนบางพวก สว่างมา สว่างไป (โชติ โชติปรายโน)

คนบางพวก สว่างมา แต่มืดไป (โชติ ตมปรายโน)

คนบางพวก มืดมา แต่สว่างไป (ตโม โชติปรายโน)

คนบางพวก มืดมา และก็มืดไป (ตโม ตมปรายโน)

13. ภาชนะข้าวเปลือก ที่ใช้เป็นฐานรองตะเกียงไฟยามหน้าศพนั้น เพื่อแสดงความหมายว่า คนเราตายแล้วต้องเกิดใหม่อีก เช่นเดียวกับข้าวเปลือก เพราะยังมีเชื้อคืออดีตกรรม

14. หม้อน้ำ 3 ใบ ฟาก 3 ซี่ บางแห่งก็มีหม้อน้ำ 3 ใบกับฟาก 3 ซี่ไว้ข้างโลงศพ เพื่อแสดงให้เห็นว่าคนเราตายแล้วต้องเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิทั้ง 3 คือ กามภพ รูปภพ และอรูปภพ อนึ่ง เมื่อหามศพลงจากบ้านเขาจะโยนหม้อน้ำให้แตกบนพื้นตรงหัวบันได เพื่อให้เป็นสื่อสัญลักษณ์ว่า สังขารร่างกายของคนเรานั้นไม่เที่ยงแท้ เกิดขึ้นแล้วย่อมดับสลายไปเหมือนหม้อน้ำนั้น

15. การเคาะโลงผี ก่อนที่จะเริ่มพิธีสงฆ์ มรรคนายกก็จะเคาะโลงศพเสียงดัง "โป๊ก ๆ ๆ พร้อมกับบอกกล่าวว่า "ลุกขึ้นรับศีลฟังธรรมเน้อ" จุดมุ่งหมายก็เพื่อให้เป็นอาณัตสัญญาณป่าวประกาศว่า ได้เวลาที่จะเริ่มบำเพ็ญกุศลให้ผู้ตายแล้ว ผู้คนที่กำลังสาละวนทำกิจกรรมต่าง ๆ อยู่นั้น จงหยุด แล้วหันกลับมาไหว้พระรับศีลฟังเทศน์กันต่อไป เพื่อให้คนทั้งหลายตั้งใจทำดีกันจริง ๆ จะเป็นประโยชน์แก่ตนเองเมื่อพระเทศน์

16. การสวดมาติกา จุดมุ่งหมายของการสวดมาติกาก็เพื่อแสดงหลักพุทธอภิปรัชญาอันเป็นแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนาให้ผู้คนที่มาร่วมพิธีได้ฟังจะได้เข้าใจชีวิตตามความเป็นจริง เพราะเนื้อหาของบทสวดมาติกาเป็นกระบวนการเกิดดับของธรรมชาติ และสังขารคือชีวิตร่างกาย

17. การสวดแจง-เทศน์แจง เป็นการแสดงวิธีการทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรกในพระพุทธศาสนาถือกันว่าได้กุศลแรง เพราะผู้ฟังได้รับทราบวิธีอนุรักษ์พระพุทธศาสนาและเนื้อหาของพุทธธรรมทั้งสิ้น

18. การบังสุกุลหน้าศพ มีจุดมุ่งหมายเพื่อชี้ให้ผู้เข้าร่วมพิธีเห็นว่า สังขารร่างกายมนุษย์นั้นไม่เที่ยงแท้ถาวร มีเกิดขึ้นแล้ว ก็มีการแตกดับไปทุกคน อย่าได้ประมาทมัวเมา จงรีบทำความดีเอาไว้เสียเมื่อมีชีวิตอยู่ เพราะโลกมนุษย์เป็นศูนย์กลางแห่งการแสวงหากำไรในการกอบโกยคุณความดี

19. การบวชหน้าไฟ มีจุดมุ่งหมายเพื่อจูงศพไปสู่สุสาน เป็นประเพณีนิยมของคนไทยที่ให้พระเดินนำหน้าขบวนแห่ศพ หรือเทศน์นำขบวน เพื่อให้เป็นสื่อสัญลักษณ์ แสดงให้คนเป็นเห็นว่าการดำเนินชีวิตของ

คนเราควรเอาศาสนาเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตน ทำแต่ความดี ชีวิตส่วนตัวและส่วนรวมก็จะเป็นสุขสงบและเจริญรุ่งเรือง การที่คนไทยนิยมบวชจูงศพสมัยปัจจุบันนี้เป็นการบวชเพียงไม่กี่ชั่วโมง พอเสร็จพิธีฌาปนกิจศพก็สึก ถือว่าได้บุญมาก เป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้ตาย ก็นั่นเป็นเพียงการ “ถือ” เท่านั้น ส่วนการจะได้บุญจริง ๆ นั้นนับว่าน้อยมาก เพราะการบวชที่จะได้อานิสงส์จริง ๆ นั้น ต้องปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย เป็นการพัฒนาตนเองและชักนำให้ญาติทำดีตามไปด้วย การบวชหน้าไฟจึงไม่เข้าข่ายนี้

20. การล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว ทางภาคเหนือของไทยมีประเพณีล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าวก่อนที่จะยกศพขึ้นเชิงตะกอน โดยใช้ขวานทุบเสียงดังให้แตกแล้วให้น้ำมะพร้าวไหลโกรกลงตรงใบหน้าศพ ถือว่าเป็นการล้างบาปด้วยน้ำสะอาดศักดิ์สิทธิ์ เป็นวัตถุมงคลตามคติพราหมณ์ เช่นเดียวกับน้ำคงคาที่ชาวฮินดูใช้ในพิธีศพแล้วจะได้ขึ้นสวรรค์ การที่สัปเหร่อทุบให้มีเสียงดังจนแตกนั้นก็เพื่อให้เป็นการสมมุติว่าทุบกระหม่อมศพตามประเพณีของคนโบราณบางเผ่าที่มีการทุบกระหม่อมคนที่ต่าง ๆ ที่จะตามมา ในบางท้องถิ่นก็ไม่มีการเก็บอิฐู แต่มีพิธี “ดับเผ่า” คือเอาน้ำพุทธมนต์หรือน้ำส้มป่อยโปรยกองฟอนให้ไฟดับพร้อมทั้งอธิษฐาน ขอให้ดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สุคติ

21. การเดินเวียนซ้ายเคารพศพ เมื่อนำศพขึ้นวางบนเชิงตะกอนแล้ว ญาติ ๆ ก็จะพากันเดินเวียนซ้ายเคารพศพ 3 รอบ โดยหันแขนซ้ายเข้าหาเชิงตะกอนเป็นการแสดงความเคารพอาลัยผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย พร้อมกับระลึกหรือกล่าวขอขมาหรือคำปลงอนิจจังไปด้วย ตามปกติการเดินเวียนขวาเป็นการแสดงความเคารพต่อบุคคลหรือปูชนียสถานตามคติพราหมณ์ แต่การเดินเวียนซ้ายรอบศพนี้มีเหตุผลทางปรัชญาว่า เป็นการทวนกระแสกิเลส คือการที่คนเราจะเอาชนะกิเลสได้นั้นต้องประพฤติปฏิบัติตนทวนกระแสโลกซึ่งหมุนไปทางขวาโดยการเวียนซ้าย ต้องพยายามฝืนความต้องการของกิเลส ไม่ตามใจตัวเอง จนสามารถเอาชนะใจตัวเองได้ บรรลุมรรคผลนิพพานได้ในที่สุด ขณะเดินไปก็ให้ระลึกอยู่ตลอดเวลาว่า ชีวิตคนเรานี้จะต้องเป็นเช่นศพนี้ คือ เป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา อย่ายึดมั่นถือมั่นให้มากนัก จะเป็นทุกข์ ถ้าลดละเลิกยึดถือเสียได้ก็จะเป็นสุขนิรันดร์

22. การเผาศพ พิธีเผาศพ หรือพิธีฌาปนกิจศพเป็นกระบวนการทำพิธีส่งดวงวิญญาณครั้งสุดท้ายของญาติมิตรทุกคนจะช่วยกันจุดไฟ โดยให้ผู้เป็นประธานในพิธีเริ่มจุดก่อน แต่สมัยปัจจุบันนิยมจุดที่ชนชั้นของตะไล บั้งไฟ ดอกไม้ไฟ และพลุ โดยทำให้มีแสง สี และเสียงระเบิดสนั่นหวั่นไหวเป็นการส่งดวงวิญญาณผู้ตายขึ้นสวรรค์ หรือเป็นการไล่ผีให้ไปผุดไปเกิดในภพชาติหน้า เท่ากับเป็นการทำลายร่างอาศัยเดิมของดวงวิญญาณเสีย เป็นการบังคับให้จำเป็นต้องไปหาที่สิ่งสถิตใหม่นั่นเองตามความเชื่อของลัทธิวิญญาณเป็นอมตะ ปัจจุบันนี้คนส่วนใหญ่มีความรู้สึกว่า พิธีศพใดไม่มีการจุดพลุทำนองนี้นับว่าไม่ทันสมัย

23. การเก็บอัฐิ วันรุ่งขึ้นหรือวันที่สามหลังจากพิธีเผาศพ นิยมประกอบพิธีสามหาบ คือ แปรอิฐู และบังสุกุล 2 ครั้ง ครั้งแรกเป็นการบังสุกุลตาย ครั้งที่สองเป็นการบังสุกุลเป็น การบังสุกุลตายเป็นการพิจารณาสังขารร่างกายว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เกิดขึ้นแล้วดับในที่สุด การดับไปของการปรุงแต่งของจิตเป็นสุขคือนิพพาน ใจความของคาถาบทนี้เป็นการเน้นหลักอภิปรัชญา คือ ธาตุแท้ของร่างกายมนุษย์นั้น เป็นอนัตตา หาสาระมิได้เลย ไม่ควรยึดถือ ถ้าหยุดยึดถือปรุงแต่งจิตก็จะเข้าถึงอมตะสุขได้ ส่วนการบังสุกุลเป็น มีใจความว่า ร่างกายที่ตายไปแล้วนี้ไม่เที่ยงแท้ ย่อมจะทับถมแผ่นดินต่อไป หาประโยชน์อะไรไม่ได้เลย เป็นการแสดงคุณวิทยาของ

ร่างกายมนุษย์ว่า ว่างเปล่าจากคุณค่าใด ๆ ทั้งให้เปล่าก็ไม่มีใครเอา คุณความดีเท่านั้นที่มั่นคงถาวร สถิตอยู่ในห้วงสำนึกของชาวโลกตลอดไป เพราะความดีเป็นคุณภาพของจิตส่วนที่คิดเหตุผล เพลโตจึงบอกว่า "จิตที่คิดเหตุผลเป็นอมตะไม่ตายไปกับร่างกาย" เสร็จพิธีบังสุกุลทั้งสองครั้งแล้ว ญาติก็จะเก็บเอาอัฐิไปบูชา บรรจุสถูป ถ่วงน้ำ เป็นต้น เหตุผลของการเก็บอัฐิไว้ก็เพื่อจะได้เป็นสื่อให้ญาติระลึกถึงผู้ตายต่อไป และใช้เป็นตัวแทนของผู้ตายในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่จะตามมา ในบางท้องถิ่นก็ไม่มีการเก็บอิฐ แต่มีพิธี "ดับเผ่า" คือเอาน้ำพุทธมนต์หรือน้ำส้มป่อยโปรยกองฟอนให้ไฟดับ พร้อมทั้งอธิษฐานขอให้ดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สุคติ

24. พิธีทักษิณานุปทาน เป็นพิธีการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ได้แก่พิธีทำบุญครบ 7 วัน 50 วัน 100 วัน ครบรอบปี และเทศกาลสำคัญ ๆ เช่น สงกรานต์ เป็นต้น เป็นคตินิยมตั้งแต่สมัยพุทธกาล ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารทรงริเริ่มกระทำก่อน ตามความเชื่อที่มีมาก่อนในหมู่พวกพราหมณ์ และชาวพุทธก็เอาแบบอย่างปฏิบัติสืบต่อกันมา เป็นมรดกตกทอดทางวัฒนธรรม เหตุผลที่ทำก็เพราะเชื่อว่าวิญญาณผู้ตายจะได้รับทราบอนุโมทนาส่วนบุญที่ญาติอุทิศเจาะจงไปให้ แล้วก็จะได้พ้นทุกข์ในสัมปรายภพ และญาติ ๆ ก็จะรู้สึกสบายใจเมื่อได้ปฏิบัติตามประเพณีนิยมแล้ว ถ้ายังไม่ได้ทำก็จะรู้สึกไม่สบายใจ นับว่าเป็นพิธีกรรมอันเนื่องด้วยการตายเป็นเรื่องของการกระทำเพื่อประโยชน์ทางด้านจิตใจทั้งสิ้น จึงเป็นลัทธิจิตนนิยมทางปรัชญา (สุเมธ เมธาวิทยกูล : 2528 : 157-178)

10. ปรัชญาเกี่ยวกับเรื่องกรรม

เนื่องจากคนไทยได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธมาช้านาน ซึ่งเป็นศาสนาที่เชื่อเรื่องกรรม ผลของกรรม และการเวียนว่ายตายเกิด คนไทยสมัยปัจจุบันก็สืบสายความคิดและการปฏิบัติเรื่องกรรมเป็นมรดกสืบทอดทางสังคมมาจากบรรพชน จึงมีความคิดเรื่องกรรมที่เป็นระบบเป็นกระบวนการ คือการกระทำดี-ชั่ว เป็นเหตุให้คนต้องรับผลของการกระทำนั้น ๆ ตามนัยพุทธพจน์ว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" ทั้งในชีวิตปัจจุบันและอนาคตชาติ คือตายไปแล้วต้องเกิดใหม่อีก เพื่อเสวยผลกรรมในอดีต ในรูปของอุดมคติคือ สุคติภพและทุคติภพ รศ. เสถียรพงษ์ วรรณปก ได้ชี้ให้เห็นว่า เราสามารถทราบความคิดความเชื่อเรื่องกรรมของคนไทย โดยการสาวหาเหตุผลจากการพูด การกระทำของคนไทยปัจจุบันนี้ว่า คนไทยส่วนใหญ่มีความคิดความเข้าใจในเรื่องกรรม ดังนี้

1. กรรมเป็นผลของการกระทำในชาติก่อน โดยการข้ามภพข้ามชาติไปกับวิญญาณที่ออกจากร่างคนตายไปเกิดใหม่ แสดงว่าวิญญาณเป็นอมตะไม่ได้สูญไปพร้อมกับร่างกาย วิญญาณจะปฏิสนธิใหม่ในที่ใด คือสุคติหรือทุคตินั้นขึ้นอยู่กับผลกรรมในชาติก่อน ซึ่งจะเป็นผู้จัดให้วิญญาณไปเกิด เจ้าของกรรมจะเลือกที่เกิดตามใจปรารถนาไม่ได้ เช่น "คนเราเลือกที่เกิดไม่ได้ เกิดชาติใดฉันใด ขออย่าได้มีเวรมีกรรมเหมือนในชาตินี้เลย"

2. ผลของกรรมนั้น เป็นฝ่ายไม่ดีอย่างเดียว ถ้าเป็นเรื่องดีไม่ถือว่าเป็นกรรม แต่ถือว่าเป็น "บุญ" ไปแสดงว่าคนไทยมีทัศนคติต่อกรรมในแง่ไม่ดี เป็นการเข้าใจผิดเรื่องกรรมซึ่งมีความหมายทั้งดีและไม่ดีเราจะสังเกตได้จากคำพูดของคนไทยว่า "ชาตินี้ฉันมีกรรม โธเอ๋ยกรรมของเราแท้ ๆ กรรมของสัตว์ อย่าคิดอะไรให้มากเลยถือเสียว่าเป็นกรรมการแล้วกัน"

3. เรื่องผลกรรมเป็นเรื่องที่แก้ไขไม่ได้ต้องเป็นอย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง เพราะมันเป็นการบันดาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอกตัวเรา คือเป็นพรหมลิขิตเบื้องบนกำหนดมาอย่างไร ก็ต้องเป็นเช่นนั้น มนุษย์ไม่มีอำนาจเพียงพอที่จะแก้ไขหรือฝ่าฝืนได้เลย คนไทยจึงมักกล่าวว่า "เกิดมาไม่หล่อไม่สวยก็จะทำอย่างไรได้ มันเป็นเพราะบุญทำกรรมแต่ง รูปธรรมนามธรรม แล้วแต่บุญแต่กรรมเถอะ"

4. กรรมจะต้องให้ผลแน่ ๆ ไม่ชาตินี้ก็ชาติหน้าไม่เร็วก็ช้า ใครที่ทำไม่ดีเอาไว้กำลังลอยนวลอยู่ เช่น เบียดเบียนรังแก ทำร้ายคนอื่น โกงกินของหลวง เป็นต้น อย่าชะล่าใจว่าไม่เป็นไร เวรกรรมจะตามสนอง ถ้าบุคคลนั้นเกิดภัยพิบัติพินาศฉิบหาย ล้มหายตายจากจริง ๆ คนไทยก็จะพูดอุทานด้วยความสาสมใจว่า "เวรกรรมตามสนอง กงเกวียนกำเกวียน หรือ กงกรรมกงเกวียน"

5. คนเราต้องเวียนว่ายตายเกิด ไม่น้อยกว่าหนึ่งชาติ และคน ๆ เดียวกันนี้เป็นผู้เสวยกรรมที่ทำไว้ก่อน นอกจากหลักคำสอนทางศาสนาจะกล่าวไว้ถึงเรื่องการตายแล้วเกิดใหม่ตามผลของกรรมในชาติก่อนแล้ว ยังมีกรณีตัวอย่างอีกครั้งแล้วครั้งเล่า คือ คนระลึกชาติได้ คนตายแล้วฟื้นขึ้นมาอีก การทรงเจ้า เป็นต้น เหตุการณ์เหล่านี้จะอ้างเหตุผลให้คนเชื่อถือว่า ชาติหน้ามีจริง บุคคลผู้ทำกรรมไว้นั้นเองจะเป็นผู้รับผลกรรมเอง เพราะทุกคนมีกรรมเป็นของเฉพาะตนเอง จะโอนให้คนอื่นรับแทนกันไม่ได้

11. สุภาษิต และคำพังเพย

ปรัชญาพื้นฐานชีวิตของไทยจากสุภาษิตและคำพังเพย ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 หน้า 828 สุภาษิต หมายถึง " คำพูดที่เป็นคติ" เป็นคำกล่าวที่ชวนฟัง มีลักษณะเป็นคติสอนใจคนให้ประพฤติในสิ่งที่ดีงาม และเป็นความจริงอยู่ตลอดกาลเป็นคำกล่าวสั้น ๆ กะทัดรัด คมคาย คล้องจองสัมผัสไพเราะจับใจ กินความกว้างและลึกซึ้งกินใจ สุภาษิตไทยมีรากฐานมาจากศาศนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาพุทธ เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว กงกรรมกงเกวียน เป็นต้น

ส่วนคำพังเพย พจนานุกรมเล่มเดียวกันหน้า 588 กล่าวว่า "เป็นคำกลาง ๆ ที่กล่าวไว้ให้ความเข้ากับเรื่อง" คือเป็นคำที่กล่าวขึ้นมาลอย ๆ มีลักษณะเป็นกลาง ๆ เพื่อให้ผู้ฟังคิดตามให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน หลวงวิจิตร วาทการ ชี้แจงไว้ว่า คำพังเพยมีลักษณะเกือบจะเป็นสุภาษิต เป็นคำหรือข้อความที่แสดงความคิดเห็นอยู่ในตัว หรือมีลักษณะติชม เช่น ทำนาบนหลังคน เป็นต้น คำพังเพยไม่เป็นสุภาษิต เพราะไม่มีลักษณะเป็นคำสอนใจเหมือนสุภาษิต จึงเห็นได้ว่า จุดมุ่งหมายของสุภาษิต กับ คำพังเพยนั้น ต่างกันตรงที่ว่า สุภาษิตเน้นการสอนให้คนทำดี แต่คำพังเพยเน้นการแสดงความจริงแห่งชีวิต คำพังเพยของไทยมีกำเนิดมาจากประสบการณ์ของคนโบราณ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ไทยโดยแท้ สุภาษิตและคำพังเพยได้มีการรวบรวมขึ้นเป็นครั้งแรกโดยพันเอกพระสารสาสน์พลขันธ์(เยรินี)ชาวเยอรมัน เมื่อ พ.ศ. 2447 ท่านได้ให้ข้อสังเกตว่า สุภาษิตของไทยแสดงให้เห็นถึงอุปนิสัยใจคอและความคิดอันเฉียบแหลมของคนไทยได้อย่างดีเลิศ สุภาษิตและคำพังเพยมีลักษณะเฉพาะตนเองคือ เป็นคำคล้องจอง ง่ายแก่การจดจำ โครงสร้างของคำเป็น 4, 6, 8 และ 10 พยางค์ เป็นส่วนใหญ่ ต่อไปนี้จะขอยกเอาสุภาษิตและคำพังเพยที่มีความหมายเชิงคุณวิทยามาแสดงไว้พอสังเขป

กินบนเรือนขี้รดบนหลังคา	= เป็นลักษณะของคนเนรคุณ
กว่าถั่วจะสุก งาก็ไหม้	= การกระทำพร้อมกันหลายอย่างแต่สำเร็จไม่ทันกัน,

ทำให้ได้อย่าง เสียอย่าง

กำปั้นทุบดิน	= ทำแบบมักง่าย ใคร ๆ ก็ทำได้
กินอยู่กับปากอยากอยู่กับท้อง	= ตัวเองทำเองย่อมรู้เองไม่ต้องทำไก๋
กงเกวียนกำเกวียน	= ทำกรรมใดไว้กรรมนั้นย่อมสนอง
เกี่ยวแฝกมุงป่า	= เอาของเล็กไปใส่ของใหญ่ย่อมไร้ผล
ใกล้เกลือกินด่าง	= อยู่ใกล้ของดีแต่ไม่ได้กินไม่ได้ใช้
เกลือเป็นหนอน	= คนในวงการทรยศกันเอง
แกว่งเท้าหาเสี้ยน	= ชอบหาเรื่องเดือดร้อนใส่ตัว
กินข้าวร้อนนอนสบาย	= คนขี้เกียจชอบทำอะไรเมื่อจวนตัว

การกินการอยู่ใครไม่สู้พ่อ การพายการถ่อพ่อไม่สู้ใคร = ลักษณะของคนขี้เกียจ เก่งแต่กินนอนเท่านั้น

กล้านักมักม้วย สวยนักมักเศร้า	= คนบ้าบิ่นมักตาย คนสวยมักถูกรังแก (มีคนคอยอิจฉา)
กลองระฆังดังเองพึงเกรงขาม	= คนที่ชอบยกยอตัวเองเป็นคนจัญไร
ขิงก็รา ข่าก็แรง	= ต่างฝ่ายต่างก็รุนแรงเหมือนกัน
ข้างนอกสุกใสข้างในเป็นโพรง	= รูปร่างหน้าตาสวย แต่ใจง่ายสำส่อน
ข้าพึ่งเจ้าบ่าวพึ่งนาย	= ต่างก็พึ่งพาอาศัยกัน
ขายผ้าเอาหน้ารอด	= ทำแบบขอไปทีพอแก้หน้าได้เท่านั้น
คับที่อยู่ได้คับใจอยู่ยาก	= ทุกข์กายยังพอทนได้ แต่ทุกข์ใจทนได้ยาก
คดในข้อ งอในกระดูก	= คนเล่ห์เหลี่ยมจัดไว้ใจไม่ได้เลย
คบคนให้ดูหน้า ซื้อผ้าให้ดูเนื้อ	= เลือกคบแต่คนดีเท่านั้น
คนล้มอย่าคร่อม เสือผอมอย่าพริก	= อย่าดูถูกคนเสียท่า เพราะอาจตั้งตัวได้อีก
คลื่นกระทบฝั่ง	= ฮือฮากันชั่วครู่แล้วเงียบหายไป
คมในฝัก	= คนเก่งจริงย่อมไม่โอ้อวด
คนรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืนเสื่อ	= คนรักเรามีน้อย แต่คนชังเรามีมาก
ท่าดีทีเหลว	= แรก ๆ ก็เข้าท่าดี แต่พอเอาจริงกลับไม่ได้เรื่อง
ทำงามหน้า	= ประพฤติเสียหายขายหน้าผู้ใหญ่
นกน้อยทำรังแต่พอตัว	= เป็นคนเจียมตัว ทำอะไรไม่เกินฐานะ
เนื้อเต่ายำเต่า	= เอาของเขาให้เขาเอง เพื่อประโยชน์ของตน

เนื้อไม่ได้กินหนังไม่ได้รองนั่งเอากระดูกแขวนคอ = ต้องลำบากเดือดร้อนเพราะเรื่องนั้น ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้รับผลประโยชน์ใด ๆ

น้ำร้อนปลาเป็น น้ำเย็นปลาตาย	= บางคนชอบพูดดี ๆ จึงจะได้ผล แต่ถ้าพูดแรงก็จะไม่ได้ผลเลย
น้ำขุ่นไว้ใน น้ำใสไว้นอก	= รู้จักเก็บอารมณ์เสียไว้ ไม่แสดงออกมา
นอนหลับไม่รู้ นอนคู้ไม่เห็น	= ไม่รู้เรื่องไม่รู้ราวอะไรทั้งสิ้น

นอนสูงให้นอนคว่ำ นอนต่ำให้นอนหงาย	= ผู้ใหญ่ต้องใส่ใจผู้น้อย ผู้น้อยต้องใส่ใจผู้ใหญ่
บัวไม่ให้ช้ำน้ำไม่ให้ขุ่น	= ไม่ให้เดือดร้อนกันทั้งสองฝ่าย
เบี้ยใบ้รายทาง	= เงินที่จำเป็นต้องเสียในการทำธุระให้ลุล่วง
เบี้ยหัวแตก	= เงินที่ได้มาทีละเล็กทีละน้อยไม่เป็นกอบเป็นกำ
ปลูกเรือนคร่อมตอ	= แต่งงานกับชายที่มีเจ้าของแล้ว
ปล้ำผีลุกปลุกผีนั่ง	= ทำเอาตามใจชอบ
ปากเป็นเอกเลขเป็นโท	= การพูดจา สำคัญกว่าวิชาหนังสือ
ปากหวาน ก้นเปรี้ยว	= พูดจาอ่อนหวาน แต่ใจโหดเหี้ยม
ปากว่า ตาขยิบ	= พูดอย่างหนึ่ง แต่ทำสิ่งตรงกันข้าม
เป็นมิตรเพื่อกู้ เป็นศัตรูเมื่อทวง	= ตอนมายืมพูดดี แต่ตอนไปทวงหนี้กลับเล่นแง่สารพัด
ไปเรือนท่านอย่านั่งนาน การงานตนเร่งคิด	= อย่ามัวแต่เที่ยวบ้านคนอื่น ควรใส่ใจธุระหน้าที่ของตนให้มาก ๆ
ผักชีโรยหน้า	= ทำดีเพื่อเอาหน้าเท่านั้น ไม่มีความจริงใจ
ผู้ดีเดินตรอก ขี้ครอกเดินถนน	= คนรวยมักประหยัด แต่คนจนกลับสุรุยสุร่าย
ผีซ้ำด้ำพลอย	= คราตกอับมักถูกซ้ำเติม
ผีถึงป่าช้า	= จำใจต้องทำเพราะถลำไปแล้ว
ผัวเมียผิดกันอย่าพ้อง พี่น้องผิดกันอย่าพลอย	= อย่ายุ่งเรื่องส่วนตัวคนอื่น
ฝากเนื้อไว้กับเสือ, ฝากปลาย่างไว้กับแมว	= ไว้ใจคนที่ไม่ควรไว้ใจ
พิมเสนแลกเกลือ	= การทะเลาะกับคนต่ำกว่าเป็นการไม่สมควร
แพะรับบาป	= ผู้ที่ต้องรับกรรมแทนคนอื่น
พลอยฟ้าพลอยฝน	= รับเคราะห์กรรมโดยไมได้กระทำเหตุด้วยเลย
ฟื้นฝอยหาตะเข็บ	= คุ้ยเขี่ยเอาเรื่องที่สงบแล้วมาพูดอีก
ฟ้าสูง แผ่นดินต่ำ	= รู้จักที่สูงที่ต่ำ
ม้าดีดกะโหลก	= กิริยาของผู้หญิงที่ไม่เรียบร้อย
ไม่ดูตาม้าตาเรือ	= ไม่พิจารณาดูให้ดีก็ทำลงไป
ไม้ซีกงัดไม้ซุง	= มีกำลังน้อยบังอาจมีเรื่องกับผู้ใหญ่
ไม้หลักปักเลน	= ใจคนรวนเรไม่แน่นอน
มากหมอมากความ	= มากคนก็มากเรื่อง
มีดสองคม	= มีทั้งคุณ และโทษ
มือถือสากปากถือศีล	= ปากพูดดี แต่การกระทำโหดร้าย
มีตาหามีแววไม่	= เป็นคนไม่ลึกซึ้ง
แมลงเม่าบินเข้ากองไฟ	= รู้ว่ามีอันตรายก็ยังดึงดันเข้าไปหา
ไม่มีไฟย่อมไม่มีควัน	= ไม่มีเหตุยอมไม่มีผล

มะนาวไม่มีน้ำ	= พูดไม่น่าฟัง
โยนกลอง	= เกี่ยงกันทำงาน, โยนความผิดให้คนอื่น
ยกเมฆ	= พูดเดาสุ่ม ผูกเรื่องขึ้นเอง
ยุให้รำตำให้รั่ว	= ยุให้คนสองฝ่ายผิดใจกัน
ยิ้มก็เห็นแก้ม แย้มก็เห็นไรฟัน	= อ่านจิตใจของฝ่ายตรงข้ามได้ก่อนแล้ว
ยากเจ็ดทีดีเจ็ดหน	= เมื่อตกอับได้ก็ย่อมมีวันรุ่งเรืองได้
ยื่นหมูยื่นแมว	= แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน
ร่วมหัวจมท้าย	= ตกลงร่วมงานกันอย่างเอาเป็นเอาตาย
รีดเลือดกับปู	= เคี่ยวเข็ญเอากับผู้ไม่มีจะให้
ล้มทั้งยืน	= ฉิบหายหรือหมดตัวโดยกะทันหัน
ลิ้นกับฟัน	= คนอยู่ใกล้กันย่อมกระทบกระทั่งกันเป็นธรรมดา
ล้มหมอนนอนเสื่อ	= ป่วยหนักจนลุกไม่ขึ้นเป็นเวลานาน
ลับลมคมใน	= คนที่ทำอะไรโดยปิดบังความจริง
เล่นกับหมาหมาเลียปาก เล่นกับสากสากตีหัว	= คลุกคลีกับคนที่ต่ำกว่า มักจะถูกเขาตีเสมอ
วัวเห็นแก่หญ้า ขี้ข้าเห็นแก่กิน	= คนโง่และคนจนเห็นแก่กินเป็นเรื่องใหญ่

หมายเหตุ : การศึกษาแนวคิดและหลักธรรมคำสอนของศาสนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนามนุษย์และสังคม บทบาทขององค์กรทางศาสนาในการพัฒนามนุษย์และสิ่งแวดล้อม พึงศึกษาได้จากหนังสือ “ศาสนากับการพัฒนา” เรียบเรียงโดย พระครูธรรมธร มะลิน กิตฺติปาโล, ผศ. (พ.ศ. 2555)

กิจกรรมท้ายบท

1. ปรัชญาชีวิตคืออะไร ?
2. ปรัชญาชีวิตของคนไทยมีต้นกำเนิดเป็นมาอย่างไร ?
3. พิธีทำขวัญวันเมื่อทารกคลอดได้ 3 วัน จะขึ้นวันที่ 4 ก็มีพิธีทำขวัญวัน ระยะ 3 วันแรกโบราณเชื่ออย่างไร ?
4. คนไทยมีทรรศนะต่าง ๆ เกี่ยวกับการประกอบพิธี ประเพณีการตายอย่างไรบ้าง ?
5. ทำไมคนไทยจึงมักกล่าวว่า กรรมใดใครก่อ กรรมนั้นย่อมคืนสนอง แล้วก็เมินเฉยต่อการกระทำของคนบางคนที่แม้ว่าเขาจะทำไม่ดี ทำชั่ว เช่นนั้น ท่านมีความคิดเห็นอย่างไร ?
6. คำกล่าวที่ว่า "ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว" ท่านมีความเห็นว่าอย่างไร ?
7. จงยกตัวอย่างปรัชญาการดำเนินชีวิตมาอย่างน้อย 5 ข้อ ?

บรรณานุกรม

1. กีรติ บุญเจือ. **ปรัชญาเบื้องต้น.** ไทยวัฒนาพานิช, 2518

2. กีรติ บุญเจือ. **ชุดประวัติปรัชญาตะวันตก ปรัชญากรีกระยะก่อตัวที่อิตาลี.** กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2519

3. กีรติ บุญเจือ. **ชุดพื้นฐานปรัชญา แก่นปรัชญากรีก.** กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2528

4. กีรติ บุญเจือ**. ตรรกวิทยาทั่วไป.** กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2534

5. กีรติ บุญเจือ. **ปรัชญาเบื้องต้น.** ไทยวัฒนาพานิช, 2518

6. กีรติ บุญเจือ. **ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน.** กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2518

7. จำนงค์ ทองประเสริฐ. **ปรัชญาตะวันตก สมัยโบราณ.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533

8. จำนงค์ ทองประเสริฐ. **ปรัชญาตะวันตก สมัยใหม่.** กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, 2514

9. จำนงค์ ทองประเสริฐ. **ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ.** แพร่พิทยา, 2518

10. จำนงค์ ทองประเสริฐ. **ปรัชญาประยุกต์ ชุดตะวันตก.** กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, 2515

11. จินดา อาจารกุสโล. พระมหา. **ศาสนาปัจจุบัน.** บริษัทประยูรวงศ์, 2524

12. ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์. ญาณวิทยา. **กรุงเทพมหานคร:** มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2519

13. ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์. **ญาณวิทยา.** มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2528

14. ฐานันดร์ศักดิ์ บวรนันทกุล. **ปัญหาปรัชญาปัจจุบัน.** กรุงเทพมหานคร: หาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2534

15. ฐิตวณฺโณ ภิกขุ. **ตายแล้วไปไหน.** สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2528

16. เดือน คำดี. ศ.,ดร., **ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2526

17. ตุ้ย ชุมสาย, ม.ล. **จิตวิทยาในชีวิตประจำวัน.** ไทยวัฒนาพานิช, 2508

18. ทองหล่อ วงษ์ธรรมา. ผศ.ดร., **ปรัชญาตะวันออก.** กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2536

19. ธียุทธ สุนทรา. **เอกสารประกอบการเรียนวิชาจริยศาธตร์.** วิทยาลัยครูพระนคร, 2529

20. บุญมี แท่นแก้ว. ผศ. **ปรัชญาเบื้องต้น.** กรุงเทพบหานคร: โอเดียนสโตร์, 2524

21. บุญมี แท่นแก้ว. ผศ., **ตรรกวิทยาทั่วไป.** กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2536

22. บุญมี แท่นแก้ว. ผศ., **ปรัชญาตะวันตก.** กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ม.ป.ป.

23. บุญมี แท่นแก้ว. ผศ., **ปรัชญาฝ่ายบุรพทิศ.** กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ม.ป.ป.

24. บุญมี แท่นแก้ว. ผศ., สถาพร มาลีเวชรพงศ์. **ปรัชญาเบื้องต้นทั่วไป.** กรุงเทพมหานคร: ดิ.ดี. บุ๊คสโตร์, 2530

25. บุญมี แท่นแก้วและคณะ. **ปรัชญา 101.** โอเดียนสโตร์, 2524

26. บุปผา ทวีสุข. **คติชาวบ้าน.** มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520

27. ประทม อังกูรโรหิต. **ปรัชญาปฏิบัตินิยม.** กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2528

28. **ปรัชญาเบื้องต้น.** กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2521

29. ปรีชา ช้างขวัญยืน. **ปรัชญากรีก.** โครงการตำราสมาคมสังคมศาสตร์, 2514

30. พ่วง มีนอก. **สุนทรียศาสตร์.** มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2530

31. พูนพิศมัย ดิศกุล. ม.จ. **ประเพณีไทย.** เสริมวิทย์บรรณาคาร, 2527

32. ฟื้น ดอกบัว. รศ., **ปวงปรัชญากรีก.** กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2532

33. มานวราชเสวี, พระยา (ปลอด วิเชียร ณ สงขลา) โกศล สินธวานนท์ ,วิทย์ วิศทเวทย์, และ พินิจ รัตนกุล**, ชุมนุมบทความทางวิชาการ.** กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514

34. มาลี ศรีเพชรภูมิ. **ปรัชญาเบื้องต้น.** กรุงเทพมหานคร: สหวิทยาลัยทวาราวดี เพชรบุรี, 2531

35. ยนต์ ชุ่มจิต. **ปรัชญาและคุณธรรมสำหรับครู.** แพร่พิทยา, 2524

36. วศิน อินทสระ. **จริยศาสตร์.** บรรณาคาร, 2518

37. วิทย์ วิศทเวทย์, ศาสตราจารย์ ดร., **ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต.** พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, 2531

38. วิทย์ วิศทเวทย์. **ปรัชญา.** โครงการตำราสมาคมสังคมศาสตร์ฯ, 2518

39. วิทย์ วิศทเวทย์. ศาสตราจารย์ ดร. **จริยศาสตร์เบื้องต้น :** มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญนทัศน, ม.ป

40. ศรัณย์ วงศ์คำจันทร์. **ปรัชญาเบื้องต้น.** กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยครูกำแพงเพชร, ม.ป.ป.

41. ศิวรี วรนิตินันท์. **สำนวน โวหาร สุภาษิตและคำพังเพย.** ผดุงวิทย์ 2522

42. ส. ศิวรักษ์. **ก้าวแรกของปรัชญาฝรั่ง**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2526

43. สกล นิลวรรณ. **ปรัชญาเบื้องต้น.** กรุงเทพมหานคร: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2522

44. สงวน สุทธิเลิศอรุณ. ผศ., **ปรัชญาและคุณธรรมสำหรับครู.** กรุงเทพมหานคร: อักษรบัณฑิต, 2525

45. สนธิ์ บางยี่ขัน. **ปรัชญาไทย**. มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2526

46. สนิท ศรีสำแดง. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสยาม, ม.ป.ป.

47. สมัคร บุราวาศ. **ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, 2516

48. สมัคร บุราวาศ. **วิชาปรัชญา.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, 2515

49. สวัสดิ์ สุวรรณสังข์. **ปรัชญาเบื้องต้น.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ม.ป.ป.

50. สวามี สัตยานันท ปุรี. ศาสตราจารย์. **ปรัชญาฝ่ายโยคะ.** กรุงเทพมหานคร: อาศรมวัฒนธรรมไทย-ภารต, 2511

51. สวามี สัตยานันทปุรี. **ปาฐกถา.** แพร่พิทยา, 2514

52. สุจิตรา รณรื่น. รศ.ดร., **ปรัชญาเบื้องต้น.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏธนบุรี, 2537

53. สุเมธ เมธาวิทยกูล. รองศาสตราจารย์. **ปรัชญาเบื้องต้น.** ครั้งที่ 2. กรุงเทพ: โอเดียนโสตร์ ,2540

54. สุเมธ เมธาวิทยกูล. **สังกัปพิธีกรรม.** วิทยาลัยครูลำปาง, 2528

55. สุวรรณ เพชรนิล. **ปรัชญาอินเดีย.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518

56. สุวรรณ เพชรนิล. **ปรัชญาอินเดีย.** มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518

57. อมร โสภญวิเชษฐวงศ์. ผศ., **ปรัชญาเบื้องต้น.** ประสานมิตร, 2520

58. อมร โสภณวิเชษฐ์วงศ์. ผศ., **ตรรกวิทยานิรนัย.** กรุงเทพมหานคร. มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520

59. อมร โสภณวิเชษฐวงศ์. ผศ., **ปรัชญาเบื้องต้น.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป.

60. อมรมุนี. พระ. **แนวปรัชญาตะวันตก.** บรรณาคาร, 2515

61. อุทัย ทองพูน. **ปรัชญาเบื้องต้น.** นครศรีธรรมราช: วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช, 2528

62. C.E.M. Joad, **Philosophy English Universities press.** แปลโดย วิทย์ วิศทเวทย์, **ปรัชญา**, พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2521

63. G.T.W. Patrick, **Introduction To Philosophy** N.Y. : Houghton Mifflin Co. 1935. แปลโดย ผศ. กีรติ บุญเจือ.

64. Julian Huxley, Sir Dr.J. Bronowski Sir Gerald Barry, and James Fisher. **The Growth of Ideals**; an and theworld. แปลโดย จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี. **วิวัฒนาการแห่งความคิดมนุษย์และโลก.** กรุงเทพมหานคร, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526

ประวัติผู้เรียบเรียงตำราสอน

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย

ระดับตำแหน่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์

สาขาวิชา พุทธศาสน์

๑.รายละเอียดทั่วไป

๑.๑ **ชื่อ** พระครูธรรมธร มะลิน กิตฺติปาโล (มะลิน แสวงมิ้ม) อายุ ๕๐ ปี

๑.๒ **ตำแหน่ง** อาจารย์ประจำ หน.สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

๑.๓ **สังกัด** วิทยาลัยศาสนศาสตร์

๑.๔ **ระดับ** ผู้ช่วยศาสตราจารย์

๒.ประวัติการศึกษา

๒.๑ การศึกษาระดับอุดมศึกษา (เรียงจากวุฒิสูงสุดตามลำดับ)

พ.ศ. ที่สำเร็จ	คุณวุฒิ/สาขา วิชา	ชื่อสถานที่การศึกษา
พ.ศ.๒๕๔๐	ศน.ม.(พุทธศาสตร์)	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช วิทยาลัย
พ.ศ.๒๕๒๘	ศน.บ.(พุทธศาสตร์) ใบประกาศฯ สาขาศึกษาศาสตร์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช วิทยาลัย

๒.๒ คุณวุฒิพิเศษและการอบรมอย่างอื่น

(๒.๒.๑) ผ่านการอบรมตามหลักสูตรผู้บริหารระดับสูง มหาวิทยาลัยสงฆ์ รุ่นที่ ๑

(๒.๒.๒) ผ่านการอบรมตามหลักสูตรผู้บริหารระดับสูง มหาวิทยาลัยสงฆ์ รุ่นที่ ๓

๓. ประวัติการเป็นบุลากรและการทำงานในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๓.๑ บรรจุเข้าทำงาน วันที่ ๓ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๓

๓.๒ ประวัติการดำรงตำแหน่งในมหาวิทยาลัย

(๓.๒.๑) อดีตเจ้าหน้าที่ฝ่ายจัดการศึกษา ประจำวิทยาเขต มหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย ปี พ.ศ. ๒๕๓๓ และปรับเลื่อนเป็นตำแหน่งอาจารย์ประจำ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐

(๓.๒.๒) อดีตผู้อำนวยการสำนักงาน มมร.วข.มวก. สิ้นสุดการดำรงตำแหน่งเมื่อวันที่ ๑ เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๙

(๓.๒.๓) ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง อาจารย์ประจำ ระดับ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิทยาลัยศาสนศาสตร์ วิทยาเขต มวก.

๓.๓ งานสนับสนุนการบริการวิชาการ

(๓.๓.๑) เป็นกรรมการฝ่ายจัดการศึกษาภาคสมทบ วิทยาเขต มวก. ปี พ.ศ. ๒๕๔๙

(๓.๓.๒) เป็นหัวหน้าสาขาวิชาศาสนาและปรัชญา ป.ตรี และอาจารย์ประจำหลักสูตร

(๓.๓.๓) อาจารย์บรรยายธรรม และกรรมฐาน ตามภารกิจที่ได้รับมอบหมาย

๔. งานพิเศษ

๔.๑ อาจารย์สอนพิเศษปริญญาตรีภาคสมทบ มมร.วข.มวก.

๔.๒ อาจารย์บรรยายธรรม และกรรมฐาน ตามภารกิจที่ได้รับมอบหมาย

๕. การปฏิบัติงานในความรับผิดชอบ (งานสอน)

๕.๑ การปฏิบัติกรรมฐาน BU ๕๐๐๘ (ของเดิม กรรมฐาน ๑ – ๒ – ๓) ป.ตรี และ ป.โท

๕.๒ พระไตรปิฎกศึกษา๑ (พระวินัยปิฎก) BU ๕๐๐๒

๕.๓ พระไตรปิฎกศึกษา๒ (พระสุตตันตปิฎก) BU ๕๐๐๓

๕.๔ ปรัชญาเบื้องต้น PH ๒๐๑๒

๕.๕ ศาสนศึกษา BU๕๐๑๐

๕.๖ ปรัชญาไทย PH ๒๐๐๘

๕.๗ คอมพิวเตอร์เพื่อการทำงาน GE ๔๐๒๙

๕.๘ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา BU ๕๐๐๑

๕.๙ ประวัติศาสตร์ศาสนา PH ๓๐๐๑

๕.๑๐ ศาสนาปฐมบรรพ์ PH ๓๐๐๒

๕.๑๑ สุนทรียศาสตร์ PH ๒๐๑๕

๖. ผลงานทางวิชาการที่เสนอกำหนดตำแหน่งในครั้งนี้คือ

๖.๑ การปฏิบัติกรรมฐาน ๓

๖.๒ ประวัติศาสตร์ศาสนา

๗. งานเขียน/แต่งตำรา

๗.๑ ปรัชญาเบื้องต้น ร่วมกับนักศึกษาที่สอน

๗.๒ ศาสนากับการพัฒนา PH ๓๐๒๘

๗.๓ พระไตรปิฎกศึกษา๑ (พระวินัย) BU ๕๐๐๒

๗.๔ คัมภีร์วิสุทธิมรรคฉบับ มวก. เพื่อใช้ศึกษาในวิชาการปฏิบัติกรรมฐาน

****